

İRAN OĞLU NURƏDDİN

Seyid Nurəddin Afinin xatirələri

Kitabın adı:..... İran oğlu Nurəddin
Müəllif:.....Məsumə Səpəhri
Tərcümə edən:.....Zeynəb Hüseynzadə
Çap tarixi:.....2019
Çap növbəsi:.....Birinci
Tiraj:.....1000

«Издательство Полипресс»
Тверь, Комсомольский проспект, дом 19.
Тел.: (4822) 55-18-77, 500-249,

ISBN 9-21-024519-7

Mündəricat

Ön söz	4
Birinci fəsil	8
Uşaqlıq çağının bağ küçələri.....	8
İkinci fəsil	19
Kürdüstan.....	19
Üçüncü fəsil	43
Mən sağ qalayıyam	43
Dördüncü fəsil.....	59
İki qardaş, bir merac	59
Beşinci fəsil.....	86
Yara üstünə yara.....	86
Altıncı fəsil	94
Xeybər Şəhidləri Düşərgəsi.....	94
Yeddinci fəsil	111
Zeyd gözətçi qülləsi	111
Səkkizinci fəsil.....	121
Müharibədə həyat	121
Doqquzuncu fəsil.....	150
Bədr Kərbəlası.....	150
Onuncu fəsil.....	208
Əbəlfəzl batalyonu	208
On birinci fəsil	236
Əlvida, Əmir	236
On ikinci fəsil.....	280
Duz fabriki.....	280
On üçüncü fəsil	306
Həbib dalgıcları	306
On dördüncü fəsil	333
Kərbəla-4 əməliyyatının yarası.....	333
On beşinci fəsil	361
Şələmçə mövqeyi.....	361
On altıncı fəsil.....	371
Sınıq-salxaq	371
On yeddinci fəsil	393
Göz yaşlarım tükənəndə	393
On səkkizinci fəsil.....	403
Bitməyən ağırlar	403

Ön söz

İlk dəfə Seyid Nurəddin Afi ilə Kürdüstandan əziz ölkəmizin cənubuna kimi başına gələn macəraları bizə danışdığı səsi ilə tanış olmuşam.

1995-ci il idi və mən Müqavimət Ədəbiyyatının Bədii Sahəsinin ofisi ilə yeni tanış olub döyüşçülərin xatirələrinin səs yazısını mətnə çevirirdim. Müxtəlif xatirələri yazdıqdan sonra, müharibə əlili Seyid Nurəddin Afi adlı bir döyüşçünün xatirələrini ehtiva edən təxminən iyirmi kaset mənə verildi. Bu kasetlər 1993-1994-cü illərdə Musa Qəyurun onunla qırx saatlıq müsahibəsinin yarısından ibarət idi.

Musa Qəyur Təbrizin tibb universitetində bir müddət Seyid Nurəddin Afi ilə əməkdaş olduğuna görə, ondan bəzi xatirələr eşitmiş və qərara gəlmişdi ki, onun müqəddəs müdafiə illərinə dair xatirələrini toplusın.

Hələ müsahibəyə razı olmasının ayrıca maraqlı macərası var ki, onu müsahibənin son dəqiqələrində vurğulayıb və kitabın son səhifələrində də qeyd edilib. Müsahibə kasetlərini kağız üzərinə köçürmək üçün təhvil aldıqda, bu xatirələri duymaqla böyük və möhtəşəm gözəlliyə sahib olan "müqəddəs müdafiə" ədəbiyyatı aləminə daxil olduğumu düşünməzdim.

Son hissənin mətnini ofisə təhvil verdikdə, ürəyim istəyirdi ki, 77 ay fədakarlıqla misli az olan mübarizə apararı o qəmli səs sahibini görüm, ya da kağıza köçürdüyüm əziyyətləri qarşısında, heç olmasa hörmət və təşəkkürümü ona bir məktubla çatdırım... Heç vaxt baş tutmayan istək və arzu...

Seyidin kasetlərini yazılı mətnə çevirdikdən sonra, Mehdiqulu Rzayi ağanın xatirələrini də mətnə çevirməyi mənə tapşırıdılar. İşin son mərhələlərində mənə Rzayi ağanın xatirələrini kitaba çevirmək təklifini etdilər. Bu böyük yükü şövqlə öhdəmə götürdüm. Dörd il Rzayi ağanın misilsiz xatirələrini yaşadığından sonra, nəhayət 2005-ci ildə onun xatirə kitabı nəşr edildi və o mənim müharibə xatirələrini yazmaqda ilk təcrübəm idi.

Bu müddətdə eşitmişdim ki, Seyid Nurəddin Afinin xatirələrini kitaba çevirmək iki dəfə fərqli yazarlara tapşırılıb, lakin təəssüflə olsun ki, ikisi də bir müddət sonra üzr istəyərək işi geri qaytarıblar.

Seyid Nurəddin Afinin xatirələrini yazmaq, 2004-cü ilin yay fəslinin axırlarında mənə təklif edildi. O vaxtlar magistraturamın

dissertasiyasının axırlarını yazmaqla məşğul idim. Müharibənin faktlarını ilk dəfə öz dilindən eşitdiyim əlin xatirələrini yazmaq sevinci yenidən içimdə canlandı. Bu işə sevinərək səs qeydlərinin təxminən 700 səhifəlik mətnini 40 kasetlə alıb işə başladım.

Təbrizin tibb universitetində ilk dəfə Afi ağanın görüşünə nail olduqda, əvvəlcə işin uzanmasından narazılığını və ofisdəki işçilərə qarşı bədgüman olduğunu anladım. Bunlara baxmayaraq, ağa xatirələri tamamlamaq üçün harada lazım olsa onu görməyimə razılıq verdi.

İlkin müsahibələrdə uşaqlıq dövründən, ailə, inqilab ərəfəsindən, Kürdüstandakı döyüşlər və digər xırdalıqlar xatirələrdə qeyd alınmamış və bir çox şey unudulmuşdu. Nurəddin məni dəfələrlə iş yerində və evində qarşılayıb suallarımı mehribanlıqla cavablandırды. İlkin müsahibədə təkrar və lazımsız təhlillərdən başqa heç nə silinmədi və üzərindən sürətlə keçdiyi məsələlərin xırdalıqlarını qeyd etmək üçün, bir çox görüşlərimiz oldu. Xatirələrin ardıcılıqla sıralanması da bu görüşlərdə təyin olunurdu. Baxmayaraq ki, dəfələrlə, hətta ilkin müsahibədə danışdığı xatirələri unutduğu ilə qarşılaşdım. Zaman bir çox təfərrüatı unutdurmuşdu, lakin bəzi əzizlərin xatirələrini aydın şəkildə yadda saxlamışdı. Əmir Maralbaşın xatirə və şəhadəti onun üçün hələ də yeni idi və Bədr əməliyyatını danışdıqda hələ də səsi qəm-qüssədən titrəyirdi...

Daha çox məlumat əldə etmək üçün "31-ci Aşura" briqadasının döyüşçülərinin xatirə və şəkillərinə baxıb, bəzən də seyidin qonaqpərvər dostlarına üz tuturdu. Əziz qardaşlarım Əli Nəməki, Hacı Milani, İsmail Vəkilzadə və Fərəc Quluzadə təbəssümlə bizə yoldaşlıq edib Aşura briqadasının bu köhnə döyüşçüsünün xatirələrini mümkün dərəcədə kamil və nöqsansız olaraq köçürülməsinə dəstək oldular. Üzərində düşünülməsi məsələlərdən biri də budur ki, azəri dilli döyüşçülərin xatirələrini yazdıqda – xatirələrini azəricə danışan döyüşçülər – danışan şəxsini dediyi sözlərə mənası ən yaxın olan sözü tapmağa çalışmışıq.

Bu məsələ birinci dəfə müsahibəni yazıya çevirməkdə və azəricə olan müsahibəni farsca yazıya çevirməkdə olur və bu farsca olan müsahibəni yazıya çevirməkdən daha çətinidir.

Müsahibəni yazıya çevirən şəxsini ədəbi baxımdan savadı nə qədər çox olsa, bir o qədər də yazı etibarlıdır. Əks halda, müsahibə kasetlərinə müraciət edərək yazının düz olmasından əminlik əldə edilməlidir.

Nurəddinin müsahibələrinin yarısını özüm yazıya çevirdiyimə görə, çevrilən hissələrdə fərqləri asanlıqla anlaya bilirdim.

Allaha şükür ki, Afi ağa ilə əlaqəm davamlı olduğu üçün, onun dil və danışiq tonunu anlamışdım və ravinin sözlərinə uyğun kəlmələri seçməkdə diqqətlə çalışırdım. Digər tərəfdən "Şəhadət aşıqları" kitabını yazdığımdaykı ilk təcrübəmə əsasən, – hansı ki, onun ravisi də azəri dilli döyüşçü idi – və o kitab haqqında, xüsusilə də Müqavimət Ədəbiyyatı Bədii Sahəsinin ofisinin, Sərhəngi və Kəməri kimi dəyərli ustadları ilə danışdıgımdan, bu iki işin ravilərinin danışiqlarındakı fərqləri anladım. Bütün işi beş dəfədən artıq redaktə etdiyim müddətdə bu kəlmələrin arasından Seyid Nurəddin Afinin səsinə oxucuların qulağına çatdırmağa çalışdım. Bir yandan da ravinin sadə dilli olmasını – əvvəllər üz və çənə hissələrindən yaralı olduğu üçün kəlmələri fərqli tələffüz edirdi və ona öyrəşməyim bir müddət vaxt aldı – əmanət kimi düşünür və bu yaralı səsi cümlələrdə elə canlandırırırdım ki, onun hislərini oxuculara olduğu kimi çatdırırdım.

Lazım gəldikdə azəri sözlərini olduğu kimi yazıb, mənasını farsca səhifənin aşağısında qeyd edirdim.

Son mərhələlərdə xatirələr Seyidin cəbhə yoldaşı olan Fərəc Quluzadə və Mehdiqulu Rzayi tərəfindən oxundu və Seyidin təsdiqi ilə onların fikirlərinə də mətnə yer verildi.

Həmçinin general Mustafa Mövləvi (31-ci Aşura briqadasının komandir müavini) Aşura briqadasının əməliyyatları, xüsusilə də Bədr əməliyyatının coğrafi mövqeyi barədə diqqətəlayiq məsələlər qeyd etdi.

Müharibə jurnalisti və fotoqrafı olan Behzad Pərvinqoç ağa da Seyid Nurəddinin bir neçə şəklini arxivindən mənə tapdığı üçün bütün bu cənablara səmimi-qəlbədən təşəkkürümü bildirirəm.

Əlinizdə olan bu kitab bir döyüşçünün həyat hekayəsidir ki, döyüşün əvvəllərindəki bənzəri az olan yaralanmaları onun sağlamlığının yetmiş faizini əlindən aldı, amma 18 yaşlı Nurəddin, hətta bədəninin bütün görünüşünü dəyişən, başdan-ayağa elə həmin yaralı bədənlə, cihad meydanına qayıtmaqda bir an da olsa tərəddüd etmədi. Başına gələn hadisələrdə az diri qalanlardan olduğunu izah etməklə yanaşı, onun müharibədə o fiziki vəziyyətlə iştirak etməsi döyüşçülərimizin qeyrət və iradəsinin simvoludur. Onlar bütün varlıqları ilə müharibədə savaşıb imamlarının əmrinə əməl etməkdən bir an olsa belə, üz döndərmədilər. Artıq Seyid Nurəddin Afinin

düşmənlə 77 ay şücaətli savaşımanın xatirələri, dörd ildən sonra sona çatıb. Bu dərin mənalı sözü qəbul edək ki, hər əsgərin müharibəsi xatirələrini yazmaqla tamamlanır. İndi isə bir döyüşçünün xatirələri tamamlanır. Hansı ki, gəncliyi və təravəti ilə müharibə məntəqələrinə getdi və ömürlük yaralarla şəhərinə qayıtdı. Hələ də kimyəvi qazların təsiri ilə çənəsinə dəyən qəlpənin ağlasığmaz ağrısı və müalicəsi olmayan göz yaşı ilə yanaşı çirk Nurəddin Afinin gözlərindən axır. Və bunlar (istənilən döyüşçü kimi) hər bir dostun şəhadət xatirəsinin vurduğu yaraların üstünə artan yaralardır.

Sonda Nurəddinin hörmətli ailəsinə, xüsusilə də həyat yoldaşı Əşrəfi xanıma sonsuz təşəkkürümü bildirirəm. O və onun kimi xanımların böyük və inqilabi seçimi haqda kitablar yazılmalıdır. Həmçinin bir zaman Seyidin dalgıç qrupunda olan, həyat yoldaşım doktor Əyyub Nəsiroğluna minnətdaram ki, onun köməyi sayəsində bu xeyirli işlər davam edir. Sonuncu təşəkkürümü isə, uşaqlıq illərinin böyük hissəsi bu xatirələrlə birlikdə keçən əziz oğlum Məhəmməd Əminədir.

Ümid edirik ki, bu səylər nəticəsində qəhrəmanlar diyarı olan Azərbaycandan əziz ölkəmiz İranı qorumaqda şücaətli oğulların xatirəsi tarixin sirli sinəsində yaşasın.

Məsumə Sepehri, 2010-cu il, oktyabr ayı, Təbriz.

Birinci fəsil

Uşaqlıq çağının bağ küçələri

Şəxsiyyət vəsiqəmə əsasən, 1964-cü ilin sentyabr ayının 6-sı anadan olmuşam. Hərçənd atam deyirdi ki, şəxsiyyət vəsiqəmi bir neçə ay gec alıblar.

Doğulduğum yer Təbriz şəhərinin yaxınlığında, çoxlu bağları Xəlcan adlı böyük kənd idi.

Atam Seyid Hüseyn Afi bu kənddə əkinçiliklə məşğul idi. Biz də bütün əhali kimi çətinliklə dolanırdıq, həm də böyük ailə sayılırdıq. Ağacanla xanım¹ (Nəməki xanım) altı övlad sahibi idi: Mirrəhim, Fəridə, Mirböyük, mən, Sadiq və Ləya. Yaşamımız əkin və bağ işləri ilə keçirdi. 1967-ci ildə evimizdə xalça toxuma işləri də başladı. Və zamanla yaşamımıza dəstək olmaq üçün, mən də xalça toxumağa başladım. Get-gedə maddi durumumuz yaxşılaşdı. Sonra ağacanla xanım həcc səfərinə getdilər. 1969-cu il idi və o zamanlar həcc səfəri iki ay yarım çəkirdi. Qayıdarkən, Kürdüstan məntəqəsində yolkəsən oğrular karvanın bütün yükünü oğurlamışdılar və bizim gözümüz sovqat gözləyərək yollarda qaldı.

Elə uşaqlıqdan ağacanla aramızdakı münasibət digər övladlara müqayisədə fərqlənirdi. Bir-birimizi həddən artıq çox istəyirdik. Səhərlər biz xalça toxumağa başlayanda o da bağa gedər, üzümləri yığıb Sədruda aparardı.² Həmin an mənə işarə edərdi ki, tez gəl. Mən də çox vaxt ayaqyolu bəhanəsi ilə toxuma işindən qaçardım. Evlə bağın arasındakı təxminən 2 km yarımlyq məsafəni qaçıb görərdim ki, ağacan mənə gözləyir. Çox vaxt mənə sevdiyim yağlı qoğaldan alardı. Bu əlaqə elə olmuşdu ki, böyüdükdə də yenə ağacanın yanında yatırdım. Bəzən gecələr yuxuda görürdüm ki, ağacandan uzaqlaşmışam, həmin an ağlamağa başlayırdım. Uşaqlıqdan həmişə Allahdan istəmişəm ki, mənə ondan heç vaxt ayırmasın və Allaha şükür ki, bu duam qəbul olub, baxmayaraq ki, müharibə illəri ikimizə də çox çətin keçdi. Yay fəslə bağın mövsümü idi, hər gecə bir nəfər bağda qalmalı idi. Bir gecə əmim, bir gecə də atam bağ evində növbə ilə

¹ Ailədə elə əvvəldən atama "ağacan", anama da həccə getməzdən öncə "xanım" deyərdik. Həcdən sonra isə, "hacı xanım" səsləməyə başladıq.

² Sədrud Təbrizin cənub nahiyəsində bir qəsəbə idi və artıq genişlənərək Təbrizə çox yaxınlaşmışdır.

qalırdılar. Mən də hər ikisi ilə qalırdım. Evdən uzaqlığım bir həddə çatırdı ki, hacı xanım bəzən mənə xəbər yollayırdı ki, kələm supu bişirir. Mən də bu xörəyi sevdiyim üçün özümü tez evə çatdırırdım. Bir gecə əmim də, atam da, hər ikisi qarşı tərəfin növbəsi olduğunu düşünür və nəticədə mən bağ evində tək qalırım! Gecə yarısı yuxudan oyanıb tək olduğumu gördüm; qaranlıq bir gecə idi. Qorxdum. İtimiz qapının ağzında yatmışdı. Çox vəfalı it idi. Gecələr onu açıb buraxırdıq, o da bağda gəzirdi. Heyvan tək olduğumu hiss etmişdi. Düşündüm ki, bibimin evi bizim bağa ən yaxın olan bağdır və oraya gedim. İt də mənimlə gəldi. Gecənin qaranlığında 700-800 metr gedib bibimin evinə çatdım. Qapını döydüm, amma heç kim qapını açmadı. Yazıq bibimlə uşaqları da qorxmuşdular. O vaxtlar mənimlə yaşlı olan uşaqları "cuhudla" qorxudurdular. Bir yerə getməməyimizi istədikdə deyirdilər; "Ora getməyin! Cuhud gəlib qanınızı soracaq!" Doğrusu, məndə belə bir sual yaranırdı ki, məgər cuhud ağcaqanaddır?!

O gecə bibimin uşaqlarının cuhudun qorxusundan bağrıları yarılmışdı. Nəhayət, getmədiyimi gördükdə dama çıxıb mənə görmüşdülər. Qapı açıldıqda nənəm Fatmanın qucağına atıldım. Qoca qarı oğullarının arxasınca deyilərək deyirdi: "Özləri şirin-şirin yatıblar, uşaq isə tək qalıb!" Yeddi yaşında uşaq idim və o gecənin qorxusunu heç vaxt unutmam.

Bütün çətinliklərə rəğmən, xoş günlərimiz var idi. Ağacan səhərlər bizə beş qiran¹ xərclik verirdi; beş qiran böyük qardaşa, beş qiran da digər üç oğulun hamısına. Mən, Mirböyük və Sadiq məcbur olub bu beş qiranı üç yerə bölürdük. İki nəfər iki qiran götürür və bir qiran da növbə ilə hər dəfə birimizə çatırdı. Hər dəfə mənim növbəmə bir qiran düşəndə, cığallıq edirdim. Ən çox birgə vaxt keçirdiyim qardaşım Sadiqdən əlavə, həmişə bir yerdə oynadığımız başqa dostlarımız da var idi. Həsən Nəməki, iki qardaş Seyid Məhəmməd və Əli Hüseynian, Seyid Məhəmməd İzzətəxah və başqa üç nəfər vardı ki, sonralar yolları bizdən ayrıldı və narkotik maddələrin istifadəçisi oldular.

Qəribədir, elə uşaqlıqdan bəzi şeylərdə onlarla sözüümüz çəp gəlirdi. Adətən, bağ-bağatda gəzişərkən camaatın mülkündə üzüm, giləs və s. meyvələr bizə gəl-gəl desə də, əl vurmazdıq. Amma o üç nəfər çox rahat dərib yeyirdilər. Yadımdadır, giləsi çox sevirdim, amma bizim bağda giləs yox idi. Ona görə də ağacan nə vaxt "nə alım" - deyər

¹ Qiran – rial (İranda pul vahidi).

soruşsaydı, tez deyirdim: "Gilas!" Dostlarımla dərş və işlə yanaşı, futbol da oynayırdıq. İncilabdan iki-üç il öncəyədək "Rəstaxiz" adlı futbol komandamız var idi. Xəbərimiz yox idi ki, siyasi bir partiyanın da adı belədir. Bu partiya hətta reklam məqsədilə üzərinə "Rəstaxiz" yazılan köynəklər gətirib kəndin uşaqlarına paylamışdı. Biz də futbol oynayanda onları əynimizə geyinirdik.

Uşaqlıq xatirələrimin arasında bütün uşaqlar üçün xüsusi yadda qalan anlar olan məhərrəmlik günləri idi. Bizim evimizlə kəndin məscidi arasında təkçə əminin evi var idi. Ona görə də məsciddə bir mərasim olan kimi, biz də gedirdik.

Dayım Əli Əkbər Nəməki kəndin ağsaqqalı, savadlı və risalədən başı çıxan bir şəxs idi. Çox vaxt məsciddə uşaqlardan namaz və şəri hökmlərlə əlaqədar suallar soruşurdular, namazını da düz qılana hədiyyələr verilirdi. Bir qıran, ya da iki qıran.¹ Məhərrəmlikdə məscidin fəzası tamamilə dəyişilirdi. Uşaqlıqdan məhərrəm ayını çox istəyirdim və bir səbəbi də böyük ehsan süfrələri ilə plov buludları idi. O vaxtlar düyü o qədər istifadə edilmirdi və ilboyu iki-üç dəfədən artıq plov yemirdik. Bəzən əriştəni plov kimi dəmə qoyub yeyirdik. Amma əmin idik ki, məhərrəmliyin ilk günündə düz-əməlli plov yeyəcəyik.

Uşaqlıq günlərində bəzən elə sözlər eşidirdik ki, bizim kiçik beynimizdə böyük suallar yaradırdı. Ağacan cavan vaxtı bir partiyanın üzvü idi. Bir köhnə mizrağı var idi ki, onu həmişə gizlədirdi. Bizim də belə şeylərə həvəsimiz var idi deyə, maraqlanırdıq və onu əlimizdə tutmaq istəyirdik. Lakin o deyirdi: "Şahın adamları görüb taparlar!" Biz də "Məgər şahın adamlarının qeybdən xəbərləri var?" –deyə soruşarkən cavabında "Hə, var!" –eşidirdik. Bu sözlərlə şah və onun adamlarından qorxmağımız təbii idi.

1971-ci ildə bizim ailənin kənd əhalisindən olan başqa bir ailə ilə su üstə davası oldu. Onlar kəndxuda ilə yaxın olduqları üçün, bizdən şikayət edib şahı söydüyümüzü demişdilər. Nəticədə atamla əmimi tutub qırx-əlli gün həbsdə saxladılar. O hadisələrlə qəlbimizdə şaha qarşı qorxu dolu nifrət yaranmağa başlamışdı.

Yadımdadır, neçə dəfə əsgər aparmaq üçün kəndə gələnlərin şahidi olmuşam. Şahın adamlarından olduğu deyilən Şükür adlı bir kişi var idi. O bəzən bir neçə nəfərlə kəndə gəlib əsgər aparırdı. Ağacan özü

¹ O vaxtlar iki qıran az pul deyildi. O pulla Xəlcəndan Təbrizə gedən maşınlara minmək olurdu.

əsgərliyə getməmişdi. Hər dəfə Şükür gələndə, canımıza qorxu dolurdu. Ağacan neçə uşaq atası olduğu üçün gizlənirdi. Amma anam Şükürün qarşısında dururdu, zirək qadın idi və kənd əhalisi də ona hörmətlə yanaşırdı. Çox adam Şükürə pul verirdi ki, onları aparmasın. Anam isə heç vaxt çəkinməzdi və həmişə onu əliboş geri göndərirdi. Mən həmişə öz-özümə deyirdim: "Axı, şahın adamları belə şeyləri haradan bilirlər?!"

O vaxtlar təbrizli Ayətullah Xosrovşahi bizim təqlid-mərcəmiş idi. Evimizdə onun çoxlu moizə kasetləri var idi və hələ də var. Uşaq idim və böyük qardaşım Mirrəhim onun çıxışlarını dinləmək üçün mənə də Təbrizə aparardı. Xosrovşahi ağa elə sözlər deyirdi ki, bir çox alimlərin onları deməyə cürəti yox idi. Bir dəfə elə məzəli şey danışdı ki, hələ də səsi qulağımdadır. Deyirdi: "Bir dəfə şah əmr edir ki, ona yorğan tiksinsinlər. İlk dərzi yorğanı tikib gətirəndən sonra gördülər ki, şaha qısa gəldi və şahın ayaqları çöldə qaldı. Şah əmr verdi ki, dərzini öldürsünlər. İkinci dərzi də yorğanı tikdi və yenə qısa oldu. Onu da öldürdülər. Üçüncüsü gəlib dedi ki, mən yaxşı tikəcəyəm və tikdi də. Amma şahın ayaqları yenə çöldə qaldı. O isə dedi: "Yorğanın nöqsanı yoxdur. Nöqsan şahın hər dəfə uzanan ayaqlarındadır. Siz şahın ayağını kəsməlisiniz!"

İbtidai təhsili kəndin məktəbində almışam. 1980-ci ildə qərara gəldim ki, işləmək üçün Təbrizə getməliyəm. Daha dərs oxumağa marağım yox idi.¹ Bir müddət iş axtardım və nəhayət, Qonqa meydanında "Novin" adlı akkumulyator təmiri yerində şagirdliyə qəbul oldum. Ora Mahmudla Səməd adlı iki qardaşın idi. Təbriz-Xəlcan yolu 15-20 dəqiqə idi. Mən də bəzi gecələri elə mağazada yatırdım. Bir gün səhər Mahmud mağazaya gəlib yüksək tonla mənə dedi: "Eşitmişəm mən burada olmayanda qızbazlıq edirsən!" Qətiyyənlə bu sözü gözləməyirdim. Cavab vermədən ağızmağa başladım. Bir saat sonra qardaşı Səməd könlümü almağa gəlib dedi: "Təbrizə gələn uşaqların çoxu bu yola düşürlər. Səndən ötrü nigaran olduğu üçün belə deyib. Gərək ayıq olasan."²

¹ Müharibədən sonra, 1994-cü ildə yenidən dərsə başlayıb attestatımı aldım.

² O macəradan illər keçdi və 1984-cü ildə "Bədr" əməliyyatında Mahmudu Əhvazın bazasında gördüm. Yanına gedib dedim: "Bura qızbazlığa gəlmisən?!" Şoka düşdü... Nəhayət, mənə tanıdı və o günlərdən danışmağa başladıq...

Həmin illərdə ağa Məhəmməd Nəməki – kəndin məclislərini idarə edən dayım oğlu – Qumda tələbə idi və biz də ilk dəfə İmam Xomeyninin adını ondan eşitmişdik. O imamın moizə kasetlərini, elanları və şəkillərini kəndə gətirərdi və mən də paylamaqda ona kömək edərdim. Ağa Məhəmməd deyirdi ki, elə edin ki, onları çap edib çoxaltmağın pulunu da əldə edəsiniz. Əvvəllər şəkilləri üç qırana satırdıq və bəziləri hələ beş qıran da verirdi. Şəkillərin pulunu əldə etdikdən sonra qalanını camaata pulsuz paylayırdıq. Neçə dəfə də bir neçə şəkillə elanı Xəlcandan Təbrizə aparmışdım. O vaxtlar Xəlcanın mikroavtobus vağzalı Təbrizin Əhməqiyyə adlı bir yerində idi. Bir dəfə imamın bir neçə şəklini pencəyimin altına qoyub Təbrizə doğru yola düşdüm. Mikroavtobus vağzala çatdıqda gördüm ki, orada bir neçə əsgər dayanıb və hamını yoxlayırlar. Qorxsam da heç nə edə bilməzdim. Mənim də növbəm çatdı. Əsgərlərdən biri məni yoxlayarkən şəkilləri gördü. Ürəyim qorxudan üzülürdü. Əsgər üzümə baxıb astadan dedi: "Tez düymələrini bağla, qaç!" Paltarımın önünü bağlayıb, tez aradan çıxdım. O gün etiraz aksiyası Əhməqiyyə ilə çox da aralı olmayan "Nesfe-rah" meydanında idi. Camaata qoşulandan sonra tez şəkilləri paylayıb həmin mikroavtobusla kəndə qayıtdım.

Mübarizələrin şiddətlənməsi və xalqın aksiyalarda ardıcıl iştirak etməsi səbəb oldu ki, İmam Xomeyni İrana gəlsin. Fevralın biri Təbrizdə aksiyada idik. Şəriəti dördyolundan Gülüstan bağına doğru gedirdik ki, radiodan imamı gətirən təyyarənin Tehranın "Mehrabad" aeroportuna endiyi xəbərini eşitdik. Yadımdadır, "Azadlıq" klubunun qarşısında idik və camaatın sevincini vəsf etmək olmazdı. Orada dostuma dedim: "Heyf, daha aksiyalar qurtardı!"

–Yox əşi. Hələ macərələr təzə başlayır.

Düz deyirdi. O gündən fevralın 11-nə kimi və inqilabın qələbə çalmasıadək camaat var gücü ilə mitinqlərdə iştirak etdilər. Hətta bizim kənddə də mitinqlər olurdu. Camaat kəndin qəbiristanlığının yanında olan "Əbu Dücanə"nin¹ ziyarətgahına kimi yürüş edir və orada daşdan düzəlmiş qəbiristanın şirlərini daşlamaqla mərasimi başa vururdu. Daşdan düzəlmiş şirlər şeytanın simvolu idi və bir növ həcdəki cəmərələrin² daşlanması əməlini xatırladırdı. Bəzən kəndin

¹ Əbu Dücanə Xəlcan kəndində dəfn edilən Əhli-beytin (ə) səhəbələrindən biridir və qəbri üzərində məqbərə tikilib və xalqın ziyarətgah yeridir.

² Sonralar o iki daş şiri Təbrizin "Azərbaycan muzeyi"nə köçürdülər.

əhalisi mikroavtobusla kollektiv şəkildə Təbrizə mitinqdə iştirak etməyə gedirdilər.

İnqilab qələbə çaldıqdan sonra iş üçün Tehrana getdim. Məndən öncə qardaşım Mirböyük iş üçün Tehrana getmişdi və orada tək yaşayırdı. Mənim gedişimlə Xavəran məhəlləsində başqa bir ev kirayələdik. Mən də "Əfsəriyyə" üçyolunda akkumlyator təmiri yerində işə başladım. O dövrdən olan gözəl xatirəm, övladı olmayan Abdullah adlı, əraklı, ailəli bir şəxslə qonşuluq münasibətimizdir. Abdullahın yoldaşı bizə yaxşı baxırdı. Bəzən israrla paltarlarımızı da alıb yuyurdu. Onlarla yaşamağımızı istəyirdilər. Bir dəfə cümə günü hamama gedərkən Xavəranda bir mikroavtobus məni vurdu. Xəstəxanada məlum oldu ki, qabırğa sümüyümün biri sınıb. Yataqda yatdığım on-on beş gün ərzində ağa Abdullahın yoldaşı bir ana kimi mənə baxırdı.¹

Tehrandə işlədiyim doqquz ay müddətində iki-üç dəfə qardaşım ilə kəndə baş çəkdik. "Xəlqi-müsəlmani-Təbriz" cərəyanından xəbərdar idik. O cərəyan Azərbaycanın digər məntəqələri kimi bizim kəndin əhalisini də iki hissəyə ayırmışdı. Vəziyyət elə həddə çatdı ki, kənddə kim cümə namazına getsəydi, həmin partiyanın tərəfdarları onu incidirdi. Özünü daşla vurub ailəsini də hədələyirdilər. Bir neçə dəfə bizə görə hacı xanımı da hədələmişdilər. O vaxtlar cümə namazı Təbrizin dəmir yolunun böyük sahəsində qılınırdı. Bir dəfə cümə namazından sonra partiyanın tərəfdarları namaz qılanlara hücum etdilər, daş və oxlovla camaatı vurdular. Xüsusilə də dəmir yolu meydanındakı "Taliqani" xəstəxanasının həyətindən camaata daş atırdılar. Biz hizbullah dəstəsi ilə yürüş edirdiksə, onlar da başqa yerdə mitinq keçirirdilər və fitnə yaradan şüarlar verirdilər. O gün cümə namazı qılınan yerə od vurdular. Bu çaxnaşma və ixtilaflar şəhəri bir-birinə vurdu. Hətta bir ailədə dava-dalaş düşdü və qardaş qardaşının üzünə durdu.

Bir gün çaxnaşmalarda dostlarımdan birinin Ayətullah Behiştini söydüyünü eşitdim. Soruşdum ki; "Onu tanıyırsanmı?" Dedi: "Bütün bu ixtilafların baisi odur!" Siyasi hadisələrdən çox da başım çıxmırdı.

¹ Bu səmimi əlaqə indiyədək davam edir və get-gəlimiz var. "Müslim bin Əqil" əməliyyatından yaralandıqda sonra bir dəfə Tehrana onları görməyə getdim. Yaralandığım və sifətim dəyişildiyi üçün məni tanımadılar. Özümü təqdim etdikdən sonra çox narahat olub ağladılar ki, niyə bu bəlaya düşər oldun...

Amma sözüne inanmadım. Yaşlılarımın çoxu bu vəziyyətdə idi. Bununla belə o şəraitdə bütün camaat kimi nə vaxt lazım olsa canla-başla meydana çıxırdıq. Bir gecə kənddə idik və radiodan eşitdik ki, qan yardımına ehtiyac var. Bütün əhali məscidə yığılmışdı. O gecə mənimlə qardaşlarım başqaları kimi qan vermək üçün Təbrizə getdik. Nəhayət, Təbrizin "xəlqi-müsəlman" fitnəsi də sona çatdı və uzun illər Azərbaycan əhalisində çox pis təsir qoydu.

Bir müddət idi ki, Təbrizə qayıdıb orada işləmək istəyirdim. Amma bugün-sabah edirdim. Axır ki, 1980-ci ilin sentyabr ayının 22-si gəlib çatdı. O gün avtobusda, radiodan müharibənin başladığı barədə ilk xəbəri eşitdim. Radio ardıcıl olaraq İraqın ölkəmizin sərhəd şəhərlərinə hücum etdiyini məlumat verirdi. Hamı bu haqda danışdı. Avtobusun hay-küyündə əyləşənlərdən birinin sözü diqqətimi cəlb elədi. Deyirdi ki, artıq Şuş şəhərini də mühasirəyə alıblar.

Bu cümləni eşitdikdən sonra ilk stansiyada düşdüm. Öz-özümə dedim: "Şuş ki, elə bu yaxınlıqdadır, gedib görüm nə olub!" Şuş meydanına çatıb gördüm ki, müharibədən xəbər-ətər yoxdur. Heç kimdən heç nə soruşmadan işə getdim. Amma gecə baş verənləri qardaşıma danışarkən anladım ki, Şuş Xuzistan vilayətinin şəhərlərindən biridir və təkcə Tehrandə meydan adı deyil. O gecə yenə də Təbrizə qayıtmaq fikri yuxumu qaçırdı. Öncə qardaşıma, sonra da iş müdirimə qayıtmaq istədiyimi dedim. Müharibənin başlamasından üç-dörd gün keçirdi ki, Tehranla vidalaşib kəndimizə qayıtdım.

Xəlcəndə anladım ki, dostlarım Korpus üzvü olublar. Müharibə hər yerə kölgəsini salmışdı və dostlarımın bəzisi cəbhəyə göndərilmək üçün yol axtarırdılar. Mən də iş axtarmadan Korpusa getdim, çünki ağılıma gəlirdi ki, cəbhəyə getmək üçün ilk addım bu olmalıdır.

Korpusun qəbul idarəsində Məhəmmədrza Basir¹ adlı bir keşikçi məni sorğu-suala tutdu. Çətin duruma düşmüşdüm. Verdiyi siyasi, əqidə və şəriət sualları mənim məlumat dairəmədən xaric idi... Qəbul olmadığımı deyərkən inana bilmədim. Doğrusu, sualların çoxunun cavabını bilmirdim, amma düşünmürdüm ki, bu sual-cavaba görə mənim müharibəyə getməyimə mane olalar. Evə də qaşqabaqlı gəldim.

Gecə-gündüz dilimin sözü cəbhə olmuşdu. Gündüzlər özümü dağadaşa vururdum ki, göndərilmək üçün bir yol tapım. Gecələr də evdə

¹ Məhəmmədrza Basir o zaman Korpusun qəbul idarəsinin rəisi idi. Dörd il sonra Bədr əməliyyatında cəbhə yoldaşı olduq və özüm şəhadətinin şahidi oldum...

əlimdən gələnı edırdım kı, cəbhəyə getmək üçün aıləmin razılığını qazanım. Axşam yeməyinə də süfrə başına gəlmirdim və deyirdim ki, cəbhəyə getməyimə icazə verməsəniz heç nə yeməyəcəyəm. Bəzən dava-dalaşımız şiddətləndikdə, kəsüb gedib gecəni qəsəbənin məscidində yatırdım. Bəzən də bağa sığınırırdım. Nə qədər dalımca gəlsələr də, qayıtmırdım.

Günlük planım bəlli idi, hər səhər Təbrizdəki könüllülərin qeydiyyat şöbəsinə gedirdim. Bir neçə dəfə bazara getdim. Çünki oranın bəsic komitəsinin məni qəbul etməsinə ümidim daha çox idi. Amma hər dəfə məni əliboş qaytarırdılar. Deyirdilər, yaşın azdır, olmaz!

Korpusdan isə ilk gündən ümidimi üzümüsdüm, bəsicdə də bir çoxları kimi yalvar-yaxarlarım və ağlamağım səmərəsiz idi. Lakin evdə müvəffəq olmuşdum və hacı xanım razılıq vermişdi. Bəlkə də mənim hərəkətlərimdən yorulmuşdu və düşünürmüş ki, getməyim belə qalmaqdan daha yaxşıdır. Korpusla bəsicdən ümidim üzüləndən sonra orduya yazılmaq ağıma gəldi. Məni dinləmələri üçün anamı da özümlə apardım. Sərdruddakı ən yaxın polis idarəsinə getdik. Anamın hüzuruna görə sözümə qulaq asmalı oldular. Dedim ki: "Əsgərliyə getmək istəyirəm."

–Neçə yaşın var?

–On altı.

–Get işinin dalınca, ay bala, olmaz!

–Məgər cəbhədə döyüşçüyə ehtiyac yoxdurmu?

–Var, amma döyüşçü lazımdır, 15-16 yaşlı uşaq yox! Get böyüyəndə gələrsən.

Əliboş və kefsiz halda evə qayıtdıq. Bu dəfə hacı xanım da razı olmuşdu ki, mənim cəbhəyə getməyim üçün dua etsin. O günlər cəbhəni görəən ən yaxınımız dayım oğlu İbrahim Nəməki idi. Onun vasitəsilə müharibə ilə əlaqədar çox şeylər eşidə bilirdik. Süsəngirdədən qayıtdıqdan sonra sanki mənim sual bombardmanına məruz qalmışdı: "Cəbhədə nə edirsiniz? Necə savaşırsınız? Hansı silahla?" Onun cavabları mənim həvəsimi artırırdı: "Orada düşmənlə üz-üzəyik və onları vurmalıyıq. Onlar da bizi hədəfə alırlar. Tank adlı böyük maşınlar var ki, mərmisinin çəkisi 10 kq-a çatır və bəzən onu birbaşa adama vururlar və s."

–İndi mən cəbhəyə getmək istəyirəmsə, nə etməliyəm?

–Gərək güclü olasan, yorulmadan tez qaçmağı bacarasan.

O gündən sonra məşqlərim başladı. Qəsəbəmizin yeganə futbol meydanının ətrafında qaçırdım və çalışırdım ki, hər gün keçən gündən bir dövrə artıq qaçım. Bir daş dolu çantanı da çiynimə atırdım və hər gün bir daş artırırdım. Guya silah-sursat çantasıdır. Kəndin uşaqları mənim nə ilə məşğul olduğumu öyrənmişdilər və ona görə də məni izləməyə gəlirdilər. Bəzən məcbur olurdum ki, onların da maneələrindən keçib paylarını verim. Lakin hələ də əsas problem cəbhəyə bir yolun açılmaması idi.

Axırıncı dəfə Təbriz bazarının könüllülərin qeydiyyat şöbəsinə gedib çox inadkarlıq etdim, qəbul etmək istəməsələr də əl çəkmədim. Axır ağlamağım tutdu və dedim: "Nə edirəm? Axı könüllülər də məni qəbul etmir, Korpus da! Bəs, mən necə gedim?!" Qəfildən ağzımdan belə bir söz çıxdı: "Onda özüm cənuba gedəcəyəm! Orada yəqin bir nəfər tapılar ki, soruşsun niyə gəlmisən!" Bir az yumşaldılar. Dedilər: "Nə olar, get ananı gətir, görək nə edə bilərik."

Ertəsi günün səhəri mənimlə hacı xanım Təbriz bazarının bəsicində idik. Yol boyu tapşırırdım: "Nə soruşsalar, ancaq "bəli" de. Əgər sussan, ya da yox desən, məni göndərməyəcəklər. Mən də evə qayıtsam, yenə köhnə hamam, köhnə təsdir..."

Anamdan soruşdular: "Hacı xanım, siz özünüz razısınız?" Anam dərhal "Bəli!" –dedi. Amma səbəbini soruşduqda, elə bil dərddini deməyə yer tapdı: "Axı bu uşaq bir aydır bizi bezdirib! Evdə oturmağa imkan vermir, məni dartıb aparmadığı yer qalmayıb. Əgər razılıq verməsəm ha..."

O gün cəbhəyə getməyə icazə vermədilər və hətta ora ayaq basmağa haqqım olmadığını bildirdilər. Gecə düşündüm ki, son şansım Təbrizin imam cüməsinin ətəyindən yapışmaqdır. Dostlardan eşitmişdim ki, Ayətullah Mədəni yardım edə bilər. Gedib, dərddimi dedim. Həqiqətən də onun təklifi çıxış yolu idi. Dedi: "Bu həftənin cümə günü, namazdan sonra dəmir yolunun məscidində cəbhəyə ezamla bağlı sual-cavab formasında bir kağız paylayacaqlar. İnşallah get sən də al."

Cümə günü səhər çağı sevinc və həyəcanla cümə namazı qılınan "Dəmir yolu" meydanına doğru yola düşdüm. Namazdan dərhal sonra məscidə getdim. Amma məndən qabaq nə qədər adam ora toplaşmışdı. Bir az dayanandan sonra məlum oldu ki, cəmi qırx nəfərə kağız veriləcək. Çətinliklə də olsa özümü cərgənin başına çatdırdım və

kağızı alan beşinci nəfər oldum.¹ Bu qırx nəfər könüllü öncə təlimə göndərilməli idilər. Amma ilk növbədə məhəllələrinin məscidi onları təsdiqləməli idi. Kağızı məscidin dini şurasına verdim. Dayım Hacı Ələkbər Nəməki onun üzvlərindən idi və heç bir problem olmadan məni təsdiq etdilər. Nəhayət, cəbhə yolu üzümə açıldı və mən 1980-ci ilin payız günlərində könüllü qüvvələrlə birgə "Xaseban" adlı bir təlim bazasına doğru yola düşdüm. Xasebanın hərbi təlim rəisi Tehrandan bazaya göndərilən Əli Təcəllayı idi. Birinci gün səhər bizi 8 km qaçırdanda işimiz artıq aydın idi. Tərpənməyə belə təqətimiz qalmamışdı. Amma bu hələ başlanğıc idi. İlk günün yorğunluğunu sonrakı günlərin ardıcıl qaçışları və müəllimlərin çətin məşqləri unutturdu. O qədər təzyiq altında olurdum ki, bütün gücümü itirmişdim. Heç bir bəhanə ilə təlimlərdən yayınmaq olmurdu.

Bir gecə yoldaşlarımdan biri vəziyyətimi görüb dedi: "Əgər ayaq barmaqlarından biri çıxsa, üzürlü sayılaraq bir müddət qaçmaqdan azad olacaqsan."

Ağılsızlıq edib onun köməyi ilə ayağımın baş barmağı ilə o qədər əlləşdim ki, çıxmasına əmin olduq. Ağrısını və şişməsinə də canla-başla qəbul etdim ki, bəlkə məşqçi müəllim vəziyyətimi görüb məndən əl çəkə.

Ertəsi gün səhər baş verən yeganə hadisə bu oldu ki, ayaqlarıma zorla çəkmələri geyindirib məni bazanın ətrafındakı eniş-yoxuşlarda həmin 8 km məsafəni qaçmağa məcbur etdilər. Amma bu dəfə həmişəkindən daha çox ağrılarla. Bəxtimə lənət oxuyaraq səsimi çıxarmadan hamı kimi qaçırdım. Digər təlimlərdə də iştirak etdim və barmağımın nə vaxt sağaldığını heç anlamadım.

On beşinci gün xəbər gəldi ki, cəbhədə yüksək hazırlıqlı yeni qüvvələrə ciddi ehtiyac var. Qırx nəfərin arasından əvvəl təlim almış, ya da hərbi xidmətini bitirmiş iyirmi nəfəri seçib cəbhəyə göndərdilər. Biz isə qayda üzrə nəfəs kəsən təlimlərimizi davam etdirirdik. Təlimlər daha da çətinləşirdi. Hələ bizi iki-üç dəfə də gecə poliqona apardılar ki, çətinliyi ilə yanaşı olduqca qorxulu idi. Hətta asudə yemək yeməyə imkan olmurdu. Qəfildən yeməxananın içinə gözyaşardıcı qaz buraxırdılar, bəzən gecələr keşik çəkəndə, qəfil gəlib silahımızı alırdılar və biz də nə zülmə olsa onu geri almalı idik. Əlbəttə get-gedə

¹ Deyəsən o tarixədək cəbhəyə yalnız Korpus rəsmi qüvvə göndərirdi. Amma həmin gün bəsiçi adlı könüllülərin ilk çağırışı idi.

təlim öz nəticəsini göstərirdi və daha ilk günlərdəki xam qüvvə deyildik.

Bir dəfə poliqondan bazaya qayıdarkən yolda dedilər: "Kimdə artıq patron qalıbsa, elə buradaca havaya atəş açsın." Hamı atəş açıb silahında qalan patronları boşaltdı. Mənə isə dəli şeytan dedi ki, saxla. Bazanın yaxınlığına çatdıqda göstəriş verdilər ki, baza ətrafı şərti düşməyə hücum edək. Hərəkətə başladığımız və neçə metr irəlində maneə olaraq qurulan partlayıcı təhlərlə qarşılaşdıq. O tərəfdən bir silahlı bizə atəş açırdı. O qarışıqlıqda mən də maneələrdən neçəsini keçərək ona yaxınlaşıb, atəş açdım. Yazıq özünü itirmişdi. Tez qışkırdılar ki: "Bəsdir, qayıdın."

Manevr qurtardıqdan sonra bildirdilər ki, az qala aramızdan bir nəfər əsgər həlak olacaqdı. Çox çalışdılar ki, atəş açanı tapsınlar. Amma mən özümü elə apardım ki, guya heç xəbərim yoxdur. O gecə heç bir nəticə əldə etmədikdən sonra bizi yataqxanaya göndərdilər. Lakin sorğu-sualın ardı səhərə qaldı. Səhər proqramından sonra bir daha soruşdular: "Kim əsgərə doğru güllə atıb?" Heç kim heç nə demədi. Mən də səsimi çıxarmadım. Bir sutka yeməkdən məhrum edildik və o gecə də qışın soyuq şaxtasına baxmayaraq bizi ayaqyalın bayıra çıxartdılar. Sanki bu əlavə zəhmətlərin səbəbkarı heç mən deyildim. Axırda heç kimdən bir səs çıxmadığını görüb, naçar hadisənin başını buraxdılar.

Xasebanda bir aylıq təlim sona çatdı və bizi Təbrizə göndərdilər. Deməli, iki gündən sonra cəbhəyə getməli idik. Artıq arzuma çatırdım...

İkinci fəsil

Kürdüstan

İlk ezam vəsiqəm 1981-ci ilin yanvar ayında qeydə alındı. Məni yola salmağa gələn yeganə şəxs həacı xanım idi. Ağacan və ailənin qalan üzvləri ilə evdə vidalaşmışdım. Amma anamın ürəyi dözmədi və avtobusa ötürməyə qədər gəldi. Əlli beş nəfər idik. İyirmi nəfər Korpusdan, qalanları isə bəsicilər idi. İki avtobusla Tehrana göndərildik. Onların arasında heç tanışım yox idi. Sakitcə pəncərənin arxasındakı mənzərəyə gözümlü zilləmişdim. Get-gedə arada söhbət qızıqırdı. Öncədən cəbhədə olanlar İraqın 5-5 vurmasından və topxanasının şiddətindən danışirdilər. Bu söhbətləri eşitdikdə dayım oğlunun Süsəngird döyüşünün xatirələri yadıma düşürdü və düşünürdüm ki, çəkdiyim bütün zəhmətlərin nəticəsini görürəm. Tehrana çatdıqda "İmam Hüseyn (ə)" hərbi bazasına göndərildik. Deyirdilər ki, ora şahın vaxtında "SAVAK"¹ın qərargahı imiş. Orada cəmi bir gün qaldıq, amma elə o bir gündə bizə cürbəcür xəbərlər verildi. Əvvəl hamıya bir avtomat verib dedilər ki, cənuba göndəriləcəksiniz. Bir az sonra bütün silahları alıb dedilər ki, Gilanqərbə gedirsiniz. Yenidən hamıya silah verib dedilər ki, Kürdüstana yola düşürsünüz...

Nəhayət, son qərara görə, bizi Kürdüstana göndərməli oldular. Sərəncam verildikdən sonra Tehrandan bir daha həmin yolu qayıdıb Təbrizə çatdıq. Amma Təbrizdə çox qalmayıb Urmiyaya doğru yola düşdük.

Bəxtimizdən həmin gün Urmiyada əks-inqilabçı çaxnaşması var idi. Orada axşam Korpusun yerli qərargahında qaldıq. Həmin gecə Korpusun binasını bir neçə dəfə qumbaraatanla vurdular. İki yorucu gündən sonra, səhər saat 9-da "hazır ol" komandası verilərək Məhabada doğru yola düşəcəyimizi dedilər. Həmin günlərdə yol təhlükəli idi və səhv etmərsə Miyandoab-Məhabad yolu bağlanmışdı. Yalnız Nəqədə-Məhabad yolunun təhlükəsizliyi gündə dörd saat ordu və ya Korpus qüvvələri vasitəsilə təmin olunurdu.

Bizi silahlandırılıb atışma olduqda nə edəcəyimizi dedilər. İki yük maşını ilə Məhabada doğru yola düşməli olduq. Yük maşınında içində

¹ Şah dövründə İranın xüsusi xidmət orqanı.

silahımızı bayıra tərəf hazır vəziyyətdə saxlamış halda, yola düşdük. Nəqədəyədək yolda heç nə baş vermədi. Orada bizə dedilər ki, Nəqədənün üçyolundan sonra yolun əmin-amanlığı qətiyyəən yoxdur; təhlükəlidir və ehtiyatlı olmalıyıq.

Nəqədədə 2 106 mm-lik top və 2 50 mm-lik silahı olan və ciplərə minmiş qüvvələr bizim karvana qoşuldular və əslində onlar bizi qoruyurdular. Məhabadın yaxınlığınadək heç nə olmamışdı, amma orada yük maşınlarından birinin təkəri boşaldı və dayanmaq məcburiyyətində qaldıq. Tez bizi düşürüb əmr verdilər ki, təkər düzəlcə ətrafdakı daş və qayaların arasında pusquda duraq.

Hamımız yolun iki tərəfində yerləşdik. Bir kənarında dayandığım zaman biri mənə yaxınlaşdı su istədi. Su qabımı ona verdim və su içib yanımda oturdu. Təbrizli idi və "Pastor" prospektinin sakini olduğunu bildikdə, evləri orada olan dostum Əbəlfəzl Bazarçı¹ yadıma düşdü. Ondan soruşdum: "Siz orada Əbəlfəzl Bazarçını tanıyırsınız?" Təbəssümlə dedi: "Mən onun qardaşıyam!" Çox sevindim. Bu fasilədə təkər də düzəlmişdi. Bizi səslədilər və tələm-tələsik maşınlara minib yola düşdük. Yolda inqilabi şeirlər oxuyurduq:

Dağda-daşda gəzər İslam ordusu,
İslam ordusunun yoxdu qorxusu!
Mənim elim azər eli,
Azər oğlu qorxaq olmaz!
Dayanmaram gedirəm,
Əlimizdə silah gedirik cəngə²,
Ta³ Səddam Yezidi gətirək cəngə!⁴

Yolda hətta güllə səsi də eşitmədən, gəlib Məhabada çatdıq. Məhabadın özündə də sakitçilik idi və Urmiyadan daha aram görünürdü. Korpusun Məhabaddakı qərargahına çatdıqda artıq səsimiz

¹ Əbəlfəzl Bazarçı ilə cümə namazında tanış olmuşdum və mənim ən yaxın dostlarımdan biri idi. Yaşca məndən balaca olsa da cəbhəyə ayaq basandan sonra fədakar insana çevrildi və nəhayət, şəhid oldu.

² Cəng – müharibə.

³ Ta - ki.

⁴ Cəng - caynaq.

yüksəlmişdi və dava edərək deyirdik: "Burada döyüş yoxdur axı! Bizi niyə buraya gətirmisiz?! Biz cənuba getmək istəyirik..."

Olduqca gileyli idik. Lakin onların cavabı bizi susdurdu: "Burada döyüş cənubdakından daha çətinidir. Məhabad Kürdüstanın əsas şəhərlərindəndir. Axşama kimi qalın görün nə olacaq!"

Öz-özümə dedim: "Siz bizi gündüz də qorxutdunuz, amma heç nə olmadı. Nə olar, axşamı da gözləyək, görək nə baş verir."

Hava qaraldıqda döyüş başladı və səhərə kimi davam etdi. Artıq səhər Korpusun qərargahında qalmağa qane idim¹. Yerləşdiyimiz Korpusun qərargahı ilə ordunun bazası arasında təxminən 200 metr fasilə var idi. Hər ikisi şəhərin kənarında idi. Elə ilk gecə bildik ki, kürdlər yalnız Korpus qüvvələri ilə düşmənçilik edirlər və ordunun bazası ilə işləri yoxdur. Korpus Məhabad kimi kiçik bir şəhərdə iyirmidən çox qərargaha malik idi və hər birinin komandiri, komandir müavini, operatoru və bir neçə əsgəri var idi. Hər gün bu qərargahlardan bir neçəsi düşmənin əlinə keçirdi və bizim döyüşçülər hücum edib onu komələlərdən geri alırdılar. Məhabadın Korpus əməliyyat komandiri 22 yaşlı, tehranlı, Saleh adlı cavan bir oğlan idi. Həqiqətən də cürətli və zirək idi. Orada bir çox şəhərlərdən döyüşçülər var idi; Təbriz, Tehran, Qəzvin, Ab-Əli, Kerman və s.

İlk günlər bizə deyirdilər ki, gecələr qətiyyəən yatmamalısınız. Gündüzlər də diqqətlə hər yerə nəzarət edin. Biz də zarafatla bir-birimizə deyirdik: "Bəs nə vaxt yataq?"

Doğurdan da ilk iki gecə heç yatmadıq, gündüzlər də ayıq və hazır vəziyyətdə idik. Bəlkə də o günlərdə olunan səhvlərdən biri bu idi ki, Kürdüstana gələn yeni döyüşçüləri elə ilk gündən qorxudurdular.

¹ Kürdüstanda müharibənin əsas səbəbi yerli siyasi partiyaların "muxtar vilayət" adı altında ölkəni parçalamağa can atmaları idi. İnqilabdan öncə Kürdüstanda fəaliyyət göstərən əsas iki partiya "komələ" və "demokrat" partiyaları idi və inqilabdan sonra da əks-inqilab və münafiq qrupları onlara qoşularaq bizimlə hərbi mübarizəyə başlamışdılar. Kürdüstan vilayəti Türkiyə ilə İraq istiqamətindən sərhəd bölgəsində yerləşdiyi üçün kürdlərin xaricdən qüvvə və silah idxalına imkan verirdi. Odur ki, burada müharibə çox çətin və qarışıq idi. Yəni cəbhəmiz Miyandoabdan Kirmanşahadək 500 km məsafəni əhatə edirdi. Hələ ilk iğtişələrdə yerli əhali də vəziyyətdən xəbərsiz olaraq komələ və demokratlarla həmfikir idi və fürsət düşəndə evlərindən bizim qüvvələrə zərbə vururdular, yaxud qəfil hücumların təşkilinə şərait yaradırdılar. Hətta bizim gəldiyimiz ilk günlərdə qadınlar belə evlərindən döyüşçülərə odlu silahla atəş açır, qumbara atırdılar. Elə buna görə də yeni gələn qüvvələrə xəbərdarlıq edilirdi ki, ehtiyatlı olsunlar.

Deyirdilər ki, burada bir an qəflət etsən, başını kəsəcəklər. Bu sözlərlə əlbəttə ki, qüvvələr həmişə hazır vəziyyətdə olacaqdılar, lakin bu hazırlıq qorxu və iztirabla yanaşı idi. Bizdən öncəki qüvvələrin şücaətindən, komələ və demokratlarla misilsiz mübarizələrindən heç nə demir və hər dəfə xəbərdarlıq edib deyirdilər ki, burada şəhərə tək çıxmaq olmaz, heç kimə arxayın olmamalı və s.

Belə vəziyyətdə bizi qruplaşdıraraq "Səpəh" bankının qərargahına göndərdilər. Qərargah "Marallar" meydanının yaxınlığında idi və orada maral heykəli olduğu üçün o adla tanınırdı. Meydanın bir tərəfində səpəh bankı, bir tərəfində tütün idarəsi ilə icra hakimiyyəti, bir tərəfdə də axar çay yerləşirdi. Çox az olardı ki, orada döyüş olmasın. Döyüş həmişə çay tərəfdən başlayırdı. Çayın qarşı tərəfində evlər meşəyə baxırdı və döyüş üçün gizlənməyə ən yaxşı yer idi. Qərargaha girən kimi, bizim qüvvələrdən 39 nəfərin tütün idarəsində başlarının kəsildiyi xəbəri gəldi. Deməli, komələlər döyüşçülərimizin başını kəsdikdən sonra silah-sursatını da aparmışdılar. Bu xəbər bizi qorxutdu. Amma get-gedə biz də vəziyyətlə tanış olduq və bir-iki gün sonra hansı taktika ilə döyüşməyə bələd olduq. Əvvəllər heç nə məlum deyildi, qəfildən bir nəfər motosikletlə, ya da meyvə daşınan araba ilə keçdiyi zaman silah çıxarıb atəş açırdı və s. Elə ilk günlərdə, ilk dəfə olaraq mən də düşməndən bir nəfəri vurdum. Qərargahın qarşısında bir neçə metr məsafə ilə kərpicdən iki keşik sığınacağı tikilmişdi. O gün mən bir neçə nəfərlə orada idim. Döyüş başladığında gördüm ki, bir nəfər motosikletlə meydanda dolanır. Əvvəl bir yolçu olduğunu düşündüm. Qışqırdım ki, tez keç get. Adətən onlar azərbaycanca bilirdilər. Mənim sözümə fikir vermədən tez bir avtomat çıxartdıqda, dərhal onu vurdum. Yıxıldı, amma bilmədim öldü, yoxsa yaralandı. O, mənim gülləmə tuş gələn ilk insan idi. Çox qorxdum. Qorxudan sığınacaqdan çıxıb özümü qərargaha yetirdim. Narahat idim və hadisəni içimdə həll edə bilmirdim. Təbrizin "Abbasi" məhəlləsindən olan komandirimizin yanına getdim.¹ Ona dedim: "Mən bir nəfəri vurdum." Hələ də əl-ayağım əsirdi. O isə soyuqqanlıqla dedi: "Nə olsun ki! Düşmən idi və onu vurmasaydın, o səni vuracaqdı!" Onun sözləri mənə bir az təskinlik versə də daim düşünürdüm ki, bir nəfəri

¹ Onun özünəməxsus xüsusiyyətləri var idi. Bəzən əsəbləşib hay-küy salırdı. Lakin şücaətli döyüşçü idi və Kürdüstanda şəhid oldu. Təəssüflər olsun ki, adını unutmuşam. Ruhu şad olsun.

öldürməklə günah etmişəm. Amma adi şəraitə qayıdanadək bir neçə gün vaxt keçdi.

Kürdüstanda müharibə həqiqi üzünü bizə göstərməyə başlamışdı. Şəhərdə fəaliyyət idarəçiliyi koməle və demokratların əlində idi. Çünki onlar evlərə girib güclə də olsa dəstək qazanırdılar. Halbuki, biz camaatdan dəstək gözləmirdik. Tütün idarəsinin yanında üç qızı olan bir ailə var idi. Getdikcə məlum oldu ki, hicabına riayət etməyən, gündüzlər bizə salam verib qardaş səsleyən o qızlar, gecələr döyüş zamanı demokratlara kömək edib bizə tərəf qumbara atırlar.

Camaat döyüş şəraitinə öyrəşmişdi və təxminən şəhərin hər tərəfində ölənlərdən bir neçəsi küçə-bazar camaatından idi.

Belə şəraitdə sepəh bankının qərargahı mühüm əhəmiyyətə malik idi. Buna baxmayaraq, banka dair sənəd və kağızlar hər tərəfdə yayılmışdı. Bəzən bir sıra kitablar da gözə dəyirdi ki, görünürdü, onları komələlər paylayıblar. Bekar vaxtlarımızda o tərəflərdə gəzişərdik, lakin kitablardan başımız çıxmazdı. Aramızda bir neçə universitet tələbəsi vardı ki, bizi müxtəlif məsələlərdən əgah edirdilər. Orada mənim kimi yeni gələn döyüşçülərə faydalı olan əqidə dərsləri və hərbi təlimlər də təşkil olunurdu. Döyüşçülər adətən hər qərargahda iyirmi gün qalır, sonra isə başqa qərargaha göndərilirdilər. Bizə sonralar marallar meydanının yaxınlığındakı qərargah tapşırıldı. Demokratlar adətən gecələr bizim qərargaha hücum edirdilər. Amma bir dəfə döyüş gündüz başladı. Mən qonşuluqdakı evin damına çıxmışdım. Atışma səsi dayandıqdan sonra aşağı enmək istədikdə ev yiyəsi qarşıma çıxdı. Kürd ləhcəsi ilə dedi: "Sən qumbaraatanla bizim otağın divarını uçurdun!" Donub qaldım. Mən tək idim və onun üçün bu yaxşı fürsət idi. Çünki həmişə onlardan şübhələnirdim. Ona dedim: "Yaxşı düş qabağa, həmin yeri göstər." Getmirdi. Sözümlü iki dəfə təkrar elədim, lakin o getmirdi və məni qabağa salmaq istəyirdi. Silahımı üzərinə tutdum, pillələrdən enməyə məcbur oldu, amma qapının önündə dayanıb gözlədi ki, qapını mən açım. Ondən tamamilə şübhələnmişdim. Əgər həqiqətən evinə zərər dəymişdisə Korpusdan xəsarət pulu ala bilərdi. Mənim israrım və silahla hədələməyim nəticəsində qapını açdı. Ev tamamilə salamat idi. Ona tərs-tərs baxıb vaxt itirmədən evdən çıxaraq qərargahımıza qayıtdım.

Kürdüstanın qərbət dolu ağır gecələri vardı. Gecələr, hətta gündüzün özündə belə atışma səsləri o həddə çatmışdı ki, bir səs eşitməsəydik, şübhələnərdik. Ona görə də qüvvələr şəhərin müxtəlif

qərarğahlarında keşik çəkirdilər və heç vaxt bir yerə yığışmırdılar. Adətən, baş qərarğahda çox döyüşçü saxlamırdılar. Çünki demokratlar üçün diqqət cəlb edən yer idi və on-on beş mınaatan mərmisi ilə qərarğahı və içindəki bütün döyüşçüləri məhv edərdilər. Odur ki, Kürdüstanda kollektiv görüşlər təşkil edilmirdi. Məhabad qərarğahında olanda çox istəyirdim ki, heç olmasa cümə axşamları kollektiv Kumeyl duası oxuyaq. Amma Salehin müavini Həddad qardaş bizi qruplara bölüb otaqlara göndərirdi ki, birdən mərməi atsalar, təlafatımız çox olmasın. Bu şəraitdə zarafata çox fürsət olmasa da, bəziləri hər andan istifadə edib şıltaqlıqlarından əl çəkməzdilər.

Marallar meydanında bir müddət qərarğah müavini təyin edildim. Qəzvindən bir komandirimiz var idi. Bir gün kefi kök olan vaxt bizə dedi: "İstəyirsinizmi, sizə yeni bir oyun öyrədim?" Dedik:

–Nə oyun?

–Hamınız otağa yığışın, izah edim.

Həmişəki kimi qərarğahda təxminən iyirmi nəfər var idi. Gecəgündüz həyətdə və damda qarovul çəkənlərdən başqa, hamı otağa yığışdı. Oyunu belə izah elədi: "Məndə bir əmmamə var, bu əmmaməni hamının başına qoyacağıq. Əgər başının ölçüsü boyda olsa, həmin şəxsə bir tükən verəcəyik və əgər başına olmasa onda həmin şəxs bir tükən verəcək. Lakin iki şərtimiz var. Əvvəl gərək işıqlar sönsün və ikincisi budur ki, bir nəfər gərək bu işi bir tərəfdən başlasın və növbə ilə hamının başına qoysun." Bir az güldük və sonra işıqlar söndü. İlk şəxs bir tükən vermək məcburiyyətində qaldı. Çünki əmmamə başına olmadı... Növbə mənə çatdıqda bir tükənimi əlimdə hazır saxlamışdım. Əmmaməni götürmək istədikdə əlini üzümə çəkib yanımdakının başına əmmamə qoymağa getdi. Nəhayət oyun qurtardı və işıqlar yandı. Sir-sifətimizi görməli idiniz! Gülməkdən ölmüşdük. Bizim dəcəl komandir hamamda su qızdırmanın içində ovulmuş kömürləri götürüb əmmaməyə tökmüşdü və qaranlıqda kimin üzünə əlini çəkmişdisə onu qaraltmışdı. O gecə, Kürdüstanda güldüyümüz az saylı gecələrdən idi. Doyunca qəhqəhə çəkmişdik.

Müharibə, döyüşçülərin yaralanması və ya şəhadəti insanda zarafata və əyləncəyə həvəs qoymurdu, amma qərarlı idim ki, necə olursa-olsun komandirdən əvəz çıxmalıyam. Deməli, bir gecə mən bölmənin ikinci saatdarı idim. Gecə 12-dən sonra qarovullara baş çəkmək və növbəni dəyişmək mənim öhdəmə idi. Məndən əvvəl onun növbəsi idi. Təyin olunmuş saatda mənə oyadıb dedi: "Seyid, mən gedirəm yatmağa,

muğayət ol..." Öncə getdim zəng mərkəzinə. Oradan qapının ağzında və damda olan qarovullara zəng edirdik. Qarovullara çay apardım. Hal-əhval tutduqdan sonra şübhəli bir şey görüb-görmədiklərini soruşdum. İkinci növbənin qarovullarını oyatmaq üçün binaya gəldikdə, onun dərin yuxuya getdiyini gördüm. Tez qarovulları oyadıb, öncəki qarovulların yerinə qoydum. Binaya qayıdıb su qızdıranı söndürdüm ki, soyusun. Sonra isə ovulmuş kömürləri bir paketə töküüb bu qəzvinli qardaşın başı üstə getdim. O yatdığı yerdə çox tərənirdi. Öncə üstünü açdım sonra isə kömürü üz-gözünə yaxdım. İşim qurtardıqdan sonra zəng mərkəzinə qayıtdım. Bir neçə dəqiqə oranı boş qoymuşdum və buna görə nigaran idim. Tez qapının önündəki qarovula zəng edib danışdım. Amma damdakı qarovul zəngimə cavab vermədi. İztirab bütün vücudumu bürüdü. Silah götürmədən dama qaçdım. Qarovul yatmışdı. Onun yanına çatdıqda yeddi-səkkiz metr aralıda iki nəfərin kölgəsini gördüm. Əlimi yuxudan kal duran qarovulun silahına tərəf uzatdım, amma o özündə deyildi və silahını buraxmırdı. Qışqırdım: "Silahını mənə ver!" O isə qorxmış və key vəziyyətdə deyirdi: "Nə olub? Nə olub?"

Bizim səs-küyümüzə o iki nəfər damların üstü ilə geri qaçdılar. Təzə özünə gələn qarovul onlara tərəf atəş açdı və atışma səsi hər yeri bürüdü. Damdan aşağı düşdüm və döyüşçülər də oyandılar. Komandiri göürdüm. O eyvanda olan böyük güzgünün qarşısında dayanıb bir addım önə gedir, sonra şok içində yenə geri qayıdırdı... Yazıq atışma səsinə oyanmışdı və silahını götürmüşdü ki, yuxarı çıxsın, amma o vəziyyətdə güzgüdə elə bir şey görmüşdü ki, qətiyyənlə özünə oxşamırdı. Hələ də başa düşə bilmirdi ki, başına nə gəlib. Mənim əvəz çıxmağım onun gileyi ilə qurtardı. Bəlkə də məsləhət belə idi ki, mən bir neçə dəqiqə qəflət edib sonra özüm dama çıxım və baş verənləri görüm.

Bu hadisələrlə Kürdüstanə gəlməyimizdən 45 gün keçirdi ki, baş qərargahdan on beş günlük istirahətə çıxma biləcəyimizi dedilər. Təbrizə qayıtdıq, oradan da kəndə getdim. Artıq ailəm, dostlarım, xüsusilə Bazarçı və dayım cəbhə və müharibədəki vəziyyətdən soruşurdular: "Necə vuruşursuz? Ümumiyyətlə nə edirsiniz? Döyüş necədir?" və s. Mən də deyirdim: "Bir az onlar atır, sonra biz, beləcə bir-birimizi vururuq və ..." Onlar təəccüblə soruşurdular: "Həqiqətən hər gün adam ölür?!"

On beş gün çox tez keçdi. Biz yenə Urmiyadan keçərək öncəki kimi o mühafizə dəstəsi ilə Məhabada qayıtdıq. Bu dəfə bizi telekommunikasiya ətrafındakı qərargaha göndərdilər. Yeni qərargahda Əkbər Vasiqi¹ ilə tanış oldum. O, Təbrizin Qəraməlik məhəlləsindən idi. Ata-anası yox idi və qardaşının evində yaşayırdı. Deyirdi ki, çobanlıq edirmiş və bir neçə qoyunu var imiş. Böyük ruhlu insan idi. Səfali, xoş davranışlı və namazla munis olub, insanda özünə rəğbət yaradan imanlı bir şəxs idi. Həmin günlərdə mən vaxtımın çoxunu onunla keçirirdim.

Həmişəki kimi Məhabadda vaxtımız gecə döyüşlərində keçir, gündüzlər isə sakitlik olurdu. Yerləşdiyimiz qərargah telekommunikasiya ilə bütün idarəsini arasında olan bir ev idi və əvvəlki qərargahla 150 metr fasiləsi vardı.

Bir gün məlumat çatdı ki, qərargahdan yüz metr aralı olan məscidin arxasında bir evdə demokratların gizli yığınağı var. Gecə Əkbərlə və Abəli qüvvələrindən iki nəfərlə damların üstü ilə həmin evə doğru yola düşdük. Bu işi öz məsuliyyətimlə edirdim və nigaran idim ki, olmaya döyüşümüz bəhrəsiz ola. Damın üstündən qarovulları gördükdə atışma başladı. Tez evin içinə iki qumbara atıb qayıtdıq. Qərargaha çatdıqda Əkbər iztirabla dedi: "Mənim qumbaram yoxdur, yəqin ki, yolda düşüb." Dedim: "Dur gedək. Sabah camaat bunu bilsə, pis olar. Deyərlər, gör necə qaçıblar ki, silah-sursatı yola atıblar!" Amma o vaxt çıxmağımız məsləhət olmadı. Səhərə kimi gözlədik və gün çıxmamış yola düşdük. Qumbaranı yolun ortasından tapdıq. Dedim; "Yaxşı olar ki, dünən gecəki evə də bir baş çəkək." Evi boşaltmışdılar və yerdəki qan ləkələrindən məlum idi ki, əməliyyatımız səmərəsiz olmayıb. Amma küçədə əlində silah olan 15-16 yaşlı bir oğlan uşağı gördüm. Məni görəndə kimi qaçdı. Ona çata bilməyəcəyimi görüb ayağına güllə atdım. Yıxılan kimi ona doğru qaçdım. Özündən aralı düşən silahını götürmək istədikdə mane oldum. Bizdən bir az balaca idi. Onu belimizə alıb, silahını da götürüb yola düşdük. Oğlandan axan qan yolda iz salırdı və bilirdim ki, sorağımıza gələcəklər. Qərargahın komandiri bizi gördükdə dedi: "Mən sizi göndərməmişdim ki, adam vurub gətirəsiniz!"

¹ Əkbər Vasiqi sonralar Məhabadda terror aktı nəticəsində layiq olduğu şəhadət məqamına çatdı.

Dedim: "Əlində silah var idi və çox güman ki, həmin iclasda olub." Onu apardılar və ondan bir xeyli məlumat almışdılar.

1981-ci ilin mart ayının axırlarında məni Telestudiyanı qoruyan mühafizə korpusuna göndərdilər. Bu obyektin dövlət üçün böyük əhəmiyyət daşıdığını nəzərə alaraq daha dəqiq qorunması lazım idi. Bu mərkəz bir tərənin başında inşa edilmişdi və ətrafında salınan bir neçə qərargahla qorunurdu. Qərargahların sayının çoxluğuna görə, bu məntəqədə çox da döyüş baş vermirdi. Təxminən 22 nəfər hərbiçi keşik çəkirdi. Kürdüstanda olduğum müddətdə ən rahat yer ora idi və burada olmağın bir sıra müsbət cəhətləri də var idi. Oranın işçiləri bəzən bizə mərsiyə, əzadarlıq kasetlərinə qulaq asmağa, hətta müharibəyə dair sənədli filmlərə baxmağa icazə verirdilər və bizə də xoş keçirdi. Hər dəfə cənub cəbhəsini gördükdə yenə ürəyim oranı istəyirdi. Döyüşçülərin içində bir nəfər var idi ki, əvvəl cənubda olmuşdu və onu vaxtlı-vaxtsız sorğu-suala tuturdum. O da tank partlatmaq, döyüşdə baş verən hadisələri danışanda, deyirdim: "Sənin tank vurmağın mənim nəyimə lazımdır? Mənə briqadaların vəziyyəti və oradakı müharibənin gedişatından danış." Onun danışdıqları lap kinolardakı kimi idi. Belə ki, bəsicilər bir "Əllahu-əkbər"lə yüz metr irəliyə qaçıb qarşıya çıxanı məhv edirlər. Səddamın ordusunun bu qədər aciz və onlarla belə döyüşməyin mümkünlüyünə inana bilmirdim.

Burada olduğum bir ay müddətində cəmi bir dəfə atışma oldu. Novruz bayramında səhər bütün qüvvələr bayram süfrəsinin ətrafına yığılmışdılar və yeni ilin¹ daxil olmasını gözləyirdilər. Saat 11 radələri idi və bu mənim ailəmdən uzaq və hərbi məntəqədə keçirdiyim ilk bayram sayılırdı. Allah bilir, müharibə nə qədər uzanacaq və mən nə vaxta kimi yaşayacağam. Birdən partlayış və atışma səsinə süfrədən qalxdıq. Zarafatla dedim: "Yığışdırın daha, bu da yeni iliniz!" Atışma bir-iki saat çəkdi. Vəziyyət sakitləşəndən sonra yenidən televiziyanın önünə yığışdıq, amma İmam Xomeyninin yeni il münasibətilə söhbəti qurtarmışdı və iş-işdən keçmişdi.

Bir müddət sonra yenə sepəh bankının qərargahına göndərildik. Mübarək ramazan ayı da gəlib çatmışdı. Bir gün dedilər ki, yolu qorumağa getməliyik. Məhabaddan Nəqədə üçyoluna kimi təxminən 35 km məsafə var idi. O yolun yarısını ordu, bir hissəsini də Korpus

¹ İranda yeni il Novruz bayramında başlayır.

qüvvələri qoruyurdu ki, günün müəyyən saatlarında yollarda əmin-amanlıq bərqərar olsun. Döyüşü dolu üç maşınla yolu qorumağa getməli idik. Adətən bu iş səhərdən axşam azanına kimi çəkirdi. Biz oruc olduğumuz üçün köhnə döyüşçülərdən soruşduq: "Orucumuz necə olacaq?" Onlar dedilər: "Orucunuzu açmalısınız!"

Mən də tez su içdim. Bilmirdim ki, qərargahın komandiri mənə baxır. Qəfildən məni səsləyərək dedi: "Sən niyə orucunu pozdun?!" Dilimin altında mızıldanaraq dedim: "Özünüz dediniz ki, yolu qorumağa gedəcəyik." Komandirimiz Möhsün Təbrizin Korpus şöbəsi idi. Əl çəkmədi. Məni cəzalandırmaq və digər döyüşçülərə də dərs olsun deyə, ayaqyolunda həbs etdi. Bu işi xətrimə dəymişdi. Qərargahın həyətinə açılan ayaqyolunun kiçik pəncərəsi ilə əlləşib, nəhayət onu açmağı bildim. Həyətdən binanın içinə girdikdə məəttəl qaldım. Bütün qüvvələr yolu qorumağa getmədən öncə orucunu açmışdılar və yemək yeyirdilər! Bunlara baxmayaraq Möhsün qardaşı həqiqətən çox istəyirdik.

Bir neçə gün sonra 1981-ci ilin iyul ayı və ramazanın son günləri axşam çağı radələrində qərargahda doqquz nəfər idik. Bir kürd qadın qərargaha gəlib xəbər verdi ki, demokratlar Marallar üçyolunda pusquda dayanıblar. Dostlarla bu nəticəyə çatdıq ki, o qadın yalan deyir. Çünki o günədək əhalidən heç kim bizimlə əməkdaşlıq etməmişdi. Qürub vaxtı qərargahın sürücüsü gəlib anbarın suyunu doldurdu. Biz də maşına minib meydana baş çəkməyə getdik. Mən sürücünün yanında oturmuşdum. Qərargahdan bir az uzaqlaşdıqda yadıma düşdü ki, silahımı unutmuşam. Tez sürücüyə dedim: "Saxla." Cəld qərargaha qayıdıb silahımı götürdüm. Amma elə bu arada maşına sarı atılan qumbara nəticəsində doqquz nəfərdən yalnız biri sağ qalmaqla, hamısı şəhid oldu və od-alovun içində yandılar. Ruhani qardaşımız Kazım da onların arasında idi. Çox ağır və olduqca kədərli hadisə idi. Şəhidlərimizin pak cəsədləri od içində yanırı və biz də hərərətdən yaxınlaşa bilmirdik. Baş qərargaha zəng etdikdə əmr verildi ki, maşına yaxınlaşmayıb qərargaha qayıdaq. Şəhərdə demokratlar və koməlelərin sayı çox idi və belə döyüş şəhidlərin sayını artırır. Axşamədək bilmədik ki, bir nəfər yaralansa da özünü bayıra atıb sağ qalıbmış. Qarın nahiyəsindən üç qəlpə dəymişdi. Deyirdi ki, gəlib mənə son gülləni də vurmaq istədilər, amma gördülər ki, kanalın yanında cansız yerə sərilmişəm. "Ehtiyac yoxdur" –deyib, getdilər.

Gecə keşik çəkən görmüşdü ki, bir nəfər meydandan qərargaha tərəf sürünür. Beləliklə, yalnız o bir nəfər xilas oldu.

O gecə əmr verildi ki, hamı hazır vəziyyətdə olsun. Demişdilər ki, düşmən qərargahda heç kimin qalmadığını düşünərək hücum edə bilər. Biz də intiqam hissi və dərdli ürəklərlə o gecə onları gözlədik. Axşam saat 10 idi və mən də qərargahın önündə keşik çəkirdim. İki nəfərin yoldan keçdiyini gördüm. Hamımız onların metodunu öyrənmişdik. Hücumdan öncə iki nəfər nəzərdə tutduqları qərargahın önündən keçirdi. Qərargahın qüvvələri reaksiya versəydilər, onlar gedirdilər. Amma qüvvələrin onlarla işləri olmasaydı və ya onları görməsəydi, bir az uzaqda pusquda duran digər şəxslər işə başlayırdılar. O gecə mən o iki nəfəri gördükdə öz döyüşçülərimizə dedim ki, işiniz olmasın. Yərə uzanıb hazır olun. Döyüşçülərimizdən bir neçəsi qərargahdan çıxıb yolun kənarında gizləndilər. Çox tez bir zamanda demokratlar qərargaha tərəf yola düşdülər və yaxınlaşdıqda, döyüşçülərimiz onları atəşə tutdular. İlk anlarda bir neçəsini öldürdülər. O gecə bizə iki dəfə hücum etdilər, amma qərargahı ələ keçirə bilmədilər.

Bir müddət sonra məni baş qərargaha çağırıb Məhabad nəqliyyat mərkəzi qərargahının komandirliyini tapşırıdılar. Qərargahda hərbiçilər daha çox yol hərəkət qaydaları kimi işlərə baxırdılar. Silahsız vəziyyətdə yollara çıxırdılar və onlarla camaatın arasında çaxnaşma olmazdı. Lakin biz burada asayişə nəzarət etdiyimiz üçün tapança, qumbaraatan və s. nisbətən yüngül silahlar daşıyırdıq. Mərkəzin işçiləri də bizə hörmətlə yanaşırdılar. Hətta bir gün onlardan biri mənim sürücülük vəsiqəm olmadığını bildikdə, dedi ki, vəsiqə işi bizim əlimizdədir və mənə də verə bilər. Amma mən vəsiqə almaq fikrində deyildim. Ona dedim: "Ömrümün uzun olacağı və Təbrizə qayıdıb vəsiqəyə ehtiyacım olacağı hələ bilinmir..." O, deyirdi ki, Təbrizdə sürücülük vəsiqəsi almaq çətindir, amma mən qane olmurdum.

Getdikcə bizim mərkəzin qərargahında da atışmalar oldu. Bu qərargahla şəhərin arasında bir körpü var idi. Adətən döyüşçülər yolun təhlükəsizliyi üçün körpünün yanında dayanırdılar. Qərargah qüvvələri arasında Kərim Pərvizi adlı bir nəfərə daha çox bağlanmışdım. Azərşəhərli idi və 16-17 yaşı vardı. Sonra anladım ki, anası dünyasını dəyişib. Bəzən anasından danışdıqda ona ürəyim yanırdı. Ona qayğı göstərməyə çalışırdım. Bir gün atası görüşünə gəldi və gecəni qərargahda qaldı. Kərim üçün püstə və digər yeməli şeylər gətirmişdi.

Həmin günün səhəri qərargahın içində hamam sırasında növbəmizi gözləyirdik. Kərim təzə çimməyə girmişdi ki, küçədə qarşidurma olduğu xəbəri çatdı. Gecikmək olmazdı. Kərimə dedim: "Tez ol! Çöldəki qüvvələr demokratlarla döyüş üsulundan xəbərsizdirlər." Onlar Abəlidən yenidən göndərilmişdi və hələ vəziyyətlə tam tanış deyildilər. Bir neçə dəqiqə sonra xəbər çatdı ki, döyüş qızıışb və qüvvələrimiz geri çəkilməyə başlayıblar. Özüm körpüyə tərəf getdim ki, hər şeyi yaxından müşahidə edim. Gördüm, demokratlar körpü ilə Marallar meydanının arasındakı prospektdən irəliyə doğru hərəkət edirlər. Əslində özlərini bizim qüvvələrin arxasına çatdırıb atəş açırdılar. Mən də məcbur olub onlara atəş açdım. Döyüş bir neçə evə də çatmışdı. Qumbaraatana əl atdıq. Amma onun bir hissəsi zədələnmişdi və işləmirdi. Dostlar pulemyot gətirildilər. Pulemyotun atəşi hücumun qarşısını aldı. Bir neçə dəqiqə sonra rəbitə ilə əmr verildi ki, yavaş-yavaş qüvvələri geri çəkək və qərargahın içinə qayıdaq. Lakin döyüş belə davam etdikcə bizdə itki artırdı. Həmin anlarda Kərim mənə dedi: "Mən prospektin qarşı tərəfinə gedirəm."

–Yox, mən!

Sözümü tamamlamağa imkan verməyib dedi: "Sən şəhid olsan, anan nə hala düşər! Amma mən... indi atəş aç, qoy mən keçə bilim."

Kərimin o tərəfə keçməsi bizim xeyrimizə oldu. Lakin döyüş hər tərəfi əhatə edirdi. Mənimlə Kərim hər fürsətdə bir-birimizi səsləyirdik, güllələrin səsi arasından, onun körpünün qarşı tərəfindən gələn səsinə asanlıqla seçə bilirdim. Qəfildən səsi dəyişildi, sonra isə nə qədər çağırısam da cavabsız qaldım. Anladım ki, demokratlar onu arxadan vurublar. O anda körpünün yanından bir maşın çıxdı. Sürücüsünə dedim ki, gözlə, mən keçə bilim. Amma sözüm onun üçün mühüm deyildi. Döyüş və atışmaya öyrəşən şəhər əhalisi bilirdilər ki, biz onlara heç vaxt atəş açmırıq. Ona görə də rahatca sözümüzü yerə salırdılar. Axır, fürsətdən istifadə edib çətinliklə də olsa özümü sığınacağına içinə atdım. Kərim şəhid olmuşdu və ağzından qan gəlirdi. Onu belimə alıb qərargaha aparmağa səy göstərsəm də, bacarmadım. Gücüm çatmırdı. O, bədənli idi və mən narahatçılıq və iztirab içində çox acı anlar yaşadım. Ətrafda öz briqadamızdan heç kim yox idi. Abəli qüvvələrinə özüm demişdim ki, qərargaha qayıtsınlar, indi isə şəhid dostumun cansız bədəni ilə düşmənin arasında tək qalmışdım. Əlimin boş olması üçün onun silahını çiyinəmə atdım. Qərara gəlmişdim ki, necə olursa olsun, onu özümlə aparım. Nigaran idim ki,

demokratlar mən getdikdən sonra digər şəhidlərimizi yandırdıqları kimi, onun da cansız bədəninə od vururlar. Yeganə edə biləcəyim iş bu idi ki, Kərimin cənazəsini yerlə sürüyüm. Ayaqlarından tutub bir neçə metr yerlə sürüyür, sonra ağacların arxasına keçib döyüşürdüm. Təhlükəni adlayanadək bu vəziyyət davam etdi və sonra onu kürəyimə götürmək istədim. O an üzü yerlə sürünməkdən yaralanıb qan gəldiyini gördükdə çox utandım. Nəhayət qərargahın yaxınlığına çatdım və dostlar köməyimə gəldilər.

Kərimin əşyalarını yığmaq üçün çantasını açdıqda, əşyalarının arasında bir kəfənin də olduğunu gördüm. Atasının gəlişindən bir gün sonra şəhadətə çatması mənə çox pis təsir bağışladı. Lakin çarə yox idi və bu hələ macəranın başlanğıcı idi.

Təcrübə nəticəsində anlamışdıq ki, döyüşlərdə itki verdiyimiz gecə demokratlar yenidən hücum edirlər. Odur ki, gecəyə hazır olduq və düşmən də həmişəki kimi hücum etdi. Döyüş başladı və mən də qərargahın komandiri olduğum üçün oyan-buyana qaçır, hamıya baş çəkirdim. Bu müddət ərzində mərkəzin işçilərindən biri də dalımcə düşür, hara gedirdimsə, o da gəlirdi. O da həmin gün demokratlardan birini öldürdü və mənə yalvarırdı: "Seyid, hökmən deyərsən ki, o bir nəfəri sən öldürdün!"

–Eybi yoxdur, mən öldürdüm, biz öldürdük. Lap da yaxşı iş gördük! Niyə qorxursan axı?

–Axı, bizi incidərlər! Sən Allah, de ki, mən öldürmüşəm!

–O düşmənimiz idi və düşməni öldürməkdən qorxmamalıyıq!

Mən nə desəm də sözüm ona təsir etmirdi. Qorxmışdu və nigaran idi. Mərkəzin binasının damında hara getdim və nə etdimsə, məndən əl çəkmir, öz sözünü təkrarlayırdı. Sonralar da yadıma düşdükdə gülürdüm. O günkü döyüşdə demokratlardan yeddi-səkkiz nəfəri öldürə bildik.

Bir neçə gün sonra Korpusun baş qərargahına qayıtdıq. Ora Korpusdan öncə "Gənclər Sarayı" adlanırdı. Kürdüstana ikinci gəlişimizdən 45 gün keçirdi və buraxılışa çıxıb şəhərimizə getməyə hazırlaşırıdıq. Lakin Korpusun əməliyyat komandiri Saleh qardaş mənə dedi: "Hələlik qal, sənə ehtiyacımız var." Baş üstə deyib, bir neçə nəfərlə Məhabadın Korpusunda qaldıq. Digər döyüşçülər məzuniyyətə çıxdılar.¹ Biz də Salehin istəyinə əsasən, altı ayla razılış

¹ Onlar məzuniyyətdən sonra cənub məntəqəsinə göndərildilər.

Kürdüstanda üç ay artıq qaldıq. Orada üç ay artıq qalan yeddi-səkkiz nəfərlik kollektivimizdə Əkbər Vasiqi və Rza Nəməkdust da var idi. 1981-ci ilin yaz günlərinin birində Kürdüstan Korpusunun rəsmi üzvü oldum.

Bir müddət sonra məni bir neçə nəfərlə Şəhid Mehdizadə təpəsinə göndərdilər. Bu təpə şəhərin kənarında idi və bir tərəfdən şəhərə baxır, digər tərəfdən də 500 metr fasilə ilə bir kəndə bitişirdi. Biz o təpədə iki həftədən çox qaldıq. İlk iki-üç gündə demokratların bizimlə işləri olmadı. Hər yerdə döyüş gedirdi, lakin bizim təpə ilə heç kimin işi yox idi. Dözə bilməyib, baş qərargaha getdim və məni başqa bir yerə göndərmələrini istədim. Bizim komandir¹ ordunun peşəkar kadrlarından idi və ordudan istefa verib Korpusa qoşulmuşdu. Dedi: "Bu axşam təpədə də döyüş olacaq, get axşama kimi gözlə."

Düz deyirdi, nəhayət, o axşam Şəhid Mehdizadə təpəsindəki nisbi sakitlik pozuldu və demokratlar bura da hücum etdilər. Bizim minaatan, pulemyot və qumbaraatan silahları ilə təpənin başından hər tərəfə nəzarətimiz vardı. Onlar da yaxındakı kənddən qumbaraatanla bizə atəş açırdılar. Ümumi olaraq hündür yerdən müdafiə şəhər daxili qərargahlarda müdafiədən daha rahat idi. Şəhid Mehdizadə təpəsində olduğum müddətdə baş verən ən unudulmaz hadisələrdən biri, 1981-ci ilin iyun ayının 28-də, İslam Respublikası Mərkəzi Komitəsinin binasının partladılması xəbəri oldu. Öncə dedilər ki, bir neçə parlament nümayəndəsi şəhid olub və doktor Behiştə yaralanıb. Amma sonra dəqiq xəbər verildi ki, doktor Behiştə də şəhid olub. Həmin gün hamı bir künc-bucağa çəkilərək xəlvətdə ağlayırdı. Keçmişdəki xatirələri yada salmaqla İmam Xomeyninin Şəhid Behiştinin məzlumluğunu, onun şəhadətindən daha yüksək olduğunu buyurmasını daha yaxşı başa düşürdük. Bizim qəm-kədərimizə rəğmən, əks-inqilabçılar şənlik edirdi. Bir neçə gün sonra xain Bəni-Sədrin ölkədən qaçıb Avropa ölkələrinin birində Qasimlu ilə müttəfiq olması onları bir az da sevindirdi. Küçələrə çıxıb böyük toplantı və mitinqə cürətləri olmasa da, beş-altı nəfərlik qruplarla oyan-buyandan şüar səsləndirirdilər. Şüarları da ürək bulandırıcı idi: "Bəni-Sədr, Qasimlu! Vəhdətimiz mübarək!"

Mehdizadə təpəsindən sonra yolun məsuliyyətini bizim öhdəmizə verdilər. Miyandoab-Məhabad yolu demokratların əlində idi və onu

¹ Sonralar Kürdüstanda şəhid oldu.

azad etmək üçün hələ bir addım atılmamışdı. Yeganə əlaqə yolumuz Urmiya-Nəqədə-Məhabad sayılırdı və Məhabaddan Göytəpəyədək¹ bizim əlimizdə idi. Göytəpə o məntəqədə son qərargahımız sayılırdı və Məhabad-Miyandoab yolunun 15 km-liyində yerləşirdi. Baza şəklində bir fəzası var idi və içərisində üç-dörd batalyon vardı.

Göytəpədən Məhabada kimi, Məhabaddan Miyandoaba gedən maşınları yoxlamalı idik. Korpus anlamışdı ki, demokratlar benzin və qazın bir hissəsini Məhabaddan gətirirlər. Çox vaxt da kürdlərin özü onlara benzinlə nefti üç-dörd qat baha qiymətə satırdılar. Hətta, bəzən lazım gəldikdə pulsuz da verirdilər. Bu səbəblərə görə Məhabadın girişində bir Nəzarət-Buraxılış Məntəqəsi (NBM) təşkil edib bizə tapşırıdılar ki, girib-çıxan bütün maşınları yoxlayaq. Bu yoxlanışlarda diqqət edirdik ki, maşında olan qida və digər məhsullar ailənin öz ehtiyacı miqdarında olsun. Bəzən olurdu ki, bir ailə Məhabaddan öz kəndlərinə otuz qutu bitki yağı aparır. Məlum idi ki, onlar demokratlar üçün göndərilirdi. Maraqlı idi ki, sürücülər deyirdilər: "Bizi burada siz, bir neçə km irəlində də demokratlar yoxlayırlar!" Bu da zonada demokratlarla komələlərin qüdrət və ixtiyar sahibi olduğunu göstərirdi.

Bu qərargahda da bir neçə Korpus və bəsicü qüvvəsi vardı. Amma qərargahda mənə xatircəmlik hissi bəxş edən Kaka Qadir idi. O "pişmərgə" kürdlərdən idi və əvvəllər də onunla görüşmüşdüm, amma burada həmişə bir yerdə idik. Kaka Qadir Kürdüstanın tanınmış simalarından idi. Camaat, demokratlar, komələlər və Korpusla ordu qüvvələri hamı onu tanıyırdı. O kürdlərin ən güclü pişmərgəsi idi. Demokratlar onun oğullarını və hətta yoldaşını şəhid etmişdilər. Biz Kürdüstana gəldiyimiz ilk günlərdən kürd pişmərgələrlə qarşılaşmışdıq. Onlar məntəqənin yerli əhalisi olmalarına baxmayaraq, düşüncələri digər əhali ilə fərqli və bizimlə həmfikir idilər. Korpus Kürdüstandakı iğtişanın həllindəki uğurun çoxunda onların həmkarlıq və dəstəyinə borcludur. Çünki İranın müxtəlif bölgələrindən Kürdüstana gələn hərbi qüvvələr məntəqə ilə qətiyyənlə tanış deyildilər. Pişmərgə qardaşlar giriş kanalları, əsas keçidləri və bütün yolları tanıyır və şəhərdaxili müharibəyə bələd idilər. Yeni gələn döyüşçülər Kürdüstandakı döyüş qaydaları və şəraitinə öyrəşənədək, Korpusun uğur və qələbəsinə kürd pişmərgələrin böyük köməkləri səbəb olmuşdu. Onlar ailələri ilə birgə şəhərdə tanınmışdılar və bəzən ailələri

¹ Bizim təpəyə azəri dilində qoyduğumuz ad.

Kaka Qadirin ailəsi kimi demokratlarla komələlərin kininə məruz qalırdılar. Onlar çox sayda şəhid vermişdilər, buna görə də artıq onların ailələri Gənclər Sarayında – Korpusun qərargahında – xüsusi asayişdə yaşayırdılar.

Bunun qarşılığında pişmərgələr də demokratları və komələləri yaxşı tanıyırdılar və adlarını, yaşayış yerlərini, imkanlarını və hətta onların etmək istədiklərindən xəbər və informasiyalar gətirirdilər. Hətta bir dəfə bir pişmərgənin köməyi nəticəsində demokratlardan 110 nəfərini tuta bildik. Bu hadisələr tez-tez baş verirdi. Korpus məhbusları Məhabaddan Urmiyaya göndərirdi və bəzən hansısa demokrat Məhabadın özündə bizim briqadadan bir neçə nəfəri öldürdüyünü etiraf etdikdə, elə oradaca edam olunurdu.

Pişmərgələr arasında Kaka Qadir və Xalid Buraqi daha çox tanınmışdılar. Demokratlardan Korpusa çatan informasiyaların çoxu Xalid Buraqi vasitəsilə idi. O, uzun boylu gənc idi və baş qərargahın kəşfiyyat bölməsinin sütunlarından sayılırdı. Dost-düşmənin etirafına görə, Korpusun uğurları onun zəhmətlərinin bəhrəsi idi. O regionda çox məşhur idi və 1980-1981-ci illərdə başına 500 min tümən pul mükafatı qoyulmuşdu. Onun acı şəhadəti mən sepəh bankının qərargahında olanda baş verdi. Demokratlar Xalidi Marallar meydanında qumbara ilə yaralamışdılar. O da yaralı vəziyyətdə özünü prospektdəki mağazalardan birinə çatdırmışdı. Lakin mağaza sahibi tərəzinin çəki daşı ilə onun başını əzmişdi. Xalid elə orada şəhid oldu və bir neçə gün sonra mağaza sahibi də tapılıb həbs edilərək, edam olundu.

Məhabad-Miyandoab yolunun NBM qərargahında olduğumuz müddətdə Kaka Qadirlə aramız daha yaxın idi. O həmişə kürdlərin yerli paltarını geyinirdi və şəhərə girib-çıxanları tanıyır, hətta hara getdiklərini də bilirdi. Oradan keçənlərin çoxunun demokratlarla əlbir olduqlarını biz də bilirdik, lakin yalnız silaha əl atanları tuturduq.

Yoxlama işinə başlamağımızdan bir neçə həftə keçirdi. Benzin və qida məhsullarının çıxışına qadağa qoyulması orada olan demokratların zəifliyinə və imkansızlıqlarına səbəb olmuşdu. Bir gün NBM-də ikən bir maşın Miyandoabdan sürətlə yanımıza gəlib dedi: "Demokratlar sizə doğru gəlirlər. Fasilələri çox da deyil!"

Tərslikdən həmin gün döyüşçülərdən bir neçəsi məzuniyyətə çıxmışdı və NBM-də mənimlə Kaka Qadir və başqa üç-dörd nəfər var idi. Bizim cəmi bir pulemyotumuz vardı və məlum oldu ki, çətin döyüş

olacaq. Gedib baş qərargaha zəng edib kömək tələb etmək istəyirdim ki, Kaka Qadir məni səsləyib dedi: "Sən burada qal, özüm gedib qarşılarımı alacağam."

Demokratlarla döyüşməkdə onun xüsusi məharəti var idi. İki nəfərlə getdi, mən də başqa bir nəfərlə NBM-də qalıb pulemyotla müdafiəyə hazırlaşdıq. Yolun qarşı tərəfində Məhabad çayı axırdı və çayın arxasında demokratların mövqə seçdikləri meşə var idi. Onlar bizə 2 km qalmış maşınlardan düşüb meşəyə girmişdilər ki, döyüşə oradan başlasınlar. Kaka Qadir də ora getmişdi. O, zirək və cəsarətli olduğu kimi, həm də mahir döyüşçü idi. Demokratların sayı bizdən qat-qat çox idi və bilirdik ki, gündüz döyüşləri on beş dəqiqədən artıq çəkmir. Baş qərargahdan bizə bir neçə dəqiqəyə əlavə qüvvə çatacağını bilirdilər. Bu müddətdə yoldan heç bir maşın keçmirdi və ardıcıl atışma səsi gəlirdi. On beş dəqiqədən sonra atışma dayandı. Biz sığınacaqdan çıxdıq və Kaka Qadir özü ilə apardığı iki-üç nəfərlə birgə qayıtdı. Bizdən heç kim zərər görmədi və demokratların da neçəsinin zərər gördüyünü bilmədik. Əlavə qüvvə də gəlib çatdı, lakin döyüş qurtarmışdı və artıq onlara ehtiyac yox idi.

Get-gedə demokratların zəif cəhətləri məlum olurdu və bəzi siyasətlər nəticəsində əhalinin bizimlə əməkdaşlığı təsirsiz deyildi. Məsələn, şəhərin icra hakimi vəzifəsi elə kürdlərdən birinə verildi və ya Məhabadın xəstəxanasının müdiriyyəti müalicə işində bizə yardım edən kürd bir həkimə tapşırıldı. Bundan öncə demokratlar dəfələrlə bizim yaralıları xəstəxanadan oğurlayıb çox faciəvi şəkildə şəhid edirdilər. Lakin vaxt keçdikcə camaatın bizə dəstəyi çoxaldı. Yollarda asayişin təşkili planı Korpusun əsas məqsədi idi.

1981-ci ilin yay fəslində Məhabad-Miyandoab və Məhabad-Bukanın yollarını azad etmə əməliyyatları oldu. Bir əməliyyat nəticəsində Bukan yolu açıldı və bizi Göytəpəyə göndərdilər. Orada yerləşdik. Bir neçə gün sonra qərara alındı ki, bir neçə əməliyyatla Məhabad-Bukan yolunun ətrafındakı təpələrdə olan demokrat qərargahlarını məhv edək, nəticədə demokratlar bizi görə bilməyəcəkdilər.

Səhər Korpus və ordudan təşkil olunmuş yüz nəfərlik hərbi birləşmə və on tankla əməliyyata başladıq. Məqsədimiz nəzərdə tutulan təpələri azad etmək idi. Lakin təpələrə çatmadan öncə, demokratların topladığı meşədə onlarla üzləşdik. Belə yerlərdə döyüş açıq sahədə və təpələrdə olan döyüşlərdən daha çətin idi. O meşəyə çatdıqda, şaftalı

ağaclarının altından keçən axar çayın qırağında dayanıb əl-üzümüzü yuduq. Meyvələri yetişmiş və dərilməyə hazır idilər. Yorğunluğumuzu çıxarmaq üçün orada oturdum. Gətirdiyimiz xurmaları yeyərkən qəfildən demokratlar meşədən çıxdılar. Cəld təpələrə tərəf çəkilmək istəmirdik, lakin onların amansız atəşləri nəticəsində dayandıq. Aydın idi ki, onlardan bir neçəsi ağacların üstündən bizi güdür. Bizə geri çəkilmə əmri verildi və həmin anda tanklar məntəqəni atəşə tutdular. Bir neçə dəqiqəlik dayanıb yalnız mənzərəyə mat-mat baxırdıq. Tankların atəşi dayandıqdan sonra meşəyə doğru irəliləməyə başladıq və nəhayət beş-altı nəfəri əsir tutmaqla o məntəqəni düşməndən təmizləyib yola çatdıq.

Yolun qarşı tərəfindəki təpələri azad etmək üçün əməliyyat davam edirdi və bunun üçün döyüşçülər qruplara bölündülər. Tanklar bir tərəfdən, ordu qüvvələri bir tərəfdən, Korpus da iki qrupa bölünərək digər tərəflərdən təpələrə doğru yola düşdülər. Təcrübə nəticəsində anlamışdıq ki, bir yerdə nə qədər az döyüşçü olsa, ölənlərin sayı da bir o qədər az və əməliyyatın nəticəsi də daha yaxşı olur. Buna görə də, döyüşçüləri az saylı qruplara böldük. Təpələrin ətəyinə çatdıqda daha da kiçik qruplara bölündük və hər qrup bir rabitəçi əsgərlə təpələrdən yuxarı çıxmağa başladı. Qruplardan birinin rəhbəri özüm idim. Pərakəndə atışmalar oldu. Hələ təpənin başına çatmağa xeyli yol var ikən rabitə cihazını daşıyan əsgərə güllə dəydi. Yuxarı çıxma bilmədiyini gördükdə, ona dedim: "Sən burada gözlə, mən çıxıram. Düşünürdüm ki, bizim qrupun döyüşçüləri çıxıblar və bizim orada olmadığımız üçün nə edəcəklərini bilməyəcəklər. Təkbaşına təpənin yuxarisına çatdım. Döyüşçüləri gözləyirdim, amma orada nə dostdan, nə də ki, düşməndən xəbər-ətər yox idi. Təəccübləndim. Öz-özümə dedim: "Birdən döyüşçülər təpəni buraxıb başqa yerə gedərlər. Təpənin ətrafını gəzdim, amma orada heç kəs yox idi. Tək qalmağım da məsləhət deyildi, amma elə vəziyyətdə də qayıtmaq istəmirdim. Bunları düşünürdüm ki, qəfildən tanklarımız atəş açaraq irəliləməyə başladı. Bir neçə böyük daşın arxasında gizlənərək atəşin dayanmasını gözlədim. Bilmədim, uzaqdan durbinlə baxanlar nə işə demişdilər, yoxsa plan belə imiş ki, əvvəl tanklar atəş açsınlar, sonra iş döyüşçülər hücum etsinlər. Atəşin dayanması ilə döyüşçülər hücum keçdilər. Daşın arxasından çıxıb təpənin üzərində dayandım. Məni görüb qışqırdılar: "Muğayat ol, arxadan vururlar səni!" Halbuki o an öz döyüşçülərimizin şiddətli atəşindən qorxmışdum, düşməndən yox.

Onlar çatdıqda anladım ki, təpənin arxasına gedə bilməyib, geri qayıtmış və yaralı əsgəri də geri aparıbmişlər. Bu gedişlə təpələr bir-bir azad edildi. Korpus orada bir qərargah təşkil edib döyüşçülər müəyyənləşdirdi və beləliklə Göytəpə məntəqəsi tamamilə azad oldu. Lakin təpələri azad etmək döyüşlərin dayanmasına səbəb olmurdu. Demokratlar məntəqəyə bələd olduqları üçün, gecələr qərargahlara hücum edir, atışmadan sonra, gün çıxmamış oranı tərk edirdilər.

Təpələrdən sonra məqsədimiz Miyandoab yolunu azad etmək idi. Bu məqsədlə məntəqəyə ordudan bir neçə tank da əlavə olaraq göndərildi. Ordudan iki xüsusi təyinatlı batalyon və öncədən məntəqədə olan Korpus qruplarına əməliyyat əmri verildi. Məhabadın baş qərargahının bir xüsusi döyüş dəstəsi var idi ki, işi qərargahların bacarmadığı döyüşlərə girmək idi. Qrupun sürətində təsiri olan bir neçə hərbi maşın da var idi. Korpus komandirlərindən olan Əmin də mənimlə orada idi. Əkbər Vasiqi və biz xüsusi təyinatlıların yeganə təbrizli üzvləri idik. Döyüşçülərə əmr verildikdən sonra işə başladım. Miyandoabın Korpusu ilə öncədən danışılmışdı. Qərar idi onlar "Keşavərzi" stansiyası qərargahından Miyandoab-Məhabad yol polisi postunadək gəlməli idilər. Biz də Məhabaddan ora gedib iki tərəfdən düşməyə hücum edəcəkdik. Atışma olmadan altı km gedib bir kəndə çatdıq. Həmişəki kimi camaatı kəndin meydanına yığıb dedik: Əgər demokratların yerini bizə göstərsəniz sizinlə işimiz olmayacaq. Kimin də silahı varsa, gətirib bizə versin, yoxsa qanunla cəzalandırılacaq. Bir neçə nəfər silahını gətirib verdi, amma demokratların yerini göstərmədilər. Deyirdilər ki, onlar sizi gördükdə, buradan çıxıb getdilər. Təcrübə nəticəsində anlamışdıq ki, onlara inanmamalıyıq. Onların silahlarını yığmaqla məşğul olarkən ordu qüvvələri rabitə ilə kömək istədilər. Silahları tam yığmamış döyüş yerinə getdik. Onlar yolun girişində, meşəlik bir yerdə idilər. Görünürdü ki, demokratlar ağacların arxasında pusquda dayanıblar. Ordu qüvvələri isə planlı şəkildə irəliləyərkən onların tələlərinə giriftar olmuşdular. Döyüşün başlanğıcında, öndə gedən komandirin maşınını vurmuşdular və şəhid olmuşdu. Uzaqdan göürdük ki, toplar da yol boyu sahibsiz qalıb. Demokratlar isə onları partlatmaq istəmirdilər ki, bəlkə salamat qalan olsa, qənimət götürsünlər. Ordu qüvvələri yolun hər iki tərəfində yerləşib döyüşürdülər. Həmin yerə çatdıqda, CİP maşınına DŞK qoşan

Fenderski¹ qardaş irəliyə gedib döyüşçülərə yol açmaq fikrinə düşdü. İrəliyə getdikdə az qaldı ki, demokratlar onu da vursunlar. Axır, onu dayandırdıq və döyüşün piyada olaraq davam etdirilməsi qərara alındı. Beləliklə, döyüş əsnasında topları və şəhidlərimizin cənazələrini götürüb geri çəkildik.

Tezliklə xəbər çatdı ki, Miyandoabdan gələn döyüşçülər kəndin yaxınlığına çatıblar. Bununla da düşmənin mühasirəsi tamamlandı. Əmin qardaş kəndə daxil olan demokratlara təslim olmaq üçün on dəqiqə vaxt verdi. Vaxtları qurtardı amma demokratlardan səs çıxmadı. Dərhal kəndə döyüşçülərimizdən iki-üç qrupu daxil oldu və döyüş şiddətləndi. Kəndə daxil olduqda bizim döyüşçülər bildilər ki, əhali öncədən kəndi tərk edib və orada demokratlardan başqa heç kim yoxdur. Onlar da qətiyyənlə təslim olmaq istəmirdilər. Kəndin daxilindəki qüvvələrə geri qayıtmaq və toplarla katyuşalara isə atəş əmri verildi. Göytəpədə olan artilleriyamız atəşə başladı və bir neçə dəqiqədən sonra kəndə daxil olduq. Məlumat toplamaq üçün mənimlə bir qəzvinli döyüşçü bağların su arxı ilə irəlilədik. Bir bağın divarının yaxınlığında səs-küy eşitdik. Elə bildik, öz əsgərlərimizdir, sonra gördük ki, ağaca dırmaşan demokratlardır. Onlar da bizi gördülər və atışma başladı. Allahın izni ilə yenə sağ-salamat aradan çıxma bildik. Meşədə döyüş çox uzun çəkdi. Axşam çağına kimi orada mövqe seçdik, amma irəliyə gedə bilmədik. Çünki demokratlar o məntəqəni yaxşı tanıyırdılar. Halbuki biz o gündən əvvəl heç vaxt o meşədə olmamışdıq. Qərara alındı ki, döyüşçülər səhərədək orada qalsınlar və səhər əməliyyat yenidən başlasın. Həmin gecə Əmin qardaşın yanında ikən xəbər gətirdilər ki, tanklar palçığa batıb qalıb və hərəkət edə bilmir. Əmingil qayıtmaq istədikdə mən də onunla yoldaşlıq etdim. Bir kəndin yaxınlığında yemək yeyirdik ki, yenə xəbər gətirdilər ki, tanklar mühasirədədirlər. Birlikdə tankların yanına getdik. Orada döyüş yox idi, amma səhərədək tankların yanında keşik çəkdik. Tanklar o məntəqədə çox da səmərəli deyildi.² Səhər ordunun komandiri ilə bir yığıncaq təşkil olundu. Komandir planı və taktikanı açıqlayarkən

¹ Fenderski Kerman bəsicilərindən idi və bizdən öncə Məhabada gəlib rəsmi üzv olmuşdu. O vaxtadək aramızda həmin silahdan istifadə edə bilən yox idi.

² Döyüş məntəqəsi Miyandoab yaxınlığında və Göytəpənin 15 km-liyində yerləşirdi. Elə bir yer idi ki, torpaq suya tez çatırdı. Tanklar belə yumşaq və sulu ərazilərdə rahat hərəkət edə bilmirdi. Onlar daha çox quruda, düzənlikdə və asfalt yolda səmərəli olur.

gördüm ki, bura lazım olan əməliyyat üsulu və məntəqədən təsəvvürü naqisdir. Dedim:

–Qardaş, bura cənub yox, Kürdüstandır!

Mənim sözümdən narahat oldu. Yenə dedim: "Burada sizin dediyiniz qaydada müdafiə ilə döyüşmək mümkün deyil. Burada partizan üsulu lazımdır." O sözlərimi qəbul etmir, mən də onun təklifi ilə razılaşmırdım. Onun fikrincə tanklar irəlidə və döyüşçülər arxasınca irəliləməli idi. Mən isə bilirdim ki, bu iş nəticəsiz olacaq. Çünki aylar idi ki, Kürdüstanda döyüşürdüm və bilirdim ki, buranın torpağı tanklara hərəkət etməyə imkan vermir. Hər halda komandir fikrimi qəbul etmədi və tanklarla döyüşçülər hərəkətə başladılar. Hələ nəzərdə tutulan məntəqəyə çatmamış tanklardan biri palçıq batdı. Palçıq çox qatı idi və köməyə gələn ikinci tank da heç nə edə bilməyib hərəkətdən dayandı. Üçüncü tank da onların gününə düşdü və palçıqın içində ilişdi. Tankların hərəkəti dayandı və əməliyyat davam etməli idi. Əsgər daşıyan maşın qabaqda yola düşdü və döyüşçülər arxasınca hərəkət etdilər və bir neçə dəqiqə sonra döyüş başladı. Döyüş günorta radələrində kimi davam etdi və nəhayət, günorta saat 1-2 arası məntəqə düşməndən təmizləndi və nəticədə Miyandoab-Məhabad yolu da azad oldu.

Gözəl gün idi. Axşam çağı Göytəpədə idim ki, Təbrizdən ilk yük maşını gəlib çatdı. Sürücü çox razı idi və məntəqənin azad olmasına görə təşəkkür edirdi. Onlar o günədək məcbur olub alternativ Urmiya yolu ilə həmin yerə gəlib çıxırdılar və yolları çox uzanırdı. Uzun müddətdən sonra şəhərimiz Təbrizdən bir nəfəri görmək bizim sevincimizi qat-qat artırırdı.

Miyandoab-Məhabad yolu azad olduqdan sonra, baş qərargahda Bukanın azad olunma planı da cızıldı. Bukan şəhəri bu məntəqədə xüsusi əhəmiyyətə malik idi. Bukandan Miyandoab və Təbrizə gedən yol komələlərə görə bağlanmışdı və Bukan şəhəri ilə birgə o yolu təmizləmək çox çətin idi.

Bu məqsədlə Bukanın kürd pişmərgələri, Miyandoabla Məhabadın Korpus və ordu qüvvələri birləşdilər. Biz işə başlamadan öncə, təyyarələr Bukanda olan koməle qüvvələrinin mövqelərini bombardman etməli idilər. Bilirdik ki, hər şeydən əvvəl onların təchizat anbarı düşərgələrini sıradan çıxarmalıyıq.

Müəyyən edilən günün səhəri bütün döyüşçülər hazır oldular. Şəhərə baxan təpələrdə idik və nigaran idik ki, birdən havadan hücum

etməzlər! Zaman keçdikcə nigarançılığımız artırdı. Təəssüflər olsun ki, hava hücumundan və qərargahları bombardman etməkdən xəbər çıxmadı və biz quru qüvvələrinə arxalanaraq təyin olunmuş saatda əməliyyata başladıq. Təpələrdə və şəhər ətrafında baş verən döyüşlərin ən şiddətli idi. İki gün çəkmə çətin döyüş oldu və üçüncü gün biz şəhərə daxil olduq. Şəhərin içində döyüş bəzi cəhətlərdən daha da çətin idi. Şəhərin daxilində həmişə bu qorxumuz var idi ki, güllələrimiz sivillərə dəyər. Halbuki düşmən bu məsələdən qorxmurdu. Əksinə, onların acığı gəlmirdi ki, bir sıra sivil döyüşlərdə ölsün ki, onlar da bu məsələdən istifadə edib camaatdan daha çox kömək və dəstək alsınlar.

Bukana daxil olarkən anladım ki, bizim Məhabadın hər tərəfində qərargahımız olduğu kimi koməlelər də şəhərin hər tərəfində düşərgələr salıb. Şəhərin ətrafında olan iki günlük döyüşdə onların gücü azalmışdı və şəhəri onlardan təmizləmək çox vaxt aparmadı. Bukanın və Kirmanşah-Bukan-Miyandoab yolunun azadlığından sonra, mən də xüsusi təyinatlı qrupla Məhabada qayıtdım.

1981-ci ilin sentyabr ayının axırlarında məzuniyyətə çıxmışdım. Əvvəl Pastor prospektinə gedib gözəl dostum Əbəlfəzl Bazarçını axtardım. O gün, cümə günü idi. Mən də ilk dəfə Əbəlfəzl ilə cümə namazında tanış olmuşdum. Günorta radələri idi və biz cümə namazına getmək istəyirdik. Namazdan sonra da məni günorta yeməyinə dəvət edən qardaşımın evinə getmək istəyirdim. Əbəlfəzl dedi ki, bir müddətdir cümə namazı bazarda qılınır. Birlikdə bazara doğru yola düşdük və namazdan öncə bazarın yanındakı sandviç dükanına getdik. Bu müddətdə mən Kürdüstandakı döyüşlərdən danışmışdım və Əbəlfəzl qulaq asır, hərdən də sual verirdi. Məndən təxminən iki yaş kiçik idi və səkkizinci sinifə kimi əlaçı olmuşdu. Lakin özü deyirdi: "Artıq dərslərə oxuya bilmirəm. Cəbhənin iyi burnuma dəyib, fikrimi dərslərdən yayındırır."

Ona o qədər yaxşı oxuduğu dərsləri buraxmağın heyf olduğunu deməyə çalışmışdım və deyirdim ki, bir-iki il sonra cəbhəyə gələ bilərəm. Lakin o cavabımda deyirdi: "İnsafsızlıqdır! Siz orada atəş içində olarsınız və biz burada..." Beləcə cümə namazına çatdıq. Namaz cərgəsinə daxil olduqda Əbəlfəzldən soruşdum: "Burada niyə heç kim camaatı yoxlamır? Heç düşünməzlər ki, təhlükə ola bilər?!" Suallımdan təəccübləndi və çiyinlərini dartaq dedi: "Bilmirəm!" Bəlkə də düşünürdü ki, bura hamı namaz üçün gəlir və kimisə yoxlamaq lazım deyil. Ayətullah Mədəninin xütbəsinin axırlarına çatmışdıq və namaz

üçün cərgələr dolurdu. Fikirləşdim ki, yəqin Kürdüstanda olmağıma görə, hər şeyə ehtiyat və şəklə yanaşıram.

Uca səslə "Təkbirətül-ehram! Cümə namazı" elan edildi.

Cümə namazı qılınandan sonra, ondan əvvəl xütbələri dinləmədiyim üçün tez qalxıb günorta namazımı qılmağa başladım. Qunut tutarkən dəhşətli bir səs ucaldı. Bir neçə saniyəlik gic oldum. Partlayış, özü də cümə namazında! Hay-küy hər yeri bürüdü. Namazımı kəsib partlayış yerinə yürüyən camaatla birgə irəli qaçdım. Hər şey bir-birinə qarışmışdı, bəziləri də qorxudan oradan uzaqlaşırdı. İlk sıraya çatan insanlardan biri də mən idim. Sevimli cümə imamı, Ayətullah Mədəni al-qan içində tikə-tikə olub mehraba düşmüşdü və başqa biri də yanında yerə sərilməmişdi. Mənim üçün bir şəhidi o vəziyyətdə görmək ilk dəfə deyildi. Lakin Ayətullah Mədəninin mehrabda şəhadəti məni çox narahat etdi. Hər tərəfdən qışqırıq səsləri ucalırdı və sanki heç kim nə edəcəyini bilmirdi. Əziz şəhidimizin bədəninin tikələri mehrabın ətrafına səpələnmişdi. İztirab və qəmə bataraq göz yaşlarım axa-axa bir selofan götürüb bədən tikələrini yığmağa başladım. Bu anda başımız üstə damdan atışma səsləri gəldi. Camaat vəhşət içində o tərəf-bu tərəfə qaçmağa başladı. Bir neçə dəqiqə sonra, öncə getdiyimiz sandviç dükənina qayıtdım ki, bəlkə Əbəlfəzli tapdım. Ora çatmamış iki gəncdən şübhələndim. Şübhəli görünürdülər və məndən bədənlilik idilər. "Burada nə edirsiniz?" –deyə soruşduqda mənə məhəl qoymadan bir xanımı göstərərək qışqırdılar: "Bu qadın silahlıdır!" Bir anlıq çaşdım. Əlbəttə, belə hallarda çox da təcrübəm yox idi. Onların sözü ilə o qadına doğru dönüb dedim: "Dayan!" Dayandı və hicablı olduğu üçün gözlədim ki, iki-üç qadın çatıb onu yoxlasınlar. Düşünürdüm ki, özüm də silahlıyam, Kürdüstan Korpusunun rəsmi üzvü idim və silah daşımağa icazəm vardı. Amma o şəraitdə aldanmağımı gözləmədim. O müddətdə o iki nəfər mənim qəflətimdən istifadə edib qaçmışdılar. Bir az onları axtardım, amma xəbər-ətər yox idi və hadisənin başını buraxdım. Narahat idim və camaatın içində qalmağa halım yox idi. Qardaşımın evinə doğru yola düşdüm. Yolda hava da dəyişməyə başladı və get-gedə şiddətlənərək toz-torpaq qalxdı. Mən Qüds dördyoluna çatmışdım və hava çox qəribə bir şəkildə küləkli idi. Sentyabrın ortalarında, Təbrizdə hava hələ isti ikən o şiddətli küləyin əsməsi qeyri-təbii bir səbəbə malik idi. Qardaşımın evinə daxil olduqda, hamı əhval-ruhiyyəmdən anladı ki, nəsə bir xəbər var.

Ayətullah Mədəninin şəhadət xəbərini verdim, hamı təsirləndi. Həmin gün qardaşımın qonaqlıq süfrəsinə heç kim əl vurmadı.

Ertəsi gün Şəhid Mədəninin dəfn mərasiminə "Firdovsi" prospektində qadınların önündə bazara doğru gedirdik. Yolda bir kişini gördüm ki, qadınların yanında gedir. Ona yaxınlaşıb dedim: "Xahiş edirəm, bir qədər aralı gedin."

–Getmirəm, nə olacaq ki?!

–Heç nə olmayacaq. Amma görürsən ki, qarşıdan qadınlar gəlir, yaxşı olar ki, sən o biri tərəfdən gedəsən.

Yersiz bir cavab verdi. Mən də narahat oldum. O anda Korpusun maşınlarından birini gördüm. Baş verənləri onlara danışdım. Kişi özünü itirdi, amma heç yerə gedə bilməzdi. Yoxlanılarkən ondan bir silah tapıldı. Həqiqətən əfəl bir münafiq idi və özünü bada verdi.

Yolun davamında bazara çatdıq. Araba dayanacağı olan yerdə dayandım. Qadınların arasında hay-küy olduğunu anladım. Bir qadın mənə doğru gəlib dedi: "Qardaş, burada bir kişi başına çarşab atıb qadınların arasında dayanıb!"

Cəld Korpus qüvvələri ilə həmin yerə gedib oranı mühasirəyə aldıq. İki nəfər qadının köməyi ilə hamını bir-bir yoxlamağa başladıq. Nəhayət, sarı don geyinib başına çarşab atan kişi tapıldı. Onu da yoxladıq. Üzərində dörd kq-dan çox partlayıcı "TNT" maddəsi var idi. Polis idarəsinə təhvil verilərkən məlum oldu ki, onun kimi başqa bir neçə yerə də əməliyyata göndərilənlər var. Mərasimdən sonra eşitdik ki, həmin gün münafıqlardan təxminən iyirmi nəfər ələ keçib. Cənazə namazından sonra Şəhid Mədəninin cənazəsi Qum şəhərinə göndərildi. Evə gəldim və şəhərdə qalmaq istəmirdim. Məzuniyyətim başa çatmamış Məhabada yeni yola düşən qüvvələrə qoşuldum. Yolda iki-üç nəfərlə, o cümlədən, Kərim Səttari, Yusif Rəncbər və başqaları ilə tanış oldum.¹

¹ Hacı Yusif Rəncbər 1982-ci il mart ayında "Fəthül-mübin" əməliyyatında iki ayağını itirərək müharibə əlilləri cərgəsinə qoşuldu.

Üçüncü fəsil

Mən sağ qalasıyam

Baş qərargahda bir istirahət evi vardı və Məhabadın Korpus qüvvələri və ya müvəqqəti gələnələr orada dincələ bilirdilər. Bir gün səhər namazından sonra orada uzanmışdım ki, bayırdan səs-küy gəldi. Deyirdilər ki, ordunun bir neçə tankı səngərindən yoxa çıxıb, aparıblar. Gülməyim tutdu. Qəbul edə bilmirdim ki, tankları oğurlamaq olar. Ciddi hesab etməyərək yatmaq istədikdə başımın üstünə gəlib dedilər: "Ay bala, dur, "hazır ol" əmri verilib. Tankları aparıblar!" Yenə soruşdum: "Məgər tanklar harada idi?"

–Ordunun nəzarət etdiyi təpələrdəki hərbi düşərgədə.

–Məni ələ salırsınız? Məgər tankı kiminsə gözünün qabağından aparmaqmi olar?

–Heç kim heç nə görməyib.

Bu dəfə Fenderski başımın üstə gəlib eyni sözü dedi. Mən də xüsusi təyinatlılar qrupunda olduğum üçün onlarla yola düşməli idim. Miyandoab yaxınlığında ordunun tankları yerləşən təpələr var idi. Ora çatanadək hələ də şit bir zarafət olduğunu düşünürdüm. Lakin təpələrə çatdıqda arxayın oldum ki, doğru xəbərdir. Qumların üstündə tankların izləri hələ də qalırdı. Tanklar tikanlı məftilləri əzərək, çıxıb getmişdilər. Əmin idim ki, bu hadisə hərbiçilərin xəbəri olmadan baş verə bilməz. Yəqin, kiminsə səhlənkarlığı buna imkan yaradıb, ya da demokratlarla əlbir olan var.

Orada bizə dedilər ki, ötən gecə tanklar işə düşərkən atışma olub, lakin heç kim yaralanmayıb. Görünür saxta qarşıdurma imiş. Sorğusualımız və təzyiqimiz nəticəsində anlaşıldı ki, keçən gecənin komandiri heç bir keşikçi təyin etməyib. Lap əsəbiləşdik. Elə oradan bir neçə hərbiçi ilə tankların izini tutub yola düşdük. Yola düşməzdən öncə tankların nə qədər yanacağı olduğunu da öyrəndik. İzi təqib edərək, təxminən 5 km gedib bir kəndə çatdıq. Kəndin əhalisi gecə tankların onların kəndindən keçdiyini görmüşdülər. Yolumuza davam edib vadi şəklində olan bir yerdə tankların sırasını müşahidə etdik. Məlum idi ki, tankların yanacağı qurtarıb. O ətrafda heç kim yox idi. Tankların üzərindəki pulemyotları açıb aparsalar da, onlara heç bir zərər yetirməmişdilər. Çox güman ki, yanacaq dalınca getmişdilər. Biz də özümüzlə götürdüyümüz benzini tankların baklarına töküb onları düşərgəyə qaytardıq.

Ertəsi gün Məhabad hərbi qüvvələrinin komandiri bizimlə görüşərək təşəkkürünü bildirib, dedi: "Gəlin sizə bazada təlim keçək. Siz də bütün silahlardan istifadə qaydasını bilməlisiniz. Gördüyünüz kimi, burada tankları belə düşməyə verən əllər var. Gələcəkdə bu ölkəni siz qoruyub saxlayırsınız..."

Onun israrı ilə üç-dörd nəfər – Fenderski və marağalı bir neçə üzvümüz gedib tank, top və bəzi ağır silahlarla əlaqədar təlim keçdilər. Hətta o özü bəzən bizim yanımıza gəlib baş qərargahda xüsusi qısa təlim kursları təşkil etdi. Ləyaqətli və imanlı polkovnik idi. Deyirdi: "Sizdə maraq olmasa belə, mən öyrətməyə gəlməliyəm."

Bizimlə səmimi olmuşdu və bəzən narahatlığını bürüzə verib deyirdi: "Kaş, bu qədər hərbiçidənsə, yalnız sizin kimi bir qrup döyüşçü olaydı!"¹

Abadanın mühasirəsinin yarılma xəbəri sentyabr ayının axırlarında qəlbimizə sevinc bəxş etmişdi. Həmin gün baş qərargahda idik. Bu mühüm xəbəri eşitdikdən sonra, hamımız damlara qalxıb təkbir deməyə başladıq. Çox çəkmədi ki demokratların atəşi "Əllahu-əkbər" səsimizə qarışdı və döyüş başladı. Halbuki, hamımız damda idik və mövqelərimizdən aralı idik. Tez aşağı enmə əmri verildi. Pirlərdə qəzvinli qardaşlardan birinin kiteli diqqətimi cəlb elədi. Güllə onun kitelini deşmişdi. Ondan soruşdum: "Yaralanmamısan ki?" Təəccüblə dedi: "Yox!" Güllə kitelini arxadan deşmişdi.

Məhabad nisbətən sakit günlərini yaşayırdı. Əmin-amanlıq artıq özünü şəhər əhalisinə – uzun illər hər gün döyüş görün əhaliyə – göstərirdi. Bu döyüşlər şəhər əhalisindən çoxlu qurban almışdı. Məhabadın ətrafı təmizlənmişdi və mənə artıq cənuba getməyə can atırdım. 1981-ci ilin payız fəslində qərara gəldim ki, Kürdüstanın Korpus şöbəsi maaşımı alıb cənuba gedim. Bir yandan da məhərrəm ayı yaxınlaşırdı və ürəyim Təbrizin əzadarlıq dəstələri üçün darıxmışdı. Aşurani Təbrizdə olmaq istəyirdim. Saleh qardaşın yanına gedib bir neçə günlük məzuniyyətə çıxmaq istədim. Razi olmadı, nə desəm də əks bir cavab verdi və aramızda mübahisə yarandı. Həddad

¹ O vaxtlar ordunun komandalığında bəzi münaqişələr olurdu və Bəni-Sədrdən sonra ordu hələ də tam formalaşmamışdı. Lakin zaman keçdikcə problemlər öz həllini tapırdı.

araya girərək mənə dedi: "Heç olmasa, iki gün qal, sonra get." Mən qəbul etmədim. Çünki bilirdim ki, Aşura günü yollar bağlı olacaq. İşin uzanmasından qorxurdum və bilirdim ki, qayıdanda bağlı və təhlükəli yollarla qarşılaşacağam. Həddad dedi: "Bu iki günü də qal, özüm səni Təbrizə göndərəm." Bu sözləri bir qulaqdan alıb, o birindən buraxdım.

Bir müddət idi ki, demokratlar gecələr Şəhid Mehdizadə təpəsindən top və ağır silahlarla bizim qərargahlara atəş açırdılar. Biz plan üzrə pusquda durub onları qabaqlamalı idik. Mən yorğunluğumu bəhanə edib getmirdim. Lakin Saleh qardaş deyirdi: "Bu sözlərin xeyri yoxdur, mütləq getməlisən!" Zorla işin düzəlməyəcəyini görüb səsinin tonunu dəyişərək dərindən danışmağa başladı: "Yaxşı Seyid, bircə bu gecə get. Axı, sənin bu işdə təcrübən var..." Razi oldum. Öz-özümə dedim ki, qoy bu gecə də digər gecələrdən biri olsun. Amma bilmirdim ki, bu dəfə vəziyyət fərqli olacaq.

Korpusa yeni göndərilmiş maşınla nəzərdə tutulan yerə getdik. Yolun kənarında düşüb gecəni gözlədik ki, təpələrə qalxıb mövqe seçək. Biz iyirmi nəfər idik və altı nəfəri kürd pişmərgə qüvvələrindən idi. Qrupun komandiri olduğum üçün yerləri təyin etməli və gün çıxana yaxın əməliyyata başlamalı idik. Axşam düşəndən sonra, oradakı hərbi qüvvələrə mövqeyimizi bildirməyimiz lazım idi. Bir müddət idi ki, ora nəzarət edən qüvvələr demokratların qarşısında layiqincə dura bilmirdilər. Onların yanına çatdıqda bizdən soruşdular: "Hara gedirsiniz?"

–Əmrə əsasən, bu gecə qəfil əməliyyatımız olacaq.

Onların cavabı məni narahat etdi: "Gedin! Amma döyüşdə müvəffəq olmasanız, bizdən kömək gözləməyin!" Sonra bizə təklif etdilər ki, təpəyə qalxmaqdan əvvəl, yaxınlıqdakı kəndə gedib orada pusquda durmaq məsləhətdir. Mən də dedim: "Onda demokratlar da gedər öz işlərinin dalınca və zəhmətimiz hədəf olar!"

Onlar öz sözlərini təkrarlayırdılar. Əsəbiləşib rabitə ilə baş qərargaha xəbər verdim ki, burada bizə yardım etməyəcəklərini deyirlər. Baş qərargah əmr verdi ki, onlarla əlbir olub deyilən yerə gedək. Öncədən Şəhid Mehdizadə təpəsində olduğum üçün təpənin ətrafını və kəndi yaxşı tanıyırdım və bilirdim ki, ora döyüş üçün münasib yer deyil. Elə bir yerdə idi ki, döyüş zamanı öz qüvvələrimizi vura bilərdik. Bunları bilərək məcbur olub əmrə tabe olaraq yola

düşdük. Hamıya tapşırıldı ki, bacardıqları qədər qumbara, qumbaraatan və sairə silahsızlar.

Cərgənin başında gedirdim və hamı sıra ilə arxamca gəlirdi. Gedərkən önümdən qara bir şeyin keçdiyini hiss etdim. Gözümü zillədim, lakin o qaranlıqda heç nə görə bilmədim. Birdən atamın sözü yadıma düşdü. Uşaqlıqda gecələr bağa getdikdə bəzən qaranlıqda önümdən bir şeyin keçdiyini hiss edirdim. Atam deyirdi: "Heç nə deyil, gözünə elə görünüb..." Fikirləşdim ki, bəlkə də mənə elə gəlib. Heç nə demədən yoluma davam etdim. Bir neçə addım getdikdən sonra yenə önümdən bir şeyin keçdiyini gördüm. Bir yandan bu qaraltının bir şey olmadığını düşünsəm də, digər yandan məntəqənin həssas olduğunu nəzərə alaraq əvvəlki kimi laqeyd ola bilmirdim. Getdiyimiz yol bir kanal vasitəsilə kəndə birləşirdi. İstəyirdim, qrupun üzvlərini kanal boyu müəyyən fasilə ilə yerləşdirim ki, döyüş zamanı səhvən özümüzə atəş açmayaq. Bu fikirlə qayıdıb geri dönmək istəyərkən qəfildən kanalın sol tərəfindən biri atılıb silahını sinəmə dayadı. Yerimdəcə donub qaldım. Elə şoka düşdüm ki, bir neçə saniyə tərpənə bilmədim. Halbuki silahı əlimdə hazır vəziyyətdə saxlamışdım, hətta barmağım tətiiyin üstündə idi. Lakin o anda heç nə fikirləşə bilmədim. Gözümü mənə o dünyaya göndərəcək demokrata dikmişdim. Silahın tətiiyini basdı, amma güllə açılmadı. Bu vaxt özümə gəlib atəş açdım və onu bir güllə ilə yerə sərdim. Beləliklə bir anın içində döyüş başladı. Məlum oldu ki, demokratlar bizdən qabaq kəndə gəlib pusquda dayanıblarmış. Anladım ki, yola düşməzdən öncə bizi qarşılayan hərbiçi hadisədən xəbərdar imiş. Buna görə də çox narahat oldum. Gördüm kanalın axırındakı daşlığın ətrafında düşməndən xəbər yoxdur. O səmtədən nə bir insan səsi gəlirdi, nə də güllə. Qrupa əmr verdim ki, tez orada səngər seçsinlər. O böyük daşlar bizim üçün yaxşı sığınacaq oldu. Bu müddət ərzində döyüşməyimə baxmayaraq, halım çox pis idi. Yalnız bunu bilirdim ki, mühasirədəyik və əgər cəld tərpənməsək işimiz daha çətin olacaq. Bizim döyüşçülərin atəş açdığı qumbaraatanların səsi, düşmənin daşlara dəyən güllələrinin səsi, öz döyüşçülərimizlə düşmənin hay-küyünün hamısını eşitsəm də, hələ də o silah sanki sinəmə dirənmişdi. İlk dəfə olaraq hiss elədim ki, döyüşün başlanğıcında qorxu insanın əl-qolunu necə bağlayır.

Döyüş əsnasında yanımdakı rəbitəçiyə dedim: "Arxandakı döyüşçülərə de ki, atəş aç-aça geri çəkilsinlər." Lakin o dedi: "Mən getmirəm." Mənim səsimi eşidən başqa birisi də dedi: "Mən də!"

Geri çəkilmək əmri digər döyüşçülərə çatdı və onlar yavaş-yavaş geri çəkildilər. Biz üç nəfər həmin yerdə qalıb şiddətli şəkildə döyüşürdük. Hiss edirdim ki, demokratlar yavaş-yavaş bizə doğru gəlirlər. O iki nəfərə demək istəyirdim ki, bəzən daşın arxasında yerlərini dəyişsələr ki, düşmən harada olduğumuzu dəqiqləşdirə bilməsin. Lakin arxaya dönmən kimi gözümlə daşların arxasından bizə yaxınlaşmış demokratlardan birinə sataşdı. Tez o tərəfə bir qumbara atıb onu məhv etdim. Yanımdakılara dedim ki, qumbaralarını mənəmə yanımda qoyub özləri geri çəkiləsinlər. Yenə dedilər: "Biz də qalırıq!" Dedim: "İndi burada cəmi bir nəfər qalmalı və qalanı geri çəkməlidir!" Nəhayət razı oldular. Qumbaralarını mənəmə yanımda qoyub geri çəkildilər. Bir neçə anlıq tamamilə tək-tənha qalmışdım. Döyüşün başlanğıcındakı qorxu yadımdan çıxmamışdı ki, təklik qorxusu da ona əlavə oldu. Bir qumbara atıb daşın arxasında bir neçə addım geri çəkildim. Demokratlar sürətlə irəliləyirdilər. Bu dəfə iki qumbara atıb yenə geri çəkildim. Şəhid Mehdizadə tərəsi ilə təxminən 300 metr fasiləm var idi. Qorxu və ümidlə əlimdəki əlavə silah-sursatın köməyi ilə yavaş-yavaş geri çəkildim və çətinliklə də olsa digər döyüşçülərin yanına çatdım. Hər şeydən öncə bizi düşmənin pusqusuna göndərən şəxsin yanına getdim. Artıq özünü gizlədə bilmədi və mən də səhərin açılmağını gözlədim.

Tezliklə səhərin əmin-amanlıq bəxş edən şəfəqi ətrafa yayıldı. Xoşbəxtlikdən bizim döyüşçülərdən cəmi iki nəfər yaralanmışdı. Narahat halda qərargaha qayıtdıq və həmin xain hərbiçini də Korpusun təhlükəsizlik bölməsinə təhvil verdim. Çox çəkmədi ki, xəyanətini etiraf elədi.

Həmin gün hər yerdə böyük itkiyə məruz qaldığımızı elan etdik. Bu bir kələk idi və o zaman əks-inqilabçılar da ölənlərinin sayını olduğu kimi elan edirdilər. Beləliklə, məlum oldu ki, onlar gecə altı nəfər itiriblər.

Bu macəradan sonra Kürdüstan Korpusunun komandiri Saleh qardaşın yanına getdim. Öncədən razılaşdığımız kimi mənə məzuniyyət verdilər və Tasua-Aşura günlərini Təbrizdə keçirmək üçün yola düşdüm.

Vaxt ötdükcə cənuba getməyə daha çox can atırdım. Lakin bir yandan Kürdüstanda Məhabad üzrə Korpusun rəsmi üzvü idim və həm də komandirlər elə davranırdılar ki, çox da israr edə bilmirdim. Korpusun komandiri Salehlə müavini Həddad qəzvinli idilər. Seleh

çox zirək və olduqca cəsərətli bir şəxs idi. Bir cip maşını var idi və elə onunla dəfələrlə döyüşə girib düşməyə ağır zərbə vurduqdan sonra, qənimətlə geri qayıtmışdı. Onun maşını ən azı iki yüz yerdən deşilmişdi, amma özü heç vaxt yaralanmamışdı. Bəziləri şəkk edirdilər ki, bəlkə də düşmənlə əlaqəsi var. Nəhayət, şəklər aradan qalxdı. O da bir döyüşdə yaralandı və Tehrana göndərildi. Ondan sonra yerinə kermanlı Şəms təyin edildi. Salehdən sonra Əmin qardaş Tehrana qayıdıb oradan cənuba yollandı və Həddad qardaş hərbi komitənin rəhbəri oldu. Həddad inadkar kürdlərlə döyüşdə xüsusi taktikadan istifadə edirdi. Belə ki, şəhər daxili qərargahlardan birinə hücum olduqda, əmr edirdi ki, ayıq olmaqla yanaşı atışmanı çox da uzatmayaq. Dərhal həmin məntəqəni mühasirəyə aldırırdı və səhər açıldıqda mikrofonla oranın əhalisinə bayıra çıxmağı göstəriş verirdi. Bundan sonra aramızdakı kürd pişmərgələər demokratları tanıyıb ayırırdılar və məsələ həll olurdu.¹ Bu da ən əlverişli və rahat üsullardan biri idi. Beləcə üç-dörd ay ərzində Məhabadda demokratların çoxu ələ keçdi və yoxa çıxdılar. Ondan sonra demokrat və komələlər Məhabadda döyüşməyə ətraf kənd və şəhərlərdən gəlirdilər. Həddadın taktikası başqa şəhərlərdə də icra olundu və bir çoxları da o yerlərdə tutuldu.

Ətraf qəsəbə və kəndlərin əhalisi ilə düzgün ünsiyyət və əlaqənin yaradılması nəticəsində işimiz rahatlaşdı. Məsələn, xalqın zəruri ehtiyacı olan azuqə, paltar və s. yaşayış avadanlığı hər yerdə camaatın öz arasında paylanırdı və get-gedə onlar da bizimlə əməkdaşlığa başlayırdılar. Yəni onlara bizim məqsədimiz və demokratların işə iç üzü aydın olduqca, onlara yardımdan əl çəkir və bəzən özləri onları bizə tanıtdırırdılar. Lakin demokratlar və komələlər daha çox təzyiqa məruz qaldıqda, bir o qədər inadkar olur və onlarla mübarizə də çətinləşirdi. Təslim olmaq istəmirdilər və ölüncə, ya da yaralananaədək döyüşürdülər.

1982-ci ilin yanvar ayında Marallar meydanındakı qərargahlardan birinə göndərildim. Demək olar, orada heç vaxt asayış yox idi və bir-biri ilə 300 metr arası olan üç qərargahımızın olmasına baxmayaraq, bu meydanda hər gün atışma olurdu. İki qərargahın arasında beş-altı

¹ Bukan şəhəri azad edildikdən sonra, demokratların sayının siyahısı bizdə var idi. Hətta komandirləri və komandir müavinlərinin adlarını, qüvvələrin harada yerləşdiyini belə bilirdik.

küçədən girişi olan bir bazar var idi. Məntəqənin çay və meşəyə yaxın olması, küçələr və bazarın varlığı, demokratların ora nüfuz etməsi üçün yaxşı imkan yaradırdı. Oranı demokratlardan təmizləmək çox çətin idi. Biz adətən orada maşınla get-gəl edirdik. Kürdüstanda olduğum bir il ərzində heç vaxt yaralanmamışdım və ilk güllə yarasını orada, yanvarın beşində aldım. Bir gün həmişəki kimi atışma zamanı qəfildən bir avtomat gülləsi dizimdən yuxarı dəydi. İlk dəfə yaralansam da, dəfələrlə dostlarımla yaralanmasını və şəhadətini görmüşdüm. Artıq qorxum çəkilməmişdi. Amma güllə yarası və ağrısını ilk dəfə daddığım üçün, halım yaxşı deyildi. Adətən döyüş şiddətləndikdə itki və yaralı artarkən, baş qərargahdan iki-üç maşın qüvvə köməyə gəlirdi. Gəlib məni tibbi yardım maşını ilə xəstəxanaya apardılar. Dərhal əməliyyat otağına aparıb gülləni ayağımdan çıxardılar. Gecəni orada qalmadım. Yarası yüngül olanlar tibbi yardımdan sonra tərxis edilir, ağır olanlar isə Urmiyaya göndərilirdi. Çox yüngül yaralananlar isə elə baş qərargahın Tibb Məntəqəsində qalırdılar.

Məni ordunun bazası nəzdindəki qərargahın təcili yardım bölməsinə göndərdilər. Sağalanadək bir həftə orada qaldım və ailəmə yaralanmağımı bilmədi. Bu müddətdə ailələrimizlə əlaqəmiz telefon mərkəzindən mümkün idi. Bizim evdə telefon olmadığı üçün qardaşımın qayınatası ilə zəng edib ailəmin halını soruşurdum.

Bir gün kəndlərdən birində döyüş başladı və bir qrup daxilində ora göndərildik. Fenderski də mənimlə birgə idi. O, həm sürücülük edir, həm də lazım gəldikdə ağır silahlardan istifadə edirdi. Ora çatdıqda gördük ki, ordunun iki tankı atəş altındadır. Onları qumbaraatanla vura bilərdilər. Tez elə qışqırdım ki, tankçılar anlayıb göz qabağından geri çəkildilər. Fenderski 106 mm-lik topla demokratların mövqeyini vurmaq istəyirdi. Ona dedim: "Yox əşi, onlar uzağı 6-7 nəfərdir. Heyifdir, topun mərmisini onlara görə israf edək. Üç-dörd nəfərlə kəndə girəsi olduq. Avtomatımızı götürüb cərgə ilə irəli getdik. Onların mövqeyinə yaxınlaşdıqda məlum oldu ki, üç-dörd nəfəri tank mərmisi ilə məhv olub. Vəziyyət elə oldu ki, qaçmağa imkan yox idi. Yaxınlaşandan sonra bildik ki, onlardan cəmi iki nəfər diri qalıb. Əlbəttə onlara da bir neçə qəlpə nəsis olmuşdu. Şiddətli yaralanmalarına baxmayaraq qumbaraatanla tanklarımızı vurmaq istəyirdilər. O vaxt pişmərgələr də gəlib çatdılar. Onlara dedim: "İşiniz olmasın, onlar daha əsirdir." Pişmərgələr də razı oldular. Əsir düşən bu iki nəfər ata və oğul idi. Bütün həbs olunan demokrat və koməlelər

kimi onlar da bizdən bir neçə nəfəri öldürdüklerini etiraf etdilər. Onlara edam hökmü kəsildi. Son nəfəslərinədək bizi söyüb şüarlarını təkrar edirdilər.

Fevralın axırları idi və Məhabad korpusundan hesablaşmışdım. Maaşımı alıb Təbrizə qayıtmağa hazırlaşırıdım ki, Fenderski yanıma gəlib dedi: "Əməliyyatımız var."

–Mən Təbrizə gedirəm, maaşımı da almışam!

–Nə olar, bu əməliyyatdan sonra gedərsən.

Nə isə, silahlanıb, maşına mindik.

Məhabadda bir bənd var idi və onun yanında "Əşrəf" adlı bir park salınmışdı. Əşrəf parkının yanında hələ azad olunmayan bir kənd var idi. Elə bir yerdə idi ki, oranı asanlıqla azad etmək mümkün deyildi. Ötən gecə Həddadın planı üzrə kənd Korpus qüvvələrinin mühasirəsinə alınmışdı və səhər onlara əməliyyat qrupu da qoşuldu. Bu dəfə sürücümüz var idi və Fenderski özü topçuluq etməli idi. On altı mərmimiz var idi. Hələ çatmamış özümdə qəribə əhval-ruhiyyə hiss edirdim. Bizdən öncə gələn döyüşçülər döyüşə başlamışdılar və atışmanın səsinə eşidirdik. Təpələrdən birində buldozerlər səngər qazırdılar və maşın ora qalxdıqda burnuma benzin qoxusu doldu. Bilmirdim ki, bizim maşın üzə yuxarı çıxdıqda benzini süzülürmüş. Fenderskiyə dedim: "Benzin iyi gəlir. Deyəsən, demokratlara çatmamış, bizim maşınımız od tutub yanacaq!"

–Qorxma! Heç nə olmaz. Bir az yuxarı çıxsaq düzələcək.

Təpənin başına çatdıq və döyüşə hazırlaşdıq. Yuxarıdan rahat görürdük ki, demokratlar maşınla döyüşçü gətirib sürətlə boşaldır və yenidən geri qayıdırlar. Fenderski topu hazırlayıb demokratların mövqelərinə iki-üç mərmə atdı. Özüm gözlərimlə canlı qüvvə dolu maşınlardan birinin partladığını gördüm. Həqiqətən də o, əla nişan alırdı. Çox bacarıqlı idi və işinin öhdəsindən yaxşı gəlirdi. Biz də o müddətdə onun işi ilə tanış olmuşduq. 106 mm-lik topun üzərində bir snayper var idi. Güllələri də atışdan bir müddət sonra alovnan güllələrdən idi. Atəş açmazdan əvvəl, hədəfi snayperlə nişan alırdılar. Hədəf düz nişan alınsaydı, dərhal topla atəş açılırdı. Amma 6-7 atəşdən sonra topun lüləsi qızırdı və soyuması üçün 4-5 dəqiqə gözləməli idik. Həmin fasilədə halım dəyişdi və Fenderskiyə dedim: "İndi görəcəksən, elə burdaca yaralanacağam!"

–Niyə?!

–Axı, cənuba getməyə hazırlaşırıdım. Mənim bəxtim yoxdur. İndiyədək Kürdüstanda ciddi yaralanmamışam, amma indi sanki nə isə olacaq...

Fenderski sözümü kəsdi: "Dəli olmusan? Ağzını xeyirə aç!"

Amma məndə çox pis bir hissə yaranmışdı. Yenə bir atəş açdıq. Ona dedim: "Cibimdə 500 tükən pul var. Heç olmasa, al onu saxla, salamat qalsın!" Sözlərim Fenderskini əsəbiləşdirirdi. Yusif adlı başqa biri də ardıcıl topun mərmilərini gətirib çatdırır, bir-bir onları arxamıza yığırdı. Fenderski atmağa hazırlaşır, mən də ona vəziyyəti məlumat verirdim. O əsnada gördüm Yusif mərmilərdən birini düz topun arxasında yerə qoyub getdi. Bilirdim ki, topun pistonunun geriyyə atəşi qumbaraatanın on, hətta iyirmi qatına bərabərdir.¹ Fenderski topun oturacağında oturmuşdu və həmişəki kimi nişan almaq üçün bir neçə güllə atdıqdan sonra, dizinin hərəkəti ilə topla atəş açmaq istəyirdi ki, "Dayan!" –deyərk qışqırıb özümü mərmimin üstünə atdım. Amma o, əlini qulağına qoyduğu üçün səsini eşitmədi və dizi ilə topu işə saldı. Topun atəşi ilə mən də havaya uçdum. O anda nə baş verdiyini xatırlamıram. Yalnız yadımdadır ki, zərbə ilə yerə dəydim. Boynum qatlanıb ayaqlarımın arasına dolaşmışdı. Burnuma qəribə yanmış ət, barıt, qan və torpaq qarışıq qoxu gəlirdi. Yavaş-yavaş Fenderski və digərlərinin qışqırıq səslərini eşitməyə başladım. Necə də ucadan ağlayırdılar. Mən isə başımı ayaqlarımın arasından çıxarmağa çalışırıdım, amma gücüm çatmırdı. O vəziyyətdə şiddətli əzab çəkir, top kimi qıvrılıb qalmışdım və qətiyyənlə dözə bilmirdim. Nalə edərək deyirdim: "Tez boynumu bayıra çıxarın!" Bunun özü bir neçə dəqiqə çəkdi. Başım o vəziyyətdən çıxandan sonra gördüm bədənimin əti süzülüb tökülür. Əynimdə paltar qalmamışdı, hətta belimə bağladığım qumbara və patron qatarı da yoxa çıxmışdı. Hamı başlarına vurub ağlayırdı. Özüm kəlmeyi-şəhadətimi söyləsəm də, məndən səs-səmir çıxmırdı. Uşaqlıqdan da belə idim, başıma nə bəla gəlsəydi belə, heç vaxt zarımdım. O vaxtadək əmin idim ki, dərimi də soysalar səsım çıxmaz. İndi də həqiqətən elə idi və bir saniyənin içində kabab olmuşdum və qan qarışıq dəri və ətim bədənimdən ayrılırdı. Döyüşçülərdən bir neçəsi məni çətinliklə hərbi ədyala büküb qaldırdılar. Mən şəhadət kəlməmi deyirdim və onlar da məni Təcili

¹ Özümüz bunu yoxlamışdıq. Topdan otuz metr aralı bir boş sursat qutusu qoyub atəş açdıq və bir anın içində həmin qutu məhv oldu.

Yardım maşınına çatdırmağa tələsirdilər. Hər tərənişlə son nəfəsimi gözləyirdim. Nəhayət, məni maşına qoydular və maşın təcürdən aşağı endi. Yenə bir neçə dəfə şəhadət kəlməsini dedikdən sonra anladım ki, mən sağ qalasıyam. Sürücü də sürətlə məni Məhabada çatdırmağa çalışırdı. Maşın dağ bölgəsinin daşlı yollarında atılıb düşdükcə, məni də o vəziyyətdə qaldırıp salır və yaralarım maşının dəmir döşəməsinə dəyirdi. Ona dözmək olmasa da, səsim çıxmırdı. Nəhayət, maşın asfalt yola çatdı və vəziyyət bir az rahatlaşdı. Axır ki, qərargaha çatdıq və qapı açıldı. Bütün orada olanlar məni tanıyırdılar. Bir dəqiqənin içində hamı ətrafıma toplaşdı. Şəms ilə Həddad da gəlmişdi və onlar da nigaran idilər. Dərhal məni Məhabadın "Taliqani" xəstəxanasına apardılar. Orada bir həkim ədyalımı kənara çəkib bir nəzər yetirəndən sonra yenə üstümə atıb dedi: "Vəziyyəti çox pisdir, Təbrizə aparın." Hətta yaralarımı belə sarımadılar və Təcili Yardım maşınına qoyub göndərdilər. Zaman mənim üçün çox gec keçirdi. Təcili Yardım maşınının arxasında o ağır vəziyyətlə dörd-beş saati bəzən ayıq, bəzən də huşdan gedərək yola verdim. (Hələ də yadıma düşəndə, o ağrıları hiss edirəm.) Başıma nə gələcəyini bilmirdim.

Korpusun mühafizə maşınları sayəsində Miyandoab yolunun əvvəlində gəldik. Oradan sonra yola əmin-amanlıq hakim idi və Təcili Yardım maşını sürətlə Təbrizə doğru yola düşdü. Sürücü Təbrizi qətiyyənlə tanıyırdı. Məndən soruşdu: "İndi səni hara aparım?"

–Xəstəxanalardan birinə apar da!

–Mən buranı qətiyyənlə tanıyıram!

Yenə huşdan getdim. Yol boyu o, bəzən maşını saxlayıb camaatdan ünvan soruşurdu. Daha təqətim qalmamışdı. Düşündüm ki, yaxşı olar, yolu özüm göstərim, bəlkə belə daha tez çatdıq. Başımı çətinliklə yuxarı qaldırıp maşının şüşəsi arxasından "Dəmir Yolu" prospektini tanıdım və haradan dönməyinin lazım olduğunu göstərdim. O sürür, mən də o vəziyyətdə başımı əziyyətlə qaldırıp pəncərədən yola baxaraq yolu göstərirdim. Nəhayət, Hafiz prospektindəki könüllülərin qərargahına çatdıq. Artıq haldan getmişdim və gözlədim ki, bir nəfər gəlib məni xəstəxanaya aparsın. Tələsik iki nəfər maşına minib bizi Təbrizin "İmam Xomeyni" xəstəxanasına çatdırdı. Daha orada ləngiməyi heç gözləməyirdim. Təxminən on beş dəqiqə xərəkətdə uzanmış halda qaldım. Kim yaxınlaşıb məni o vəziyyətdə görürdüsə, geri çəkilərək deyirdi: "Bunun harasını sarıyaq?! Buna biz nə edə bilərik

ki!?" Bu vəziyyət mənə lap narahat edir, ümidim kəsiləndə ürəyimin dərinliyindən Allaha pənah aparırdım...

Nəhayət, mənə otaqlardan birinə aparıb qarnı üstə yatırdılar. Həkim gəlib qayçı ilə bədənimin yanmış hissələrini ayırırdı. Bu zaman bir qədər rahatlıq hiss edirdim və bu xoşuma gəlirdi. Cərrahiyyə bölməsində yataqlardan birinin üstünə sellofan çəkib mənə onun üstünə uzatdılar. Yatağımın hər iki tərəfinə yemək masasını qoyub üstümə də ədyal atdılar ki, bədənimə heç nə dəyməsin.

Çoxlu qan itirdiyimə görə bir neçə gün ardıcıl olaraq mənə qan vurdular. Hər gün mənə edilən müalicə ancaq yaralarımı dezinfeksiya etməkdən ibarət idi və bundan sonra başlarını bulayaraq gedirdilər. Bəzən eşidirdim ki, yavaşca bir-birinə deyirdilər: "Məlum deyil bu yazığın aqibəti necə olacaq!"

Vəziyyətimdə dörd-beş gün heç bir dönüş olmadı. Həkim demişdi ki, yanıq hətta sümüklərimin özünə qədər işləyib. Bu isə heç vaxt gözləmədiyim xəbər idi. Allah üzümə baxmışdı ki, yara bel nahiyəmdə idi və əgər üz, yaxud sinə nahiyəsində baş versəydi, yəqin ki, sağ qalmazdım.

Hələ ailəmə bildirməmişdim ki, yaralanmışam və Təbrizdəyəm. Lakin mənə baş çəkənlər olurdu. Köhnə dostlarımdan olan Seyid Əli Hüseynian müharibə əlillərinə baş çəkmək və döyüşçü dostlarının vəziyyətini bilmək üçün, müharibə yaralıları qəbul edən xəstəxanalara tez-tez gəlirdi. 1982-ci ilin mart ayında, cənub bölgəsində bir əməliyyat baş vermişdi və oradan çox sayda yaralı bizim bölməyə gəlmiş, ona görə də camaat xəstəxanada izdiham yaratmışdı. Seyid Əli mənə gördükdə həm sevindi, həm narahat oldu. Mənim vəziyyətim onu da başqaları kimi şoka salmışdı. Bir az danışdıq. Mən dedim: "İndiyədək bizim evdə heç kim yaralandığını bilmir." Dedi: "Amma mən gedib deyəcəyəm!" Ona mane olmaq istəyərək dedim: "İndi onlar fikirləşirlər ki, mən sağ-salamat müharibə bölgəsindəyəm. Əgər burada olduğumu bilsələr, iş-gücdən olacaq, tez-tez mənə baş çəkəcəklər."

Qərara gəlmişdim ki, bir az yaxşılaşandan sonra özüm xəbər verim. Bədənimin vəziyyəti ağır olsa da, özümü yaxşı hiss edirdim və bilirdim ki, şəhadət mənə qismət deyil, bu yaralarla ölməyib sağalacağam. Seyid Əli gedəndən bir neçə dəqiqə sonra qapının girəcəyindən anamın tanış səsi ucaldı. Özüm də mat qaldım ki, Seyid nə vaxt gedib anama xəbər verdi. O şəraitdə anamın varlığı və səsi mənə hədsiz rahatlıq

bəxş elədi. Hərçənd bilirdim ki, mənim üçün çox üzüləcək. Yavaş-yavaş anladım ki, anam da bir çoxları kimi bura müharibə əlillərini yoluxmağa gəlibmiş. Seyid Əli məndən ayrıldıqdan sonra anamı xəstəxananın zalında görüb, salamladıqdan sonra özündən asılı olmayaraq deyib: "Allah Seyid Nurəddinə şəfa versin!" Anam da təəccüblə soruşub: "Məgər Nurəddinə nə olub?!" Seyid baş verənləri gizlətmək istəsə də anamın israrından sonra demişdi ki, Nurəddin qarşındakı otaqdadır. Anam meyvə selofanını zalda qoyub mənim otağıma doğru qaçmışdı. Məni o vəziyyətdə görüb gözlərinə inana bilmirdi: "Nə olub, ay bala?"

–Heç nə hacı xanım! Heç nə deyil!

–Axır arzuna çatdın?! Bundan da betərinimi istəyirdin?!

Çox narahat olmuşdu. Nə baş verdiyini bilmək istəyirdi. Mən qısaca danışdım. Yazıq anam uşaqlıq günlərimi yadıma salıb deyirdi: "Sənin başın elə əvvəldən bəlalıdır... Bilmirəm axırın necə olacaq." Uşaqlıq günlərimdən danışır, manqala düşüb yandığımı yada salırdı. İndi məni o vəziyyətdə görmək ona lap çətin idi.

Nəhayət, anam qayıtmağa razı oldu. Amma o gündən sonra hər gün bir yolla kənddən şəhərə –"İmam Xomeyni" xəstəxanasına mənə baş çəkməyə gəlirdi. Bəzən ailəmizdən və qohumlarımızdan da gələnlər olurdu. Əlbəttə atam o müddət ərzində heç vaxt ayağını xəstəxanaya qoymadı. Özüm hamıdan yaxşı bilirdim ki, o xəstəxanaya necə də nifrət edir.

Vəziyyətim ilk günlərdəkindən demək olar ki, fərqlənmirdi. Bədənimdən gələn qoxuya adət etmişdim. Lakin otağıma girən hər kəs yanmış dərimin altından qalxan barıt və toz-torpaq qoxusunu hiss edirdi. Hələlik ardıcıl olaraq mənə ancaq qan vurulur, bədənimin yanmış dəri və ətinə ayırırdılar. Bundan başqa bir iş görə bilməmişdilər.

Bir gün həmişəki kimi həkim məni yoxlamağa gəldi. Mən də yarı oyaq vəziyyətdə halsız uzanmışdım və onların səsinə eşidirdim. Həkim yanındakı tibb feldşerinə dedi: "Bu yaralının yaraları üçün heç bir çarə yoxdur!" O da belə cavab verdi: "Amma mən çarəsini bilirəm! Onu hamama aparıb orada bədəninə elə kisələyəcəyəm ki, yanmış dərisi birdəfəlik bədənidən ayrılınsın!" Həkimin üzünü görmürdüm. Lakin sözümdən bədənim gizlədədi. Sonra feldşer üzünü mənə tutub dedi: "Qardaş, bu işi görsəm, dözə biləcəksənmi?" Nə dediyini bilirdim.

Amma həqiqətən başqa çarə yox idi və mən məcburi olaraq buna razı olmalı idim. Sadəcə soruşdum: "Necə dəqiqə çəkər?"

–Təxminən on dəqiqə.

–Yaxşı, necə olsa buna dözəcəyəm!

Çox tez şərait hazırlandı. Məni şöbənin hamamına apardılar. Hamamın vannasını ilıq su ilə doldurub dezinfeksiya mayesi əlavə etdikdən sonra məni vannaya saldılar. Tibb feldşeri canıyanan bir insan idi və onun özü üçün də bu iş çox çətin idi. Məndən soruşdu: "Bir şey istəyirsənmi?" Mən yalnız istədim ki, ağzıma bir şey qoysunlar ki, qışqırıqda səsim çıxmasın. Dişlərimin arasına bir dəsmal qoyub işə başladı. Heç bitməyən o dəqiqələrdən yalnız onun üzündəki iri tər dənələri yadımdadır. Sanki bədənimdəki bütün damarlar yanır və yenidən mənə od vururdular... O, kisə ilə canıma düşüb o günədek həkimlərin edə bilmədiyi işi tamamlamaq istəyirdi. Göz yaşlarımla fəryadım boğazımda düynələnir, ağrının şiddətindən az qalırdı huşdan gedim. Amma son anadək bir təhər davam gətirdim. Nəhayət, o gözlərimə baxıb dedi: "Qurtardı!" O qədər yorğun və halsız idim ki, danışmağa təqətim yox idi. Son anda məni vannadan qaldırarkən baxıb suyun üzərində üzən bədənimdən ayrılmış dəri və piyləri gördüm. Bəlkə də çəkimin iki-üç kq-ı məndən ayrılıb vannada qaldı. Qərribə bir rahatlıq və yüngüllük hiss edirdim.

O gündən sonra hər gün yaralarım yod çəkərək üstümə bir mələfə atıb gedirdilər. Dezinfeksiyadan bir müddət sonra bu dəfə bədənimə vazelinli sarğıları sarıyıb ertəsi gün quruduqda onları açırdılar. Onları qoparmaq üçün əvvəl məhlulla isladır, sonra rahat qoparırdılar. Demək olar, bu iş hər gün təkrarlanırdı...

Get-gedə bədənimə yeni dəri gəlir və bəzi hissələr hələ də məni incidirdi. Bununla belə vəziyyətim ümumilikdə daha yaxşı idi.

Bir gün yanımdakı otaqdan bir nalə və fəryad səsi məni narahat etdi. Tərslikdən həmin gün halım yaxşı deyildi və o yazığın ah-naləsi məni incidirdi. Tibb bacılarından birinə dedim ki, çarpayımı o qardaşın yanına aparsın. Müharibə əlili və ya yaralı olduğunu düşünürdüm, amma heç biri deyildi. Adı Hüseyn Şirəfkən idi. Ondan niyə bu qədər qışqırdığını soruşduqda, böyrək ağrısı amanımı kəsib - dedi. Bir az da narahat oldum, amma bildirmədim. Dedim: "Hər nə olsa insan dözməlidir. Mənim vəziyyətimə bir bax! Bədənimdə sağ yer qalmayıb, amma səsim də çıxmır. İnşallah sağalacaqsan." Ağladığını gördükdə təəccübləndim. O isə mənə dedi: "Sən öz haqqında düşünürsən ki,

Allah yolunda vuruşub və cəbhədə belə olmusan. Bəs, mən nə?!" Hər nə olsa ona ürək-dirək verməyimin təsiri oldu. Çünki ondan sonra səsini eşitmədim. Yenə bir-birimizi görürdük və dostlaşmışdıq. Ondan sonra təxminən bir ay xəstəxanada bir yerdə olduq. Təxminən iki ay sonra – Kürdüstandan yaralanma kompensasiyamı aldıqdan sonra – 1982-ci ilin may ayında məni xəstəxanadan azad etdilər.

Bədənimin daha dərin yanmış nahiyələrində artıq ət əmələ gəlmişdi və müalicənin davamı üçün Tehranın yanıq xəstəlikləri üzrə ixtisaslaşmış "Şəhid Mütəhhəri" xəstəxanasına müraciət etməli idim. Başqa hissələrdə çox nazik və yumşaq dəri əmələ gəlmişdi. Hələ də bədənimin bir hissəsi sarğı ilə sarılmalı idi. Sarğı üçün mütəmadi olaraq xəstəxanaya getməli idim. Həsən Şirəfkənlə qərar qoyub birlikdə xəstəxanaya gedirdik. Bu müddət ərzində nə vaxt ondan nə işlə məşğul olduğunu soruşduqda, deyirdi: "Tərbiyyət prospektində satıcıyam. Bir gün gəlib görürsən." Elə günlərin bir günü gedib gördüm ki, qadınlara aid zinət əşyaları, corab və s. mallar satır. Təəccüb edərək dedim: "Ay Həsən! Bu iş sənə qətiyyən yaraşmır!"

–Allaha and olsun, bunları satdıqca əzab çəkirəm! Allahdan istəyirəm ki, məni bu işdən xilas etsin. Amma çarəm yoxdur.

–Yox qardaş! Bu sənin öz əlindədir.

Bu müddət ərzində yaxşı dost olmuşduq. Ona görə də ona belə bir təklif etmək mənə çətin deyildi:

–Ən yaxşı yer cəbhədir! Özün gedib görməlisən.

Çox uzun çəkmədi ki, təlimə getdi və ayağı cəbhəyə açıldı.¹

Mən xəstəxanadan azad olduqdan sonra, anam özünə yeni bir iş tapmışdı. Hər gün azı bir saat birlikdə oturur, o da iynə ilə bədənimin hər tərəfində qalan xırda qumları çıxarırdı. Sonralar bir qədər zəruri olan sarğı ləvazimatını da aldım. Yavaş-yavaş yaralarımın yola getməyə adət edirdim.

Artıq ətlərin müalicəsi üçün iki dəfə Tehrana göndərilmişdim. Bu gediş-gəlişin də özünəməxsus macərələri vardı. Həmin günlərdə yaralıların köçürülmə işi Korpusun vasitəsilə baş verirdi. Korpusun Tehrandə ayrıca müalicə şöbəsi var idi. Buna baxmayaraq, bəzən müəyyən yaralılar müalicə üçün ölkə xaricinə də göndərilirdi. Təbrizdə "Şəhid Behişt" klinikasının yuxarı mərtəbəsi sanatoriya üçün nəzərdə

¹ O, "Vəlfəcr-4" əməliyyatında fədakarlıqlar göstərən hamını heyrətə salan və çox tez də şəhadət məqamını əldə edən şəxsdir.

tutulmuşdu və yaralılar Tehrana göndərilənədək orada qalırdılar. Bir neçə palatalı bu şöbədə əlavə müalicə üsulları tətbiq edilirdi.

Hələ Tehrana göndərilməzdən əvvəl, məni bir gün Şəhid Behişt klinikasında saxladılar. Həmin gün bir nəfəri də ora gətirdilər. Bəziləri onun münafiq, yaxud da demokrat olduğunu deyirdilər. Deməli, o, həbs ediləndən sonra Korpusun 5-ci bölməsinin qərargahında sorğusualı növbəti günə saxlanılarkən, gecə qaldığı otaqda ədyalı şüşə ilə kəsərək özünə kəndir düzəldib, pəncərədən qaçmaq istədikdə yıxılmış və iki ayağı da sınımışdı. Onu o vəziyyətlə bizim palataya köçürmüşdülər. Ayaqları gipsdə olmağına baxmayaraq, çox güclü və inadkar bir şəxs idi. Başının üstündə qarovulçu olsa da yenə yatmağa qorxurduq ki, birdən bizə xəsarət toxundura bilər.

Nəhayət, Tehrana göndərildim. Korpusun Şimiranda və Vənəkdə bir neçə müalicə mərkəzi vardı və xidmət üçün müasir lazımı şəraitə malik idi. Ora cəbhə bölgəsindən yaralı göndərildikdə, təcili yardım maşını ilə xəstəxana və ya klinikanın müvafiq bölmələrinə köçürülür və sağalanadək müalicəsi təmin edilirdi. Lakin bir-iki ildən sonra vəziyyət tam dəyişdi və biz elə günlərin şahidi olduq ki, müharibədəki çətinlik və yaralanma hallarından qat-qat ağır idi.¹

1982-ci ilin mart ayında o nadir hadisədə yaralandıqdan sonra sağalmağım uzun çəkdi. Artıq aylar idi ki, döyüş meydanından uzaqlaşmışdım. Müalicə kurslarının uzunmüddətli olması məni yormuşdu, ürəyimi sıxırdı. Bütün gücümü səfərbər etmişdim ki, cəbhəyə qaçıdım. Bu müddətdə Kürdüstanın Korpus şöbəsi

¹ Əlil və yaralılara xidmət işi "Bonyade-şəhid" orqanına tapşırıldıqdan sonra vəziyyət dəyişdi. Gah imkanları olmur, gah da əməkdaşlıq etmirdilər. Dəfələrlə uzun-uzadı sıralarda gözləməli olur, bir məktub və ya qəbula görə nə qədər vaxt itirirdik. Maraqlısı budur ki, xalqın hər hansı bir üzvü, hər hansı niyyətlə bizə ürəyi yanib kömək etmək istədiyi halda, Bonyade-şəhidə heç də maraqlı deyildi. Bəzən qaldığımız otelin şəraiti adi qonaq evlərindən də pis olurdu. Məsələn; liftləri xarab idi və əlillər bir neçə mərtəbəni axsaya-axsaya, zəhmətlə düşüb-çıxmağa məcbur idilər. İşçilərin davranışları da münasib deyildi. Yaxud bizə cəbhədə məcbur qalıb istifadə etdiyimiz kauçuk stəkanlarda çay verirdilər. Bilmirəm, bəlkə də sepah, ordu, bəsic və bütün şəhərlərdən ora daim göndərilən yaralıların çoxluğuna görə belə problemlər yaransa da, amma getdikcə dəyərlərə lazımı qiymət verilmədiyinin şahidi olurduq. Həmin günlərdə Tehrana göndərilən hər bir yaralıya gündəlik yardım olaraq yüz tümən, bəzən xüsusi hallarda neçə qat artıq pul verilirdi. Hələ orada bəzi sözsöhbətləri də eşidib əsəbiləşirdim. Əgər pulum olsaydı, müalicəmi özüm davam etdirərdim.

maaşımı da almışdım. Onların fikrincə o yaralardan sonra daha mənim döyüş qabiliyyətim olmayacaqdı. Mən isə artıq azad idim və özüm cənuba gedə bilərdim. Çətinliklə ailəmi, hamıdan çox anamı razı salaraq kiçik çantamı hazırlayıb içinə bir qədər sarğı ləvazimatı qoyub cənub cəbhəsinə doğru yola düşdüm.

Dördüncü fəsil

İki qardaş, bir merac

Mənim cənuba ilk səfərim macərə ilə dolu idi. Kürdüstandan tanıdığım Kərim Səttari¹ və dostlardan bir neçəsi ilə birgə yola düşdük. Bütün döyüşçülər Korpusun qərargahından cümə məscidində şüar verərək piyada gəldilər. Orada avtobuslara minib dəmir yoluna doğru yola düşdük. Döyüşçülərin sayı çox olduğundan qatarın bütün kupeləri doldu və bəziləri ayaq üstə qaldı. Həmin anlarda "Tohid" məscidinin xadimi və Korpusun mühəndis şurasının üzvü cənab Musəvi bizi bir kənara çəkib dedi: "Gəlin siz indi getməyin, bu axşam saat 9-da yük qatarı ilə on beş ədəd buldozer və qreyder Əhvazaya yola salınacaq. Həmin qatarla gedib onları Əhvazda təhvil verin.

Kərimlə qatardan düşüb yenidən Korpusa qayıtdıq. Orada bizə yol üçün lazım olan azuqə və pul verdilər. Əhvazadək səfərimiz beş gün çəkəcəkdi. Çətin və məsuliyyətli iş idi. Korpus işçiləri çox hörmətlə və vaxtında bizi dəmir yoluna çatdırdılar. Mənim Kərim Səttari ilə özünəməxsus səfərim başladı. Yük qatarının cəmi bir kupesi var idi ki, ondan qatarın sürücüsü və həmkarları istifadə edirdilər. Biz də gecələr orada dincələ bilirdik. Amma gündüzlər buldozərlərin üstündə otururduq. Qatar axşam saat 9-da Təbrizdən yola düşdü və təxminən günorta vaxtı Tehrana çatdıq. Orada üç saat qalmalı idik ki, qatar yoxlamadan keçsin. Kərimlə Tehranın dəmir yolunun ətrafında bir az gəzişdik, amma çox qələbəlik olduğu üçün uzağa getmədik. Sonrakı məqsəd Qum şəhəri idi. Qatar axşam saat 8-də Quma çatdı və bizə dedilər ki, qatar dörd saatdan sonra yola düşəcək. Gözəl fürsət idi və qərara gəldik ki, öncə şam yeməyini yeyək, sonra ziyarətə gedib qayıdaq. Təbrizdə bizə yol üçün konserv və s. azuqə verilmişdi. Amma ürəyimiz isti yemək istəyirdi və axtarib stansiyanın yaxınlığında bir kababxana tapdıq. Salonda heç kim yox idi, amma masaları səliqə ilə düzmüşdülər. Üzərində rəngli dəsmallar, müxtəlif qazlı içkilər və s. qoyulmuşdu. Yolda iki kilo da üzüm almışdıq. Üzümləri yuyub qabların birinə qoydum. Ofisiantlar bizə maraqla baxırdılar. Əynimizdə cəbhə forması var idi və bütün günü günəşin altında,

¹ Kərim Səttari "Müslim ibn Əqil" əməliyyatında şəhid oldu. Onlar üç qardaş idilər və hamısı da cəbhəyə gədirdilər. Qardaşı Mahmud Təbrizin bələdiyyə mühəndisi idi və sonralar kimyəvi maddədən zəhərlənmə nəticəsində şəhid oldu.

buldozerlərin üstündə oturduğumuz üçün, üst-başımız toz-torpaq içində idi. Görünüşümüz də oranın fəzası ilə uyğun gəlmirdi. Biz içəri girib kabab sifariş verdikdə ofisiyant dedi ki, hamının yeməyi birgə veriləcək. Əvvəl onun sözünü anlamadıq və ac olduğumuz üçün masanın üzərindəki çörəklərdən götürüb üzümlə yeməyə başladıq. Amma tez-tez Kərimə deyirdim: "Çox yemə, üzüm qurtaracaq və yola heç nə qalmayacaq. Hələ kabab da var, yeyə bilməyəcəksən!" Amma kababdan xəbər-ətər yox idi. Dedim: "Kərim! Dur onlara de ki, yeməyimizi gətirsinlər. Bizim dörd saat vaxtımız var, bir saati da elə burada keçdi!" Kərim gedərkən diqqətimi yavaş-yavaş masaların arxasını dolduran insanlar çəkdi. Biri qalstuklu idi, biri xanımı ilə gəlmişdi və s. "Həqiqətən gözəl bir yerə gəlmişik!" –deyərək Kərim əlavə etdi: "Dedilər ki, hamının yeməyi bir yerdə veriləcək."

Ətrafımızdakıların ağır baxışlarından anladım ki, deyəsən, burada bir mərasim var və bizim xəbərimiz yoxdur. Kərimə də deyərəkən o isə dedi: "Yox əşi! Hər yerdə yemək masalarını belə bəzəyirlər. Otur, indi yemək gələcək." Bir şey demək istəyirdim ki, gözüm içəri daxil olan bəylə gəlinə sataşdı. Beləcə, salonu hay-küy bürüdü...

Tələsik ayağa qalxarkən hər tərəfdən dedilər ki, oturun yerə. Hər iki tərəf bizi o biri tərəfin qohum-əqrəbası sanırdı. Hamı deyirdi ki, oturun, indi yemək gələcək. Bəylə gəlin daxil oldu və biz də o vəziyyətdə məcburi və narahat halda yerimizdə oturduq. Nəhayət, ara sakitləşdi və hamı yerinə əyləşdi. Kərimə dedim: "Mən gedirəm, dur sən də gəl!" Üzümlərin xeyrindən keçib bir bəhanə ilə bayıra çıxdıq. Yolda isə masanın üstündə qalan üzümlərə heyfim gəldi. Orada bir saat itirdik. Ətrafda başqa yeməxana yox idi. Piyada "Rahe Ahən" prospektinin axırına kimi getdik. Kərim dedi: "Bu vaxtı başqa yer tapmayacağıq. Gəl, elə oradan iki tikə kabab alıb işimizin dalınca gedək." Kababçıya baş verənləri danışdıqda, gülərək dedi: "Siz mənim qonağımsınız və sizdən pul almayacağam. Amma kaş qalıb yemək də yeyərdiniz!" Nəhayət, elə kababımızı yeyib, tez hərəmə doğru yola düşdük. Namaz qılıb ziyarət etdikdən sonra, stansiyaya qayıtdıq və yarım saatdan sonra qatar da yola düşdü.

Yük qatarının gedişi asta idi və stansiyalarda da bir neçə saat dayanırdı. Bəzən yük vurulur, bəzən də nəyisə qoşub açır ya bağlayırdılar. Ertəsi gün səhər Ərak şəhərinə çatdıq. Orada qatarın sürücüsü bir qoyun alıb qurban kəsdi və bizi də qonaq etdi. Deməli, orada da təxminən dörd saat qalmalı idik. Bu müddətdə dadlı bir

bozbaş üçün yaxşı fürsət idi və cənuba səfərimizi bir az da maraqlı edə bilərdi.

Yay fəslinin ortaları, üzümün dərilmə mövsümü idi. Əkinçilər bizə üzüm və digər meyvələrdən verirdilər. Yol boyu bizim üçün şirin xatirələrlə dolu idi. Bir dəfə yolun üstündəki stansiyalardan birində bir üzüm bağına girib sahibindən bizə üzüm satmasını istədik. O, cəbhəyə ağır texnika apardığımızı gördükdə çox hörmətlə dedi: "Bu nə sözdür?! Nə pul?! Bu bağların hamısı sizindir!" Sonra bir selofan gətirib ürəyimiz istədiyimiz qədər üzüm dərməyimizi israr etdi. O üzümlər həqiqətən də çox ləzzətli idi.

Gün ərzində kəndlər və əkin sahələrindən keçdikdə camaat mehribanlıqla bizə əl yelləyirdilər. Hava əla idi və İranın qərb və cənub bölgələrindəki səfanın heç nəyi əskik deyildi. Əndimeşk boyu qatar müxtəlif tunellərdən keçirdi. Qatarın qəliz tüstüsü tuneli bürüdükcə yol boyu aldığımız ləzzəti burnumuzdan gətirirdi. Tüstü ilə yanaşı tunellərin tavanından üstümüzdə su tökülür, bayıra çıxdıqda isə üst-başımız gülməli olurdu.

Əndimeşkə pis vəziyyətdə çatdıq. Ona görə də qərara gəldik ki, bu dörd-beş saatlıq fasilədə üst-başımıza əl gəzdirik. Axşam çağı çimdikdən və yemək yedikdən sonra dəmir yolunun yaxınlığındakı məsciddə axşam namazını qılıb geri qayıtdıq. Dedilər ki, bir azdan yola düşəcəyik. Biz yatdıq və yuxudan oyandıqda gördük ki, Əhvaza çatmışıq.

Hələ səhərin açılmasına iki saat qalırdı. Əhvazın dəmir yolunda bizi qarşıladılar. Birbaşa qərargahımıza getməyə icazə vermədilər. Məsləhət oldu ki, orada qalıb səhər açıldıqdan sonra gedək. Bizi səhər yeməyinə qonaq etdilər və hava aydınlaşdıqda "Aşura" briqadasının qərargahı olan "Şəhid Bəratı" məktəbinə doğru getdik. Buldozərlərin açarları da bizdə idi. Oraya çatdıqda açarları oranın rəisi Həbib Paşayı qardaşa verməli idik. Gördüyümüz ilk şəxsdən Həbib Paşayını soruşduq. Xoşsəməli bir gənc idi. Dedi: "Mən özüməm." Onu bir az da süzdüm. İlk baxışdan insanı özünə cəzb edirdi. Hiss olunurdu ki, təcrübəli cavandır və şəvə saqqalı da ona xüsusi yaraşır verirdi. Komandirlik həqiqətən də ona yaraşır. Təbrizdən texnika gətirdiyimizi və Əhvazın dəmir yolunda olduğunu deyib, açarları ona verdik. O da bizi çox yaxşı qarşıladı: "Sizə şəxsən özünüz gətirib təhvil verməyinizə görə minnətdaram!" Biz də sevindik. Həm cənuba olan ilk maraqlı səfərimiz, həm də komandir və hərbiçilərin bir neçə texnikaya

görə sevinci bizim üçün dəyərli idi. Paşayı bizi maşınına mindirib kəsə yolla dəmir yoluna çatdırdı. Beş-altı sürücü də gəlmişdi ki, texniki avadanlığı təhvil alsınlar.

Həbib dedi: "İki gün bizim qonağımızsınız!" İki gün onların yanında qaldıq. O müddətdə görürdüm ki, Paşayının ağır səciyyəvi xasiyyəti döyüşçülərinə xüsusi təsir bağışlayır. Kərim öncə bir dəfə Əhvaza gəldiyi üçün məni şəhərə apardı ki, mühüm yerlərlə tanış etsin. Əlbəttə, əvvəlcə Şəhid Bəratı məktəbində döyüşçülər üçün hazırlanmış hamamda çimdik. Sonra ilk dəfə olaraq Əhvazın məşhur körpüsünə doğru yola düşdük. Karun çayını görmək məni vəcdə gətirmişdi. Həyatımda o günədək, o böyüklükdə çay görməmişdim. Karunun yaxınlığındakı bir parkda gəzirdik və Kərim orada çox fəaliyyət göstərdiyi beşinci dirəkdən danışib onlarla şəhərin arasında şiddətli çaxnaşmalar olduğunu deyirdi. Məktəbə sarı qayıdarkən gözüm bir sandviç mağazasına sataşdı. Kərim israr edirdi ki, indi günorta yeməyi hazırdır və bütün döyüşçülərə Şəhid Bəratı məktəbində günorta yeməyi verəcəklər. Mənə elə gəldi ki, sandviçin dadı bazadakı yeməkdən fərqli olar. Sandviçdən üz döndərə bilmədim və məktəbə çatdıqda gördük ki, döyüşçülər yemək zalına doğru gedirlər. Yeməxana bir-birinə yapışmış çadırlardan ibarət idi və bir tərəfdən daxil olduqda, maraqlı mənzərə ilə qarşılaşdırdın. Uzun bir süfrə sərilmişdi və süfrədə hər şeydən öncə qırmızı stəkanlar gözə çarpırdı. Süfrənin ətrafını Əhvaza yeni çatan döyüşçülər doldurdular.

Adətən, yeni gələn qüvvələr burada qruplara ayrılıb cəbhə bölgələrinə göndərilirdi. Əslində Şəhid Bəratı məktəbi arxa cəbhədə təminat işinə baxırdı və nəzdində böyük bir anbarı vardı. Biz orada olduğumuz müddətdə Şəhid Mədəni batalyonunun döyüşçüləri istirahət üçün ora qayıdırdılar. Yəni burada hərbi bölük və taqımlar ardıcılıqla yerini dəyişirdi.

İki gündən sonra bizim də təyinatımız müəyyən edildi. Biz öncə Aşura briqadasının qüvvələrinin qərargahı olan Gülüstan və Bustan məktəbinə, sonra Cundi Şapur universitetinə getdik.¹ Orada dayım oğlu İbrahim Nəməkini² gördüm. Kürdüstandan ilk dəfə cənuba gəlib

¹ Həmin günlərdə Əhvazın Cundi Şapur universiteti döyüşçülərin qərargahı idi.

² İbrahim Nəməki "Aşura" briqadasının peşəkar döyüşçülərindən sayılırdı və azərbaycanlı qüvvələrin müqavimət günlərində Süsəngirddə döyüşürdü. O, Xeybər əməliyyatında əsir düşdü və 7 illik əsirlikdən sonra vətənə qayıtdı.

burada bir tanışını görmək, mənə çox sevindirdi. Döyüşçülər çox vaxt məndən əvvəl harada olduğumu soruşurdular. Kürdüstanın adını eşitdikdə həvəslənir və mən də orada olan döyüşlərdən onlara danışırıdım. Dostla düşmənin arasında fasilənin olmaması, hər an kişi, qadın və uşağın üstümüzdə qumbara atması onlara çox qəribə gəlirdi. Onlar Kürdüstanda gedən döyüşlərin buradan daha üstün olduğunu etiraf edirdilər. Hətta bir nəfər deyirdi ki, Kürdüstanda iki ay qalmaq, cənubda iki-üç il qalmağa bərabərdir. Həqiqətən də Kürdüstanın çətin və ardıcıl döyüşləri insanın təcrübəsini artırır.

Dayım oğlunun yanında iki-üç gün qaldıqdan sonra, Əhvazın Şəhid Bəratı məktəbinə getdim. Mənə öncədən tanıyan Zarei qardaş döyüşçüləri bölüklərə ayırırdı. Salamlaşdıq və əhvalını soruşdum. Hamı bölüklərə bölündükdən sonra anladım ki, təyin edilməyən yeganə şəxs mənəm. Dedim:

–Bəs, niyə mənim bölüyüm müəyyən olunmayıb?

–Sən hələlik burada qalacaqsan! Üç-dörd gün də yanımızda gözləməlisən.

Mən də qalmalı oldum. Həmin günlərdə kiçik qardaşım Sadiq də Şəhid Mədəni batalyonunda idi. Mən Kürdüstan cəbhəsinə göndərildikdən sonra o da özünü ora-bura vurmuşdu ki, cəbhəyə göndəriləsin. Nəhayət, bir yol tapıb cənub cəbhəsinə göndərilmişdi. Bəxtindən cəbhəyə gəldiyi ilk günlərdə Əllahu-əkbər¹ təpələrinin döyüşləri ilə qarşılaşmışdı. Şiddətli atəşi və parçalanmış cənazələrin çoxluğunu görəndən sonra, qorxusundan silahını oradaca qoyub şəhərə qaçmışdı. Elə buna görə də adı fərarilər siyahısında yazılmışdı. Bu da səbəb olurdu ki, cəbhəyə yenidən gəlmək istədikdə bağlı qapılarla qarşılaşsın. Mənə vasitəçi qərar verib yalvarırdı: "Sən Allah, Cavada mənə tapşır!" Cavad Cabbarzadəni nəzərdə tuturdu. Cavad dəfələrlə onu geri göndərmişdi. Nəhayət, həmin günlərdə Kürdüstanda yaralandıqdan sonra, müalicə kursu keçərkən onunla birgə döyüşçüləri ezam edən şöbəyə getdik. Cavad Cabbarzadə ilə aram yaxşı idi və mənə qarşı mehriban olduğundan bildirdim ki, sözümlə yerə salmaz. Ona dedim:

¹ 1981-ci ilin may ayının 21-də "Əllahu-əkbər" yüksəkliklərində baş verən əməliyyat, müharibənin başlanğıcında təbrizli qüvvələrin vasitəsilə düşməni Süsəngird bölgəsindən geri çəkmək və oranı mühasirədən çıxarmaq üçün gedən döyüşləri əhatə edir.

–Bunun adını da yaz. Cəbhəyə getmək istəyir.

–Bu bir dəfə cəbhədən qaçıb! Seyid, bu sizin nəyinizdir?!

–Qardaşımdır!

İnana bilmədi. Mən də dedim: "İnan ki, Seyid Sadiq mənim qardaşımdır!"

–Axı, bu bir dəfə cəbhədən qaçıb!

–Eybi yoxdur, sən adını yaz. İndi cəbhəyə getmək istəyir.

Könülsüz şəkildə adını yazdı. Qardaşım Seyid Sadiq sevincdən qanad açıb uçmaq istəyirdi və təyinatı Şəhid Mədəni batalyonuna verildi.

Əhvazda olduğum həmin günlərdə Şəhid Mədəni batalyonunun döyüşçüləri məzuniyyətə çıxmışdı. Qardaşım Sadiq də məzuniyyətə idi. Yola düşməzdən öncə gəlib məni gördü və digər döyüşçülərlə Təbrizə yola düşdü. Lakin mən qaldım. Həmin günlərdə Əsgər Qəssab Abdullahi batalyonunun komandir müavini və Sadiq Fəələzəri və Həmid Behnian¹ batalyonun komandirlərindən idilər. O vaxt onları yaxşı tanıyırdım. Amma görünürdü ki, onlar məni Qaraağacın Tohid məscidinin qarargahında görmüşdülər və mənimlə çox yaxşı davranırdılar.² Döyüşçülərin olmamasından istifadə edərək Kürdüstanda və cənubdakı döyüş xatirələrindən danışib-əşitmək üçün gözəl fürsət idi. Bir neçə gün sonra istirahətə gedən batalyon komandirləri bir-bir qayıdırdılar. Orada anladım ki, bu yaxınlarda baş verməli olan əməliyyatın üstü açıldığı üçün döyüşçüləri məzuniyyətə göndəriblər.

Qardaşım Sadiq də gəlib çıxdı və öz bağımızda yetişən üzümdən bir neçə kq götürmüşdü. Anam tapşırmışdı ki, mütləq bu üzümlərin hamısını Nurəddinə çatdır. O gün, dostlarla birgə bağımızın üzümlərindən nuş etdik. Valideynlərimin hər bir şəraitdə məni düşünmələrinin özü, misilsiz bir hiss idi.

Mənim də bölüyüm müəyyənləşdi və Şəhid Mədəni batalyonuna üzv oldum. Özümü batalyonun komandiri Seyid Əhməd Musəviyə təqdim etməli idim. Seyid Musəvi məni xoş üzlə qarşıladı. Ondan

¹ O, Təbrizin Qaraağac məhəlləsindən və ruhani tələbə idi. Beytül-mala o qədər əhəmiyyət verirdi ki, Korpusdan maaşın yarısını almırdı. Çünki dərs oxuduğuna görə, Korpusda daimi fəaliyyət göstərə bilmirdi. Çox çəkmədi ki, "Müslim ibn Əqil" əməliyyatında şəhid oldu.

² Kürdüstanda Kərim Səttari ilə tanış olduqdan sonra, "Tohid" məscidinə get-gəl edirdim və bu əlaqə təxminən iki il davam etdi.

hansı bölükdə olduğumu soruşduqda, dedi ki, sən sərbəst döyüşçüsən və elə burada qalacaqsan. Aydın idi ki, Kürdüstandakı on beş aylıq təcrübəmə xüsusi dəyər vermişdilər. Xahiş etdim ki, mən də adi bir əsgər kimi taqımların birinə qoşulum, amma razı olmadı. Ona dedim: "Axı, döyüşlərdə yaxından iştirak etmək istəyirəm." O isə "Kürdüstanda döyüşməsən və burada döyüş oradakından daha asandır." –dedi.

1982-ci ilin yay fəslı idi. Bir gün Seyid Musəvi dedi: "Tezliklə Sumara doğru gedəcəyik." Qısa bir zamanda hazırlaşıb avtobusla Kirmanşah və İslamabada doğru yola düşdük. İslamabad yolunda, dostlar avtobusda İraq radiosunu açdılar. Radionun verdiyi məlumat bizi dəhşətə gətirdi: "Aşura briqadasının döyüşçüləri indi maşına oturub əməliyyat üçün İslamabada doğru gedirlər!" Gülməyim tutdu. O yol ilə hara gedəcəyimizi bilmirdim, lakin İraq radiosu bizim yolumuz və məqsədimizdən xəbərdar idi. Öz-özümə deyirdim: "Bu vəziyyətdə necə əməliyyat etmək olar?!"

Yeddi-səkkiz gün İslamabadın "Əllahu-əkbər" hərbi bazasında qaldıq. O müddətdə planlaşdırmışdılar ki, bölgələrdə gedən müharibə şəraiti ilə tanış olaq. Adətən, şam yeməyindən sonra, döyüşçüləri bazadan çıxarıb onun ətrafında 20 km-ə qədər piyada yürüşə, dağa dırmaşmağa və s. təlimlərə hazırladırdılar. Bölgə ətrafı təpə və dağlarda düzəldilən səngərlərdəki şərti düşmənlə döyüşürdük. Demək olar ki, döyüş qabağı təlim məşqlərini təcrübədən keçirirdik. Bəzən müəyyən yerdə dayanır və ulduzlar vasitəsilə səmtləri təyin etməyi öyrədirdilər. Bu müddətdə İraq təyyarələri iki-üç dəfə bölgəni bombardman etdi ki, həmin hadisələrdə şəhid və yaralılarımız oldu.

Oradan Sumar çayının yaxınlığında bir bölgəyə getdik. Bölgə demək olar düşmən artilleriyasının birbaşa atəşi altında idi və təyyarələrin bombardmanı da döyüşçülərin amanını kəsirdi. Təxminən on gün çadırlarda qaldıq. Təlimlər isə davam edirdi: alpinistlik, coğrafi mövqe, səmtlərlə tanışlıq və s. İlk dəfə idi ki, mən də xəritə üzərindən əməliyyat planı ilə tanış olurdum.

Seyid Musəvinin qəribə təlim məşqləri vardı. Bir gün yürüşdə enişli dik olan 60-70 metrlik bir yerə çatdıq. Döyüşçüləri saxlayıb dedi: "Qardaşlar, burada növbə ilə əllərinizi başınızın ardına qoyub aşağıya doğru yuvarlanmalısınız." Hələ nə etməyim barədə fikirləşərkən növbə mənə çatdı. Seyid dedi:

–Tərpən.

Tonundakı əmri hiss edərək dostcasına dedim: "Ağa Seyid, mən də?"

–Bəli!

–Axı, mən hələ...

–Dəxli yoxdur, tez ol.

Öncədən yaralı olduğumu və hələ tamamilə sağalmadığımı ona deyə bilmədim. Məcbur olub əllərimi başımın ardına qoyub yuvarlandım. 60-70 metr yuvarlandıqdan sonra ağrılarım iki qat artdı. Hələ paltarın üstündən bədənimə batan tikanlar da ağrıları çoxaltdı. Qayıdarkən ağrıdan halım pis idi. Batalyonun qərargahına çatdıqda çadıra girib köynəyimi qaldırarkən Seyid Əhməd çağıraraq dedim: "Ağa Seyid, indi gəl bu tikanları bədənimdən çıxart!" Yazıq kürəyimi gördükdə səsinin tonu dəyişdi və yanıqlı halda dedi: "Axı, niyə mənə deməmişdin?!"

–Orada demək istəyirdim ki, bir az yaralıyam, lakin razı olmadınız.

Seyid əslində narahat olmasına baxmayaraq qətiyyətlə dedi: "Eybi yoxdur, yadda qalacaq və sən daha çox möhkəmlənəcəksən!"

1982-ci ilin sentyabr ayının axırları idi. Əməliyyata iki-üç gün qalmış dostlardan bir neçəsi, o cümlədən, Kərim, Mahmud Səttari (qardaş idilər) və qardaşım Sadiq gəlib dedilər: "Gəlin gölə gedək."¹ Payız fəslinin ilk günləri olduğundan səhər hava bir az soyuq idi. Lakin onların dövətinə yox deməyib birlikdə yola düşdük. Həmin günlərdə günorta vaxtı uşaqlar çimmək üçün ora gedirdilər. Biz çatanadək günün istisi çoxalmışdı. Suyun yanında oturub çimməyə hazırlaşırıdım ki, Sadiq məni çağıraraq dedi: "Ora baxın, dostlardan biri boğulur!"

–Yox əşi!

–Yaxşı bax! O oğlan orada boğulur!

Düz deyirdi. Bir nəfər suda əl-qol atır, gah qalxır, gah da batırdı. Deyəsən, ətrafındakıların xəbəri yox idi. Yubanmadan suya atılıb tez onun yanına getdim. Suyun altına girib ayaqlarından qaldırdım ki, başı çölə çıxsın. O Allah bəndəsi də suyun üzərinə çıxan kimi əlini atıb saçlarımdan yapışdı və məni suya basaraq boynuma çıxdı. Boğazıma

¹ O döyüş bölgəsində, Sumar çayının yolunda kiçik su bəndi var idi ki, orada çoxlu su yığılırdı və dostlar göl dedikdə onu nəzərdə tuturdular.

çoxlu su getdi. Hər nə etdimsə başımı onun əlindən çıxara bilmədim. İndi isə mən boğulurdum və qarnına bir neçə yumruq vurmaqdan başqa çarəm qalmadı. Bu işi gördüm ki, o məni buraxsın. Axır, çətinliklə onu sudan çıxartdım. Amma nəfəsim qalmamışdı və ondan çox mən su içmişdim. Çox çətinliklə qarnıma gedən suları qaytardım. Tanıdım kim idi; Məhəmmədrza Çəmidfərin¹ kiçik qardaşı. Bu hadisə ilə artıq göldə qalıb əylənmək həvəsimiz öldü. Paltarlarımızı geyinib üzüyuxarı yola düşdük.

Batalyonun qərargahı get-gedə görünürdü. Maşınların getdiyi toz-torpaqlı bir yolla qərargaha doğru gedirdik ki, bəlkə bir post maşın gələ və bizi də mindirə. Amma hara baxsaq təpəyə doğru gedən piyada döyüşçülər görünürdü. Bir neçə dəqiqə sonra yolda, bir maşının toz-torpağı göründü. Batalyonun tədarük maşını idi. Böyük yemək qazanlarını döyüşçülərə aparırdı. Sürücü marağalı idi və bir az irəlində maşını saxladı ki, biz də minək. Biz maşına çatanadək digərləri bir-birinin ardınca maşına qalxdılar və hər biri maşının bir tərəfindən sallandı. Sadiq də maşının arxasına mindi və mən tək qaldım! Sürücü məni çağırır dedi: "Ağa Seyid, sən də gəl min!"

–Hara minim? Bir yer qalmadı axı!

Sürücü öndə oturanları maşının arxasına göndərmək istədikdə, razı olmayıb dedim: "Siz gedin, mən piyada gələrəm!" Qardaşım mənim minmədiyimi gördükdə maşından aşağı atıldı. Kərim Səttari də aşağı endi və maşın yola düşdü. Yeməklərin ağır qazanları ilə yanaşı on iki-on üç nəfər də maşından sallanmışdı və maşın çətinliklə təpəni üzü yuxarı çıxırdı. Bir neçə dəqiqə sonra havada İraq təyyarələrinin səsi eşidildi. Təpənin yuxarisına çatmışdıq və batalyonun qərargahı ilə fasiləmiz 800 metrədən də az olardı. Maşın hələ qərargaha çatmamışdı və düz yolla hərəkət edirdi. Düşmən onu rahat nişan ala bilərdi. Gördük onlardan biri səmtini maşın tərəfə doğru dəyişdi. Bağrım yarılaraq dedim: "İndi bu dəqiqə maşını vuracaq!" Sürətlə irəli qaçaq da, bir neçə saniyənin içində açılan raketlər maşını göyə sovurdu və hər şey gözümüzün önündə məhv oldu. Ora çatdıqda dostlarımızın tikə-tikə olmuş bədənləri ilə qarşılaşdıq. Əhvalımız təlx oldu. Yenə də ağır səhnələrdən birinin şahidi oldum... Onların arasında yalnız qarnı yırtılıb, iki ayağını itirən təminat rəisi diri qalmışdı ki, o da yolda şəhid

¹ Məhəmmədrza Çəmidfər Azərbaycanın ilk könüllülərindən sayılır və Süsəngerd və Bostandakı döyüşlərdə fədakarlıq göstərən azyaşlı igidlərdir.

oldu. O vəziyyətdə təkcə cəsədlərin qalıqlarını yığa bildik. Bir saat sonra batalyon tərəfindən bir buldozer gəlib maşının qalıqlarının üstünü torpaqla örtüdü ki, döyüşçülər ruhdan düşməsin.

Qismət elə gətirdi ki, mənimlə Sadiq həmin gün sağ qalıb cəbhə yoldaşlarımızın şəhadətinə şahid olaq. Yalnız bir Allah bilirdi ki, hər an başımıza nələr gələ bilər.

Plan üzrə hazırlaşdıqca bildirdik ki, artıq əməliyyata bir şey qalmayıb. Qərara gəldik ki, əməliyyatdan bir gün öncə nəzərdə tutulan məntəqəyə yollanaq. Maşınlara doğru yaxınlaşdıqda döyüşçülərin əhval-ruhiyyəsi mənim üçün yeni idi. Hamı bir-birini qucaqlayıb göz yaşları və xeyir-dua ilə silahdaşını yola salırdı. Kürdüstanda isə mən bunların heç birini görməmişdim.

Nəhayət, 1982-ci ilin sentyabr ayının 29-u əməliyyat bölgəsinə doğru yola düşdük. Bir neçə saat yolda olduq. Deyəsən, yolu itirmişdilər. Bir yerdə dayandıqdan sonra irəli gedən qrup xəbər gətirdi ki, artıq düşməyə yaxınlaşmışıq. İraqlılar ətraf təpələrdən bölgəyə tamamilə nəzarət edirdilər və gecə durbinləri ilə bizi asanlıqla görürmüşlər. Atəş yağışı hər tərəfdən başımıza yağmağa başladı və qəfil hücumla məruz qaldıq. Maşınlarımız sürətlə geri çəkilməli oldu. Düşmənin katyuşa və pulemyot atəşlərinin ardı-arası kəsilmirdi. Biz də yol verdiyimiz səhvə rəğmən birtəhər o cəhənnəmdən uzaqlaşdıq.

Sumar bölgəsində qoruyucu xətlərin bir-biri ilə fasiləsi çox idi və biz o xətlərdən birinə çatmaq üçün uzun yol getdik. Nəhayət, müəyyən yerə çatıb, gecəni öncədən orada qurulmuş çadırlarda qaldıq. Səhər elan edildi ki, günorta namazı və günorta yeməyindən sonra, başqa bir bölgəyə gedəcəyik. Günorta namazı fərqli atmosfer yaratmışdı. Hər kəs bir küncdə və fərqli əhval-ruhiyyə ilə namaz qılaraq Allahla danışib münacat edirdi. Yeməyə hərəməzə iki konserv vermişdilər. Mən öz payımdan birini dostlardan birinə verib, o birinin yarısını yemişdim. Günorta yeməyinin vaxtı çatdıqda yarımçıq konservimi yemək istədikdə, gördüm içi qarışqa ilə dolub. Yeyə bilmədim. Dostum Əsgər yanıma gəldi. Deyəsən, vəziyyətimi anlamışdı. Konservini açıb məni qonaq etdi.

Saat təxminən 2:30-da maşınlara minib sıra ilə yola düşdük. Öncədən planlaşdırmışdılar ki, maşınlar üç-dörd mehvərdə istirahət üçün dayansınlar. Həmin məntəqədə öncədən döyüşçülər üçün su, yemək, kompot s. tədarük görmüşdülər. Bizim maşınımız mehvərlərdən birində kiçik bir axar çayın yanında saxladı. Axşam

namazını qılıb şam yeməyini də orada yedik. Namazdan sonra döyüşçülər pərakəndə oldular. Bəziləri yenə namaz qılır, bəziləri dua və Quran oxuyur və digərləri də dostları ilə oturub bir-birini qucaqlayıb son sözlərini bir-birinə deyirdilər. Dostlardan bəzilərinin mənəvi hisləri hədsiz olduğu halda, mənim onların dünyası ilə fasiləm çox idi. Halallıq almaq və s. hərəkətlərdən qətiyyənlə xoşum gəlmirdi. Ola bilsin, bir az daşürəkli olduğumdan irəli gəlirdi.

Az sonra əməliyyat bölgəsinə son yolçuluq başladı.¹ Həmin gecə ayın bəyaz işığı altında hər tərəf aydın müşahidə olunurdu. Gecə yürüşlərində qaranlığın zülmətindən uşaqlar sıralarda bir-birinə dəyirdilər. Lakin bu dəfə həmişəkinin əksinə, ay işığı sayəsində gedişimiz rahat oldu. Elə bir yerə çatdıq ki, sakitlikdə iraqıqların səsini asanlıqda eşitmək olurdu. Orada döyüşçülər bir-birindən ayrılıb müəyyən olmuş mehvərlərə doğru gedirdilər. Son vidalaşma anları orada idi. Mən ac olduğum üçün dostlardan bir-ikisinin yeməyinə şərik oldum. Bir neçə tikə yeyib tez onlarla sağollaşıb ayrıldım. Son gediş başladı. Ayrılıq yerindən çox uzaqlaşmamışdıq ki, bir səs eşitdim: "Nurəddin! Nurəddin!" Qardaşım Sadiqin səsi idi. Ətrafda məni axtararaq adıma çağırırdı. Mən isə ona fikir vermədim. Daha da narahət oldum ki, biz orada iraqıqların səsini eşidiriksə, o niyə ehtiyat etmir. Sadiq məni tapıb dedi: "Ay bala, olmaya biz qardaş deyilik?! Əməliyyata gedirik, daha ayrılıq! Gəl, heç olmasa vidalaşaq!" Onun sözləri məni yumşaltmadı: "Nə olar əməliyyata gedəndə! Niyə vidalaşmalıyıq ki?! Orada yenə bir-birimizi görəcəyik!" Sadiq nə etsə də mən vidalaşmadım. Qəlbim və dilim də buna ehtiyac olmadığını deyirdi. Yolu birgə davam elədik. Nəhayət Sadiq öz taqımına çatdı. Biz də öz yolumuzu getdik. İraqlıların minaladıqları dərə kimi bir yerə çatdıq. Minalanmış sahənin bir hissəsi təmizlənərək bir keçid düzəlmişdi və artıq batalyonlardan biri oradan keçmişdi. İkinci bir keçid düzələndə orada gözləməli idik. Orada Neftşəhrin yuxarisində Salman Koşte təpələrinin yaxınlığında idik.² Mühəndis-istehkamçılar

¹ "Müslim ibn Əqil" əməliyyatı 1982-ci ilin oktyabr ayının 1-də, səhər çağı "Ya Əbəlfəzl Abbas (ə)!" müqəddəs rəmzi ilə, Sumarın qərbində başladı.

² Salman Koşte döyüşlərində iştirak edən döyüşçülər oranın necə bir yer olduğunu yaxşı bilirlər. Həmin gün qəragahda olanlar inanmırdılar ki, biz Salman Koştəni geri ala bilərik. Həqiqət bu idi ki, iraqlılar təpənin üstündə çoxlu təchizat və avadanlıq yerləşdirmişdilər. Güclü istehkamlar salaraq ora ağır texnika yeritmişdilər. Oranı artilleriyanın dəstəyi olmadan ələ keçirmək mümkün deyildi.

keçid işi ilə məşğul ikən döyüş başladı və təpələrin ətrafındakı digər briqadalar döyüşə daxil oldular.

Olduğum yerdən döyüşçülərin başına qışqıran iraqlıların komandirini rahat görə bilirdim. Əməliyyatın məqsədi Salman Koşte təpəsini ələ keçirmək idi. Əvvəlcə qeyri-mümkün görünsə də qeyrətli döyüşçülərin vasitəsilə mümkün olurdu. Həmin anlarda qəfildən qəliz bir duman bölgəni əhatə etdi. Göz-gözü görmürdü. İraqlılar ardıcıl fişəng atır, bizim döyüşçülər də onların sayəsində işlərinin bir çoxunu görürdülər. Bu özü Allahın bizə qeybdən yardımını idi.

Batalyonun sərbəst döyüşçüsü idim və Seyid Əhməd Musəvi mənə belə əmr etdi: "Tikanlı məftillər kəsilib, siz döyüşə başlayın ki, düşmənin diqqətini özünüə cəlb edəsiniz." Plan üzrə biz iki-üç nəfər düşmənin başını qatmalı idik ki, digər döyüşçülər özlərini dərənin yanından təpənin yuxarisına çatdırsınlar. Seyid Əhməd təkidlə tapşırırmışdı ki, gərək düşmənin atəşini yalnız öz səmtimizə yönəldək. Mən, Əsgər və Əsəd açılmış ara ilə irəlilədik. İraqlılardan xəbər-ətər yox idi. Bir az da irəliyə getdik. Salman Koştenin əsas təpəsinə çatmaq üçün, önümüzə bir neçə kiçik təpə var idi. Birinci təpədən heç kim bizi görmədən keçdik. İkinci təpəyə çatdıq və yuxarı çıxdıq, amma hələ də bizi heç kim görməmişdi. Əsədə dedim:

–Üçüncüyə gedək!

–Çox yaxınlaşmışıq! Daha görünməməyimiz qeyri-mümkündür!

Hər ikisi oradan döyüşə başlamağımızı istəyirdi. Düşünürdüm ki, nə qədər irəli getsək, bir o qədər bizim xeyrimizədir. Amma yoldaşlarımın sözünü qəbul etdim. Elə orada mövqə seçdik. Hansı silahla başlayacağımızı müzakirə elədik. Cəmi bir pulemyot, bir kalaşnikov və bir dənə də qumbaraatanımız vardı. Qərar oldu ki, üçümüz də birgə başlayaq. "Bismillah" –deyib atəş açdıq. İraqlılar da dərhal cavabımızı verdilər: ZU-23, pulemyot və hətta tank atəşilə. Çıxılmaz vəziyyət yaranmışdı. Sığınmağa bir yerimiz yox idi və yalnız təpənin başından onlara tərəf güllə atırdıq ki, düşmənin diqqətini yayındıraq. Odur ki, ardıcıl atəşə məruz qalmışdıq və aydın idi ki, planımız baş tutub. Bir neçə dəqiqə sonra dostların təkbir səsinə eşitdik. Onlar, təpənin yuxarisına çıxmış və düşmənlə döyüşə başlamışdılar. Əsil döyüş indi başlamışdı. Tez dedim: "Cəld qalxın ayağa! Biz də düşməne tərəf irəliləməliyik!"

–Ay bala, nə deyirsən, bizi vururlar!

–Yox daha! İndi onların diqqəti o biri tərəfə yönəlib. Bundan sonra bizi vuran olsa, öz döyüşçülərimiz olacaq!

Tez yola düşdük. İraqlıların yerlərinə çatdıqda, dostlarımızın o tərəfdən döyüşdüyünü gördük. Biz də bir yandan səngərləri zərərsizləşdirməyə başladıq. İlk istehkamda salamat bir tank var idi ki, böyük qənimət sayılırdı. Dedim ki, onu partlatmayın. Amma dostlardan biri anlamadı və içinə bir qumbara atdı. Başqa istehkama yaxınlaşdıq. Döyüş məntəqəsi Salman Koşte tərəfindən bir qədər aralı idi. Lakin biz döyüşdükcə önümüzü azad edərək yuxarı doğru gedirdik. Mən dostlardan aralıda idim. Başqa bir sığınacağa yaxınlaşarkən səs eşitdim. Aydın oldu ki, içəridə kimsə var. Dərhal içəri bir qumbara atıb uzaqlaşdım. Bir neçə saniyə sonra ora bütövlükdə havaya uçdu. Anladım ki, ora silah-sursat anbarı imiş. Ardıcıl partlayışlar düşməni şoka salmışdı. Hamı şücaətlə vuruşur və irəliləyirdi. Əməlli-başlı yangın törətmişdik və bölgə partlayışların şiddətindən od tutub yanırdı. Görünürdü ki, düşmən müqavimət ruhiyyəsini itirib.

– Döyüşçülərimizi incidən cəmi bir ZU-23 qaldı.

Dostlardan biri bunu mənə dedi və birlikdə onu zərərsizləşdirmək üçün yola düşdük. Biz təxminən ZU-23-ün arxasında idik. Onun da bölgəyə nəzarəti var idi və dostların irəliləməsinin qarşısını alırdı. Başqa iki-üç iraqlı da onunla birgə güllə atırdı. Arxadan uca səsle qışqırdım: "Bir nəfər qumbaraatan gətirsin, mən onun işini bitiririm!" Əslində heç kim yox idi və mən özüm belə dedim ki, bəlkə iraqlılar bunu eşidib təslim olurlar. Onlar eşidilər və bir nəfər sığınacaqdan çıxdı və mənə doğru gəlməyə başladı. Bir-birimizə çox yaxınlaşmışdıq. Mənim bir neçə addımlığıma çatdıqda onu vurmaq istədim, amma avtomatım işə düşmədi. Bir daha tətiiyi basdım, xeyri olmadı. Donub qaldım. Bütün qumbaralarımı istifadə etmişdim. İraqlı isə yavaş-yavaş mənə tərəf gəlirdi. Çox iri bədəni vardı və əlində də böyük bıçaq tutmuşdu. O anda onun görkəmi mənə vahiməyə saldı. Silahımı yerə atıb var gücümlə qaçmağa başladım. Mən qaçdıqca o da arxamca qaçırdı. O ətrafda öz briqadamızdan heç kim yox idi və bildim ki, uzaqlaşmaqla necə böyük səhv etmişəm. Bütün gücümü ayaqlarıma toplayıb qaçırdım. Arxadan gələn iraqlının nəfəs səslərini belə eşidirdim, amma dönüb baxmağa cürətim yox idi. Həmin əsnada düşmən tərəfi fişəng atdı və onun işığı altında yerə atılmış bir qumbaraatan mərmisini gördüm. Tez onu götürüb, iraqlının tərəsinə endirin. Elə möhkəm vurdum ki, mərməi quyruğundan ayrıldı. Yəni də

qaçmağa başladım. Çünki gördüyüm o vəhşi bir zərbə ilə ölməzdi. Bir az irəliddə dostlardan birini görüb qışkırdım: "Vurun onu!" Nəhayət, onu vurdular. Öldükdən sonra dayandım və bir az halım yerinə gəldi. Yenidən bir neçə nəfərlə ZU-23-ün səngərinə gedib qumbara atmaqla onu da susdurduq. İraqlıların geri çəkilməsi bizim qoşunda yüksək əhval-ruhiyyə yaratdı. Döyüş meydanına tərəf gedib Əsgəri gördüm. Ona həddən artıq yuxusuz olduğumu bildirdikdə dedi: "Get bu səngərlərdən birində bir az dincəl." Dedim:

–Yatıram, amma sən də çox uzaqlaşma. Birdən dostlardan biri düşməndən təmizləmək məqsədilə içəri qumbara atar.

–Arxayın ol, mən bu ətrafdayam!

Başımı torpağa qoyub yatdım. "Namaz vaxtıdır" –deyə Əsgərin səsi ilə yuxudan oyandım. Təqribən iki saat yata bildim. Sübh namazını qıldım. Döyüş getdikcə şiddətlənirdi. Düşmən əks-hücuma başlamışdı və vəziyyət qarışıq idi. O arada qardaşım yadıma düşdü. Əsgər mənə dedi: "Bir nəfər səni axtarırdı."

–Kim idi?

–Bilmirəm. Azyaşlı oğlan idi. Sən yatdığı üçün oyatmağa icazə vermədim.

–Hansı tərəfə getdi?

Məni getdiyi səmtə tərəf yönəltdi. Yola düşdüm və uzaqdan bir kənardə oturan Sadiqi gördüm. Arxadan ona yaxınlaşdım. Kompot içirdi. Heç nə demədən kompotu əlindən aldım. Dönüb arxaya baxdıqda məni görüb çox sevindi. İkimiz də sağ qaldığımızı çox sevindik. Sadiqin peçenyesi də var idi. Ayaq üstə yeyirdim ki, Sadiq dedi: "Heç olmasa otur ye!"

–Qorxma, burada təhlükə yoxdur.

–Bəs, görmürsən hər tərəfdən güllə yağır?!

Yanında oturdum. Bir neçə dəqiqə sonra döyüşçülərə qoşulduq. Düşmən əks-hücumla Salman Koştenin ətrafındakı təpələri geri almışdı və təxminən saat 11 radələrində Neftşəhr tərəfindən tank diviziyası yeridərək hücum keçdi. Onların məqsədi Salman Koşte yüksəkliklərini geri almaq idi. Lakin bizim qüvvələrin can-başla müqaviməti nəticəsində heç bir iş görə bilmədilər. Hələ arxada öz artilleriyamız inana bilmirdi ki, biz Salman Koşte yüksəkliklərini ala

bilmişik.¹ Ardıcıl şəkildə geri çəkilməyimizi əmr edir və məntəqəni şiddətli atəşə tuturdular. Elə oldu ki, hətta öz briqadamızdan da bir neçəsi şəhid oldu. Əslində biz Salman Koştə yüksəkliklərində hər iki tərəfin təzyiqi altında idik. Tez-tez dostlarımızın şəhadət xəbəri gəlir və vəziyyət gərginləşirdi. Əməliyyatın komandiri Həbib Paşayı özü gəlib yaxından şəraiti və bizim Salman Koştə yüksəkliklərində olduğumuzu müşahidə elədi. Lakin geri qayıdarkən gəldiyi ambulans maşını vuruldu və oradaca şəhadətə yetişdi.²

Döyüş hər an şiddətlənirdi. Günorta radələrində qardaşıma dedim ki, geri qayıtsın. Orada olduğu müddətdə fikrim-zikrim onun yanında idi və yaxşı döyüşə bilmirdim. Bir neçə saat sonra bütün xırda təpələr düşmənin əlinə keçdikdə, geri çəkilmə əmri verildi. Arxada müəyyən xətlər təyin edilmişdi və o xətlərə qədər geri çəkilib əməliyyatın ikinci mərhələsində Salman Koştəni ələ keçirmək üçün işə başlamalı idik. Əmr verilmişdi ki, yarası yüngül olan yaralılar vəziyyəti ağır olan yaralılara kömək edərək geri qayıtsınlar. Qərara alındı ki, xətt birdəfəlik boşalmasın və bir müqavimət olsun ki, arxadakı sığınacaqlar hazırlansın. Tam geri çəkilmə başlayanadək, sığınacaqların hazırlanması günortadan sonra saat 3-ə kimi davam etdi. Düşmən qüvvələri Salman Koştə yüksəkliklərinə çatmışdılar və ardıcıl olaraq bizə atəş açırdılar. Amansız güllələr ətrafımızda yerə dəyir, toz-torpaq havaya yayılırdı. Birdən biri geri çəkilərək məni çağırmağa başladı: "Nurəddin! Seyid Nurəddin! Ay oğlan! Girmisən düz mina meydanına!" Bir də gördüm ətrafım mina ilə doludur. Şoka düşdüm. Dedim: "Allah insaf versin, indi niyə deyirsən?"

Düşmənin amansız atəşi dayanmırdı və mən də nə geri çəkilə, nə də irəli gedə bilirdim. Bir qərara gəlməli idim. "Ya Əli!" –deyərək öz yoluma davam etdim. Başqa bir çarəm yox idi. Ümumiyyətlə, o qədər güllə, mərmə, top və qəlpənin arasında mina meydanından keçmək böyük təhlükə sayılırdı?! Hər dəqiqə bir neçə güllə yerə dəyir, mənə onlara fikir vermədən yoluma davam edirdim. Baxmayaraq ki, o dəqiqələrdə ayaqlarımın altında bir minanın partlayacağından nigran idim. Lakin Allah istəyirdi ki, mən o atəş dərəsindən sağ-salamat

¹ Düşünürdülər ki, biz iraqılıq və onları azdırmaq üçün farsca danışır deyirik ki, oranı vurmayın.

² Həbib Paşayının pak cəsədi illərlə o bölgədə qaldı və cəsədləri axtarış prosesində Təbrizə qayıdıb "Rəhmət vadisi"ndə dəfn edildi.

çıxım. O meydanda yalnız fişəng tipli mina işə düşdü ki, o da günortanın aydınlığında heç nə idi. Axır özümü birtəhər öz səngərlərimizə yetirdim və bu əsnada Allahın yardımını bütün vücudumla hiss etdim.

Sadiqə tapşırırdım ki, məni Bərməndiyədə gözləsin. Onu da axtarıb tapdım. Vəziyyəti pis deyildi və orada birgə konserv ilə qarğız yeyirdilər. Məni də xoş üzlə qəbul etdilər. Bir neçə saatdan sonra bizi Şəhid Mədəni batalyonunun sağ qalan döyüşçüləri ilə birgə geri göndərdilər. Axşam idi və bilirdik ki, sabah yenə əməliyyatın ikinci mərhələsi başlayacaq.

Səhər xəbər verdilər ki, Şəhid Mədəni batalyonunun qalan üzvlərinə Təbrizdən gələn 80-90 nəfərlik yeni qüvvə əlavə olacaq. "Müslim ibn Əqil" əməliyyatının ilk mərhələsində yaralanan Seyid Əhməd Musəvidən sonra Sadiq Azəri batalyonun komandiri təyin edildi. Demişdilər ki, günorta saat 2-də yenidən bizi nizama salacaq və sonra Salman Koşte yüksəkliklərinə hücumla göndəriləcəyik. Günortayadək istirahətə vaxtımız var idi. Həmin gün səhər namazından sonra yuxum çox ağır oldu. Günorta məni oyatdılar. Oyanıb gördüm ki, günorta yeməyinin süfrəsi sərilib. Bir az yemək yeyib çölə çıxdım. Gecə o vəziyyətdə geri çəkildikdən sonra bir fürsət axtarırdım ki, başdan-ayağa qan içində olan paltarlarımı yuyum. Amma yorğunluq amanımı kəsmişdi. İndi isə enerjim var idi. Sadiqi çağıraraq dedim ki, paltarlarımı yumağa getməliyik. O da həmişəki kimi mənə yoldaşlıq etdi. Suyun yığıldığı gölə doğru yola düşdük. Hamı ora çimmək və paltarlarını yumaq üçün toplanırdı. Suyu yaxınlaşdıqca ayağımızın altındakı qumlar bir az da isti olurdu. Qəfildən göydə bir İraq təyyarəsi göründü. Ürəyimə damdı ki, indi aləm bir-birinə qarışacaq. Sadiqə dedim: "Ayıq ol, indi buranı bombalayacaq!"

–Qorxursan?

–Yox! Amma...

Eşitmişdim ki, mühüm hücumlarda, öncə bir təyyarə gəlib məntəqəyə nişan qoyur, sonra bombardman üçün digər təyyarələr onun arxasınca gəlirlər. Fikrim göydə qalmışdı, gözüksə qarşımdakı səhnəyə baxırdı. Tehranlı döyüşçülərdən bir çoxu suyun içində idi. Təbriz döyüşçülərindən də o ətrafda gözə dəyirdi və hər tərəfdə adam çox idi. Suyun kənarında bir ruhani, dostlardan bir neçəsi ilə söhbət edirdi. Ayağımın altındakı qumların istiliyini hələ də xatırlayıram, Seyid Sadiqə dedim: "Qorxma. Gəl gedək paltarlarımızı yuyaq."

Paltarımın üstündə quruyan qan ləkələrinə baxarkən, bir anda qəfildən hiss elədim ki, havadayam. Sanki başım gicəllənirdi və öz ətrafımda fırlanırdım... Fırlanırdım və bədənimə ardıcıl batan isti qəlpələri hiss edirdim. Qəribə idi ki, pis bir şey duymuşdum. Çox isti bir şeyin içində qərq olduğumu zənn edirdim. Üzü üstə yerə yığıldım. Səslər, qoxular, torpağın və qanın dadı. Hər şey bir-birinə qarışmışdı və mən üzü üstə yerə düşmüşdüm. Var gücümlə çalışırdım ki, nə olduğunu anlaya bilim. Başımı çətinliklə yerdən qaldırdım, amma heç nəyi görmürdüm. Əlimi üzümə apardım ki, torpağı və qanı gözlərimin önündən silim, amma əlim üzümün içinə batdı. İsti və yapışqan sulu bir şey barmaqlarımı islatdı. Ürəyim üzüldü: "Yəni, üzüm paralanıbmi!?" Əvvəl sağ gözümdən ümidimi üzdüm. Digər gözüm də qanla dolmuşdu və heç nəyi görə bilmirdim. Bütün gücümü barmaqlarıma cəmlədim ki, gözümdən qanı silim. Nə olduğunu və nələr baş verdiyini bilmək istəyirdim. Çətinliklə qanla torpağı gözümlə önündən kənara çəkdim. Gördüyüm ilk səhnə səhv etmirəmsə, dumanlı bir hava idi. Toz-torpaq göylə yeri bir-birinə qatmışdı. Yavaş-yavaş dostların səsinə eşitməyə başladım və çadırların partlayışını gördüm. Çadırlar dəhşətli partlayışlarla məhv olurdular. Yadıma düşdü ki, döyüşçülərin silah-sursatları çadırlarda idi və çadırın içindəki həmin silah-sursatın partlayışı alovu qat-qat şiddətli edirdi. Suyun içindən də nalə və fəryad səsləri gəlirdi və hər yer titrəyirdi. Mən bir az ayıq idim, amma başımı saxlaya bilmirdim. Qəfildən sanki mənə ildırım vurdu: "Axı, biz iki nəfər idik!" Bu dəfə çalışdım ki, Sadiqi tapmaq üçün hökmən ayağa qalxım. Yalnız Allah bilir ki, nə çətinliklə və necə vəziyyətdə başımı qaldırdım. O da düz mənim yanımda idi. Öncə gözüm ayağına sataşdı, yaralanmışdı və qan gəlirdi. Sonra üzünə baxdım. Ağızından gələn su köpüyü ümidimi qırdı. Sanki hər şey dayandı. Sadiqin səsi çıxmırdı və mən əmin oldum ki, artıq o şəhid olub. Haldan getdim. Haçandan-haçana özümə gəlsəm də daha heç nə görmürdüm. Lakin səslər beynimdə dolanır, mənə naməlum aləmə doğru aparırdı:

–Bunu götürün!

–Bu şəhid olub! Onu da götürün!

–Kömək edin! Bu diridir...

Özümə gəldikdə tanış olmayan uca bir səs bütün beynimi məşğul etmişdi. Bu səs mənə bezdirirdi. Bir neçə dəqiqədən sonra diqqətimi birtəhər toplayıb anladım ki, helikopterin içindəyəm. Qanaxmadan və

şiddətli yaralardan az qalırdı yenə huşdan gedəm və hər dəfə gözümlü açdıqda fərqli bir yerdə olduğumu anlayırdım. Bir daha oyanıb gördüm xərəyin üstündə məni bir otağa aparırlar. Yenə dünya ilə əlaqəm kəsildi.

Üç gündən sonra xəstəxanada yataqda ayıldım. Bir az keçdikdən sonra anladım ki, hər tərəfim – qarnım, əl-ayağım, üzüm sarğı içindədir. Çətinliklə otaqdakı tibb bacısından soruşdum: "Bura haradır?" Dedi: "Kırmanşahın xəstəxanası. Siz əməliyyat olunmusunuz, özü də üç-dörd dəfə! Tamamilə huşsuz idiniz."

Yenə də özümdə deyildim. Gic kimi idim və hələ tamamilə anlaya bilmirdim ki, başıma nə gəlib. Get-gedə anladım ki, həmin bombardmanda təxminən iyirmi dörd qəlpə mənə qismət olub və bəzi qəlpələr bir-birinin üstünə dəyərək daha dərin yaralara səbəb olmuşdu. Qarnım, ayaqlarım, əlim və üzüm bir neçə dəfə növbə ilə əməliyyat olunmuşdu. Bunları zaman keçdikcə anlayırdım. Bədənimin yeganə sağlam üzvü bir əlim idi. Vəziyyətim pis idi və tez-tez haldan gedirdim. Həmin gün tibb bacısı dedi ki, bizi Təbrizə göndərəcəklər. Beynim yaxşı işləmirdi. Bəzən Sadiq yadıma düşürdü və öz-özümdən soruşurdum: "İndi Sadiq haradadır?"

Axşam həmin otaqda idim. Zaman mənim üçün düzgün işləmirdi. Bilmirəm, nə qədər keçmişdi, sadəcə bunu xatırlayıram ki, axşam idi. Özümə gəldim və aeroportda olduğumu anladım. Bizi təyyarəyə doğru aparırdılar. Xərəklərdə bizi oyan-buyana aparırlar farsca danışır dılar və ləhcələrindən tehranlı olduqlarını anlamışdım. Təyyarənin içində səs-küy çox idi. Mənim xərəyimi də digər yaralılar kimi təyyarənin içində düzəltməkləri yerə qoyub getdilər. Təyyarənin motorunun səsi məni incidirdi və hər şeydən çox susuzluq amanımı kəsmişdi. Başım üstə gələn ilk şəxs həkim idi. Məndən soruşdu: "Halın necədir?" Çətinliklə dedim: "Yaxşıyam, amma su istəyirəm." O isə dedi ki, qarnımı yeni əməliyyat ediblər və qətiyyənlə su içmək olmaz.

–Heç olmasa dodaqlarımı isladın. Susuzam axı!

Həqiqətən də susuzluqdan yanırdım. O da yaş pambığı dodaqlarımın üstünə qoydu. Bu özü böyük qənimət sayılırdı.

Təyyarənin titrəyişi, yataqların yanından asılan sistemlər, təyyarənin zəif işığı, vəziyyəti pis olan yaralıların ah-naləsi altında, nəhayət, bir səs Təbriz aeroportuna çatdığımızı dedi. Lakin bir neçə dəqiqə sonra dedi ki, Təbrizdə hava pisdır və təyyarə enə bilməz. Yolumuz bir az da uzandı. Sevindim ki, Sadiqin şəhadətindən sonra bu

vəziyyətdə valideynlərimi görməsəm yaxşıdır. Öz-özümə düşündüm ki, yəqin, Tehrana doğru gedirik. Bir neçə dəfə haldan getdim və hər dəfə gözümlü açıqda yenə təyyarədə olduğumuzu gördüm. Nəhayət, bir səs gəldi: "Bura Məşhəd aeroportudur."

Yarı ayıq-yarı huşsuz vəziyyətdə Məşhəd adını eşidərkən dedim: "Yaxşı oldu, yaxşı yerə gəlmişik." Xərəkdə ikən tibb işçilərinin söhbətlərindən anladım ki, vəziyyəti ağır olan yaralılarınam. Lakin Kürdüstandakı halı təcrübə etdikdən sonra bilirdim ki, bu tezliklə ölənlər deyiləm. Digər yaralıları birgə "İmam Rza (ə)" xəstəxanasına göndərildik. Təzə çatmışdıq ki, mənə əməliyyat otağına aparıb anesteziyadan sonra əməliyyata başladılar...

Gözümü açıb özümü bir otaqda tək gördüm. Sutka ərzində bir tibb bacısı mənə nəzarət edir və bir həkim də vaxtaşırı mənə baş çəkirdi. Növbə ilə dəyişən tibb bacıları və həkimdən başqa heç kimin otağıma girməyə icazəsi yox idi. Sonralar anladım ki, o bölmədə yeddi-səkkiz otaq var ki, mənə kimi ancaq vəziyyəti ağır olanları orada yatırırdılar. Tapşırılmışdı ki, hər gün yaralarımın sarğısını dəyişsələr. Çətin saatlarım olurdu. Bir yandan qardaşım Sadiqin şəhadətinin qəm-qüssəsi, digər yandan da yeni yaralarımın ağrı-acısı. O otaqda tək qaldığım günlər kimi əziyyət çəkməyim yadıma gəlmir. Baxmayaraq ki, uşaqlıqdakı adətəmə əsasən, heç vaxt çığır-bağır salmır və çalışırdım ki, ağrılarım dözümlü. Amma hər gün keçdikcə halım öncəki gündən daha da pis olurdu. Ağzımdan mədəmə bir şlanq salmışdılar, o da mənə çox incidirdi. Demək olar, qəlpələr qarnımı tamamilə yırtmışdı. Get-gedə anladım ki, sağ gözümlü sinirləri işləmir və onun sağalması çox çətin. Bir neçə gün ərzində bədənimin hərərəti o qədər yüksəldi ki, artıq dərmanla enmirdi. Bədənimə sellofan çəkib üstünə buz tökdülər. Qollarımı və ayaqlarımı bağlamışdılar. Allah bilir, necə əzab çəkirdim. Bəzən özümə gəldikdə gözümlü buzlara sataşırdı. Çalışırdım ki, başımı qaldırıb bir buz yalaya bilim. Bir xeyli səydən sonra bir tikə buz bir dəfə yalaya bilirdim. O zaman elə sevinirdim ki, sanki o çətin şəraitdə böyük bir mükafat əldə etmişəm. Bir an belə mənə buraxmayan təşnəlikdən nicat tapmaq üçün, bu mənə gün ərzində yeganə işim idi: susuzluq, susuzluq, yenə də susuzluq. Bu işi bacaranadək əl çəkmirdim. Bəzən ümitsiz olub düşünürdüm ki, heç kim mənə ağrılarımı və dərdimi anlamır. Susuzluq dərdi də bütün yaralarım əlavə olmuşdu. Hər gün halım əvvəlki gündən daha da pis olurdu. Xəstəxanaya köçürüləndə bir qadın həkim məndən evimizin

telefon nömrəsini istəmişdi ki, ailəmə xəbər versin. Mənsə onun ısrarına baxmayaraq, nömrə verməmişdim. O, yenidən yanıma gəlib təəccüblə soruşurdu: "Niyə evinizə zəng etmirsən?! Bir nömrə ver, heç olmasa burada olduğunu onlara bildirim." Nəhayət, dil açıb dedim: "Qardaşım bombardman zamanı mənim yanımda idi. Mütləq şəhid olub və yaqin ki, cənazəsini evə göndəriblər. İndi qardaşımın yas mərasimidir və ailənin başı qarışıqdır. Bundan artıq onları incitmək istəmirəm. İndi onlar mənim sağ olduğumu düşünürlər. Yaralandığımı bilsələr mərasimi buraxıb bura gələcəklər. Mən də buna razı deyiləm..." O, yenə də əliboş qayıtdı.

O vəziyyətdə Sadiq tez-tez yadıma düşürdü. Harada, kimlərin yanında olduğunu düşünürdüm. Bəzən onunla danışıb, deyirdim: "Nə tez getdin, Sadiq?" Ağrı-acılarım amanımı kəsərkən öz-özümə deyirdim ki, heç olmasa Sadiq bu dünyanın ağrılarından rahat oldu. Bəzən elə ağrılarım olurdu ki, həkimə yalvarıb deyirdim ki, məni anesteziya etsin ki, ağrıları hiss etməyim. O isə deyirdi: "Olmaz! Səni anesteziya etsəm ölərsən."

Həmin anlarda ölüm mənim üçün çəkdiyim ağrılardan daha şirin idi. Amma görünürdü ki, təleyimə bütün bu ağrılara dözmək yazılmışdı; canımın ağrıları və şəhidlərdən geri qalmağ ağırsı...

Otağıma gələn tibb bacıları və feldşərlər arasında bir xristian feldşer də var idi. İşinə ciddi yanaşırdı. Bəzən ağrılar amanımı kəsərkən ona yalvararaq deyirdim: "Bir az yavaş!" O isə deyirdi: "Mən öz işimi görürəm. Desən də, deməsən də, işimə təsiri yoxdur. Ona görə yaxşı olar ki, sarğı qurtaranadək dözsən." O sarğı sarıdıqda çox ağrı çəkirdim. Lakin ondan xoşum gəlirdi. Çünki canyandıran bir insan idi və işinə laqeyd deyildi. Sonralar eşitdim ki, elə buna görə Korpusdan ona xəstəxanaya istənilən vaxt gedib-gəlməsi və yaralılara rahat baş çəkməsi üçün bir maşın veriblər.

Bir ay bu vəziyyətdə qaldım. O qadın həkim üçüncü dəfə yenə gəlib ısrar etdi ki, ailəmə zəng vurum. "İndi daha qardaşımın da yas mərasimi qurtarıb" – deyərək məni qane elədi. Səhər saat 10 radələrində yatağımın yanına bir telefon gətirdilər. Dayım oğlu Məhəmmədəli Nəməkinin işlədiyi Təbriz quberniyasının nömrəsini yığdım. Amma bəxtimdən dedilər ki, burada deyil. Dedim: "Gəlsə deyin ki, Məşhədin "İmam Rza (ə)" xəstəxanasına zəng etsin." İsrarla özümü təqdim etməyimi istədilər. Adımı deyib tapşırıdım ki, sadəcə bir az yaralıyam.

Bir saat sonra yenə telefonu gətirdilər. Dayım oğlu zəng etmişdi. Mən ehtiyatla danışdım, o da hey soruşurdu: "Sənə nə olub?" Ona dedim: "Heç nə." O isə dözə bilməyib ağlamağa başladı. Ondan soruşdum: "Yas mərasimi qurtarıbmı?"

–Kimin yas mərasimi?

–Sadiqin!

İnkər etmək istəyirdi. Bəlkə də vəziyyətimə görə belə deyirdi. Dedi: "Sadiqə heç nə olmayıb, evdədir."

–Sadiq öz yanımda şəhid oldu... Özüm gördüm!

Yenə ağlamağa başladı. Mən də qəmli idim və ağlamaq məni yüngülləşdirirdi. O ağladıqca mən də ağlayırdım. Nəhayət dedi: "Bəli, Sadiqin yas mərasimi də qurtarıb, qırxını gözləyirik."

Daha danışa bilməyib, sağollaşdım. Bir az təskinlik tapmışdım.

Ertəsi gün səhər, cümə axşamı günü olduğunu yaxşı xatırlayıram, görüşümə gəlmişdilər. Otağıma baş çəkən ilk şəxs anam idi. Lakin məni görən kimi geri qayıtdı. Səsini eşidirdim ki, deyirdi: "Bu ki bizim yaralımız deyil!"

–Niyə, xanım! Məgər siz Seyid Nurəddin Afini istəmirdinizmi?

–Hə, amma...

Yenidən anamı qapının girişində gördüm. Məni tanımadı. Səsləyərək dedim: "Hacı xanım, buyur içəri!"

Bir neçə saniyə sonra anam göz yaşları sel kimi axan halda başımın üstünü aldı. Böyük qardaşım Mirrəhim və yeznəmiz də gəldilər. Hamısı ətrafıma yığışib ağlayırdılar.

–Ay canım, niyə ağlayırsınız axı?! Nə olub ki!

Nəhayət, göz yaşları ilə ah-nalələri qurtardı və bir az danışib güldülər. Anamdan çəkinməyimə baxmayaraq yavaşca Sadiqi soruşdum. Öncə halının yaxşı olduğunu və heç nə olmadığını dedilər. Dedim ki, hər şeyi görmüşəm və son anadək birlikdə idik. Düşünürdüm ki, anam bu müddətdə nə əzablar çəkib. Onlar mənə deyirdilər: "Sən çox güclü adamsan!" Mənə ruhiyyə verirdilər. Mən də dedim: "Sizin düşündüyünüz kimi də deyil! Yeri gəlmişkən mənim üzümə nə olubdur ki?"

–İndiyədək özünü görməmişən!?

–Yox, bütün bu müddəti yataqda olmuşam.

Anam qabaqdan gəlmişlik edərək başıma bir əl çəkib dedi: "Heç nə olmayıb, hər şey yaxşıdır!" Onları görməklə həqiqətən də halımın daha yaxşı olduğunu hiss etdim. Xüsusilə cavan Sadiqinin atəşini qəlbində

daşıyan anam daha güclü görünürdü. Qərar oldu ki, onlar Məşhəddə bir-iki gün qalsınlar və bu mənim üçün o vəziyyətdə ən yaxşı xəbər idi.

İki gün sonra həkim səhər mənə baş çəkəndə dedi: "Görünür, halın yaxşıdır." Mən də dedim: "Bəli, yaxşıyam."

–Bu gün yazmışam ki, sənə yarım stəkan süd və yarım stəkan da çay versinlər.

–Nə gözəl xəbərdir bu!

Bir neçə dəqiqə sonra çayla süd stəkanları yatağımın yanındakı masanın üzərində idi. Təxminən 34 gün idi ki, yalnız sistemlə qidalanırdım və həqiqətən də bu anları gözləyirdim. Yaman sevindim və bədənimə enerji gəldi. Amma sevincim çox tez qurtardı. Növbəti tibb bacısı gəlib yatağımın mələfələrini dəyişmək istəyirdi. Onu birinci dəfə idi ki, görürdüm. Dedim: "Qoy əvvəlcə südümü içim sonra."

–Yox! Qalx ayağa, mələfələrini dəyişim. Sonra nə istəsən yeyərsən.

–Xanım, mən indiyədək yatağımdan aşağı enməmişəm! Sən isə deyirsən ki, düş mələfələrini dəyişim! Aşağı ensəm qarnım yırtılar!

–Nə danışırısan! Artıq bir aydan çoxdur ki, əməliyyat olunmusan, deyirsən ki, qarnım yırtılar?

–Əgər qarın mənimdirsə, bilirəm ki, aşağı ensəm pis günə qalar!

Nə desəm də təsiri olmadı. Ayağımın yaraları da sağalmamışdı. Amma onun danışdığı tonu məni məcbur edirdi. Tərslikdən həmin saatda anam və qardaşım da hərəmi ziyarət etməyə getmişdilər və başqa heç kim yox idi ki, onu qane etməkdə mənə kömək etsin.

–Heç olmasa kömək et aşağı enim!

Gedib kənarda qoyulan nərdivanı gətirdi ki, guya onun dəstəyi ilə daha rahat aşağı enim. Həqiqətən də böyük müsibətlə özümü yatağın qırağına çəkib ayaqlarımı sallaya bildim. Onun quru və vecsiz davranışı mənə əzab verirdi. Deyəsən, məcburiyyət qarşısında iş görən şəxslərdən idi və zərrə qədər də mərhəmət hissi keçirmirdi. Nəhayət, ayaqlarımı yerə qoydum, amma başım gicəllənirdi. Titrəyərək masadan və divardan möhkəm tutmuşdum ki, yıxılmayım. Bir neçə saniyə keçdikdən sonra ağıma gəldi ki, aşağı enmişkən özümü yatağımla bir metr yarım fasiləsi olan tualetə çatdırım. O günədək hətta əllərimi də yaxşı yumamışdılar və barmaqlarımın arasında qanla torpaq qartmaq bağlamışdı. Düşündüm ki, gedib həm əllərimi yuyaram, həm də özümü görərəm. Ayaqlarımı yerlə sürüyərək əlim divarda ikən, birtəhər ayaqyoluna çatıb güzgüyə baxdım. Yerimdə donub qaldım. İlahi, nə görürdüm:

–Sən kimsən, ay Nurəddin?!

Üzüm tamamilə dəyişilmişdi, məhv olmuş sima, arıq və yaralı, burnum təxminən yox olmuşdu, sağ gözüm yanağımın dərin yarasına görə səmtini dəyişmişdi və çənəmdə də çox pis yaralar var idi... İndi anamın məni niyə tanımadığını anlayırdım. Acı bir narahatlıq qəlbimi sıxdı. Üzüm niyə belə olub?! Mən daha sağalmayacağam? Daha davam etmədim. Əhval-ruhiyyəmə pis oldu. Cəmi 18 yaşım var idi və düşünürdüm ki, müharibə başıma belə bir bəla açacaq. Tez gözümlü güzgüdən çəkdim və suyu açdım. Barmaqlarımın arasında qurumuş qanı yuyarkən özümü danlayaraq dedim: "Naşükürlük etmə ay oğlan! Allaha şükür et ki, dirisən! Üzün də yəqin ki, düzələ, ya da öyrəşərsən." O anda tibb bacısının səsi gəldi:

–Gəl çıx yatağına!

Yavaşca yatağıma doğru hərəkət elədim. Artıq südlə çay soyumuşdu. Ona dedim: "Mən bu asanlıqla yatağa qalxa bilmərəm axı!" Vecinə almadan gözünü üzümə zilləyib gözlədi. İki-üç dəqiqə yatağın yanında gözlədim ki, nə edim və özümü yuxarı necə qaldırım. Get-gedə hiss etdim ki, halım pisləşir. Qarnımda istilik hiss edirdim. Xəstəxananın uniforması əynimdə idi və önü açıq idi. Özümə baxıb qışqırdım: "Tez birini çağır! Qarnım cırılmaq istəyir!"

–"Nə olmaq istəyir?!"

Halımı anlamırdı. Qəlpə dəyən və hələ də yaralı olan ayağımı söykəyib bütün enerji ilə o biri ayağımı yatağın üstünə qoydum. Əlacsız və əsəbli halda dedim: "Heç olmasa gəl kömək elə ayağımı qaldırım." Qaşqabaqla əyilib ayağımı yerdən qaldırdı. Amma ahım göyə ucaldı... Qarnım həqiqətən yırtıldı və aydın şəkildə gördüm ki, daxili orqanlarım çölə çıxır. O da mislini eşitmədiyim bir səslə bağıraraq qaçdı. Bir anlıq rahatlıq hiss elədim. Qarnımda sancı verən o istilik indi çəkilirdi və yüngülləşirdim. Südlə çay stəkanları gözlərimin önündə qaldı və qadının qışqırmaq səsi qulağımda cingildəyirdi. Tez məni əməliyyat otağına çatdırdılar. Sanki hər şey bir neçə saniyə ərzində tamamilə dəyişdi. Ayıq idim, amma artıq halım qalmamışdı. Nə baxa, nə danışa bilirdim, nə də ki, yeni gələn bu ağrının qəribə hissini.

Özümə gəldikdə, gördüm ki, qarnıma dörd dənə mil keçiriblər və pinsetlə onları bərkidirlər. Qarnımın daxilinə bir şlanq da qoymuşdular. Qarnım iki-üç top boyda şişmişdi. Mənə dedilər ki, öncədən qara ciyərimdə qəlpə yarası olduğu üçün, diafraqma pərdəsi

və bağırsaqlarda yeni əməliyyat edilib. Amma səhərki hadisədən sonra məcbur olub bağırsaqlarımdan bir hissəsini götürüblər. Milləri qoymuşdular ki, qarnımın yaraları tərپənməsin və tikişlər bitişsin.

Günortadan sonra ailəm görüşümə gəldi və şəraitimin dəyişildiyini gördükdə anam nigaran vəziyyətdə soruşdu: "Bala, nə olub? Gecə ki, yaxşı idin?"

–Heç nə. Bir az vəziyyətim dəyişib.

Baş verənləri danışdım və çox narahat oldular. Qardaşım xəstəxanada olan Korpus nümayəndəsinə o qadıncdan şikayət etmək istəyirdi. Mən isə dedim: "Boşla getsin! Onun özü də bilmədi. Mənim qarnım yırtılmaq istəyirdi, amma o inanmırdı." Lakin macərə burada sona çatmadı. "Bünyadi-şəhid" orqanından gəlib baş verənləri məndən soruşdular və dedilər ki, o qadının müharibə yaralıları bölməsində işləməyə haqqı yoxdur. Onu başqa xəstəxanaya göndərdilər. Hər halda onun bu "xidməti" mənə baha başa gəldi. Yenidən sistemdən başqa hər növ qidalanma mənə qadağan oldu. Bir neçə gündən sonra Sadiqin qırxı idi və ailəm məcbur olub Təbrizə qayıtdı. Onlar getdilər və yenə tək qaldım.

Ürəyim yaman sıxılırdı və daim günləri sayırdım. Düz 42 gün idi ki, mən xəstəxanada yatırdım və o müddətdə çıxdığım məsafə yalnız əməliyyat otağı ilə öz otağımın arası idi. Axır orada dedim ki, "Bünyadi-şəhid" in nümayəndəsi ilə işim var. O gələndən sonra ürək sözlərimi ona dedim: "Bu günlə düz 42 gündür ki, mən buradayam. Nə olursa olsun bu gün məni İmam Rzanın (ə) hərəminə aparmalısınız." Dedilər ki, məni müalicə edən həkimdən icazə almalıdırlar. Həkim icazə vermirdi. Mən də ayağımı dirəyib dedim: "Bu gün ziyarətə getməliyəm. Məni hərəmə aparmanız, qoymaram kimsə mənə əl vursun!" Nəhayət, qəlblərinə rəhm gəldi. Həkim müəyyən şərtlərlə razı oldu və söz verdilər ki, bizi axşam hərəmə aparacaqlar. Təsədüfən cümə axşamı günü idi və mən qərribə bir intizarla axşamı gözləyirdim.

Qürub vaxtı məni və yaralılarından iki-üç nəfəri xərəklə xəstəxananın həyətinə aparıb Təcili Yardım maşınına mindirdilər. Yola düşdük. Hərəmi ziyarət etmək şövqü mənə hədsiz enerji verirdi. Hərəmə çatdıq və öncədən danışıldığı üçün hərəmin ərazisinə Təcili Yardım maşını ilə girdik. Bizi xərəkdə hərəmin daxilinə apardılar. Necə də gözəl idi. Vəsf edilməyən əhval-ruhiyyədə idim. Zərihin ətrafını bizim üçün boşaltdılar və bir neçə dəqiqə sonra zərihə yapışmışdıq. Göz yaşlarımla yaralanmış üzümü zərihə yapışdırmışdım və İmamla (ə) dərdləşirdim.

Qəlbim aram olmuşdu, çox aram. Həmin dəqiqələrdə zərihin ətrafını boşaltmışdılar və hərəmin xadimləri ilə biz yaralılardan başqa heç kim yox idi. Təxminən on dəqiqəni İmamın (ə) pak zərihinin yanında idim və qəribə fəzaya qərq olmuşdum. Deyə bilərəm, həyatımın ən gözəl ziyarətlərindən birini yerinə yetirirdim. Bizi bayıra çıxardıqda halım o qədər yaxşı idi ki, düşünürdüm, sağalanadək qalan günlərimi dözə bilərəm və hətta ayaq üstə dayana bilərəm. Salonlardan birində "Kumeyl duası" oxunurdu və biz də o axşam zəvvarlarla birgə Kumeyl duasını oxuduq və yenə xəstəxanaya qayıtdıq. Halımın çox yaxşı olduğunu hiss edirdim.

Növbəti gün maye qəbul etməyimə icazə verildi və arxayınlıqla həmin gün bir az süd içdim. İlk gün bir neçə qurtum idi və get-gedə qida siyahıma sulu yeməklər də əlavə olundu. Deyirdim: "Mənim yeməyimi çoxaldın. Niyə mənə az-az yemək verirsiniz?!"

–Yemək üçün necə də tələsirsən!

–Qırx neçə gündür ki, heç nə yeməmişəm. Bu günlərin əvəzini çıxmalıyam ya yox?!

Psixi və fiziki vəziyyətim yaxşılaşmışdı. Xəbər verdilər ki, məni Təbriz xəstəxanasına göndərə bilərlər və bu mənim üçün ən yaxşı xəbər idi. Nəhayət, 48-ci gündə İmam Rza (ə) xəstəxanasından buraxıldım və təyyarə ilə, tibbi nəzarət altında Təbrizə uçdum. Təyyarədə oturacaqlardan üçünü açıb məni ora uzatmışdılar. Aşağı düşdükdə yorğun və taqətsiz idim. Məşhəddə Bünyadi-şəhidin vasitəsilə ailəmə xəbər vermişdilər ki, Təbrizə gəlirəm. Gözüm bir tanış axtarırdı. Aeroportun zalında xərəkdə uzanmışdım. Dayım birbaşa mənim yanıma gəlib soruşdu: "Bu təyyarə ilə Məşhəddənmi gəlmisiniz?"

–Bəli.

–Sizlə başqa bir yaralı da olmalı idi. Siz onu görməmisiniz?

–Kim idi ki?

–Seyid Nurəddin Afi!

Yazıq məni tanımamışdı. Yəqin, yorğunluq və halsızlıq səsimi də dəyişmişdi. Ona dedim: "Dayı! Mən Nurəddinəm, məni tanımadın?!" Baxışları dəyişdi. Başımı sinəsinə alıb ağlamağa başladı. İnana bilmirdi ki, bu vəziyyətə düşən mənəm. Çox ağladı. Axırda dedim: "Dayıcan, mənim üçün bu qədər ağlama, çox acmışam, bir şey gətir yeyim." Tez gedib aeroportun mağazasından mənə peçenye aldı. Bir

neçə dəqiqə sonra təcili yardım maşını çatdı və məni Təbrizin "İmam Xomeyni" xəstəxanasına apardı.

Xəstəxanada vəziyyətim bir az da yaxşılaşdı. Elə ilk gündən hər gün ailəmdən, dostlardan və tanışlardan görüşümə gəlirdilər. Amma kim olur-olsun ilk dəfə gəldikdə istər-istəməz bir az ağlayırdı. Hamısına deyirdim: "Axı nə olub ki, belə edirsiniz?! Bir müddətdən sonra ayağa qalxacağam və yenə birgə cəbhəyə gedəcəyik!"

Dayım oğlu Həsən Nəməki¹ ilə çox yaxın dost idim və uşaqlıqdan cəbhəyə gedənədək birlikdə idik. Onları görmək bir yandan və yaraların sağalmağı ilə qidalanma digər yandan halımı daha yaxşı edirdi. Qarnımdan başqa digər yaralarımın vəziyyəti yaxşı idi. İmam Xomeyni xəstəxanasında çox qalmadım. Beynimə düşmüşdü ki, xəstəxanadan çıxım. Bünyadi-şəhiddən gələn qardaşlara daim tapşırırdım ki, mənim buraxılış icazəmi alsınlar, evə gedim. Hamı deyirdi: "Qarnının vəziyyəti bərbaddır, bu vəziyyətdə olmaz!"

Amma həqiqətən də xəstəxana fəzasından çox yorulmuşdum. İsrar edirdim ki, mənim üçün qarın bağlayan rezinlərdən alsınlar və həkimi məni buraxmasına qane etsinlər. Bir həftədən sonra həkim icazə verdi ki, evə gedim. Bir az dərman və sarğı əşyaları ilə qarın bağlayan verdilər və xəstəxanadan xilas oldum.

Evə gedən yolda kəndə çatmamış "Əbu Dücanə" ziyarətgahına çatdıq. Mühəribənin başlaması ilə kənddən olan şəhidlərimiz pirin yanında dəfn edilirdilər. Bilirdim ki, Sadiq də oradadır. Ora çatdıqda işarə ilə maşını saxlamağı bildirdim. Razi olmayıb dedilər: "Bu vəziyyətdə hələlik olmaz! Evə gedək, sonra." Onu görmədən evə getməyim mümkün deyildi.

Maşın yolun kənarında dayandı və mən ətrafdakıların köməyi ilə şəhid qardaşımın məzarı üstünə getdim. Məndən başqa hamı ağlayırdı. Şəhid Seyid Sadiq Afinin məzar daşına baxırdım. Öz yanımda şəhid olan qardaşıma, cəbhə yoldaşıma baxaraq deyirdim: "Niyə ağlayırsınız!? Sadiq istədiyi şeyə çatıb! Biz öz halımıza ağlamalıyıq, şəhid üçün yox!"

Həqiqətən də bu inancda idim və hələ də elə düşünürəm. Şəhidləri ziyarət etdikdən sonra evə doğru yola düşdük. O qədər macəradan sonra evə çatmaq dinclik və xoşbəxtliyə çatmaq idi.

¹ İndi artıq şəhidlər cərgəsindədir.

Evdə vəziyyət fərqli idi. Doqquz aydan sonra, yenidən yaralanmışdım. İlk dəfə olaraq cənubdan qayıtdığımda sağ gözüm ciddi təhlükədə idi və canımda ağır yaralar var idi. Bu müddətdə çox qocaldığımı hiss etdiyim ağacanı görmək çətin idi. Görürdüm ki, valideynlərim Sadiqin şəhadəti və mənim yaralanmağımdan sonra hansı vəziyyətdədirlər. Amma elə davranırdım ki, mənim qalacağımı və şəhərdə yaşayacağımı düşünməsinlər.

Evdə hamı mənə qulluq edirdi və mən olduqca çox utanırdım. Doymayan bir iştaha da tapmışdım. Əlbəttə, əvvəldən də yeməyə çox həvəsim olub. Lakin indi yaralandıqdan sonra arıqlamış və zəifləmişdim deyə daha çox qulluq edirdilər. Gedib-gəlib mənə yemək gətirirdilər. Təzə ciyər, süd, meyvə və s. Xülasə, naz-nemət içində idim.

Qarnımın sarğısı üçün məni klinikaya aparırdılar. Buna baxmayaraq, zəiflik və halsızlığın məndən əl çəkməsi üçün, bir neçə ay lazım gəldi. Artıq yaralardan və həkimə getməkdən çox cəbhəyə qayıtmağı düşünürdüm. Get-gedə cəsarətim artdı və cəbhəyə qayıtmaq istəyimi bir də dilimə gətirdim. Bəhanələrim başlamışdı: Sıxılıram, burada ürəyim darıxır, cəbhəyə qayıtsam bədənimin vəziyyəti daha yaxşı olacaq, daha qala bilmərəm və s.

Hamı sözlərimlə narazılıq edirdi. O vəziyyətimlə cəbhəni tamamilə unutmduğumun lazım olduğunu düşünürdülər: "Bu vəziyyətlə gedib nə edəcəksən? Öz ayağın üstündə təzə yeriməyə başlamısan və bu halda müharibə meydanına getməyi düşünürsən?!" Amma mən qərara gəlmişdim. Onları razı salmaq bir az uzun çəkdi. Yaralandıqdan altı-yeddi ay sonra, yenidən çantamı yığdım və ailəm məni nigaranlıqla yola salarkən, mən müharibə bölgəsinə doğru yola düşdüm.

Beşinci fəsil

Yara üstünə yara

Məzuniyyəti qurtaran bir neçə döyüşçü avtobusla cəbhəyə qayıdırdı. Mən və dayım oğlu Həsən də həmin avtobusa mindik. Səmimi və rahat bir fəzada idim. Belə bir gün üçün ürəyim çox darıxmışdı. Dostlarla deyib-gülürdük. "Müslim ibn Əqil" əməliyyatında yaralandıqdan və üzüm o vəziyyətə düşdükdən sonra, gözlərimin də yeri dəyişildiyi üçün, evdən bayırda gün eynəyi taxırdım. O eynək gözümdə ikən yatdım. Oyandıqda gördüm ki, eynək yoxdur. Yanımda olan Həsəndən soruşdum: "Eynəyim haradadır?"

–Onu sındırdım.

–Aaa! Niyə?

–İki gözün olanda da səndən xoşum gəlmirdi, indi dörd gözlü olmusan. O eynək nədir taxırsan gözlərinə?!

Həsənin zarafatı səbəb oldu ki, eynək taxmağı həmişəlik tərgidim.

Avtobus Gilanqərbə çatdı, döyüşçülərin qərargahı olan bazaya getdik. Aşura briqadası "Vəl-fəcr hazırlıq" əməliyyatından öncə, 1983-cü ildə Aşura diviziyasının rəhbərliyində dəyişiklik etmişdi. Diviziya Gilanqərbənin 6-7 km-liyində, Kasəgəran adlı məntəqədə yerləşirdi. Ora dörd tərəfi meşəli dağla əhatə olunan bir dərə idi. Döyüşçülər hər tərəfdə çadır qurmuşdular. Həsən istəyirdi ki, İbrahim Nəməkinin olduğu İmam Hüseyn (ə) batalyonuna getsin. Mən də tez razı oldum və birlikdə İmam Hüseyn (ə) batalyonuna getdik. Şücaətli bir batalyon idi. Komandiri Əli Əkbər Rəhbəri və komandir müavini Məhəmmədbaqir Məşhədi İbadi idi. Həmişəki kimi ilk üç-dörd gün bizimlə işləri yox idi. Adımız batalyonun siyahısına verildi və get-gedə proqramlar başladı.

Məhərrəmlik ayı yaxınlaşırdı və cəbhədə məhərrəmə bir neçə gün qalmış əzadərliklər başlayırdı. İmam Hüseyn (ə) batalyonunun məscidi bu mərasimlərin məkanı idi. Məscid zirzəmi kimi bir yerdə idi. Divarları daşdan idi və yerdən hündür olan bir hissəsi açıq fəza idi. Şaxsey əzadərlik dəstələri orada təşkil olunurdu.

Bir gün məsciddə tanış bir sima gördüm. Çox diqqət etdim, o Həsən Şirəfkən idi. Kürdüstanda ilk dəfə yaralandığımda, o da xəstəxanada yatırdı və böyrək ağrısından nalə çəkirdi. İndi isə necə əhval-ruhiyyə ilə qarşımda dayanmışdı. Onu görməyə çox sevindim. Tanış olduqdan o günədək bir-birimizi görməmişdik. Bilmirdim ki, hərbi təlimi

qurtardıqdan sonra Təbrizdə öz məhəllələrinin qərarlarının məsulu olub və sonra şəhərdə davam gətirməyib cəbhəyə gəlib. Mən onu görməyimə nə qədər şad idimsə, o da mənim vəziyyətimə bir o qədər narahat oldu. Məsciddə başqa dostlar da tapdım. Məsələn, Səməd Nikpiran. Öncədən onun qardaşı Yəqubla dost idim.

Batalyonun proqramlarının başlaması ilə bizə dedilər ki, alpinistlik təlimi də keçməliyik.¹ Daş-kəsəkdən yuxarı çıxmaq mənim üçün çətin idi. Dostların kollektivində məşqlərdə hazır olmağa çalışırdım. Əlbəttə, mənə çox təzyiq göstərmirdilər. Baxmayaraq ki, Kürdüstanda daim dağlara dırmaşırdıq, lakin o vəziyyətdə dağa çıxmağım ilk dəfə idi. Döyüşçülər dağın başından sallanan iplərdən tutub yuxarı çıxırdılar. Çox çətin bir iş idi. Batalyonun komandiri Rəhbəri qardaş bizim üzərimizdə çox işləyirdi. Növbəti dağ əməliyyatında "İmam Hüseyn (ə)" batalyonu hamıdan əvvəl yuxarı çıxmalı idi. Ona görə də batalyonun komandirləri biz döyüşçülərin üzərində həssas və ciddi davranırdılar. Rəhbəri qardaş deyirdi ki, kim bu bölgədən səssiz-səmirsiz keçə bilsə, əməliyyat gecəsi də düşmənin ayaqları altında bu hündürlüyü çıxıb onu qəfildən təhlükəyə sala bilər.

Məşqlər hər gün davam edirdi. İşə başlayan dostlar ilk dəqiqələrdən qeyrəti coşduran şüarlar deyir və səsləri daşların arasında yayılırdı:

Dağda-daşda gəzər İslam ordusu,
İslam ordusunun yoxdu qorxusu.

Çox vaxt Rəsul adlı döyüşçü şüar deyir və qalan döyüşçülər də sıra ilə dağa çıxaraq onun cavabını verirdilər. Döyüşçülərin zarafat və əyləncəsi mənim çətin yaralı günlərimi unuttururdu ki, bir gün başqa bir hadisə baş verdi.

Həmin gün həmişəki kimi yerdən təxminən bir km yuxarı çıxmışdıq. Döyüşçülər həmişə müəyyən fasilələrdə toplanırdılar və növbəti mərhələyədək bir az istirahət edirdilər. O dayanacaq yerinə

¹ Sonralar anladım ki, növbəti əməliyyat Bəmu adlı bir bölgədə olacaqdır. İlk dəfə idi ki, Bəmu adını eşidirdim. İranla İraq sərhədində olan bağlı və geniş bir bölgə idi. İraq o yüksəkliklərdə yerləşmişdi və bizi görə bilirdi. Bəmunu gördükdə dəhşətə gəldim. Uca və əzəmətli dağ idi. Böyük və bir-birinə birləşmiş çoxlu qayaları var idi. Bəmunun üstünə çıxmağın yolu, yalnız o qayaların üzərindən keçirdi. Soruşduqda ki, burada necə əməliyyat edəcəyik? Cavab verdilər ki, döyüşçülər bir-bir ipdən düzəldilmiş nərdivanlarla yuxarı çıxıb döyüşə başlamalıdırlar!" Gilanqərbin vəziyyəti də Bəmuya çox bənzəyirdi. Bizim alpinizm təlimlərimiz də, əslində Bəmu əməliyyatının hazırlığı idi.

çatmazdan öncə, dağa çıxarkən mənim önümdə olan Mirməhəmməd Səttarinin¹ ayağı altından bir daş qopdu və mənim başıma dəydi. Başım bir az gicəlləndi və çox çətinliklə də olsa, özümü dostlara çatdırdım. Halım çox da yaxşı deyildi. Yaralandıqdan sonra hamıdan tez yorulurdum. Əslində normal vəziyyətə qayıtmamışdım. Dostlar yola düşdükdə və mənim növbəm çatdıqda hələ halım düzəlməmişdi. Qayanın başında dayanan Əli Əkbər Rəhbəri məni çağıraraq dedi:

–Nurəddin! Çıx yuxarı!

–İcazə verin mən qalım. Hamıdan axırda gələcəyəm.

–Yox! Çıx yuxarı.

–Başıma daş dəyib, halım çox da yaxşı deyil, qoyun...

–Bəhanə gətirmə, çıx dedim!

Əl çəkirdi. Yardımcı kəndirə əl atdım. Adətən, o kəndiri belimizə bağlayırdıq ki, yuxarı dırmaşdıqda əlimizlə tutduğumuz ip boşalsa, qırılsa ya da başqa bir hadisə baş versə, əmin olaq ki, yıxılmayacağıq. Amma Rəhbəri qardaş məndən çox arxayın idi. Dedi: "Yox! Kəndirsiz gəl yuxarı!" Heç nə demədim. Ürəyimə dammışdı ki, bu gün nə olursa olsun başıma bir bəla gələcək. İpdən tutub yuxarı dırmaşdım. Bir neçə metr qalxmışdım ki, birdən mənim üçün hər şey qurtardı. Gözümü açdıqda səngərin içində idim. Anladım ki, dağdan yıxılmışam. Allah rəhm etmişdi və tərpendiyimiz yerdən bir az aşağıda, dağın bir hissəsində yıxılarkən dayanmışdım. Bilmirəm, dostlar bir km-lik məsafəni məni necə aşağı gətirmişdilər – qatırla, yoxsa öz bellərində. Mən o müddət ərzində özümdə deyildim. Səngərdə anladım ki, qarnımın yarası açılmaq üzrədir. Məni Tibb Məntəqəsinə apardılar və orada da dərhal əməliyyat otağına girməyimin lazım olduğunu dedilər. Həmin gecə məni Kirmanşaha, oradan da Təbrizə göndərdilər. Əməliyyat başlamazdan öncə yara payımı alıb qayıtmışdım.²

Təxminən iki həftə Təbrizdə xəstəxanada qaldım. Hər gün vəziyyətim ötən gündən daha da pis olurdu. Həqiqətən vəziyyətim ağır idi və sağalmaqdan əsər-əlamət görünmürdü. Bütün həkimlər sağalmağımın mümkün olmadığını deyirdilər. Yadımdadır ki, bir gün bir həkimlə universitet tələbələri ətrafıma yığılmışdılar. Həkim onlara izah edirdi ki, bu xəstənin bağırsaqları çürüyüb bu vəziyyətə düşüb.

¹ Sonralar düşmənin əlinə əsir düşdü və bir müddət əsirlikdə qaldı.

² Bənu bölgəsində əməliyyat ləğv edildi, amma Aşura briqadası "Vəlfəcr-2", və "Vəlfəcr-4" əməliyyatlarında iştirak etdi.

Bir nəfər "bu xəstə nə qədər yaşayacaq" –deyə soruşduqda həkim açıq şəkildə dedi: "Uzağı iki-üç gün." Mən də eşidir və anlayırdım. Lakin heç nə edə bilmirdim. Hətta bir neçə dəfə özümə də dedilər: "Sənin üçün heç nə edə bilməyəcəyik, qalmayacaqsan!" Onların sözü məni incidir, amma ümidim kəsilmirdi. Bir gün anama həkimin dediklərini danışdım. O isə çox inamla dedi: "Xeyr! Sən heç də o vəziyyətdə deyilsən, özün nə düşünürsən?"

–Vallah, özümə elə gəlir ki, bu dünyadan belə tez ayrılan deyiləm.

Anam mənim ən böyük ümid mənbəyim idi. Həmin gün keçdi və bir gün sonra Korpusdakı qardaşlar xəstəxanaya gəldilər və mənə xəbər verdilər ki, Korpusun bölgə üzrə komandiri Həmid Çitçian yaralılara baş çəkməyə gəlib. O məni tanıyırdı və yanıma gəlib halımı soruşdu. Mən də ona həkimlərin dediyini dedim.

–Kim deyib?

–Həkim...

Çitçian dərhal xəstəxananın rəisi, doktor Tufanı çağıraraq dedi: "Bu yaralı üçün nə edə bilərsinizə edin!" Öz aralarında danışdılar və qərar oldu ki, sabah tezdən məni əməliyyat otağına götürsünlər.

Səhər ətrafım dolu idi; ailə üzvlərim, məhəllədəki dostlar, qohumlar, tanışlar və s. Çoxu son görüş niyyəti ilə yanıma gəlmişdi. Həkimlər hələ tərəddüddə idilər. Əməliyyatdan sağ çıxmıyacağımı deyirdilər. Hamı nigaran idi. Lakin bu hay-küyün içində qəlbimdə bir şey mənə deyirdi ki, bu işin axırı yaxşıdır. Məni əməliyyat otağına apardılar. Başımın üstə gələn ilk şəxs anesteziya həkimi idi. Dezfəldən idi və gəlib Təbrizdə işləyirdi. Görünürdü ki, ürəyi hərbiçilərin əlindən yaman yanıqlıdır. Mənə anesteziya iynəsini vurarkən dedi: "Bilirsən də bu əməliyyatdan sağ çıxmıyacaqsan!" Onun sözü həqiqətən də məni təəccübləndirdi.

–Axı belə vəziyyətdə bu nə sözdür deyirsən?!

Ağlım başımda olan son saniyələrdə ona dedim: "Bilirsən nə var? Dünyam mənə bəllidir, nə etdiyimi də bilirəm. Allah qəbul etsə, Onun üçün yaşamışam və o biri dünyam da aydındır. Amma sən həm bu dünyada cəhənnəmdəsən, həm də o dünyada!" Həqiqətən onun sözü qəlbimi çox pis qırdı.

Özümə gəldikdə halım yaxşı idi. Hiss edirdim ki, daha da yaxşı olacağam. Əməliyyatdan iki gün keçmişdi və ümumilikdə halım daha yaxşı idi. Amma yaramın infeksiyası artırdı və çirk axıntıları hər sarğıda görünürdü. Onun pis qoxusu hamını nigaran edirdi. Mənə

dedilər: "Səni yenə əməliyyat otağına aparmaq istəyirik." Amma mən razı olmadım. Nə etsələr də qəbul etmədim. Əməliyyat otağının adından ürəyim bulanırdı. Nəhayət, sarğımı dəyişən bir feldşer mənə dedi: "Keçən əməliyyatda sənəin sağalmayacağını düşündükləri üçün, bağırsaqlarına sadə sapla tikiş vurublar. Amma indi əməliyyat otağına getməsən və tikişlərini dəyişməsələr, həqiqətən öləcəksən!" Mən də ona dedim: "Əgər məsələ yalnız tikişləri dəyişməkdirsə, elə burada həmin işi görün, başa çatsın."

Keçən əməliyyatda doğrudan da psixi gərginliyim artmışdı və anesteziyasız ağrılara dözməyə razı idim. Məndən soruşdu: "Dözə biləcəksən?" Bilmirdilər ki, qabaqlar başıma nə bəlalar gəlib. Həmin yerdə şərait yaradıb yaramı açdılar. Üfunətin pis qoxusu otağı bürüdü. Əvvəlcədən mənimlə birgə olan xəstələri başqa otaqlara aparmışdılar. Orada qərara gəldilər ki, yaranın üstünü açıq qoysunlar. Çünki çoxlu əməliyyatlara görə, qarnım tikilmirdi və tikildikdə də bitişmirdi. Ondan sonra hər gün yaramın üstünə oksigenlə zənginləşdirilmiş bir şüşə su töküüb, sterilizasiya edib sarıyırdılar. Bu işin təsiri var idi və vəziyyətim get-gedə yaxşılaşırdı. Lakin hələlik yeməyə icazə verilmirdi.

Bir gün dostlarımdan birinə əməliyyat otağında baş verən macəranı və anesteziya həkiminin sözlərini deyərək gileyləndim. Ertəsi gün səhər anesteziya həkimi görünməyə başladı. Guya üzr istəməyə gəlmişdi. Mən ona dedim: "Doktor, sizə bir sözüm var: Biz Təbrizdən durub Xuzistana gedib döyüşdə yaralanmışıq. Əgər millətçiliyə görədirsə, siz özünüz dezfollusunuz. Bu isə həqiqətən insafsızlıqdır ki, sizin bölgənizdə yaralanan bir insana belə deyəsiniz. Özü də əməliyyat otağında, anesteziya zamanı!"

–Xeyr! Xətrinə dəyməsin, mən zarafat elədim.

–Belə zarafatımı olar?!

Bir az dayanıb könlümü almağa çalışdı. Mən onun sözünü nadanlıq güman edib bağışladım. Amma sonralar eşitdim ki, onu xəstəxanadan qovublar.

Yenə xəstəxananın fəzasından sıxılmağa başladım. Xəstəxanadan buraxılmağa ısrarlarım başlamışdı. Qarnımın yarasının hələ də açıq olduğunu deyirdilər. Lakin mən yaralara öyrəşmişdim və bilirdim ki, çıxsam vəziyyətim daha yaxşı olacaq. Nəhayət, evə qayıtdım və hər gün Korpusdan yaralarımın sarğısını dəyişməyə gəlirdilər. Elə yaralar

ki, aylar idi mənə əzab verirdi və sağalmağı düşünmürdüm. Bir yandan da cəbhəyə darıxırdım.

Yenə də briqadaya qayıtmaq söhbətini açdım. Anam nigaran idi və qəti şəkildə etiraz edirdi. Mənə deyirdi: "Axı bu vəziyyətlə ora gedib nə edəcəksən?!"

–"Ay ana! Mən burada qalsam qarnım heç vaxt sağalmayacaq, amma ora getsəm öncə ruhiyyəmə düzələcək, sonra da yaram sağalmağa başlayacaq!"

Mənimlə bacarmadılar. Öncədən aldığım qarınabağlayanı belimə sarıdım və aptekçəmi çantama qoyub, cəbhəyə yola düşdüm. Orada mənə qane etdilər ki, bu vəziyyətlə cənuba getməyim. Onların tövsiyəsi Piranşəhr idi. Onlar deyirdilər: "Piranşəhrdə qərargahın içində qalıb ürəyin istədiyi vaxt döyüş məntəqəsinə gedə bilərsən."

Mənə isə cənuba, ya da qərbə getməyin çox da fərqi yox idi. Hansı cəbhə olur-olsun evdə oturmaqdan daha yaxşı idi.

Təbrizdən bir neçə nəfərlə Piranşəhrə doğru yola düşdük.¹ Təxminən ilk on beş gün qərargahda qaldım. Görüləsi çox da iş yox idi. Amma gecələr döyüşçülər pusquya yollanırdılar və son günlərdə mən də onlarla birgə gedirdim. Günün son saatları çıxıb o bölgədə əks-inqilabçı qüvvələrin yolunda pusquda dayanırdıq. Get-gəllər mənə əziyyət verirdi. Xüsusilə, çox vaxt dağa çıxdığımız üçün, hər dəfə qayıtdıqda yaramın ağrısı bir neçə qat artırdı. Hər gün yaramın sarğısını dəyişirdim. Yaramı oksigenlə zənginləşdirilmiş su ilə o qədər yumuşadım ki, artıq ət gətirmişdi. Yaramın açıq olan hissəsindən bəzi şeylər çıxırdı. Sonralar anladım ki, bağırsaqlarımın tikildiyi saplardır. Eşitmişdim ki, daxili orqanlarda vurulan tikişlər elədir ki, sağaldıqca get-gedə bədənə cəzb olur, onları çıxarmağa ehtiyac yoxdur və infeksiya vermirlər. Amma görünürdü ki, mənim əməliyyatımda sadə sapdan istifadə etmişdilər və indi hər dəfə sarğımı dəyişdikdə, Allahın mənə lütfündən, bu saplar mənim başıma oyun açmadan, özləri yaranın açıq hissəsindən çıxırdı. Hər gün payıma iki dənə sap düşürdü. Bədənimdən çirk və tikiş sapı ilə o qədər maye çıxdı ki, hiss edirdim get-gedə yaramın üstünə bir pərdə gəlir və zamanla qalınlaşırdı. Bu yaxşı bir əlamət idi. Qərargahın işçilərindən Baqir Niki sarğıları dəyişməkdə mənə çox kömək edirdi.

¹ O döyüşçülərdən ikisi, Həmidlə Baqir Şənbqazan məhəlləsindən idilər və döyüşlərdə şəhid oldular.

Təxminən iki ay yarım orada qaldıq. Piranşəhrin mühiti Məhabada –ilk təcrübə günlərimə – oxşayırdı; şəhərdə çoxlu qərargahlar, pərakəndə döyüşlər, ətrafda və dağlarda olan döyüşlər. Döyüşlərin çoxu şəhərin ətrafındakı pusqularda və demokratların əli çatan yerlərdə baş verirdi. Demokratlar da bu məsələni bildikləri üçün, şəhərin ətrafında içindən daha çox döyüş baş verirdi. Bunu da qeyd edim ki, Kürdüstan problemi nəzərə çarpacaq qədər həll olduğu üçün, döyüşlərin sayı və şiddəti mən Məhabadda olduğum vaxtlardakı kimi olmurdu. Bunlara baxmayaraq, Piranşəhr İraqla sərhəddə olduğu üçün, düşmənin də orada müdafiə cəbhəsi var idi və orada da ardıcıl döyüşlər olurdu.

Həmin qərargahda döyüşçülərin arasında bəzi hadisələr baş verirdi ki, uzun müddət zehinlərdən çıxmırdı. O ərəfdə qərargaha yeni gələn bir əsgər var idi və çox vaxt qorxurdu. Dostlar mənə dedilər: "O hətta gecələr tualetə getmir və işini qərargahın yaxınlığında edir!" Ayaqyolu qərargahdan yüz metr aralı idi və o da gecə qaranlıqda demokratların qəfil hücumundan qorxurdu. Qərara gəldim ki, onun bu işinə son qoyum. Bir gecə axtarışlarını hamısını boşaltdım və cəmi birini nöyütlə doldurdum. Dostlar macəranı bildikləri üçün axşamdan zarafatlaşib gülürdülər. Saat təxminən axşam 10-da bu qardaş qərargahdan çıxdı. Qərargahın ətrafı işıqlandıran, fırlanan çırağı altında gördük ki, o, ayaqyoluna tərəf getmədi. Dostların qəhqəhələri aləmi götürmüşdü. Beş dəqiqə sonra bayırdan bir səs gəldi. Tez özümüzü ora çatdırdıq: "Nə olub?" O, yana-yana vurnuxub deyirdi: "Heç nə!" Qərargaha tərəf qayıtdıq. Yolda bizdən soruşdu: "Burada nə vaxt hamama getmək olar?"

–Səhərə kimi gözləməlisən. Sabah get baş qərargaha, hamam oradadır.

Səhər hamı oyandıqda, o da getməyə hazırlaşdı. Getdi və bir daha qayıtmadı.

Günlərimiz beləcə keçirdi. Bizim kollektivdə dörd nəfər Təbrizin Şənbəqazan məhəlləsindən idilər. Həmid adlı biri yeməkdən doymazdı. Qarnımın vəziyyətinə görə az yemək yediyim üçün mənə deyirdi ki, sən iki nəfərin yeməyini al, ver mən yeyim.

Piransəhrdə olduğum müddətdə "Vəlfəcr-4"¹ əməliyyatı başladı. Dayım oğlu və qədim dostum Həsən Nəməkinin həmin əməliyyatda şəhadəti tayfamızı ailənin ikinci gənc şəhidinin mərasimini qeyd etməklə məşğul etmişdi.² Məhabad gecələrinin əksinə, Piransəhrdə gecələr çox vaxt gecə namazı qılanlar qərargahın yanında olan məscidə yığışırdılar. Əzadarlıq və dua mərasimləri də olurdu və mən Piransəhrdə olduğum müddət bu macərəlarla keçdi və sonra Təbrizə qayıtdım.

¹ "Vəlfəcr-4" əməliyyatı 1983-cü ilin oktyabr ayının 19-u, Mərivanın şimalı və Pencivinin arasında olan Dərəşilər bölgəsində iyirmi gün müddətində baş verdi.

² Bir müddət sonra, İmam Hüseyin (ə) batalyonunun Seyid Əli Əkbər Murtəzəvi adlı (Baba ləqəbli) bir döyüşçü Həsən Nəməkinin "Vəlfəcr-4" əməliyyatındakı şücaətindən danışdı. Deyirdi ki, əməliyyatdan öncə iraqlılar bizim hücumumuzdan xəbərdar olmuşdular və əməliyyatdan bir gün öncə döyüş başladı. Qaranlıq bir gecə idi və hamı bir boğazın içində gözləyirdi ki, kəşfiyyat qüvvələri xəbər gətirdikdən sonra irəliyə getsinlər. O müddətdə, döyüşçülərin bəziləri yorğunluqdan yatmışdılar. Qabaqdakı döyüşçülər getmişdilər və arasında Həsən Nəməki də olan 25 nəfər boğazda qalmışdı. Onlar oyanıb macəranı bildikdə, Həsən bölgəni tanıdığını deyir və irəlidə gedənlərə çata bilməyəcəklərini bildirərək əlavə edib ki, bura elə bir bölgədir ki, döyüşdən sonra bizim döyüşçülərin müdaxiləsi olmadan azad edilməli və biz buradan işə başlaya biləcəkdik. (Həsən həmişə batalyonun komandiri Əli Əkbər Rəhbəri ilə birgə işləyirdi və bölgənin vəziyyətindən xəbərdar idi.) İşə başlayırlar və iraqlı qarovullardan iki nəfəri tutuqdan sonra, bölgəni iraqılardan azad edirlər. Öncədən irəliyə gedən döyüşçülər tərənin başına çatırlar və oradan görürlər ki, bir taqım döyüşçü iraqılqlarla döyüşüb və onları məhv ediblər. Hələ də heç kim bilmirdi ki, o boğazda kim döyüşür. Ertəsi gün səhər İraq əks-hücumu keçdi. Tanklar bölgəni mühasirəyə almaq istəyirdilər. Amma boğazda şiddətli şəkildə müqavimət davam edirdi. İraq bir-iki dəfə o boğaza hücum etdi. Lakin oranı geri ala bilmədi. Bəzən boğazdan bir nəfər qalxıb qumbaraatanla tanklara atəş açırdı. Nəhayət, müqavimət şiddətləndikdə və düşmənin də boğaza atəşi çoxaldıqda bir neçə nəfər oradan qalxıb yuxarıya doğru gəldi. Biz onların sayının çox olduğunu düşünürdük. Amma gördük ki, on-on iki nəfərdirlər. Qalanları o boğazda şəhid olmuşdular. Biz gördük ki, onların rəngi qaralıb. Hətta iki il birlikdə olduğum Həsən Nəməkini tanıya bilmədim. Həsən məndən soruşdu: İmam Hüseyin (ə) batalyonu haradadır? Mən də soruşdum: "Neyləyirsən?" Dedi: "Mən o batalyonun döyüşçülərindənəm, adım Həsən Nəməkidir." Baba deyirdi ki, mən o anadək onu tanımamışdım. O fədakarlıqdan sonra əməliyyatın davamında tank mərmisinin partlayışı nəticəsində şəhid oldu.

Altıncı fəsil

Xeybər Şəhidləri Düşərgəsi

Təbrizdə cəbhə uşaqlarının arasında əməliyyat söhbəti gedirdi və tanış simalar şəhəri çox tez tərk etdilər. Bu gedişlər bizim üçün də əməliyyatın olacağını göstərirdi. 1984-cü ilin fevral ayında mən də dözməyib Əhvaza doğru yola düşdüm. Orada əməliyyatın başladığı xəbərini eşitdim. Məcnun adasında, Xeybər əməliyyatı!¹ İlk günün hadisələri - adalarda olan şiddətli döyüşlər, ordunun önəmli döyüşçülərinin düşmən mühasirəsində şəhadəti və çox saylı döyüşçülərin düşmən əlinə əsir düşməsi xəbəri gəlib çatırdı. Briqadanın komandir müavini Həmid Bakiri və Murtəza Yağçıyanın şəhadət xəbəri bizim üçün çox ağır hadisə idi və hamımızı sarsıdıb matəmə qərq etdi. Bütün bunlar göstərirdi ki, Aşura briqadası Xeybərdə qızgın bir döyüşün içindədir. Briqadanın komandir heyətinin bir çoxu Xeybərdə şəhid oldular.

Bir neçə gün sonra fürsət yarandı və dostlarla Əhvazdan birbaşa Məcnun adasına getdik. Bizim adaya çatmağımız cəbhənin Qüds batalyonuna təhvil verilməsilə eyni zamana təsadüf etdi. İmam Hüseyn (ə) batalyonunun qalan döyüşçüləri geri qayıtdılar. Mən təzə çatdığım üçün Qüds batalyonunun (onlar ölkənin hər tərəfindən gələn könüllü döyüşçülər idilər) Təbriz döyüşçülərinə qoşuldum. Həmin günlərdə şiddətli yağış yağdı və batalyonun yerləşdiyi yeri su basdı və hamımızı Əhvaza qaytardılar.

Aşura briqadası Xeybər əməliyyatından sonra Əhvazla Süsəngird arasında bir bölgədə yerləşmişdi, biz də ora doğru yola düşdük. Dostlar ora maraqlı bir ad qoymuşdular: "Torpağabad." Ora Əhvaz-Süsəngird yolundan təxminən 5 km, magistral yoldan isə üç-dörd km aralı idi. Oranın torpağı qumluq idi və külək asanlıqla onları havaya sovururdu. Dostlar həqiqətən də yeni məkana maraqlı ad qoymuşdular.

Mən Qüds batalyonunun döyüşçüləri ilə Torpağabada çatdım və orada İmam Hüseyn (ə) batalyonunun döyüşçülərinin yanına getdim. Bu batalyonun döyüşçülərindən yüz nəfərdən çoxu Xeybər əməliyyatında qəhrəmancasına vuruşduqdan sonra şəhadətə çatmışdılar və bir çoxunun pək cəsədi adalarda qalmışdı. Çox sayda döyüşçü də

¹ Xeybər əməliyyatı "Ya Rəsulləllah (s)" rəmzi ilə, 1984-cü ilin fevral ayının 22-də, Hurul-Hüveyzə və Məcnun adaları adlı bir bölgədə başladı.

düşməyə əsir düşmüş və bir neçə nəfər də yaralanmışdı. Dayım oğlu İbrahim də əsir düşənlər arasında idi. İmam Hüseyn (ə) batalyonunun komandiri Məhəmmədbaqir Məşhədiibadi də Xeybər şəhidlərindən idi. Onun da cəsədi bir çoxları kimi adada qalmışdı.¹ Bu vəziyyətlə sayca az qalmış döyüşçülər məzuniyyətə göndərildilər. Həmin günlərdə birinci taqımın komandiri Mahmud Dövləti, ikinci taqımın komandiri Səməd Zəbərdest² və üçüncü taqımın komandiri Xəlil Nobəri idi. Mən də komandir müavini Səməd Qəmbəri olan ikinci taqımda yerləşdim. Torpağabaddan komandiri Əsgər Qəssab olan Seyyidüş-şühəda batalyonu da məzuniyyətə getdi.

Döyüşçülər qayıtdıqda, ordu Torpağabadla üzbəüz olan bir bölgəyə - bölgənin silah-sursat anbarının yaxınlığında olan bir yerə - köçürüldü. Bura meşə bölgəsi idi və hər cəhətdən Torpağabadın qarşısı sayılırdı. Dostlar da oranın adını Cəngələbad³ qoymuşdular. Qüds batalyonları da ora gəldi və bir müddət sonra briqadanın digər batalyonlarına qoşuldular. O müddət ərzində mən İmam Hüseyn (ə) batalyonunda, taqımda qalırdım. Qarnımın yenə başıma oyun açmağından qorxurdum. Dostlarla çox az get-gəlim olurdu, sanki əldən-ayaqdan düşmüşdüm. Dağdan yıxılma hadisəsindən sonra həqiqətən də gözüm qorxmışdı. Həmin günlərdə Əbdülhüseyn Əsədi, Yusif Fədakar⁴ və Fərəc Quluzadə ilə tanışlığım daha çox olmuşdu və çox vaxt onlarla birgə idim.

Döyüşçüləri yerləşdirdikdən sonra təlim başladı. Mən də orada ilk dəfə olaraq kimyəvi təlim keçdim. Maska ilə tanış olmaq, kimyəvi bombardmandan sonra görəcəyimiz ilkin işlər və s. Bu təlimlər təxminən bir ay çəkdi. O müddətdə çox hiss edilən məsələ yemək azlığı idi. Adi çörək döyüşçülərə çatmırdı. Əvəzində kisə-kisə quru çörək gəlirdi və döyüşçülər quru çörəklə qarınlarını doyururdular. Mən

¹ Məşhədiibadi, Mürtəza Yağçıyan və Xeybər əməliyyatının itgin düşən şəhidlərindən bir çoxu illər sonra bölgənin axtarışı zamanı tapılıb "Rəhmət vadisi"nin şəhidlər xiyabanında dəfn olundular.

² Səməd Zəbərdestin bir müddət sonra onurğa beyni kəsildi və 1995-ci ildə Təbrizin əlillər təşkilatının rəisi ikən maşın qəzasında dünyasını dəyişdi.

³ Cəngələbad coğrafi baxımdan Torpağabad qumluq bölgəsinin düz üzbəüzü sayılırdı. Qumluq olan bölgələrdə qumların əkin ərazisi və şəhərlərə tərəf getməyinin qarşısını almaq üçün, qumlu torpaqlarda bitən kiçik ağaclar əkilir ki, o ağacların bitməsi nəticəsində qumların içində meşə kimi bir bölgə yaratmışdı.

⁴ Yusif Fədakar bir neçə il sonra kimyəvi bombardmanda yaralandıqdan sonra şəhid oldu.

taqım kollektivində olmağı başqa yerlərdən daha çox istəyirdim. Taqımda hamının özünəməxsus məsuliyyəti var idi. Biri qab yumaq məsulu idi, digəri yemək alırdı, bir nəfər su gətirirdi, iki nəfər axşamlar dostların üzərinə ədyal atırdı, iki nəfər ədyalları yığırdı və xülasə, çadırda hamının vəzifəsi və yeri bəlli idi. Bu da çadırı səmimi bir evə çevirmişdi. Mən də çay məsulu idim. Orada rahat çay dəmləmək olurdu. Çünki ağac çox idi və onları qıraraq odunla od qalamaq olurdu. Çay dəmləndikdə hamıdan öncə öz stəkanıma süzürdüm. Stəkanım əslində boş mürəbbə bankası idi və mən ona çay süzdükdə çaydanın yarısı boşalırdı. Həmin anda dostların səs-küyü ucalırdı: "Seyid, sən deyəsən çayı yalnız özün üçün dəmləmişən!"

O bölgədə olduğumuz günlərdə dostların arasında çox zarafatlar olurdu. Bir gün batalyonun qaldığı bölgədə bir qoyun görüldü. Döyüşçülər onu tutub saxladılar. Hər birimiz bir şey deyirdik. Elə bildik ki, qoyun ətraf kəndlərdə olan əhalinin birinidir. Məşhədi İbadinin şəhadətindən sonra batalyonun komandiri olan Əsgər Qəssab demişdi ki, bəlkə qoyunun sahibi onu geri almaq üçün gəldi. Ona görə də onu saxladıq. Ertəsi gün əsr namazını qılırdım ki, çadırda və onun ətrafında səs-küy eşitdim. Üç nəfər yad adam ağ mələfələri özlərinə bürümüş vəziyyətdə taqımın sahəsinə daxil olmuşdu. Onları görəndə ilk şəxs oradaca özündən getmişdi. Namaz qılırdım ki, birdən ara qarışdı. Görünürdü ki, o üç nəfər döyüşçülərə ərəbcə nə isə demişdilər ki, onlar da sürətlə dağılmışdılar. Biri qumbaraatan, digəri avtomat silahına əl atmışdı və s. Hamı bayıra qaçdı. O üç nəfər də döyüşçüləri silahlı gördükdə qaçmışdılar. Hamı bayıra çıxmışdı və hərə bir şey deyirdi:

–Yüz faiz qoyunun yiyələridir.

–Yox əşi! Qəribə orasıdır ki, hamısı uzunboylu idilər!

–Heç bilmədik haradan gəlmişdilər və hara getdilər!

Hərə bir tərəfə getdi və nə qədər axtarsalar da heç nə tapmadılar. Bu məsələ dərinləşmişdi. Artıq şayiə yayılmışdı ki, batalyonun arasında üç nəfər xanım peyda olub! Bir az sonra Təcili Yardım maşını gəlib, özündən gedən qardaşı apardı. Artıq əmin olurdum ki, bu, yalnız birinci taqımın döyüşçülərinin işidir. Dostlara dedim, onlar isə dedilər: "Yox! Sən nəyə görə belə deyirsən? Məgər belə zarafat olarmı?!"

–Burada nə ərəb var, nə də yad adam. Kim idisə bizdən olub. Yoxsa bir dəqiqənin içində onlar necə qeybə çəkildilər?!

Ertəsi gün ağa Əsgər səhər düzülüşündə hamını çoxlu danladı: "Qardaşlar, dünən belə bir hadisə baş verib, bunlar yaxşı iş deyil! Dünən gecə bir qardaşın halı pis oldu və..."

Başımızı aşağı salmışdıq və qulaq asırdıq. Əmin idim ki, bu iş birinci taqım döyüşçülərinin işidir və onun əvəzini çıxmağı düşünürdüm. Sonralar aydın oldu ki, mən düz tapmışam və həmin uzun boylu şəxs birinci taqımın döyüşçülərindən idi ki, dostlar ona güllə yağdıran Hüseyn deyirdilər. Halı pis olan şəxsin özü xilasedici idi və o hadisədən sonra bir daha bizim batalyona gəlmədi!

Məşədə olduğumuz müddətdə bölgənin təbiətinə bağlanmışdım. Gündəlik dörd-beş saat çəkən təlimlərdən sonra, vaxtımın qalan hissəsini o ətrafda keçirirdim. Ağacların arasında çoxlu sərçələr olurdu və mən onlara vurulmuşdum. Bir neçə quş yuvasını qaldığımız yerin yaxınlığındakı ağacların üstünə köçürmüşdüm və hər gün yeməkdən artıq qalan düyüləri onlara səpirdim. Ana sərçənin balalarına yemək vermək səhnəsini görmək mənim üçün çox maraqlı idi. Bir gün batalyonumuzun komandiri olan Əsgər ağadan eşitdim ki, söhbətlərinin arasında deyirdi: "Burada qardaşlardan bəziləri quşbaz da olublar!"

İndi gəl and iç ki, vallah mən quşbaz deyiləm, sadəcə yeməklərin qalıqlarından bu quşlara verirəm. Artıq Əsgər ağanın sözünə görə sərçələrin yanına az gəldim. Ona görə də onlar çadırın ətrafından uzaqlaşdılar.

Həmin günlərdə səhər proqramlarında iştirak etmək məcburi idi. Dostlardan biri nə səhər proqramlarında iştirak edirdi, nə də təlimdə. Məni dilə tutub deyirdi ki, mən sənə yerinə çay dəmləyəcəyəm; bu şərtlə ki, sən də səhər proqramlarında mənim qaib olduğumun bilinməməsi üçün əlindən gələni edəsən. Razi olub iki-üç gün bu işi gördüm. Qayıtdıqda görürdüm ki, çay süfrəsi hazırdır, amma onun özündən xəbər yoxdur. Məlum oldu ki, döyüşçülər səhər proqramına getdikdə, o da ağacların başına çıxır! Palıd ağaclarının yarpaqları arasından onu görmək olmurdu. Bir neçə dəfə döyüşçülər onu axtarmışdılar və tapa bilməmişdilər. Aydın oldu ki, o, ağacların başında batalyon komandirlərinin gözündən uzaq siqaret çəkir. Adətən, səhər yeməyini yedikdən sonra təlimə gəldik. Qədim döyüşçülər olduğumuza görə çox vaxt təlimlər bizim üçün təkrar sayılırdı və belə olanda günlərimizi zarafatla keçirirdik. Bizim dəcəlliklərimiz təlim komandirlərinin bəzilərinə xoş gəlmirdi. Təlimlərdən biri kompasdan

istifadə etmək idi. Batalyonumuzun komandiri Səməd döyüşçülər yola düşməzdən öncə bir-iki nəfərlə müəyyən səmtlər əsasında yola düşürdü. Misal üçün 500 metr bir istiqamət üzrə və 1000 metr isə başqa tərəfə və s. Hər istiqamətin sonunda həmin bölgədə su, meyvə şirəsi, ya da peçenyə qoyurdu ki, döyüşçülər gecə o bölgəyə çatdıqda, onlardan istifadə etsinlər. Adətən, yola düşdükdən sonra simsiz telefonla elan edilirdi ki, nə qədər yolu hansı tərəfə gəlsinlər. Yaxşı məşq idi, amma bir gecə başımıza oyun açdı. Yola düşdük və bir mərhələdən sonra simsiz telefonla elan edildi ki, 45 dərəcəlik istiqamət üzrə irəliyə gedək. Təxminən bir km cərgə ilə getdik. Mən dostlardan iki nəfərə - Seyid Əli Əkbər Mürtəzəvi və dayım oğlu Əli Nəməkiyə yaxın idim. Əli Əkbər Herisdən idi və bizimlə yaşlı olmasına baxmayaraq uşaqlar onu "Baba" çağırırdılar. Bir az irəli getdikdə bir qumbaraatan mərmisi qutusu görüb dedim: "Baba, xəbərin varmı, ya kompası səhv başa düşüblər, ya da deyən səhv deyib. Çünki bu tərəflər silah-sursat anbarıdır və bura gəlməyə heç kimin icazəsi yoxdur." Sözüm qurtaran kimi bölgədə səs-küy qalxdı: "Dayanın! Dayanın!"

Görünür, silah-sursat anbarının keşikçiləri yemək yeyirlərmiş ki, bizim səsimizi eşidib və bir cərgə döyüşçünün silah-sursat anbarına daxil olduğunu görüblər! Dərhal silahla "dayanın, dayanın" deyərək gəlib bizi mühasirəyə almışdılar.

–Tərpənməyin, silah-sursat partlaya bilər.

Silahlarınızı yerə qoyun. Onlar özümüzə idilər və nə qədər çalışsaq da bizə inanmadılar. Biz deyəndə ki, səhvən buraya daxil olmuşuq razılaşırdılar. Ehtiyatla yaxınlaşıb təkliklə döyüşçülərimizin ayaqlarını bir-birindən aralayırdılar. Çox diqqətlə hamını yoxladılar. Silahları alıb bizim kim olduğumuzu və haradan gəldiyimizi soruşdular. Sonra da qərargaha zəng edib cavabdehimizin dediklərinin düzlüyü barədə soruşdular. Həmin gecə orada qaldıq ki, qərargahdan Aşura briqadasına və Aşura briqadasından İmam Hüseyin (ə) batalyonuna və batalyondan taqımlara zəng vurub məsələni aydınlaşdırsınlar. Gün çıxdıqda, qaldığımız yerə qayıtdıq. Səməd Zəbərdest qardaşın sığınacağından qarşısından keçirdim ki, gözüm ona sataşdı və dedim: "Səməd ağa! Mən 45 dərəcə ilə gedirəm!" Bu söz dostların arasında yayıldı. O gündən sonra nə vaxt bu sözü Səməd ağaya desəydim narahat olub deyirdi: "Seyid, sən Allah, bir daha bunu demə!"

İki ay çəkən həmin müddət, bu hadisələr və zarafatlarla daha tez keçirdi. Həmin vaxt informasiya əldə etmək və növbəti əməliyyatın planını cizmaq üçün qərargahda keçirdi və biz hamımız əməliyyatı gözləyirdik.

Məşə bölgəsindən döyüşçülərin bir hissəsi məzuniyyətə çıxdılar və biz Əhvaza yeni gəldikdə, Aşura briqadasına yeni düşərgənin tikilməsi məsələsi ilə qarşılaşdıq. Bu düşərgənin yeri Hüseyniyyə üçyolunun yaxınlığında və Xürrəmşəhrə 35 km qalmış idi. Həmin düşərgənin adı "Xeybər Şəhidləri Düşərgəsi" qoyuldu. Həmin günlər Ramazan ayına təsadüf edirdi və döyüşçülər oruc idilər. Ona görə də qərar olmuşdu ki, döyüşçülər axşam çağı düşərgəyə getsinlər. Gecəni səhərədək işləyib, səhər yenidən maşınlarla Əhvaza qayıtsınlar. Hava isti idi və o şəraitdə yalnız gecələr işləmək olurdu. Gecənin zülmət ağuşunda, ulduzlarla dolu səmanın altında işləmək bir başqa şey idi. Bölgə geniş bir səhralıq idi və buldozərlər öncədən sığınacaqların yerini qazmışdılar. Sığınacaqların dərinliyi iki metr yarım, eni iki və uzunluğu üç metrə çatırdı. Sığınacaqların torpaqlarını çıxarmaq işi qurtarmışdı və biz yalnız kisələri torpaqla doldurub divar düzəltməli idik. Sığınacağın tavanını da taxta ilə örtürdük. Taxtaya dəstək olaraq sığınacağın ortasına düz bir dirək, onun da üstünə travers qoyub üzərinə sellofon çəkir və sonda həmin yerə torpaq tökürdük. Ardıcıl olaraq bir neçə gecə işimiz bu idi. Döyüşçülər yorulurdular. Adətən gecə saat 2-3 arası, yorğunluğun şiddətindən hərə bir ədyal götürüb bir kənardə yatırdı.

Bir gecə yatmağa hazırlaşırıdım ki, uca bir səs eşitdim. Yuxumun və yorğunluğun şiddətindən oyanmağa halım yox idi, amma səs hər an daha da ucalırdı. Düşündüm ki, hər nədirsə indi qurtaracaq, amma qurtarmırdı. Yuxulu vəziyyətdə ədyalı çəkdim və üzümü döndərdikdə gördüm ki, buldozerin təkərlərinin qarşısında yam. Qorxudan yuxum qaçdı. Bir saniyədə qalxıb qaçdım və bir az sonra buldozer söndü. Bir neçə dəqiqə sonra, nələr baş verdiyini anladım. Döyüşçülərin arasında Məhəmməd adlı biri var idi ki, məscidin tikinti və təbliğat məsullarından idi. Lakin heç bir işdə yardım etmirdi, nə məscid işində, nə də ki, öz sığınacaqlarında. Bir neçə dəfə bu barədə soruşduqda, cavab verirdi: "Mən bir gün bir buldozer gətirib işimi görəcəyəm."

Görünür o gecə qərara gəlib ki, buldozərlə işini görsün. Bonabdan olan buldozerçi ədyalları yerdə səpələnmiş gördükdə düşünür ki, döyüşçülər ədyalları orada qoyub gediblər. Onun yanında oturan

Məhəmməd də bilmir ki, hər bir ədyalın altında bir nəfər yatıb. Sürücü deyirdi: "Ədyalların buldozerin təkərləri altında yırtılmaqlarına heyfim gəldi. Öz-özümə belə qərara gəldim ki, keçib getdikdə ədyalları tapdalamayım; iki təkər arasında sağ qalsınlar və onları sonradan götürə bilim." Əslində ədyallar da bir cərgədə deyildilər və o yanından keçdiyi iki-üç ədyaldı tapdalamamaqla həqiqətən də böyük iş görmüşdü! Xülasə, məsələnin aydın olması ilə, buldozer sürücüsü qorxudan donub qalmışdı. Hətta buldozərdən düşdükdən sonra nə danışır, nə də ki, bir iş görürdü. Buldozer yanlarından keçdiyi döyüşçülər bu hadisəyə inana bilmirdilər. Təkcə dayım oğlu Əli Nəməkinin başı buldozerin təkərinə dəydiyinə görə bir az yaralanmışdı. Allahdan həmin gecə heç kimin başına pis bir hadisə gəlmədi. Amma döyüşçülər həmin şəxsin məsuliyyətsizliyinə görə, ona pis bir ləqəb vermişdilər ki, uzun müddət onu o adla səsləyirdik.

Xeybər şəhidləri düşərgəsi sanki Kərbəla çölü idi. Qaynar və qızgın bir səhralıq. Havanın temperaturunun 55 dərəcədən yüksək olduğu deyilirdi. Hava o qədər isti idi ki, bir buz parçasını yüz metr məsafədə olan təminatdan sığınacağa gətirmək istədikdə əriyirdi və sığınacağın kauçuk soyuducusuna qoyduğumuz kiçik bir buz parçası olurdu. Tankerlərin suyu o qədər qızırdı ki, gün boyu dəstəmaz almaq üçün ona əl vurmaq olmurdu. Deyirdilər ki, yumurtanı bayıra qoysan bişər! Yerin içində düzəltdiyimiz sığınacaq nisbətən sərin idi və orada qalırdıq. İraqlıların Fransadan aldıkları toplar dəfələrlə düşərgəni hədəfə aldı və bu arada şəhidlərimiz də oldu. Ona görə də döyüşçülərin təchizat bölməsindən başqa bir yerə yığılması qadağan edilmişdi. Ordunun bütün batalyonları ora yerləşmişdilər və mövqeləri bir-birinə torpaq yollar bağlayırdı. Bəzən hamamdan qayıtdıqda yoldan bir maşının keçməsi ilə başdan-ayağa toz-torpağa batırıdık. Səhər proqramı da düşmənin topxanasından nigaran olduqları üçün çox qısa olurdu və Qurani-kərimdən bir neçə ayə oxunmaqla başlayırdı. Sonra taqımlar bir-birindən ayrılıb müəyyən yolda qaçırdılar. Xeybər şəhidləri düşərgəsinin girişi Əhvaz-Xürrəmşəhr yolundan bir km-dən də az məsafədə aralı idi. Amma batalyonların qaldığı yerlə düşərgənin keşikçi məntəqəsi arasında təxminən 5 km məsafə olardı. Biz hər gün səhər bu məsafəni qaçıb yola çatırıdık, get-gəlimiz təxminən on iki km olurdu. Əslində qayıdanda döyüşçülərin sayı yarıya qədər azalırdı. Çünki hər dəfə istinin şiddətindən və yolun uzunluğundan kimlərsə əldən düşüb yolda qalırdılar.

Həmin şəraitdə futbol oynamaq gündəlik əyləncələrimizdən biri idi. Səhər proqramı ilə təlimdən başqa, hər gün futbol oynayırdıq və bu arada mənim də futbol oynamağımın özünəməxsus hekayəsi var. Əvvəldən də çəkmə geyinməkdən xoşum gəlmirdi və hətta əməliyyatlarda da idman ayaqqabısı geyinirdim ki, rahat və yüngül olum. Düşərgədə də çox vaxt ayaqyalın olurdu. Elə buna görə də döyüşçülər məni "ayaqyalın" çağırırdılar. İsti havada qaynar qumların üzərində o qədər gəzmişdim ki, ayaqlarımın altı bərkimişdi. Futbolu da həmişəki kimi ayaqyalın oynayırdım. Bəzən də dostlara elə zərbələr vururdum ki, çəkmənin içində olan ayaqları əzilirdi! Əslində qaydalı oyun bacarmırdıq. Dostların arasında Əli Nəməki yaxşı oynayırdı. Adətən mən oyunda cığallıq edir, dostları əsəbiləşdirirdim. Qayda üzrə mən, Əli Nəməki, Əlirza Fəqani və Qara Əli¹ bir komandada idik və hamımız cığal! Bir gün həqiqətən pis oynadıq, hətta qapıçımız da irəliləmişdi və qapı boş qalmışdı! Bir anda rəqib komandanın oyunçuları topu bizim qapıya tərəf apardılar. Mən sürətlə irəliləyib rəqibin ayağına möhkəm vurdum ki, topu alım. O yerə yıxıldı və bir neçə dəqiqə sonra qalxıb inanılmaz bir şəkildə mənə tərəf gəlirdi. Mənə elə baxırdı ki, elə indicə vuracağını düşündüm! Amma təəccüblə yalın ayaqlarıma baxıb dedi: "Ay oğlan! Mənim ayağım çəkmənin içində qırıldı... Sənin bu ayağın nə imiş!?"

İkinci təqımın kollektivində yaxşı bir manqamız var idi. Zirək və cəld dostlar idik. Xasiyyətimiz bir-birimizə çox uyğun idi. Bəzən bir neçə nəfərlə düşərgədən gizlicə qaçırdıq. Ətrafa tikanlı məftillər çəkmişdilər. Keşikçi nəzarət qrupu da giriş-çığışı qadağan edirdi. Biz bir yeri nişanlayıb məftillərin altını qazır və oradan rahat bayıra qaça bilirdik. Bəzən Əli Nəməki, Əbdülhüseyn Əsədi, Əlirza Fəqani və Yəqub Nikpiranla düşərgədən çıxırdıq. Bəzən Əhvaza gəlib bir-iki gün orada qalırdıq. Düşərgədə səhər proqramı qısa olduğu üçün, döyüşçülərin çoxluğu və azlığı nəzərə çarpmırdı. Təqım komandiri Yusif bunu başa düşsə də heç vaxt bir söz demirdi. Təcrübəsi bizdən az olduğu üçün hörmətlə davranıb çox da ilişmirdi.

Nəzarətçilər bu məsələni bilsəydi, mütləq bizi sorğu-suala çəkib cəzalandırırdı. Amma dostlar zirək idilər və problem yaranmasına imkan vermirdilər. Hətta təqıma qayıtdıqda, digər döyüşçülər zarafata bizə "xoş gəlibsiz" deyirdilər.

¹ Qara buğdayı olduğu üçün dostlar onu Qara Əli çağırırdılar.

Oradan pis xatirələrim də var. Bir gün Əhvaza getmək məqsədi ilə düşərgədən çıxıb yolun kənarında dayanmışdıq. Yoldan keçən maşınlara əl edirdik, amma maşınlar ya dolu idi, ya da təhlükəsizlik məsələlərinə görə komandanlığın əmri ilə yolda heç kimi mindirmirdilər. Həmin gün döyüşçülərdən bir neçə nəfərlə qumlu yolun kənarında dayanmışdıq ki, uzaqdan bir yük maşını yaxınlaşdı. Maşını yaxınlığımıza çatan kimi qəfildən bizə tərəf döndü. Şoka düşdük. Mənimlə dostlardan bir nəfər tez özümüzü arxaya atdıq. Amma o dostlardan üç nəfəri vurub qaçdı. Qəlbim param-parça oldu. Yaralılar təbrizli idilər, amma heç birini tanımırdım. Alnı əzilən dostlardan biri oradaca öldü və digər iki nəfər ağır şəkildə yaralandı. Çarəsiz və əsəbi vəziyyətdə qalmışdıq ki, briqadamızdan bir toyota gəlib çatdı. Həmin an bir Təcili Yardım maşını da göründü. Yaralıları və şəhidin cəsədini də Təcili Yardım maşınına qoyub həmin toyota ilə yola düşdük. Yolda yük maşını uzaqdan görünürdü, qəfildən Təcili Yardım maşını qarşidan gələn maşının önündə yoldan çıxdı və gözümüzün önündə çevrildi. Bu nə müsibət idi?! Lakin biz dayanmadan sürətlə keçib getdik ki, yük maşınına çataq. Arxadan maşınlar gəlirdilər və bilirdik ki, mütləq Təcili Yardım maşınına kömək edəcəklər. Nəhayət, maşınların dayanacaq yeri olan, təminat yaxınlığında yük maşınına çatdıq. Sürücünü və yanında əyləşən sərnəşini tutub keşikçilərə tapşırıdık və dərhal Təcili Yardım maşınının yanına getdik. Yaralıları çölə çıxardıqlarını gördük. Şükür Allaha ki, onlara ciddi bir şey olmamışdı. Yenidən təminat yerinə qayıtdıq və həbs etdiyimiz sürücünü briqadanın qaldığı yerə gətirib baş qərgahə təhvil verdik. Bilirdik ki, həmişəki kimi baş qərgah hadisəni diqqətlə araşdırıb onu lazımınca cəzalandıracaqdı. O gün baş verən qeyri-insani hadisə və o şəhidin məzlumcasına dünyadan getmə xatirəsi uzun müddət yadımdan çıxmırdı. Cəbhə ixtlaslı və canından keçən döyüşçülərlə dolu idi. Amma arada bəzi münafıqlar da var idi ki, döyüşçülərin arasında tülkü kimi gəzir və zərbə vurmağa fürsət axtarır.

Taqımda hələ də məsuliyyətim çay hazırlamaq idi. O çöllükdə içməli su az tapılırdı. Ona görə də döyüşçülər susuzluqlarını aradan qaldırmaq və bədənlərini su ilə təmin etmək üçün çaya üz tuturdular. Döyüşçülər çayı çox sevirdilər. Amma Xeybər şəhidləri düşərgəsində neft az olduğuna görə çay hazırlamaq da asan deyildi. Mən sığınacağımızın yanında palçıqdan təndir kimi kiçik bir yer düzəltmişdim. Bir şlanq tapıb təndirin içinə qoymuşdum ki, ondan

nöyüt damcılayırdı. Həmişə orada od qalayırdım. Bölgədə kol-kos olmadığı üçün yandımağa heç nə tapılmırdı. Nöyütün həm dəyəri çox idi və həm də az tapılırdı. Bütün batalyon üçün adətən üç kanistr nöyüt verirdilər və biz də əl çəkmiş və hansı yolla olursa-olsun taqımımıza neft tapırdıq. Təminat işçiləri nöyütü bölüşdürürdülər. Yeməyi qızdırmaq üçün öncə nöyüt sobalarını doldururdular. Kanistrlərdə nə qalsaydı taqımlara paylayırdılar. Hər bölük də nöyütü öz taqımlarının arasında bölür və sonda bizə düşən pay çayımız üçün yetərsiz olurdu. Ona görə də məcburən özümüz nöyüt tapmağa çalışırdıq. Bizim taqımda Əli Zülfüqari, Yunis Bəhcətniya, Məhəmməd Milani və bir neçə nəfər dəcəl və pak uşaqlar var idi. Onların həm dəcəllikləri, həm döyüşləri və həm də ibadətləri gözəl idi. Həmin dostlarla qərara gəldik ki, təminat çadırından neft çırpışdırıb aradan çıxmaq. Təminat çadırına Həsən Patək¹ və Əyyub əmi Üzümsuyu² kimi insanlar baxırdı. Onlar bir şeyi götürüb gizlicə qaçmaqda bizdən bir neçə qat güclü sayılırdılar. Bu kimi işlərdə Həsən Patək özü kifayət qədər təcrübəli idi.

Bir gün sığınacaq düzəldirdik ki, gördüm Həsən Patək gəlir. Bir şeyi çırpışdırıb aradan çıxmaqda o qədər peşəkar idi ki, dostlar onu bu adla çağırırdılar. Dostlar dedilər: "Daş-daşıyan arabanı aparmağa gəlir, muğayat olun." Mən dedim: "Araba mənim əlimdədir! Görüm necə çırpışdırıb qaçacaq?"

Həsən gəldi və bir az sığınacağa baxdı. İşimizi tərifləyib köməyə başladı. Bir neçə kisə götürüb bir az torpaqla əlləşdikdən sonra heç bilmədim arabanı nə vaxt apardı! Bir də onda anladım ki, araba yoxa çıxıb. Bir neçə saat sonra onu təminatda gördük.

Həsən Patəklə müştərək xatirələrimiz də var idi. Bir dəfə tək-tənha məzuniyyətdən qayıdırdım. Təbrizdən Əhvaza kimi tək olmaq fikri məni yorurdu. Bütün döyüşçülərə tapşırılmışdı ki, şəhərlərdə və yollarda tək olanda heç kimlə danışmasınlar. Çünki ola bilər ki, qarşı tərəf söhbət əsnasında ondan əməliyyata zərbə vura biləcək önəmli informasiyalar alsın. Bu tövsiyə məlumat qoruma yollarından biri idi və hamımız ona əməl edirdik. Bu baxımdan, Əhvaza kimi

¹ Patək sözü əks-hücum mənasındadır. Lakin burada "çırpışdırın" mənasında işlənib.

² Rəhmətlik Seyid Əli Əkbər Mürtəzəvi bir şerində Əyyub əmini bu adla çağırırmışdı və sonralar dostlar Əyyub əmini həmin adla səsləyirdilər.

həmsöhbətsiz olacağımı düşünürdüm. Bunu zaman gördüm ki, Həsən Patək önümdəki oturmaqda oturub. Sevindim, o, yerini yanımdakı şəxslə dəyişdi və mən arxayın oldum ki, Əhvaza kimi xoş keçəcək. Orada onunla daha yaxından oldum. Şəhərdəki işindən soruşdum. Dedi ki, bir şirkətin avtobus sürücüsüdür və Maralan xəttində işləyir. Yolda yeməxanaların birində qarşımıza boyat və keyfiyyətsiz xörək qoydular. Həqiqətən də tullanası yemək idi. Amma çarəsizlikdən məcbur olub yedik. Sonra namaz qılmağa qalxdıq. Avtobusda Həsən ağa dedi: "Yeməxananın sahibi bizi axmaq hesab edib." Ondan soruşdum: "Nə qədər ziyana düşdük?"

–Yüz tümən. Amma gözlə!

Həsən ağa bunu deyib əlini cibinə salıb bəzi şeylər çıxarmağa başladı. Qaşığı, qənd qabı, duz qabı, stəkan və s. Bir-bir əşyaları dizi üstə düzüb deyirdi: "Bu qənd qabı on tümən, bu qaşığı beş tümən və s. Təəccüblə dedim: "Onda çox da zərər etməmişik ki!"

Cəngəlabadda silah-sursatla yanaşı, təminatın digər əşyaları da az idi. Məsələn, dostlar çəkmə baxımından əziyyət çəkirdilər və hətta döyüşçülərə çörək də az verilirdi. Həmin günlərdə Həsən Patək bir toyota ilə başqa bir bölüyün qərargahına getmişdi. Orada namaz üçün məscidə gedərkən görür ki, bayırda heç kim yoxdur və tez işə başlayır. Toyotanı məscidin yanında saxlayıb bütün çəkmələri maşının arxasına tökür. Beləliklə qayıdıb batalyonda hamının çəkmə problemini həll etdi. Orada bir səhra hamamı da görmüşdü. Bir gecə bölgəni tanımaq üçün yaxın qərargahlardan birinə gedərkən fərqlənən hamamı maşının arxasına bağlayıb oradan çıxarkən, ordu qüvvələri onu görüb qarşısını alıb deyirlər: "Yaxşı oldu! Biz də hamamı yolun bu tərəfinə gətirmək istəyirdik. İndi düş, səninlə sonra danışacağıq." Həsən baş üstə deyib onların arxasınca yola düşür. Ordu qüvvələri fənərlə onun önündə gedib əsil yola çatdıqda Həsən aradan çıxıb sürətlə oradan uzaqlaşır, səyyari hamamı da öz batalyonumuza gətirir. Həmin gecə heç kim onu tanımır və hansı diviziyadan olduğunu da bilmirlər ki, məsələni həll etsinlər. Həmin gecə onun çırpışdırmalarına bir xətirə də əlavə olundu.

Xülasə, Həsən Patək o günlərdə bu işlərlə dostlara çox xidmət edirdi. Bir dəfə özü danışdı ki, Xürrəmşəhrin qərargah yolunda gedərkən orada maşınların sıraya düzüldüyünü gördüm. Mən də toyotanın arxasını yüklə dolu vaqonun arxasına dayayıb özüm maşından düşdüm. Açarı da maşının üstündə qoydum. Dərhal maşının arxasını doldurdular və sürücünü səslədilər. Amma mən səsimi

çıxarmadım. Sürücüdən xəbər çıxmadığını gördükdə və yolu kəsdiyim üçün maşını yolun kənarına sürüb işlərinə davam etdilər. Başları işə qarışdıqda maşını işə salıb oradan uzaqlaşdım. Yadımdadır ki, bu çırpışdırmadan sonra təminatda kərə yağ o qədər çox idi ki, hər yeməkdə bizə kərə yağı verirdilər.

Bu vəziyyətdə biz də qərara gəlmişdik ki, Həsən Patək kimi birindən bir şey oğurlayaq. Öncə belə planlaşdırdıq ki, onların istirahət vaxtında işə başlayaq. Adətən səhər proqramına təminatdan heç kim gəlmirdi. Onlar sübh namazından sonra səhər yeməyinədək yatırdılar. Bir neçə nəfərlə onların çadırının yanında gözləyib hər birinə nəzarət edirdik. Nəhayət, çadırın altında gizlədilən kanistrlərdən birini çırpışdırdıq. Qaç-a-qaça çadırdan uzaqlaşdırdıq ki, qəfildən briqadanın təminat rəisi qarşımızda peyda oldu! Güclü və iri bədənli idi. Kanistri əlimizdə gördükdə hər şeyi başa düşdü və dedi: "Bunu hara aparırsınız?"

–Özümüzündür!

–Xeyir, bu kanister bir bölüyündür. Özü də hər bölüyün bir neçə taqımı var; komandanlıq, rabitə, təminat və s. Bunların hamısından sonra sizin taqıma pay düşür.

Mənsə dedim: "Mənə bax, gör nə deyirəm, bunu heç kimə verməyəcəyəm; nə bölüyə, nə də ki, batalyona! Ya burada nöyüt kanisterini boşaldacağam yerə, ya da öz sığınacağımıza aparacağam."

Böyük təhdid idi. Amma o inanmadı. Dedi: "Yerə tökə bilməzsən."

Gözünü qorxutmaq üçün kanisterin qapağını açıb çevirdim! Yerə bir az nöyüt töküldükdə tez qışqırdı: "Yox! Yox, istəmədik... Götür apar!" Nöyüt kanisterini izzət və ehtiramla sığınacağımıza aparıb onun üçün yaxşı bir yer tapdıq. Başqalarının tamahından və oğurluğundan amanda qalmaq üçün də növbə ilə ondan muğayət olurduq! Əminliklə deyə bilərəm ki, Xeybər şəhidləri düşərgəsində çay baxımından darda olmayanlar yalnız biz idik. Düşərgənin çətin şəraitində belə dəcəlliklər günlərin yeknəsəqliyini müəyyən qədər aradan apara bilirdi.

Bölgənin nəfəs kəsən istiliyi bir yandan, bekarçılıqla təkrar təlimlər də bir yandan. Eni 2 metr yarım, uzununu 3 metr yarım olan sığınacaqda 25 nəfər qalırdıq. Günboyu istinin şiddətindən bayıra çıxmaq olmurdu. İçəridə də tər pənməyə yerimiz yox idi. Dəfələrlə olurdu ki, sığınacağın tavanına vurduğumuz sellofandakı torpaqlar sürüşüb başımıza, ya da suyumuza və hətta yeməyimizə tökülürdü! Gecələr də başqa bir aləm idi. Yer o qədər dar idi ki, bəziləri şəxsi əşyalarının və təminat

ləvazimatlarının üzərində yatırdı. Hətta soyuducunun üstündə. Döyüşçülər çox vaxt namazlarını camaatla batalyonun namazxanasında qılırdılar. Gecə namazına da aydındır ki, sığmaca qda yer yox idi.

Günlər gec keçirdi. İnsan nə qədər hadisə danışdı, xatirə eşidib futbol oynaya bilər axı?! Bunların hamısı ilə yanaşı, təlim siniflərində iştirak etməyin vacib olduğu da həqiqətən müsibət və ona dözmək hər şeydən ağır idi.¹ O vəziyyətə dözə bilmək üçün dəlilik edirdik. Məktəb uşaqları kimi bir-birimizi ələ salıb, gülürdük və ələ işlər görürdük ki, məşqçi bizi təlim dərslərindən üzrlü saysın və xilas olaq! Təlimatçılardan biri həmişə məni göstərər deyirdi: "Bu Seyid nə vaxt dərstdə olsa, qarışıqlıq yaranır!" Həmişə mənə deyirdi ki, ya dərslə gəlmə, ya da gəlirsənsə bir qıra qda otur və icazə ver başqaları sözü müzə dinləsinlər. Yeganə təlim ki, hətta qədim döyüşçülər də onu ciddiylə alırdılar KBR² kursu idi. Kimyəvi hücum hazırlıq o qədər məharət istəyirdi ki, zənnimcə otuz dəfə də təkrarlansaydı kifayət etməzdi. Təlimlərdən biri altı saniyədə qaz əleyhinə maska geyinmək idi. Halbuki döyüşçülərin çoxu altı dəqiqədə maskanı taxma bilmirdilər. Bu dərslərdə heç kimin səsi çıxmırdı və hamı diqqətlə ustaya baxırdı. Həqiqətən də çətin idi ki, kimyəvi hücumu müəyyənləşdirənsə və dərhal nəfəsini həbs edib altı saniyədə maskanı taxasan. Elə edəsən ki, zəhərli hava heç bir yolla ciyərlərinə getməsin. Atom bombası haqda da söhbət gedirdi. Bizə deyilirdi ki, atom bombası 60-dan 100 km-dək hər şeyi şüası ilə məhv edir. Bunları eşitdikdə deyirdik: "Onda biz burada nəçiyik!?"

Bombalar haqqında ələ məlumatlar verirdi ki, faydalı olması ilə yanaşı onları düşünmək belə insanı vahimələndirirdi. Müharibə dövrü boyunca bu inanca yetişmişdim ki, döyüşçü bəsicilərlə keşikçi qüvvələr faydalı və davamlı təlimlər görürlər. Lakin şəhərdə oturub

¹ Adətən hər əməliyyatdan sonra yeni döyüşçülər batalyona gəlirdilər və onlar üçün təlimat lazım idi. Lakin qədim döyüşçülərə bu dərslər təkrar və yorucu idi. İlk dəfə Xasibanda gördüyümüz təlim təxminən bizim üçün otuz dəfə təkrarlandı. Ustalar bizi gördükdə deyirdilər: Yüz dəfə qumbara və qumbaraatanla işləyən sizlərə bunları yenidən təlim verməyə həqiqətən utanırıq. Qədim döyüşçülərin təlimlərdə iştirak etmək məcburiyyəti Dezfulun şəhid Bakiri bazasına köçənədək davam edirdi. Orada qərara alındı ki, qədim döyüşçülərlə təzə olanlara təlim metodları fərqli olsun.

² Kimyəvi, bioloji və radioaktiv maddələrlə hücumlardan qorunma təlimlərinə İran-İraq müharibəsi vaxtı verilmiş farsca abreviatuara.

ədalətsizcəsinə müharibə haqqında fikir yürüdüb – ölümlərin sayının çoxluğu könüllü qüvvələrin naşılığından və təlimlərinin zəifliyindən irəli gəlir – deyənlərin sözü mənə əzab verirdi. Bütün müharibə dövründə, bizim təbliğat zəifliyimiz, düşməni zəif göstərmək, könüllülərin vasitəsilə sadə bir “Əllahu-əkbər”lə bir tərəni ələ keçirmək, sadə və sürətli döyüşlər, insanların beynində müharibədən elementar bir görüntü yaratmışdı. Bir neçə km-lik qarma-qarışıq və çətin maneələrin yaradılması, geniş mina sahələri, üçbucaq sığınacaqlar və s. düşmənin bizim qüvvələrin gücünə və düşüncəsinə hamıdan daha çox inandığının açıq-aydın sübutu idi. Ona görə də onlar xaricdə olan himayədarlarının köməyi ilə, cəbhələrdə yolumuza maneə olmaq üçün əllərindən gələni edirdilər.

Düşərgədə hərbi təlimlərlə yanaşı əqidə dərsləri də olurdu. Çox vaxt taqımın üzvləri bir yerə toplaşdıqda, dini və əhkam məsələləri danışılırdı. Məsələn, üzvlər bir-bir namazını qılırdılar ki, qiraətdə səhvləri varsa həll olsun. Səhvlərimizi düzəltmək üçün xüsusi bir şəxs yox idi, kimin məlumatı olsaydı, deyirdi və başqaları da istifadə edirdilər. Bu məclislərdə üzvlər özlərini rahat hiss edib ehtimal verdikləri səhvləri bəyan etməkdə utanmamaları üçün, səmimi bir atmosfer yaranmalı idi. Ona görə də mən və Əbdülhüseyn Əsədi hər bir şəxslə öz ləhcəsi və hərəkətləri ilə danışib zarafatlar edirdik. Adətən, azəri dilli dostlar döyüşçülərin içində danışmağa çətinlik çəkirdilər. Onların sayı digərlərinə nisbətə az idi. Belə hallarda mənə Əsədi bacardığımız bütün metodlarla döyüşçüləri güldürüb ağır atmosferi aradan qaldırırdıq. Bizim belə şıltaqlığımızdan dostların xoşu gəlirdi. Həmin məclislərdə Lorel və Hardi¹ məsələsi də başladı. Əsədi öncədən iki filmə oynayırdı və teatrdan başı çıxırdı. Əsədi Əhvazdan Dezfula gəldikdə çox vaxt mikroavtobusa öncə 12-15 tükən arası olan kirayəni verib sonra bir saat yarım, iki saat yolu bekar qalmamaq üçün işə başlayırdı. O uzun boylu və bir az kök idi. Mənsə həmin günlərdə çox arıq idim; “kök və arıq” komediya cütlüyü olurduq. Get-gedə Lorel və Hardinin bəzi hərəkətlərini də təqlid edirdik. O mənə Lorel çağırırdı, mən də onu Hardi. Əbdülhüseyn Əsədi səfalı və gözəl insan idi. Baxmayaraq ki, yaşda bizdən böyük idi və təxminən 35 yaşı var idi. Amma təvazökar idi və cavanlarla yaxşı yola

¹ Laurel və Hardy

gedirdi. Şərəfxanə¹ limanından idi və bilirdik ki, qardaşlarından biri öncədən şəhid olub. Xülasə, o iclaslarda döyüşçülər namaz və şəri məsələlərini öyrənir, mənimlə Əsədiyə də Lorel və Hardi adları qismət olurdu.

Həmin günlərdə döyüşçülərin hazırlığını artırmaq üçün təşkil olunan manevrlər yüksək səviyyədə keçirilirdi. Mən manevrləri əməliyyatlar qədər önəmli bilirdim. Bölgə böyük maneələrle, eynilə həqiqi əməliyyat bölgəsi kimi düzəlirdi. Mina sahələri, çoxlu kanallar və s. Əslində manevrlərdə güllə atmağa icazəmiz olmadığı üçün iş daha çətin idi. Manevrlərdə bizə ağır atəşlər açılırdı və hərəkətimiz deyilən zamana görə olmasaydı, topxana atəşinin başlaması ilə döyüşçülər həlak ola bilərdilər.

Bu barədə də çoxlu xatirələrim var, lakin Xeybər şəhidləri düşərgəsində olan manevrlər, briqadamızın komandiri ağa Mehdi Bakirinin əmri ilə olunanlar həqiqətən qəribə idi. Bölgə 800 metr məsafədə minalarla dolu olurdu ki, mühəndis-istehkamçılar orada bir keçid yaratmalı idilər. Koordinasiyalı və şiddətli atəş də döyüşçülərin üzərinə yağırı. Mina meydanından sonra torpaqdan düzəlmiş, arxasında şərti düşmən olan sığınacağı vurmalı idik. Sığınacaqdan öncə nərdivan körpülər vasitəsilə eni və uzunluğu üç metr olan kanalın üstündən keçməli idik. O şəraitdə eni iyirmi-otuz sm. olan və ortasına çatdıqda yellənən nərdivan körpüdən keçmək həqiqətən çətin idi. Balansımızı qoruya bilməsəydik, kanalın içində ölüb qalacaqdıq. Manevrlərin gedişatından aydın olurdu ki, bu iş üçün nə qədər zəhmət və xərc çəkilibdir. Xüsusilə kəşfiyyat qüvvələrinin canfəşanlılığından məlum olurdu ki, onlar düşmən mövqelərini müəyyənləşdirmək üçün çox dərinliklərə gedib və zirvələrdən, maneə və sığınacaqlardan təfərrüatı ilə məlumatlar əldə ediblər. Düşmənin Avaks kəşfiyyat təyyarəsi və peyklər vasitəsilə əldə etdiyi əməliyyat məlumatlarını, biz bu canını fəda etməyə hazır olan döyüşçülərlə əldə edirdik.

Bu məsələlərlə yanaşı, döyüşçülər və komandirlər arasında yaxşı bir əlaqə var idi. Komandirlərin sözü və göstərişləri bizim üçün itaəti vacib olan bir əmr idi. Bir gün Xeybər şəhidləri düşərgəsində ağa Mehdi bizi görməyə gəlməli idi. Hamımız cərgəyə düzüldük. Batalyon, bölük, taqımlar və s. Briqadamızın komandiri də gəldi. Mehdi xətt yaran qoşunun qarşısında gedirdi. Bəzən dayanıb döyüşçülərlə söhbət

¹ Şərqi Azərbaycanda olan Şəbistər bölgəsindən.

edir, döyüşçünün əlindəki silahdan və Texniki-Taktiki Xüsusiyyətlərindən soruşurdu. Bəzən döyüşçünün qatlanmış yaxasını yavaşca düzəldirdi. Bir dəfə də yerə oturub döyüşçülərdən birinin çəkməsinin ipi uzun olduğu üçün ona bir düyün də vurdu. Dünyanın harasında bizim komandirlər kimi başçı tapmaq olardı? O bir anda bizə iki böyük dərs verirdi: "İntizam və hazırlıq, İslam ordusunda məhəbbət və empatiya dərsi." Bu ixtlas və məhəbbət qarşılığında, döyüşçülər komandirlərinin əmrini yerinə yetirməkdə canlarını da verməyə hazır idilər və verirdilər də.

Məhərrəm ayı yaxınlaşdıqda, əzadarlıq dəstələri düşərgənin gecələrinə fərqli həyəcan bəxş edirdi. Hər batalyonun döyüşçüləri şaxsey dəstələri ilə digər batalyonlara gedib o batalyonun döyüşçüləri tərəfindən yaxşı qarşılanırdılar.

Aşura gecəsi İmam Hüseyin (ə) batalyonunda başqa bir aləm var idi. Çölün ortasında, gecənin qaranlığında, bir neçə fənerin zəif işığı altında, döyüşçülər mərsiyəxanların səsi ilə birgə başa və sinəyə vurub səhra xəlvətini öz göz yaşlarına məhrəm edirdilər. Bəzən Məhəmmədrza Basir oxşama oxuyurdu. O, hamı ilə dost idi və döyüşçülər onu həqiqətən çox istəyirdilər. Bəzən də həm komandır, həm məddah, həm də müsahibəçi olan Xəlil Nobəri rövzə oxuyurdu. Batalyonun məscidində keçirilən əzadarlıqlar çox vaxt Təvəssül duası ilə və cümə axşamları Kumeyl duası ilə mənəvi bir halda qurtarırdı.

Bir gün düşərgədə şayiə yayıldı ki, atəşkəs qətnaməsi verilib. Heç kimdə düz və dəqiq məlumat yox idi. Amma görünür müharibənin gedişatına və əməliyyatların arasında fasilə çox olduğu üçün bu söhbətlər yayılırdı. Həmin günlərdə dedilər ki, bir dəstə xarici jurnalist düşərgəyə gəlib. Aralarında bir neçə qadın olmaqla, təxminən 40-50 nəfər. Qadınların hicabı olmadığı üçün maşınlarda qalmışdılar. Nəhayət, döyüşçülərin çəfiyələrini¹ alıb başlarına atıb döyüşçülərə doğru gəldilər. Əvvəlcə söhbət onlarla birgə gələn tərcüməçi vasitəsilə edilirdi. Amma bir az sonra ingilis dili müəllimi olan Musa Qəffari adlı bir döyüşçü meydana daxil olub onlarla ingiliscə danışmağa başladı. Jurnalistlərin hamısı onun ətrafına yığışdılar. O müxbirlərin bütün suallarına asanlıqla cavab verirdi. Döyüşçülər bu şəraitdən olduqca çox müsbət enerji aldılar. Onlarla söhbət əsnasında yenə şaxsey dəstəsi cuşa gəldi. Möhtəşəm bir mərasim yarandı. Döyüşçülər sinə vurub

¹ Könüllü şalı.

oxuyanın səsinə cavab verirdilər. Müxbirlər təəccüblə bizə baxırdılar. Görünürdü ki, onlar cəbhədə halsız və yorğun döyüşçüləri görəceklərini zənn etmişdilər. Lakin indi dostlarımızın enerjisi və yüksək əhval ruhiyyələri onların düşüncəsi ilə düz gəlmirdi. Əzadarlığın sonunda "Amerikaya ölüm olsun", "Səddama ölüm olsun", "Yaşasın Xomeyni" və "Qələbəyədək müharibə" kimi müharibə şüarlarını təkrarladılar və o döyüşçü müəllimin dediyi bəzi şüarları da ingilis dilində təkrarladılar. O döyüşçünün gördüyü iş siyasi baxımdan bir əməliyyat qədər mühüm idi. Çünki döyüşçülərin psixologiyasından və məqsədindən senzurasız danışdı. Müxbirlər sığınacaqlara da baş çəkdi. Döyüşçülərin səmimi və xoş əhval-ruhiyyəsi onları matməttəl etmişdi. Bölgənin 57 dərəcəlik istisində o çöllükdə məhdud imkanla bizim kollektivimizdə elə bir şey var idi ki, əcnəbilər onunla qarşılaşacaqlarını heç düşünməmişdilər.

Yeddinci fəsil

Zeyd gözətçi qülləsi

Cənub bölgəsində əməliyyat söhbəti yayılmışdı. Zeyd gözətçi qülləsinin planı bəyan edildi və qərar oldu ki, İmam Hüseyn (ə) batalyonunun xətt yaran qüvvələri bölgəyə göndərilsin və bəzi məsələlər onlara yaxından deyilsin. Harasa getmək xəbəri, uzun müddətdən sonra düşərgəni həyəcan və sevincə qərq etmişdi. Səfər çantamızı hazırladıq, şəxsi əşyalarımızı həmişəki kimi arxa cəbhə anbarına təhvil verdik. Günorta radələrində yola düşdük. Zeyd gözətçi qülləsindən o yana, toyotalar fasilə ilə bir-bir bölgəyə doğru gedirdilər. Nəzərdə tutulan yerə çatdıq və cəbhəni başqa bir briqadadan təhvil aldığımızı. İlk gün xüsusi bir şey olmadı, yalnız keşikçilər təyin edildi və bölgə ilə əlaqədar ümumi məsələlər açıqlandı. Ertəsi gün dostlardan bir neçəsi bölgənin təfərrüatı haqqında məlumatlandırıldı. Misal üçün mühüm yerlər haradır? Zirvə haradır? İraq qüvvələri haradan daxil ola bilər? Və s.

Gecələr növbə ilə keşik çəkirdik, amma dostlardan heç kim mənimlə birgə növbə çəkməyə razı olmurdu. Çünki sakit qala bilmirdim və iraqlıları ələ salırdım. Kaskalardan birini götürüb silahla onu qaldırırdım. Dərhal iraqlılar güllə atırdılar. Yerimi dəyişib yenə papağı qaldırırdım və yenə o səmtə doğru güllə atırdılar. Əlirza Fəqani mənim əlimdən bezmişdi, o, deyirdi: "Seyid! Axırda bu işlərinlə mənim başıma bəla olacaqsan!"

Düşünürdüm ki, iraqlı keşikçiləri rahat qoymamalıyıq. Bir saat sonra onların yorulduğunu hiss etdikdə, bir az da biz güllə atırdıq ki, başağrı verməyimiz tamamlansın.

Əslində bu ara-sıra baş verən döyüşlərdə anlayırıdığımız ki, düşmənin yüngül, orta və ağır silahının mövqeyi haradadır. Xüsusilə də, DŞK, ZU-23-2 və minaatanın yerləri məlum olurdu. Bizim hərəkətlərimizə düşmənin verdiyi reaksiyalar nəticəsində, hətta onların keşik çəkdiyi yer də məlum olurdu.

Zeyd bölgəsində bizim cəbhə ilə İraq cəbhəsinin fasiləsi 1 km-dən daha az idi. Xüsusi bir yerdə bütün döyüşçülərin bir araya gəlməsi mümkün olmurdu, amma günümüz zarafatsız keçirdi. Çox vaxt iraqlıları ələ salırdıq. Mən ayaq yoluna getmək istədikdə torpaqdan düzəlmiş təpələrin üstü ilə gedirdim. O vəziyyətdə mən oraya çatanadək bir neçə raket atırdılar! Bu işlərimə görə, heç kim

sığınacaqdan çöldə mənimlə gəzmək istəmirdi. Sığınacağın içinə də girdikdə kompot qutuları kimi hamını bir-birinə sıxsan da orada altı nəfərdən artıq yerləşmədik. Sığınacağın tavanı üçbucaq idi və ağacdan düzəldilmişdi. Minaatan mərmiləri ora dəydikdə bu tavanlar yaxşı davam gətirirdi. Orada olduğumuz beş gün müddətində bir minaatan mərmisi düz bizim sığınacağın üstünə düşdü. Sığınacaq dağıldı, amma heç kim yaralanmadı.

O bölgədə bizim önəmli işimiz kanal qazmaq idi. Bu kanallar torpaqdan düzəltdiyimiz təpələrin arxasından başlayırdı. Təpələrin arxasına qalın borular qoymuşduq ki, piyadalar oradan keçə bilərdi. Hücüm gecəsində döyüşçülər təpələrin üstündən bölgəyə hücumla keçə bilməyəcəkləri üçün, kanallar təpələrin qarşı tərəfinə, düşmən cəbhəsinə doğru davam edirdi. Bizim mövqedən düşmənin cəbhəsinə qədər təxminən səkkiz kanal qazılmalı idi ki, altıncı kanal bizim öhdəmizə düşmüşdü və biz üç-dörd gün növbə ilə gecə-gündüz qazıntı işinə gedirdik. Bu kanalların eni az idi, təxminən otuz-qırx sm. Dərinliyi isə təxminən bir metr yarım çatırdı. Yəni əgər kanala daxil olmaq istəyirdinsə, başını əyib girməli və dərinliyi az olduğu üçün yarı əyilmiş vəziyyətdə qaçmalı idin. Kanalın eninin az olma səbəbi də bu idi ki, düşmən mərmisinin oraya düşmə ehtimalı minimuma çatsın. Hər kanalın bir neçə kiçik yan kanalı da var idi ki, iki nəfər qarşılaşanda, onlardan biri bu yan kanala keçsin və digəri öz yoluna davam etsin. Görünürdü ki, düşmən bölgədə bəzi şeylərin olduğunu anlamışdı. Hətta bilirdilər ki, iranlı döyüşçülər kanal düzəldirlər. Amma hələ bilmirdilər ki, kanallar haradadır. Çünki qazdığımız torpaqları əl-ələ verib geri aparırdıq və öz süni təpələrimizin arxasında çölə tökürdük. Ona görə də uzaqdan xüsusi bir şey görünmürdü.

Altıncı kanalın uzunluğu, təxminən 120 metr olmuşdu. Onların sxemi elə idi ki, əsas kanalların hamısı düşmən kanallarına doğru gedirdi. Amma yan kanallar budaq kimi bu kanalların yanından salınmışdı və hər ekipaj bu yan kanallar vasitəsilə öz sığınacağına doğru gedə bilirdi.

Qərribə bölgə idi; açıq səhralıqda düşmənin torpaqdan düzəltdiyi üçbucaq təpələr – əslində bu israililərin sxemi idi – bizim üçün təhlükəli mövqe yaradırdı. O təpələrdən bir bucaq süqut etsəydi, növbəti iki təpə cəld öz qüvvələrinə dəstək verib irəliləyişin qarşısını ala bilərdilər. Bizim kanalların sxemi bu təpələrlə üz-büz qarşılaşmamaq üçün belə hazırlanmışdı. Kanallar vasitəsilə mümkün

qədər düşmənin ön cəbhəsinə yaxınlaşıb şəhidlərimizin sayını minimuma çatdıraq. Bizi çətin əməliyyat gözləyirdi. Düşmən də deyəsən bizimlə birgə kanallarla qarşılaşmamaq üçün çarə yolu axtarırdı. Bölgədə çoxlu top şəklində tikanlı məftillər qoyub onlara kəndirlər bağlamışdılar ki, biz irəlilədikdə, bu kəndirləri çəkib tikanlı məftilləri öz kanallarının içinə ataraq bizim yolumuzu bağlasınlar. Bizim yeganə çıxış yolumuz işimizi sürətlə başa çatdırmaq idi.

Hər gün kanal qazmağa gedirdik və bəzən bu işi gecələr də davam etdirirdik. Gecə işləmək daha asan idi. Çünki gündüzlər düşmən bir kaskanın hərəkət etdiyini zənn edən kimi bölgəni güllə atəşinə tutur, ya da minaatanla vururdu. Amma gecələr bu problem yox idi.

Bir gün kəşfiyyat qüvvələrindən biri xəritəni açıqlamaq üçün kanallardan birinə girmişdi və həmin anda ora bir minaatan mərmisi düşdü. Nəticədə orada olanların hamısı şəhid oldu. Minaatan mərmilərinin nadir hallarda kanalın içinə düşməsinə baxmayaraq, bu hadisə onu göstərirdi ki, kanallar bütün problemləri həll etmir.

Əməliyyata bir-iki gün qalmış bölük və taqım komandirləri və komandir müavinləri lazımı məlumatları vermək üçün bölgəyə gəldilər. Katyuşa durbinləri ilə hamını öz vəzifəsi ilə tanış etdilər. Həmin günün sabahısı, səhər namazından sonra katyuşa durbinlərinin yanına getdim ki, iraqlıların nə etdiklərini görüm. O gün günəş bizim tərəfdən saçırdı və iraqlılar mövqemizi asanlıqla görə bilmirdilər. Biz isə onları çox rahat görə bilirdik. Xüsusilə o gecə əməliyyat olacağı üçün, qarşı tərəfdə nələrlə baş verdiyi çox önəmli idi. Gördüyüm səhnə qeyri-adi idi. Orada o günədək görmədiyim bir şey parıldayırdı. Çox diqqət etdikdən sonra əmin oldum ki, gördüyüm sudur! Tez gedib bölgə komandiri olan Hüseyn Kərbəlayini tapıb macəranı ona danışdım. Gəlib baxdıqdan sonra, tez bu xəbəri qərargaha bildirdi. Anladığı ki, İraq bölgəyə su axıtıb bataqlıq yaratmaq istəyir. Qərargahdan da gəlib baxdılar və əmr etdilər ki, kanallarda qoyduqlarımızı təcili olaraq bayıra çıxaraq. Kanalların içində bir neçə qazma aləti var idi. Lakin hamısından önəmli kanalın içində olan silah-sursat idi ki, əməliyyatda onlardan istifadə olunacaqdı. Tez iş başlayıb onları kanallardan çıxardıq. Bu iş təxminən bir saat çəkdi. İşin sonunda get-gedə su bizim mövqeyə çatdı və kanalları tamamilə doldurdu.

Anladıq ki, düşmən əməliyyatımız haqda məlumat əldə edib.¹ Əlbir olub kanalların girişi sayılan təpələrin arxasına qoyduğumuz boruları torpaq kisələri ilə doldurduq və su cərəyanı təpələrin arxasında dayandı. Təxminən günortadan sonra, saat 2-də əmr verildi ki, geriyyə qayıdaq. İsfahan döyüşçüləri ilə birgə, Aşura briqadasından yalnız İmam Hüseyin (ə) batalyonu o bölgədə idi. Xeybər şəhidləri düşərgəsinə qayıdıb həmin cəbhəni başqa bir batalyona təhvil verməli olduq. Həmin anda bir mərmə döyüşçülərin arasına düşdü və bir dəstə, o cümlədən xilasedicilər yaralandılar. O vaxta qədər heç nə yeməmişdik və mən həm ac, həm də çox susuz idim. Maşına mindik; maşınımız o bölgədə güllə və qəlpələr nəticəsində pis günə qalmış bir toyota idi. Döyüşçülər ona daşqa² deyirdilər. Bir tərəfdən İsfahan qoşununun təminat maşınları gəldi və döyüşçülər arasında çörək, düyü və qarpız payladı. Toyota yola düşdükdə, təminat maşınından qarpız almaq istədim. Bu zaman sürücü qaza basdı və az qalmışdı yerə yığılım. Dostlar məni tutub çətinliklə maşının içinə çəkildilər. O vəziyyətdə qarpızı qucağımda möhkəm saxlamışdım. Dostlar qışqırırdılar: "Qarpızı burax, özün yığılırsan!"

Maşına yerləşdikdə qarpız dadımıza çatdı və susuzluğumuzu az da olsa yatırdı.

Zeyd cəbhəsinə çatdıqda başqa bir maşınla Xeybər şəhidləri düşərgəsinə götürüldük. Orada əməliyyatın ifşa olmasından heç kimin xəbəri yox idi. Ona görə də bizi görəndə hər kəs soruşurdu: "Bəs niyə qayıtdınız?"

Əməliyyatın ifşa olma xəbəri döyüşçülər arasında gəzirdi. Hamımız nigaran idik ki, necə olacaq. İki-üç gün sonra ağa Mehdi Bakiri döyüşçülərin yanına gəldi. Hamımız onu ürəkdən sevirdik və həmişəki kimi sözləri qəlbimizə yatırdı. Ağa Mehdi sonrakı əməliyyatlara hazırlıqdan danışır və bu əməliyyatın ifşa olunmasını izah edirdi. Döyüşçülərin ağlamaq səsi ucaldı. Hamımız çox yaxşı bilirdik ki, bir əməliyyatın planlaşdırılması və icrası üçün nə qədər zəhmət çəkilir. Batalyonlar əməliyyata çatmaq uğrunda aylarla təlim keçir və çətin şəraitə dözürdülər. O şəraitdə əməliyyatın ifşa olmaq xəbəri hamı üçün

¹ Görünürdü ki, iraqlılar bir neçə gün öncədən balıq kanalından bölgəyə su toplamağa başlamışdılar. Çünki bir günün içində o qədər suyu bölgəyə axıtmaq mümkün deyildi.

² İstifadəyə yararlı araba.

müsibət sayılırdı. Mehdi söhbətlərinin sonunda buyurdu ki, hamımız on beş günlük məzuniyyətə gedəcəyik və inşallah qayıdanda Xeybər şəhidləri düşərgəsindən başqa bir bölgəyə göndəriləcəyik.

Bu hadisə məni çox təsirləndirmişdi. Uzun müddət bu barədə fikirləşirdim. Düşünürdüm ki, məlumatları qorumaqda yaxşı davranmamışıq. Cənub və qərb bölgələrində olan döyüşçülər, gördükləri təlimlərə əsasən, çox rahatlıqla növbəti əməliyyatın harada olacağını təxmin edə bilirdilər. Ehtimal var idi ki, əməliyyatlardan öncə ailələri ilə əlaqə yaradan minlərlə şəxsin arasından bir neçə nəfər də öz təxminilə növbəti əməliyyat haqqında danışmış. Bizə demişdilər ki, düşmən inkişaf etmiş texnika ilə söhbətləri dinləyə bilər. Xəyanətkarlar da həmişə aktiv idilər və ən xırda məlumatı da düşməne çatdırırdılar. Xülasə, uzun müddət əməliyyatın ifşa olma acısını yaşadığ.

Hamımız qayıtmağa hazırlaşırıdık. Dəmir yoluna gəlib döyüşçülərin nəfəskəsən qələbəliyi arasında, nəhayət qatara mindik. Qüvvələrin bir hissəsinin avtobusla getməsi baxmayaraq, başqa briqadalar da məzuniyyətə getdiyi üçün dəmir yolunda izdiham var idi. Nəhayət, qatar yola düşdü. O vəziyyətdə hamı çalışırdı ki, öz dostları ilə eyni kupədə olsun. Bizim kollektiv də bəlli idi. İmam Hüseyn (ə) batalyonunun bir neçə dəcəl döyüşçüsü - Əbdülhüseyn Əsədi, Əli Nəməki, Fərəc Quluzadə, Mustafa Pişqədəm,¹ Baba və s. Babanın şairlik istedadı var idi və həmin günlərdə döyüşçülərə gözəl şeirlər oxuyurdu. Mustafa Pişqədəm də sərbəst döyüşçü idi və bir az qarayanız olduğu üçün, Baba döyüşçülərə yazdığı şeirdə, bir neçə beyt onun haqqında da demişdi:

Bu qordanda² gəzər azadə bir şəxs.

Siyahidən³ qara çaydana bənzər!⁴

Yol boyu kupe və zalda vəlvələ idi. Gecə qaranlıq düşdükdə yanımızdakı kupeyə hücum edib işıqları söndürür, bir-birimizi

¹ Mustafa Pişqədəm sonralar Səməd Zəbərdestin yerinə takım komandiri oldu və "Kərbəla-5" əməliyyatında mənəvi şəhadətində İmam Hüseyn (ə) batalyonunun komandiri idi.

² Batalyon.

³ Qaralıqdan.

⁴ Təəssüflər olsun ki, Seyid Əli Əkbər Murtəzəvinin (Baba) bütün şeirləri yadımda deyil. İmam Hüseyn (ə) batalyonunun şücaətli döyüşçülərindən idi və bunu Bədr əməliyyatında, şəhadət gecəsində çox gözəl göstərdi.

doyunca kötəkləyirdik. Kollektivimiz başqa bir aləm idi. Dəcəllik etmək üçün ən kiçik fürsəti əldən vermirdik. Qatarda döyüşçülərə verilən yemək hamburger sandviçi ilə şirə idi. Hamburgerin əti rezin kimi idi və döyüşçülər haqlı olaraq adını tayer¹ qoymuşdular. Çoxları onu yedikdən sonra qarın ağrısına düşdülər. O yeməyi çətinliklə həzm etmək mümkün olduğuna baxmayaraq, şiltaqlıq üçün də olsa gedib yenidən yemək alırdıq. O kollektivlə hər yerdə və hər saatda xoş keçirdi.

Nəhayət, Təbrizə çatdıq. Amma qatar dayanmadan öncə Təbriz döyüşçüləri məscidlərdə olan məclis proqramlarını bir-birinə deyirdilər: "Birinci gün axşam Silab məhəlləsində olacağıq, ikinci gün Gəzran məscidində və s."

Bizim üçün məzuniyyət zamanları xoş keçirdi və cəbhə uşaqları ilə əlaqəmiz davam edirdi. Qədim döyüşçülərin hamısı bu atmosferdə idilər. Şəhərdə döyüşçülər birgə olduqları üçün məscidlər bəsicilərin səfalı kollektivini xoş üzlə qarşılayırdılar. Bu məclisləri keçirməyə könüllü olan məscidlər bəzən bir batalyonun bütün döyüşçülərini dəvət edirdilər. Bəzən də camaatın köməyi ilə şam yeməyi hazırlayırdılar. Ətrafında döyüşçülərin oturduğu uzun süfrələr insana cəbhənin fəzasını xatırladırdı.

Bir gecə məclis Abbasi prospektində olan Kələntər məscidində idi. Oranın qərargah üzvü olan Kərim Qurbani məni dəvət edərək dedi ki, gecə qayıtdıqda hara istəsən özüm səni çatdıracağam. Adətən şam yeməyindən sonra, əzadarlıq və sinə vurmaq mərasimi olurdu. Mərasimdən sonra da hər kəs maşını, ya da motosikleti olan dostu ilə qayıtmaq üçün danışib razılaşırdı. Həmin gecə də süfrələr sərildi, camaatla məscid əhalisinin verdiyi dadlı yeməkdən sonra, əzadarlıq mərasimi keçirildi və sonda növbəti məclisin tarixi və yeri müəyyənləşdi. Bu müddət ərzində Kərim Qurbaniyə bir neçə dəfə işarə edərək dedim ki, gecdir, getməliyəm. Amma o deyirdi: "Yox! Özüm səni çatdıracağam."

Nəhayət, dostlardan birinin motosikletini aldı ki, məni məqsədə çatdırsın. O gecə qardaşımın Bahar prospektində olan evinə getməli idim. Oranın həmin məhəllə ilə fasiləsi bir az çox idi. Kərim yola düşdü və çox sürətlə gedirdi. Onun sürətindən qorxmurdum, amma başımıza nəsə bir bəla gələcəyindən ehtiyat edirdim. Çünki o da

¹ Təkər.

mənim kimi öncədən bir qəlpə nəticəsində bir gözünü itirmişdi. Gecə saat 12-ni keçmişdi və biz sürətlə prospektləri ötüb keçirdik. Bir neçə dəfə ona dedim: "Ay bala bu sürətlə getmə! Dörd yolda bir maşınla qarşılaşsaq nə edəcəksən?"

–Sən nigaran olma! Amma dördyola yüz metr qalmış mənə de, özüm sürətimi azaldacağam!

Bazar prospektinin başında xatırlatdım ki, dördyola yaxınlaşırıq. Sürətini azalt. Amma o, sözümə fikir vermədən sürətlə gedirdi! İki dördyolu həmin sürətlə keçdi. Artıq qışqırmağa başlamışdım: "Saxla, saxla işim var!"

–Nə işin var?

–Daha bəsdir, piyada getmək istəyirəm!

–Niyə piyada gedəsən... Dedim axı, dördyola yüz metr qalmış mənə bildir, bir az yavaş gedərəm!

–Biz ki, iki dördyolu adladıq!

–Mən heç nə görmədim axı!

Ona dedim: "Mən sənə dedim ki, yüz metr qalıb... Ay oğlan! Sən hara baxırsan!"

Allahın köməyi ilə Kərim məni qardaşımın evinə sağ-salamat çatdırdı. Amma ondan sonra nə vaxt onu görsəydim deyirdim: "Kərim, yüz metr qalır ha!"

Dostların kollektivini çox istəsəm də, hər gecə kənddən mərasimlərə gəlib qayıtdıqda bir nəfərə zəhmət verməyi xoşlamırdım. Çox vaxt kənd məscidinin qərargahında dostlarla olurdu. Həmin günlərdə cəbhə döyüşçüləri arasında "Əsgər Qəssab" adlı bir proqram açıqlanmışdı. Çünki bu məsələni onun söhbətləri başlatmışdı. O deyirdi: "Kim şəhərinə qayıdırsa, heç olmasa üç nəfəri özü ilə cəbhəyə gətirsin." Dostlar bu məsələ üzərində çox işləyirdilər. Televiziyadakı təbliğat canlı olmadığı üçün, bəzən cəbhə həqiqətləri düzgün şəkildə çatdırılmırdı. Biz qərargah uşaqları arasında cəbhədən danışırıdık. Düşməndən, öz döyüşçülərimizdən, imamın buyurduqlarından, müharibənin problemləri və cəbhədə olmağın zərurətlərindən: "Qardaş! Bir insan müəyyən müddətədək cəbhədə qala bilər; məgər mən özüm cəbhədə nə qədər qala bilərəm. Nəhayət, ya yaralanacağam ya da şəhid olacağam və yerim boş qalacaq. Sizlər şəhid döyüşçülərin yerini doldurmalısınız..."

Belə söhbətlər dəfələrlə olurdu. Camaata moizə etmək istəmirdik. Amma anlamışdıq ki, müharibənin faktlarını düzgün şəkildə dedikdə

təsirli olur. Bizim kəndimiz (Xəlcan) o bölgədə ən böyük kənd idi. Təxminən yeddi-səkkiz min nəfər əhalisi var idi və qərargahı da aktiv idi. Qərargahımızın təxminən səksən nəfər qüvvəsi var idi ki, çoxu cəbhəyə göndərilmişdi. Bu üzvlərin başqa fəaliyyətləri də var idi. Məsələn, gecələr həmişə kənddə keşik çəkirdilər. Həmin gecələrdə o bölgədə oğurluq və qanunu pozan işlər baş vermirdi. Amma bəzən xəbər verirdilər ki, bir bağda içki məclisi qurulub əxlaqsız işlər görülür və s. Belə olduqda dostlar çox vaxt cəbhə görmüş qüvvələr olduqları üçün asanlıqla həmin yerə gedib o işlərin qarşısını ala bilirdilər. Bu nəzarətlər kəndin ümumi yerlərində də təsirli idi və camaat da bizimlə əməkdaşlıq edirdi.

Məzuniyyətdə olduğumuz bir-iki həftə müddətində, heç olmasa iki-üç dəfə gecə döyüşü təlim proqramı icra edirdik. Kəndimiz dağlıq bölgə idi və mən dağ döyüşlərində məharətli idim. Öncə qara lövhəyə öz mövqeyimizlə şərti düşmənin mövqeyini çəkirdim və hərəkət edəcəyimiz yolu açıqlayırdım: “Düz yoldan düşməyə tərəf getmək olmur, çuxurlardan və dərələrdən keçməliyik, düşməni də bu yolları sizin rahat keçməyiniz üçün maneəsiz qoymayacaq və mütləq çuxurlar mina ilə dolu olacaq...”

Bu dağa dırmaşmalarda təcrübələrimizi paylaşırıdık. O yerlərdə ki, piyada əleyhinə mina, tank əleyhinə mina, maşın əleyhinə mina qoyula bilərdi, dostlara göstərirdim. Çalışırıdık ki, şərti düşmənin görə bilməyəcəyi yerləri, ya da maneələrdən təmiz qalmış yerləri tapıb, oradan yuxarı çıxaq.

Korpus tərəfindən də qərargahın üzvlərinə hərbi təlim kursları təşkil olunurdu və bu qüvvələrin çoxunun təlim kartları var idi. Onlar cəbhəyə göndərildikdə xam döyüşçü sayılmırdılar və təxminən cəbhənin atmosferi ilə tanış idilər. Hər məzuniyyətdən sonra bu qüvvələrdən bir neçə nəfərini özümüzlə birgə batalyona aparırıdık. Briqadada icazə verilmişdi ki, kim yeni döyüşçü gətirsə, öz batalyonuna apara bilər. Amma onlar şəraitə uyğunlaşdıqdan sonra, bir daha bölüklərə bölünür və başqa bir batalyona gedə bilmirdilər. Bəzən yeni gələn qüvvələrlə yeni bir batalyon da təşkil olunurdu. Çünki 300 nəfərlik batalyon, 600 nəfərlik ola bilməzdi. Yeni qüvvələrdən ayrıldıqdan sonra da onları tək qoymayıb həmişə dostlara baş çəkirdik.

Bu gedişlə məzuniyyətlərimizdə əslində işgüzar günlər idi. Bunlarla yanaşı, hər gecə proqramlarımız olurdu. Təbrizdə və ya kəndimizdə olan müharibə əlillərinə və şəhid ailələrinə baş çəkmək hər gecə

gördüyümüz işlərdən idi. Heç olmasa hər gecə iki şəhid ailəsinə baş çəkirdik. Bu get-gəllər həm bizə, həm də şəhid ailələrinə xoş təsir bağışlayırdı. Əlaqə o qədər səmimi idi ki, onlar bizimlə həqiqətən öz oğulları kimi davranırdılar. Səmimi qəlbdən bizi şam yeməyinə, çay süfrəsinə qonaq edirdilər.

Biz də yox demədən qəbul edir, cəbhədən, döyüşçülərdən, şəhidlərin xatirələrindən və hər şəhidin yerini onlarla nəfərin dolduracağından danışırıdık. Ruhiyyə verib ruhiyyə alırıdık.

Guya məzuniyyətdə idim, amma o qədər işim olurdu ki, yazıq anam bəzən qərargah uşaqlarının yanına gəlib deyirdi: "Ay bala, heç olmasa icazə verin Nurəddin gecələr gəlib evdə yatsın!"

Yazıq həci xanım həmişə şikayətlənirdi. On beş gün məzuniyyətdən cəmi iki-üç dəfə şam, ya da günorta yeməyi süfrəsində onlarla birgə idim. Anama deyirdim: "Əmin ol ki, oturub-durduğum uşaqlar yaxşı insanlardır." Anam deyirdi: "Mən buna inanıram, amma arada öz evinə də baş çək!" Düz deyirdi. Bəzən gecələr saat 2-nin yarısı evə gedirdim. Halbuki, kənddə saat 10-11 arası hamı qapısını qıfıllayırdı. Bunların hamısı ilə yanaşı məzuniyyət günlərində yaralarımın müalicəsinin dalınca da gedirdim. Bunlar ömrümün sonunadək mənimlə olmalı idi! Mənim evə gəlib-getmək proqramım hamı üçün adi olmuşdu. Yalnız anamdan başqa. O istəyirdi ki, mən evdə daha çox olum və mən bunu edə bilmirdim. Getmək zamanı çatdıqda da, məni yola salmağa yalnız o gəlirdi. Bəlkə də Sadiqin şəhadətindən sonra məndən ötrü daha nigaran olurdu. O deyirdi: "Bu səfər yenə gedirsən, birdən sağ qayıtmazsan və yenə..."

–Yox! Mənə heç nə olmayacaq. Bəlkə yaralandım, onda da sizə zəng edəcəyəm!

Qəribə bir macərə idi, həmişə yaralanmadan öncə ürəyimə damırdı ki, bir hadisə baş verəcək. Bilirdim ki, Allah yanında kamil bir şəkildə qəbul olmağıma hələ çox var. Mühəribədən dörd il keçdikdən sonra, növbəti şəhidləri tanıyıb təsdiqləmə işinə girişmişdim. Yalnız cəbhə və əməliyyatda deyil, hətta bəzən məzuniyyətdən cəbhəyə qayıdan vaxtlarda da bəlli idi ki, bəziləri son dəfə olaraq sağollaşırlar. Sağollaşmaq qaydalarından və analarının baxışlarından və s.

Anam deyirdi: "Sadiq qatara mindikdə, bilirdim ki, bir daha qayıtmayacaq! Sanki Sadiq özü də bilirdi. Çünki davamlı olaraq dönüb mənə baxır, bir daha sağollaşırdı." Bəzən anamla Sadiq haqda danışırıdık. Deyirdik ki, şəhadətindən bir müddət öncə dəyişilmişdi.

Evdə olduqda da çalışırdı ki, yeməyi ordunun yeməkləri kimi olsun. Cəbhədə bəzən yemək az olurdu və döyüşçülər aclıqlarını aradan qaldırmaq üçün, məcbur olub quru çörək yeyirdilər. Elə bir şey idi ki, şəhərdə insan yüz gün də qalsa ona tərəf baxmazdı. Hacı xanım deyirdi: "Sadiqin məzuniyyətdə olduğu on gün müddətində elə bir gecə olmurdu ki, oyanıb onu namaz qılmaqdan başqa bir halətdə görüm."

Əslində insan ağılı da deyirdi ki, Sadiq kimilərin yerlə fasiləsi get-gedə çoxalır.

Bu vəziyyətlə məzuniyyət sona çatdı və qatarla müharibə bölgəsinə qayıtdıq. Elə bir bölgə ki, müharibə dövründə, bizim həqiqi vətənimiz olmuşdu.

Səkkizinci fəsil

Müharibədə həyat

Bir neçə gün idi ki, Xeybər şəhidləri düşərgəsində idik. Lakin sonra briqadanı yeni bölgəyə göndərmək işi başladı və Xeybər şəhidləri düşərgəsi tədricən boşaldı. İmam Hüseyin (ə) batalyonu yeni məntəqəyə, yəni Dokuheyə göndərilən ilk batalyonlardan idi.

Dokuhə, Əndimeşk-Dezful yolunun yaxınlığında, dağlıq bölgə idi. Ordu hərbi hissəsinin düz qarşısında – bura 27-ci Həzrət Rəsul (s) briqadasının yerləşdiyi yer idi – bir yol çəkilməmişdi. 31-ci Aşura briqadasının müvəqqəti qaldığı yerə gedirdi. Ora bir neçə cəhətdən müsbət imtiyazlara sahib idi. Məsələn, bağlı bölgə olduğu üçün, bombardman zamanı xəsarət və şəhidlərin sayı az olurdu. Həmin Hərbi Hissədə ordunun Hava Hücumundan Müdafiəsi güclü idi və biz onun yaxınlığında olduğumuz üçün çox rahat idik. Dokuhədə əsil məqsəd döyüşçüləri hazır vəziyyətdə saxlamaq, əməliyyatın mövqeyini müəyyən etdikdən dərhal sonra, briqadanı yeni məkana göndərmək idi.

Çadırları qurmaq və batalyonların yerləşməsi üç-dörd gün çəkdi. Sonra həmişəki kimi proqramlar başladı. Orada səhər proqramları dağaçıxma məşqləri idi. İlk növbədə Qurandan bir neçə ayənin qiraəti və tərcüməsinin oxunuşu dinlənir, ondan sonra batalyonun komandiri döyüşçülərlə söhbət edir və daha sonra döyüşçülər dağa çıxmağa gedirdilər. Bəzən də proqram idmanla sona çatır və səhər yeməyindən sonra təlimlər başlayırdı.

Dağaçıxma proqramında hər təqım bir tərəfə gedirdi. Çünki bütün batalyonun və hətta bölüyün birlikdə hərəkəti bir cərgə ilə mümkün olmurdu. Dağa çıxdıqda döyüşçülər şüarlar verirdilər və səslərinin əks-sədası daşların arasında yayılırdı. Hamıya enerji verən müsbət şüarlar çox vaxt Kürdüstanda oxunan həmin qədim şeir olurdu. Bəzən dağa çıxmaq əsnasında, dostlarla Kürdüstan dağlarındakı müharibədən aylarla topladığımız təcrübələrimizi paylaşırıdıq. Dağlıq bölgədə döyüşməyin nə kimi özəlliklərə malik olduğundan danışırıdıq. Düşmən həm çala-çuxurları, həm də keçid üçün münasib yerləri tanıdığı üçün mütləq orada maneələr qoyacaq. Yaxşı döyüşçü yubanmadan əlavə cıgırlar tapmalıdır. Döyüşçülər qayalara çıxmaq və çuxurlarda hərəkət etməkdə o qədər məharətli olmalıdırlar ki, tez qərara gəlib irəliləməyin yolunu tapsınlar.

Biz Dokuhədə təxminən iki ay qaldıq. O müddətdə səfalı səhər proqramları və dua ilə əzadarlıq mərasimlərimiz olurdu. Bəzən İmam Hüseyin (ə) batalyonunun döyüşçüləri "səhər yeməyi" yeyirdilər. Bu kollektivdə də bəzən dəcəlliklər və zarafatlar olurdu. Məsələn, yanımızdakının başını qatıb çayının içinə duz tökürdük. Sonra dayanıb onun şirin və duzlu çayı içdikdən sonra, üzündə yaranan səhnəni izləyirdik!

Gündəlik təlimlərdə döyüş hazırlığını qorumaq və növbəti əməliyyatda düşmənin kimyəvi bombardman ehtimalına əsasən, kimyəvi təlimlərə xüsusi diqqət göstərilirdi. Öncəki təlimlərin təkrar olması ilə yanaşı, bu dəfə kimyəvi bombardmanla qarşılaşmaq praktiki olaraq göstərilirdi. Bəzən bölgəyə gözyaşardıcı qaz buraxırdılar və biz altı-səkkiz saniyə ərzində maska taxmalı idik. Adətən, səhərlər bir-iki saat maska taxmalı idik ki, o vəziyyətdə nəfəs almaq fərqli idi və adam çətinliklə dözə bilirdi. Əslində bu proqramdan məqsəd bu idi ki, döyüşçülər maska üzlərində ikən işlərini görməyə öyrəşsinslər. Bu proqramların hamısında növbəti əməliyyatın məxfiliyini qorumaq üçün çətdirici bir cəhət də var idi. Çünki təlimlərin növündən döyüşçülər sonrakı əməliyyatın hansı bölgədə olacağını təxmin edə bilmirdilər. Səhralıq, dağlıq bölgə, yoxsa su!?

Ən çətin manevrlərdən bir neçəsi də orada oldu. Çünki səhralıqla dağlıq bölgədə döyüşçülərin yol getməsi çox fərqli idi. Səhralıqda uzun məsafəni sürətlə qaçmaq olurdu. Amma hündürlükdə iyirə-otuz metr qaçdıqdan sonra tənənfəslik bizi incidirdi. Dağda hamı və ya bir neçə nəfər bir sırada hərəkət edə bilmirdi. Hamı bir-birinin arxasında, bir cərgədə hərəkət etməli idi. Bu şərait dağ zonasında manevri çətinləşdirmişdi. Öncədən Kürdüstanın dağlıq bölgəsindəki müharibədə qazandığım təcrübəyə görə bilirdim ki, manevrdə eynilə həqiqi bir əməliyyat kimi artilleriyanın atəşini məharətlə, yaxşı bir şəkildə mərkəzləşdiriblər. Manevrlərdən birində gecənin qaranlığında bir dərədən keçirdik ki, ondan yeddi-səkkiz metr aşağıda axar çay var idi. Tapşırıq belə idi ki, döyüşçülərdən bir neçəsi yaralı kimi xərəkədə uzansınlar və başqa döyüşçülər təcili şəraitdə yaralıları daşımaq işini də öyrənsinslər. O dərədən keçəndə atışma da olurdu, həmin vaxt döyüşçülər bir daşın arxasında yerləşib yerə uzanırdılar. Bu şəraitdə idim ki, qəfildən ayağım sürüşdü, yuvarlanıb dərəyə düşdüm. Pis bir vəziyyət yaranmışdı. Bilmirdim hara qədər sürüşəcəyəm və tutmağa da heç bir imkan yox idi ki, özümü saxlaya bilim. Yalnız bir müddət

sürüşdükdən sonra qumluq bir yerə düşdüm. Xoşbəxtlikdən ciddi bir xəsarət almadım. Daş qayanın üstünə düşsəydim Allah bilir başıma nə gələcəkdi. Mənim kimi başqa iki nəfər də sürüşüb düşmüşdülər. Sadəcə bir az əzilmişdik və ağrımız var idi. O qaranlıqda atışma səsləri və partlayışlardan çıxan işıqdan başqa bir şey görmürdüm. Manevrin planını yazan şəxs döyüşçülərin hərəkəti üçün yaxşı bir yer seçmişdi. Çuxurdan aşağıda boş qumluq bir sahə var idi və döyüşçülər süqut etdikdə çox ehtimalla oraya düşəcəkdilər.

Manevrin sonunda döyüşçülər şərti yaralıları apardıqdan sonra, üç nəfərin çuxurlara düşdüyünü demişdilər. Bizim yanımıza gəlib sağ olduğumuzu gördülər. O macərədə heç birimizin ciddi bir xəsarət almadığımız həqiqətən qəribə idi. Ertəsi gün Hacı Milani və Bəhcətniya ilə ora getdikdə və o cür hündür bir yerdən süqut etdiyimizi gördükdə, Allahın lütfünü daha çox anladım. Dokuha səfalı yer idi və gözəl təbiəti var idi. Bəzən su damcı-damcı daşın arasından süzülüb incə bir yarıq düzəldirdi. Boş vaxtlarımızda bir neçə nəfərlə dağa gedirdik. Bəzən özümüzlə ədial və yemək aparıb yanından aram-aram su axan bir daşın kənarında otururduq. Həqiqətən gözəl mənzərə idi və orada hər şey insana ləzzət edirdi. Daşların arasından çıxan su iki-üç metrədən aşağı süzülürdü və biz daşların arasında su toplamaq üçün bir yer düzəlmişdik. O təmiz sudan içirdik və bəzən çay dəmləyirdik. Çox vaxt səhər yeməyi üçün ora gedirdik. Elə bir dostların yanında ki, o günlərdə bizim ən yaxınlarımız idilər, gülməyimiz və ağlamağımız birgə idi və necə də yadda qalan macərələr keçirmişdik. Bəzən orada şəhid dostlarımızı yad edirdik. Gələcəkdən danışırıdık və s.

O səmimi, məhəbbət və sevgi dolu fəzada bayramlar unudulmurdu. Bir dəfə Dokuhadə idik ki, Qədir-Xum bayramı gəlib çatdı. Həmişəki kimi batalyonun seyidləri şirini hazırlamaq fikrində idilər. Mənimlə digər seyidlər birgə bir çadırın içində oturmuşduq və batalyonun döyüşçüləri dəstə-dəstə oraya gəlirdilər. Hamı bir-birilə əl-əl verdi və kollektivimizdə olan ruhani dostumuz qardaşlıq siğəsi oxudu. Ondan sonra hamı bir-birini seyid çağırırdı. Bəzən ailəmin sözü yadıma düşürdü: "Nə vaxta qədər cəbhədə qalmaq istəyirsən?!"

Düşünürdüm ki, bu səfalı və riyasız fəzanı kim dərk etsə, cəbhənin torpağını buraxıb şəhərə dözə bilməz.

Gizlicə aradan çıxmaq proqramı Dokuha düşərgəsində də davam edirdi. Çox vaxt Dezfula gedirdik. Amma bir dəfə Hacı Milani və Yunis Bəhcətniya ilə qərara gəldik ki, Dokuha dağlarının arxasını

görməyə gedək. Səhər dostlardan ayrıldıq. Əslində hamının başı bir işə qarışıq idi və bizim gedişimiz qeyri-adi görünmürdü. Dağları yuxarı çıxmağa başladıq. Amma nə qədər getsək də, qarşımıza yeni bir yol və başqa bir cığır çıxırdı. Yorğunluq tədricən qüvvəmizi alırdı. Suyumuz qurtarmışdı və biz hələ heç yerə çatmamışdıq. Uzun yol gəlmişdik və həmin yolu geri qayıtmaq istəmirdik. Qısa bir yol tapıb tez qoşunumuza çatmaq istəyirdik. Susuzluq bizi əldən salmışdı. Yunis ardıcıl deyirdi: "Siz Allah mənə bir qurtum su verin!"

Həqiqətən də halsız olmuş və tərpənə bilmirdi. Hacı Milani ilə qərara gəldik ki, ondan ayrılıb su tapmağa gedək. Nəhayət daşların arasından bir az su tapdıq. Suyu götürməyə heç nəyimiz yox idi, çünki yolun ortasında yorğunluq və halsızlıqdan boş su qablarımızı tullamışdıq. Çəfyələrimizi bir az isladıb Yunisə tərəf qayıtdıq. Yaş çəfyələrimizi onun ağzına sıxıb bir neçə damcı su ilə onun özünə gəlməyinə səbəb olduq. Heç düşünməzdik ki, bir gəzinti üçün dostlardan aralanıb bu vəziyyətə düşək. Qarşıdakı yolu tanımırıq; qayıtmaq yolumuz da uzun idi və gecəyə düşəcəkdik. Aciz halda deyirdim: "Hələ qoşuna çatsaq da mən üç-dörd günədək özümə gələ bilməyəcəyəm!"

İsti bir günorta idi və biz daş-qaya arasında giriftar olmuşduq. Get-gedə qayıtmaq yolunu da itirdik. Qərara gəldik ki, hər birimiz bir tərəfə gedək və yeni bir şey gördükdə bir-birimizi səs-ləyək. Bir-birimizdən uzaqlaşdıq. Bir qədər sonra Hacı Milani su tapıb bizi səs-lədi. Biz də o tərəfə getdik. Ora axar çayı olan bir dərəyə gədirdi. Dağdan aşağı enərkən gözüm qaranlıq çalırdı. Ardıcıl deyirdim: "Məndən muğayat olun, yıxılıram!"

O ikisinin arasında qaldım və pis bir vəziyyətdə çaya doğru yola düşdük. Suyu çatmaq bizə bir qədər ümid verdi. Su içdikdən sonra qəfildən xatırladım ki, manevr vaxtı bu axar çayın və bu dərənin yanında idik. Düşündüm ki, onun uzunluğu boyu getsək batalyona çatacağıq. Həmin yolu getməyə başladıq. Günəş yavaş-yavaş qürub edirdi və ümidvar idik ki, qaranlıq düşməmiş qərargaha çatacağıq. Böyük bir su borusuna çatdıq və batalyonun təminat işçilərini gördük. Onlar su aparmaq üçün oraya gəlmişdilər. Çox sevindik. Heç nə anlamadan paltarla suyun içinə girdik. Başımızı su borusunun içinə salmışdıq! Suyu əlimizə, üzümüzdə çırpıb gülürdük. Təminat işçiləri təəccüblə soruşdular: "Niyə belə edirsiniz, bu nə işdir?" Bilmirdilər ki, səhərdən dağda yolu azmışdıq.

Dağlıq bölgələrdə olmaq təcrübəmlə yanaşı dağın içində itməyimizə inana bilmirdilər: "Ağa Seyid! Sən də itmişdin?"

–Hə, itmişdim. Dağ elə bir yerdir ki, yolu tanıyan da, tanımayan da onun içində itə bilər!

Təminat işçiləri ilə birgə çadırlara tərəf getdik. Suyun yanından çadırlara bir km fasilə var idi. Günəş yavaş-yavaş qürub edirdi və günün o saatında hava hələ də isti idi. Başdan-ayağa islanmağımıza baxmayaraq çadıra çatdıqda tamamilə qurumuşduq. Taqımda heç kimin başımıza gələn hadisədən xəbəri yox idi. Səhər proqramından sonra döyüşçülərin çoxu bir işlə məşğul olur və axşamadək görünmürdülər. Düşərgədən qaçmaq adətımız olduğu üçün, heç kim bizdən ötrü nigaran olmurdu.

Bu hadisə düşərgədən qaçmaq fikrini başımızdan atmağımıza səbəb olmadı. Nə vaxt yorulsaq, Dezful məqsədi ilə aradan çıxır, bəzən orada iki gün qalırdıq. Dez çayının şəffaf və aydın qoynunda üzür, suyundan içir və bu işdən həqiqətən həzz alırdıq. Bir gün körpünün yanında əmələ gələn burulğanda ilişdim. Nə qədər çalışsam da xilas ola bilmirdim. Az qalırdı boğulum. Bir-iki dəfə suya batıb çıxdım, qarnıma çoxlu su getdi. Nəhayət başımı qaldırıb qışqıra bildim: "Boğuluram!"

Rəhim İftixari¹ və Əli Nəməki çayın yanında idilər. Rəhim özünü suya atıb məni oradan çıxartdı. Həqiqətən də çox qorxmışdım. O dedi: "Muğayat ol, düşərgədən qaçmağın bu cür aqibəti də olur!"

O macəradan sonra bir daha Dezdə çimmədim. Hər dəfə oraya getdikdə dostlar nə qədər təklif etsələr də, deyirdim: "O dəfəki bəsimdir!"

Gecəni Səbziquba ziyarətəgahı və Dezfulda qaldıqda, Korpusun döyüşçülər üçün düzəltdiyi yerə baş çəkmək həmişəki planımız idi. Bir-iki gündən sonra Dokuhəyə qayıtdıqda, döyüşçülər "xoş gəldin" deyərək bizi utandırırtdılar.

Döyüşçü mənəviyyatının səfası ətraf mühitdə də təsirli olurdu. Döyüşçülər çadırların önünə kiçik daşlar töküb bağça hazırlamış və gül əkmışdilər. O cür münbit şəraitdə toxumlar çox tez cücərir və oranı gözəlləşdirirdi. Hamı öz ətrafına qarşı məsuliyyət hiss edirdi. Döyüşçülərin həvəslə çadırların təmizliyinə və güllərə qulluq

¹ Rəhim İftixari Təbrizin Qaraağac məhəlləsinin sevimli uşaqlarından idi ki, bir müddət sonra şəhadətə çatdı.

etmələrini gördükdə iraqlıların səngərləri və çadırları yadıma düşürdü. Onların çirkin və dağınıq fəzasından şəxsiyyətlərinin necəliyini anlamaq olurdu. Orada ətraf cəhənnəm idisə, bizim döyüşçülərimizin yerləşdiyi mühit cənnət idi; Həm xasiyyətlərinin yaxşılığı və mərhəmətlərinə görə, həm də yaşadıkları fəzanı gözəl etdiklərinə görə. Baxmayaraq ki, bəzən düşərgəyə yetərli yemək gəlmirdi və həqiqətən ac qalırdıq. Amma bunu da digər çatışmazlıqlar kimi zarafatla keçirir və heç bir şeydən şikayətlənmirdik. Təxminən iki ay Dokuhədə idik ki, Məcnun adalarına göndərilmə sərəncamı gəldi. Təmizlədiyimiz silahları götürüb hazırlaşdıq ki, maşınlarla adaya doğru gedək. Öncədən bir dəfə Xeybər əməliyyatının Hava Hücumundan Müdafiə məntəqəsində adanı görmüşdüm. Amma orada qaldığım müddət az idi və indi yenidən Məcnun adasını görmək məni həyəcanlandırırdı.

Səhv etmərsə Bostan yolundan adalara doğru getdik. Yolda diqqətimi çəkən məsələ dostların təyin etdiyi gözəl adlar idi. Şumal adasına daxil olduqda, ilk dördyolun adı İmam dördyolu idi. Orada dayandığımız gün bizi bölüşdürdülər. Hər bölük bir pistdə və bizim taqım da beşincidə yerləşdi. Hər pist bir torpaq yoldan ibarət idi və adanın əsas küncələrindən birindən şaxələnmişdi. Bəzən bir-iki km suyun içinə doğru çəkilir, bəziləri yolun sonunda bir meydana dönürdülər ki, döyüşçülərin toplandığı yer bura idi. Ətrafı su idi və pistlərin üzərində döyüşçülərin duruş gətirmələri üçün normal şərait vardı.

Hər şeydən öncə səngərimizi səliqəyə salmalı idik. O bölgədə sığınacaqların tavanı üçbucaq olurdu və ətrafını qum kisələri ilə doldururduq. Hər sığınacağın içində dörd-beş nəfər qala bilərdi. Hər sığınacağın yanında keşik çəkmək üçün bir yer var idi və döyüşçülər növbə ilə orada keşik çəkməli idilər. İraqlılarla fasiləmiz çox da deyildi və həmişə su yollarından muğayat olmalı idik. Həmin günlərdə taqımımızın komandiri Hacı Qulam Əlipur idi. Mömin bir insan idi. Öncədən qəlpə dəydiyi üçün bir əli işləməirdi.¹ Baxmayaraq ki, o, taqımın komandiri olaraq qeydə alınmışdı, amma hərbi baxımdan bəzi döyüşçülərdən geridə idi. Əslində bu baxımdan dostların arasında heç vaxt bir problem yaranmırdı və bu məsələ orduda tamamilə fərqli idi.

¹ Şəhid Hacı Qulam Əlipur sonralar müqəddəs Məşhəddə Əhli-beytdən (ə) əlinin şəfasını aldı və bəlkə də orada şəhadət təsdiqnaməsinə nail olub sonralar şəhidlərin sırasına qoşuldu.

Çünkü bizim kollektivdə heç kim ad-san və məqama diqqət etmirdi. Kim hansı işi yaxşı bacarsaydı, komandiri ilə danışıb, o işi görürdü. Mən Hacı Qulam Əlipur, Marağa döyüşçülərindən olan Himmət Ağayi, iki qardaşı şəhid olan Məcid və Mahmud Yunisi ilə bir sığınacaqda idim. Mən Mahmudun gəlişindən çox da razı deyildim. Çünki işdən qaçırdı. İlk günlərdə biz hazırlıq işləri ilə məşğul ikən, ağır qum kisələrini sığınacaqların tavanına və ətrafına düzəndə o bizim aramıza gəlmir və deyirdi: "Mən burada qalmaqam, başqa bir dostumun yanına gedəcəyəm, başqa bir sığınacağa."

Əslində getdi, amma biz sığınacağı səliqəyə salıb qurtarıqdan sonra yenidən qayıdıb dedi: "Mən burada qalacağam."

Hacı Qulam əvvəllər məni tanımırdı və bilmirdi ki, müharibənin o saatınadək iki saat ardıcıl bir yerdə sakit bir şəkildə keşik çəkməmişəm. Bir gün mənə dedi: "Ağa Seyid, bu gecə saat 12-dən 2-yədək başqa bir döyüşçü ilə sən keşik çəkəcəksən!"

–Yox hacı! Mən gecəni səhərə kimi gəzib müğayət ola bilərəm. Amma sizin dediyiniz kimi qalıb keşik çəkə bilmərəm!

Sözüm ona ağır gəlmişdi. O deyirdi: "Hər nə olsa, qanuna əsasən sən də keşik çəkməlisən!" Mən isə deyirdim: "Mənim bir yerdə qalıb keşik çəkməkdən xoşum gəlmir! İstəsəniz səhərə kimi pistdə gəzib müğayət ola bilərəm və..."

Söhbət böyüdü. Yazıq bilmirdi ki, mən sakitcə keşik çəkə bilmərəm. Yoxsa o qədər israr etməzdi. Düşündüm ki, dostlar arasında narahatçılıq yarana bilər. Ona görə də razı oldum. Hacı Qulam nəhayət dedi: "Sən bu gecə, bu iki saati keşik çək, sabah ətraflı danışarıq."

Mən də heç nə deməyib razı oldum. O gecə keşikdə bir neçə dəqiqə dayandıqdan sonra ilk işim Himmət Ağayiyə doğru getmək oldu. O bir pistin təminat məsulu idi. Ona kiçik bir kisədə qoz-fındıq vermişdilər ki, keşik çəkənlər arasında paylasın ki, döyüşçülər onu yesinlər və yuxuları qaçsın. Amma o, kisədən möhkəm yapışmışdı və döyüşçülərin təminat işində qənaət edirdi. Belə ki, hətta dostlar ona "xəsis" ləqəbi vermişdilər.

Həmin gecə keşik çəkən Baba ilə danışdım və qərara gəldik ki, öncə Himmətə bir baş çəkək. Hamı sığınacaqda aram və rahat yatmışdı. Himmət də yatırdı. Rahatlıqla qoz-fındıq kisəsinə çatıb ciblərimizi doldurduq. Səngərdən bayırda keşik çəkib qoz-fındıq yeyirdik ki, ağıma gəldi ki, növbəti gecələr üçün də gedib ehtiyat tədbiri görək. Yenidən iş başına qayıtdıq. Kiçik bir yerdə dayanmaq mənim üçün

çətin idi. Rahat yatan döyüşçülərin ağır nəfəs səsləri bayıra kimi gəlirdi. Babaya dedim: "Belə olmaz! Bu insafsızlıqdır. Bunlar yatsınlar və biz oyaq qalaq, bir iş görməliyik!"

–Məsələn nə?

–Gəl deyəcəyəm!

Pistin qurtaracağında böyük bir yer var idi ki, onun başında keşik qoyurdular və böyük bir hissəsi boş qalırdı. Əslində təhlükəli bir yer idi. Gecə-gündüz o bölgədə keşik çəkirdilər və hətta orada keşik otağı da var idi. Amma böyük bir yer idi və neçə keşik da olsa, oranı təmin edə bilməzdilər. Ağılıma gəldi ki, ora bir baş çəkək və qayıtdıqda çıxır-bağır salaq ki, irəqlilər gəlirlər. Baba arxamca gəlirdi və mən də özüm üçün bəhanələr cızırdım. Olmaz ki, bunlar ön xəttə belə yatsınlar, bəlkə sabah bir əməliyyat oldu...

Pistdə bir az gəzişdikdən sonra, tez səngərə qayıdıb qışqırdıq: "İraqlılar! Qalxın, oyanın!" Bizim səs-küyümüzə ətrafdakı bütün sığınacaqdakılar həmin yerə töküldülər. "Haradadırlar? Haradan gəldilər? Kim onları gördü..."

–Biz gördük, pistin o hissəsindən yuxarı gəlirdilər!

Hamının yuxusu qaçmışdı. Hacı Qulam gözünü mənim gözümə zilləyib yavaşca deyirdi: "Yavaş-yavaş irəli get, biz də arxanca gələcəyik."

Mən də dodaqaltı deyirdim: "Yaxşıdırsa özün get də."

Hacı əlində iki qumbara tutmuşdu və mənim qabaqda getməyəcəyimi görüb özü yola düşdü. İraqlıları "gördüyümüz" yerə doğru ehtiyatla addım atırdı. Babaya tapşırırdım ki, muğayat olsun, heç nə deməyə ki, yalanımız bəlli olmasın. Get-gedə pistin axırına yaxınlaşdım. Mən də arabir bir neçə kiçik daşı yolun kənarından suya atırdım: "Odur ey! Deyəsən biri oradadır!"

Bəziləri həqiqətən qorxmışdular və səs mənbəyini axtarırdılar. Bu vəziyyətlə pistin axırına kimi gedib heç nə görmədik. Hacı Qulam pörtmüşdü və mənə tərəf qayıdıb dedi: "Eybi yoxdur, sabah sizin haqqınızda Səməd ağa ilə danışacağam."

Bölüyün komandiri olan Səməd Zəbərdəsti nəzərdə tuturdu. Yenə də boynuma almadım: "İraqlılar buranı almağa gəlməmişdilər axı; gəlmişdilər ki, məlumat toplusınlar. Bizim gördüklərimiz yüz faiz kəşfiyyatçı idilər. Özümüz onlarla savaşa girmək istəmədik." Döyüşçülər səngərə qayıtdılar və biz iş başında qalmalı idik. Bir neçə

dəqiqə keçdikdən sonra dostumdan soruşdum: "Baba! Bu ordu qüvvələri niyə keşik çəkmirlər?"

Pistin meydan kimi olan yerində yerləşmiş səkkiz-doqquz nəfərlik ordu qüvvəsini deyirdim. Orada torpaq təpələri düzəlmişdi və maşınları orada saxlayırdılar. Minaatanla ZSU-23-4 də orada yerləşmişdi və təxminən pistin ən təhlükəsiz yeri ora idi.

–Onlar deyirlər ki, siz qarovul çəkirsinizsə kifayətdir. Bizə ehtiyac yoxdur!

–Deməli belə?! Bu gecə cəbhə təmizlənməlidir!

Düşündüm ki, bizdən öncəki döyüşçülər ordu qüvvələrinə çox üz veriblər! Onlar o gecəyədək keşik çəkməmişdilər. Vəzifələrini yalnız o anlara məxsus bilirdilər ki, iraqılılar havadan hücum etdikdə ZSU-23-4 ilə Hava Hücumundan Müdafiə etsinlər. Onlarla nə edəcəyimizi düşündüm. Öncə ZSU-23-4-ü gördük. ZSU-23-4-ün bir qulpu var idi ki, onu çəkəndə lülələr çıxırdı. Dəcəlliyimiz zirvə nöqtəsinə çatmışdı. Baba dedi: "Gəl lülələrini çıxarıb yerinə çubuq qoyaq!"

–"Yox baba! Təhlükəlidir. Bir də gördün təyyarələr gəldilər, onda nə edəcəyik? Başqa bir şey düşünməliyik."

Sığınacaq düzəltəndə istifadə etdiyimiz dəmirilər ağıma gəldi. Onlardan birini götürüb ordu döyüşçülərinin sığınacağına qarşısına qoydum. Yavaşca onun üstünə çıxıb möhkəm yuxarı tullandım! Bir neçə dəfə bu işi təkrarladığıda danq-danq səsi ucaldı və sığınacaqdakılar vahimə içində bayıra tökülüşdülər! Onlar alt paltarı ilə sığınacaqdan bayıra çıxıb hamısı ZSU-23-4-ə doğru qaçırdılar. O vəziyyəti gördükdə bizi gülmək tutdu! Macəranı anlamaları bir az çəkdi.

–Niyə belə edirsiniz?!

–Deyin görək siz niyə keşik çəkmirsiniz?

–Aha! İndi guya siz keşik çəkirsiniz?

–Bəli... Bizim keşik çəkməyimiz belədir!

Söhbət heç bir yerə çatmadı. Onlar yenidən yatmaq üçün sığınacaqlarına getdilər. Amma mən əl çəkmədim. Keşik çəkdiyim müddətdə dəmiri bir tərəfə söykəmişdim və arabir ona tərəf bir daş atırdım... Mənim iki saat keşik çəkməyim nəhayət sona çatdı.

Ertəsi günün səhəri Səməd ağanın yanına bizdən şikayət etməyə üç nəfər getmişdi. Birincisi Mahmud Dövləti idi. Deyəsən keçən gecə bizim dəcəlliklə yanaşı Mahmud Dövləti və bir neçə nəfər kəşviyyata gedib qayıdarkən bizim pistedə daxil olublar. Orada keşikin olmadığını

görüb həmin yerdən yuxarı çıxıblar. Əslində, Allahın köməyi idi ki, biz o anlarda onları görməmişdik. Çünki görsəydik düşmən döyüşçüləri olduğunu zənn edib onlara tərəf güllə atardıq. Mahmud Dövləti səhər tezdən Səməd ağanın yanına gedib demişdi: "Biz gecə saat 1-də beşinci pistin yanında idik. Orada keşik yox idi!"

Bizi çağırdılar. Biz də geri çəkilmədik və dedik ki, özümüz onları görüb tanıdıq və ona görə də güllə atmadıq. Elə danışdıq ki, inandılar və şikayət etmək yerinə təşəkkür və üzrxahlıq edərək dedilər: "Halal olsun! Siz bizi suyun içində tanıdız və ..."

Bir yandan da Himmət əsəbi halda gəlib deyirdi: "Dünən mənim azuqə anbarımdan oğurluq olub..."

Bunları deyərək xristianlar kimi sinəsinin üstünə xaç çəkirdi. Bu Himmətin qəribə xasiyyəti idi və biz onu gördükdə gülməyimiz tuturdu. Amma ondan əvvəl bizim yalanlarımız düz çıxdığı üçün heç kim onun sözünə inanmırdı. O əsəbi halda deyirdi: "Baba ilə Seyid dünən gecə mənim püstələrimin hamısını yeyiblər." Səməd ağa da deyirdi: "Səndən öncə biri gəlib bunlardan şikayət edirdi, amma axırda məlum oldu ki, bunlar haqlı idi. Sənin də nəyin əskik olsa, bu Seyidin boynuna atırsan!"

Sifətimi yazıq vəziyyətinə salmışdım. Artıq Hacı Qulamın növbəsi idi ki, mənim yanıma gəlib desin: "Seyid, daha sənin keşik çəkməyini istəmirəm!"

Gözəl səhər idi!

Taqım komandirimizin dediyinə əsasən, özüm könüllü olmayınca pistdə olduğumuz müddətdə keşik çəkməkdən üzrlü idim. Mən də yalnız oralarda var-gəl etmək üçün könüllü olurdum.

Ada digər əməliyyat xətləri ilə fərqlənirdi. Burada artıq düşmənlə üz-üzə qarşılaşmaq yox idi. İraqlılarla qarşılaşmağın yeganə yolu su və göldən keçirdi. Quru bölgə də kiçik bir yer idi. Döyüşçülərin zarafatları və səmimi əlaqələri olmasaydı, o çətin şəraitə dözmək daha da çətin olardı.

Adada döyüşçülərin əyləncələrindən biri balıqçılıq idi. Adaya gəldiyimizdən iki-üç gün keçirdi və mən hələ balıq tuta bilməmişdim. Öncədən adaya gələcəyimizi bildiyimiz üçün, balıqçı toru və əşyaları ilə gəlmişdik. Amma o bir neçə gündə, o torla əlimə heç nə keçməmişdi. Dostlar mənim söylərimi gördükdə, dedilər ki, burada səs qumbarası ilə rahat balıq tuta bilərsən. Əslində orada səs qumbaraları lazımsız idi və döyüşçülər bəzən ondan balıqçılıq üçün istifadə

edirdilər. Mən də torumu yığıb səs qumbarası ilə balıq tutmağı öyrəndim. Qumbaranı tez atdıqda suyun dərinliyinə gedir və məqsədimiz üçün çox da faydalı olmurdu. Amma onun zaminini çəkib bir az gözlədikdə, su səthindən azacıq dərinlikdə partlayırdı. İlk dəfə belə qumbara atdıqda inanılmaz formada suyun üzünün balıqla dolduğunu gördüm! Balıqlar səs qumbarasının partlaması nəticəsində şok dalğası ilə vurulur və iki-üç dəqiqə suyun üstündə qalırdılar. Bir qədər sonra yenidən həyəcana gəlib suyun altına cumurdular. İşin çəmini öyrənmişdim. Qumbara partladıqdan sonra, tez işə başlayıb suyun üzündən yarım kisə diri balıq yığdım. Bu balıqları bişirib dostlarla yeyir, eləcə də təminat maşınının sürücülərinə, ya da rabitəçilərə verirdik. Bir gün Munisi Səməd Zəbərdəst qardaşın yanına gedib demişdi ki, mən qumbara ilə necə balıq tuturam. Səməd ağa yanıma gəlib dedi: "Ağa Seyid, dostlar deyirlər ki, sən qumbara atıb balıq tutursan?"

–Kim deyir?

–Munisi.

–Yalan deyir.

Səməd ağa əlimdə çoxlu balıq görüb, dedi: "Bəs bu balıqları necə tutmusan?"

–İraq bir mərmə atdı, buraya düşdü. Mən də fürsətdən istifadə etdim!

Səməd ağa gözünü gözümə zilləyib dedi: "Bir aydır ki, mən burada iraqlıların mərmə atdığını görməmişəm! Sən iki gündür gəlmisən və deyirsən ki, bura mərmə düşdü."

Mən də geri çəkilmədim: "Səməd ağa, mənim xəbərim yox idi ki, iraqlılar bura mərmə atacaqlar ya yox! İndi atıblar və tutmuşam!"

Səməd ağanın səngərinin bizimlə təxminən 500 metr fasiləsi var idi. Əslində iraqlıların minaatan mərmiləri bəzən əlli metrlik fasiləyə düşürdü. Amma mənim balıq tutduğum yerə həqiqətən də heç bir mina mərmisi düşməmişdi. Səməd ağa daha sözü uzatmadı və təbəssüm edərək uzaqlaşdı. İnsafla danışsaq dostlardan çoxu mənim dəcəlliklərimi yola verirdilər. O getdikdən sonra balıqları təmizləyirdim ki, Munisi göründü: "Ağa Seyid, bir dənə balıq da mənə ver."

–Olmaz, axı bunlara mərmə dəyib!

Onunla hesablaşmağın əsil vaxtı idi. Yazıq axırda dedi: "Yaxşı, daha səninlə işim olmayacaq! Hər nə etsən də heç kimə

deməyəcəyəm." Amma mən əl çəkmədim və o macəradan sonra onu səngərimizdən çıxardıq.

Adada rütubətin çoxluğundan həmişə yaş idik. Ona görə də revmatizmin qarşısını almaq üçün bizə ən çox verilən yemək qatıqla sarımsaq idi. Mən qane olmurdum və adada olduğumuz müddətdə briqadanın yeməyindən çox az istifadə edirdim! Balıqlarla yanaşı arada suyun üstündə, ya da qamışlığın arasında hərəkət edən quşlar və vəhşi ördəklər də diqqətimi cəlb edirdi. Mənim onları ovlamaq üçün də bir planım var idi. Köhnə rabitə məftillərini yığıb ucunu qab yuyulan yerin yanında olan bir dəmirə bağlamışdım. Özüm üçün də kauçuk kütlədən bir qayıq hazırlamışdım. Orada körpü yerinə böyük kauçuk parçalarından istifadə edirdik. Bir quşu vurduqdan sonra, qayığımıza minib, məftilin ucunu tutub suyun içinə gedirdim. Vurduğum quşu götürüb yenidən məftili tutub özümü pistə doğru çəkirdim. Quşları təmizləyib bişirdikdən sonra, gözəl bir süfrə açırdım. Dostlar da çox vaxt səhər yeməyi üçün kartof bişirirdilər və pis keçmirdi.

Adada xoş günlər keçirirdik. Dostların səmimiyyəti çoxalmışdı və bölgənin gözəl təbiəti bizi məhdud etsə də, bəzən su və qamışlığın sakitliyində quş və vəhşi ördəklərin səsi o sükutu pozur və müharibənin vəhşiliyi unudulurdu. Bu fəzada üzgüçülük ləzzətli olurdu. Orada kiçik ördəklər var idi ki, adama çatdıqda qəfildən suyun içinə atılır və əlli metr uzaqda sudan bayıra çıxırdılar. Ördəklərin oyunundan və dəcəlliklərindən xoşum gəlirdi. Bir gün üzgüçüləklə məşğul idim ki, xoş anlarım pozuldu.

"Ağa Seyid! Tez ol bayıra çıx. Top atmaq istəyirik."

Orada iki-üç topumuz var idi ki, İraq maşınlarını yaxınlıqda gördükdə onlarla vururduq. Tez pistə doğru üzməyə başladım. Amma topların atəşi başlamışdı. Cavab olaraq İraq toplarının da atəşi başladı. Sudan çıxdıqda körpünün üstündə uzandım. Qəfildən düz mən üzdüyüm yerdə İraq topunun mərmisi partladı. Ayaq üstə olsaydım mütləq mənə bir neçə qəlpə dəyəcəkdi. Bir neçə saniyə sonra qalxıb sığınacağımıza doğru qaçmağa başladım. İraqlılar bölgəni atəşə tutmuşdular. Mənim də şalvar-köynək geyinməyə vaxtım yox idi və dostların gülüşünə səbəb olmuşdum. Bəziləri də bədənimin yaralarının pis vəziyyətini yeni görmüşdülər və təəccüblə mənə baxırdılar.

Həmin günü bir təhər başa vurduq. Amma bir-iki gün sonra başqa bir hadisə baş verdi ki, hamı heyrət içində qaldı. Keşik xidmətindən yayındığıma baxmayaraq, qabları yumaqda diqqətli idim. Körpünün

bir hissəsində nisbətən təmiz su yığılırdı. Ora qabları yumaq yeri idi. Həmin gün qabları yuyurdum ki, yolun qırağına bir top mərmisi düşdü və mən qərribə bir halda suyun içinə atıldım. Sanki bir şey və bir şəxs məni möhkəm itələmişdi. Dostlar da təəccüblənmişdilər. Hamı ətrafıma yığışdı: "Nə olub?!" Bayıra çıxdıqda kürəyimə möhkəm dəyib məni suyun içinə atan böyük və isti bir qəlpəni gördüm. Qəlpə əlimdə idi və dostların səsi qulağımda: "Gör Allah üçün nə edibsən ki, bəla səndən bu cür uzaqlaşdı."

Həqiqətən də bu boyda qəlpə fırlansaydı kürəyimi yırtardı və Allah bilir sonra nə olardı. Bölgədən gizlicə qaçmaq xasiyyəti hələ də başımızda idi. Oradan Əhvazadək beş-altı NBM var idi ki, onlardan asanlıqla keçmək mümkün deyildi. Ancaq buraxılış vəsiqəsi ilə keçə bilərdik. Amma hər birimiz bir adla keçirdik. Məsələn, başqa briqadaların maşınlarına minirdik və onlar bizi öz döyüşçüləri olduğumuzu düşünürdülər. Adətən Əhvaza gedir, iki-üç gün qalib qayıdırdıq. Bir gün gördüm ki, Baba yoxdur. Çox axtardım, amma ondan heç bir xəbər yox idi. Bildim ki, təkbaşına Əhvaza gedib. Bir-iki gün sonra bizə dörd-beş kilo nar gətirib gəlmişdi. Mənə çatdıqda gülərək dedi: "Gəl ye, bu narların macərəsi var." Macərəni soruşduqda dedi: "Karun çayının yanında meyvələrini arabanın üstünə qoyub satan satıcıdan kilosu 25 tükənə nar almaq istədim. Satıcı çoxbilmişlik etmək istəyib bütün xarab meyvələrini selofana tökdü. Gördüm ki, arasında bir dənə də salamat nar yoxdur. Etiraz etdim və aramızda mübahisə baş verdi. Mən dedim: "Daha istəmirəm." O da dedi: "İstəməsən burada səni suyun içində boğacağam." Hava qaranlıq idi, tək idim və gördüm ki, həqiqətən də nəşə etmək istəyir. Meyvəni arabanın üstünə tökdüm. Dalımca düşdü. Mən arabanın ətrafında qaçırdım. O da dalımca gəlirdi. Gördüm ki, əl çəkmir. Arabanı onun üzərinə çevirdim və bütün meyvələr yerə töküldü. İndi artıq bütün meyvə satanlar dalımca qaçırdılar. Digər tərəfdən bir neçə döyüşçünü də gördüm ki, onlar da mənim xeyrimə meydana daxil oldular. İndi nə qədər meyvə var idisə, meyvə satanlar başımıza atırdılar, biz də onların başlarına! Aləm bir-birinə qarışmışdı. Bizi tuta bilsəydilər bir xeyli kötək yeyərdik. Nəhayət, komitənin işçiləri çatıb bizi onların əlindən xilas etdilər. Bu narları da başqa yerdən aldım. İndi ye..."

Ordu qüvvələrinin bizim yanımızda səngərləri var idi. Onların bir katuşaları da var idi ki, onu neft quyusunun yanındakı pistin başında yerləşdirmişdilər və öz səngərlərindən çox aralı idi. Bilirdilər ki,

katyuşa ilə raket atdıqdan sonra, həmin yeri iraclılar topla vursalar, onlara və səngərlərinə bir şey olmayacaq. Adətən hər dəfə katyuşa raketi atdıqdan sonra, həmin bölgəyə İraq topxanasının atəşi başladıqda, bizim döyüşçülər tələfat verirdilər. Bu iş döyüşçülərimizin katyuşa atanlardan dilxor olmasına səbəb olmuşdu. Bir gün Əhvazdan qayıtdıqda, Hərbi Hissəyə daxil olan kimi Əbdülhüseyn Əsədini gördüm. Xeybər şəhidləri düşərgəsindən və Lorel-Hardi macərasından sonra çox səmimi olmuşduq və çox vaxt bir-birimizi ələ salırdıq. Pistə çatdıqda, o ortadakı bölük komandirinin sığınacağından yanından keçirdi. Məni görüb gülərək səslədi: "Salam Seyid! Hardan gəlibsən?!" Dedim: "Əhvazdan qayıdırəm." Birlikdə bir az hal-əhval etdik və sonra öz səngərimizə getdik. Bir neçə dəqiqə sonra katyuşanın atəş səsi ucaldı. Günorta azanının səsi də eşidilirdi. Sığınacaqda idim. Hiss etdim ki, katyuşanın yaxınlığında bir top mərmisi partladı. Etina etmədim və bir neçə dəqiqə sonra radio xəbərləşmə cihazı uca səslə çağırmağa başladı ki, tez xilas edici göndərin, dostlardan biri yaralanıb. Nigaran oldum və soruşdum: "Kim?"

–Əsədi.

Qaçaraq sığınacaqdan çıxdım və pistin başına doğru qaçdım. Çatdıqda gördüm ki, Əsədi çox pis yaralanıb. Dəstəməz aldığı halda, ona bir qəlpə dəymişdi. Xilasedicilər onu sarğı ilə bağladılar və Təcili Yardım maşınına qoydular. Ona baxırdım və qəlbim nigaranlıqdan sızılırdı. Bir qədər sonra xəbər gəldi ki, Əsədi xəstəxanada şəhid olub. Onun səfa-səmimiyyəti və döyüşçülər üçün birgə hazırladığımız xoş anlar yadıma düşdü. Qəlbim çox sızılırdı. Çalışırdım ki, narahatlığımı döyüşçülərdən gizlədim ki, onların ruhiyyəsini korlamayım. Həmişə dostların şəhadət xəbəri ilə ürəyimi qana döndərirdi. Kədərimi bürüzə verməyib deyirdim ki, müharibə budur və şəhidlər öz arzularına çatıblar.

Ordu döyüşçüləri bölgədə keşik çəkirdilər. Pis xasiyyətləri də var idi ki, bizim xoşumuza gəlmirdi; əvvəllər görürdük ki, alt paltarları ilə yatırlar və gülürdük. Amma get-gedə gördük ki, bunlar adət ediblər və onlar üçün önəmi yoxdur. Halbuki bizim düşüncəmizə əsasən, ön cəbhədə o vəziyyətlə yatmaq xoşa gələn deyildi. Elə buna görə də onları incidirdik. Bəzən onların səngərlərinin yanında güllə atırdıq ki, asayışları pozulsun və özlərini o qədər də rahat hiss etməsinlər! Bir müddət sonra onlar da başqa bir qərara gəldilər. Cümə günü idi ki,

gördüm səngəri əşyaları ilə birgə tərək edirlər. Komandirlərindən soruşdum: "İnşallah hara getmək istəyirsiniz?!"

–Nə olub ki?! Dalımızca gələcəksən?

–Yox əşi...

–Yolun kənarına getmək istəyirik!

İnana bilmirdim ki, yerləşmək üçün yolun kənarını seçiblər. Bilirdik ki, yoldan daim maşın keçdiyi üçün həmişə İraq raketlərinin atəsinə məruz qalır. O yer öz seçimləri idi və bizim zənnimizcə ən pis yeri seçmişdilər. Lakin onlar elə düşünürdülər ki, yaxşı yer seçiblər. Çünki həm hamam furqonunun yaxınlığında idi, həm də ora yaxşı yemək çatırdı. Biz nə qədər desək də ki, orada səngər düzəltmək səhv işdir, qəbul etmədilər. Gedib orada yerləşdilər.

İki-üç gün sonra Baba ilə hamama getmək istəyirdik. Pistdən çıxıb yola çatdıq. İraqlılar yolu atəşə tutmuşdular. Həmin gün başqa günlərdən daha şiddətli atışma gedirdi. Biz ardıcıl olaraq yerə uzanıb yenə qalxırdıq. Çarəsizlikdən Babaya dedim: "Gəl qayıdaq! Bu parta-partla nə hamama çatmaq olar, nə də ki, rahat çimmək olar!" Baba deyirdi: "Buraya kimi gəlmişik, gəl axıracan gedək, indi qurtarar!" Yolumuza davam etdik, amma biz irəlilədikcə atəş də çoxalardı! Ordu döyüşçülərinin seçdiyi yerə çatmışdıq ki, qəfildən onların sığınacağına üzərinə bir raket mərmisi düşdü. Acınacaqlı və ağır bir səhnə idi. Səngərdə olan beş-altı nəfərin hamısı yatdıqları halda müsibətli bir şəkildə şəhid olmuşdular. O səhnəni görmək həqiqətən dəhşətli idi. Qəmli və əsəbi halda oradan qayıtdıq. Həmin gün macərə sığınacaq hadisəsi ilə başa çatmadı. Günorta batalyonun təminat sürücüsü Əli Şükühi qaradaş döyüşçülərə yemək gətirmək üçün getmişdi. Əli həm batalyonun silah-sursat məsulu idi, həm də təminatda çalışırdı. Anası Tehranın mütəxəssis həkimlərindən idi və özü də cəbhədə döyüşçülərə ilk tibbi yardım edir və əlindən gələnləni heç bir işi əsirgəmirdi. Eləcə də zərəfatcıl insan olduğundan imkan olduqca döyüşçülərin ruhiyyəsini yüksəldirdi. O, Munisi və başqa bir döyüşçü ilə birgə yolda sürətlə gedirmişlər ki, qəfildən bir raket maşının qarşısında partlayır. Tərslikdən qarşı tərəfdən başqa bir maşın da gəlmiş. O, maşının sükanını saxlaya bilməyib suyun içində düşür. Maşının şüşəsini sındırmaqla birtəhər çölə çıxıb kabinənin üstünə çıxır. Maşın yemək dolu qazanlarla birgə suyun içində batır. Sonralar danışırıdılar ki, nə qədər qışqırısaq da heç kim səsimizi eşitmirdi, maşının üstündə dizə kimi suyun içində idik. Xoşbəxtlikdən

maşın ondan artıq dərinə batmadı. O qədər qışqırdıq ki, nəhayət yoldan keçən maşınlardan biri bizi gördü... Axırda batalyondan bir kran gətirib maşını çıxardılar və o günü bu macəralarla sona çatdırdıq. Adada rütubətin şiddətindən və bölgənin coğrafi şəraitinə görə, döyüşçülər çətin günlər keçirirdilər. Ona görə də pistedə qaldığımız əlli gündən sonra əmr verildi ki, bölgəni tərk edək. Şirin və acı xatirələrimizlə adamı tərk edib, mikroavtobuslarla geri qayıtdıq. Amma qayıdarkən başqa bir hadisə də baş verdi. İmam dördyoluna çatmamış başımızın üzərində İraq təyyarələrini gördük. Çox fırlanırdı və münasib bir şəraitdə bizim mikroavtobusu vurmaq istəyirdi. Həmin günlərdə 1_x¹ müdafiə qurğusunu bölgədə təzəcə yerləşdirmişdilər. Sürücüyə dedik: "Saxla! Biz düşüb səngər tutaq, təyyarə getdikdə yenidən gedərik!" Amma o deyirdi: "Gözləyin İmam dördyolunu keçək sonra!" Hələ dördyola çatmamışdıq ki, təyyarə sürətlə bizə tərəf gəldi, hündürlüyünü azaltdıqca bizə də yaxınlaşırdı. Həmin anlarda idi ki, 1_x atəş açdı. Qorxudan bədənimizin tükləri biz-biz oldu. Sürücü əyləci basdı və hamımız aşağı endik. Təyyarə maşına doğru şığıyanda, 1_x müdafiə qurğusu atəş açmış və onun raketini maşının bir neçə metrliyindən keçmişdi. Atəş o qədər güclü idi ki, maşını vurduğunu düşündük! Babaya dedim: "Bölgədə bu qədər qaldıq, bizə heç nə olmadı. Qorxuram ki, indi başımıza bir bəla gəlsin!" Təyyarə əl çəkmirdi. Başımızın üstə bir neçə dəfə uçdu. Ya məlumat toplamaq üçün gəlmişdi, ya da bizi vurmaq istəyirdi və vura bilmirdi. Yolumuza davam etdik. Adadan çıxanadək təyyarə heç nə etmədən başımızın üstündə gəldi.

Adadan Əhvazın Neft Ayırma Zavodunun yanında olan bazaya gəldik. Orada təxminən üç gün qaldıqdan sonra, döyüşçülərə məzuniyyət xəbəri gəldi. Cəbhə döyüşçüləri adətən üç qrup idilər. Bir qrup fəsil qüvvələri idilər; əkinçilər adətən qışda cəbhəyə gəlirdilər; tələbələrle məktəblilər yay fəslində cəbhəyə yollanırdılar. Digər qrup isə həmişə cəbhədə idi və vuruşmaq onların işi-gücü olmuşdu. Bu dəfə əməliyyat uzanmışdı və fəsil qüvvələrinin əməliyyata getmədən geri qayıtmağa ürəkləri gəlmirdi. Bəzən bütün qüvvələr arasında, bəziləri

¹ Avtomatik olan 1_x müdafiə qurğusunun operatoru olmasına baxmayaraq, operatorsuz da işləyə bilirdi. Çünki elektrikle işləyirdi və təyyarə onun yaxınlığına gəldikdə dərhal öz-özünə atəş açırdı. Operatorun vəzifəsi yalnız qurğunu təyyarəyə doğru fırlamaq idi və onun hədəfə almaqda və atmaqda heç bir rolu yox idi.

əməliyyat eşqilə cəbhədə o qədər qalırdı ki, bir əməliyyatda şəhadət onlara nəsisb olurdu. Həmin günlərdə uşaqların qəribə əhval-ruhiyyəsi var idi. Xeybər əməliyyatından aylar keçirdi. Bu müddətdə iki-üç əməliyyat ifşa olmuşdu və düşmənin mənfi təbliğatı və xarici media gecə-gündüz bu barədə danışdı. Döyüşçülər ikiqat təzyiqa məruz qalmışdılar. Uzun müddət cəbhədə olmaq və əməliyyat etməmək! O müddətdə baş verən bütün hadisələr və gördüyümüz işlərlə yanaşı əməliyyatda olmadığımız üçün, heç bir şey etmədiyimizi hiss edirdik. Bu əhval-ruhiyyə ilə məzuniyyətə göndərilirdik.

Qatar yola düşdükdə dostların zarafatı və dəcəlliyi başladı. Qatarın məqsədi Tehran idi və hər kəsin Tehrandə özünə məxsus proqramı var idi. Bir dəstə müqəddəs Qum şəhərini fikirləşir, digər bir dəstə Şah Əbdüləzim ziyarətindən danışdı. Mən dostlardan bir neçə nəfərlə birgə Behişt-Zəhra qəbristanlığına getməyi düşünürdüm. Axşam çağı qatarın Təbrizə getməyinədək vaxtımız var idi və belə bir fürsətdə Behişt-Zəhra ziyarətinə getməyi çox istəyirdim. Bu ziyarət mənim üçün bir neçə əməliyyatda iştirak etmək qədər ruhverici idi. Şəhid Behiştinin məzarı, doktor Çəmran, Ayətullah Taliqani, naməlum şəhidlər və s. Orada çox şeylər əldə etmək olurdu. O böyük şəhidlər məzarlığında bu yolu davam etmək üçün öncəkindən də çox enerji alırdım. Şəhidlərin cəbhədə gözlərimiz önündə şəhid olmalarına baxmayaraq, onların şəhərlərdəki məzarına və bəzən şəhidlərin qəbri yanında qəribə səhnələr yaradan ailələrin davranışını görməyin fərqli ab-havası var idi. Düşünürdüm ki, çəkdiyimiz zəhmətlərin hamısı və cəbhədə olduğumuz illər şəhid ailələrinin səbr və fədakarlığı qarşısında və hətta müharibənin böyüklüyünün qarşısında çox azdır. Orada bir şəhid anasını gördük ki, oğlunun məzarı yanında bəzi əşyalar qoyub, kiçik bir otaq düzəldib və orada yaşayırdı. Şəhid ailələri bizi orada gördükdə, paltarımız və üst-başımızdan döyüşçü olduğumuzu anladıqda məhəbbətləri və sözləri ilə bizi həqiqətən utandırırdılar. Onlar bizdə şəhid olmuş əzizlərindən bir xatirə axtarırdılar və biz onları gördükdə bu meydanda iştirak etmək həvəsimiz artırdı. Bunlara görə idi ki, həmişə şəhidlərin məzarını ziyarət etməyi çox sevirdim.

Həmin gün mən Əyyub Zərbi, Həsən Baqıran və bir neçə nəfərlə birgə idim. Bizimlə başqa biri də var idi ki, onunla təzə dost olurdum və bilmirdim ki, bu dostluğun sonu nə olacaq. Adı Əmir Maralbaş idi.

Bu məzuniyyət mənim üçün məzuniyyət deyildi, hələ gedib məqsədə çatmamış qayıtmaq istəyirdim. Əsasən ailəmi və dostlarımı

görmək üçün gəlmişdim. Amma qərargah dostlarım üçün çox şey gətirməmişdim. Bu müddətdə əməliyyatda olmamışdım və düşünürdüm ki, elə bir iş görməmişəm ki, onun barəsində danışa bilim. Yalnız sözümlə o şəxslərə idi ki, üç ay cəbhədə olub, indi isə maaşlarını alıb həmişəlik qayıtmaq istəyirdilər. Onlara deyirdim ki, əgər üç aydan sonra şəhərə qayıdacaqsınızsa, cəbhə boş qalacaq. Heç olmasa bir əməliyyatda iştirak edin, sonra qayıtmaq istəsəniz qayıdın. Bəzən də adanın xatirələrindən və döyüşçülərin dəcəllik və ruhiyyələrindən dostlara danışırıdım. Həmin günlərdə Əmir Maralbaşı daha çox görürdüm və onu yenidən kəşf etməyə başlamışdım. Öncədən bir dəfə onu cümə namazında görmüşdüm. Fərəc Quluzadənin dostlarından idi və mənimlə dost olmaq istəyirdi. Amma mən ciddi idim. Xasiyyətim belə idi ki, insanlarla gec dost olurdum, amma dost olduqdan sonra yolun sonunadək onunla birlikdə olurdum. Həmin günü də Əmirə xoş üz göstərməmişdim. Amma qatarda Təbrizə doğru qayıtdıqda bir-birimizlə daha çox tanış olduq və şəhərə çatdıqda əlaqəmiz davam etdi. Bir gün Əmir məni evlərinə apardı. Orada mənim üçün həyatından danışdı. Deyirdi ki, ata-anası qohum imişlər; amma dayısı SAVAK işçisi olduğu üçün, anası onun mövqeyindən istifadə edərək atasının bütün var-dövlətini ələ keçirərək onlardan ayrılıb. Həmin günlərdə Əmirin beş yaşı olsa da atası və qardaşı ilə keçirdiyi çətin günləri çox gözəl xatırlayırdı. Deyirdi ki, həmin macəradan sonra bir otaq kirayə etdik. Otağımızın küncündə bir yataq var idi ki, gecələr üç nəfərə onun üstündə yatırıdım. Atam dolanışıq üçün xalça toxuyurdu və ondan aldığı az pulla güzəranımızı keçirirdi.

Əmirin uşaqlıq xatirələrini eşitmək məni çox təsirləndirdi. Kəsibçilikdən əzab çəkərək bir tikə çörəyə möhtac qalmaq, amma səbir və izzətlə yaşamaq hər insanın işi deyildi. Həmin gecə təklikdə ağladım. Əmiri düşünürdüm ki, pasportda adı Huşəngdir və 14 yaşından cəbhələrdə idi; necə də böyük insan və ləyaqətli dost idi. Hər cür məhrumluğu dadmış, indi isə yaraşıqlı bir cavan ikən özünü cəbhəyə həsr etmişdi. Dostlar arasında tək-cə Əmir deyildi ki, keçmiş çox çətin olsun. Qədim döyüşçülərinin çoxu ilə danışdıqda, görürdüm ki, necə də çətin və məşəqqətli yaşayışları olub. Xülasə, Əmir və ailəsi mənim üçün əziz dostlar oldular. Onlarla hər gün əlaqəm öncəkindən daha da möhkəm olurdu. Tezliklə bu dostluq bizim ailəyə də daxil oldu. Belə ki, nə vaxt məni görsəydilər, mütləq Əmiri də soruşurdular.

Adətən əməliyyatların arasında və məzuniyyətə çıxdığım günlərdə köhnə və yeni yaralarımın müalicəsi ilə maraqlanırdım. 1982-ci ilin sentyabr ayının Müslim ibn Əqil əməliyyatında ağır yaralandıqdan sonra mənim üçün çoxlu problemlər yaranmışdı. Qarnımın və ayağımın dərin yarası ilə yanaşı, üzümün quruluşu da bir-birinə qarışmışdı. Qəlpə burnumu pis vəziyyətə salmışdı, yanağımın sümüyü ilə sağ çənəm tamamilə əzilmişdi və sağ gözümlün sinirləri zədələndiyi üçün görmə qabiliyyəti çox zəifləmişdi. Bu yaralarla yanaşı üzüm bir vəziyyətdə idi ki, bəziləri ilk dəfə mənə gördükdə diksinirdilər. Məsələ yalnız üzün gözəlliyi deyildi. Əslində daha ciddi problemlərə düşər olmuşdum. Burnumla demək olar ki nəfəs ala bilmirdim. Çənəmin sağ tərəfi də bədənimin zəif olduğu ilk günlərdə, tez-tez şişirdi. Danışdıqda və bir şey yedikdə əzab çəkirdim. Bunu deyim ki, müharibə uzandıqca bu problemlərin forması da dəyişirdi. Bu barədə sonra söhbət açacağam.

Yaralandıqdan sonra ilk dəfə üzümü Kirmanşahda əməliyyat etmişdilər ki, ondan heç nə xatırlamıram. Məşhəddə də üzümü əməliyyat etdilər, amma faydasız idi və mən burnumu itirdiyim üçün çoxlu problemlər yaşayırdım. Elə bir vaxt olmurdu ki, məzuniyyətə çıxım və həkim klinikasına və ya xəstəxana növbəsinə getməyim. Həmin günlərdə təzəcə Əmirlə dost olmuşdum ki, Təbriz həkimləri tərəfindən burun əməliyyatı üçün Tehrana təyinat alldım. Təqdimat kağızı Seyid Nurəddin Afi adına idi. Amma mümkün deyildi ki, o şəraitdə Əmir Maralbaş Təbrizdə qalsın və mən Tehrana tək gedim. Birlikdə Tehrana getdik və müəyyən oldu ki, Şəhidlər Cəmiyyətinin yanındakı bir otdə yerləşək. Otelə giriş yalnız mənə verilən kartoçka ilə mümkün idi. Əmirlə çalışırdıq ki, müxtəlif yollarla otelin girişindən keçək. Çox vaxt yuxarı çıxırdım və kartoçkanı aşağı elə atırdım ki, Əmir götürsün və o da yuxarı çıxa bilsin. Kartoçkada şəkil olmadığı üçün, problem yaranmırdı və Əmir həmişə mənimlə idi. Otaqda əlavə yataq var idi, çünki Tehrana müalicə üçün göndərilən döyüşçülərin çoxu qohumlarının evində qalırdılar. Problem yemək almaq idi, çünki hər bir karta bir pay yemək verirdilər və əlamət qoyurdular. Bəzən yemək götürüb aradan çıxmaq mümkün olmadıqda, bayıra gedib özümüz yemək alırdıq. Bir neçə günlük get-gəldən sonra analizlərlə həkim yoxlanışından keçib Tehran universitetinin içindəki bir xəstəxanada yatırılmalı oldum. Qulaq, boğaz və burun ixtisaslı kiçik bir xəstəxana idi. Orada izah etdilər ki, ayağımdan bir tikə sümük və

alnımdan bir tikə dəri götürüb məhv olmuş burnuma peyvənd edəcəklər.

Xəstəxanada yerləşdirildikdən sonra mehmanxana kartoçkam öz-özünə ləğv edildi və Əmir qohumlarından birinin evinə getdi. Əmir yalnız gecələr orada qalırdı. Çünki səhərdən gəlib xəstəxananın qapısının önündə dayanırdı və günortadan sonra saat 2-ni gözləyirdi ki, görüş vaxtı gəlib çatsın. Mənim səhər yeməyimi də bayırdan alıb gətirirdi. Saat 2-də də yenə günorta yeməyi alıb qapının önündə peyda olurdu. Onun gəlişinə o qədər öyrəşmişdim ki, saat 2-dən bir-iki dəqiqə gec gəlsəydi, deyilərək deyirdim: "Əmir! Bəs harada qaldın?!"

Əmirin aldığı cigər kababının dadı və qazlı şirələrin ləzzəti daha heç vaxt təkrarlanmadı.

Nəhayət, əməliyyat olundum və əməliyyatdan sonra problemlər başladı. Ayağımın əməliyyat olan hissəsi alnımdan və burnumdan qat-qat çox ağrıyırdı. Öskürdükdə yaram dartılırdı və ağrı amanımı kəsirdi. Feldşərlər tapşırırdılar ki, öskürməyim və bir neçə gün tərپənmədən eləcə qalım. Çalışırdım ki, hər şeyə dözümlü, bəlkə əməliyyat nəticə verdi və burnumun üzümündəki boş yeri doldu. Əməliyyatdan beş gün sonra xəstəxanadan buraxıldım. Əməliyyatın nəticəsi qənaətbəxş idi və artıq burnumda qabarıqlıq əmələ gəlmişdi. Əmir hər şeyi qaydasına qoymuşdu ki, Təbrizə qayıdaq. Tehran universitetinin tinində olan xəstəxanadan çıxıb İnkilab meydanına doğru getdik. Həmin günlərdə xəstəxanadan buraxıldıqdan sonra yaralılara yardım edəcək imkan yox idi. Özümüz avtobusla öz şəhərimizə qayıtmalı idik. Üzüm sarıqlı idi və Tehranın İnkilab meydanında piyada gedirdik ki, taksilərə çataq və terminala gedək. Qəfildən gözüm qarşıdan sürətlə qaçaraq bizə doğru gələn bir nəfərə sataşdı. Bilmirəm o namərdin nə işi var idi ki, o sürətlə qaçırdı. Bir neçə saniyədə bizə çatdı və sarıqlı üzümə fikir vermədən dirsəyini möhkəm üzümə vurdu! Bir an özümdən getdim. Gözüm qaraldı və ixtiyarsız gözlərimdən yaş axdı. Sanki üzüm od tutub yanırdı... Bir neçə dəqiqə başımı əllərimlə tutub səkidə oturdum. İnsafsız əlini yeni tikilmiş burnuma elə vurmuşdu ki, yara açılmışdı və şiddətli qanaxma verirdi. Əmir iztirab içində məni xəstəxanaya qaytardı və İnkilab meydanının qələbəliyində heç kim başımıza nə gəldiyini bilmədi!

Xəstəxanada başıma gələnləri anlayıb yaramı gördülər, amma məni qəbul etmədilər. Onların cavabı ümidimi məhv etdi: "Bu sümük daha

işə yaramaz! Yenidən əməliyyat etmək də olmaz. Tikişlərin və yaran bir az sağalmalıdır sonra.”

Ağrı, yorğunluq və bu dəhşətli hadisə bizi sarsıtmışdı. O vəziyyətlə yenidən prospektin başınadək piyada gəldik ki, özümüzü terminala çatdıraq. Yazıq Əmir o mehriban və emosional xasiyyəti ilə məndən daha narahat idi. O pis xatirə ilə Tehrandan ayrıldıq.

Təbrizdə də öncə xəstəxanaya getdik. Heç nə edə bilməzdilər və yalnız sarğımı dəyişdilər. Evə gəldim və on gün evin küncünə düşdüm. Təbrizdə payızın son günləri soyuq və kəskin idi. Həkimə də getmək istəmirdim. Sarğı zamanı sümüyün nə vəziyyətə düşdüyünü və dəridən bayıra çıxdığını görmüşdüm! Hər gün özüm sarğımı dəyişirdim və görürdüm ki, sümüyün rəngi dəyişib və çürüyür. Nəhayət, onu bir gün əlimlə çıxarıb tulladım. Həkim demişdi ki, təxminən beş ay gözləyib yenidən əməliyyata getməliyəm. Bir müddət burnumun düşüncəsini kənara qoyub, Əmirlə müharibə bölgəsinə qayıtmağı planlaşdırdıq. Briqadaya qayıtdıq. Dedilər ki, döyüş əməliyyatı olacaq və siz təlim üçün bir bölgəyə göndəriləcək, oradan da birbaşa əməliyyat bölgəsinə gedəcəksiz. Təlimin yeri haqda heç kim heç nə demədi. Xeybər əməliyyatından sonra, o günədək bir neçə dəfə əməliyyatlar ifşa olunmuşdu. Ona görə də xüsusi xidmət qüvvələri ciddi bir şəkildə informasiyaların qorunmasına diqqət edirdilər, biz də təlimin yerini öyrənmək üçün israr etmirdik.

İki-üç gün sonra gecənin qaranlığında maşınlara mindik. Pərdələr çəkilmişdi və hətta bizimlə sürücünün arasında da bir pərdə var idi ki, bayırı görə bilməyək. Əməliyyatdan uzun müddət uzaq qaldıqdan sonra, artıq təlimə getmək xoşa gələn hadisə idi.

Hava tam açılmamışdı ki, maşınlardan düşdük. İstəkli dostumuz Seyid Əli Əkbər Murtəzəvi dərhal dedi: "Bura Hurdur!" Düz deyirdi, bir az sonra anladıq ki, ora Hurul-Hüveyzədə "Kəsur" adlı bir bölgədir. Bostan rayonunun 15 km-liyində bir yol var idi ki, döyüşdən uzaq bir bölgəyə gedirdi. Çatdığımız yer qamışlıq və kiçik ağaclarla örtülmüşdü. Orada bir axar çay da var idi. Böyük və boş bir bölgə idi. Baba oranı tanıdığına əmin olan yeganə şəxs idi. Ondan başqa heç kim harada olduğumuzu bilmirdi. Hava hələ işıqlanmamışdı. Biz yerləşərkən qərribə səslər eşitdik.

–Çaqqalların səsidir!

Nə qədər çalışsaq da, ağacların arasında çaqqalları görə bilmədik. Hava təzə açılmışdı ki, ətrafımızda bir camış sürüsü də peyda oldu.

Camışlar Bostanın ətrafındakı kəndlilərin idi. Bu heyvanlar müharibədən sonra sahibsiz buraxılmışdılar və zaman keçdikcə vəhşiləşmişdilər. Bir sürü vəhşi camışla qarşılaşmaq təhlükəli idi. Sonralar döyüşçülər bu camışları kəsmək məqsədilə halal olub-olmadığını soruşmuşdular. Alimlər cavab vermişdilər: "Kəsib yemək olmaz, amma südlərindən istifadə edə bilərsiniz!" Mənasız bir cavab idi. Biz heç camışlara yaxınlaşa da bilmirdik, qalmışdı südlərini sağaq.

Elə ilk gündən iş başladı. İmam Hüseyn (ə) batalyonu təlim bölgəsinə köçürülməzdən öncə, döyüşçülərdən bir neçə nəfər məntəqəyə nəzarətə gəlib bölüklərin yerlərini müəyyənləşdirmişdilər. Çadırlar tez quruldu. Orada anladıq ki, üzgüçülük təlimi də keçməliyik. Aramızdakı döyüşçülərin çox azı dalğıclıq təlimi keçmişdi.

1984-cü ilin qış fəslinin əvvəlləri hava çox soyuq idi. O qədər soyuq idi ki, səhərin ilk çağında yer buz bağlayırdı. Təlim başladı. Öncə gözümüzü qorxutdular. Dedilər ki, üzgüçülük təlimi üçün qamışlığın içinə gedəcəyik. Sonra bir az daha böyük olan bir bölgədə qayıq sürmək təlimi dedilər. Batalyonun bütün qüvvələri dalğıclıq təlimi keçməli idilər. Amma əməliyyatda az sayda döyüşçü dalğıc olaraq fəaliyyət göstərəcəkdilər.

Xeybər körpülərindən tədarük görülməmiş trampoline suya daxil olurduq. Suda soyuq həqiqətən sümüklərimizin iliyinə işləyirdi. Zahirə gördüyümüz bu idi ki, hamının dişləri soyuğun şiddətindən titrəyir. Mənə elə gəlirdi ki, soyuqdan iflic olmuşam. Sudan çıxdıqdan bir-iki saat sonra təminat işçilərinin tərsanədə hazırladığı və neft sobası ilə qızdırdığı çadıra girirdik. Təminat işçiləri də işə başlayıb, çəyirdəyini çıxarıb yerinə qoz ləpəsi qoyduqları xurma ilə bizi qarşılamağa gəlirdilər. Buna baxmayaraq normal vəziyyətə qayıtmağımız bir az uzun çəkirdi. Bir-iki gündən sonra bədənimin yaraları sanki cana gəldilər. Əziyyət çəkirdim, amma əl çəkmirdim. Öncədən üzgüçülük bacarırdım, amma dalğıc təlimi üzgüçülükə fərqli idi və mən istəyirdim ki, mütləq dalğıclığı da öyrənəm. Təlimatçılar bədənimin vəziyyətinə görə mənə təzyiq göstərmirdilər. Mən də yaralara və ağrılara dözürdüm ki, təlimin və əməliyyatın sonuna kimi döyüşçülərin kollektivində ola bilim.

Təlim günlərində yemək sarıdan döyüşçülərə yaxşı baxırdılar. Hər şey bol idi. Xüsusilə də enerjili qidalar. Döyüşçülər zarafata deyirdilər: "Yaxşı yedirdirlər ki, yaxşı da xərcləsinlər!"

O şiddətli yağışların altında, kəskin soyuqda və dalğic təliminin çətinliyində, yaxşı qidalanma döyüşçülərin bədənini müəyyən həddə güncələndirə bilirdi. Şübhəsiz, hamımız bilirdik ki, bu şərait yalnız iman və hədəf uğrunda dözüləsindir.

O günlərdə bizə o qədər yumurta verilirdi ki, hamımız yalnız sarısını yeyirdik. Əli Şükühi bizə yumurtanın sarısını şəkərlə necə qarışdırıb nuş etməyi öyrətmişdi. Çox dadlı və qüvvətləndirici idi. Əli həkim oğlu olduğu üçün döyüşçülərə yaxşı baxırdı. Kimin iynəyə ehtiyacı olsaydı, onun yanına gedirdi. Döyüşçüləri ortasında ədyal çəkilən bir çadıra aparıb iynələrini vururdu. Səfali insan idi. Mən də onu çox istəyirdim.

Öncədən bölgədə bir səhiyyə xidməti çadırı da hazırlamışdılar və bir həkim orada döyüşçülərin problemləri ilə məşğul olurdu. Kim xəstələnsəydi müalicə olunurdu. Amma soyuğun şiddətindən bəzən döyüşçülərdən kiminsə vəziyyəti çox pis olurdu və çarəsiz qalıb onları gözətçi ilə birgə təlim düşərgəsindən arxaya aparıb müalicədən sonra qaytarırdılar. O günədək bölgənin sirrini qorumaqda o dərəcədə diqqət və ehtiyat görməmişdim.

Orada yeganə çatışmayan şey hamam idi. Ona olduqca ehtiyac duyulurdu. Dostlar işə başladılar. Bir neçə dəmir parçasını bir-birinə qaynaqlayıb, üzərinə üstü açıq bir çəllək qoydular. Çəlləyin altı motorun alovu ilə qızırdı. Onu məharətlə bir boruya yapışdırmışdıq və ondan lazım olan qədər istifadə etmək olurdu. Lakin su təmin etmə problemi hələ də var idi. Çünki oradan keçən su palçıqlı idi və çimmək üçün yaramırdı. Çox vaxt bir çuxurda yığılan yağış suyunu yığıb çəlləyə töküb ehtiyacımızı aradan qaldırırdıq.

Təlimdən təxminən on beş gün keçmişdi. Bir gün səhər oyandıqda qəfildən xəbər gəldi ki, dörd-beş günlük məzuniyyətə gedəcəyik. Hamının üzündə narahatlıq və nigaranlıq var idi: "Olmaya yenə əməliyyat...!"

Axşam dedilər ki, təyyarə ilə Təbrizə gedəcəyik. Təyyarə adı gəldikdə bir az halımız düzəldi. 48 saat Təbrizədək qatarda qalmağa məcbur deyildik. Axşam avtobuslara minib bölgəyə gəldiyimiz kimi, ciddi nəzarət altında oradan çıxdıq. Demişdilər ki, şüşələrin pərdəsini heç kim kənara çəkməsin. Həqiqətən də döyüşçülər bu məsələyə diqqət edirdilər. Əslində, təlim bölgəsində olduqda, Bostana atəş açan İraq artilleriyasının səsi eşidilirdi və bilirdik ki, Bostanın yaxınlığındayıq. Təlimin növündən də təxmin etmək olurdu ki, növbəti əməliyyat su-

torpaq əməliyyatı olacaq. Amma bölgədən qayıdarkən, əməliyyatın baş vermə ehtimalı yenə də zənnimizcə zəifləmişdi.

Adı “Xeybər Şəhidləri” olan briqadanın Dezfulda yeni tikilmiş bazasında¹ oturub aeroporta getməyi və Təbrizə göndərilməyi gözlədik. Xüsusi bir proqram olmadan orada bir-iki gün qaldıq və sonra Dezful aeroportuna doğru yola düşmək hamını yerindən tərpətdi. Aeroportda vəlvələ idi. Briqadanın batalyonlarının çoxu orada idilər. Əli Əsgər, Əli Əkbər, İmam Hüseyn (ə), mühəndis-istehkamçılar, təchizat və s. Davamlı deyirdilər ki, maqazin və foto aparat və s. saxlamaq qadağandır. Yoxlanış sırası bu məqsədlə düzəlmiş bir neçə dəmir barmaqlıqlardan başlayırdı və bir neçə dəfə dönürdü. O uzun ilanvari cərgəni gördükdə qışqıraraq dedim: "Mən növbədə bu qədər gözləyə bilmərəm!"

Sıra dönən yerlərdə və bir-birinə yaxınlaşdıqda, növbəti sıraya girirdim və məni görəndə arxadakı sıradan bir neçə nəfər də irəliləyirdi. Sıra pozulurdu və döyüşçülərin etirazı ucalırdı: "Ağa! Sırada dayan!"

O qədər cığallıq etməklə yanaşı, səhər aeroporta gəldikdən günorta radələrinədək sırada idik. Dostların sırada etdikləri zarafatlar da maraqlı idi. Biri deyirdi süd növbəsidir, digəri deyirdi çörək növbəsidir və s. İzdiham və istilik bizi bezdirmişdi. Nəhayət, yoxlanışa çatdıq və üstümüzə qadağan olunan şeylərdən olmadığı üçün tez keçə bildik. Aeroportun zalına daxil olduqdan sonra, orada da bizi başqa bir sıra gözləyirdi. Təyyarəyə minmək sırası. İnanıram ki, o qədər insan bir təyyarə ilə Təbrizə gedəcək. Amma qərar bu idi və döyüşçüləri güclə də olsa təyyarəyə salırdılar. Nəhayət, təyyarəni gördükdə, gözümüzdə işıq gəldi. Təyyarə də, nə təyyarə! İçəridən qətiyyətlə təyyarəyə oxşamırdı. Oturacaq və yan təchizatlar bir yana, hətta təyyarənin iç qabığı da soyulmuşdu. Şiddətli külək buraxan boruları insanın canını sıxırdı. Təyyarənin yeri də oturmağı mümkün edən borularla dolu idi. Dezfulda yağan səhər yağışından sonra və aeroportda istinin şiddətindən hamımız paltarlarımızı çıxarıb mayka ilə qalmışdıq. Döyüşçülərin sıxlığı və izdihamı da həqiqətən hamını tərlətməmişdi. Pilot ardıcıl salavat çəkirdi: "İmamın salamathığına salavat!"

¹ Bədr əməliyyatında Aşura briqadasının sevimli komandiri şəhid edildikdən sonra, bu bazanın adı dəyişilərək Şəhid Bakiri bazası oldu.

–Bir salavat da yerdə qalan dostların təyyarəyə yerləşməsi üçün zikr edək!

Sanki qiyamət qopmuşdu. Təyyarəyə elə sıx dolmuşduq ki, o şəraitdə nəfəs almaq da çətin idi, qaldı tərənib salavat çəkmək. Pilot deyirdi: "Mən sizi 1 saat, 40 dəqiqə içində Təbrizə çatdırmaq istəyirəm. İndi yer açın ki, hamı yerləşsin!"

Döyüşçülər bir-birinin üstünə dırmaşırdılar. Nəhayət, qapılar bağlandı. Təyyarənin gedişi kök bir şəxs kimi idi. Hər addımda o yana-bu yana əyilirdi və bu bizi çox güldürürdü: "Bir salavat da zikr edin ki, təyyarə qalxa bilsin." Dəmir quş qalxdı və hamımız birgə geriye atıldıq. Döyüşçülərin naləsi ucaldı: "Ay Allah öldüm. Boru belimə girdi! Nəfəsim çıxmır!"

Bəzən döyüşçülər hadisəni bir az da şişirdirdilər. O qədər gülmüşdük ki, qarnımız ağrıyırdı. Zənnimcə təyyarə silah-sursat daşıyan, ya da yük təyyarəsi idi. Bəlkə də yaralıları daşımaq üçün nəzərdə tutulmuşdu. Amma bir neçə batalyonu o vəziyyətlə oraya mindirmək elə bir hadisə idi ki, bir daha təkrarlanmadı. Bizim üçün elə bir xatirə oldu ki, uzun müddət onu xatırlayıb doyunca güldürdük. Uçuş boyu üç-dörd qırıcı təyyarə də bizi qorudu və nəhayət sağ-salamat Təbrizin səmasına çatdıq. Təyyarə aşağı endi, amma qona bilmədi. Təyyarənin hər bir hərəkəti və səmtini dəyişməsi ilə, içəridə bizim vəziyyətimiz daha da gülməli olurdu. Tərdən islanmış bədənlərin bir-birinə sıx yapışması və nalə ilə gülüş səslərinin qarışması. Nəhayət, şəhərin ətrafında bir dəfə dövrə vurduqdan sonra, təyyarə yerə qondu. Qapılar açılan kimi, qar dənələri təyyarənin içinə hücum çəkdi. O şəraitdə kim pilləkəndən aşağı çatırdısa, sürətlə çıxışa doğru qaçırdı. Görünürdü ki, Dezfuldan Təbrizə xəbər veriblər ki, biz hansı vəziyyətdə gəlirik. Ona görə də avtobuslar hazır idilər. Amma bizimlə onların arasında dəmir barmaqlıq var idi və biz ora çatmadan öncə açılmamışdı. Hamımız barmaqlıqlara doğru qaçırdıq. Mən ora çatan ilk şəxslərdən idim. Amma gözətçilər barmaqlığın qırılını açma bilmədilər. Təyyarədən çıxan camaatın çoxluğu hər an barmaqlıqlara daha da çox təzyiq edirdi. Barmaqlıqlara elə yapışmışdım ki, bir an düşündüm, həqiqətən də sinəmin sümüyü qırılır. Həmin anda camaatın itələməsi nəticəsində başım iki barmaqlığın arasından qarşı tərəfə keçdi. Problem üstə problem. Barmaqlığın arasındakı məsafə elə idi ki, bədənim onun arasında keçməzdi. Həqiqətən də ilişmişdim və qışqırırdım: "Öldüm! İtələməyin! Öldüm!" Qışqırırdım. Amma dəcəl

Seyid Nurəddinin sözünə kim inanardı. Yalvararaq barmaqlığın digər tərəfində olan bir neçə nəfərə dedim ki, heç olmasa başımı itələsinlər və mən geri qayıdım. Allahın lütfü ilə o vəziyyətdən də salamat çıxdım. Barmaqlıqlar açıldı və mən boğulmaq qorxusu ilə yanaşı Təbriz qışının soyuğunda titrəyərək avtobuslara doğru getdim. Qardaşımın evi yerləşən Bahar prospektinin avtobusuna mindim və bir saat sonra qapılarının ağzında idim. Düşünürdüm ki, bir saat qalıb sonra kəndə gedərəm. Amma bəxtimdən bütün ailə orada idilər və olduqca çox sevindilər. Salamlayıb görüşdükdən sonra hamıdan öncə hacı xanım soruşdu: "Bu təyyarə ilə gəldiniz?"

–Bəli.

–Gördüm nəbələddir. Öyləşməsi çox uzun çəkdi.

Ağacan aramızda oturduqdan sonra, təyyarənin macərəsını danışdım. Hamı gülməkdən uğunub getmişdi. Xatirə və gülüş qurtardıqdan sonra, mənə danlamağa başladılar. Sanki hamısının ürəyi dolu idi. Evin problemlərindən danışaraq dedi: "Oğlum! Həmişə cəbhə olmaz ki?"

–Məgər nə olub?

–Axı sən gedib orada qalmısan. Əsgərlik 24 aydır. Sən 4 ildir oradasan!

–Bəli! Müharibə var ikən mən də varam. Bu barədə mənə heç nə deməyin. Amma başqa hər nə desəniz başım üstə... Özü də ki, bu xidmət əsgərlik xidməti deyil. Başqa bir şeydir!

Son zamanlar məzuniyyətlərdə bu söhbətlər ara-sıra aramızda olurdu. Həmin vaxt öz-özümə deyirdim ki, hətta döyüşçülərin ailələri də cəbhədə nələr baş verdiyini bilmirlər. Biz yaxından hadisənin içində olduğumuza və qəlbimizin dərinliyindən cəbhənin şəraitini dərk etdiyimizə görə, onu unuda bilmirdik. Əslində nə qədər irəliləyib daha çox görürüksə, məsuliyyətimiz də artırdı. Ümumiyyətlə özümüzü cəbhə adamı bilirdik. Halbuki adi insanların baxışı belə deyildi. Bu sual-cavabların yeniliyi yox idi. Amma həmin gün söhbətlərin tonu fərqli idi. Danışdılar-danışdılar nəhayət, söhbət bura çatdı ki: "Bəs sən evlənmək istəmirsən?!"

–Niyə! Bu da yaxşı fikirdir.

Mənim cavabım hamını sakitləşdirdi. Deyəsən öz-özlərinə düşünürdülər ki, bu işdən də qaçacağam. İndi isə mənim müsbət cavabımı duyduqda atam deyirdi: "Sən evlənsən, nə işləmək istəyirsən? Harada yaşamaq istəyirsən?"

–Ata Allah böyükdür, yəni bizim üçün bir yer tapa bilməzmi?

Çox yaxşı bilirdim ki, hamı evlilik təklifi ilə məni şəhərdə yaşamağa vadar etmək istəyir. Görünürdü ki, məndən öncə öz aralarında danışıbmışdılar və gözləyirdilər ki, mən evə ayaq basım. Onların ciddiliyini gördükdə, batalyonumuzun komandiri Əsgər Qəssabın yanına gedib dedim ki, qarşıya bir iş çıxıb, Təbrizdə beş-altı gün artıq qalacağam. Əsgər ağa dedi: "Eybi yoxdur, qayıtdıqda briqadanın olduğu yerə gəl."

Evdə evliliyin şəraiti söhbəti olduqca ciddiləşmişdi. Mən də geri çəkilməyib dedim ki, şərtləri mən təyin etməliyəm. Nə siz, nə də başqası. Siz yalnız elə birini axtarın ki, mənim vəziyyətimə razı olsun.

Həmin gün macəranı Əmir Maralbaşla danışdım. Baxmayaraq ki, yaşda məndən daha kiçik idi, amma ən yaxın dostum olmuşdu, hətta məzuniyyətdə də bir-birimizdən bir gün ayrı qalmağa dözə bilmirdik. Ya mən onların evində idim, ya da o bizdə. Əmir dedi: "Eybi yoxdur, şəkillərindən birini mənə ver."

Macəranı başqa bir-iki nəfərə də danışdım. Həsən Xoşbu adlı bir dost da məndən bir şəkil istəyib dedi ki, bir nəfəri tanıyır. Ola bilər ki, mənimlə evliliyi qəbul etsin. Şəkillərimin içindən, ən pis şəklimi seçib verdim. Elə bir şəkil idi ki, pis günə qalmış üzümü göstərirdi. Anam yaralanmaqdan əvvəlki bir şəklimi də götürdü, ana ürəyi... Həqiqətən də necə üzüm var imiş və o vaxtadək diqqət etməmişdim. Ümid edirdim ki, məni o sima ilə heç kim qəbul etməyəcək. Həqiqətən də qorxurdum ki, şəhərdə başım qarışar və onun üçün altı-yeddi ay zəhmət çəkdiyim əməliyyata çata bilmərəm. Baxmayaraq ki, zahirdə evliliyi asanlıqla qəbul etmişdim, amma içimdə hələ də tərəddüddə idim. Əmin idim ki, evlilik mənim məsuliyyətimi daha da ağırlaşdıracaq. Dostlardan birinin sözü yadıma düşdü ki, deyirdi: "Cəbhəyə gəlməyin iki aqibəti var. Ya qayıdırsan, ya da ölürsən. Ölsən də iki aqibəti var. Ya cəsədin qayıdır, ya da itkin düşür. Qayıtmağın da iki aqibəti var. Ya sağsan, ya da pis gündə." O danışdı, biz də gülürdük. Amma indi isə, həqiqətən bunları düşünürdüm. Həsən mənim tərəddüdümü gördükdə dedi: "Sən cəbhədə qalmaq istəyirsən, sabah şəhid olsan, daha heç kim olmayacaq ki, sənin yerini doldursun və sənin yolunu davam etsin."

Necə də ilişmişdim! Anam və ailəmizin üzvləri sevinc və həvəslə mənə uyğun qız axtarırdılar və mən isə özümlə vuruşurdum: "Düzdür

ki, Allah özü bizi tək qoymamalıdır. Amma yaxşı olar ki, elə bir insan olsun ki, bizim yolumuzu davam etdirsən..."

Anamla danışarkən mənim nə düşüncədə olduğumu bildikdə əsəbiləşirdi. Bəzən onunla zarafatlaşırdım və o daha da əsəbiləşirdi və axırda çoxlu gülürdük. Hamı beş qəpik pulu olmayan Seyid Nurəddin üçün evlilik hazırlığı görürdü. O vaxtadək mənim işim yalnız cəbhə idi və 2200 түmən maaşımı da yollarda, ya da məzuniyyətlərdə yeməyə və zəruri şeylərə xərcləyirdim və heç vaxt pul yığmamışdım. Atam da əkinçi idi və öz işini görürdü. Əslində ondan heç bir gözləntim də yox idi. Bunlara rəğmən həci xanım ciddi şəkildə məşğul idi. Macəranı bilən dostlardan bir neçəsi, yanıma gəlib şəkil alır və ünvan göstərirdilər. Axırda bezərək qışqırdım: "Əgər hərəniz məndən bir şəkil alıb aparsanız, axırda bir batalyon qız tapılacaq!"

Halbuki fakt bu deyildi. Bir dəfə anam gəldi ki, biz bir qız tapmışıq, yaxşıdır və bəyənmişik. Amma sən bəyənməyəcəksən. Mən dedim: "Nə olub ki?" Onlar dedilər: "Sənin cəbhə şəraitinlə düz gəlmir."

–Onda heç. Mənim ilk şərtim budur ki, müharibə qurtarana kimi mən də cəbhədə olacağam!

Həmin gün bu məsələ üzrə daha çox düşündüm. Həqiqətən də mən dəli olardım, əgər bilsəydim cəbhədə əməliyyat var və mən şəhərdəyəm! Bizimlə müharibənin məsəli, dənizlə balığın məsəli kimi idi. İstəmirəm ki, cəbhənin çətinliyini, aclığını, yuxusuzluğunu və qəm-kədərini şəhərdəki xoş güzəranə dəyişim. Çox çəkmədən xəbər gəldi ki, bir qız mənim şəraitimə razı olub. Adı Məsumə Əşrəfi idi. Həsən gəlib dedi: "Ağa Seyid, gəl, səni qəbul ediblər!"

–"Gör o kimdir ki, məni bu vəziyyətlə qəbul edir?"

Kəşfiyyat qüvvələrindən biri də mənim yanıma gəlib dedi: "Deyəsən bizimlə qohum olmaq istəyirsiniz?!"

–Demək sizin qohumunuzdur?

–Bəli, mənim əmim qızıdır. Sən necə insansan?

Gülməyim tutmuşdu. Bildim ki, araşdırmaq üçün gəlib. Ona dedim: "Gördüyün kimiyəm! Həm də, baxmayaraq ki, kəşfiyyatçısan, bir az naşısan. Çünki gəlib özümdən soruşursan. Get kənddən, məhəlləmizdən soruş."

–Yox, özündən soruşmaq istəyirəm. Bilmək istəyirəm ki, dolanışığımı necə keçirirsən? İşin nədir?

–Yaşayışım cəbhədədir, müharibədən başqa bir iş də, hələ ki mənim üçün önəmli deyil. Heç nəyim də yoxdur. Hətta beş qəpik pulum da yoxdur. Müharibə davam etdikcə mənim vəziyyətim də budur.

Nəhayət, qərar gəldik ki, özüm məni bu çətin şəraitlə qəbul edən qızı görməyə gedim. Evdə mənə öyrədirdilər ki, nə edim və nə danışım. Amma ora çatdıqda hər şeyi unuttum. Baxmayaraq ki, ürəyimdə mənim kimi yaralı bir döyüşçünü həyat yoldaşı olaraq qəbul etdiyinə görə, ona dəyər verirdim, amma boş vədələr vermək istəmirdim. Hətta problemlərimi bir az da böyüdüb ciddiyyətlə deyirdim: "Elə vaxt olur ki, mən cəbhədə altı ay qalırım və məzuniyyətə çıxmıram. Əməliyyatlarda da yaralanmadığım müddətdə və ya məsuliyyətimizi dəyişməsələr geri qayıtmıram. Dünya malından heç nəyim yoxdur. Bədənim də pis gündədir və bu vəziyyətlə sağ qalsam, müharibənin axırına kimi orada xidmət edəcəyəm. Ondan sonra da Allah istəsə, bir işin qulpundan yapışıb bir təhər dolanacağam."

Həqiqətən də, nə dedimsə, razı oldu. Baxmayaraq ki, cəmi on altı yaşı var idi, amma həyatını və arzularını cəbhəyə qurban verməyə hazır idi. Başqa bir söz qalmamışdı. Üç-dörd gün içində elçilik və kəbin mərasimini Əmirin mənə borc verdiyi 4500 tünən pulla yola verdik. 1984-cü il, dekabr ayının 31-də kəbin süfrəsinə oturduq. Döyüşçü dostlardan dörd-beş gün geri qalmışdımsa da, həyatda ən mühüm işlərdən bir olan ömür yoldaşımı tapmışdım.

Atam evlənməyimə hamıdan çox israr edirdi və düşünürdü ki, evlilik məni həyata və işə bağlayacaq. Nişanlımın məni cəbhəyə yola saldığını gördükdən sonra heç vaxt mənimlə şəhərdə qalmaq barədə söhbət etmədi.

Doqquzuncu fəsil

Bədr Kərbəlası

Təkbaşına bölgəyə doğru yola düşdüm. Dezfulda iki-üç kilo şirni də aldım ki, elçilik macəramda iştirak edən və şəklimi alıb bu hadisədə dəstək olan bəzi dostlara, məsələn üstüörtülü demiş olum. Dezfulda olan Xeybər şəhidləri düşərgəsində dostlar zarafat və atmaca ilə məni qarşılamağa gəldilər: "Köhnə evlərə qarışdın, ay Seyid."¹

–Çox üzr istəyirəm! Bundan sonra bilinəcək ki, kim qorxaqdır, kim yox.

Dostların zarafat və söhbətlərindən sonra, Əmir məni bir kənara çəkib israr etdi ki, qarşı tərəfin kim olduğunu deyim. Mən nişanlımın adını dedikdə çox sevindi. Aydın oldu ki, onlar Əmirlə qohumdurlar. Artıq sarsılmaz dostluq münasibətini qohumluq əlaqəsi də gücləndirirdi.

Ertəsi gün bölgədə şiddətli yağış yağmağa başladı. Xuzistanda qış fəslinin yağışlarına öyrəşməyimizə baxmayaraq, bu dəfə yağış külək və fırtına ilə birgə idi və düşərgəni bir xeyli qarışdırdı. Küləyin şiddəti və sürəti elə həddə idi ki, çadırları havaya qaldırır, içindəki əşyaları da özü ilə aparırdı. Külək çadırımızı aparmasın deyər, onun hər iki tərəfini tamamilə açıb ortasındakı üfiqi borudan sallandıq. Külək öz işini görürdü. Çantalar, paltarlar, ədyallar və irili-xırdalı hər bir şey küləyə əsir düşmüşdü. Amma biz var-gücümüzlə çadırımızı qorumaq istəyirdik. Hətta, bütün əşyalarımızı külək aparsaydı da. Həmin an döyüşçülərdən biri gəlib dedi ki, bizim çadırdan başqa yalnız Mustafa Pişqədəmin çadırı sağ qalıb. Səməd Zəbərdəst dəniz qüvvələrinə getdikdən sonra, ikinci bölüyün komandiri Mustafa olmuşdu. Döyüşçülər dedilər ki, onların çadırları Koreyanındır.² Bunu eşitdikdə dedim: "Gözləyin, indi gedib onların çadırını da küləyə verəcəyəm!" Çox qıcıqlandırdım ki, o yağış və tufanda dəcəlliyimizi səmərəyə çatdırdım. Kibrit bəhanəsi ilə yanlarına gedib onları çağırırdım. Nəhayət fəryadımı eşidib çadırın çarpaz bəndini (zamokunu) açdılar ki, görsünlər kiməm və nə deyirəm. Çarpaz bəndi açan kimi çadır uçdu! Elə məhz bunu istədiyim üçün tez qaçdım ki, məni tanımasınlar.

¹ Yəni, evə, ailəyə başın qarışdı.

² Koreya çadırları elə idi ki, onun qapısının çarpaz bəndini çəkəndə, bağlı bir yer kimi olurdu və külək heç bir deşikdən içəri nüfuz edə bilmirdi.

Bilmirəm mənəni tutsaydılar nə qədər döyəcəkdilər. Beləliklə, briqadada sağ qalan yeganə çadır, bizim çadır idi. Əslində çadırın borusundan 22 iki nəfərlə birgə asılmışdıq. Borular əyilmişdi və külək bütün əşyalarımızı aparmışdı.

Tufan sakitləşdikdə döyüşçüləri avtobuslara mindirib Dezful məscidinə doğru apardılar. Qələbəlik gecə idi. Külək ilə tufan təxminən yeddi-səkkiz saat çəkmişdi və bütün əşyalarımız itmişdi.

Ertəsi günün səhəri əşyaları axtarmaq üçün iş başladı. Bəzi çadırlar, çantalar və əşyalar torpaqdan düzəldilmiş təpələrin yanına düşmüşdü. Bəzi paltarlar tikan kollarına ilişmişdi. Nə qədər axtaraq da əşyalarımızın çoxunu tapa bilmədik. Bəzi şeyləri palçıqın içindən çıxardıqdan sonra, paltarlarımızı yuyub üst-başımızı qaydaya salmaq üçün, hamını şəhərə buraxılışa göndərdilər. Dezfula getdik. Bir-iki gün sonra yenidən, "hazır ol" əmri verildi və səfər başladı. Bu dəfə gediz təlim bölgəsinə doğru idi.

Əməliyyat ehtimalı gücləndikdə, döyüşçülərin vəziyyəti maraqlı olmuşdu. Yenidən avtobusa minib ciddi qoruma altında təlim bölgəsinə getdik. Sonradan bildik ki, ora Kəsurdur.

Hər iki sahili çoxlu ağac və kollarla örtülmüş bataqlığa qovuşan çayın yaxınlığında çadırlar quruldu. Düşmən helikopterlərinin bizi görməməsi və hava yolu ilə məlumat toplamaması üçün qalmağa ən yaxşı yer idi. Həmin bölgə müharibə illərində öz başına buraxılmış və vəhşiləşmiş heyvanların var-gəl etdiyi məkan idi. Bəzi heyvanlar, məsələn çaqqallar bölgədə bizim üçün ciddi təhlükə yaradırdılar. Ona görə də, gecələr çadırların ətrafında keşik çəkməli idik.

İmam Hüseyin (ə) batalyonu ilə Seyyidüş-şühəda batalyonu orada qayıq sürmək təlimi keçməli idilər. Təlim yerinə getmək üçün çadırların yanında matorlu qayığa minib su axını istiqamətində bataqlığa doğru gedirdik. Bataqlığın bir hissəsində Xeybər körpüsünün parçaları ilə bir yer düzəldib çadır da hazırlamışdılar. Körpülərə çatdıqda ilk dəfə qayıqları gördük. Döyüşçülərə qayıq sürmə təlimi ilk dəfə verilirdi. Düşmən cəbhəsini məhv etmək üçün qayıqlardan istifadə etmək cəsarətli bir düşüncə idi. Qayıqlar üç beş nəfərlik, yüngül qayıqlar idilər. Onların ən enli hissələri ortaları idi və təxminən bir metr olardı. Adətən qayığın hər başında bir nəfər və birdən üç nəfərə kimi qayığın böyüklüyünə əsasən onun ortasında otururdular. İlk günlər bizim qayıq sürməyimiz çox maraqlı idi. Təlimatçılar batalyonun öz döyüşçülərindən idilər. Onlar bir müddət öncə

döyüşçülər arasından qeybə çəkilib qayıq sürmə təliminə getmişdilər. Onlar körpünün üstündən nəzəri şəkildə dərs deyirdilər və biz inanmadan qulaq asırdıq: "Qayığa necə minməliyik ki, yellənməsin. Necə avar çəkməliyik ki, qayığı idarə edə bilək. Qayıq tərpendikdə nə etmək lazımdır və s. Bunların hamısı bir söz həddində idi. Amma biz qayıqlara minmək istədikdə, ayağımı qayığa qoyan hər şəxs suyun içinə yıxılırdı. Yıxılırdıq gülürdük. Heç kim qayıqla bacarmırdı. Cəmi bir neçə nəfər var idi ki, qayığı bir neçə anlıq idarə edə bilirdilər. Qayığın dili necə də çətin idi! O qədər yüngül idi ki, azca hərəkətlə dərhal çevrilirdi və bataqlığın soyuq suyu qayığın içinə dolurdu. Qayıq suda qərq olurdu və sərnəşinlər suyun üzərində qalırdılar! Bataqlığın dərinliyi müxtəlif idi. Lakin o hissədə iki metrədən az dərinliyi var idi. Boğulmaq ehtimalı yox idi və məzuniyyətdən öncə hamı üzgüçülük təlimi gördüyü üçün, özlərini körpülərə, ya da motorlu qayıqlara çatdırıb sudan bayıra çıxma bilirdilər. Əlbəttə, soyuq onların əl-ayaqlarını dondurmasaydı. Bütün döyüşçülərə xüsusi geyimlər vermişdilər ki, islanmadan öncə kəskin küləyin qarşısını ala bilsin. İslanıqdan sonra isə kəskin soyuq insanın sümüyünə kimi işləyirdi. Suya düşmək təlimi davam etdirməmək üçün üzürlü sayılmırdı. Yenidən digərləri ilə birgə təlimi davam etməli idik. Məşqlər qayığı idarə edərək suda dayana biləcəyimiz vaxta qədər davam edirdi. 1984-cü ilin qış günləri qəribə idi. Hər gün səhər namazından sonra səhər proqramı başlayırdı. Bədənimizin qüvvəsini artırmaq üçün hər gün idman edirdik. İlk günlər qayıq sürmə proqramı üç-dörd saat çəkirdi. Bəzən günortadan öncə, bəzi vaxtlarda günortadan sonra olurdu. Amma get-gedə təlim saatları çoxaldı. Yəni səhər və axşamçağı təlim və məşqlərimiz olurdu. Qayığa mindikdə qayığın çevrilməməsini böyük uğur sanırıq. İndi isə növbəti təlimlərlə tanış olurduq. Avar çəkmək və suda qayığın hərəkətini idarə etmək başqa bir macərə idi. Bu işə də çoxlu suya yıxılmalar var idi.

Eşidirdik ki, bu qayıqları elə idarə etməliyik ki, uzun km.lər düşmənin ərazisinədək avar çəkək və bu qayıqlarla düşməni cəbhəsini vuraq; hətta ola bilsin bu qayıqlarda döyüşməyə də məcbur olaq. Bunları eşitdikdə təəccübdən gülərək deyirdik: "Elə şeymi heç olar?!" Bəzən öz-özümə deyirdim: "Məgər bizim 16, 19 yaşlı yeniyetmə döyüşçülərin nə qədər tutumları və gücləri var ki, belə çətin praktikalardan keçib elə bir bacarığa sahib olsunlar ki, qayığın üstündə avtomat və qumbaraatandan atəş açsınlar? Məgər insan dənizin soyuq

suyuna düşdükdə əl-ayağının donmasına nə qədər dözə bilər? Hətta bəzən soyuqdan uzun müddət barmaqlarını açıb-bağlaya bilməyə və yetərincə yuxu və istirahəti də olmaya?" Bunları öz-özümə deyirdim. Amma döyüşçülərin vəziyyətini gördükdə özümü danlayırdım. Bu könüllülər bu işləri də bacarırlar.

Bəzən təlimin önəmliliyi bizi məcbur edirdi ki, gün ərzində təxminən 17 saat təlimdə olaq. Təlimlər çoxaldıqca və hava soyuduqca döyüşçülərin vəziyyəti də dəyişilirdi. Bəzən gecə yarısı oyanıb göürdüm ki, yalnız mən yatmışam. Döyüşçülər o şəraitdə, mənəviyyatla gecə namazlarını da qılırdılar...

O həngamədə, mənim kimi təkrar yaralar adaq döyüşçülərin vəziyyəti hamıdan pis idi. Düşmən cəbhəsini yaranların ilk cərgəsində olmaq üçün, qayıq sürməkdə bacarıqlı olmaq ilk şərt idi və mən nəyin bahasına olursa-olsun, bu dəstədən olmaq istəyirdim. Çalışırdım ki, bədənimin ağrı və sızıltılarına dözərək təlimlərdən geri qalmayım. Bəzən elə olurdu ki, bataqlığın soyuq suyunda qalırdım və həqiqətən də bədənimdə öldürücü sızıltıdan başqa heç nə hiss etmirdim. Yaş və yorğun bədənlə sudan bayıra çıxdıqda, sanki qurumuş bir cism idim ki, kəskin külək hər dəfə əsdikcə onu qırmaq istəyirdi. Hamısından da pisi kilidlənən ağzım ilə çənəm idi. Yaralandıqdan sonra ilk dəfə idi ki, bunu təcrübə edirdim. Bəzən elə hiss edirdim ki, özüm də başıma nə gəldiyini bilmirəm. Dişlərim bir-birinə kilidlənirdi və çənəmdə şiddətli ağrı hiss edirdim. Qidalanma vəziyyətim acınacaqlı idi və məcbur olmuşdum ki, yumşaq və sulu yeməklərdən istifadə edim. Döyüşçülər çox vaxt məni və mənim kimi digər müharibə əlillərinin geri çəkilmədiyini gördükdə, enerji alıb daha da möhkəm olurdular. Biz çabalayırdıq ki, düşmən cəbhəsinə daxil olan ilk xətt yaranlardan geri qalmayaq və növbəti əməliyyatın uğurunda payımız olsun. Bu arada çətinlik çoxaldıqca döyüşçülərin səfa-mənəviyyatı da artırırdı. Döyüşçülərin arasında yeni zarafat və terminlər də əmələ gəlmişdi. Məsələn, çörək sudan çıxar.¹ Həmişəki zarafatlar davam edirdi və təlimin o çətin və soyuq günlərində həyat həm ağır, həm də şirin keçirdi.

¹ Əslində bu məsəl "çörəyi daşdan çıxır" olur. Təlimin çətin mərhələlərində döyüşçülər bu termini dəyişərək bunu maraqlı etmişdilər. Çörək həyatın davamı üçün lazımlıdır və çətinliklə qazanılır. O günlərdə əməliyyatın vacibliyi də bizi su ilə əlbəyaxa etmişdi.

İmam Hüseyin (ə) batalyonu ilə Seyyidüş-şühəda (ə) batalyonunun hər birindən iki bölük xətt yaran bölüklər olmalı idilər. Hər bölüyün bacarıqlı döyüşçülərindən bir komanda yarandı ki, dalğıc təlimi keçib hücumun öncülü olsunlar. Buna görə də, o soyuq havada və suda çətin və ağır dalğıc təlimatına yiyələnməli idilər.

Həmin günlərdə Allahla münacat da fərqli idi. Bəzən günorta və əsr namazını bataqlığın ortasında olan Xeybər körpülərinin üstündə qılırdıq. Dua, təvəssül və əzadarlıq üçün bölük mərasimləri təşkil etməyə vaxt yox idi. Amma bəzən komandirlər buna ehtiyac duyduqda, əzadarlıq mərasimləri və şaxsey dəstələri düzəlirdi. Bu da döyüşçülərə ikiqat enerji verirdi. Çadırlarda və taqımlarda, döyüşçülər qrup şəklində, ya da təkbaşına öz proqramları ilə məşğul idilər və məhdud istirahət vaxtlarını da namaz və Quranla xəlvət edib öz günahlarını yada salırdılar.

Təlim və məşqlərin düzgün gedişatı ilə qayıqı asanlıqla idarə edə bilirdik. İndi isə məşqimiz, ətrafda ən kiçik və xırda səs də yaratmadan qayıq sürmək idi. Hətta avarın ucundan damcılayan suyun səsi də gəlməməli idi.

Dəfələrlə sıra ilə yola düşüb sulara irəliləyirdik. Amma qayıqlardan çıxan ən kiçik səsə görə yenidən başlayırdıq. Avarlar qayığa dəyməməli, suya dəydikdə də səs verməməli idilər. Habelə, irəlində və arxada olan avar çəkənlər birgə işləməli idilər. Avarların arasındakı fasilə qorunmalı idi və s. Bu məsələləri öyrəndiyimiz və məşq etdiyimiz müddətdə, ciddi və diqqətli davranırdıq. Amma təlimin mövzusu olan həmin dərsdə müəyyən bacarığa çatdıgımıza əmin olduqda, dərhal zarafat və dəcəlliyə başlayırdıq. Bəzən qəsdən avarımızı yanımızdakı qayığa vururduq ki, təlimatçıları əsəbləşdirib yenidən işə başlasın. Bəzən yan su yolunda ciddi olaraq məşq edən və irəliləyən bir qayığın su yoluna daxil olurduq. Həmin an qayıqlar suyun üzərində fırlanırdı və biz də gülməyimizi zorla saxlayırdıq...

Son həftələrdə təlim səhərdən başlayırdı və günorta namazına kimi davam edirdi. Körpünün üstündə təşkil olunan namaz və günorta yeməyindən sonra, məşqlər yenə də qüruba kimi davam edirdi. Axşam namazından və bir az istirahətdən sonra, təlim yenidən başlayırdı və biz bəzən gecə saat 2-yə kimi suda idik. Əgər kimsə hesablasaydı, gün ərzində istirahət, namaz və yemək üçün beş-altı saatdan çox vaxtımız olmurdu.

Təlimlər və praktikaların irəliləyişi ilə, bəzən qərargahdan qayıqları yoxlamaq və döyüşçülərin hazırlıq dərəcəsini görmək üçün gəlirdilər. Bir gecə ağa Mehdi Bakiri, Əsgər Qəssab və bir neçə nəfər gəlmişdilər ki, qayıqların şərti düşmənlə döyüşünü yaxından görsünlər. Şərti düşmənlə döyüş əsnasında qumbaraatanlardan biri atəş açmağa hazırlaşdı, amma həmin anda qayıq yelləndi və qumbaraatanın başı suya doğru əyildi. Mərmi suya dəyib komandirlərin dayandığı yerə doğru qayıtdı. Bir anın içində, komandir heyətinin hər birinin özünü bir tərəfə atdığını gördük. Mərmi partladı, amma komandirlərin vaxtında verdikləri reaksiyaya görə, heç kim xəsarət almadı. Bundan öncə Məcnun adasında ilk dəfə mərminin elə istiqamət dəyişməsini görmüşdüm. Orada bəzən günlərlə bekar olduğumuz vaxt döyüşçülərə pulemyotun istifadə qaydasını öyrədirdik. Bir neçə paslanmış və torpaqlı gülləni yığb dizel və başqa maddə ilə təmizləyib təlimdə istifadə edirdik. Bir gün döyüşçülər güllə atırdılar, mən dayanıb qarşı tərəfi izləyirdim. Pulemyotdan istifadə edən şəxsin hədəfi sahildən təxminən əlli metr qabaqda idi. Anladım ki, döyüşçülərin atəş açması ilə yanaşı sürətlə bəzi şeylər qərribə səslə mənim yanımdan keçirlər; "vij, vij..." Heyrət içində öz-özümdən soruşdum: "Bu nədir?" Bilmirdim ki, onlar həmin güllələrdir və müəyyən bir bucaqda suya dəyib, gəldikləri yerə qayıdırlar. Allahın lütfü ilə o qədər güllə yanımdan keçir və mənə dəymirdi. Bir qədər diqqət etdikdən sonra nəhayət baş verənləri anladım. Dəqiqləşdirmək üçün bu hadisəni bir daha səngərin içindən yoxladım. Orada anladım ki, güllələr xüsusi əyimlə üzə aşağı suya dəydikdə geri qayıdırlar.

Bəzi gecələr təlim üçün oyandıqda nizamlı sıralarda yarım saat dayanırdıq ki, təlimçatçılar və komandirlər işimiz barədə fikirlərini söyləsinlər. Bu yarım saatda bizdən ən kiçik səs də çıxmırdı. Hamı komandirlərin sözüne qulaq asırdı ki, sudan çıxdıqda, işimiz və hərəkətimiz haqqında zəif və güclü cəhətlərimizi bizə desinlər. Həmin günlərdə o qədər məharətli olmuşduq ki, suya daxil olduqda, orada kiminsə olduğu qətiyyəni hissi olunmurdu. Qurbağaların və suda yaşayan heyvanların səsini eşidirdik, amma öz döyüşçülərimizin səsi çıxmırdı. Hətta danışmağımız da azalmışdı və lazımlı sözləri də asta səslə deməyə öyrəşmişdik.

Təlim təxminən 45 gün çəkdi. Bu çətin günlərdə də zarafatımızdan qalmırdıq. Bir gün Əmir Maralbaş gəlib dedi: "Gəl gedək bizim üçün qardaşlıq əqdi oxusunlar!" Zəncandan olan uzun boylu ruhaninin

yanına birgə getdik və o Əmirlə mənim aramda qardaşlıq əqdini oxudu. Sonra üzünü mənə çevirib dedi: "İndi gəl mənimlə də qardaş ol!" Ruhaniyə dedim: "Allah səni qorusun, mollalarla qardaş olmaq çox çətinidir."

Orada hamı ilə zarafat edən yeganə şəxs mən idim. Çünki həm üzüm gülməli idi, həm də özüm.

O şəraitdə bəzən zarafatlarla, bəzən əzadarlıqlarla, bəzən də "vəhdət səhər yeməyi" ilə ruhiyyəimizi güclü saxlayırdıq. Ağa Mehдинin işi həmin günlərdə çox idi və cəmi bir neçə dəfə döyüşçülərə demədən gəlib yaxından təlimlərin gedişatına baxaraq fikirlərini söyləmişdi. Heç vaxt bizə qabaqcadan demirdilər ki, bu gecə ağa Mehdi, ya da başqa şəxs təlimlərə baxış keçirmək üçün gələcək. Çünki qabaqca deyildikdə hamı daha çox diqqətli olurdu və təlim boyunca bizim nə qədər hazırlıqlı olduğumuz məlum olmurdu. Ancaq bunu deyirdilər: "Elə düşünün ki, əməliyyat gecəsidir."

Döyüşçülər həqiqətən də yüksək səviyyədə işləyirdilər. Düzgün şəkildə avar çəkib, diqqətli və səssiz hərəkət edirdilər. Bir neçə dəfə bizə dedilər: "Dünən gecə qərargahdan gəlmişdilər. Çox sağ olun! Filan su yolundan keçdiyiniz vaxt heç hiss olunmurdu ki, orada qayıq və döyüşçü var. Var olun!"

Qayıqların quruluşu fərqli idi. Bəziləri üç nəfərlik, çoxu da beş nəfərlik idi. Qayıqlardan bəzilərinə pulemyotçu və bəzilərinə qumbaraatan olurdu. Bir neçəsinə də DŞK qoymuşdular ki, bu qayıqları idarə etmək çox çətin idi və xüsusi bacarıq tələb edirdi.

Bu müddətdə hamımız təhlükəsizlik xəbərdarlıqlarına diqqət edirdik. Bölgədə heç kəs aradan çıxmırdı və hətta ailələri ilə davamlı telefonla danışmağa adət edən bəzi döyüşçülər oradan rahat Süsəngirdə gedə bilərdilər, amma bu işi görmürdülər. O müddətdə vəziyyətin həssas olduğunu bildiyimiz üçün aradan çıxmağı qətiyyənlə düşünmürdük. Bayırla yeganə əlaqə vasitəmiz təminat işçilərindən biri idi. Dostların məktublarını o gətirirdi. Bir gün gəlib məktubla birgə döyüşçülərdən birinə atasının ölüm xəbərini də verdi. Amma həmin döyüşçü ailəsinə zəng etmək üçün belə, o şəraitdə arxa cəbhəyə qayıtmadı. Əməliyyatı qorumaq üçün döyüşçülər bu həddə səy göstərirdilər.

Nəhayət, təlim günləri sona çatdı və öyrəndiklərimizi maneərdə təcrübə etməli idik. Bölgəni Bədr əməliyyatı məntəqəsinə oxşatmağa çalışmışdılar. Hiss olunmuşdur ki, iraclılar bəzi gediş-gəlişimizi

duyub. Vaxt çox az olduğuna görə də, şərti düşmən hissəsini yaxşı hazırlaya bilməmişdilər. Öncəki manevrlərlə müqayisədə asan mərhələ sayılacaq kiçik bir manevr təşkil edildi.

Təlim qurtardıqdan sonra qayıqların sayı az olduğu üçün, təlim gördüyümüz qayıqları gecə ikən Məcnun adasına göndərmişdilər ki, əməliyyatda onlardan istifadə edək. Bu arada əməliyyat planını, bölgənin vəziyyətini və bizim vəzifəmizi izah etdilər. Təxminən 9 km əyri, dolanbac su yollarından keçib öz mehvərimizə çatmalı və düşmənin ön xəttini vurmali idik. Düşmənin bölgədə təxminən 40-50 arası pusqu yeri var idi. Hazırlıqlı BƏƏS qüvvələri oradan su yollarının vəziyyətinə və hərəkətə nəzarət edirdilər. Suda ən kiçik hərəkət bəlli olduğu və su ləpələndiyi üçün, kəşfiyyat qüvvələri təhlükəsizlik məntəqəsinə diqqətli olduqlarından bölgəyə az getmişdilər. Bizə deyirdilər ki, son gediş on beş gün öncə olub və döyüşçülər döyüş mehvərlərinin yaxınlığındakı gediblər. Gediş yollarından bir neçəsi Xeybər əməliyyatından qalmış su yolları idi. İndi isə Xeybər əməliyyatından təxminən bir ildən çox keçirdi. Bu fərqlə ki, bu dəfə su yollarında İraq qüvvələri pusquya dayanmışdı. Manevrdə və əməliyyatın izahında qeyd edilirdi ki, çalışın pusqu olan yerlərdən aram və sakit halda keçin. Bununla yanaşı bir neçə nəfər də pusquları məhv etmək tapşırığı almışdılar. Bu pusqular düşmənin ön xəttinin təxminən iki km.liyində düzəlmişdi və əgər biz o bölgədə döyüşə başlasaydıq, düşməne çatanadək işimizin çətinliyi bir neçə qat artacaqdı. Hətta deyilmişdi ki, düşmənin patrul qayıqları gəlsə, tez qamışlığa daxil olun və əməliyyatın başlamasına kimi güllə atmaq haqqınız yoxdur.

Bütün bu məsələləri bir daha gözdən keçirdikdən sonra, bizə 24 saat vaxt verildi ki, şəxsi işlərimizlə məşğul olaq. Bir dəstə qüsl almaq istəyir, digər bir dəstə məktub və ya vəsiyyətnamə yazır, kimlərsə silahlarını təmizləyib hazırlayır və qalanları da namaz, münacat və Əhli-beytə (ə) təvəssül etməklə məşğul idilər. Hələ təlim bölgəsində, Bostanla Süsəngird arasında idik. Çox gözəl xatırlayıram ki, müharibə müddətində yazdığım yeganə vəsiyyətnamə orada idi. Aramızdakı səmimiyyətimizlə dillər əzbəri olan Əmir gəlib dedi: "Gəl ikimizin vəsiyyətnaməsi bir olsun."

Təxminən səhər saat 9 idi. Suyun kənarında oturmuşduq və vəsiyyətnamə yazmaq üçün fikir mübadiləsi aparırdıq: "Nə yazım axı?"

Kiməsə bağıqlamağa heç nəyimiz yoxdur, nədə ki, kimdənsə alacaq pulumuz da yoxdur..."

Nəhayət, bir vəsiyyətnamə yazdıq və ana-atalarımıza tapşırıdık ki, səbirli olsunlar. Əgər biz şəhid olsaq narahat olmasınlar... və bu kimi sözlər. Gülməyim tutmuşdu.

–Niyə gülürsən?

–Axı bilirəm ki, bu dəfə mənə heç nə olmayacaq və geri qayıdacağam.

–Sən hardan bilirsən axı?

–Bilirəm də!

İçimdən bir hiss deyirdi ki, bu dəfə də sağ-salamat qayıdacağam. Amma əməliyyatın çətin şəraiti məni bir az şübhəyə salmışdı. Onun planını düşündükdə öz-özümə deyirdim ki, düşmənin ön cəbhəsinə sağ çatmaq möcüzədir. Allah eləməmiş, ön xəttin 500 metrliyindən və suyun içindən döyüşə başlasaydıq, nə edə bilərdik? Ondan öncə həmişə quruda vuruşmuşduq və belə yerlərdə çuxur, səngər, ya da eniş-yoxuş olurdu ki, oraya sığınırıdık. Amma indi isə suyun ortasında qol gücü ilə gedən qayıqlarla, güllə atmağa məcbur qalsaydıq... Avar çəkənlərdən birinə güllə dəysəydi, silahlarımız suda islanıb işləməsəydi... Əgər... Onda hamımız düşmənin hərəkətsiz bir hədəfinə çevriləcəkdik!

Bunların hamısı və buna oxşar yüzlərlə səbəb var idi. Hamımız bilirdik ki, qarşımızda qəribə bir əməliyyat var. Amma yenə də buna inanırıdık ki, hər şey Allahın əlindədir və o nə istəsə, Onun iradəsinə əməl edəcəyik.

Əməliyyatın başlanacağı hiss olunurdu. Hacı Sadiq Ahəngəranın gəlişi ilə gözəl bir əzadarlıq mərasimi təşkil olundu. Gözəl deməklə əzadarlıqların bir-biri ilə fərqli olduğunu çatdırmaq istəyirəm. Bəzən bir şəhid üçün əzadarlıq edirsən. Amma bəzi vaxtlarda elə bir insanların yanında əzadarlıq edirsən ki, bir neçə gün sonra onlardan bir neçəsinin şəhid olacağına şübhəm yoxdur. Ümumiyyətlə bir-birimizin üzünə baxdıqda, ağlamağa başlayırıdık. Ürəyim istəyirdi ki, o saatlarda dayanıb ancaq nurlu simalara tamaşa edim. Bu hiss hamımızda müştərək idi. Başqa əməliyyatların əksinə olaraq, bu dəfə düşmənlə müqayisədə eyni mövqedə deyildik. Ön xətti yaran döyüşçülərin hamısının şəhadətə çatma ehtimalı var idi. Mən də digər döyüşçülər kimi dua edirdim: İlahi, bizi utandırma. Özün yaxşı bilirsən ki, biz yalnız sənin üçün addım atırıq. Bizə kömək ol, sağ qalmaq üçün deyil,

nəyin bahasına olursa-olsun, ön xətti yarıb uğur qazanmağımızda kömək et ki, əməliyyat davam etsin və döyüşçülərin ikinci dalğası irəliləyə bilsin. Həmin gecə Ahəngəranın mərsiyələrindən anladığımız ki, əməliyyatın adı Bədrdir.

Hücum gecələrində adət idi ki, döyüşçülər xına hazırlayırdılar. Şəhərlərin bəzilərində belə bir ənənə var idi ki, toy gecəsi əl-ayağa xına qoyurdular. Döyüşçülər də toya hazırlanmış kimi qərribə bir həyəcanla barmaqlarına xına qoyurdular. Bəzilərinin üzlərini göz yaşı parıldadırdı, bəziləri də gülürdülər. Həm gülüşlər, həm göz yaşları enerji verici idi və hamı öz əhval-ruhiyyəsinə uyğun digər döyüşçülərin psixologiyasını qorumağa çalışırdı.

Hava qaraldıqdan sonra maşınlar bölgəyə göndərməli idi.

Qürubdan sonra yük maşınları gəldi. Maşınlar bacardıqları qədər çox döyüşçü mindirməli idilər ki, bölgədə get-gəl çox olmasın. Döyüşçülər sıx şəkildə əziyyətlə yük maşınlarının arxasına mindilər. Maşına mindikdə birinin silahı digərinə dəyirdi. Döyüşçülərin səsi ucalmışdı: "Boğuldum, öldüm."

Amma bizə verilən cavab bu idi: "Mümkün qədər bir-birinizin üstündə də oturun ki, başqalarına da yer olsun." Yük maşınının üstünə çadır çəkmişdilər. O sıxlığa dözmək çətin idi. Yol boyu döyüşçülərdən bəziləri çarəsizlikdən çadırın bir hissəsini qaldırırdılar ki, bir az hava gəlsin. Bu vəziyyətlə təxminən gecə yarısı Məcnun adasının şimal hissəsinə çatdıq. Bura ilk buraxılış bölgəsi idi və sabah günortaya kimi orada qalmalı idik.

İndi isə hər kəs özü ilə gətirdiyi əşyaları son dəfə kontrol etməli idi. Qayıqların balansını qorumaq üçün hər qrupun tutumu və çəkisi, döyüşçüləri və əşyaları ilə birgə müəyyənləşməli idi. Bu iş də başa çatdı və biz yola düşmədən öncə son dəfə silah-sursatımızı yoxladığımız. Təxminən səhər saat 10:30-da sıra ilə altıncı pistə doğru getdik və orada qayıqlara mindik. Qayıqları bir az irəlində, suyun ortasında hazırlanan yerə aparmalı idilər. Yeddi-səkkiz Xeybər körpüsünün köməyi ilə bir yer düzəlmişdi ki, döyüşçülər orada əməliyyat haqqında son izahatı alıb qayıqlara minməli idilər. Biz tez çatdıq və toplantının başlamasına qədər vaxtımız var idi. Döyüşçülərdən bəziləri hələ şəhadət qüslü ala bilməmişdilər. Bir-bir qayıqlara tərəf gedib paltarlarını soyunurdular ki, qüsl alsınlar. Mən də onlara tərəf getdim. Bu yola şəhadət qüslüm olmadan getmək istəmirdim. Su çox soyuq idi, niyyət edib suya daxil oldum. Dostların yanına qayıtdıqda digər

döyüşçülər kimi titrəyirdim. Elə bir halda idim ki, bir saat sonra kimi də, normal vəziyyətə qayıda bilmirdim.

Dedilər ki, hamı bir yerə yığışsın, söhbət etmək istəyirlər. Biz də Mustafa Pişqadəm qardaşın komandanlığı ilə İmam Hüseyin (ə) batalyonunun digər bölüklərinin yanında dayandıq. Soyuqdan titrəyirdim və 1985-ci il, mart ayının 10-nun zəif saçan günəşi məni isidə bilmirdi. Bir yandan da fikrim dağınıq idi və Əmirdən xəbərsiz qalmışdım. O, qayıq az olduğuna görə bölükdən geri qalmışdı. Bir neçə dəqiqədən sonra İmam Hüseyin (ə) batalyonunun şücaətli komandiri, Xeybər əməliyyatındakı cəsarəti və Məcnun adasında şiddətli döyüşləri ilə məşhurlaşan Əsgər Qəssab söhbətə başladı. Söhbət bölgənin vəziyyəti haqqında və vəzifəmizin əhəmiyyəti barədə idi. Plan öncədən yetərli qədər bəyan edilmişdi. İndi isə komandirimiz tapşırıq verirdi ki, yola düşməyə başladığıda, zikr və dualara da başlayın və döyüş başlayanadək bu işi davam etdirin. Çünki sizi məqsədinizə sağ çatdırı bilən yeganə amil Allahı yad etmək və duadır, başqa heç nə! Öz mehvərinizə çatanadək arxadan kömək gözləməməlisiniz və s. Sonra Əli Təcəllayı qarşımızda dayandı. Hamının halı dəyişmişdi... İlahi! Bədr necə bir qiyamətdir! Necə də böyük komandirlər özlərini bura çatdırıblar. Həm də bu saatlarda onların həyəcan dolu sözlərini eşitmək insanı nə hala salır! Cəsur komandirlərimiz düşmənin ilk cəbhə xəttini yarmağın önəmindən danışırdılar. Yarılaçaq sədlərin¹ müdafiəsi müxtəlif silah və təchizatlarla möhkəmləndirilmişdi və o mövqelərə nüfuz etməsi mümkünsüz idi. İlk öncə bir neçə bölük qayıqla ön xəttə getməli, onu yarmalı, sonra hər kəs öz tapşırığını davam etdirməli idi. Aralarında mənim də olduğum səkkiz nəfərin vəzifəsi bu idi ki, düşmən xəttini yardıqdan sonra, qərargaha hücum edək. Bu hücumun özünəməxsus macərası var idi. Soruşduq ki: "Bu qərargahda neçə döyüşçü var?" Dedilər: "Min neçə nəfər!" Və mən ağlamalı şəraitə gülmüşdüm. Düşünürdüm ki, səkkiz nəfər bu böyüklükdə qərargaha qarşı nə edə bilər axı?! Özü də bu səkkiz nəfər neçə km qayıq sürüb maneələri keçdikdən sonra, düşmən xəttini vurmuş səkkiz nəfər idi. Bilirdik ki,

¹ Qala kimi torpaqdan düzəldilmiş bir istehkam. Bataqlıqda suyu qurudan ayırmaq üçün düzəldilmişdi. Bədr əməliyyatında düşmən öz sahilində torpaqdan üç metr hündürlüyündə istehkam düzəltdi. Onun da üstündə təxminən eni altı metr olan bir yol var idi.

məntəqənin genişliyinə, xətt yaran döyüşçülərin azlığına görə hər bir neçə nəfər bölgədəki müəyyən bir hissəni azad etməyə öhdədir. Amma bir neçə nəfərlə, içində bir neçə ZSU-23-4 və başqa təchizatlarla gücləndirilmiş bir qərargahı ələ keçirmək həqiqətən də çox təəccübləndirici idi.¹ Bu müddət ərzində Əmirin geri qalması narahatlığımı artırırdı. Bizim bölüyümüzdən dörd nəfər qayıq olmadığı üçün əməliyyatın ilk mərhələsindən geri qalmışdı. Onlardan biri də əziz dostum Əmir idi. Mən də onun qədər bu vəziyyətdən narahat idim və hər yola əl atırdım ki, o da bizimlə gələ bilsin. Mustafa Pişqədəmin yanına getdim. Püşk atılmalı idi. O dörd nəfərdən yalnız bir nəfər qayıqlara minə bilərdi. Guya istəyirdim vasitəçilik edim ki, püşk Əmir Maralbaşın adına çıxsın, amma çıxmadı.² Əmirin bizimlə gəlmə imkanı ləğv olunmuşdu. Narahatçılığımız son həddə idi. Digər yandan da rövzə oxunmağa başlandı. Briqadanın təbliğat şöbəsinə Mənafi qardaş gəlmişdi ki, qayıq yola düşmədən öncə Əhli-beytə (ə) təvəssül edək. O məhdud bölgədə, körpülərin və suyun ortasında öz sahilimizin yaxınlığında, qərribə mərasim baş tutdu. Hamı elə oturduğu yerdə başını aşağı salıb ağlayırdı. Rövzə başlamadan öncə, bir çoxunun gözü ilahi eşqin şövqündən ağlamağa başlamışdı. Qərribə anlar idi. Günorta namazını qıldıqdan sonra qayıqlara minməli idik.

Səfər başladı. Aşura briqadasının xətyaran döyüşçüləri bir-bir qayıqlara minirdilər. Mənafi qardaşın azan səsi ab-havaya fərqli bir gözəllik əlavə etdi. O, vəsfedilməz mənəvi səsiylə azan verir və azanın sözlərinin mənalərini də deyirdi. Düşünürəm ki, həyatım boyu heç bir azan Bədr əməliyyatının günorta azanı kimi cism və ruhumu təsir altına almamışdı. Elə bir insan yox idi ki, ağlamasın.³ Yaşıl və qəhvəyi jaketlər geyinmiş xətyaran döyüşçülər qayıqlara minirdilər. Ağa Mehdiinin baxışları, komandirlər və dəstək döyüşçüləri bizi yola

¹ Sonralar qərargaha getdikdə yaxından gördüm ki, hər şey bir yana, orada iki telerabitə qrupu və müxtəlif radarlar var. O qərargahda təkə telerabitənin döyüşçüləri təxminən 200 nəfər idilər. Elə həssas radarlar idi ki, sonralar başı çıxanlar onları gördükdə dedilər ki, bunlar ən kiçik hərəkətə və ən zəif səsə qarşı həssasdırlar və qayıqların gedişini və asta səsləri də tuta bilərlər. Bu radarlar əfsanəvi Bədr əməliyyatı gecəsində Allahın istəyi və izni əsasında düşməyə heç bir yardım edə bilməmişdi.

² Başqa bir döyüşçü seçildi ki, həmin gecə şəhid oldu.

³ Briqadanın təbliğat tərəfindən o dəqiqələrdə video çəkilişləri. İndi bilmirəm həmin video qalır ya yox.

salırdılar. Hələ bizim növbəmiz çatmamışdı ki, İraq təyyarələri başımızın üstündə peyda oldular. O anlarda, necə olursa-olsun, özümüzü gizlətməli idik. Yola düşən qayıqlar qamışlığın arasına girdilər. Özlüyümdə deyirdim: "Öz vəziyyətimizin problemi azmış kimi bunlar da tapıldılar." Yavaş-yavaş bizim növbəmiz də çatdı. Əmir yanıma gəlib dedi: "Ağa Seyid, gedirsən?"

-Bəli...

-Qalacaqsan, ya... şəhid olacaqsan?

-Yox, sağ qalacağam.

-Hardan bilirsən?!

-Bilirəm, mən sağ qalacağam.

-Elə isə bir vaxt müəyyənleşdir ki, səni orada görə bilim.

-Sabah səhər saat 9-da, qərargaha gedən yolda səni gözləyəcəyəm.

Əminliklə bunu dedim. Əmir təəccüblə dedi: "Seyid, elə əminliklə danışırsan, sanki indiyədək otuz dəfə gedib qərargahı görmüsən və bilirsən ki, yolu haradadır?" Yenə dedim: "Sabah! Səhər saat 9-da gəl qərargahın yoluna. Mən o vaxta kimi sağ qalacağam."

Əmirlə qucaqlaşib ayrıldıqdan sonra, yoldan başqa bir şeyi düşünmürdüm. Qayığımız körpülərdən uzaqlaşdı. Mən, Baba və başqa iki nəfər döyüşçü eyni qayıqda idik. Get-gedə azanın səsinə və döyüşçülərin hay-küyündən uzaqlaşib yalnız yanımızdakıların dodaqaltı dualarını eşidirdik. Döyüşçülərin əhval-ruhiyyəsi vəsfolunmaz həddə idi. Bəziləri dəcəllik edir, bəziləri isə sakitcə fikrə dalmışdılar. Zarafət edənlərdən biri də mən idim. Əlimlə yanımızdan keçən döyüşçülərə su səpirdim. Bəlkə də o qəribçilik zaman və məkanında fəzanın ağırlığından bir az azalda biləcək yeganə iş idi. Döyüş zonasına çatmaq üçün uzun yol var idi. Əslində yolda dayanmağımız da çox olurdu. Bəzi yerlərdə dayanırdıq ki, yolun pusqularından yeni məlumatlar əldə edək. Günəş qürub etdikdə, düşmənin ön xəttinin təxminən dörd km-liyində idik. Orada axşam namazını qılmalı idik.

Sanki qayığın aram yellənməsi namazımıza yoldaşlıq edirdi. Düşüncəmə əsasən, ixtlasın son həddində olan qəlblərlə, qayıqda oturmaş halda, rüku və səcdəsiz namazımızı qılırdıq. Orada yemək payımızı yedik. Bir az peçenye və balıq konservası idi. Bu da səhərə kimi açlığa dözmək üçün idi. O qaranlıqda bəzən baxışlarım yoldaşlarımın üzünə sataşır və öz-özümə düşünürdüm ki, bu gecə Allah bizim üçün nə yazıbdır?

Bəzən asta səslə aramızda söhbətlər də olurdu. Amma bütün hallarda bunu zikr edirdik: “İlahi, bizi utandırma, bizə kömək ol ki, uğurla düşmən xəttini yaraq.” O hissəyədək düşmənin patrul qayıqları, ya da pusquları ilə qarşılaşmaq ehtimalı az idi. Amma artıq hər qayıq geridəki qayığa tapşırırdı ki: “Buradan sonra təhlükə ehtimalı yüzdə-yüzdür. Muğayət olun.” İraqlıların bizim yolda təxminən iyirmi pusqu yeri var idi ki, hər biri ilə qarşılaşmaq əməliyyatı təhlükəyə salırdı. Bizə deyilmişdi ki, düşmənin bölgədə kor-koranə atəşi var, hətta ola bilər ki, patrul qayıqları da güllə atsınlar. Amma o kor atəşdir və sizə dəyirdə səsizin çıxmamalıdır.¹ İztirablı anlar idi. Dostların üzündə görünən aramlıq və əmin-amanlıq isə çox gözəl səhnə idi.

Qürubdan sonrakı hərəkətimizdən təxminən yarım saat keçirdi ki, İraq qayıqlarının səsi ucaldı. Qayıqlar əsas su yolundan gedirdilər və bəxtimiz gətirdi ki, o anda, kiçik bir su yolunda idik və ətrafı da qamışlıq idi. Oradan əsas su yoluna daxil olub başqa bir yan su yoluna getmək istəyirdik. Hələ əsas su yoluna çatmamışdıq ki, İraqın patrul qayıqları çatdılar. Projektorları yanırdı və bir qədər ətrafa baxdıqdan sonra yollarına davam edib getdilər. Digər qayıqlar da təhlükəsiz yerlərdə idilər. Əsas su yoluna daxil olduq. Su yolunda hərəkətdə olan bir neçə qayıq da var idi. Bu uzun yol boyunca bir neçə dəfə avar çəkənlərlə yerimizi dəyişdik ki, yorğunluq gedişimizi yubatmasın. Bir qədər sonra yenidən İraqın patrul qayıqlarının gəldiyini hiss etdik. Bizdən irəlində olan qayıqların hamısı qamışlığa daxil oldular, amma ... Qəfildən bizim avar çəkənlərimiz özlərini itirdilər və avarların arasındakı nizam pozuldu. Bir anda qayıq su yolunun ortasında fırlanmağa başladı. Nəfəslərimiz sinələrimizdə həbs oldu. İraqın patrul qayığı yanan projektorla bizə doğru gəlirdi və su yolunun ortasında heyrət içində qalmışdıq. Bir an düşündüm ki, artıq hər şey bitdi. Heyrət içində baxırdım. Heç bir qaçış yolu yox idi. İraq qayığı yaxınlaşırdı və biz çarəsiz duruma düşmüşdük. Son saniyələrdə qayığı ortadan su yolunun kənarına çəkə bildik. Qərribə və son dərəcə həyəcanlı bir vəziyyət idi. Sanki vücudumun bütün zərrələri Allah ilə danışırdı: "İlahi! Düşmənin gözünü bağla!" Aydın şəkildə iraqlıların danışıq səsinə eşidirdim. Qayıq bizə çatdı. Başımı aşağı saldım və dərhal

¹ Düşmən kor atəşlə, böyük bir bölgəni atəşə tuturdu və pərakəndə güllələr atırdı. Amma müəyyən bir yerə ardıcıl atəş açsaydı, yəni orada döyüşçü olduğunu ehtimal verərək güllə atsaydı, artıq kor atəş sayılmırdı.

projektorun işığının üstümdən keçdiyini hiss etdim. Hətta onların qayığı bizim qayığa dəydi, amma reaksiya göstərmədən, sakitcə yerimizdə oturduq. Qayıq inanılmaz bir vəziyyətdə yanımızdan keçdi, hətta projektorun o güclü işığında bizi görmədilər. Başımı qaldırıb onların bizdən uzaqlaşdığını gördükdə bütün vücudum sevincdən titrəyirdi. Dilim açılmışdı və deyirdim: "Ay Allah! Sən nə böyük Allahsan, nə kərim Allahsan!" Bütün varlığımın Allahın əzəmətini və yaxınlığını hiss edirdim. Həmin anlarda bu hislər bizim ən böyük dəstəyimiz idi. Bizim şükr etməkdən və ixlasdan başqa bir şeyimiz yox idi. Digər dostlarımız da bu hadisəni yaxından görmüş və Allahın lütfünü hiss etmişdilər. Oradan yan su yoluna daxil olduqda səmimi-qəlbədən arzu edirdim ki, bir kəşfiyyət döyüşçüsü kimi əsir düşüm. İşgəncə və ölümə məruz qalım, amma digər döyüşçülər münasib zamanda hücum edib əməliyyatı başa çatdırırlar. Qayıq su yolunda titrəyirdi. Qətiyyənlə istəmədim ki, mehriban Allahın lütf nəzərindən uzaqlaşım. Düşünürdüm ki, nə qədər çalışsaq da o anın haqqını ödəyə bilmərik, xüsusilə o gərgin vəziyyətdə qəlbimizə çökən aramlığa görə. O böhranlı anlarda heç bir hərəkət etmədən gözləyə bildik.

Get-gedə elə bir yerə yaxınlaşdıq ki, qayıqlar bir-birindən ayrılmalı idi və hər biri öz məqsədinə doğru getməli idi. Dəfələrlə əməliyyat planı bizə bəyan edilmişdi və indi artıq rahat şəkildə özümüzü bölgə ilə uyğunlaşdırırdıq. Qayıqlar sıra ilə gedirdilər və hər qayığın döyüşçüləri arxadan gələn qayığa hansı bölgəyə çatdığımızı deyirdilər. Kəşfiyyət qüvvələri irəlində getdikləri üçün, kiçik kauçuk parçalardan işarə düzəldib əlamət qoymuşdular ki, bu işarələrlə hamı öz istiqamətini müəyyənləşdirsin. Pusqulara yaxınlaşdıqda da kəşfiyyət qüvvələri xəbərdarlıq edirdilər və qayıqlar daha çox ehtiyatlı olmağa diqqət edirdilər. Bəzən qayıqla pusqunun fasiləsi o qədər yaxın idi ki, iraqlıların danışmalarını eşidirdik. Müəyyən olunmuş mövqeyə çatanadək səkkiz və ya doqquz İraq pusqusundan keçdik. O onların hamısında, xüsusilə ətrafından xəbərsiz olaraq öz işlərinə davam edən düşmənin səsini eşitdikdə də qəlbim Allahın himayə hissini şad olurdum. Elə bir anlar idi ki, əgər bir avarın səsi ucalsaydı, ya da döyüşçülərdən biri asqırsaydı, bütün planlar pozulacaqdı. Yalnız bu inanc idi ki, bizə vəsfedilməz aramlıq bəxş edirdi.

Artıq həmin həssas bölgələrdən keçib bölüyün tapşırıq mövqeyinə yaxınlaşmışdıq. Axşam saat təqribən 11:30 idi ki, başqa mehvərlərdə döyüş başladı. Həmin anlarda mən komandirimiz Əsgər Qəssabın

qayığının yanında idim. Ondan soruşdum: "Əsgər ağa, əməliyyat ifşa olubmu? Deyəsən döyüşçülər döyüşə başlayıblar." Əsgər ağa əminlikdə dedi: "Yox, kor atəş açırlar!"

Düşünürdüm ki, kor atəşin qarşısında bəzi dostlar döyüşə başlayıblar. Çünki çox səs-küy gəlirdi. Dərhal əmr gəlirdi: "Sürətlə hərəkət edin." Rahatlıq hiss edirdim. Çünki ən həssas bölgələrdən keçmişdik və artıq əməliyyat ifşa olsaydı belə, elə də böyük problem yaranmazdı. Batalyonun bölgəsinə çatdığımız zaman əməliyyatın rəmzi deyilmişdi və artıq taqımların buraxılmaq əmri verilirdi. Qayıqlar bir-birindən ayrılıb eyni xəttə düşmənin səddinin qarşısında suda dağılışırdılar və onlar hələ heç nəyi başa düşməmişdi. Biz müəyyən edilmiş vaxtda, lazım olan yerə çatmışdıq. Amma digər döyüşçülər hələ öz mehvərlərinə çatmamışdılar. Rabitə ilə qərargahla əlaqəsi olan döyüşçülər ardıcıl olaraq bu göstərişi eşidirdilər: "Döyüşə başlamayın ki, digər döyüşçülər də çatsınlar!" Həmin anlarda xətyaran dalğıcılar bəndin yaxınlığınadək qayıqla gəlib, orada suya daxil olmuş və işə başlamışdılar. Düşmənin sahili ilə fasiləmiz təxminən iyirmi metr idi. Suyun içindən düşmənlərin sığınacağına kimi bir neçə sıra tikanlı məftil və digər maneələr var idi ki, dalğıcılar tikanlı məftilləri kəsərək başqaları üçün yol açmalı idilər. Bizim bölgədə heç kimdən səs çıxmırdı. Amma aydın bir şəkildə digər mehvərlərdəki döyüş səslərinin get-gedə şiddətləndiyini eşidirdik. Biz hər şeydən öncə məhv etməli olduğumuz ZSU-23-4-ün qarşısında idik. Bəndə doğru aram və səssiz gedirdik ki, qəfildən, yenə ZSU-23-4-ün səngərinin üzübüzündən bizim qayığın avar çəkənləri nizamı itirdilər və qayıq suyun ortasında fırlanmağa başladı! Bu arada bəndin üstündə dayanıb danışan iki iraqılının səsi hər şeydən çox diqqətimi çəkdi. Deyəsən ZSU-23-4-ün atıcıları idilər. Həmin gecə ay öz gümüşü işığını dənizə saçır və biz suyun ortasında, düşmənin qarşısında, qayıq içində fırlanırdıq. Əgər biz qayığı müəyyən bir cəhətə döndərə bilməsəydik və onlar ay işığında bizi görsəydilər, işimiz bitəcəkdik. Baxmayaraq ki, bütün qayıqlar sahilin önündə hücum və qumbaraatandan atəş açmağa hazır idilər, amma o iztirablı halda əsəbiləşmişdim. Həmin anlarda, gözüm o iki iraqılıya zillənmişdi. Onlardan biri bir siqaret yandırdı; siqaret yandıqdan sonra qəfildən iraqılının fəryadı ucaldı. Bizi görmüşdü. Cəld ZSU-23-4-ə doğru qaçdı, amma yalnız bir dəfə atəş açdı, çünki bizim qayıqlardan birindən atılan qumbaraatan mərmisi düz ZSU-23-4-ün sığınacağına dəyib onu sıradan çıxardı.

Döyüş rəsmən başladı. ZSU-23-4-ün atəşi nəticəsində bir-iki nəfər yaralansa da döyüşçülərimizin güclü atəşi də başlamışdı. Bizim qayıq da dörd-beş dəfə fırlandıqdan sonra, nəhayət dayanmışdı. Bütün səyimiz bu idi ki, biz güllə ataq, digər iki nəfər var-gücü ilə sahilə doğru avar çəksinlər. Tikanlı məftillərə çox tez çatdıq, lakin həmin nahiyədə yol açılmadığından qayıq ilişib dayandı. Artıq bizim sahillə fasiləmiz iki metr idi, hamısı da tikanlı məftillər idi. Tikanlı məftilləri bağlamaq üçün qoyulan borular suyun içindən başlayırdı və təxminən yarım metr suyun üstündən çıxırdı. Qayıqdan suyun içinə və tikanlı məftillərin üstünə atıldıq. Orada minaları gördüm ki, xoşbəxtlikdən bir-ikisindən başqa digərləri işə düşmədi. O vəziyyətdə bütün diqqətimiz tikanlı məftillərdən keçib bəndən yuxarı çıxmaq idi. Toxunduğu hər bir şeyi yırtıb cıran tikanlı məftillərə etina etmədən yuxarı qalxdıq. Döyüş şiddətli idi və fasiləmiz az olduğu üçün iraqılılar bəzi silahlarından istifadə edə bilmədilər.¹

Bəndin yuxarısında əməlli-başlı döyüş başladı. İlk məqsəd bəndin üstünü düşməndən almaq idi. İstəyirdik ki, ən böyük uğurumuz olan düşməni qəfil ovlamaqdan son dərəcə istifadə edək. Çünki bilirdik ki, düşmənin qoruyucu sığınacaqları bəndin arxasında hazır vəziyyətdədir və əgər fürsət tapsalar, işə başlayacaqlar. Bir yandan da bənd və qərargahın fasiləsi, təxminən 500 metr idi və daha çox döyüşçü qərargahda idi. Düşmənin təxminən 200 tankı da orada idi ki, biz istəmərdik onlar işə girişsinlər. Ona görə də bütün səyimiz bu idi ki, onlar özlərinə gəlmədən öncə və işə başlamamış bölgəni onlardan təmizləyək. Bununla yanaşı bilirdik ki, öz döyüşçülərimiz sürətli Kövsər və Aşura qayıqları ilə, sönmüş matorla kürək çəkərək düşmənin pusqu yerlərinin yaxınlığına çatıblar və orada gözləyirlər ki, döyüş başladıqdan sonra dərhal işə başlasınlar. Vəziyyət elə bir həddə gəlib çatmışdı ki, bölgə topların, güllələrin və motorlu qayıqların səsindən titrəyirdi. Həmin hay-küydə bəndin üstündən dənizə doğru qayıtdım. Həmin yola ki, ötən gecə oradan gəlmişdik. Dəniz bir neçə yerdən tüstü və atəşlə əlbəyaxa idi. Düşündüm ki, qayıqlar pusqularla döyüşə başlayıblar. Bir neçə anlıq tüstüdən və ətrafımın səs-küyündən qırılıb, sürətli qayıqlarla pusquların döyüşünə getmək istədim ki,

¹ Yaxın fasilələrdə DŞK və ZSU-23-4 kimi silahlardan istifadə etmək səmərəsizdir.

qəfildən özümü danlayaraq dedim: "Oğlan! Hələ buranı düz-əməlli alın, sonra!"

Döyüş şiddətli idi. Neçə km düşmənin içindən təhlükəli yolları qayıqla gəlib çıxdığımız üçün, artıq düşmənlə quru torpağın üstündə vuruşmaq bizim üçün asan idi və döyüşçülər iki qat cəsarətlə vuruşurdular. Çox müqavimət göstərən DŞK-lardan biri irəliləyişimizin qarşısını almışdı. Deyirdilər ki, onu uzaqdan vurmaq olmaz. Bir az yaxınlaşmalıyıq ki, qumbara ilə onu yerlə-yeksan edək. Dərhal iki-üç nəfər sürətlə ora gedib qumbara atmaqla məsələni həll etdilər. Düşünürdüm ki, artıq qərargahın yoluna doğru getməyin vaxtı çatıb. Həmin səmtə doğru gedirdim ki, Mustafa Pişqədəmi gördüm. Məni gördükdə dedi: "Ağa Seyid! Nəcəf¹ briqadasının döyüşçüləri sudan çıxıblar, amma orada güclü atışmaya məruz qalıblar. Yuxarı çıxma bilmirlər, cəld bir neçə döyüşçü ilə onlara köməyə gedin!" Ağa Mustafanın dediyi səmtə iki mərtəbəli bir bina var idi ki, şiddətli şəkildə müqavimət göstərir və bizim döyüşçülərin irəliləyişinin qarşısını alırdı. Mən isə öz missiyamdan yapışmışdım.

–Amma ağa Mustafa, mən o tərəfə gedirəm...

–Hara?!

–Qərargaha!

–Kiminlə?

–Vallah hələlik heç kim yoxdur. Özüm tək gedirəm!

–Ağa Seyid! Hələlik qərargahı boşla, öncə bu xətt azad edilməlidir. Qərargah üçün arxadan döyüşçü gələcək!

Qayıtdım və ağa Mustafanın dediyi səmtə getdim. Orada azad etməyimiz lazım olan bölgə təxminən 500 metr idi. Sürətlə qaçıb düşmənin səngərlərinin içinə qumbara atırdım. İstəyirdik ki, döyüşçülər qayıqlarla bəndə çatdıqda, sürətlə yuxarı çıxma bilsinlər və əməliyyatı davam etdirsinlər. Döyüşün başlamasından təxminən yarım saat sonra, qayıqlar hər tərəfdən sahilin sinəsinə yapışdılar. Döyüşçülər tikanlı məftilləri keçərək yuxarı çıxırdılar. Digər tərəfdən düşmənin arxa cəbhəsi olan qərargahın içindəki qüvvələr bilmişdilər ki, ön xətləri yarılib və bəlkə də bizə dəstək döyüşçülərin də gəlişini anlamışdılar. Buna görə də qərargahdan üzərimizə şiddətli atış yağmağa başladı. Şiddətli döyüş idi və irəli getmək çətinliklə mümkün olurdu.

¹ Nəcəf briqadası, Aşura briqadasının sol tərəfində döyüşürdü.

Həmin anlarda yolun aşağısında suya tərəf tuşlanmış ZU-23-2 gözümə dəydi. Yubanmadan ona doğru getdim. Salamət idi və silah-sursatının qutusu hazır idi. Onu yolun yuxarisına aparıb lüləsini qərargaha doğru fırlatmaq istədim... Bir neçə saniyə müddətində döyüşçülərdən iki nəfər mənə tərəf gəldilər. Həmişə əməliyyatlarda elə anlar olurdu ki, kimin nəyə gücü çatsaydı edirdi və önəmli deyildi ki, bunu ondan istəyən kimdir. Orada da iki nəfərlə ZU-23-2-ni təxminən iki-üç metr yuxarı çəkib yolun üstündə yerləşdirmək istədik. "Ya Əli" deyib yuxarı çəkdik. Biz üç nəfər saatlarla qayıq sürüb, döyüşüb yorulmuşduq və o ağır işi necə görə bildik, bilmirəm. ZU-23-2-ni qərargaha doğru döndərdik və atəş açmağa hazırladıq. Amma dayandığımız yer münasib deyildi. Yolun düz ortası idi, heç bir maneə və sığınacaq olmadan. Təxminən qərargahdan atılan bütün güllələrin yolu üstə idik. Mən qətiyyənlə bunları düşünmürdüm. Həqiqətən də əməliyyatın ən çətin hissəsi mənim üçün düşmənlə cəbhəsinə çatıb bənddən yuxarı çıxmaq idi və artıq bütün işlər mənim üçün asan görünürdü. Özüm ZU-23-2-nin arxasında oturub ilk atəşlə qərargahın önündə olan torpaqdan düzəlmiş səngəri hədəfə aldım. O atəşin qarşısında heç kim başını qaldıra bilməzdi. ZU-23-2-nin atəşi qərargah döyüşçülərinin atışmasına böyük maneə oldu. Onları öz güllələri ilə vururdum və qəribə sevinc hissi keçirirdim. ZU-23-2-nin hər dəfə atəş açması ilə, aydın bir şəkildə onların atəşi azalırdı. Həmin anlarda, digər batalyonların döyüşçüləri çatmışdılar və qərargaha doğru getməyi düşünürdülər. Əminliklə dedim: "Gedin!"

–"Vurarlar axı!" Yenidən dedim: "Qorxmayın! Mən buradan onları vuracağam. Yalnız başınızı əyib gedin ki, ZU-23-2-nin güllələri sizi vurmasın!" Onlar yola düşdülər və mən hələ də qərargaha ZU-23-2 güllələri yağdırırdı. Az sonra döyüşçülər təxminən 500 metr gedib, qərargaha çatdılar və onun içinə daxil oldular. Bəzən güllələrin yaxınlığımdan keçdikdə vıyıltı səsinə eşidirdim və öz-özümə deyirdim: "Görəsən onlar məni vura bilmirlər, yoxsa ilahi məsləhət budur ki, hələlik mənə güllə dəyməsin?!"

O bölgədə ZU-23-2-nin əlimə keçməsindən xoş əhval-ruhiyyə tapmışdım. Bir neçə dəqiqə sonra, İraq Dəclə bölgəsindən olduğumuz yerə bir briqada döyüşçü göndərildi. Briqadanın qüvvələri maşınla gəlirdilər və bizdən təxminən 700 metr fasilələri var idi. Onların sağ çatmaları işimizi çətinləşdirəcəkdi. Bu dəfə dostların köməyi ilə, ZU-23-2-ni onlara tərəf çevirdik. Yetərincə sursatımız var idi və Allah bilir

ki, ZU-23-2-nin atəşi ilə yük maşınlarından necə bir alov ucalırdı. ZU-23-2 maşınların sırasına görə elə mövqedə idi ki, güllələrin hamısı maneəsiz gedib maşınlara dəyirdi. Mən yalnız güllə atırdım və gecənin qaranlığında, o tüstü ilə toz-torpağın arxasında nələrin baş verdiyini bilmirdim. Yalnız bunu bilirdim ki, onlar Nəcəf briqadasının bölgəsinə daxil olmaq istəyir. İndi isə ardıcıl partlayış səsi və alov səməyə ucalırdı. Hətta orada bir neçə tank da müqavimət göstərirdi və Nəcəf döyüşçüləri bölgədən keçməklə, tankları məhv etmək istəyirdilər. O vəziyyətdə maşınlar bir-birinin ardınca partlayırdı, qoşunumuzun əhval-ruhiyyəsi güclənirdi. Görünürdü ki, yük maşınlarında döyüşçülərin yanında silah-sursat qutuları da vardı. Çünki partlayışların həcmi çox böyük olurdu. İrəlidə gedən maşınların partlaması nəticəsində, arxadan gələn maşınların yolu bağlanırdı. Belə olduqda, biz məqsədimizə çatırıdık. Düşmən vaxt itirirdi və biz bölgəni azad edərək sürətlə irəliləyirdik və Dəcləyə yaxınlaşırdıq. Qərargah bizim qüvvələrin gəlib çatması ilə susdurulmuşdu və hətta döyüşçülərimizdən bir neçəsi qərargahın arxasına gedib Dəcləyə çatmışdılar. Gecə təxminən saat 3 radələri idi və mən hələ də ZU-23-2 ilə yolda idim ki, o şəraitdə onun orada olmağı həqiqətən düşündürücü idi.¹ İraqın dəstək briqadasının işi də bitmiş kimi görünürdü və onlar heç nə etmədən məhv olmuşdular.² Düşmənin Dəclənin yanında yerləşən dəstək qüvvələrdən istifadə etmək fikrinə düşməsi normal idi. Qərargahın yaxınlığında da təxminən iyirmi-iyirmi beş Fransa topu yerləşdirilmişdi ki, oradan da bizim yolları atəşə tuturdular.

Səhərə yaxın bölgə demək olar ki, döyüşlər qurtarmışdı. Tankların bir neçəsi dağılmışdı və bir az daha arxada olan bir neçəsi hələ də müqavimət göstərirdi. Döyüşçülər tanklar olan bölgəyə doğru gədirildilər. Hava hələ açılmamışdı ki, qərargaha doğru yola düşdüm.

¹ Sonralar düşündüm ki, bizim döyüşçülər o bölgəni azad edərkən niyə bu ZU-23-2-nin üzərinə qumbara atmamışdılar? O cəbhədə ZU-23-2 yeganə silah idi ki, döyüşçülərimiz onu görməmişdilər. Bu o silahlardan idi ki, iraclılar ondan bizim əleyhimizə istifadə etmək fürsəti tapmamışdılar. Ümumiyyətlə ZU-23-2-ni oradan çıxarıb yolun üstünə qoymaq bir maşının işi idi. Halbuki biz bu işi üç nəfərlə görmüşdük. Baxmayaraq ki, bilirdim döyüşçülərin ixlaslı niyyətinə görə çətin işlər də asanlaşır, amma ZU-23-2-dən orada istifadə etmək fikri də Allahın mərhəməti idi. Buna görədir ki, deyirəm, orada ZU-23-2-nin olmağı düşündürücü idi.

² Onlar hazır briqada idi və o şəraitdə işimizi çətinləşdirə bilərdilər. Çünki bizim o an cəmi bir torpaq sığınacağımız var idi və arxamız da su idi. Hətta geri çəkilmək, ya da mövqeyimizi dəyişmək üçün başqa bir yerimiz yox idi.

Xəbərım var idi ki, gecə döyüşçülər qərargaha daxil olublar və qərargahın arxasında olan Dəclə çayına doğru irəliləyiblər. Buna görə də arxayınçılıqla gedirdim. Öncə komandir sığınacağına daxil oldum. Eni yeddi, uzununu doqquz metr olan bir tikili idi. İçində mebelləri, rəngli televizoru və bir çox şeylər var idi. Daha çox qonaq otağına bənzəyirdi. Cəbhədə olan sığınacaqlara oxşamırdı. Yalnız divara asılan xəritələr insana müharibəni xatırladırdı. Qərargahın telerabitə hissəsi də maraqlı idi. İyirmi metrdən uzun olan bir səngər idi ki, təchiz olunmuş telerabitə avadanlıqları ilə daha çox böyük bir fabrikin nəzarət hissəsinə bənzəyirdi. Orada çoxlu radarlar var idi ki, deyirdilər: "Ən kiçik səs və hərəkətə həssasdırlar." Bu hissədə 200 nəfərdən çox adamın işlədiyini eşitdikdə, Allahın Bədr gecəsində bizə nazil etdiyi və bizi sağlam şəkildə düşmənin sahilinə çatdırdığı kərəmətinə daha çox düşünürdük. Hamımız bütün varlığımızla hiss etdiyimiz böyük qələbə üçün sevinirdik və enerjili idik. Həmin gün, gün çıxan anlarda qoşunlardan birinin təbliğat bölməsi qərribə bir iş gördü. Onlar bölgədə səs gücləndiricilərlə "Bu qələbə mübarək olsun!" mahnısını yayımladılar. Baxmayaraq ki, mahnılara çox da marağım yox idi. Amma bu fərqli bir şey idi!¹ İndi isə Bədr əməliyyatının ilk səhərində düşmən cəbhəsini yararaq qərargahı ələ keçirmək qələbəsi ilə, düz günəş çıxan vaxtı bölgədə bu mahnını oxudurduq. Səhər saat 9 idi və mən torpaqdan düzəlmiş təpəyə çıxırdım ki, bu mahnını eşitdim. Yüksək əhval-ruhiyyədə idim. Bu mahnının hər bir hissəsi qərribə bir şəkildə günəşin doğması ilə harmoniya təşkil edirdi. Sanki günəş də yuxarı qalxırdı ki, bizim qələbə səhnəmizi daha yaxşı izləyə bilsin. Bir tərəfdə düşmən maşınları od tutub yanır, digər tərəfdə isə İslam qoşunu bölgəni azad edirdi. Həmin səhər müharibə illərinin ən gözəl səhnələrindən birini görürdüm.

Səhər İraq təyyarələrinin şiddətli bombardmanı ilə bölgə yenə səs-küylə doldu. Qüvvələrin bəzi bölgələrdə şiddətli döyüşləri davam etdirməsinə baxmayaraq, yalnız bizim yerləşdiyimiz mövqe hava

¹ Bu mahnını Məhəmmədza Qolriz oxumuşdu və mən onu o qədər çox istəyirdim ki, özüm üçün onu qeyd etmişdim. Bu mahnıya görə, evdən bölgəyə maqnitofon da aparmışdım ki, nə vaxt istəsəm qələbə mahnısına qulaq asa bilim. Adaya getdiyim gün, maşında maqnitofonumu yandırmışdım və bu mahnıya qulaq asırdım. Sonralar adada maqnitofonuma qəlpə dəydi və xarab oldu. Mahnı isə yüksək səslə maşında yayımlanırdı: "Bu qələbə... Mübarək olsun bu qələbə!" və dostlar zarafata soruşurdular: "Axı hansı qələbə?" Mən isə deyirdim: "Bizi gözləyən qələbə!"

hücumuna məruz qalmışdı. Öncə Topolov təyyarələri gəldilər və bombardman etdikdən sonra uzaqlaşdılar. Görünür bilmişdilər ki, o bölgədə bombardmanın çox da təsiri yoxdur. Çünki bilirdilər ki, bölgə bataqlıq zonadır və raketlərin çoxu bataqlığa batıb qalır, heç bir iş görmür. Səhər saat 9-da qərargahdan bayıra çıxdıqda, qərargahın ətraf torpaqları əkin sahəsinə bənzəyirdi. Bir saatlıq zaman kəsiyində, təxminən iki min raket qərargahın ətrafındakı bataqlığa batmış və partlamamışdı. Raketlərin ucunda fişəng kimi bir şey var idi, küncləri də ağ idi və uzaqdan əkin sahəsinə bənzəyirdi. İraqlılar özləri də anlamışdılar ki, bu gedişlə heç bir işin faydası yoxdur. Buna görə də bu dəfə başqa təyyarələri üstümüzdə göndərdilər. Göndərdikləri təyyarələrə biz "taxta tabaq"¹ deyirdik. Onlar yavaş uçurdular və qərribə nəriltiləri var idi. Raketləri də kiçik idi, amma hədəfə dəyirdi və onlara tərəf nə qədər atəş açsaq da, təsirsiz olurdu. "Taxta tabaq"lar bombalarını buraxdıqdan sonra qayıdırdılar ki, yenidən silahlanıb hücumla başlasınlar. Onların havadan hücumları əzabverici idi. Həmin anlarda bir nəfər məni çağırdı: "Seyid, bir nəfər səni axtarırdı!"

–Saat neçədir?

–10-un yarısı!

Yerimdən sıçradım! Sürətlə qərargahın yoluna tərəf qaçmağa başladım və öz-özümə deyirdim ki, Əmirlə qərarımdan yarım saat keçir. İndi Əmir elə biləcək başıma bir iş gəlib. Qaçanda onu gördüm. O hay-küydə ən əziz dostumu görmək sevincimi tamamlayırdı. Əmir hələ məni tanımamışdı. Bir az gözlədim ki, mənə tərəf yaxınlaşsın. Bir neçə addım yaxınlaşdıqda tanıdı və bir-birimizi bərk qucaqladıq. Əmir məni öpərək təkrar-təkrar soruşurdu: "Özünsən?"

Gecə uzaqdan gördüyü atəşin içindən mənim sağ qalmağım onun üçün müəmmalı idi. İti zehni var idi və bölgənin mövqeyi haqda ardıcıl suallar soruşurdu: "Qərargah haradadır?" Ona göstərdim. Təəccüblə soruşdu: "Seyid! Dünən səkkiz nəfərlə bura gəldiniz?"

–Yox əşşi! Səkkiz nəfərlik olmadı! Başqa bölüklər də gəldilər.

–İraqlılar haradadır? Döyüşə başlayıblar!

–Yox. Hələ döyüşçüləri işə başlamayıb?

Bunu dedim və bilirdim ki, İraqın dəstək qüvvələri gələnədək, arxadan bizə də döyüşçü gəlsə, döyüşçülərimizin sayı bərabər olacaq. Əmir hər şeyi bilmək istəyirdi və mən bildiklərimin hamısını dedim.

¹ Hücum təyyarəsi.

Nəcəf briqadasının bölgəsini ona göstərdim və o, vəzifə yerini bildiyim yeganə briqada idi. Digər briqadaların mövqə və planından xəbərsiz idim. Əmirin diqqəti hələ də yanmağa davam edən maşınlarda idi. ZU-23-2-nin macərəsini danışdı dedim ki, onları gecə döyüşçülər məhv ediblər. Əmir də uzaqdan gördüyünü deyirdi: "Əməliyyat başladıqda, hər iki tərəfin artilleriyası şiddətli şəkildə işləyirdi. Katyuşalar da bir dəqiqə dayanmırdı. O arada yalnız sənin sözlərin məni ümidvar edirdi ki, deyirdin: "Səhər 9-da məni gözləyəcəksən." Hərçənd ki, öz-özümə deyirdim: "Bu atəş altında kimsə sağ qala bilirmi? Kim çatıbdır?" Hətta bilmirdim ki, siz sudan çıxmısınız ya yox? Sonra rabitə ilə eşitdikdə ki, yuxarı çıxıb bilmisiniz, sanki dünyanı bizə verdilər. O qədər sevindim ki, öz-özümə dedim: "Seyid sağ qalmasa da eybi yoxdur, çünki mühüm olan cəbhəni yarmaq idi ki, yarılıblar!"

Əmir istəyirdi ki, qərargahın içində birlikdə gəzək. Getdik və hər şeydən öncə özümüz üçün bir ultra-bənövşəyi durbin tapdıq. Balaca simsiz ordu telefonu da götürdük. Kiçik simsiz telefon idi və 24 km-dən tuturdu və əsas simsiz telefonlardan daha uzun məsafədən işləyirdi. Hələ qərargahın əşyalarını təhvil almaq üçün gəlməmişdik. Bir qədər qərargahın sığınacağında gəzdikdən sonra, gecə maşın kolonu gələn bölgəyə doğru getdik. Bəzi maşınlar hələ də yanırdılar; sıranın başında gələn iki komandanlıq cipi və silah-sursat dolu yük maşını. Onun partlayışı arxada olan maşınlara çoxlu xəsarət yetirmişdi. Kolonun axırlarında, başqa silah-sursat maşınları da var idi. Onlar iki metr hündürlüyü olan yoldan yayınmış, bəziləri çevrilmişdi. Amma içindəki bəzi silah-sursatlar hələ də yararlı idi. Biz əməliyyatın davamında həmin silahlardan istifadə etdik. Orada sağ qalan kimsə yox idi, düşmən tərəfdən çoxlu ölənlər var idi. Bir az gəzişdikdən sonra Əmirin növbəsi idi ki, mənə bəzi şeylər göstərsin. O, deyirdi: "Mən arxada bir səhnə görmüşəm. Gəl gedək sən də bax." Birlikdə geriyyə qayıtdıq. Yol boyu gecənin qaranlığında görmədiyim qəmləndirici səhnələrlə rastlaşdım. Bir hissədə öz yaralılarımızı gördüm. Həmin döyüşçülər idilər ki, keçən gecənin şiddətli atəşində yaralanmışdılar və o saata kimi, (təxminən səhər saat 10 olardı) hələ onları geriyyə aparmaq mümkün olmamışdı. Yaxınlığa çatdıqda suyun üzərində üzən bir meyit diqqətimi çəkdi. Dalğaların yırğalandığı bir şəhid cənazəsi idi. Bəzən sahilə yaxınlaşır, bəzən də uzaqlaşır.

–Bu kimin cəsədidir Əmir?

Əmirin cavabı halımı dəyişdi: "Himmət!"

Himmət həmin cavan idi ki, xristianlar kimi xaç çəkməyə adət etmişdi. İndi isə güllə həmişə əlini qoyduğu yerə, yəni düz alının ortasına dəymişdi. Əmir deyirdi: "Gəlmək istəyirdim ki, gördüm su bir cəsədi sahilin kənarına gətirib. Gördüm Himmətdir, gözlərini mən bağladım."

Bir anda onunla olan bütün xatirələrim zehnimdə canlandı... Bəndin üstünə başqa şəhidlər də düşmüşdülər. Şəhidlərdən birinin üstünə ədyal çəkmişdilər. Adını soruşduqda dedilər: "Məhəmməd Zahididir!"

–Hansı Məhəmməd Zahidi?

Onlar bilmirdilər ki, bizdə iki nəfər Məhəmməd Zahidi adlı döyüşçü var. Ədyalı şəhidin üzündən kənara çəkdim və onu tanıdım. Atası ruhani olan Məhəmməd Zahidi idi. Sanki yatdığı vaxt ayaqlarını bir-birinin üstünə atan şəxslər kimi aram şəkildə uzanmışdı. Ədyalı şəhidin üzərinə çəkib ayağa qalxdım. Abbasqulu Əhmədizad da orada yaralıların arasında idi və ayağına güllə dəymişdi. Bir neçə şəhidin cənazəsi hələ suyun üstündə üzürdü. Onları gördükdə ürəyim qana dönürdü. Döyüşçülərdən bir neçəsi şəhidləri yığırdılar və yaralıları arxa cəbhəyə göndərirdilər. Mən orada çox qala bilmədim.

Əmirlə düşmənin ön cəbhəsində olan sığınacaqlara doğru addımlayıb, birbaşa torpaqdan düzəlmiş təpələrin yanında olan qutuların yanına getdik. İlk qutunun ağzını açdıqda gördük ki, bir ZSU-23-4-ün lülələrini sellofana büküb ora qoyublar. Başqa qutularda da ZSU-23-4-ün digər hissələrini tapdıq. Aydın idi ki, İraq bu yaxınlarda bir əməliyyatın baş verəcəyini təxmin edib bir neçə ZSU-23-4, DŞK və ZU-23-2-ni bölgəyə gətirmişdi. Deyəsən, İraq əsgərləri onları qutudan çıxarmağa macal tapa bilməmişdilər. Dedik ki, kim bacarırsa gəlsin bunları quraşdıraq. O müddət ərzində arxadan bölgəyə bəzi döyüşçülər gəlmişdi. Amma hələ bir körpü qoşulmamışdı və gündüz vaxtı əməliyyatı davam etdirmək mümkün deyildi. Buna görə də biz təxminən bekar idik, İraqın kiçik təyyarələri isə dayanmaq bilmirdilər. Döyüşçülər onlara tərəf nə qədər atəş açsalar da təsiri olmurdu və həssas bir yerə dəymirdi ki, süqut etsin. O arada Məhəmməd Təcəllayini gördüm. Üç iraqılı əsir belinə səhənd raketini¹

¹ Səhənd raketini, bazuka kimi yüngül silah idi və onu çiyinin üstünə qoyub hədəfə doğru atəş açmaq olurdu. Bu raketin sonunda uzun bir ip olurdu və onunla hədəfə doğru yönəlirdi. Bu raketlər səsə qarşı həssas ididlər. Məsələn, əgər raketini təyyarəyə doğru atsaydın və o səmtdən bir maşın keçsəydi raket yolunun səmtini döndərərək maşına doğru qayıdacaqdı.

yükləyib bizə tərəfə gəlirdi. Deyəsən iraqlıları qərargahın arxasından tapmışdı. Məhəmmədin fənni səmərəli oldu. Bölgənin səmasında görünən Topolov təyyarələrindən birini hədəfə aldı. Raketin təyyarəyə dəyməməsinə baxmayaraq, bölgənin səmasında bir neçə saat Topolov təyyarələri görünmədi.

Hələ də "taxta tabaq"lar vahiməsiz olaraq öz işlərinə məşğul idilər. Mənimlə Əmir İraq pulemyotlarından birinə bir sığınacaq düzəlttik. Pulemyotlardan əlavə, iraqlılardan bir neçə böyük güllə qutusunu da qənimət götürmüşdük. Yanan güllələrdən istifadə edirdik ki, atəşinin hara getdiyi məlum olsun. Məqsədimiz bu idi ki, təyyarələri hədəfə alaıq. Mən durbinlə baxırdım, Əmir də atəş açırdı. Göydə yeddi-səkkiz təyyarə uçurdu ki, hər biri başımızın üstünə çatdıqda ona doğru atəş açırdıq. Həssas bir məqamda qışqırırdım: "Əmir vur!" Əmir təyyarəni dairənin arasına salırdı ki, güllələrin mühasirəsində heç olmasa ona bir neçə güllə dəysin. O qədər atəşdən sonra ona yalnız bir-iki güllə dəysə də süqutuna səbəb olmurdu. Qəfildən təyyarələrdən biri bizə tərəf gəlməyə başladı. Dilucu dedim: "Ay Allah! Özün kömək ol, heç olmasa bunu vuraıq." Nəhayət, çoxlu güllə atdıqdan sonra, təyyarədən tüstü qalxmağa başladı və o həmin vəziyyətlə bölgədən uzaqlaşdı. Bu hadisədən sonra bir müddət "taxta tabaq"lar da o ətrafda görünmədilər.

Saat təxminən 11-də və təchizat qüvvələri bölgəyə daxil oldular. Yoldan çatan hər bir şəxs mövqə haqda sual edirdi. Mənim zahiri görünüşüm tez gözə çarpırdı. Ötən gecə tikanlı məfillərdən keçdikdə paltarlarım yırtılmışdı və qan içində idi. Çəkmələrim də çox bərbad idi. Öncədən yırtıq idi və gecə palçığa batdıqdan sonra daha pis hala düşmüşdü. Paltarlarımı bir İraq köynək-şalvarı ilə dəyişmişdim. Çəkmələrimi də çıxarıb ayaqyalın qalmışdım. Bu vəziyyətdə daha çox iraqlı əsirə bənzəyirdim. Əmirlə simsiz telefon, ultra-bənövşəyi durbin və pulemyot silahımız olduğu halda döyüşçülərin suallarına cavab verirdik. Bizə çatan hər şəxs dərhal sual verirdi: "Mövqə necədir? Döyüşçülər haradadır? Vəziyyət necə olacaq?"

Bilirdik ki, sədsındıran döyüşçülər təxminən min beş yüz metr məsafəni ön cəbhədən Dəcləyədək (Əslində bu, əməliyyatın ilk mərhələsi sayılırdı) irəliləyiblər və artıq oranın xətti möhkəmlənib. Baxmayaraq ki, hələ də bölgədə pərakəndə şəkildə güllə atan azsaylı iraqlılar var idi, amma onların çoxu Dəclənin yanında olan böyük torpaq maneəyədək geri çəkilmışdilər. Bu torpaq maneə bizim üçün çox böyük avə əhəmiyyətli sayılırdı. Düşmənin gücü o səngərin

arxasında idi və bəlkə də hücumla hazırlaşırdılar. Bu torpaq maneənin axırı tanklar yerləşən mövqeyə gədirdi ki, qüvvələrin çoxu və döyüşlər o hissədə idi. İmam Hüseyn (ə) batalyonu da əsasən o bölgədə döyüşürdü. Halbuki ora Nəcəf briqadasının mehvəri idi. Batalyonun hamısından təxminən 150 nəfər şəhid və ya yaralı var idi ki, Davud Nəzafət də onlardan biri idi. Sonralar onun şəklini gördüm ki, necə məzlum vəziyyətdə şəhadətə çatıb. Batalyonun geri qalan döyüşçülərindən bir hissəsi irəliləmişdi, bir hissəsi yaralılarla məşğul idi və bəziləri də bizim kimi azad etmə işi ilə məşğul olub, yeni gələn döyüşçüləri yönləndirirdilər. Arxa cəbhədən bölgəyə buldozer gətirən böyük qayıqları gördükdə çox duyğulandım. Buldozərlərin gəlişi körpünü qoşmaq şəraitinin yaranmasından xəbər verirdi. Hamı ada və iraclıların ön cəbhəsinin arasında çəkiləcək körpüdən danışırdı. Əmirə dedim: "Gəl gedək körpüyə baxaq!"¹

Körpünün yanına müdafiə sistemi qoya bilərdik ki, bu yolla döyüşçülərin yerdəyişməsi və təchizatları gətirmək daha asan olacaqdı. Günorta radələrində Dəcləyə doğru yola düşdük. Bu müddət ərzində ağa Mehdi Bakirini görməmişdim. Yalnız bunu bilirdim ki, o, Əli Təcəllayi və briqadanın digər komandirlərindən bir neçəsi ilə irəliyə gedib əməliyyatın ikinci mərhələsi üçün zəmin hazırlayır. Dəclənin yanına çatdıqda dedilər: "Burada səngər düzəldib qalın. Gecə əməliyyat üçün irəli gedəcəyik."

Gecə tank ovuna çıxmalı idik. Tanklar ilk fürsətdə əməliyyata başlamağa hazır vəziyyətdə idilər. Ona görə də qərara gəlinmişdi ki, döyüşçülər gecə tankları məhv etmək üçün yola düşsünlər.

Əmir ilə pulemyotumuzu səngərə qoyub uzandıq. 24 saatdan çox olardı ki, yatmamışdım. Həddən artıq yorğun idim. Ürəyim istəyirdi ki, bir az istirahət edə bilim. Amma sanki İraq topxanasının niyyətimdən xəbəri var idi. Çünki hər an atəşin şiddətini artırırırdı! Elə bir həddə gəlib çatdı ki, bölgəyə hər dəqiqədə yüzdən çox top mərmisi atılırdı. Çox yaxşı başa düşmək olurdu ki, düşmən məqsədimizdən xəbərdar olub. Yol və Dəclə sahili boyunca döyüşçülərin toplaşmasından da xəbərdar idilər. Bölgənin torpağına və sığınacaqların mövqeyinə görə, düşmən topxanasının atəşi nəticəsində tələfatımız da olurdu. Qərara gəlinmişdi ki, mövqeyimizi dəyişək. Üstəlik deyirdilər ki, ola bilər

¹ Sonralar gördüm ki, bu körpü elə düzəlib ki, onun bir hissəsi vurulsa və ya sıradan çıxsas o hissəni tez düzəltmək və ya başqa bir parça ilə dəyişmək olur.

iraqlılar Dəclənin üstündən qayıqlarla bu səmtə hücum etsinlər. Yaxşı olardı ki, Dəclə kənarında düzəlmiş torpaq maneələrə tərəf gedib orada mövqe tutaq.¹ Dincəlməkdən imtina edib sığınacağı tərk etdik. Sıra ilə torpaq maneələrə doğru getdiyimiz yolda yadıma düşdü ki, qərargahdan götürdüyümüz durbinlə simsiz telefonu sığınacaqda unutmuşuq. Tez cərgədən çıxdım. Döyüşçülər soruşdular: "Hara gedirsən?"

–Sığınacaqda bir şey unutmuşam, tez qayıdacağam.

Cərgədən çıxdıqda arxamdan gələn döyüşçülər tez-tez gəlməyə başladılar ki, yerimi doldursunlar və cərgə qırılmasın. Cərgədən bir az uzaqlaşmışdım ki, 120 raketinin partlayış səsi ilə donub qaldım. Bu raket düz mənim cərgədən çıxdığım yerə düşdü. Döyüşçülərdən üç nəfəri dəhşətli bir şəkildə tikə-tikə olmuşdu. Şəhidlərdən biri düz ortadan bölünmüşdü. Onların məzlumcasına şəhid edilməsi ürəyimə od vururdu. Sanki həqiqətən qərar idi Bədr əməliyyatında mənim qəlpə və yaradan qismətimə heç nə düşməsin. Hər şeyə rəğmən o ürək parçalayan səhnə ilə yanaşı döyüşçülər dayanmadan öz yollarına davam etdilər. Düşmənin artilleriyası və minaatanları başımıza od yağdırırdı. Torpaq maneələrə çatana qədər səkkiz-doqquz nəfər şəhid verdik. Məqsədə çatdıqda vəziyyət bir az yaxşı oldu. Çünki onlar hələ oranın mövqeyini dəqiqləşdirə bilməmişdilər. Bu müddət ərzində həmin bölgənin künc bucağında qalan tanklar kəskin şəkildə öz topxanalarına dəstək verirdilər.

-Axır ki, gecə onların da payını verəcəyik!

Torpaq maneələrdə mövqe seçdikdən sonra, yenə bir nəfər uca səslə dedi: "Özünü sığınacaq düzəldin." Keşikçilər təpələrin başında dayanıb muğayət idilər ki, İraq qüvvələri bir şey etdikdə xəbər versinlər. Biz də digərləri kimi sığınacaq düzəltməyə başladıq. Kisələri torpaqla doldurub ətrafımıza düzürdük. Əmirlə birlikdə ehtiyata əməl edib yaxşı bir sığınacaq düzəlttik. Ağacın gövdəsi ilə təpənin altında elə bir yer düzəldik ki, torpaq maneənin özü dağılsaydı da divarların möhkəmliyi bizi qoruyacaqdı. Bilirdik ki, sığınacaq nə qədər kiçik olsa, möhkəmliyi o qədər yaxşı olur. Birlikdə qərargaha doğru gedib fənər və digər əşyalar da gətirdik. Qida və təminat baxımından hər şey hazır idi və dostlar üzüm suyu, kompot, balıq konservası və çörək

¹ Bu, briqadamızın şücaətli komandiri ağa Mehdi Bakirinin düzəltdirdiyi sığınacaq idi.

paylayırdılar. Günortadan sonra bizim üçün qazlı şirə də gətirmişdilər. İndi artıq ayaqlarımızı uzadıb bir saat dincələ bilərdik. Hələlik qarşı tərəflərin topxanalarının döyüşmə növbəsi idi. Biz qazlı şirəni içirdik və torpaqdan düzəlmiş tapanin üstündən baxırdıq ki, görək iraqılılar irəliləmək istəyirlər, ya yox? Bir neçə saat sərbəst istirahətə imkan vardı. Bekar idik və o qəribə gecənin hadisələrindən xəbərsiz!

Yata bilmədən bir az uzandım. Bir saat yuxu elə bir kimya olmuşdu ki, o saatda bizə dünyanın ən böyük rahatlığını bəxş edə bilərdi və etmədi.

Axşam çağrı əməliyyat bölgəsi haqqında bəzi sözlər bəyan etdilər. Tankların olduğu bölgənin mövqeyi haqqında və gecə yarısı döyüşçülərin görəcəkləri işləri barədə danışdılar. Mənim yanıma da gəlib dedilər: "Seyid, sən də gələcəksən!"

–Yox, mən yorğunam, bu gecə yatmaq istəyirəm. Sabah gələcəyəm.

İmam Hüseyin (ə) batalyonundan Mustafa Pişqədəmin bölüyünün döyüşçüləri tankları ovlamağa getməli idilər. Mən yorğun idim və qərara gəlmişdim ki, o gecə bir az yatım və yorğunluğumu çıxarım. Amma Mustafa Pişqədəm dedi: "Yox, bu gecə gəl, sabah qalib dincələrsən."

–Sabah da deyəcəksiniz ki, indi gəl, sonra dincələrsən. Əgər icazə versəniz ...

Nəhayət, onun ısrarı mənim inkarıma qələbə çaldı. Həqiqət də bu idi ki, döyüşçülərin çoxu mənim kimi idilər. Yorğunluq və yuxusuzluqdan gözlər qızarmışdı və onların çətinliklə açıq saxlaya bilirdik. Qürub vaxtı silahlarımızı hazırladıq. Pulemyot, kalaşnikov və bir çanta güllə. Əmir də bir qumbaraatan və əlavə dörd mərmə götürmüşdü. Bu müddət ərzində fiziki yorğunluqla yanaşı bunu düşünürdüm ki, "biz bu az sayımızla 200 tankın qarşısını necə alağ? Halbuki bir neçə gün ərzində onlardan cəmi bir neçəsi məhv edilib?"

Gecə təxminən saat bir idi ki, yola düşmək əmri verildi. Topxanalar şiddətli şəkildə bölgəni vururdular və hər tərəf partlayışların səsindən titrəyirdi. Uzaqdan düşmən tanklarının yanan işığını görmək olurdu. Ora gün kimi aydın idi. Macərə döyüşçülər üçün bir zarafat kimi olmuşdu. Güllərə soruşurdular: "Ay bala, hara gedirsiniz?!"

–"Heç nə, oradan tanklar əziyyət edirlər. Paylarını verməyə gedirik!"

Yola düşüb kanal kimi bir yerə çatdıq. Oradan sonra kanaldan və yanındakı torpaqdan düzəlmiş tapanin çıxıb düz bir yolda tankların

qarşısında dayanmalı idik. Təxminən əlli nəfər idik və yeddi-səkkiz qumbaraatanımız var idi. Digərləri isə tanklarla üzləşməyə əl qumbarası ilə gədirdilər.

–"Hamınız hazırsınız! Ayaqlarınızı yerə möhkəm basın. Mən bir dəfə ardıcıl güllə atacağam, sonra hamı birlikdə sürətlə düşməyə tərəf qaçsın!"

Bunları Mustafa Pişqədəm deyirdi. İxtiyarsız gülməyə başladım. Sanki həqiqi bir müharibə deyil, uşaq zarafatı idi. Bəlkə də ölüm gözümdə o qədər adiləşmişdi ki, ona mübtəla olmaqdan qorxmurduq.

Gözümüzü komandirimizin silahına dikib hazır vəziyyətdə dayanmışdıq. Qəfildən bir avtomat səsi hamımızı yerindən tərpətdi. Kanaldan qaçaraq çıxdıq... Döyüşçülər təkbir səsi ilə düzəliyin ətrafına pərakəndə olub tanklara doğru qaçırdılar. Onlara o qədər yaxınlaşmalı idik ki, qumbaraatan mərmisinin tanklara çatacağına əmin olaq. Tankların proyektorları bizi işıqları ilə əhatə etmişdi və hər tərəfdən üzərimizə atəş yağırı. O vahiməli gecə yarısında, qorxu ilə qaranlıq hamıdan öncə ölmüşdü! Tanklarla fasiləmiz min metrədən az idi və qətiyyənlə ağılabatan iş deyildi ki, bu məsafəni ağır silah-sursat çantası ilə, yorğun addımlarla, özü də sanki traktorla şumlanmış bir yerin üzərində qaçaq və sonra bizi gözləyən tankları məhv etməyə başlayaq. O şəraitdə heç kim öz canını düşünmürdü; yalnız bunu düşünürdük ki, özümüzü atəşin qucağına atdığımız üçün, mütləq missiyamızı yerinə yetirməliyik, mütləq! Orada öz bölük komandirimiz Mustafa Pişqədəmlə yanaşı, Əli Təcəllayi, batalyon komandiri Əsgər Qəssab və başqa bölüklərdən də müxtəlif döyüşçülər var idi. Hamı çalışırdı ki, var-gücü ilə və sürətlə bu məşəqqətli fasiləni adlayıb tanklara çatsın. Mənim çantam pulemyot güllələri ilə dolu idi və bütün fikrim bunda idi ki, bu çətin yeri tez keçim. Qəfildən ayağım kəsək parçasına ilişdi və büdrədim. Qaçdığım o sürətlə özümü saxlaya bilməyib yerə yıxıldım. Necə də pis yıxıldım! Avtomatım bir tərəfə düşdü, özüm bir tərəfə. Bir-iki dəfə yenə bu hadisə təkrarlandı. Bu problemlər bir yandan, məni çağıran Əmirin səsi digər yandan. O qumbaraatan və əlavə dörd mərmii ilə gəldiyi üçün çətinliklə qaça bilirdi. Fasiləmiz çoxalan zaman fəryadını eşidirdim: "Seyid, səbr elə, gözlə mən də gəlirim!"

Səsini də çox istəyirdim. Çalışırdım bir az yavaş qaçım ki, o da çatsın, amma bu vəziyyətlə işim bir az da çətin olurdu. Axır mən də

dilə gəldim: "Qardaş! Sən burada məni gecikdirirsən! Burada ayrılacağım. Sən get başqa bir tankın yanına... mən getdim..."¹

"Ya Əli!" deyib Əmirin yanından qalxdım. Dostların "Əllahu-əkbər" səsinə eşitdikdə, anladım ki, tanklara çatıblar. O hay-küydə xəbərim yox idi ki, iki tank məni hədəfə alıb. Ayağa qalxan kimi onlar projektorlarını düz mənim üstümə saldılar! Qərribə səhnə idi, tankların qorxulu nərlitisi, pulemyot güllələrinin hər tərəfdən üstümüzə yağması və indi isə mənim bu iki tankın birgə hədəfində olmağım. Yalnız işıqlandırıcı güllələrin aydın gəlişini və sürətlə hər tərəfdən mənə yaxınlaşıb ətrafımdan keçməsinə görürdüm.² Güllələrin sayı o qədər çox idi ki, ürəyimin hər döyüntüsü ilə deyirdim: "Artıq sağ qalmayacağam!"

Buna baxmayaraq bir an dayanmadan sürətimi artırıb qaçdım. Əmirdən təxminən 60 metr uzaqlaşmışdım ki, onun qışqırıq səsi məni saxladı. Dayanmadan çağırırdı: "Seyid... Seyid, sən Allah..."

Gic oldum: "Ay bala, məni bu qədər çağırma!"

–Seyid! Yaralanmısan?

–Yox, salamatam.

–İnanmıram!

Yaxınlığıma çatdıqda heyrətlə mənə baxırdı: "O qədər güllədən heç nə sənə dəymədi? Özün bilmirsən necə bir səhnə idi. Alovun içindən qaçırdın..."³ Dedim: "Görürsən ki, heç nə olmayıb! İndi məndən ayrılacaqsan, ya yox? Get qoy işimi görüm."

Əmir israr edirdi ki, ikimiz birgə tankların üzərinə gedək. Döyüş də şiddətlənmişdi. İlk tankı Baba vurdu. Döyüşçülərin hay-küyünü eşidirdim: "Buradadır, bunu vur..."

–Qumbaraatan! Onu vur...

Baba şücaətlə ilk tankı alovlara təslim etmişdi. Amma digər tankın yanına gedib qumbara atmaq istədikdə, başqa bir tankın gülləsi ilə

¹ Həmişə döyüş zamanı bir əzizim yanımda olduqda, ondan uzaq dururdum. Çünki yanımda olduqda fikrim onun yanında qalırdı və diqqətimi bir yerə toplaya bilmirdim. Rəhmətlik qardaşım Sadiq cəbhədə olduqda da istəmirdim ki, yanımda olsun.

² Adətən hər beş güllədən biri işıqlandırıcı güllə olurdu və orada bizə doğru təxminən neçə güllə atıldığını bilmək olurdu.

³ Sonralar Əmir ardıcıl o səhnəni danışdı. Deyirdi ki, sən qalxdıqda tanklar səni gördülər. And içirdi ki, sən güllələr və atəş içində yanırdın. Heyrətlənirdi ki, sən o dəhşətli hadisədən necə salamat çıxıb bildin.

şəhadətə yetdi.¹ Döyüşçülər eşqlə döyüşüb məzlumcasına torpağın üzərinə düşürdülər. Hamımız məşğul idik və pulemyot güllələri burada karıma gəldi. Tanklar yerindəcə fırlanır, motorların hənirtisi və havaya qaldırdıqları toz-torpaq, bölgəyə hər tərəfdən yağan pulemyot güllələri və top mərmilərinin səsinə əlavə olurdu. Döyüşçülərimiz düzənlikdə pərakəndə idilər və təxminən aramızda elə də bir əlaqə yox idi. Bəzən bir tankın məhv olması, bəzən də bir şəhidin yerə yığılması diqqətimi çəkirdi. O ana kimi iyirmidən çox tank məhv edilmişdi və bu iş həqiqətən də heyrətləndirici idi. Çünki biz tanklara çatmadan öncə onların qarşısında təxminən bir km qaçmışdıq. Mən o döyüşdə heç kimi görmədim ki, atəşin şiddətinə görə bir yerdə ilişib qalsın. Hamı canfəşanlıq edərək düşmənin planlarını bir-birinə vurduq və bir neçə tankı məhv edərək məqsədimizə çatdıq. Qərara almışdıq ki, bacardığımız qədər tankları məhv edək.² Səhərə yaxın iş o yerə çatdı ki, tanklar hücum etmək istədilər. Biz ortadan tankların içinə atılmışdıq və indi isə onlardan bir neçəsi ayrılıb Nəcəf briqadasının bölgəsi olan bizim batalyonun olduğu yerə getmək istəyirdi. Bir neçə tank da arxadan bizi nişan almışdı. Aydın şəkildə tankların hərəkətini görüb onların nə etmək istədiklərini anlamışdıq. Döyüşçülərimizdən bir neçəsi şəhid olmuş və ya yaralanmışdı. O şəraitdə heç kim yaralılara yardım edə bilmirdi və onlar o vəziyyətdə yerə sərilib qalmışdılar. Bir neçə nəfər də o qədər irəliləmişdi ki, iraqlıların əlinə əsir düşmüşdülər. Biz hələ bilmirdik ki, Mustafa Pişqədəm bir neçə nəfərlə tanklardan bir neçəsini məhv etdikdən sonra oradan torpaq maneələrə qayıdıb. Döyüşçülər bölgədə pərakəndə olmuşdular və bir-birimizlə əlaqəmiz

¹ Əli Əkbər Mürtəzəvinin pak cəsədi orada qaldı. Müharibə qurtardıqdan illər sonra ailəsi mənim yanıma gəlmişdi. Elə bilirdilər ki, Baba əsir düşüb. Halbuki mən əmin idim ki, onun pak cəsədi Dəclə sahilində yanında əbədiyyətə qovuşdu və onları bu xəbərdən əmin etdim.

² Çünki tanklar elə bir bölgədə idilər ki, orada Dəclənin iki tərəfini bir-birinə bir körpü qovuşdururdu. Bəsrə-əl-İmarə maşın yolu hələ iraqlıların əlində idi və tank diviziyası bu körpü vasitəsilə və İraqla əlaqədə idi. Bu körpüdən başqa bir körpü də Dəclənin üstündə idi. Əgər bu körpülər dağıdılsaydı, düşmən Bəsrə və əl-İmarə tərəfindən müharisəyə düşəcəkdə. Yol kəsilsəydi, o tərəfdən düşmən döyüşçülərinin nüfuzu tamamilə mümkünsüz olacaqdı. Çünki yolun bir tərəfi palçıq bataqlığı və keçilməz idi, digər tərəfi də bizim döyüşçülərin əlində idi. Bununla yanaşı bölgədə olan helikopterlərin oturduğu yer də bizim əlimizə keçəcəkdə və əslində o bölgədə iraqlıların işi bitəcəkdə. İraqlılar da bunu bilirdilər və buna görə də şiddətli şəkildə müqavimət göstərirdilər.

yox idi. Mən və təxminən on iki nəfər o şəraitdə bir-birimizə yaxın idik ki, Əli Əkbər Bafəndə və Əmir Maralbaş o cəmin içində çox gözəl xatırlayıram. Suvarma kanalına bənzəyən təxminən bir metr dərinliyində bir yerə yığışdıq. Kanalın yeri quruyub çatlamışdı. Üç ədəd qumbaraatan, bir pulemyot və bir neçə avtomatımız vardı. Hər bir qumbaraatana da üç mərmimiz var idi. İraqlı piyada döyüşçülərin bizə doğru gəlişini anladığımız o iztirablı dəqiqələrdə dedim: "Dostlar, döyüşmək istəyirsiniz, "bismillah", tanklara tərəf getmək istəsəniz, heç nə edə bilməyəcəyik. Uzağı üç-dörd tank vuracağıq və onlar da bizi vuracaqlar. Amma öz torpaq maneələrimizə doğru qayıtmaq istəsəniz, indi vaxtıdır."

Tez qərara gəlməli idik. Əmir sözə başlayan ilk şəxs idi: "Yox! Siz qayıdın, mən tankların qabağına getmək istəyirəm."

–Əmir! Burada mən qalırım, yeri deyil! Burada yarım saat sonra ya əsir düşəcəyik, ya da vuruşub şəhid olacağıq. Amma indidən elə bir iş görə bilərik ki, bizi mühasirəyə almasınlar.

İraq piyada qüvvələrinin yığışdığımız kanalın arxasına sürətlə qaçdığını görürdüm. O sahədən yeganə çıxış yolumuz üzərində tankların var-gəl etdikləri bu yol idi. Tanklar bu yolu bağlasaydılar, bizim mühasirəmiz tamamlanacaqdı. Kanaldan çıxıb yolu keçdikdən sonra, qarşı tərəfdəki kanalın içindən getməli idik ki, İraqın piyada qüvvələri də o səmtədən döyüşə girişmişdilər. Hansı tərəfə fırlanırdıqsa, tankları və düşmən qüvvələrini görürdük. Döyüşçülərdən bir neçə nəfər dilə gəldilər ki, bu yoldan necə keçə bilərik axı?

–Bir-iki tank vursaq, qalanları irəli gəlməyəcək. Bizi uzaqdan vurmağa çalışıb piyadalarını qabağa göndərəcəklər. Yəni, biz düşmənin piyada qüvvələri ilə döyüşüb onlara qələbə çala bilmərikmi?

Döyüşçülər mənim bu sözümlə cürətləndilər. Başqa bir yol da yox idi. Qumbaraatanlardan ikisi hazırlaşdı tanklardan birini vurdu. Bu partlayışla digər tanklar dayandılar, əvəzində pulemyotları bizi şiddətli bir şəkildə atəşə tutdular. Həmin anlarda düşmənin piyada qüvvələri kanala atılıb sürətlə bizə tərəf qaçmağa başladılar. Bir an belə dayanmamalıydıq. Mən dedim: "Öncə mən gedirəm, siz güllə atın; yolun o tərəfinə çatdıqda mən atacağam ki, siz də gələ bilərsiniz." Bir anın içində sürətlə qalxıb təxminən otuz metr qaçıb yoldan keçdim, və o tərəfdə pulemyotla güllə atmağa başladım. İndi isə iki tərəfdən düşmən qüvvələrinə tərəf atəş açırdıq və bir neçə dəqiqənin içində birgə qaldığımız on iki-on üç nəfər sağ-salamat yoldan keçdik. Çətin

şərait idi, biz düşmənin piyada qüvvələrinin qarşısında idik və üzbəüz vəziyyətdə bir-birimizə doğru gedirdik. Həmin anlarda Allahın lütfü səbəb oldu ki, İraq topxanasından üç top mərmisi bizim olduğumuz kanalın içinə və düz iraqılıların arasına düşdü! Top mərmisinin partlayışı və çoxlu tələfat onları gicəlti. Biz də döyüşüb onları kanalın o hissəsindən qova bildik. Kanal bizim torpaqdan düzələn təpəyə çatırdı və ona doğru qaçmalı idik. O həmin kanal idi ki, ötən gecə oradan tanklara doğru hərəkət etmişdik. Ora çatmaq təhlükədən nisbi uzaqlaşmaq demək idi. Çox böyük məşəqqətlə tər, qan, tüstü və torpağa bələşmiş bir vəziyyətdə öz təpəməzə çatdıq. Orada bizi gözləyən Əsgər Qəssabı gördüm. Gün çıxırdı və hələ sübh namazımı qılmamışdım. Əsgər ağaya çatdıqda mənə dedi: "Seyid, beş-altı nəfəri götürün və tankların qabağına..."

–Ay bala, mən namazımı qılmamışam! Özü də hansı qabağa? Tanklar torpaq maneənin arxasına çatıblar. İndi artıq buradan onlarla döyüşmək vaxtıdır. Bir neçə nəfəri qabağa göndərmək faydasızdır.

Hələ bir saat olmamışdı ki, tankların mühasirəsindən çıxmışdıq. Yalnız Allahın lütfü idi ki, ötən gecənin yorğunluğu ilə o vaxta kimi əldən-ayaqdan düşməmişdim. İraqın piyada qüvvələri də çatırdılar. Oradaca əllərimi qum təpələrinə vurub təyəmmüm aldım. Qiblənin hansı tərəfə olduğunu bilmirdim. Düşmən çatırdı, topxana və tankların amansız atəşi hər an şiddətlənirdi. Kürəyimdə olan əşyalarla birgə tez namazımı qıldım. Məni qoruyan Allahımla raz-niyaza başladım.

Səhər İraqın ən güclü hücumu başladı. Sanki o bölgədə olan bütün tanklar var gücü ilə hücum edib o qum təpələrini məhv etmək istəyirdilər. Atəş o qədər güclü idi ki, hamı topların partlayışının toz-torpağında itmişdi. İraq topxanası torpaq maneələri o qədər diqqət və şiddətlə vururdu ki, onlarla mərmə eyni vaxtda partlayırdı. O toz-torpaqda heç kimi görmək olmurdu. Tanklar o qədər cəsarətlənmişdilər ki, qum təpələrinin yaxınlığına çatmışdılar. O anlarda, ağılımıza gəlməyən yeganə şey geri çəkilmək idi. Döyüşçülər var-gücü ilə vuruşurdular. Qəfildən biri qışqırırdı: "Qoyma o tank gəlsin. onu vur..." Biri qalxıb qumbaraatanla vururdu. Hər tank partladıqda digər tanklar bir neçə dəqiqə qorxudan irəliləməmişdilər. Bizi topxana ilə o qədər vurmaq istəyirdilər ki, yorulub qaçaq. Amma qərara gəlmişdik ki, son nəfəsədək qum təpələrini qoruyaq. Sonradan bildik ki, 27-ci Nəcəf briqadasının sol cinahı tamamilə müvəffəq ola bilməmişdi və düşmən də məhz oradan hücumu keçmiş, bütün təzyiqini ora həsr

etmişdi. Bölgənin şimal hissəsində də başqa bölüklər Dəcləyə çata bilməyib Xəndək yolunda qalmışdılar. Buna görə də düşmən var gücü ilə Humayun kəndi səmtində olan Nəcəf briqadasının cəbhəsini yarmağa çalışırdı. Belə olsaydı, Bədr əməliyyatı ilk günlərində qurtaracaqdı. Buna görə də çalışırıq ki, düşmən qüvvələrinin ora nüfuzunun qarşısını ala. Yerdən-göydən od yağır. O dəqiqələrdə mən torpaq istehkamin uzununa qaçıb, səngərlərə silah-sursat çatdırırdım. Birinə qumbaraatan, birinə güllə və s. İş o yerə çatmışdı ki, artıq raketin və topun fit səsi ilə heç kim başını əymək və daldalanmaq fikrində deyildi. Yəni kimsə bu şeyləri düşünmək istəsəydi, gərək bir yerdə uzanıb heç qalxmayaydı. Döyüşçülərimiz can-başla vuruşurdular və hər dəqiqədə üç-dörd nəfər qanına bələnirdi. Arxa cəbhədən dəstək qüvvələr ardıcıl gəlirdilər ki, qum təpələri düşmənin əlinə keçməsin. Buna baxmayaraq o vəziyyətdə cəbhəni qorumaq get-gedə çətinləşirdi. Düşmən var-gücü ilə, uzunluğu təxminən 500 metr olan torpaq maneələrə təzyiq edir və biz də qeyrətli bir şəkildə cəbhəni qorumağa çalışırıq. O dəqiqələrdə İmam Hüseyn (ə) batalyonunun geri qalan, həqiqətən də Aşura briqadasının təcrübəli və güclü döyüşçüləri bir yerə toplandılar. Qərara gəlindi ki, hamımız qum təpələrinin arxasından qalxıb birbaşa tanklara doğru qaçaq. Bəlkə bu yolla onları oradan qova bildik. Çünki tanklar da bilirdilər ki, dayandıqları məsafədə bizim qumbaraatan mərmilərimiz onlara dəymir. Baxmayaraq ki, arabir tanklardan biri cəsarətlənib irəlilədikdə onu vururduq. Bu qərar o anlarda işin düyününü çətin açma bilərdi. Bir anda "Allahın adı ilə" torpaq maneənin müxtəlif yerlərindən qalxıb tanklara doğru qaçmağa başladıq. Kimin əlində nə var idisə onunla atəş açır və bu arada yalnız qumbaraatanlar tankların məsələlərini həll edə bilirdilər. Artıq nizam və koordinasiya yox idi. Qulağım səslərlə dolmuşdu. Partlayışlar, toz-torpaq və alovun tüstünün arasından gördüm ki, tanklar geri çəkilirlər. Tankların qum təpələrinin arxasına geri çəkilməyi o gün gördüyüm ən ləzzətli şey idi. İndi isə fürsət idi ki, dünən gecə səhnədə qalan yaralıları özümüzlə geri apararaq. Bacardığımız qədər şəhidlərin cəsədlərini də qum təpələrinin arxasına daşdıq.

Torpaq maneə artıq bir təpə kimi deyildi. Yüzlərlə top, tank, minaatan mərmisinin dəyməsi nəticəsində yerlə yeksan olmuşdu. Mühəribənin axırına kimi bənzərini az gördüyüm o ağır atəşin içində davam gətirmək möcüzə idi. Tanklar geri çəkildikdən sonra cəbhə

aramlaşdı və nəfəsimizi dərməyə fürsət yaratdı. Günəş göyün ortasına qalxmışdı. Tez əmr verildi ki, yola düşməyə hazırlaşın. İmam Hüseyn (ə) batalyonunun komandiri Əsgər Qəssab mənə dedi ki, sıranın qabağında dayanım və döyüşçüləri öncəki bölgəyə geri aparım. Bu hadisələrin hamısında, digər komandirlərdən bizə daha yaxın olan Əsgər Qəssabı daha çox görürdüm. Bəzən qumbaraatanla vururdu, bəzən avtomatla güllə atırdı və hər halda onun varlığı və sözləri döyüşçülərə güc-qüvvət verirdi. Ağır atəşin altında qum təpələrinin sinəsindən qalxıb səsləyirdi: "Dostlar! Qum təpələrinin aşağısında çox qalmayın, yuxarı da çıxın!" Onu görməklə biz yenidən ruhlanırdıq. O gecə sübhədək İraq misli görünməmiş bir cəhənnəm yaratmışdı. Döyüş səhnəsi elə həssas idi ki, onun içində dayanmaq şir ürəyi tələb edirdi və həqiqətən də Əli Təcəllayı və Əsgər Qəssab kimi komandirlərin orada olması bizim ən böyük təsəllimiz idi. Mən ağa Mehdini görmədim. Amma eşitdiyimizə və tanıdığımızı əsasən bilirdik ki, o da ön cəbhədə döyüşür.

Batalyon komandirinin əmrinə əsasən yola düşdük. Mən sıranın başında idim və arxama baxmadan Dəclənin sahilində olan torpaq maneəyə doğru gedirdim. İraq topxanası yenidən işə başlayıb amansızlıqla vururdu. Mən döyüşçüləri tələfatsız öncəki torpaq maneələrə çatdırmaq istəyirdim. Yolun yarısını gəlmişdik ki, arxaya dönüb baxdıqda dəhşətə gəldim. Cəmi bir neçə nəfər arxamca gəlir və növbəti döyüşçüyədək təxminən yüz metr fasilə var idi.

Sıra boyu düşmənin şiddətli atəşinə görə, döyüşçülərin bir neçəsi yaralanmış, ya da şəhid olmuşdular və yerə yığılan hər kəs orada qalmışdı. Ürəyimdə deyirdim: "Elə bil qırıq qoşundur!"

Bir az gözlədik ki, döyüşçülər bir-birinə yaxınlaşsın və yenidən yola düşdük. Bir neçə dəqiqə sonra elə bir yerə çatdıq ki, düşmənin kimyəvi bomba atdığını düşündüm. Tez maska axtarmağa başlayıb qışqırırdım: "Maska, maska!"

Mənə ən yaxın olan şəxs Əmir idi və dedi: "Maskanı neynirsən?"

–Deyəsən kimyəvi bomba atıblar!

–Seyid! Üstünə palçıq tökülüb.

Yenicə anladım ki, top mərmisi bataqlığa düşüb və oradan mənim üzümə palçıq sıçrayıb. Mən də üzərimizə kimyəvi maddə buraxıldığını zənn etmişdim.

Arğın-yorğun vəziyyətdə öz bölgəmizə çatdıq. Orada da düşmənin dəli kimi işləyən topxanasının atəşindən amanda deyildik. İndi isə

İmam Hüseyin (ə) batalyonundan ayaq üstə qala bilən bütün döyüşçülərin sayı qırx nəfərdən çox deyildi. Orada olan və məni ilk dəfə olaraq görən bəzi döyüşçülər təəccüblə deyirdilər: "Seyid, səni vururlar ha! Muğayat ol... İraqlılara çox oxşayırsan."

Hələ də İraq köynəyi və şalvarı əynimdə idi, amma daha ayaqyalın deyildim. Çünki döyüşçülər axşamçağı yola düşmədən öncə bir idman ayaqqabısı tapmışdılar və o mənim üçün çəkmədən daha yaxşı idi. Orada olanların çoxunun gecə baş verənlərdən və tanklarla döyüşümüzdən və topxananın atəşindən xəbərləri yox idi. Onlara dedim: "İndi vururlarsa, vursunlar!"

Əsgər ağanın tapşırığı işi görmüşdüm və daha orada qalmaq istəmərdim. Əmirə dedim: "Qoy döyüşçülər getsinlər, gəl biz gedək görək arxada nə xəbər var!"

–Haradan gedək ki, yolumuz qısa olsun?

–Qərargahdan.

Həm təhlükəsizdir, həm də yolumuz qısa olacaq. Bölgə minalanmışdı, amma qərargahın təmiz olduğundan arxayın idim. Oraya çatdıqda gördüm ki, briqadanın döyüşçüləri də gəlirlər və qərargahı boşaldılar. Simsiz telefonları boşaldan bir-iki nəfərə zarafata dedim: "Hə boşaldın! Biz çox yaxşı bilirik bunları necə də çətinliklə alıblar!"

Onlar da təşəkkür edib bizə "yorulmayasız" deyirdilər. Bu simsiz telefonları ilk dəfə olaraq görürdük. Oradan çıxdıqda bölgədə yenicə yerləşən öz topxanamızı gördük. Toplara tərəf gedirdim ki, bir nəfərin məni diqqətlə izlədiyini gördüm. Görünür mənim üzüm və qərribə paltarlarım onu şəkklə salıb. Ona tərəf gedib dedim: "Buyur?" Məni bir daha süzüb soruşdu: "Hansı batalyonun qüvvələrindənsən?"

–İmam Hüseyin (ə) batalyonu. Nə olub ki?

–Axı iraqlılara çox bənzəyirsən!

–Eybi yoxdur!

–Hər nə isə muğayat ol! Arxamızda ordu qüvvələri var, səni tanımasalar vuracaqlar.

–Yox əşşi! Məgər cəbhəmizin harada olduğunu görmürlərmi?

Onun tapşırığına etina etməyib aralandım. Amma uzaqdan gördüm ki, bir nəfər davamlı başını qaldıraraq oturur. Həqiqətən də ondan şübhələndik. Yaxınlaşdıqda, gördük ki, orada ordu qüvvələrindən bir çox döyüşçü var. Mən Əmirlə yolun üstündə gedirdik və onlar yolun

kənarında, kanalın içində oturmuşdular. Bir az da yaxınlaşdıqda səsimi ucaldaraq dedim: "İndi niyə gizlənmisiz axı? Burada heç nə yoxdur!"

Sonralar bölük komandiri olduğunu bildiyim bir nəfər soruşdu: "İraqlıların harada olduğunu bilirsənmi?"

–İraqlıların bura ilə bir ömür məsfələri var!

Cavabımla bir az arxayınlaşdı. Yenə dedim: "Buradan irəlidə bizim iki qum təpəsi dolu döyüşçülərimiz var. Siz burada bu işləri görürsünüz?!"

İndi artıq qol-qanadları açılmışdı. Bir neçə nəfər ətrafımıza yığışib soruşdular ki, kiməm və nə xəbər var. Əməliyyatın ilk gecəsindən və qayıqlardan qısa məlumat verdim. İnanılmaz baxışlarla bizə baxırdılar. Komandirləri məni bir kənara çəkib soruşdu: "Sən Allah de görüm irəlidə nə xəbər var?!"

–Vallah, indi elə də bir xəbər yoxdur.

Gördüm ki, nələr baş verdiyini bilməyə çox israrlıdır. Bir az ötən gecənin macəralarından və tankları məhv etməkdən danışdım. O deyirdi: "Siz onların qarşısına necə çıxdınız? Necə ürək edə bildiniz?"

–Həmin ürəklə ki, əməliyyatın ilk gecəsi gəlib o şəraitdə düşmənin ön cəbhəsinə hücum etdik!

Düşmən atəşinin şiddətindən və döyüşçülərin şücaətindən danışdım.¹ Artıq bir az dostlaşmışdıq. Məndən soruşdu: "İrəlidə nələr olacaq? Qərar nədir? Dəclənin qarşı tərəfinə kim gedəcək?"

–Heç nə! Bu gecə də əməliyyatımız olacaq, inşallah Dəclədən keçib qarşı tərəfə gedəcəyik!

–Siz?! Axı hansı döyüşçülərlə?!

–Yeni döyüşçülər gəlməsə, geri qalan otuz-qırx nəfərlə.

Artıq bizə yemək və kompot gətirmişdilər. Komandirləri ilə olduqca səmimi olmuşduq. Bölgənin vəziyyəti haqqında ona danışdıqdan sonra bir daha məni başdan-ayağa süzüb dedi: "Bu nə vəziyyətdir axı? Heç olmasa get başqa şalvar tap geyin!"

Düz deyirdi. İraqlıların bu paltarları çox gülünc idi. Çəkmə yerinə idman ayaqqabısı geyinmişdim, köynəyim şalvarımın üstünə düşmüşdü, silahımı cəbhədə qoymuşdum və cəmi iki qumbaram var

¹ Sonralar briqadanın döyüşçülərindən olan Kərim Məhəmmədiyan mənə dedi ki, Mənafi qardaşdan bir video görüb ki, Bədr əməliyyatının həmin döyüşündən çəkilibdir. Deyirdi ki, sənəin ətrafına davamlı raket düşürdü və sən onlara etina etmədən partlayışların içindən gəlirdin. Sonralar o videonu axtarsaq da, tapa bilmədik.

idi. Yazıq görünüşümdən təəccüblənməyə haqlı idi. İndi isə səmimi olduğumuz üçün mənim növbəm idi ki, ona nəsihət edim: “Döyüşçülərinizin ruhiyyəsini zəiflətməyin. Siz bu vəziyyətlə burada qalmısınızsa, heç olmasa döyüşçülərinizə deyin ki, irəli gedib bölgədə yayılsınlar... İraqlılarla fasiləmiz çoxdur. Biz ölməliyik ki, düşmən bura gəlib çıxa bilsin. Biz diri ikən onların bu tərəfə baxmağa haqqı yoxdur! Arxadan da bizə yeni qüvvə gəlir...”

Xülasə, bu sözlərlə onları aslana çevirdik. Yemək yedikdən sonra, onlarla sağıllaşdıq Əmirlə yolumuza davam etdik. Ordudan olan qardaşların yanında ikən Məhəmməd Zahidinin şəhadət xəbərini də eşitdik. Bu ikinci Məhəmməd Zahidi idi ki, Bədr əməliyyatında şəhid olurdu. Eşitdim ki, o da ilk gecə həmin qərargahda şəhid olub, mən o ana kimi bunu bilməmişdim. Onun şəhadət xəbəri məni narahat etdi. O, iman, əxlaq və ali dərəcəli əməllərə malik olan qəribə insan idi. Zahidi adlı bu iki şəhidin ən böyük imtiyazı onların təcrübəli olmaları idi. Müharibədə hər təcrübəli qüvvənin şəhadət xəbəri böyük boşluq yaradırdı və onun yerinin dolması bu tezliklə mümkün olmurdu. Keçən iki gecədə şəhid olan döyüşçülərimizin qanları, hələ də yerdə görünürdü. Bir şəhidin bədəninə qalıqları və ya qan laxtaları ilə qarşılaşmaq qəribə hislər yaradırdı. Narahat olurduq. Çünki, bilirdik o imanlı və ixlaslı dostlar bizim aramızdan həmişəlik gediblər. Eyni zamanda sevinirdik ki, son anlaradək ayaq üstə idik və qoymurduq onların zəhmətləri və canfəşanlıqları hədəf olsun. Sevinirdik ki, o çətin əməliyyat, onların zəhmətləri nəticəsində bəhrə vermişdi. Sahilə yaxınlaşdıqca bölgə daha da qələbəlik olurdu. Aşura briqadasından təxminən on üç, on dörd batalyon düşmən cəbhəsi məhv edildikdən sonra bölgəyə daxil olmuşdu. Amma görünür, irəli gedib əməliyyatın davamında iştirak etmək üçün onlara bir göstəriş verilməyib. Bu qüvvələrin çoxu orada torpaq maneələrdə yerləşmişdilər. Yolda, keçən gecə cərgə ilə gedərkən dostlardan ayrıldığım və minaatan mərmisinin düşərək döyüşçülərimizdən iki-üç nəfəri şəhid etdiyi yerə çatdıq. Hələ də bədənlərinin tikələri və hətta bir şəhidin kəsilmiş ayaqları yerdə idi. Onları gördükdə daha da narahat oldum. Şəhadətlərdən bəziləri insanı dəhşətə gətirirdi. İki saniyə fasilə ilə iki nəfərin şəhadəti və sən onlardan ayrıldıqdan sonra düz sənənin olduğun yerdə və o vəziyyətlə... Öz-özümə deyirdim: "Nurəddin, gör Allahın sənənlə nə işi var ki, sənə hələ möhlət verir!"

Yolumuza davam edib irəlidə təchizat qüvvələrini gördük. Onlar bölgəyə çoxlu ZSU-23-4, DŞK, 120, 60, 81 mm-lik raketləri, mini katyuşalar və s. gətirib orada yerləşdirmişdilər. İraqlılardan qənimət götürdüyümüz silahları orada istifadə edirdilər. Bölgənin səmtini öyrənirdilər və aydın idi ki, gecə çətin və ağır işlərimiz olacaq. Yenə yola düşdük. Öz sığınacağımıza getmək istəyirdim. Əmirlə ikimiz düzəltdiyimiz sığınacağa. Oraya çatmamış bizim aramızda qardaşlıq əqdi oxuyan ruhani ilə rastlaşdım. O, ruhani paltarı ilə cəbhəyə gəlib, döyüşçülər arasında meyvə suyu paylayırdı. Onun orada olması döyüşçülərə güc-qüvvət verirdi. Məni gördükdə mehribanlıqla soruşdu:

-Sənə nə verim?

-Nə versən razıyam.

Orada gözüm Məhəmmədə sataşdı. Xeybər şəhidləri düşərgəsində sığınacaq düzəltdiyimiz vaxtlarda, buldozerlə başımıza oyun açan Məhəmməd. Döyüşçülərin arasında meyvə və yeməli şeylər paylayırdı. Amma biz neçə nəfər döyüşdən qayıdırdıq və belə şeylərə hövsələmiz yox idi. Batalyonumuzun döyüşçülərindən çoxu və dostlarımız aramızdan getmişdilər və əhval-ruhiyyəmiz yaxşı deyildi.

Torpaq maneələrin arxasına çatmışdıq ki, sayı təxminən ondan çox olan Topolov təyyarəsi bölgəni vurmağa gəldi. Başımı qaldırıqda gördüm ki, üzərimizə bir neçə raket buraxıblar! Əmir qışqırdı: "Yerə uzan!"

-Boş ver.

-Niyə?

-Bu qədər raket partlasa, uzansaq da, uzanmasaq da fatihəmizi oxuyublar. Gəl gedək.

Əslində öncədən də görmüşdüm ki, raketlər bataqlıq yerdə partlamır və ona bir az arxayın idim. Bu dəfə də o qədər raketdən cəmi üçü partladı və digərləri bataqlıqda batdı. Göz işlədikcə görünən raketlər arxasındakı ağ hissə adamı çaşdırırdı ki, olmaya burada bir şey əkilər!

Nəhayət, yorğun və halsız vəziyyətdə sığınacağımıza çatdıq ki, bir az dincələk. Amma sığınacaq bərbad vəziyyətdə idi. Dünən kauçuk qutumuzu meyvə suyu və balıq konservası ilə doldurub, oraya ədyal və digər əşyalar da qoyuşduq. İndi isə sığınacağımız özümüzükülər tərəfindən qarət edilib boşalmışdı. Əsəbləşib etirazla bayıra çıxdım: "Qardaş! Bizim əşyalarımızı kim götürüb?"

Bir nəfər dedi: "Yəqin, ehtiyacları olub, ona görə götürüblər. İndi nə istəyirsənsə de verim!"

Əslində o şəraitdə bu iş normal idi. Əməliyyatın ağır anlarında hazır və təchizatlı bir sığınacaqdan daha yaxşı nə ola bilərdi?

Yenidən ədyal və digər əşyaları axtarmaq üçün yola düşdük. Fənərimiz yerində idi və ədyal ilə yeməli şeylər axtarırdıq. Onları bir küncə tökmüşdülər. Döyüşçülərin sayı təminatla nisbətən az idi və bununla yanaşı heç kim artıq yeməyi düşünmürdü. Hamımız döyüşü və axşam baş verən əməliyyatı düşünürdük.

Nəcəf briqadasının mehvərində iki-üç gecə şiddətli müharibə davam etdi. Bizim briqadadan İmam Hüseyn (ə) və Əli Əkbər batalyonu o mövqedə idi və hər axşam tankları sıradan çıxarmaq üçün işə başlayırdılar. Nəhayət, komandirlər qərara gəldilər ki, Dəclədən keçərək “kisə şəklində” olan hissəyə gedək və İraq tərəfdə körpünün partladılması nəticəsində düşmənin o bölgədə olan müqavimətini qıraq.

Artıq, bölgə o bir neçə gündə gördüyü ən sakit anlarını yaşayırdı. Bir yandan düşmən hücumla hazırlaşırı, bir yandan da bizim döyüşçülərimiz Dəclədən keçməyə və kisə şəklində olan bölgəyə daxil olmağa hazırlıq görürdü. Dəclə çayı Aşura briqadasının tapşırığı bölgəsində fırlanırdı və ora kisəyə bənzəyirdi. Bu mövqedə xurma ağacları var idi. Seyyidüş-şühəda batalyonunun döyüşçüləri Cəmşid Nəzminin komandanlığı ilə, ilk gün Dəclədən keçərək ora daxil olmuşdular və həmin günlərdə biz Nəcəf briqadası mehvərində şiddətli şəkildə döyüşəndə onlar əmin-amanlıqda idilər. İndi isə İmam Hüseyn (ə) batalyonunun qalan döyüşçüləri və digər qüvvələr kisə şəklində olan bölgəyə daxil olub öz üzərlərinə düşən tapşırığı davam etdirməli idilər.

Hava qaralana yaxın bəzən torpaq maneənin üstünə getdikdə, iraclıların Dəclənin qarşı tərəfindən atdıqları siminov gülləsinin səsi xəbərdarlıq edirdi ki, İraq snayperləri hər şeyə nəzarət edir.

Bizim körpü ilə fasiləmiz təxminən min beş yüz metr idi.¹ Əlamətlərdən aydın idi ki, onlar bütün güclərini körpünü qorumağa səfərbər ediblər. Həmin körpü əməliyyat bölgəsinin cənubunda idi və maşın yolu onun üzərindən keçirdi. Halbuki biz qərara gəlmişdik ki, o

¹ Dəclənin qarşı tərəfində İraqın xüsusi müdafiə cəbhəsi yox idi. Çünki bu əməliyyatda gözləmədiyimiz bir hücumla məruz qalmışdı və çayın qarşı tərəfində möhkəm bir cəbhə yaratmağa fürsəti olmamışdı. Amma Dəclənin qarşı tərəfində bir qum təpəsi var idi və oradan bizə tərəf güllə atırdılar.

körpünü partladaq. Bilirdik ki, körpüləri sıradan çıxarmasaq orada çox da müqavimət edə bilməyib geri çəkilmək məcburiyyətində qalacağıq.

Vahiməli bir qürub idi. 1985-ci ilin mart ayının ortalarındakı günəşin qürub vaxtı namaz qıldırıq və azacıq yemək yedikdən sonra yatmaq istədim. Sığınacağıın içində o yan bu yana çevrilirdim. Gözümə yuxu getməmiş Xəlil Nobəri yoldan çatıb dedi: "Axşam təxminən saat 11-də əməliyyat üçün yola düşəcəyik."

–Mən gəlmirəm! Yorulmuşam.

O qədər yorğun idim ki, düşünürdüm, heç ayaq üstə qala bilmərəm, qaldı əməliyyat üçün yola düşüm. Mənim qısa cavabım Xəlil ağanı geri qaytardı. Başımı yerə qoydum və nə vaxt yuxuya getdiyimdən xəbərim olmadı...

Məni oyatdıqda gic idim. Xəlil Nobəri yenə məni səsləyirdi. O çoxlu sözlər deyirdi və mən yalnız bir söz: "Yorğunam!" Ağa Xəlilin dediklərini başa düşürdüm; yalnız öz pis vəziyyətimi görürdüm ki, hətta yeridikdə də özümü ayaq üstə saxlaya bilmirdim: "Mən bu vəziyyətlə sizinlə gəlsəm də heç nə edə bilməyəcəyəm. Yorğunluqdan öz vəziyyətimi də anlamıram. Qaldı ki, əməliyyata gəlim. İcazə verin mən qalım. Səhər hara desəniz gələrəm." Mənə baxan Əmirə dedim: "Sən bunlarla get. Mən qalırım!"

Əmir hazır və qıvrıq vəziyyətdə dedi: "Yaxşı, mən gedirəm!"

Yenə gic bir vəziyyətdə yuxu və ayıqlıq arasında itmişdim ki, yenidən yanıma gəldilər. Bu dəfə də Xəlil Nobərinin özü gəlmişdi ki, son sözünü desin: "Seyid, bilirsənmi nə var?! Bu gecə də Aşura gecəsi kimidir! Həmin gecənin bənzəridir ki, kömək və yardım edənlər nə qədər az idi. İndi də sayımız azdır. O qədər azdır ki, hətta komandirlər silah götürüb əməliyyata gedirlər... Hamı yorğundur, amma bu gecəki əməliyyat üçün hazırlaşınlar."

Bu sözləri deyərək məni razı saldı ki, qalan qüvvələrlə mən də yola düşüm.

Sığınacaqdan çıxdım. Artıq əməliyyatın ən çətin və ən önəmli sınaqlarından olan bu mərhələni yerinə yetirmək istəyən döyüşçülərin arasında idim və necə də gözəl bir kollektiv idi! Aşura briqadasının bütün komandirləri o kollektivdə idilər və sayları güclə qırxa çatırdı. Əli Təcəllayi, Məhəmməd Təcəllayi, Əsgər Qəssab, Məhəmmədrza Basir, Qasim Herisi, Əli Əkbər Bafəndə, Mahmud Dövləti, batalyonun simsiz telefonçusu olan Əli Bəhluli və s. Yəni Aşura briqadasının Bədr əməliyyatında işi bir həddə çatmışdı ki, taqım və bölük

komandirlərindən tutmuş, batalyon komandiri və ondan da üstün dərəcədə olanlar bir yerə yığılmışdılar ki, Bəsrə-əl-İmarə magistral yolunu ələ keçirsinlər. Onlar körpünü dağıdaraq işi yekunlaşdırmaq istəyirdilər. Əslində Seyyidüş-şühədə diviziyasının batareyalarından birinin komandiri olan Mahmud Dövlətinin komandanlığı ilə olan döyüşçülərdən bir hissəsinin missiyası bizimlə fərqli idi. Bu qardaşlar öncədən Dəclənin qarşı tərəfindəki Həribə kəndinə gedib orada döyüşlər də, kəndi tamamilə ələ keçirə bilməmişdilər. Həmin saatlarda iraclılar kəndin bəzi ev və küçələrində, bizim döyüşçülərimiz də kəndin digər ev və küçələrində idilər. Orada da döyüş şiddətli və önəmli idi. Çünki ora ələ keçməyəydi iraclılar körpünün dağılmasına və maşın yolunun ələ keçməsinə mane olacaqdılar. Ona görə də onların tapşırığı bizimlə eyni anda yola düşüb fərqli məqsədə, yəni Həribə kəndinə gedib onu ələ keçirmək idi.

O gecə qərribə bir gecə idi. Bizim sayımız bir batalyonun snayperçilərinin sayı qədər də deyildi. Amma o az sayla düşmənin belini qırmalı idik. Zənnimcə iraclıların ön cəbhəsindən də çox məlumatımız yox idi. Yalnız bunu bilirdik ki, düşmən maşın yolunun qarşısında yerləşib. Bizim yola düşməyimizlə eyni anda, ordu qüvvələri də irəliləməli, Nəcəf briqadasının döyüşçüləri də sol tərəfimizdən işə girişməli idilər.¹ Proqram belə idi ki, mühəndis-istehkam bölməsindən bir bölük bizimlə birgə maşın yoluna yerləşdikdən sonra, körpüləri dağıtmağa başlasınlar. Həmin gün mühəndis-istehkam bölməsindən bir bölük oraya gəlsə də məntəqədə uçan təyyarələr günortaya kimi partlayıcı maddələri daşıyan maşını vurmışdılar.² Bu hadisədən sonra mühəndis-istehkam qüvvələri yenidən partlayıcı maddələr istəmiş və tələb olunan təchizat çatanaqəd bir müddət vaxt keçmişdi. Axırda mühəndis-istehkam qüvvələrindən

¹ O vaxt helikopter pisti düşməndən alınmışdı və o hissəni qorumaq ordu briqadasının öhdəsinə idi. Təəssüflər olsun onlar ertəsi gün oranı qoruya bilməyib geri çəkildilər və ona görə biz çox zəbə aldığımız.

² Torpaq maneənin o hissəsində qalan döyüşçülərimizdən biri bu partlayış nəticəsində şəhid olmuşdu. O, keçən gecə mənim kimi demişdi ki, yorğundur və bu mərhələdə gəlməyəcək. Amma sabah gələcək. Lakin həmin qum təpəsində partlayıcı maddələrin qorxunc partlayışı ilə maşında olan bir neçə nəfərlə birgə şəhid olmuşdu. Ertəsi gün oranı gördükdə partlayışın şiddətini anladım. Torpaq istehkamın o hissədə hündürlüyü təxminən üç metr idi və onun üstünə altı metr enində yol çəkilmişdi. Partlayış o qədər şiddətli idi ki, torpaq maneəni və üstündə olan yolu tamamilə məhv etmişdi və maşının qalıqları yeri qazıb, iki metr dərinlikdə yerə batmışdı!

bizimlə əməliyyata başlayacaq batalyon bir bölüyə çevrildi. Biz yolu aldıqdan sonra onlar işə başlamalı idilər.

Tez bir zamanda tapşırıq alıb yola düşməyə başladıq. Yola düşməzdən öncə Əmirə dedim ki, buzla dolu olan qutumuza bir az kompot və meyvə suyu qoysun. Əmir gözünü zilləyib baxırdı. Mən yenə dedim: "Belə davam etsə, sabah yeməkdən xəbər olmayacaq! Bunları sığınacağa qoy ki, sabah qayıtdıqda ac-susuz qalmayaq!"

–"Buna bax! Hər şeyi buraxıb qarnının fikrindədi!"

Əmir qışqırıb, deyirdi: "Axı sən haradan bilirsən ki, sabah qayıdacaqsan!"

–İnşallah qayıdacağım, bunları qutuya qoy. Səhər lazım olacaq.

Ürəyimə dammışdı ki, qayıdacağım. Əşyalarımızı hazırlayıb yola düşdük. Mahmud Dövləti də öz qüvvələri ilə Həribə kəndinə doğru yola düşdü. Başqalarından xəbərim yox idi, amma gördüklərimin çoxu əməliyyatın ilk gecəsində müxtəlif səhnələrdə döyüşmüş qüvvələr idi. Öz vəziyyətim də həddən artıq ağır idi. Yorğunluq və yuxusuzluqdan sanki daşdığı yükün ağırlığı bir neçə qat artmışdı. Beynim yaxşı işləmirdi. Yalnız bunu bilirdim ki, bu cərgə ilə getməliyəm və gedirdim. Nəhayət, Dəclənin sahilinə çatdıq. İndi isə bizim qüvvələrin Dəclənin üstündə düzəltdiyi körpünün üstündən keçmə vaxtı idi.¹ Bir nəfərlik keçid üçün uzun bir körpü idi. Hər iki tərəfdən hər iki sahile mıxlanmışdı və üzərindən keçdikdə yellənirdi. "Bismillah" deyərək çayın üzərindən adlayıb keçdik. Körpünün təkənləri bəzən elə şiddətli olurdu ki, indicə suya düşəcəyimi zənn edirdim. Səhv etmərsə hələ körpünün üstündə idik ki, Əli Təcəllayı dedi: "İmam Xomeyni (r) simsiz telefonla bütün qərargahlara mesaj göndərib ki, irəliləyib nə yolla olursa-olsun oranı almalısınız."² Bu cümlə sanki bədənimə yeni bir güc və qüdrət əlavə etdi. Halım dəyişdi! İndi artıq nə yorğunluq hiss edirdim, nə də yuxusuzluq. Birdən birə halımın bu qədər dəyişməsinə heç özüm də inana bilmirdim. O qədər şad və yüksək ruhiyyə ilə körpüdən keçdim ki, sanki ilk dəfədir əməliyyata gedirdim. Komandirlərin orada olmağı da gücümüzü artırırırdı. Bunlarla yanaşı, bir mini katyuşa da bölgədə düşməni o qədər dəqiq vururdu ki, təqdirə

¹ Bu körpünü Səməd Zəbərdest dəniz qüvvələrində olduğu günlərdə öz əsgərlərinin köməyi ilə düzəltdi.

² Bu mesajın düz və ya səhv olmasından xəbərim yoxdur. Yalnız xatırladığım budur ki, bu mesajı eşitdikdə canımda iki qat enerji əmələ gəldi.

layiq idi. Ehtimal olunurdu ki, vuran səhər bölgənin səmtini axtardıqları yerdə gördüyüm qrupun uşaqlarından idi. İraqlıların cəbhəsi, səngərləri və pusqu qurduqları ehtimal edilən yerlər və bizim hərəkətimizə mane ola biləcək mövqelər bu mini katiyuşa vasitəsilə hədəfə alınırdu. Bəzən o qədər yaxınlığımızdan vururdu ki, hətta qəlpələri yanımızdan keçirdi. Bir-iki dəfə Əsgər ağa ilə danışdım: "Əsgər ağa, bu mini katiyuşa bizi burada öldürəcək ha!" Əsgər ağa arxayınca dedi: "Yox, öncədən bizimlə danışın. Çalışır ki, irəlilədikcə bizimlə birgə yolun önünü vursun ki, onlar şoka düşsünlər!"

Əsgər ağanın cavabı məni susdurdu. Amma həqiqətən o mini katiyuşanın işi qəribə idi, müharibə boyunca bu qədər diqqətli atəş çox az görmüşdüm. Mini katiyuşanın mərmiləri İraq səngərlərinə dəydikdə elə bir alov ucalırdı ki, gecə yarı qaranlıqda çox vahiməli səhnə yaradırdı.

Təzəcə Dəcləni arxada qoymuşduq ki, İraq təyyarələri işə başlayıb bir neçə dəqiqənin içində o qədər fişəng atdılar ki, sanki göy yanırıdı! Ən önəmlisi, döyüşçülərin sayının az olması səbəbindən, fişənglərin sönməsinə gözləməli idik. Mini katiyuşalarımızın dəqiq atəşləri iraqlıları elə giriftar etmişdi ki, sanki özlərini qorumaqdan başqa bir şey düşünmürdülər. O qədər fişəngin işığı altında Allahın lütfü ilə başımıza bir iş gəlmədi və bu qənaətə gəldik ki, onlar ümumiyyətlə bölgəyə baxmırlar. Biz kisə şəklində olan bölgənin içində yolumuza davam etdik. Bəzən gözləyib yenidən yola düşürdük. Maşın yoluna kimi məsafəmiz təxminən bir km və ya bir az da çox idi. Kənardə bir kənd var idi ki, maşın yolu bu kəndi iki hissəyə bölmüşdü. İraqlıların buranı qorumaq üçün hər iki hissədə və maşın yolunun üstündə də mövqeləri var idi. Biz maşın yoluna doğru irəliləməli idik. Bir az irəli getdikdən sonra, Əsgər Qəssab Əli Təcəllayi və bir neçə nəfərlə birgə kəndə getdilər. Biz yeri hazırladıqdan sonra, mühəndis-istehkam qrupunu ora gətirməli idilər. Yolunu davam etdirməli olan, yerdə qalan qüvvələrin komandiri Qasim Herisi idi. Hərəkət edib bir neçə dəqiqə sonra yolun yaxınlığına çatdıq. Ora tapşırıq dairəsinin əsas hədəfindən əlli metr aralı idi. Qasim əmr verdi: "Yerinizdə dayanın..." Döyüşçülərin əmri təkrar etməsi, sanki onun səsinin əks sədası idi və deyirdi: "Yerinizdə dayanın, yerinizdə dayanın..." İxtiyarsız gülməyim tutmuşdu: "Bu nədir axı?! Necə olur ki, iraqlılar səsimizi eşitmirlər!"

Azacıq yerimizdə dayanıb bir az da irəli getdik. Bu dəfə yenə uca səsle dedi: "Səhv oldu! Bu tərəfə qayıdın!"

Deyəsən, biz maşın yoluna tərəf deyil, kəndə doğru qayıtmışdıq. İztirablı dəqiqələr idi. Qasimin səsini irəqlilər da eşitmişdilər və səsləri ucalmışdı: "Dayanın, dayanın!" Dərhal atışma başladı. Tez yerə sərildim, hələ döyüşə hazır deyildik. Biz sıraya düzülüb sonra döyüşə başlamalı idik. İndi isə pulemyot və qumbaraatanın şiddətli atəşi üzərimizə yağır. İraqlılar orada hələ DŞK və ZSU-23-4 kimi böyük silahlar yerləşdirə bilməmişdilər. Amma əllərində olan bütün silahlarla üzərimizə güllə yağdırırdılar. Özümü yerə atdıqda başım bir şey deydi. Baxdıqda yumşaq torpaq olduğunu gördüm. Baş verənləri anlamağa başladım. Düşünürdük ki, əsas məkanla 50-60 metr fasiləmiz var. Halbuki düz maşın yolunun yanında idik. Tamamilə aydın idi ki, maşın yolunun qarşısında bir kanal qazıblar; torpağı yumşaq və təzə idi. Kanalın dərinliyi də az idi. Çox ehtimal ki, daha çox işləməyə vaxt tapmamışdılar. Başımı qaldırdım ki, görüm düşmən haradadır? Gördüm ki, bütün güllələr bir tərəfdən gəlir. Həm bizim güllələrimiz, həm də irəqlilərin güllələri! Bir daha baxdım və diqqət etdikdə anladım ki, vəziyyət necədir; biz irəqlilərin yarım metrliyində idik! Mənim düz yaxınlığımda bir tikan kolu tərpendikdə, onun üzərində olan silah lüləsini gördüm ki, güllə atmaq istəyirdi. İraqlıların silahı idi! Tez geri çəkildim. O gecəyədək düşməyə o qədər yaxınlaşmamışdım! Döyüş əsnasında bəzən onların üzünü görə bilirdim. Qəribə idi ki, hamısı yaşlı idi, təxminən 40 yaşdan yuxarı. Simalarından bəlli idi ki, yorğundurlar, amma inadkarcasına vuruşurdular. Bir-iki metr geri çəkildim və simsiz telefonun səsini eşitməyə başladım. Sanki Xəlil Nəbəri idi ki, əlində simsiz telefon var idi. Ardıcıl əmr edirdi: "Cəbhəyə nüfuz edin! Cəbhəyə nüfuz edin ki, istehkamçı qüvvələr işə başlasınlar."

Amma hansı döyüşçülərlə?! Biz az sayda döyüşçü cəbhədə pərakəndə şəkildə hər birimiz bir tərəfdə vuruşuruq. Mövqə elə idi ki, üstünlük əldə etmək olmurdu. Odlu güllə arasında bir neçə dəqiqə keçdi. Öz-özümə düşündüm ki, bir neçə qumbara atıb, bir az önümüzü açsam heç də pis olmaz. Üzərimdə dörd dənə qumbara var idi. Birincini və dərhal ikincini də atdım. Qorxurdum qumbaraların qəlpələri özümə dəysin və məni yaralasin. Qumbaraların partlayışı ilə o tərəfdən bir səs ucaldı və bildim ki, təxminən qarşıdakı bir neçə metr yer boşaldı. Kanalın içinə girməyə cürət etməirdim. Çünki kanala

girmək kanalın iki tərəfində olan iraclılarla əlbəyaxa döyüşmək demək idi. Orada silahın bir faydası yox idi; yalnız süngü-bıçaq yardımçı ola bilərdi ki, o da bizdə yox idi. Qumbaraların kanalda ardıcıl partlayışı iraclıların atəşini bir qədər azaltdı. Amma hələ də orada idilər və bizimlə onların arasında yalnız kiçik bir qum tərəsi vardı. İraqlılar kanalın içində kiçik sığınacaqlar da düzəltmişdilər ki, indi onlar üçün yaxşı imtiyaz sayılırdı. Hansı tərəfə baxırdımsa, döyüşçülərimizin azlığı həqiqi mənada mənə əzab verirdi. Kəşfiyyat qüvvələrimdən Mehdi adlı bir döyüşçü mənim yaxınlığımda idi. Qumbarasının zaminini çəkib mənə tərəf dönüb qışqırdı: "O tərəfə çəkil!"

–Hansı tərəfə?

–Torpağın o biri tərəfinə yuvarlan!

Qəzəblənmişdim. Hələ qumbara əlində idi. Bu dəfə mən qışqırdım: "Niyə hazır qumbaranı əlində saxlamısan axı? At da!"

Qumbaranın partlayışı cəmi bir neçə saniyəliyə oranı sakitləşdirdi. İraqlılar ciddi şəkildə müqavimət göstərirdilər. Çünki qaçmağa bir yerləri yox idi. Geri çəkilsəydilər maşın yoluna çıxacaqdılar və yolun qarşı tərəfi də bataqlıq idi. Buna görə də ölüm-dirim döyüşünə girişmişdilər. Həmin anlarda bir nəfər oturaq halda bizə tərəf gəldi. Məhəmməd Basir idi. İndi artıq orada mən, Həsən Nobəri, Xəlil və Basir qardaş birgə idik. Basir öncədən belə çətin döyüşlərdə olmamışdı. Amma onun iman və şücaəti onu orayadək çəkib gətirmişdi. Bizə dedi: "Birdən üçə kimi sayaq və "Əllahu-əkbər" deyib kanala daxil olaq!"

–Yaxşı olar ki, öncə qalan qumbaralarımızı ataq, sonra kanala girək.

Qərara gəldik: "Bir, iki, üç"... qumbaraları atdıq və sonra...

Yalnız Basir qalxdı və qalxmağı ilə dərhal yıxıldı! İraqlı döyüşçü silahını hazır saxlamışdı və dayanmadan ona tərəf dörd güllə atdı. Güllələr Basirin boğazını parçaladı və qanın boğazından fişqırması ilə yanaşı xırıltı səsi ucalırdı. Həmin səs qulağımda cingildəyirdi. Onun üçün heç nə edə bilməzdik. Qarma-qarışıq bir vəziyyət idi. Arxadan ardıcıl əmr gəlirdi: "Düşmən cəbhəsini məhv edin... Tələsin!"

Biz barmaq sayı qədər döyüşçü qalmışdıq. Nə qədər qumbaramız var idisə, hamısını o lənətə gəlmiş kanala atmışdıq. Bu kanalda nə qədər döyüşçü olduğu məlum deyildi. Torpaqların uzununa getdikdən

sonra, Əmir də geri qayıtmış və bizim yanımızda idi.¹ Həsən Nobəri ilə Mehdi də orada idilər. Qərara gəlib dedim: "Hər nə olursa olsun! Allaha təvəkkül edərək kanalın içinə gedək!"

Ağzı üstə torpaq maneənin yanına düşən Məhəmmədrza Basirin yaralı boğazının xırıltı səsi hələ də eşidilirdi.² Birgə kanala daxil olduq, o hissədə bir neçə saniyə olardı ki, atışma dayanmışdı. Kanalın mənzərəsi insanı heyrətə gətirirdi. Meyitlər üst-üstə yığılmışdı. Diri qalanlar da o hissədən qaçırdılar. Biz dörd nəfər kanalın iki istiqamətində bölünüb meyitlərin üstündən irəli getdik. Yenidən kanalın içində döyüş başladı. Artıq iraclıların hazır qumbaraatanları ilə özlərini vururduq. Təxminən otuz metrlik bir yerdə! Kanal ölümlərin çoxluğuna və silahların qulaqbatırıcı səslərinə görə kiçik bir cəhənnəmə çevrilmişdi. Hansı tərəfdən bizə güllə atılırdısa, həmin yeri hədəfə alırdıq. Qətiyyənlə düşünməyin yeri deyildi ki, birdən öz döyüşçülərimizdən kimsə kanalda olar. İstəyirdik ki, nəyin bahasına olursa olsun, yolu istehkamçılar üçün açaq. Artıq bu işi görməyin vaxtı gəlib çatmışdı.

Xəlil Nobəri qışqırırdı: "Əsgər ağa! İstehkamçıları gətirin..."

Bizim yerləşdiyimiz yerdə kanalın maşın yoluna kimi məsafəsi təxminən yeddi metr idi. Maşın yolunun dağıdılması lazım olan körpüyədək məsafə, təxminən 40-50 metr idi. Amma bu qısa yol o gecə keçiləsi mümkün olmayan bir cəhənnəmə çevrilmişdi! Körpüyə çatmaq üçün maşın yoluna çıxmaq olmurdu. İraqlılar da bizim kimi bu məsələnin əhəmiyyətini bilirdilər və körpünün ətrafındakı hər bir canlına atəş tuturdular. Körpünün qurtaracağı hələ də iraclıların əlində idi. Onun qarşı tərəfi bir kənd idi və iraclılar oradan da bölgəni amansız atəşə tutmuşdular. O qiyamətdə cəmi otuz metrlik bir yer bizim tərəfimizdən azad edilmişdi və o da istehkamçıların keçməsi üçün bir keçid idi. Çox çəkmədi ki, Əsgər Qəssab istehkamçı qüvvələrlə bizim yanımıza çatdı. Əsgərə baxıb dedim: "Qardaş, bizim daha qumbaramız yoxdur, bunlara de ki, qumbaralarını bizə versinlər!"

¹ Sonralar Əmir Maralbaş o gecədən bizə danışdı. Deyirdi ki, şiddətli bir şəkildə döyüşürdün. Birinin üstünə qumbara, o birinə isə güllə atırdın. Hətta gördüm ki, bir iraclının silahı onun bir neçə sm-liyindədir və ona tərəf atəş açmaq istəyir, həmin an Əmir onun silahının lüləsindən tutub əlindən almışdı!

² Bu səsi səhər açılanadək, nə vaxt Məhəmmədrza Basirin yanından keçirdimsə eşidirdim. Nəhayət, səhər radələrində son nəfəslərini alaraq rahat və aram oldu.

O kanalı azad etmək üçün qumbara ən yaxşı silah idi. İstehkamçılar bir neçə saniyə ərzində bizə təxminən otuz qumbara verdilər. Onlar sürətlə keçirdilər və özləri ilə irəli TNT aparırdılar. Əl atıb qumbaraları götürmək istədikdə hiss etdim ki, arxamda kimsə var! Bütün diqqətim önümdə olsa da, sanki qan bədənimdə dondu. Tez dönüb silahımı ona tərəf çevirdim:

–Kimsən?

Farsca danışan, qara buğdayı bir oğlan idi:

–Vurma! Mən ordu qüvvəsiyəm... Vurma!

Tez onu kanalın içinə gətirdim. Hələlik əlimizdə olan yer ora idi. O danışdı ki, ordu tankların və helikopterlərin bölgəsində əməliyyat edib, lakin geri çəkilmək məcburiyyətində qalıb. Qüvvələrdən bir dəstəsi şəhid olmuşdu və cavan da o hay-küydə bu tərəfə qaçıb kanalın yaxınlığından çıxmışdı. İndi soruşurdu: "Bura haradır?!" Dedim: "Yaxşı gəlmisən! Səninlə işim var!"

Azəri dilini qətiyyənlə bilmirdi. Mənim də fars dilində danışmağa nə halım var idi, nə də ki hövsələm. Fars dililə azəri dilini qarışdırıb başa saldım ki, iraqlıların içindəyik. Ona dedim: "Gəl iraqlıların sığınacaqlarını dağıdıb, yolun kənarındakı döngədə bu qum kisələrilə mənim üçün üç qatlı bir səngər düzəlt."

Baş düşdü ki, ətrafında hər tərəfdən üç kisə olan bir səngər istəyirəm. Təxmin edirdim ki, səhər qiyamət qopacaq və o anlarda, düz-əməlli bir sığınacaq düzəltmək üçün mənə bir işçi tapılmışdı. O işə başladı, mən də kanalı azad etməyə getdim.

İraqlılar bizim azad etdiyimiz yerlərin təmizləmə əməliyyatına başladığımızı və hər şeyi partlatdığımızı gördükdə, zirəklik edib köynəklərini başlarına çəkib özlərini ölülyə vurmuşdular. Bəziləri də həqiqətən cəhənnəmə vasil olmuşdular. Ölülərin çoxluğundan tərpənmək olmurdu. Haradan güllə atılırdısa, oranı cəld azad edirdik. Çünki həm silahımız az idi, həm də döyüşçülərimiz. Hava aydınlaşırdı ki, xəbər gəldi: "Əsgər ağa və istehkamçı qüvvələr mühasirəyə düşüblər." Əməliyyat nə qədər davam edirdisə, get-gedə çətinləşirdi.¹

Maşın yolunun yanından və körpüdən ardıcıl atəş və tüstü ucalırdı. İstehkamçı qüvvələri dəhşətli bir şəkildə vururdular. Çünki onlar həm silahsız idilər, həm də müdafiəsiz. Məhəmməd Təcəllayi və Həsən

¹ Hələ indi o gecəni danışarkən yadıma düşdü ki, o gün səhər namazımı qılmamışdım.

Nobəri beş-altı nəfərlə onlara tərəf getdilər və çətin bir döyüşdən sonra mühasirəni yarıb sağ qalanları bizim yanımıza çatdırma bildilər. İstehkamçı qüvvələrdən bəziləri məzlumcasına şəhid edildilər və bir hissəsi də mühasirədən çıxma bilməyib, əsir düşdülər. Amma bir neçəsi də Əsgər Qəssabla birgə geri qayıtdılar. Əli Bəhluli də onların arasında idi. O qayıdış yolunda qarın nahiyəsindən yaralansa da, birtəhər özünü bizə çatdırmışdı.

Günəş bu səhnəni işıqlandırır. Bu dəfə ağa Mehdi Bakiri, Mahmud Dövləti və bir neçə nəfərin Həribə kəndində mühasirəyə düşdükləri xəbəri çatdı. Bu kənd ələ keçməli idi ki, əməliyyatın ardında bizi istənilən məqsədə çatdırsın. Bunu ağa Mehdi hamıdan daha yaxşı bilirdi. Dərhal Əsgər ağa döyüşçülərdən bir neçəsi ilə Həribəyə doğru getdi. Əli Təcəllayini də son dəfə olaraq orada gördüm. O Həribəyə doğru gedərkən dedi: "Əgər qalmaq istəyirsinizsə, qalın. Amma yaxşı olar ki, burada qalmayasınız, bir az gözləyin və sonra yaralıları götürüb, Dəclənin sahilinə qayıdın. İraqlılar bura çox tez çatacaqlar!"

Hadisələr ardıcıl baş verirdi. Pulemyotumun güllələri qurtarmışdı və güllə axtarırdım. Yadıma düşdü ki, Basir pulemyot gülləsi lentini sinəsinə taxmışdı. Yanına getdikdə, ondan daha səs gəlmirdi. Əlimi bədənindən güllə lentini açmağa uzatdıqda, şəhidin çönbəlmiş cəsədi fırlanıb yıxıldı. Çox təsirləndim. Bilmirəm niyə bədəni o vəziyyətdə qurumuşdu. Nə qədər çalışsam da güllənin lentini bədənindən ayıra bilmədim. Əliboş və ümitsiz halda dostların yanına qayıtdım. İraq helikopterləri bir-birinin ardınca bölgəyə döyüşçü gətirirdilər. Bizim mövqeyimiz hər an daha da pisləşirdi. İndi isə Məhəmməd Təcəllayı xəbər verirdi ki, iraqlıların cəsədlərinin arasında dirilər də var və özlərini gizlədirlər. Təzə gələn iraq qüvvələri işə başladığıda özlərini ölümlüyə vuranlar da qalxıb zərbə vuracaqlar. Bölgəni azad etməkdən bir qədər arxayın olduqdan sonra, yaralı dostlarımızın yanına yığışdıq. Qasim Herisi, Səməd Qənbəri, Əli Bəhluli, əlinə güllə dəymiş Həsən Nobəri, eləcə də Dəclənin qarşı tərəfində qalmış şəhidlər. O genişlikdə məntəqədə cəmi səkkiz-doqquz nəfər sağ qalmışdıq. Sağ və tərəddüd içində!

–Qayıdaq? Necə?

–Qalaq?! Necə? Hansı döyüşçü və sursatlarla?

Ən ağıllı yol bu idi ki, yeriməyə təqəti olan yaralıları vaxtında geri göndərək. Onları qaldırıb arxaya göndərdik. Yeriye bilməyən bir neçə

yaralı isə bizim yanımızda qaldı. Sayımız iki əlin barmaqları qədər də deyildi. Bu vəziyyətlə müxtəlif silahların atəşinə məruz qalmışdıq. İraqlılar da bilmişdilər ki, çox da döyüşümüz yoxdur. Bölgədə helikopterləri uçuşurdu və iş o yerə çatmışdı ki, bir nəfəri raketlə vururdular. Amma biz elə bir vəziyyətdə deyildik ki, helikopter və onun raketinə diqqət edək. Ordu əsgəri olan gəncin mənim üçün düzəltdiyi səngər hazır idi. İki qumbaraatan, iki pulemyot və iki avtomatı həmin səngərin içinə gətirib gənci buraxdım ki, getsin: "Bu yolu düz getsən, öz cəbhəmizə çatacaqsan."

Həqiqətən də o şəraitdə tərəddüd etmək hər şeydən daha çətin idi. Qərara gəlib bir yol seçməli idik. Qalaq, bəlkə köməkçi qüvvələr gəlib çətdilər və bölgəni saxlaya bildik... Amma ötən gecə Dəclə çayının üstündən keçdiyimiz, dostların düzəltdiyi körpü də düşmənin saysız atəşi nəticəsində məhv olmuşdu. Qarşılığında ötən gecə təhlükəli bir vəziyyətdə canfəşanlıqla partlatmaq istədiyimiz körpülər kənddən gələn İraq tanklarına bir keçid olmuşdu. Onlar körpülərdən keçib, maşın yoluna girib bizə tərəf gəlirdilər.

O dəqiqələrdə maşın yoluna nə vaxt baxırdımsa gözüm maşın yoluna düşmüş və yaralanmış iki nəfərə sataşırdı. Gözümü onlardan çəkə bilmirdim. Bilmirdim istehkamçı qüvvələrdəndir, yoxsa yox? Öz döyüşçülərimiz olmaqlarına əmin idim. Görürdüm ki, hələ diridirlər, amma tərpnə bilmirlər. O şəraitdə onlara yaxınlaşmağa heç bir imkan yox idi.

Əmir yanıma gəlib dedi: "Ağa Seyid! Sən nə deyirsən? Nə edək?"

–Bilmirəm! Burada artıq başçısız qalmışıq! Bizə deyiblər ki, bir az qalın və geri çəkilin!

Ağa Mehdi və döyüşçülər mühasirəyə düşdüyü üçün onlara yardıma gedən Əli Təcəllayinin sözlərini xatırlayırdım. Həmin anda aydın bir şəkildə gördüm ki, düşmənin üç tankı fırlanıb maşın yolundan keçmək istəyir. O yoldan keçməyə müvəffəq olsaydılar, bizim işimiz qurtaracaqdı və rahat bir şəkildə üstümüzə çıxacaqdılar. Tanklardan biri maşın yoluna çıxıb sürətlə hərəkətə başladı. Onları vura bilmədik. Maşın yoluna düşən iki yaralı qardaşı görəndə ürəyim əsirdi. Tırıllardan ucalan tüstü və toz-torpaq, tankın dayanmadan atəş açan pulemyotunun səsi və maşın yolunda möhkəm gedişi, ardıcıl olaraq gözlərimin qarşısında baş verirdi. Gəldi... Gəldi... Və bizim yaralı dostların üstündən keçdi! Qəlbimizin dərinliyindən bir ah-nalə yüksəldi. Səngərə doğru qaçdım. Tank məni görmüşdü və dayanmadan

güllə atırdı. Qəzəb və iztirabdan titrəyirdim və and içirdim ki, o tankı vuracağam. Qumbaraatanın mərmisini bərkitdim və səngərin içində hazır vəziyyətdə oturub gözlədim. Tank maşın yolunun kənarı ilə gəlirdi ki, məni səngər qarışıq əzib keçsin. Tankın uğultusunun səsi bir tərəfdən, Əmirlə cəbhə yoldaşlarımla hay-küyü digər tərəfdən dəhşətli vəziyyəti bir qədər də qorxunc göstərirdi. Onlar uzaqda idilər və mənim tankla qarşılaşmağımı izləyirdilər. Əmir şirin canına əl qataraq qışqırırdı: "Seyid, gəlir... Muğayət ol, gəldi..."

Tövşəyirdim və silahı sinəmə sıxmışdım. Tank torpaq yolla irəliləyə bilmədi. Az qalmışdı aşsın. Yenidən asfalt yolun üstünə çıxdı və hələ də məni pulemyotla vururdu. Orada səngərin üç qatlı olmasına arxayın idim. Əgər səngər normal və bir qatlı olsaydı ilk atəşdə dağılardı. Mən hələ gözləyirdim və diqqətimi ona dikmişdim. Bilirdim ki, uyğun bir saniyədə səngərdən yuxarı qalxıb onu vurmalyam, yoxsa onun atəşindən sağ çıxmıyacağam. Tank maşın yolunda uğuldayaraq mənə tərəf gəlirdi. Gəldi və gördüm səngərin yanından keçir. Bir anın içində, pulemyotçu silahın lüləsini mənə tərəf çevirmək istədikdə, qalxıb qumbaraatanla ona tərəf atəş açdım. Amma bədbəxtlikdən mərmə yan keçdi. Çox təəssüfləndim, qumbaraatan mərmisi tankın yanından keçib yolun qarşı tərəfində bir səngərə dəydi və bir saniyənin içində dəhşətlə partlayıb hər yeri titrətdi. Bu partlayış tankın sərnəşinlərini də gicəltirdi. O anadək yolun qarşı tərəfində silah-sursat yerləşdirildiyini bilmirdik. Amma Allahın izni ilə, mərmə ora dəydi və bir anda silah-sursat qorxunc bir səslə partladı. Həmin vahiməli anlarda bu hadisə bizi yenidən cana gətirdi. Tankı ovlamağa bir daha qalxdım. Tələsirdim, düzgün hədəfə ala bilmirdim. Atəş açdım və bu dəfə mərmə düz tankın səsboğucusuna dəyib partladı. Uğultu dayandı və tankın içində olanlar yuxarıdan çıxıb qaçmaq istədilər. İstəmirdim ki, bizim yaralı döyüşçülərin bədənlərini əzənlər sağ qaça bilsinlər. Avtomatla hamısını vurub yenidən səngərə girdim. Əmirin səsi sakitləşmişdi. Qumbaraatana başqa bir mərmə saldım və düşündüm ki, indi haranı vurum?! Ətrafımı izləyirdim, qəfildən gözüm hündür dirəkləri olan, çox tonlu su çəninə dikildi. Su çəni Həribə kəndinin yaxınlığında idi və onun aşağısında tanklar və İraq qüvvələri yerləşirdilər. Düşmənlər təyyarələrini də həyəcanla uçurur, hər yeri bombardman edirdilər. Kəndə doğru qalxdım. Qumbaraatanı çiyinəmə atıb, sağ qalmış bircə gözüm ilə onu hədəfə alıb atdım. Mərmə düz gedib istədiyim yerə dəydi. Su çəni deşildi və biz uzaqdan böyük bir həcmdə suyun aşağı axdığını gördük.

Bu hadisədən sonra hamımızın, xüsusilə də yaralıların əhval-ruhiyyəsi yaxşılaşdı. Səngəri tərk edib dostların yanına getdim. İraq təyyarələri boğaza yığmışdılar və bizi atəş yağışına tutmuşdular. O vəziyyətdə orada qalmaq intihar demək idi. Nəhayət, qayıtmaq qərarı qətiləşdi. Sağ qalan hər bir şəxs bir yaralını özü ilə geri aparmalı idi. Bunu müharibə bizə öyrətmişdi və necə də acı anlar idi. Yaralılara baxırdım və öz-özümə deyirdim: "İlahi, bu qədər döyüşçülərimizin içindən hansı yaralını özümüzlə aparaq: "Səməd Qənbəri, Əli Bəhluli, Qasim Herisi, ya ..."

Hansı yaralının yanından keçirdimsə, ürəyim istəyirdi ki, onu özümlə aparım. Ağır anlar idi. Cəmi beş-altı nəfər sağ qalmışdıq ki, hər tərəfə atəş açırdıq və qayıtmağa hazırlaşırıq. O bölgədə hələ geri çəkilməmiş son şəxslər idik. Düşündüm ki, Səməd Qənbərini aparım. Ona tərəf getdim. Deyəsən məqsədimi anlamışdı. Dərdli üzündə bir təbəssüm yarandı. Amma o Qasim Herisinin yanına düşmüşdü. Qasimin olduğu yerdə başqa birisini aparmaq istəmirdim. Qasimi kürəyimə mindirib, Səmədə dedim: "Gəlib səni də aparacağam!" Müharibədə deyilə bilən ən acı yalan idi! O vəziyyətdə cəmi bir nəfəri apara bilərdim və o da Qasim Herisi idi!¹

Qasimi belimə yaxşı mindirib yola düşdük. Əmir o cüssəsi ilə yaralıları daşımağa yaxşı yardımçı ola bilmirdi. Amma yanımda gəlib güllə atırdı. Sürətlə qaçmağa başladıq. Belə bir yerdə ki, sanki şumlanıb və orda düz-əməlli yerimək olmurdu, qaldı ki qaçmaq. Əmir güllə atırdı ki, iraqlıların diqqətini özünə çəksin və rahat qaça bilim. Biz bir pulemyot hədəfi altında idik. Həm kənddən, həm də helikopterdən düşmənin dayanmadan atdığı güllələrə məruz qalmışdıq. O qədər macəradan sonra bədənimdə qalan son güc və qüvvə ilə qaçırdım. Bəzən yerə, bəzən də önümə baxırdım. Yerə üstündə buğda cücərtilləri torpaqdan çıxmış və bəzi yerlərdə topuğa kimi yuxarı qalxmışdı. Kəndimiz yadıma düşdü. Əmirin atışması yerdən gələn İraq güllələrinə bəlkə bir qədər rəqib olmuşdu, amma bizi hədəfə alan helikopterlərə heç nə edə bilmirdi. Helikopter başımız üstə fırlanırdı və onun güllələri bizim bir neçə sm-liyimizdə yeri şumlayırdı. Bu iş dəfələrlə təkrarlandı. Raketlər də arabir bir neçə metrliyimizdə yerə dəyirdi. Bu yəqinə çatmışdım ki, Allah istəmir mənə güllə və ya qəlpə

¹ Səməd Qənbəri orada qaldı və əsir düşdükdən sonra şəhid edildi ki, gözəl adı Bədr əməliyyatının şəhidlər cərgəsində qeydə alınmış.

dəysin. Bir siminov da Hərribə tərəfdən səslərə səs əlavə edirdi və onun güllələrinin səsi məni əsəbləşdirirdi. Yazıq Əmir toz-torpaq və tərdə içində qaçaraq güllə atırdı və istəyirdi ki, onun avtomatının güllələri sayəsində mən arxayınca gedim. Bir tablonun yanına çatanadək dayanmadan qaçmışdım. Orada daha dözə bilmədim. Sanki bütün əzəllərim keyimişdi. Ağzım qurumuşdu və nəfəs ala bilmirdim. Tablo iraqılıların idi və üstünə ərəbcə nəşə yazılmışdı. Əmiri çağırdım: "Əmir tez gəl, bu tablonu sındırmalıyıq." Tez tablonun dirəyini sındırıb rəngi qaçmış Qasimi onun üstünə uzatdıq. Əmir bir tərəfdən, mən də digər tərəfdən. Artıq bütün səyimiz bu idi ki, Dəcləyə çataq. Son nəfəsimizə kimi qaçdırdıq ki, qəfildən bir siminov gülləsi Qasimin kürəyinə dəydi. Ah-naləsi ucaldı: "Ay Allah, öldüm!"

–Qorxma, hələ ölməyinə çox var!

Dayanmadan qaçdırdıq, bəzən helikopterin raketi bizə tərəf gəldikdə, özümüzü və Qasimi yerə atırdıq. Yalnız Allah bilir ki, o yorğun vəziyyətlə özünü ələ alıb yenidən qalxmaq necə də çətin idi. Canımızın çıxması bahasına da olsa, öz cəbhəmizə çatıb İraq helikopterinə əlindən qurtulduq. Sahilə çatdıqda, ordu qüvvələrinin və Nəcəf briqadasının izdihamı məni təəccübləndirdi. Dəclənin üzərindən çəkilən tək nəfərlik körpü güllə və qəlpələr nəticəsində dağılmışdı. Sadəcə qayıqlar var idi və növbə ilə döyüşçüləri mindirib Dəclənin qarşı tərəfinə çatdırırdı. Bizim və yaralımızın səsinə heç kim eşitmədən ilk qayıq yola düşdü. Pis vəziyyət idi. Heç kim heç kimi eşitmirdi. Üzümü Əmirə tutub dedim: "Əmir, qaç gör bir qayıq tapa bilərsən!"

İstəyirdim nəyin bahasına olursa-olsun, Qasimi də Dəclədən keçirim. Bəlkə də biz üzərək o biri sahilə keçə bilərdik, amma o zəhmətlə orayadək gətirdiyimiz yaralını başqasına tapşırmağı rəva bilmədik.

–Ay Seyid! Bir qayıq var, amma elə bil çoxdandır orada qalıb!

Əmirin göstərdiyi tərəfə getdik. Düz deyirdi, qayıq Xeybər əməliyyatından qalıb çürümüşdü. Əl atdıq ki, onu qaldıraq, sökülüb töküldü. Qasimin ah-nalələri mənə çox əzab verirdi. Təxminən beş-altı dəqiqə orada qaldıq; qoymurdular ki, dolmaq üzrə olan ikinci qayığa yaxınlaşaq.

–Siz bizdən sonra gəlmisiz, bizdən sonra da minməlisiz!

Qəzəblənmişdim. Nə deyirdimsə, heç kim eşitmirdi. Yorğunluq və narahatçılıqdan danışmağa belə təqətim yox idi, qalmışdı mübahisə

etməyə. Məcbur qalib silahı onlara tərəf tutdum: "Bu yaralıdır! Biz çayı tez keçməliyik!"

Diqqətlə baxıb vəziyyətimizi başa düşdülər və dərhal kənara çəkildilər. Qasimi qayığa qoyub yola düşdük. Yazıq Qasim qışqırmağa başlamışdı. Amma özü də bilirdi ki, hansı vəziyyətdəyik. Heç kim o anda yaralıya diqqət edərək ehtiyatlı olmağı düşünmürdü. Susuzluqdan dilimi ağzımda tərpedə bilmirdim. Kimdən su istəyirdimsə, deyirdi: "Dəclənin suyundan içməyəsen ha! İçinə dərman töküblər!"

Su da içmədim. Susuz və yorğun vəziyyətdə Dəclədən keçdik. Ayağımız sahilə çatan kimi öncə Qasimin paltarlarını kəsdik. Oranın qələbəliyində tibbi heyət ciddi məşğul idi. Bir-iki nəfər bizə tərəf gəldi. Qasimin yaralarını bağlayıb tez təcili yardım maşınına qoydular. Təcili maşını yola düşdükdə bir az rahatlandım. Çünki od-alov içindən bir yaralını uzaqlaşdırma bilmişdik. Həmin anlarda haradan biləydim ki, Qasim Herisinin taleyi də Bədr əməliyyatında şəhid olmuşdu. Dostlar bir neçə saat sonra dedilər ki, Təcili Yardım maşını çox uzaqlaşmamışdı ki, İraq helikopteri ona bir raket vurdu. Maşın yandı, içindəkilər də hamısı şəhid oldular...

Yorğun, toz-torpaq və qan içində sığınacağa doğru gəldik. Ürəyim buna xoş idi ki, keçən gecə oraya meyvə suyu və balıq konservası qoymuşuq və indi ondan yeyə bilərik. Amma başqa bir səhnə ilə rastlaşdıq. Bir nəfərin kobud cüssəsi sığınacağımızdan bayıra çıxmışdı. O qədər kök idi ki, sığınacağa yerləşməmiş və yalnız başını ora salmışdı ki, nə qədər istəyirsə yesin. Narahatçılığımın həddi-hüdudu yox idi. Guya istəyirdik ki, yorğunluğumuzu çıxaraq. Hər şeydən öncə iki dəfə kürəyinə vurdum. Gördüm ki, qalın bir səsle yarıyuxulu vəziyyətdə danışır.

–Yox, deyəsən bu bayıra çıxmıyacaq!

Bu dəfə silahımı qaldırıb ayağının yanına bir güllə vurdum. Sürətlə sığınacaqdan çıxmaq istəyəndə başı möhkəm tavana dəydi. Qorxaraq soruşdu: "Nədir, nə olub?"

–Kim sənə icazə verib bura girəsən?

–Nə olub ki?

Səngərin içinə göz gəzdirdim. Hər şeyin başına daş salmışdı, yediklərinin hamısının qabını ortalığa atmışdı. Qəzəbim bir az da çoxaldı. Bir daha ona baxdım. Adını bilmirdim, amma öz batalyonumuzun döyüşçülərindən idi. Keçən gecə gəlməyib orada qalılardan idi. Silahımın lüləsini onun sinəsinə tərəf tutub dedim:

"Beş dəqiqə sənə vaxt verirəm ki, buranı təmizləyib, tıxışdırdığın hər bir şeyi gətirib yerinə qoyasan!"

Vecinə almamağı məni bir az da hövsələdən çıxardı: "Ay bala, gözlə gedim nə deyirsənsə gətirim."

–Bura bax! Sən öl, aradan çıxsan, səni harada olsan tapıb öldürəcəyəm! Yorğunluqdan və acıdan ölüürəm. Tez get...

Nə qədər ciddi olduğumu anlamışdı. Dərhal zibilləri səngərdən bayıra çıxardı. Bir neçə dəqiqə ərzində bir kisə çörək və balıq konservası ilə qazlı şirə gətirib qarşıma atdı: "Gəl ağa Seyid! Nə qədər istəyirsənsə ye!"

Əmirlə yeməyə başladığı və o da yanımızda oturdu. Bu dəfə o bizi sözə tutub dostlaşmağa başladı: "İrəlində nə xəbər var, Seyid?"

–Bilmək istəyirdinsə, gəlib görərdin.

Acıqlı idim, qayıtdıqdan sonra iki-üç nəfəri də görmüşdüm ki, bizimlə gəlməyib orada qalmışdılar. Əsəbi halda söz atırdım: "Döyüşməyə gəlmədiniz, heç olmasa gedin yaralıları gətirin." Amma danışmaqla olsaydı, keçən gecə bütün sözlərini deyən komandirimiz Əsgər Qəssabın sözünə qulaq asardılar. Baxmayaraq ki, hamımız yorğun idik, bəzilərinin insafsızlıq edib vəzifəsinin bitdiyini düşünəndə və indi isə onları gördükdə sanki başıma qaynar su tökülürdü. Bir az yemək yeyib su içdikdən sonra halım yaxşılaşdı. Başımıza gələnləri düşünürdüm. İlahi! Ağa Mehdi, Əli ağa və Əsgər ağanın başına nə gəlib? Dəclənin o tərəfində nələr baş verib? Baxmayaraq ki, o qədər mürəkkəb vəziyyətdə heç yaralanmamışdım, amma sanki isti bir güllə boğazımda və ürəyimdə alovlanıb yanırdı. Nigaran idim və təxmin edirdim ki, bir daha onları heç kim görməyəcək.

Qabaqdakı vəziyyəti bilirdik; döyüşçülərdən çoxu isə başımıza gələnlərdən xəbərsiz idi. İraqlı qüvvələr şiddətli bir şəkildə bölgəni vururdu. Əmin idik ki, onlar bu şəraitdən ruhlanıb daha da irəliləyəcəklər. Başa düşə bilmirdim ki, dünən bir bölüklə işimiz düzələ bilərdisə, bəs nə üçün biz o qədər tək qaldıq?! Niyə belə oldu?! Öz-özümə düşünürdüm ki, əgər təchizat qüvvələrini də irəli gətirib onları snayper etsəydilər, bir az güclənərdik. Körpülər partlasaydı iş bitərdi. İraqla əlaqənin kəsilməsi və bölgənin bataqlıq olmasına görə, on nəfər də qalsaydıq, düşmənin qarşısında dayana bilərdik...

Düşmən amansızlıqla arxa cəbhəmizi də bombardman edirdi. Nəzm pozulmuş, idarəçilik aradan getmişdi. Nəzarətçi və qeyri-nəzarətçi kimdir, bəlli deyildi. İraqlılar irəliləyərək bizim tankları məhv etməyə

getdiyimiz torpaq istehkamlara çatmışdı. Vəziyyət get-gedə təhlükəli olurdu. Geridə olan batalyonlar bombardmana məruz qalmışdılar. Düşmən insafsızcasına kimyəvi bombardmana başlamışdı və döyüşçülərin çoxu şəhid olmuşdu. Geridə olan qüvvələrin çoxu məcbur olub maskadan istifadə etmişdilər. Halbuki biz irəlində ikən hadisədən heç xəbərimiz yox idi.

Orada sığınacağımızın yanında mənimlə Əmir və təminat qüvvələrindən otuz nəfərdən az qüvvə var idi. Bizdən öncə onların irəlində xəbərləri yox idi və düşünürdülər ki, oranı ələ keçirmişik. Sanki biz hara komandirə gedirdiksə, qələbə çalıb qayıtmalı idik! Mən də yalnız döyüşçülərin yaralanmağından danışıb, ağa Mehdi ilə ağa Təcəllayi və onların döyüşçüləri ilə birgə mühasirəsindən söz açırdım. Onların şəhid edildiyini düşündükdə dəli olurdu! Hələ qəti xəbərimiz yox idi. Bacardığımız qədər döyüşçüləri cəsarətləndirirdik ki, irəli gedib onlara yardım etmək və heç olmasa, yaralıları geri gətirmək olar. Hiss edirdim ki, geridə olan döyüşçülər sözlərimizin mahiyyətini anlamır və vəziyyətin həssaslığını dərk etmirlər. Biz maşın yolunu yenidən itirmişdik və İraq qüvvələri ora tam yerləşmişdilər. Məsələn bu idi ki, həm düşmən və həm də bizim qüvvələrimiz dağılmışdı. Bu arada qalib o şəxs idi ki, işə tez başlayıb dəstək qüvvələr göndərsin. İraq bizdən çox tez işə başladı. Ön cəbhədə döyüşçülərin azlığını, arxa cəbhədə qüvvələrin çoxluğunu görürdük. Onların da döyüş səhnəsindən aydın təsəvvürləri yox idi. İraqlılar ardıcıl döyüşü gətirdikləri halda bizim tərəfdə meydana döyüşü göndərməkdə ciddi və müsbət bir irəliləyiş yox idi. Bölgənin uzaqlığına görə topxanamız da vəziyyətə təsir göstərə bilmirdi. İraq topxanası dayanmadan bölgəni vurur, təyyarələr başımızın üstündə fırlanır və bombardman edirdilər. Döyüşçü gətirən bəzi İraq helikopterləri bizim döyüşçülərin atəşi ilə məhv olurdu, amma dərhal başqa helikopterlər gəlib, döyüşçüləri endirirdi. Düşmən tam cəsarətlə və qərribə koordinasiya ilə işə girişmişdi. Qəzəbdən içim - içimi yeyirdi ki, bizim dəstək qüvvələr niyə bölgəyə atılmırlar?! Bizim qorunması çətin və həlledici olan bölgəni əldən verməyimizə və Dəclənin bu tərəfində olan cəbhəmizin olmamasına baxmayaraq, (çünki bizimlə iraqqlıların arasında Dəclə çayı var idi və iraqqlılar irəliləmək istədikdə vaxt itirəcəkdilər) biz hazırlaşırıdık... Əslində bunların hamısı mənim bir döyüşçü olaraq bölgə barəsində şəxsi düşüncələrim idi. Bəlkə də yüksək səviyyəli

komandirlərin baxışından elə bir problem və maneələr var idi ki, döyüşçüləri yerləşdirmək olmurdu və yüzlərlə başqa bəlkələr...

Yorğun və pərişan bir vəziyyətdə Əmirlə geri qayıdırdıq. Məcnun adasından quru bölgəyə kimi qoşulan körpü hələ kəsilməmişdi və maşınlar get-gəl edirdilər. Topxananın atəşi və təyyarələrin bir şəkildə bombardman etmişdilər və bütün sığınacaqlar bir-birinə dəymişdi. Döyüşçüləri içində hazır vəziyyətdə oturan tankları gördükdə çox narahat olurdum. Öz-özümə fikirləşirdim ki, burada bu qədər döyüşçü və tank var və bunları qabağa göndərmirlər. Ordu qüvvələrindən bir-iki nəfərlə danışdım. Onlardan soruşdum: "Siz niyə buradasınız?"

–Bizə deyiblər burada qalın! Qabaqda vəziyyət necədir?

–Qabaqda döyüşçümüz yoxdur, heç nə yoxdur.

Gördüklərimi başqa bir dillə açıqlaya bilmirdim. Yenidən Əmirlə qərara gəldik ki, ön cəbhəyə, yəni öz mövqeyimizə qayıdaq. Amma hələ körpüdən uzaqlaşmamışdıq ki, İraq təyyarələri qayıdıb bombardmana başladı. Bu dəfə bombaları kimyəvi idi. Mənimlə Əmirdə maska yox idi. Bir neçə saniyə ətrafımı axtardım ki, bəlkə bir maska tapaq, amma yox idi. Yalnız canamazımı kanalın suyunda isladıb üzümə qoya bildim. Buna baxmayaraq, bir miqdar qaz nəfəs yoluma getdi. Halım pisləşirdi. Əmirlə birgə sürətlə geri qaçırdıq ki, Təcili Yardım maşını çatdı və ona mindik. Bizi bir Tibb Məntəqəsinə gətirib dərhal bir neçə iynə vurdular və oradan Əhvaza göndərdilər. Beləliklə, Bədr əməliyyatı bölgəsindən və Məcnun adasından çıxmış olduq.

Xürrəmşəhr-Əhvaz yolunda yerləşən xəstəxanada kimyəvi maddələrlə zəhərlənənlər üçün lazımlı işlər görülürdü. Orada paltarlarımızı çıxarıb çimizdirdikdən sonra, bizə bir məhlul verdilər ki, onunla özümüzü yuyaq və yeni paltarlar geyinək. Bizi Tehrana göndərmək üçün təyyarəyə aparırdılar ki, getmədik. Düşünürdüm ki, halımız o qədər də pis deyil, təyyarə ilə Tehrana getməyə lüzum yoxdur. Xəstəxananın zalı da yaralı ilə dolu idi. Qərara gəldik ki, xəstəxanadan çıxmaq. Özbaşına oradan qaçıb Əhvazda olan Hava Hücümündən Müdafiə bazasının baş qərargahına getdik. Orada öncədən tikilmiş binaların bir neçə otağı Aşura briqadasının ixtiyarında idi və bizim qüvvələrin bir hissəsi də orada idi. Tanışların bir neçəsi bizi öz otaqlarına apardılar.

Xəstəxanada şiddətli şəkildə kimyəvi zəhərlənməyə məruz qalan döyüşçüləri gördükdə düşünürdük ki, bizə heç nə olmayıb.

İnanmazdım ki, hətta kimyəvi maddəyə çox az miqdarda məruz qalmaq da insanı əldən-ayaqdan sala bilər. Bir neçə gün nə yeyirdiksə qusurduq, baş gicəllənməsi bizi yatalaq etmişdi və halımız yaxşı deyildi. Döyüşçülərdən kim eşidirdisə, bizi görməyə gəlirdi. Məcbur edirdilər ki, xəstəxanaya gedək. Onlara deyirdim ki, bizi geri göndərmək istəyirsinizsə, Təbrizə göndərin. Orada da xəstəxana var və özümüz müalicəyə gedərik. Bu hadisə bir tərəfdən, Bədr əməliyyatının qəm-qüssəsi digər tərəfdən halımızı pozmuşdu. 31-ci Aşura briqadasının əziz komandirlərinin şəhadət xəbəri, Mehdi Bakiri, Əli Təcəllayi, Əsgər Qəssab, Mahmud Dövləti, Əkbər Cavadi və s. əzizlər 1985-ci ilin mart ayının ortalarında hamını matəmə qarq etdi.¹

Sonralar eşitdik ki, İmam Hüseyn (ə) batalyonunun mövqeyini müəyyən bölgəsini həddə qoruya biliblər və başqa bölgələrdən geri çəkiliblər.² Həmin şəraitdə bir avtobus Təbrizə gedirdi və bizə deyildi ki, onlara qoşulub bölgəni tərk edək. Bu əhval-ruhiyyə ilə Bədr əməliyyatından ayrılıb şəhərə qayıtdıq. Bu əməliyyat Aşura briqadası üçün özünə görə bir Kərbəla faciəsi idi.

Təbrizə çatdıqda dörd günümüz xəstəxanada keçdi. Vəziyyətimiz bir az yaxşılaşdı.³ Amma Bədr şəhidlərinin qəlbimizdəki dərdi sağalarmı? Əli Əkbər Mürtəzəvinin şəhadəti; və hamıqla onu Baba çağırırdıq. Həmin gecə tanklarla üz-üzə gəldik. Basirin şəhadəti və Əhli-beyt (ə) üçün oxşama oxuyan o sehirlə nəfəs. Əsgər Qəssabın və Qasim Herisinin şəhadəti; Xəlil Nöbəri! Mühəribənin və Xatəm qərargahının düşüncə beyinlərindən olan Əli Təcəllayi! O, Bədrdə tanınmamış bir bəsicə kimi bizim kollektivimizdə idi. Aşura briqadasının dilavər komandiri olan ağa Mehdi Bakirinin şəhadəti... Məgər briqadada onların yerini doldurmaq mümkün idi?

¹ Şəhid Əsgər Qəssab və Şəhid Mahmud Dövlətinin pak cəsədləri illərlə qürbətə qaldıqdan sonra vətənə qayıdıb rəhmət vadisində dəfn edildi. Amma Şəhid Mehdi Bakirinin pak cəsədi Dəclə sularında əbədiyyətə qovuşdu və Şəhid Əli Təcəllayinin pak cəsədi həmişəlik itkinlər cərgəsində qaldı. Ümid olunur ki, onları xatırlamaq həyatımızın aydınlığına səbəb olsun.

² Sonralar bildik ki, suyun üstündən torpaq bir yol düzəldiblər, yük maşını ilə suyun iki tərəfindən torpaq, qum və xırda daşlar töküblər və yolu birləşdiriblər ki, o yol ilə adanın bizim əlimizdə olan hissəsinin təhlükəsizliyini təmin etmək mümkün olsun.

³ Hələ də o kimyəvi maddənin təsiri mənə qalır. Öskürdükdə ürək bulanması mənə əziyyət verir. Bəzən elə olur ki, boğazım kəskin şəkildə iltihab edir və mənə incidir. Amma başqa yaralarımın ağrıları kimyəvi əziyyətlərdən dəfələrlə şiddətli olduğu üçün, daha çox onlarla giriftar oluram və kimyəvi fəsadları daha az düşünürəm.

Onuncu fəsil

Əbəlfəzl batalyonu

Şəhərdə məni sakitləşdirən yeganə yer "Rəhmət vadisi" məzarlığı idi. Belə deyildi ki, ora gedib ağlayım. Qətiyyənlə ağlamaq havasında deyildim. Daha çox buna görə gedirdim ki, dostların şəkillərini görüb keçmişdəki əhd-peymanlarımızı xatırlayım. Yadıma düşsün ki, kimlərlə dost idim. Şəhid dostların məzarı üstə, onunla cəbhədə olan səhnələrimi xatırlayırdım. Sözlər, zarafatlar, əzadarlıqlar və əməliyyatlar...

Get-gedə əzizlərimizin qayıtmaq xəbəri gəlib çatdı. Yaralılar daha çox digər şəhərlərin xəstəxanalarında idilər, amma şəhidlərin dönmək zamanı idi.¹ Batalyon qüvvələrinin necə də möhtəşəm gəlişi var idi! Hər gün şəhidlərdən qırx-əlli nəfər çiynilər üstündə şəhərdə gəzdirilib Rəhmət vadisində torpağa tapşırılırdı. Yeni ilin ilk günləri qəm-kədərli günlər idi.² Hər gün Əmir ilə şəhidlərin dəfn mərasimində iştirak edirdik. Həmin şəhidlər ki, onlarla birgə təlim keçmişdik. Düşmənlə hücum çəkib, bir-birimizin ən xüsusi əhvalında və qəmlərində şərik olmuşduq və s. Artıq onları torpağın sinəsinə tapşırırdıq. Hər dəfə Rəhmət vadisinə getdikdə, sağ qalmağımdan daha çox utanırdım. Özlüyümdə hiss edirdim ki, ilahi dərgaha aparmağa bir şeyim olmayıb və Allah məni şəhadət üçün layiq görməyib. Amma bunun qarşısında Əmirin sağ qalmasından çox şad idim. Özlüyümdə deyirdim ki, dostlardan bir çoxunun getməyinə baxmayaraq, hələ Əmir sağdır. Yenidən cəbhəyə qayıdıb birgə olacağıq. Müharibə meydanında illərlə döyüşdükdən sonra, dəfələrlə bu hissi təcrübə etmişdim və bilirdim ki, indi şəhid dostların dəfn mərasiminin qəm-kədəri, bölgəyə qayıdıb boş çadırları və batalyonun səssiz-səmirsiz fəzasını görmək qarşısında heç bir şeydir! Xüsusilə Bədr əməliyyatından sonra İmam Hüseyn (ə) batalyonunda necə qala bilərdik?! Orada qalıb yeni gələnlərə komandirlərinin bir işarəsi ilə, dostlarının şücaətli və qeyrətli şəkildə özlərini atəşə atmalarını necə danışıb dözsən. Necə qalıb gözləyəsən ki, yeni gələn döyüşçülər gedən əzizlərin yerini tutub get-gedə "tanış"

¹ Bədr əməliyyatının son mərhələsində, Dəclənin sağ tərəfində, maşın yolunun yanında ya da kənddə şəhid olanlar və cəsədləri orada qalanlardan başqa, digər şəhidlərin cənazəsi vaxtaşırı gətirilib torpağa tapşırılırdı.

² 1985-ci ilin mart ayının axırları. Hicri-şəmsi təqviminə yeni il.

olsunlar. Yeganə xoşbəxtliyim bu idi ki, Əmir sağ idi və onu yanımda görə bilirdim.

Rəhmət vadisinin aşağı hissəsində olan şəhidlər bölgəsi artıq dolurdu. Əmir qəfildən üzünü mənə çevirib soruşdu: "İndidən burada özümü zə bir qəbir ala bilərikmi?!"

–Yox! Qəbir qəbirdir, nə fərqi var, yuxarıda olsun, yoxsa aşağıda.

Bunu dedim, amma bilirdim ki, Əmir üçün fərqi var. Əmirin ən yüksək arzusu bu idi ki, şəhid olduğdan sonra rəhmət vadisinin aşağı hissəsində torpağa tapşırılsın. Ürəyi istəyirdi ki, dostlarımızın yanında olsun və dəfələrlə bunu dilə gətirmişdi. Baxmayaraq ki, Əmir bu sözü ilk dəfə demirdi, amma ürəyimi titrətdi. O zamanadək heç kim onun kimi qəlbimə hakim olmamışdı. Dostlardan birinin məzarı yanında oturub pıçıldaşırdıq ki, yenidən dedi: "Seyid! Əgər sən məndən öncə şəhid olsan, hökmən vəsiyyətnamədə yazmalısən ki, Əmiri də mütləq mənim yanımda dəfn edin!"

Sözünü kəsdim: "Dayan görüm Əmir! Mən şəhid olsam, dəfn ediləcək şəkildə şəhid olmayacağam! Özü də ... Mən özümü bilirəm. Mən şəhid olası deyiləm!"

Bu sözlərlə rəhmət vadisini tərk etdik. Sanki yeni il qurtarmamış Əmirin öz arzusuna çatacağını duymuşdum.

Şəhər məni sıxırdı. Baxmayaraq ki, yeni nişanlanmışdım və Bədrdən sonra bir-iki günlük təlim müddətində evə gəlmişdim və görəcək çox işlərim var idi. Amma şəhəri görəndə gözüüm yox idi. Xeybər əməliyyatından sonra mənə verilən torpaq üzərində atam ev tikməklə məşğul idi və o günədək evin bir mərtəbəsinin divarını qaldırmışdı. Əslində bu evin özünəməxsus eşidilməli macəraları var.

1984-cü ilin yay fəslində Zeyd bölgəsində olan əməliyyat ifşa olduğdan sonra məcburi məzuniyyətə çıxdıq. Həmin vaxtlar ailəm məni evlənməyə məcbur edirdilər. Bir dəfə qardaşımla evlilik məsələm haqqında danışdım. O məndən soruşdu ki, evləndikdən sonra həyat yoldaşımı hara aparacağam?" Ona dedim ki, siz bir müddət otaqlarınızdan birini bizə verə bilərsiniz?" Qardaşımın cavabı mənfi idi. Amma məni dəhşətli dərəcədə narahat edən şey onun bu sözü oldu: "Nurəddin, çalış həyatını düşün, sabah müharibə qurtardıqda və sən şəhərə qayıtdıqda bekar qalıb başqalarına yük olmayasan deyə, öz başına bir çarə qıl!"

Bu söz çox xətrimə dəymişdi. O elə bir söz demişdi ki, cəmiyyətin çoxunun inancı idi. Amma indi bir nəfər tapılıb, özümə həqiqəti

deyirdi ki, cəbhəyə getməyənlər döyüşçülərin müharibədən sonrakı vəziyyəti haqqında hansı düşüncəyə sahibdirlər. Həmin gün verdiyim yeganə cavab bu idi: "İnanmıram ki, Onun yolunda hər şeyimdən keçdiyim bir varlıq mənə elə bir gün yaşatsın ki, işsiz qalıb kiməsə yük olum." Sözümlü desəm də qəm-qüssəm bir neçə qat artmışdı. Zeyd bölgəsi əməliyyatının işfa olmasının dərdi bir tərəfdən bunlar da digər tərəfdən mənə əzab verirdi.

Cəbhəyə qayıtdım, amma nə qədər çalışdımsa, bu məsələni özlüyümdə həll edə bilmirdim. Hətta zaman keçdikcə ürəyim daha da sıxılırdı. Bir gecə nə qədər çalışdımsa, yata bilmədim. Sanki boğulurdum. Sığınacaqdan bayıra çıxdım, dəstəməz alıb batalyonun məscidinə doğru getdim. Namaz qıldım. Həmişəkindən fərqli bir namaz! Özümü cəbhədə görəndən bəri ilk dəfə idi ki, maddi məsələlərə görə ürəyim sıxılırdı və ağlayaraq Allaha üz tutmuşdum: "İlahi! Mən sənə istəklərinə razıyam, hər nə istəsən can-başla qəbul edəyəm, amma birdən Sən məni buraxarsan... Əgər bir şey olmalıdırsa, özün lütf etməlisən."

Namazım qurtardıqda o qədər ağlamışdım ki, yüngülləşmişdim. Sığınacağa qayıtdım. Hələ səhər açılmamış bir neçə nəfər oyanıb vəziyyətimi gördülər: "Hə, ağa Seyid! Allah qəbul etsin. Gecə namazından qayıdırsan?"

–Yox! Mən gecə namazı qılan deyiləm!

–Bəs hardaydın ki, bu qədər ağlamısan?!

–Heç nə, mən indiyədək Allahdan maddi bir şey istəməmişəm. Bu gecə gedib Allaha dedim ki, mənə bir şey versin. Ev, ailə!

Dostlar üçün maraqlı mövzu olmuşdu: "Buna bax! Hamı əməliyyat və şəhidlik barədə düşünür, ağa Seyid də ev və torpaq arzusundadır!"

–Axı ev və torpaq istəməyim də səbəbsiz deyil!

1982-ci ildən 70% əlil olduğum fiziki vəziyyətimə görə, şəhidlər idarəsinin mənzil şöbəindən mənə demişdilər ki, ya 25 yaşım tamam olmalıdır, ya da evlənməliyəm ki, mənə torpaq versinlər. Mən də dedim: "Evlənməyi boşla və fərz et ki, 25 yaşım var!"

–Yox, bu qanundur.

Mənim 20 yaşım var idi. Dedim ki, gedib şəxsiyyət vəsiqəmi dəyişib yaşımı çoxaldacağam!"

–Olmaz! Sən get evlən. Mən söz verirəm ki, evlilik sənədin gətirdiyin gün sənə məktubunu şəhərin torpaq idarəsinə yazıb göndərəcəyəm.

–Məgər evlənmək rahatdır? Nə pulum var, nə də ki, işim! Kim qızını mənə verər? Günüm də cəbhədə keçir.

Həmin gün mənzil şöbəsinin mühəndisi məni əmin etdi ki, evlilik sənədini gətirən kimi işimi düzəldəcək.¹ Bir neçə ay keçdi və o filan-filan olmuş təyyarə ilə Təbrizə getdim və evlilik məsələm qarşıma çıxdı və mühəndisin sözü yadıma düşdü. Evlilik sənədini ona göstərdikdə gülər üzlə məni şəhərin torpaq bölgəsinə təqdim etdi. Bu mərhələlərdə Əmir də mənimlə birlikdə idi. Birlikdə sənədləri yığıb şəhərin torpaq bölməsinə verdik. Mühəndislərdən biri bizi çox hörmətlə qəbul edib dedi ki, haradan torpaq istəsəniz, həmin bölgənin torpağından sizin üçün yazacağam. Biz də dəmir yolunun ətrafında yaşadığımız üçün, elə oranı seçdik.

Əmirlə birgə yenidən müharibə bölgəsinə qayıtdıq. Növbəti məzuniyyətdə şəhər torpaq bölməsindən əlimizə bir məktub çatdı ki, torpağımız hazırdır və bunun üçün bəzi işlər görməliyik. Gedib torpağı gördük və batalyonun məscidində Allahdan istədiyim hacətdən düz 45 gün sonra, həm evlənmişdim, həm də torpağım var idi! Əmir ilə torpağı almağa getdik. Kvm-i 70 tükəndən və əlil olduğum üçün bir az endirilmə Əmirdən aldığım beş min tükənlik borcla torpaq sahibi oldum. Qərara almışdım ki, Əmirə olan borcumu vaxtında ödəyim. Qardaşım torpağı gördükdə dedi: "Mən evimi bu torpağın qarşılığında sənə verərəm!" Mən isə razı olmadım. Bir neçə ay sonra məhəllə daha da abadlaşmışdı. Qardaşım təklif etdi ki, torpağı ona ev və maşın qarşılığında verim. Amma mən razı olmadım. Zamanla və atamın zəhmət və əziyyəti ilə ev tikmək işi başladı. Qardaşım yenə söhbətə başlamışdı; "Evim və maşınım qarşılığında, bu evin cəmi bir mərtəbəsini mənə ver." Bu dəfə onun cavabında dedim: "Artıq vaxtı çatıb ki, birlikdə bir az danışaq. Yadındadır bir neçə ay öncə mənə dedin ki, müharibədən sonra vəziyyətimin necə olacağı məlum deyil. Mənim beş min tükənəm də yox idi ki, torpaq alam, amma Allah indi mənə belə bir ev nəsis etdi. İstəyirəm biləsən ki, mən uğrunda çalışdığım Allah, heç vaxt məni buraxmaz ki, cəmiyyətdə başısağa olum." Əslində qardaşım dəfələrlə deyirdi ki, mənə ürəyi yandığı üçün elə deyib... Növbəti dəfə mənə sübut oldu ki, Allahın lütfü bizim düşündüyümüzdən dəfələrlə böyükdür.

¹ O öz vədinə əməl etdi. Sonralar özü cəbhədə şəhid oldu. Allah ona rəhmət etsin.

Evi tikməyin zəhməti atamın çiyinə düşürdü. O, mənim ev-eşik sahibi olmam üçün əlindən gələni edirdi. Mənsə bu haqda qətiyyənlər düşünmürdüm. Atamın çəkdiyi əziyyətlər məni utandırır. Həm yaralandığım günlərdə ailəmə çox əziyyət verirdim, həm də gələndə. Çatmamış geri qayıtmağı düşünürdüm. Atam deyirdi: "Sən dağda böyümüşən, elə orada da yaşayacaqsan. Sənin təbiətin belədir!"

Mən də onun zarafatını tamamlayırdım: "Ağacan! Allah o dağları məndən alıb bu şəhəri verməsin. O dağ və düzlər min şəhərə dəyərlər!"

Atamın ən böyük qayğısı hər il müharibədən payıma düşən yaralar idi. Atama haqq verirdim. O, illər boyu çətin şəraitdə və ağır günlərdə bizim əziyyətimizi çəkmişdi ki, bir gün biz də ona əl tutaq. Amma müharibə hər şeyi alt-üst etmişdi. Mən onların yanında olmamaqla yanaşı, həm də pullarını xərclətdirirdim. Həmişə mənimlə və yaralarımın müalicəsi ilə məşğul idilər.

Bəzən ailə üzvlərim və qohumlarım soruşurdular ki, cəbhədə nə iş görürsünüz. Mən əməliyyatlardan danışdıqda inanılmaz baxışlarla məni süzürdülər. Məsələn, Bədr əməliyyatının ikinci gecəsindən və düşmənin güclü atəşindən danışanda hamı şübhə və təəccüblə soruşurdu: "Bəs niyə sənə heç nə olmayıb?" O zaman yenə cəbhə üçün darıxmağa başlayırdım. Mən orada Allaha çox yaxınlaşırdım və bütün vücudumla anlayırdım ki, Allah istəsə, bizi İbrahim peyğəmbər (ə) kimi oddan salamat çıxarar!

Hər dəfə belə söhbət açılarda özümü çox qərib hiss edirdim. Düşünürdüm ki, şəhər əhalisinin cəbhəyə dair düzgün məlumatı yoxdur. Onlar elə bilirdilər ki, biz ailənin, rahat həyatın ləzzətini anlamır, sağlam bədənimizin qədrini bilmir, partlayış səslərindən uzaqda, evdə yumşaq xalçanın, döşəyin üstündə yatmağın mümkün olduğundan xəbərsizlik. Başa düşmürdülər ki, cəbhə həyatının dadı başqadır, oradakı qardaşların bu dünyada səmimi məhəbbətlərinə, axirətdə də şəfaətlərinə bel bağlamaq olar.

Məzunyyətdə şəhərdə olduğumuz müddətdə müxtəlif yerlərdə bu söhbət açılırdı. Çox vaxt məzunyyətdə çıxandan bir neçə gün sonra ya cəbhəyə qayıtmaq, ya da müalicə almaq üçün klinika və xəstəxanalara sürgün olunurdum. Həkimlərlə söhbətlərimiz daha maraqlı olurdu. Müayinə zamanı adətən, paltarlarımı soyunurdum. Həkim dərhal yarızarafat və yarıgerçək halda deyirdi: "Sənin indiki xəstəliyin məhv etdiyən bədənin qarşısında heç bir şeydir!" Bir gün Təbrizin İmam Xomeyni xəstəxanasında həkimlərin biri vəziyyətimi görüb dedi:

"Bilirsən ki, qiyamət günü bədən üzvləri dilə gəlib səndən şikayət edəcəklər?"

– Əlbəttə ki, bilirəm! Amma inanmıram bədənim məndən şikayət edər. Çünki bu bədəni kef və əyləncə zamanı bu vəziyyətə qoymamışam. Allah Özü hər bir yaramın macərəsini bilir. Buna görə də, bu bədən mənə çox təşəkkür etməlidir.

Burun əməliyyatımın nəticəsiz qalmasına səbəb olan hadisədən bir neçə ay keçirdi. Tənəffüs problemimin bir qədər aradan qalxacağına ümidilə yenidən işə başladım. Bədr əməliyyatı və təlimlərlə keçən beşaylıq növbədən sonra Əmirlə birgə yola düşdüm. Səhər tezdən Tehrana çatdıq və birbaşa xəstəxanaya getdik. Həkim yaxşı davrandı, palataya köçürmələri üçün mənə bir kağız verdi. Əmirlə bir-birimizdən ayrı qalmaq istəmərdik, danışmışdıq ki, mən xəstəxanada olduğum müddətdə o da Tehranda qalsın. Onunla Fatimeyi-Zəhra (ə) xəstəxanasındakı xatirələrim həmişə yadımdadır. Xəstəxananın arxasında sakit bir prospekt var idi. Əsas qarıdan 200-300 metr aralıda idi. Xəstəxananın önü də park idi və gözəl mənzərəsi vardı. Həmin günlərdə şəhərdə vəziyyət elə idi ki, bəzi gənclər adət-ənənədən uzaq, panki deyilən geyimlər geyinirdilər. Bir dəfə həmin prospektdə bir oğlan bir qıza söz atdı. Əmirlə mən buna biganə qala bilmədik. Onun qarşısına keçib soruşduq: "Nə dedin?" Oğlanın rəngi qaçdı! Mənim kimi iyirmi yaşı olduğunu öyrənəndə ona nəsihət verdim: "Sənin yaşlıların cəbhələrdə onlarla döyüşünü idarə edirlər, sənsə burada yanlış işlər görürsən".

Əmir deyirdi: "Əl çək, heç nə anlamır".

Qərara gəlmişdik ki, Əmir hər gün görüş saatında, yəni düz saat ikidə xəstəxanada olsun. Yazıq əməliyyatdan öncə də söz vermişdi ki, hər gün mənə səhər yeməyi alıb gətirəcək. O, keçən dəfəki kimi gecələr qohumlarının evində qalırdı.

Əmirlə gündəlik rejimimiz vardı. Səhərlər həyətdə süfrə açardım. Gözətçilərlə dostlaşmışdım. Əməliyyatdan üç-dörd gün öncə müxtəlif müayinələrdən keçdim. Qaldığım palatanın özünəməxsus vəziyyəti vardı. Orada məndən başqa dörd nəfər də yatırdı. Biri zəncanlı idi, çənəsini qəlpə aparmışdı. Biri Qumdan hövzə tələbəsi idi. İkisi də kərəcli idi, onların necə artistlik etdiklərini sonradan bildim.

Nəhayət, əməliyyat vaxtı çatdı. Məni otağa apardılar. Əməliyyat otağında həmişə üşüyürdüm. Amma ilk dəfə idi ki, otağın isti olduğunu hiss edirdim. Otağa ayaq üstə girmişdim, bir nəfərin üzünə

tikiş atırdılar. Əməliyyat otağına girmək mənə adiləssə də, yenə də həyəcanlı idim. Bilirdim ki, üzümə görə mənə ağır bir əməliyyat gözləyir. Həqiqətən də elə oldu və mən o əməliyyatda çox əzab çəkdim. Bədənim anesteziya dərmanlarına qarşı həssas idi, çətinliklə bihuş olurdum. Təəssüflər olsun ki, əməliyyatın ortasında ayıldım və nə qədər çalışdılsa, daha bihuş olmadım! Məcbur qalıb gözümlə üstünə bir dəsmal qoydular və işlərini davam etdirdilər. Əməliyyat əşyalarının, həkimin və köməkçilərinin səsləri qulağımda cingildəyirdi. Mənə deyirdilər ki, çox dözümlü adamsan. Qətiyyətlə tərpənmirdim. Yalnız saniyələri sayırdım ki, bu əzabverici əməliyyat qurtarsın. Fikirləşirdim ki, adama yüz dəfə güllə və qəlpə dəysə, bu əzabdan yaxşıdır. O şərait təxminən yarım saat çəkdi. Ağrı və iztirabdan boğaza yığılmışdım. Elə əzab çəkdim ki, sanki etdiyim və etmədiyim bütün günahların bədəlini ödədim. Ətimi kəsir, yenidən tikirdilər. Nəhayət, qurtardı və mənə başqa bir çarpayığa qoydular. Aydın oldu ki, üç saat əməliyyatda olmuşam. Bütün xəstələr əməliyyat otağından çıxanda zarıydılar, mənə əksinə, rahatlaşdığımı düşünürdüm.

Mənə xüsusi nəzarət bölməsinə apardılar. Çox çəkmədi ki, cərrah həkimim gəlib başım üstə oturdu. Əməliyyatım qürub vaxtı qurtarmışdı. Həkim səhərə kimi yanımda qalıb güclü qanaxmama nəzarət edirdi. Görünür, əməliyyatın nəticəsi onun özü üçün də önəmli idi. O, ürəkdən mənim qeydimə qalırdı. Mən də gözümlə qarşısına bir kitab qoymuşdum ki, fikirlərimi dağıtsın. Hər saatdan bir həkim halımı soruşanda deyirdim ki, yaxşıyam! Səhərədək bir neçə dəfə mənə qar köçürdülər. Ağrı və yorğunluğum çox olsa da, halım nisbətən yaxşı idi. Nəhayət, səhər oldu və bildim ki, Təbrizdən mənə görməyə gəlirlər. Yazıq yoldaşım həyatıma daxil olandan bəri görüşlərimizin bir hissəsi xəstəxanalarda olurdu. O, atam və qardaşım ilə birgə gəlmişdi. Atamı gördüyümə çox təəccübləndim. O günədək xəstəxanada mənə görməyə gəlməmişdi. Onlar çox qala bilmədilər. Çünki şiddətli qanaxmam yenidən başladı və tibbi heyət xüsusi tədbirlərə məcbur oldu. Ertəsi gün vəziyyətim yaxşılaşdı, mənə görməyə gələnələrə kabab da verdilər. O şəraitdə kabablar necə də ləzzətli idi! Əmir və ailəmlə xəstəxananın yaşıllıq həyətinə getdik. Orada bildim ki, atam təkcə mənə görməyə gəlməyib, Tehrandakı qohumlardan birinin toyu imiş. Zarafat başladı. Mən dedim: "İndi bildim ağacan niyə mənə görməyə gəlib!"

Atamla əvvəldən bir dost kimi idik, bir-birimizlə güc sınayır, gülüşürdük. Cəbhəyə gedəndə mənə yola salmasa da, anam deyirdi ki, həmişə səni düşünür və gecələr fikrindən yata bilmir.

Əmir hər gün xəstəxanaya gəlir, səhərdən axşama qədər yanımda qalırdı. Təxminən qırx gün həmin xəstəxanada yatdım və Əmir mənə bir gün də tək qoymadı.

Xəstəxanada iynədən qaçmağa çalışırdım. Bəzən damarıma qalın iynə batırır, onun vasitəsilə bir neçə gün müxtəlif ampulları bədənimə köçürürdülər. Orada Şəhidlər idarəsinin nümayəndəsinə pul verib deyirdim ki, sən Allah, mənə nazik iynələrdən alın. Onlar da gülüb deyirdilər: "Özümüz gətirərik, niyə and verirsən?!"

Bədənimdə o qədər yara olduğu halda iynədən qorxmağım bəzilərinə təəccüblü gəlirdi.

İyirmi beş dəfədən çox əməliyyat olunmuşam, atamsa cəmi iki dəfə mənə görməyə gəlib; bir dəfə Tehrana, bir dəfə də Təbrizin İmam Xomeyni xəstəxanasına. Hər gələndə də beş dəqiqədən artıq qalmayıb: "Salam əleyküm. Halın necədir? Allah amanında!" Lakin bu, mənə sevmədiyinə görə deyildi, əslində, xəstəxana və dərmanlardan xoşu gəlmirdi. Hələ də elədir. O, ömür boyu iynə vurdurmayıb. Xəstəxanaya gedəndə halı pisləşir. Həmin gün mənə həqiqətən, böyük iltifat etmişdi.

Qidalanmam yaxşı idi. Əmir çox vaxt mənə ciyər kababı alırdı. Lakin hər gün çoxlu dərman içməli və iynə vurdurmalı idim.

O zaman çox populyar olan Sultan və Şaban serialı gedirdi. Serialın son bölümü idi. Tibb bacıları televizorun ətrafına yığışıb tamaşa edirdilər. Mənə hər altı saatdan bir iki iynə vurulurdu. Onlara dözmək doğrudan da çətin idi. Onları vuranda elə bilirdim ki, damarlarım od tutub yanır. Bəxtimdən həmin gecə həm xasiyyəti, həm də iynə vurması pis olan bir tibb bacısı növbədə idi. O, damarlarıma iynə vurmağa gəldi. Serialı izləməyə tələsirdi. Serumunu açmışdılar və o, yenidən damar tapmalı idi. Bir qədər deyindi, mənə fikir vermədim. Saçının bir hissəsi bayırda qalırdı, yaralılara yaxşı baxmırdı. İşini tez bitirib getməsini istəyirdim. Qolumu sıxıb iynəni sancdı, amma damarı tapa bilmədi. Bu işi beş dəfə təkrarladı. Əsəblərim pozuldu. Digər qolumun damarını axtarmağa başlayanda isə mən etiraz etmək yerinə o deyilməyə başladı: "Ay səni! Buna iki iynə vurmaqdan ötrü nə qədər vaxtım getdi. İndi film bitəcək".

Xəstəyə qətiyyəən önəm vermədiyini görüb narahat oldum, iynəni əlindən alıb kənara tulladım və qışqırdım: "Rədd ol! Bir də buraya gəlsən, ayaqlarını qıracağam!"

O gedəndən sonra başqa bir tibb bacısı gəldi. Onu da yaxın buraxmayıb dedim: "Bayıra çıxın! Heç kim gəlməsin! Heç kimi iynə vurmağa qoymayacağam. Bu səkkiz iynə yerini də sabah həkimə göstərəcəyəm ki, xəstəyə bir film qədər dəyər verilmədiyini görsün!"

Həmin gecə mənə sakitləşdirə bilmədilər.

Ertəsi gün səhər həkim gəldi. O, çox yaxşı insan idi, sakitcə mənə dedi: "Eşitdim dünən iynələrini vurdurmamısan. Axı sən dözümlü idin, nə oldu?!"

Başıma gələnləri danışdım. Həkim narahat olub həmin tibb bacısını danladı və başqa bölməyə göndərdi. Bununla da "Sultan və Şaban" serialı həmişəlik yadımda qaldı. Onun iynəsini unutmaq mümkün deyil.

Bütün bunlarla yanaşı, Fatimeyi-Zəhra (ə) xəstəxanası çox yaxşı yer idi. Həm adı yaxşı idi, həm də mənə əməliyyat edən həkim. Mənim əməliyyatım öz növünə görə ilk əməliyyat idi. Buna görə mənə çox diqqətlə baxırdılar. Əməliyyatdan iki-üç gün sonra Mühəribə əllillərinin tibb komissiyasının sədri xəstəxanaya gəldi. Kərrubi soyadlı bir xanım idi, bütün xəstələri görməyə gəlmişdi. Bizim palataya gələndə həkim vəziyyətimi ona izah etdi. O, halımı soruşdu, mənə təskinlik verib dedi ki, əməliyyatım yaxşı keçib və bundan sonra daha yaxşı olacağam. Həmin əməliyyatda ayağımın və qolumun ət və dərisindən bir hissəni kəsib üzümə peyvənd etmişdilər. Ayağım çox pis, bəzən üzümün yarasından da çox ağrıyırdı. Onlar deyirdilər ki, xoşbəxt adamsan, əməliyyatın yaxşı keçib. O günədək hansı əzabları çəkdiyimi çoxu bilmirdi; bilsəydilər, bu sözü deməzdilər.

Ayağımın yarasını qızdırmaqdan ötrü mənə bir fen vermişdilər. Onunla hər gün yarım saat ayağımı isitməli idim ki, yara qurusun və yerinə dəri gəlsin. Bir neçə gündən sonra bekarlıqdan yaramın üstündəki tikişlərlə oynayıb saplarını qoparmağa başladım. Ağrıyırdı, amma hər gün onların bir neçəsini götürməli idim. Sapın yuxarı hissəsini qoparırdım, dərinin altındakı isə qalırdı. Bir neçə gündən sonra həkim görüb soruşdu: "Sapı necə qoparmısan ki, yeri qalmayıb?" İzah edəndən sonra dedi: "Əgər hamısını çəksəydin, yara zədələnəcəkdə. Bunu mən indi səndən öyrəndim!"

Palatamızda başqa yaralılar da var idi, hərəsi bir yerindən yaralanmışdı. Qumdan bir qardaşın çənəsinə qəlpə dəymişdi. Zarafatcıl idi, ağız açılmadığına görə hər gün dişlərinin arasına bir sıra dondurulmuş çöp düzürdülər. Çöplərə hər gün bir sıra əlavə olunurdu. Onların sayı on yeddiyə çatanda üzü gülməli vəziyyətə düşdü. O vəziyyətdə şəklini çəkdik. O, çöpləri düz bir saat ağzında saxlamalı idi. Yazıq çox ağrı çəkirdi, çöpləri çıxardıqdan sonra bir saata qədər danışa bilmirdi. Ağızını tərpedəndə və güləndə ağrısı çoxalırdı. Biz onu ələ salıb güldürürdük. Yalvarırdı ki, gülməli sözlər danışmayaq.

Zəncanlı bir yaralının isə çənəsi tamamilə yoxa çıxmışdı. Ona çənə düzəltmək üçün yeddi-səkkiz dəfə əməliyyat etmişdilər. Ata-anası tez-tez Zəncandan onu görməyə gəlirdilər. Mehriban anası vardı, bizə yemək və müxtəlif qida məhsulları gətirir, qulluq edirdi. Əmiri saymasaq, mənim yanıma yalnız bir-iki dəfə gəlmişdilər. Buna görə mən qərrib sayılırdım. Zəncanlı qardaşa deyirdik: "Sən Allah, sağalmayasan! Birdən sağalıb getsən, biz tək qalarıq!"

Palatamızda döyüşçülərdən başqa iki kərəcli də vardı. Avtomobil qəzasında çənələri sınımışdı. Onlar bizi çox aldatdılar. Bizimlə yaxşı davranırdılar, amma sonralar bildik ki, görüş vaxtı onlara tiryək gətirmişlər. Siqaret çəkmirdilər, amma aşağı gedib tiryək qəbul edirdilər. Adətən, hövzə tələbəsi olan qardaşın maqnitofonunu da alıb özləri ilə aparırdılar. Mən onlardan şübhələnir, təqvalı insan olub maqnitofondan düzgün istifadə etdiklərini düşünmürdüm. Məndə də kiçik bir maqnitofon vardı, moizə və mərsiyələrə qulaq asırdım. Çox keçmədən onların qəbul etdiyi tiryəkin qoxusu hamını şübhəyə saldı. Xəstəxananın işçiləri də məsələdən xəbər tutub onları evə buraxdılar.

Qırx gün idi Fatimeyi-Zəhra (ə) xəstəxanasında yatırdım. Həddən artıq darıxırdım, daha orada qalmaq istəmirdim. İsrarla həkimin məni evə buraxmasını istəyirdim. Nəhayət, razılaşdı, lakin tapşırırdı ki, ehtiyatlı olum və keçən dəfəki kimi onların zəhmətini hədəf etməyim.

Yadımdadır, cümə axşamı evə buraxılıb qardaşımın Xavərandaqı evinə getdim. Ertəsi gün Təbrizə getmək üçün dəmir yolu vağzalına getdik. Xəstə olduğum üçün təyyarə bileti ala bilərdim, amma Əmirə görə təyyarənin xeyrindən keçib qatarla qayıtdıq. Əmir mənə çox yaxşı yol yoldaşı idi.

Məzuniyyət sayılan o iki ayda xəstəxanada qaldım. Evdə olduğum günlərdə də olduqca darıxırdım. Yaram bir az yaxşılaşan kimi Əmirlə cəbhəyə qayıtmaq qərarına gəldik. Bu dəfə motosikletimi də aparmaq

istəyirdim. Honda markalı motosikletim vardı. Onu bir dəfə cəbhəyə aparmışdım, yaxşı işə yarayırdı. Lazımı sənədləri hazırlayandan sonra motosikleti qatara təhvil verdik və özümüz də onunla yola düşdük.

Bədr əməliyyatından sonra İmam Hüseyn (ə) batalyonundan çıxmaq qərarına gəlmişdim. İmam Hüseyn (ə) batalyonu ön və hətta arxa cəbhədə təcrübəsi, imanı və cəsarəti ilə tanınırdı. Lakin qəhrəmancasına döyüşdən və Bədr əməliyyatının müxtəlif mərhələlərində şəxsi heyətin böyük hissəsinin şəhadətindən sonra yenidən yaradılmalı idi.

Bir qədər araşdırmışdıq. Bir əməliyyatda həzrət Əbəlfəzl batalyonuna qoşulmuşdum. O zaman komandiri Seyid Əjdər Mövlayi idi. Onu uzaqdan tanıyırdım. Onunla işləməmişdim, amma barəsində xoş sözlər eşitmişdim. Nəhayət, Əmirlə həmin batalyona getmək qərarına gəldik.

Dezfula çatan kimi Baş qərargaha getdik. Lakin bir batalyondan digərinə keçmək asan deyildi. Başqa batalyona keçməyimiz üçün briqadanın komandir heyətini qane etməli idik. İmam Hüseyn (ə) batalyonunun döyüşçülərinin sayı az idi. Əsgər Qəssabın şəhadətindən sonra Seyid Həsən Şəkuri ona komandir təyin olunmuşdu. O, batalyonu sahmana salmağı düşünürdü. Mənsə fikirləşirdim ki, İmam Hüseyn (ə) batalyonu bir də heç vaxt Bədr əməliyyatındakı kimi təcrübəli və cəsarətli döyüşçülərlə dolu bir batalyon olmayacaq.

Briqadadan məktub alıb həzrət Əbəlfəzl batalyonuna getdik. Uzaqdan bir nəfərin işlədiyi görünürdü. Batalyona məscid tikilirdi. Yaxınlaşanda gördüm ki, Seyid Əjdər Mövlayinin özüdür. O, məktubumuzu almazdan öncə batalyonun vəziyyəti, problemləri və onu yarıyolda buraxmamağımız haqda danışdı. Söhbətdən sonra məktubumuzu alıb dedi: "Hələ batalyonun çadırlarını qurmamışıq, bizim çadıra gəlin".

Komandir çadırına getdik. Batalyon müavini qədim dostum Kərim Qurbani idi. Bunu biləndən sonra yeni batalyonda özümüzü daha yaxşı hiss etməyə başladıq. İki-üç gündən sonra motosikletimin dəmir yolu vağzalında qaldığı yadıma düşdü. Əndimeskə gedib motosikleti aldım.

Komandir çadırında rahat deyildim. Oranın xüsusi qayda-qanunları vardı və çoxlu komandirlər gəlib-gedirdilər. Həmin günlərdə qardaş Əmin Şəriəti briqadaya komandir təyin edilmişdi, hərdən bizim çadıra da gəlirdi. Biz orada bəlli bir saatda yuxudan oyanmalı, bütün işlərimizi vaxtında görməli idik. Bəzən orada iclas da keçirilirdi. Orada

qala bilməyəcəyimi Seyid Əjdərə beş-altı dəfə demişdim. O isə belə cavab verirdi: "Yeni döyüşçülər gələnə və bölüklər yaradılana qədər səbir edin. Ondan sonra istədiyiniz bölüyə gedərsiniz". Vəziyyətlə barışmaqdan başqa yolum yox idi. O günlərdə batalyonda cəmi bir bölük yaradılmışdı, onlar da özlərini azad hiss edib ürəkləri istəyən işi görür, batalyonun avtomobili ilə icazəsiz Əhvaza və Dez bəndinə gedirdilər. Bir dəfə Dezfula sendviç yeməyə getmişdilər. Dezfulda hava isti olduğuna və qazlı şirələr az olduğuna görə hər sendviçlə yalnız bir şirə verirdilər. Onlar isə daha çox tələb etmiş və axırda dava düşmüşdü. İş o yerə çatmışdı ki, komitədən gəlib hər iki tərəfi polis idarəsinə aparmışdılar. Sonra briqadaya xəbər verdilər və bir nəfər gedib onları gətirdi. Onların satıcını vurduqları ortaya çıxanda isə Seyid Əjdər onları batalyondan qovdu və beləliklə həmin bir bölük də dağıldı. Ondan sonra Əbəlfəzl batalyonunun bütün şəxsi heyəti Seyid Əjdərin təminat qüvvələrində çalışan atası və əmisindən, Əmirlə məndən, seyidin özü ilə müavini Kərim Qurbanidən və başqa bir-iki nəfərdən ibarət oldu.

O günlərin darıxdırıcı ab-havasını dəyişdirən yeganə amil Əmirlə birgə öz motosikletimizlə gəzməyimiz idi. Dezfula gedib Dez çayında çimirdik. Şuşun ətrafında gəzərkən buz fabrikinin yanında bir bağ tapmışdıq. Böyük bağ idi. Deyilənə görə, Şah Məhəmmədrza Pəhləvinin arvadı Fərəhin imiş. Çox səliqəli şəkildə əkilmiş meyvə ağacları, bağın içindəki avtomobil yolları və hətta helikopterin qonduğu yer bağa xüsusi gözəllik verirdi. Ora Quruluş cihadı təşkilatına verilmişdi və ətrafına tikanlı məftil çəkməmişdilər. Lakin bağ o qədər böyük, ağaclar o qədər çox idi ki, təşkilatın işçiləri onları vaxtında dərə bilmirdilər və çoxu quruyurdu. Əmirlə birgə o bağı tapmışdıq. Təhlükəsiz bir yerdən tikanlı məftilləri kəsib motosikletlə bağın içinə girir və meyvələrdən doyunca yeyirdik. Sonralar özümüzlə kisə də götürür, qayıdanda uşaqlara meyvə gətirirdik. Bağa gedib meyvə dərmək bir müddət bizim əsas əyləncəmiz oldu.

Kiçik kollektivimiz arasında Hur bölgəsində əməliyyatın keçiriləcəyi haqda söhbət gəzirdi. Hələ şəxsi heyət gəlməmişdi. Bir gün ağa Seyid Əjdər Mövlayinin Təbrizə getmək istədiyini eşitdim. O getdi və biz şəxsi heyətin sayı on nəfərə də çatmayan bir batalyonda tək qaldıq. Bekarlıqdan tənəyə gəlirdik, başımızı bir şeylə qarışdırmalı idik. Beləcə, ustalığa başladıq. Öncə dostların dəstəmaz alması üçün bir yer düzəlttik. Yağış yağanda çadırın önü palçıq olurdu. Oraya qum

töküb üstünü sementlə suvadıq. Hərdən Əhvaza gedib kəllə-paça alırdıq. Əhvazlılar bu xəbəri çox da sevmədiklərinə görə orada ucuz idi. Gecə onu təmizləyib səhərə qədər bişirirdik. Əslində, təminat və ərzaq baxımından heç bir çatışmazlığımız yox idi, bir batalyona yetəcək qədər imkan vardı.

Bir neçə gündən sonra seyid bir dəstə döyüşçü ilə gəlib Hacı Qulu Yusifpurun batalyonumuza gəlmək istədiyini bildirdi. Hacı Qulunu Gilanqərbdən tanıyırdım. O, Doktor Çəmranın dostlarından, yaxın döyüş yoldaşlarından idi. Onu tanıyanlar tərifləyib deyirdilər: "Şəhid Çəmran özü nümunəvi insan idi, tələbələri də nümunəvidirlər".

Hələ Hacı Qulunu döyüşdə görməmişdim. Gənc döyüşçülərdən Rəsul Talibi adlı birisi birinci bölüyün komandiri idi. Hacı Qulu Yusifpur ikinci bölüyün, Culfalı Əli Mədədi də üçüncü bölüyün komandiri təyin olundu. Amma hələ şəxsi heyətdən əsər-ələmət yox idi.

O günlərdə İmam Hüseyin (ə) batalyonundan bir neçə dəfə yanımıza gəldilər. Onlarda da döyüşçü çatışmazlığı vardı və bizi batalyona qaytarmaq istəyirdilər. Amma Əmirlə birgə vəfasızlıq edib qayıtmadıq. Əli Çərtab məni yaxşı tanıyırdı. Dəfələrlə görüşüb məni razı salmağa çalışdı. İmam Hüseyin (ə) batalyonunda hələ də bəzi dostlarım qalmışdı, lakin səssiz-səmirsiz boş çadırları görmək dərdimi təzələyirdi. Buna baxmayaraq, oraya çox gedib-gəlirdik. İmam Hüseyin (ə) batalyonunun futbol komandası güclü olduğuna görə futbol oynayanda o komandaya keçirdik. Bütün bunlara rəğmən, İmam Hüseyin (ə) batalyonuna qayıtmağı əsla düşünmür, eyni zamanda Əbəlfəzl batalyonunda da heç bir vəzifə qəbul etmirdim.

Seyid Əjdər Mövləyi Təbrizdən yenidən qayıtmışdı. Bir gün mənə dedi ki, Hacı Qulu şəhərdən döyüşçü gətirəcək, siz onun bölüyünün çadırlarını qaydasına salın. Əmirlə qərara gəldik ki, səhər açılan kimi işə başlayaq. Ağır iş idi. İki nəfərə səkkiz-doqquz çadır qurmalı idik. Yeni çadırlar aldıq. Lakin bir borunu düzəldəndə o birisi yerindən oynayır və yenidən başlamağa məcbur qalırdıq. Hər bir çadırı hazırlayıb düzəldəndən sonra ətrafını qazıb torpaqları çadırın kənarına atırdıq ki, külək qaldıra bilməsin. İşin ağırlığı bir yana, yeni çadırların qoxusuna dözmək isə daha çətin idi. İsti havada yeni çadırın altına girib həm istiyə, həm də pis qoxuya dözməli olurduq. Çətinliklə olsa da, günorta təxminən saat 3-də işimizi bitirdik. Hələ özümüzə

gəlməmiş havanın get-gedə pisləşdiyini gördük. Mən dedim: "Əmir, qasırğa başlayır, bütün əziyyətimiz bada gedəcək!"

– Ağzını xeyrə aç.

Lakin mənəim sözümlün tufan üçün heç bir əhəmiyyəti yox idi. O, sürətlə yaxınlaşır, get-gedə daha da qorxunc olurdu. "Özünü çalaya at" - qışqırdım və tez yanımdakı zibil çalasına girib daldalandım. Əmir qasırğanın bizə ziyan vura biləcəyinə inanmırdı, havanın çox pisləşdiyini gördükdə isə yanıma gəldi. Qasırğa bütün boruları, çadırları və çadırların içində olan hər şeyi qaldırıb özü ilə apardı. Bir neçə saniyə ərzində hər şey alt-üst oldu. Bizdən sonra Mina təmizləmə batalyonu qasırğaya məruz qaldı, sonra qarovulların, təchizat qüvvələrinin və Seyyidüş-şühəda batalyonunun çadırları. Ora həqiqətən də bir xarabaya çevrildi. Həmin qasırğada özümüə bir şey olmadığına görə Allaha şükür etməli idik. Əmirlə məyus halda bir-birimizə baxdıq. Görəsən, yırtılmış çadırların ağır qoxusuna dözmək hansı günahımızın bədəli idi?! O qədər çadırdan hətta biri də salamat qalmadı. Həmin gündən briqadada çadır azlığı özünü göstərməyə başladı. Hacı Qulu döyüşçülərlə gələcəkdi. Məcbur qalib bizdən bir qədər aşağıda yerləşən briqadanın təminat bölüyünə əl açdıq. Yeni çadır tapanadək batalyonun məscidinin tavanını yırtılmış çadırlarla örtüb orada qaldıq.

Hacı Qulunun bölüyünün yeni döyüşçüləri gəldilər. Təxminən səhər saat 9 idi və onlar yalnız iki çadır əldə edə bilmişdilər. Biz də gizlicə götürdüyümüz çadır və boruları onlara verdik. Yeni döyüşçülər Ərdəbildən gəlmişdilər. Onlarda belə bir xüsusiyyət vardı: Komandirləri özlərindən olanda can-başla işləyirdilər, olmayanda isə onlarla bacarmaq hər adamın işi deyildi. Əksəri də cəbhəyə ilk dəfə gəlmişdi. Maraqlı uşaqlar idilər, ged-gedə istidən paltarlarını soyunub alt paltarları ilə işləməyə başladılar. Biz gülməkdən uğunurduq. Ağa Seyid Əjdər də nizam-intizama önəm verdiyi üçün onları görüb əsəbiləşirdi. Vəziyyət elə bir həddə çatdı ki, seyid baş qərargahla əlaqə saxlayıb dedi: "Bunlar necə döyüşçüdürlər ki, bizə göndərmisiniz?!"

Hacı Qulu da etiraz etməyə başlamışdı: "Mən bunları istəmirəm".

Onlar növbəti günlərdə də intizamsızlıq etdilər. Doxsan döyüşçüdən cəmi qırx-əlli nəfəri səhər proqramında iştirak edirdi. Çox keçmədən hamıya sübut olundu ki, ərdəbilli döyüşçülər də urmiyalılar kimidirlər; başçıları özlərindən olduqda yaxşı işləyirlər. Ondan sonra baş qərargahdan Gəncqahi adlı bir ərdəbillini bizim batalyona göndərdilər.

O, batalyon komandirinin ikinci müavini oldu. O qardaşın gəlişindən sonra Hacı Qulunun bölüyündə böyük dəyişiklik baş verdi. Ərdəbilli dostlar o qədər nizam-intizamlı oldular ki, səhər mərasimindən öncə meydana toplaşır, hətta bir dövrə ətrafda qaçırdılar da. Adam onları görəndə həzz alırdı. Sonra digər döyüşçülər də gəldilər və Əbəlfəzl batalyonu briqadanın nizam-intizamlı və hazırlıqlı batalyonlarından biri oldu.

Əvvəlcə Hacı Qulunun bölüyündə və onun yanında qalmaq istəyirdim, amma sonra bəzi səbəblərdən fikrimi dəyişdim. Əsas səbəb bu idi ki, heç bir vəzifə götürmək istəmirdim. Əbəlfəzl batalyonuna gələndən isə komandirin mənə bir vəzifə vermək istədiyini görürdüm. Mənsə bunu xoşlamır və sərbəst döyüşçü kimi vuruşmaq istəyirdim. 1 Əməliyyat zamanı isə əlimdən gələni əsirgəmirdim. Vəzifə qəbul etdikdə nizam-intizamlı olmalı idim, bu isə mənlilik deyildi. Məsələn, çəkmə geyinmək mənə görə əsl işgəncə idi və çox vaxt buna görə xəbərdarlıq alırdım. Batalyonda hamının çəkmə ilə gəzməli olduğu bildiriləndə mən bu qanuna hörmət olaraq çalışırdım ki, heç olmasa, ayaqyalın olmayım, ayağымda bir idman ayaqqabısı olsun. Digər işlərdə də belə idim. Müəyyən müddətə qədər intizamlı ola, qanunlara əməl edə bilərdim, amma bütün həyatım cəbhədə keçdiyi üçün həmişə bu qanunlarla yaşamağım çətin idi. Taqım komandiri olduqda isə döyüşçülərin dərs alması üçün özüm mütləq qanunlara əməl etməli idim. Buna görə Hacı Qulunun yanında qalmadım, ağa Seyid Əjdərlə danışıb təminat bölüyünün kiçik çadırlarından birini Əmirlə mənə vermələrini istədim. Ağa seyid lütfkarlıq edib razılaşdı.

Bizim üçün qeyri-adi bir dönəm başladı. Əmirlə birgə kiçik çadırımızda qalırdıq. Batalyonun yeməyindən çox da istifadə etmirdik, Dezfuldan pomidor və yumurta alıb bişirirdik. Səhər proqramında hər taqım bəlli bir yerdə dayanırdı, Əmirlə mən də ayrı yerdə. Hər bir taqımın şəxsi heyəti birlikdə qaçırdı, Əmirlə mən də yan-yana qaçırdıq. O günlər həyatımın ən gözəl günlərindən idi. Əbəlfəzl batalyonu kimi başqa heç bir yerdə birlikdə olub ürəyimiz istəyən işi görə bilmədik.

¹ Müharibə bitənə qədər heç bir vəzifə qəbul etmədim. Yalnız bir dəfə, on beş günlüyə bir taqımın komandiri oldum. "Ya Mehdi" əməliyyatında İmam Hüseyn (ə) batalyonunda döyüşçü həqiqətən az idi. Özüm komandirə dedim ki, mənə taqım komandiri adını verməyin, amma lazım olsa onu, məcbur qaldıqda isə bölüyü də idarə edə bilərəm. Həqiqətən də elə oldu.

Orada Seyid Əjdər Mövlayı ilə daha səmimi dost olduq. Seyid lovğa adam deyildi, batalyon komandiri olsa da, bilmədiklərini soruşmağa utanmırdı. Bəzən bir yerə toplaşıb batalyonun və müharibənin problemlərindən danışırıdıq. Bəzən əməliyyatlardakı işimizi təhlil edirdik və mənim sözlərim onu qane edirdi. O günlərdə çox vaxt Bədr əməliyyatı haqda danışırıdıq.

Həmin dövərdə üzgüçülük təlimi fikri yayıldı. Seyid yüksək əhval-ruhiyyə ilə deyirdi ki, şəxsi heyətin hazırlığını artırmaq üçün onları Dez bəndinə kimi piyada aparaq. Bundan ötrü dağlıq bir ərazidə təxminən 35 saat yol getməli idik. Şəxsi heyət hər altı saatdan bir dincəlməli idi. Seyid təklif edirdi ki, şəxsi heyət yola düşməzdən öncə su çənlərini və yeməkləri aparıb müəyyən yerlərdə yerləşdirsinlər və döyüşçülər orada dincəlsinlər. Lakin seyidi qane etdik ki, indiyədək təlim görməmiş şəxsi heyəti belə bir təlimə cəlb etmək mümkün deyil. Ona təklif etdik ki, bu proqramı qayıdanda icra edək və açıq şəkildə dedim ki, mən nə gedəndə, nə də qayıdanda piyada gedəcəyəm!

Bir neçə gündən sonra əşyaları yığıb maşınla Dez bəndinə yola düşdük. Həmin günlərdə Dez bəndinin suyu yaxşı vəziyyətdə idi. Öncədən eşitmişdik ki, soyuq və isti fəsillərdə Dezdə suyun dərinliyi 70-80 metrə çatır. Dostlar deyirdilər ki, bəzi hissələrdə 300 metrdən də dərin olurdu. Bu sözlər üzməyi bacarmayanları çox qorxudurdu.

Həzrət Əbülfəzl batalyonu əhalisi normal fəaliyyətlə məşğul olan bir kəndin yaxınlığında yerləşdilər. Normalda oraya iki batalyon zorla sığardı, amma buldozerlər elə geniş yer açmışdılar ki, üç-dörd batalyon yan-yanı yerləşə bilərdi. Həmin günlərdə Əbülfəzl batalyonu ilə yanaşı təchizat qüvvələri də təlim keçirdilər, İmam Hüseyn (ə) batalyonunun şəxsi heyəti isə sonra gələcəkdi. Batalyonların bir-birinə yaxınlığının bəzi problemləri olurdu. Döyüşçülər təlimdən qaçıb digər batalyonların arasında gizlənməyə bilirdilər. Amma dostlar təlim məsələsinə ciddi yanaşırdılar, bunun vacib olduğunu bilirdilər.

Daha çox üzgüçülük təlimi keçirilən kurs başlandı. Bəzən səhər proqramlarında bölüklər üç-dörd saat dağa dırmanırdılar. Bu təlim şəxsi heyətin təcrübəsini artırır. Üzgüçülük təlimi zamanı uşaqlar Quranın bəzi ayələrini oxuduqdan sonra sıra ilə suya doğru gedirdilər. Suya girmədən öncə hamımız xilasedici jilet geyinməli idik. İlk günlərdə o jiletlər haqda çoxlu suallar verilirdi, çoxu onların faydasını bilmirdi. “Onları geyinəndə insanın çəkisi azalır və suyun üstündə qalır” dedikdə isə inanmırdılar. Bəziləri də qorxularından iki jileti üst-

üstə geyinirdilər! Qorxularının aradan qalxması və üzməyi öyrənmələri üçün zamana ehtiyac vardı. O günlərdə dostlardan biri ilə çox zarafatlaşırdıq. Hüseyin adlı bir təbrizli idi. O, həddən artıq kök idi, jiletlə suya girməkdən də çox qorxurdu. Yeni döyüşçüləri jiletlə heç kimin suda batmadığına inandırmaq üçün özümüz suya atılırdıq. Bəzən də dostları suya itələyirdik ki, qorxuları aradan qalxsın. Bununla yanaşı, üzgüçülük təlimi xeyli zaman aldı.

Təlim yeri dağın yanında idi, körpülərlə çevrələnmiş və hovuz kimi bir yer düzəlmişdi. Təlimi iki-üç müəllim keçirdi. Zamanla işdə irəliləyiş gözə çarpdı. İş o yerə çatdı ki, döyüşçülərin hamısı qurbağa fənnini tamamilə öyrəndi və minimum üç-dörd saat suda qala bildilər. Dağadırmanma və üzgüçülük üzrə ardıcıl və ağır təlimlər bəhrəsini verirdi. İki-üç həftədən sonra döyüşçülər Dezin təxminən 5 km məsafəsi olan iki sahili arasında jiletsiz üzməyi bacardılar. O günlərdə döyüşçülərin zarafatları su ilə bağlı olurdu. Yavaşca birinə yaxınlaşır və cəld suya atırdılar.

Həmin günlərdə Əmirin atası bizim bölgəyə gəldi. Əli ağa su tankerinin sürücüsü idi, təxminən 45 gün bölgədə imiş, bizimsə xəbərimiz olmayıb. Bir dəfə Əmiri görməyə gəldi. Ata-oğul sevinirdilər. Mən də Əmirdən az sevinmirdim. Əli ağa istirahət üçün Təbrizə getmək istəyirdi. Mənim də dörd-beş günlüyə şəhərə məzuniyyətə getməyim üçün yaxşı fürsət yaranmışdı. Evdən xəbər göndərmişdilər ki, ev tikintisini bitirmək üçün kredit almaqda problem yaranıb və onu həll etmək üçün özüm banka getməliyəm. Beynim qarışmışdı. Bir yandan bilirdim ki, təlim günləri qurtarır və çox tez əməliyyat bölgəsi haqda izahat veriləcək. Bir yandan da yaxınlarımla mənim problemlərimlə məşğul olduqlarını görürdüm. Seyid Əjdərdən məzuniyyətə icazə istədim, o da verdi. Həmin gün mənim ən əziz dostlarımla olan ata-oğulla briqadanın avtobusuna minib Dezfuldan Təbrizə doğru yola düşdük.

Təbrizdə bildim ki, evi tikmək üçün nəzərdə tutduğumuz pul qurtarıb. Onlar Məskən bankından 220.000 tükən kredit almalı idilər, amma bank cəmi 50.000 vermişdi. İlk fürsətdə Saat meydanında yerləşən Məskən bankına getdim. Bankın rəisi ilə danışdım ki, bizi çətin vəziyyətdə qoymayın, biz cəbhə və müharibə ilə məşğuluq və qəfildən Təbrizdən belə bir xəbər verilir; halbuki kredit almaq qanuna uyğundur. Bankın rəisi tez mənim problemimlə məşğul oldu. Pulu alıb

atama verdim. Şəhərdə başqa bir işim yox idi. Ertəsi gün Əmirlə briqadaya yola düşdüm.

Dez bəndinə çatanda, həmin gecə baş tutacaq manevrdən söhbət gedirdi. Qayıqlarla təpələrə doğru gedib, sahilə 700 metr qalmış suya girməli idik. Üzə-üzə ada kimi olan təpələrə yaxınlaşmalı, bölgəni şərti düşməndən almalı idik.

Şəxsi heyət bölük-bölük və taqım-taqım öz istiqamətlərinə doğru yola düşməyə hazırlaşdılar. Vaxt gəlib çatdı və hamımız suya girdik. Hava soyuq idi, bizsə paltarlarımızla suya girdiyimizdən bayıra nisbətən isti idi. Üzgüçülük anında Hüseyni gördüm. Həmin kök oğlan artıq üzgüçülüğü öyrənmişdi, amma sürəti zəif idi və dostlarından geri qalırdı. Qışqırdım: "Tez ol!" Dedi: "Gedə bilmirəm, yorulmuşam!"

Məndən təxminən 40 metr geridə idi. Yenidən qışqırdım: "Bu dəqiqə buranı yuxarıdan qumbaraatanla vuracaqlar!"

Bu sözümdən sonra elə sürətlə üzdü ki, məndən öncə sahilə çatdı! Hava soyuq olduğuna görə sudan çıxmaq əzabverici idi. Manevr başladı. Dostlar öncədən hər şeyi nəzərə alaraq bizi güclü atəşə tutdular. Biz öncədən deyilmiş hissəyə yerləşib şərti ərazini ələ keçirdik. Hər şey əmin-amanlıqla qurtardı və səhər açılana yaxın orada səhər yeməyinə yığışdıq. Gözəl anlar idi. Təlim və manevrdən uğurla çıxmışdıq və arxayınlıqla səhər yeməyi yeyirdik. Sonra da qayıqlara minib sahilə çıxdıq. Artıq hər şey qurtarmışdı. Əşyalarımızı yığıb briqadanın qərargahına qayıtmalıydıq. Amma batalyon komandiri şəxsi heyətin piyada qayıdış təlimini icra etmək istəyirdi.

Şəxsi heyətə piyada qayıdacaqlarını bildirdilər. Öncədən demişdim ki, o qədər yolu piyada gedə bilmərəm. Əmir isə döyüşçülərlə birgə piyada qayıtmaq istəyirdi. Ona görə bir-birimizdən ayrıldıq. Batalyon səhər yola düşdü. Mən sonradan bir neçə nəfərlə əşyaları yığıb yola düşdüm. Başqa iki maşın da vardı, müəyyən yerlərdə piyadalara yemək və su yerləşdirəcəkdilər.

Günorta briqadanın qaldığı yerə çatdıq. Komandir çadırı ilə bizim çadırımız olduğu kimi qalmışdı, digər çadırları isə toplayıb Dez bəndinin kənarına aparmışdılar. Çünki çadır az idi və bir batalyonun iki fərqli yerdə çadırı ola bilməzdi. Həmin gecə tək yatdım. Sübh namazından sonra get-gedə döyüşçülər peyda oldular. Daş-kəsəyin arasında otuz saat piyada yolçuluqdan sonra yorğun-argın çatırdılar. Hamıya iki gün istirahət elan olundu. Döyüşçülərin arasında gəzirdim; çoxunun çəkmələri cırılmış, ayaqları iltihab etmişdi. Əmir deyirdi ki,

axşam dağa qalxanda yuxum gəlirdi, az qaldı dağdan yığılım. Hər şeyə rəğmən, ağa Seyidin planı icra olundu. Bu, döyüşçülər üçün pis təcrübə sayılmırdı.

Seyid Əjdər bir dəfə mənimlə Hur barədə danışib deyirdi: "Elə bir yerə gedəcəyik ki, ağcaqanadlar çəkmənin üstündən də adamı dişləyirlər!"

Sonra mənə bir kibrit qutusu göstərdi, içində çox iri bir ağcaqanad ölüsü vardı. Seyid Əjdər zarafatçı və düzgün bir insan idi, öz yaxşılıqları ilə Əbəlfəzl batalyonunda xoş ovqat yaradırdı.

İki gün dincələndən sonra Hura yola düşməli idik. Hurun o bölgəsinə ilk dəfə gedirdik. Öncədən Məcnun adasına getmişdik, amma Hurun özünəməxsus təbiəti var idi, ağcaqanadlarından birini görmüş, bıçlı balıqları, siçanları və digər yırtıcı heyvanları haqda eşitmişdim. Həmişəki kimi təmas xəttinə 100 km qalmış şəxsi heyəti yük maşınlarına mindirirdilər.¹ Qürubdan sonra yük maşınlarına minib yola düşdük. Hər bir bölük, yəni təxminən yüz nəfər bir maşınla gedirdi. Şəxsi əşyaları və hərənin silah-sursatını da hesablasaq, necə dar yerdə saatlarla qaldığımızı təxmin etmək olar. Təbii ki, heç kim rahat deyildi, hamı deyiniirdi. Biri susuz idi və o şəraitdə su istəyirdi, digəri ayaqyoluna getmək istəyirdi, başqa biri də səs-küy salıb dostunu ələ salırdı. Mən adətən belə şəraitlərdə daha dəcəl olurdu. Əmir və Əyyub Yəlduqi yanımda idi. O, azyaşlı, amma nadinc uşaq idi. Əli Nəməki də orada idi və özünəməxsus zarafatlar edirdi.² Bölük komandirləri arasında da ən dəcəli Hacı Qulu idi. Onlar da həmin yük maşınları ilə, amma sürücünün yanında gedirdilər. Zarafat deyil, hər şeyin öz yeri var! Nəhayət, yük maşını dayandı və biz suyun sahilində yerə endik. Səhər idi. Mən birbaşa telerabitə və tibb məntəqələri kimi nəzərə çarpan yerə doğru getdim. Susuz idim. Onları yuxudan oyadıb su istədik və döyüşçülər maşınlardan enənədək başımız söhbətə qarışdı. Oradakı postların İraq cəbhəsi ilə beş-altı km məsafəsi vardı. Ora Bədr əməliyyatında iraqılardan alınan bəzi bölgələrdəki torpaq istehkamlara görə digər yerlərdən daha hündür görünürdü.³

¹ Yük maşınından istifadə etmək adətən düşmənin Avakslarının (kəşfiyyat təyyarəsi) məruzəsindən amanda qalmaq üçün idi.

² 1982-ci ildə əllərindən biri biləkdən kəsildi, amma yenə də cəbhədə olurdu.

³ Həmin hissələr nisbətən geridə idilər və təchizat qüvvələri orada idilər. Onlarla yanaşı, 60-80 mm-lik raketlər və digər silahlar da orada idi. 120 mm-lik top kimi ağır silahlar mərmə atdıqda, yerə təzyiq edirdi. Çünki o hissənin torpağı bərk deyildi,

Get-gedə bölgənin vəziyyəti barədə məlumatlandıq. İraqın müdafiə cəbhəsi quruda yerləşirdi, bizimki isə körpülər və qamışlıqlar arasındakı pusqulardan ibarət idi. Körpülərin uzunluğu 50-100 metr arasında dəyişirdi. Enləri az idi və üzərlərində səngər düzəldilmişdi. Bəzi körpülər dördyol və ya meydan kimi düzəldilmişdi. Hər şeyə rəğmən, günboyu körpülərin üstündə istənilən hərəkət qadağan idi. Canlı qüvvə və silah-sursat daşınması yalnız gecə baş tutmalı idi ki, görünmə və təhlükə ehtimalı minimuma çatsın. Bütün bunlarla yanaşı, ora qorxulu və təhlükəli bölgə idi. İraq beş-altı qayıqla hər şeyi dağıda bilərdi. Şəxsi heyətin iki bölüyü dəstək kimi quruda qalmalı, biri isə irəlində suyun içindəki üç pusquda dayanmalı idi.

Çətin şəraitə görə, irəlindəki qüvvələr pusquda on beş gündən artıq dayana bilmirdilər. Deyirdilər ki, günboyu qətiyyənlə səngərdən çıxmamalı, gecələr də yalnız körpünün üstündə qarovul çəkməli idik. Pusquda dayananların işi çətin idi. Öncə Hacı Qulunun bölüyü irəli getdi. Əmirlə mən hələ heç bir bölüyə üzv olmamışdıq. Hacı Qulunun bölüyü pusqu postunu oradakı zəncanlı uşaqlardan təhvil almalı idi. Zəncanlılar həqiqətən, yaxşı döyüşçülər idilər. Onlar geri qayıtmağı çox istəsələr də, bizim uşaqları bölgə barədə məlumatlandırmaqdan ötrü yeddi-səkkiz nəfəri orada qaldı. Çox tez bu qənaətə gəldik ki, həmişə asta səsle danışmalıyıq. Çünki iraclılar səsimizi eşidə bilərdilər. Hətta növbətçilər pusquya getdikdə, oraya 200 metr qalmış qayıqların motorunu söndürməli və pusqulara qədər avar çəkməli idilər. Dəfələrlə olmuşdu ki, qayıqlar motoru söndürmədən oraya çatmış, bir neçə dəqiqədən sonra isə oraya bir neçə raket mərmisi düşmüşdü.

Belə bir şəraitdə könüllü xidmət etmək öz razılığınla həbsxanada yaşamağa bərabər idi. Zəncan batalyonunun uşaqları düşmənin oradakı nüfuz yerlərini, mina bölgələrini və digər həssas yerləri bizə göstərdilər. Əmirlə və ağa Seyidlə birgə tibb məntəqəsinə qayıdıb orada qaldıq. Təcili yardım çadırı suyun üstündə, körpülərin üzərində idi. Hava Hücümündən Müdafiə postu da orada yerləşirdi. Pusquların

qumsallıq idi və qayıqlarla gətirib ora tökmüşdülər. Topun möhkəm torpaq ehtiyacını ödəmirdi. Buna görə də, toplar ilə mini katyuşaları Xeybər növündən olan böyük körpülərin üstünə yerləşdirmişdilər. Aydın bir şəkildə görünürdü ki, körpülərin üstündə kisələrin köməyi ilə səngərlər düzəlmişdi ki, onların yanında toplar və raketlər var idi.

sığınacaqlarından başqa geri qalan döyüşçülər Hurun müxtəlif yerlərində, körpünün üstündə ya da quruda yerləşmişdilər.

Hurun Şətt Əli bölgəsinin özünəməxsus təbiəti var idi. Hündürlükləri hətta Hava Hücumundan Müdafiə qurğularından uca olan uzun qamışlıqlar düşmənin müşahidə qabiliyyətini azaltmaq üçün yaxşı vasitə idi. Düşmənin raketləri nadir hallarda hədəfə dəyirdi. Hurun faunası da qərribə varlıqlardan ibarət idi. İnsandan qorxmayan iri siçovulların sayı o qədər çox idi ki, onları yox etmək üçün həmişə yol axtarırdıq. Siçanlar ərzaqa hücum edib nəyimiz var idisə, hamısını yeyirdilər. Onların qarşısını almaq üçün ağılımıza heç nə gəlmirdi. Yalnız ərzaqı çantalarımızın içinə və qapaqlı qutulara qoymağa çalışırıdık. Bəzən gecələr siçanların var-gəl etmələrinə yuxudan oyanırıdık. Dəfələrlə yuxudan oyanır və gözümüzü açıqda görürdük ki, bir siçan başımızın üstündə oturub, gözünü üzümüə zilləyib baxır, ya da başqa bir siçan ayaqlarımızın üstündə gəzir. Gecə ayaqyoluna getmək üçün oyananlar 30-40 siçanın bir yerdə cərgə ilə oturmaqlarını görürdülər. O şəraitdə siçanlar hər gecə-gündüz yeni macərələr yaradırdılar. Gecə yığıncaqları daha böyük olurdu və lazım gələndə cəld hərəkətə keçirdilər. Bu siçanlar döyüşçülərin çoxunu qorxudur və ya əziyyətə salırdı.

Hurun bəzi balıqları siçanlardan da qorxulu və təhlükəli idilər. Çox vaxt qabları yuyanda peyda olurdular. Döyüşçülər onlara "bıqlı balıq" deyirdilər. Üzlərinin iki tərəfində bıqa bənzər bir şey var idi, insanın əlinə dəyəndə mütləq dəlırdi. Orada qab yumaq qorxulu iş idi. Deyəsən, balıqlar yemək qalıqlarını yeməyə gəlirdilər. Onlar insan nəcisini də yeyirdilər. Onlarla qonşu olmaq müsibətli idi. İş bir həddə çatmışdı ki, suyun ortasında olmamıza baxmayaraq, qabları yumaq üçün körpünün üstündə başqa sudan istifadə edirdik.

Bu heyvanlar Hurda yaşamağı, xüsusilə də pusqu səngərlərində qalmağı daha da çətinləşdirirdilər. O şəraitdə başqa bir əyləncəmiz yox idi. Siçanlar bəzən elə işlər görürdülər ki, heç kimi darıxmağa qoymurdular.

Hurda öncədən təcrübə etdiyimiz fərqli ada həyatından əsər-ələmət yox idi. Pusquda dayananların yandakı pusquya getməyə icazələri yox idi. Hətta sığınacaqdan çıxıb körpünün üstündə dayanmaq da qadağan idi. Döyüşçülər bir yerə toplaşa bilməzdilər. Bu məsələlərə görə o şəraitdə pusquda dayanan döyüşçülərə hörmətimiz hədsiz-hüduzsuz olurdu. O pusquların hər birinə müqəddəs şəhidlərimizin birinin adı

verilmişdi, hər birinin bir və ya iki qayığı vardı. Qayıqlar pusquda kimsə yaralandıqda geri aparmaq üçün idi. Həm də geri çəkilmək əmri verildikdə özləri daha tez hərəkətə başlaya bilərdilər. Bu qayıqlarda DŞK silahı vardı və döyüşçülər yalnız məcbur qaldıqda ondan istifadə edirdilər.

Hurda az hallarda düşmənlə üz-üzə döyüş olurdu. Amma su yollarında düşmənin irəliləməsi, yaxud onlarla qarşılaşmaq imkansız deyildi. Dostlar deyirdilər ki, bizdən bir neçə gün öncə İraq kəşfiyyatçıları qayıqla tibb məntəqəsinin yaxınlığına qədər gəlibmişlər. Orada qarovul səngərimiz yox idi, cəmi bir neçə qayıq növbədə gəzirmiş. İraq qayıqları bəzən arası 1 km-ə çatan pusqu sığınacaqlarının ortasından keçib orayadək gəlmişdilər. Əslində, döyüşməyə gəlməmişdilər. Onun üçün gəlsəydilər, özləri rahat bir şəkildə ya əsir düşər, ya da ölərdilər. Sadəcə, məlumat toplamaq üçün cəsarətlənib oraya kimi gəlmişdilər. Bizim Hurda yerləşməyimizdən düz bir gün qabaq Zəncan batalyonunun iki patrul qayığı su yolunda iraqıların iki qayığı ilə qarşılaşaraq döyüşmüş, onları vurmuş və qayıqlarını almışdılar.

Bizim ilk müdafiə xəttimizi təşkil edən üç pusquda Hacı Qulunun bölüyünün üç taqımı yerləşmişdi. Hacı Qulunun özü isə 2 km geridə başqa bir pusqu sığınacağında qalırdı. Tibb məntəqəsi Hacı Qulunun sığınacağından 2 km geridə, bölüyün digər döyüşçülərindən təxminən 1300 metr irəlində idi. Əbəlfəzl batalyonunun döyüşçülərinin qaldıqları yer təmas xəttindən təxminən 4 km aralıda idi. Mən çox vaxt tibb məntəqəsinin yanında bir çadırdə, bir neçəsi dənizçi olan beş-altı nəfərlə birgə qalırdım: Kərim Qurbani, Rza İsgəndəri, bir rəbitəçi və başqa iki-üç nəfərlə. Əmir isə bir az irəlində pusqu səngərində idi. Mən bir-iki nəfərlə birgə xəbər və ya hər hansı şeyi çatdırmaq işinə baxırdım. Üç-dörd qayığımız var idi, onlarla silah-sursatı, ərzaqı və bəzən şəhərlərdən gələn məktubları pusqu səngərlərinə aparırdıq. Bəzən dostlarla pusquda dayanırdım, bəzən də geri qayıdıb batalyonun qaldığı yerə gedirdim. Batalyonun şəxsi heyəti çox vaxt işsiz olurdu. Oraya gedəndə həm bekarlıqdan, həm də əyləncə üçün qayıqlara minib uzaqlaşır, üzməyə gedirdik. Üzdüyümüz yerdə balıq olmurdu. Orada anladım ki, balıq və siçanlar bəlkə də yemək qalıqlarını suya tökdüyümüzə görə pusqu bölgəsinə toplaşiblar.

Bir gün səhər Hacı Qulunun sığınacağına getdim. Birdən raket səsi gəldi. Səhər çağı bu, nadir hadisə idi. Bir neçə dəqiqədən sonra ratsiya

səsləndi və pusqu qayıqları dostlardan bir neçəsini yaralı halda tibb məntəqəsinə gətirdi. Üç nəfər də şəhid olmuşdu. Onlardan biri Əyyub Yəlduği idi. Çox heyfəsiləndim. Bir mərəndli feldşer və təbrizli bir döyüşçü də şəhid olmuşdu. İsa Qəyur və pusqulardan birinin komandiri Lütfi də daxil olmaqla üç-dörd nəfər yaralanmışdı. O günədək tibb məntəqəsinin növbətçi heyəti bir yerdə o qədər şəhid və yaralı görməmişdi. Batalyondan zəng edib baş verənləri soruşdular. Bilmədiyimi dedim. Əslində isə demək istəmirdim. Tibb məntəqəsinə getdim. İsaya və digər yaralılara ilkin tibbi yardım göstərilmişdi, yaralarını sarıyıb geriye göndərildilər. Batalyon komandiri Seyid Əjdər Mövlayi də oraya gəldi. Qəzəbləndiyini üzündən və davranışlarından anlamaq olurdu. Pusqu növbətçilərinə dəfələrlə deyilmişdi ki, bir yerə toplaşmayın. Lakin onlar hansısa səbəbdən bir araya gəlmiş və böyük ehtimalla düşmən onların hərəkətini görüb raket atmışdı. Seyid Əjdərin yaralılarla işi yox idi. Birbaş üzlerini ədyalla örtüyümüz şəhidlərə yaxınlaşdı. Oturdu və yavaşca ədyalı kənara çəkdi. Təsadüfən, gördüyü ilk şəhid Əyyub idi. Bütün döyüşçülər və ağa Seyidin özü Əyyubu çox istəyirdilər. O, şəxsi heyət üçün sevimli bir sima idi. Seyid Əjdərin narahatlığı daha da çoxaldı. Qəzəblə mənə dedi: "Məgər sənə deməmişdim ki, döyüşçülər gündüzlər bir yerə yığışmamalıdırlar?!"

– Mən orada deyildim ki, ağa seyid. Mən burada sizin yanınızda idim.

– Tez gedib deyirsən ki, pusqudakıların bundan sonra gündüzlər heç bir şəraitdə bayıra çıxma haqları yoxdur!

Ağa Seyid əslində, bütün pusqu növbətçilərinə deyilmiş bir əmri daha təkidlə tapşırmaq istəyirdi. Bölgənin həssaslığına görə araşdırmalıydıq ki, raket mərmisi oraya təsadüfən düşüb, yoxsa düşmən hədəfi düzgün seçib. Düşmənin pusquların yerini dəqiqləşdirdiyi sübut olunsaydı, çox tez bir zamanda yerləri dəyişdirməyə başlamalı idik. Pusqudakılar və yaralılar da baş verənləri danışmalı idilər.

Seyid getdikdən sonra şəhid cəsədlərini aparmağa kömək etmək üçün orada qaldım. Bir qayıq gəldi və dostlarımızın cənazələrini onun içinə qoyduq. Şəhidləri təhvil vermək üçün mən də onlarla geri

döndüm. Şəhidlərin kimliyini verərkən həmişə ifrat dərəcədə həssaslıq göstərirdim.¹

Qayıdandan sonra xəbər tutdum ki, seyid axşamçağı bütün şəxsi heyətlə iclas keçirib. Komandir bizim düşməndən qisas almağımızı istəyirdi. Hamının vəzifəsini bir daha təyin etdi və tapşırıqlar müəyyənləşdi. Bəziləri DŞK-ları hazırlamalı, təchizat qüvvələri katyuşalara dəqiq istiqamətləri göstərməli idilər. Əmirlə və başqa bir-iki nəfərlə bizim tapşırığımız da sabaha lazım olan silah-sursatı gətirmək idi. Ehtiyacımız olan silah-sursatın siyahısını yazıb verdilər. 120 mm-lik topa 40 mərmə, 60 mm-lik minaatanı 60 mərmə, qumbaraatan mərmisi, F1 qumbaraları, mini katyuşa və s. Düşmənin mövqelərini vurmaq üçün öncədən anbardan gətirdiyimiz sursatdan istifadə edə bilməzdik. Hər hansı bir səbəbə görə onlardan istifadə etsəydik, dərhal əvəzinə silah gətirməli idik.

Təxminən 60 km geridə, adaya gedən Əhvaz-Süsəngird və Xürrəmşəhr yolunun kənarında, müharibədən öncədən qalmış qədim bir NBM var idi. Silah-sursat anbarı da həmin bölgədə yerləşirdi. Əmirlə birgə yolun bir hissəsini qayıqla, qalan hissəsini də maşınla gedib anbara çatdıq. Anbarın əsas nəzarətçisi yox idi. Oradakı şəxs işə yeni başlamışdı, adlarla imzaları tanıyırdı. Aqlımıza gəldi ki, seyidin məktubuna bir az əl gəzdirək və onun istədiyindən də çox silah-sursat alaıq. Əsas məktubu özümüzdə saxlayıb yeni məktub yazdıq. Verdikləri silah-sursat məktubda qeyd olunandan az idi. Üç toyota maşını ilə danışıb cəld silahları yığdıq. Qərara gəldik ki, silahları boşaltdıqdan sonra geri qalanını almağa gələk. Düşündük ki, biz qayıdanda əsas nəzarətçi yerində olsa, o tərəflərdə görünmərik. O, seyidin imzasını tanıyırdı, bizə silah-sursat verməməklə yanaşı, yalanımıza görə özümüzü də tutardılar və çox pis olardı. Silah-sursatı boşaldıb qayıtdıqdan sonra xəbər gətirməsi üçün dostlardan birini öndən göndərdik. Dostumuz gəlib dedi ki, anbarın əsas rəisi ilə bir stəkan çay

¹ Müharibə müddətində bizim problemlərimizdən biri bu idi ki, şəhidlər öz şəhərlərinə qayıtdıqda, itirdilər. Bəzən Təbriz şəhidlərindən birinin cəsədi Məşhədə göndərilirdi və bəzən də əksinə. Bir müddət keçdikdən sonra cəsədlər müəyyənləşir və yenidən yerlərinə qaytarılırdı. Belə problemlərin daha baş verməməsi üçün nə qədər də çalışsalar, yenə də müharibənin sonuna kimi bu cür hadisələr baş verirdi. Çünki bəzən bir döyüşçü başqa döyüşçülərin səngərində şəhid olurdu. Əməliyyatlarda da belə şeylər qaçılmaz idi və bu məsələlər daha çox baş verirdi.

içib və səmimi söhbət edib. Anladıq ki, daha irəli getməməli və oradan geri qayıtmalıyıq.

Həmin gün axşamçağına kimi silah-sursatı yerləşdirməklə məşğul olduq. İşimiz qurtardıqdan sonra ZSU-23-4, ZU-23-2 və mini katyuşanın yanında Əmirlə yadigar şəkil çəkdirdik.

Həmin günlərdə ağa seyidlə danışdıq ki, Hacı Qulunun bölüyünün pusqudakı uşaqlarını məzuniyyətə göndərək. Onlar ağıq şəraitə dözmüşdülər. Bizim şəraitimiz onlarınkindən yaxşı idi. Biz qida məhsullarını və təchizatı bir yerdən başqa yerə apardığımızı görə pusqularla adanın arasında get-gəl edirdik, amma artıq sıxılmağa başlamışdıq. Təxminən iyirmi gündən sonra dedilər ki, Hacı Qulunun bölüyü məzuniyyətə çıxsın. Bölgədə başqa bir dəstək bölüyü var idi və onları Hacı Qulunun uşaqlarının yerinə təyin etmək problem deyildi. Bölüyün sayəsində mən də məzuniyyətdən istifadə etmək istəyirdim. Seyidi razı saldım. Bölgədə biraylıq vaxtımızdan iyirmi gün keçirdi, qalan on günü digər bölüklərin uşaqları doldura bilərdilər. Hacı Qulunun bölüyü getməyə hazırlaşanda biz də komandirə yaxınlaşdıq.

–Ağa seyid, icazənilə biz də gedirik.

Mövlayi qardaş çətinlik yaratmadı, razılaşdı. Qərara gəldi ki, silah-sursatı bizdən sonra bölgəni təhvil alan bölüyə versin.

O şəraitdə Hurdan ayrılıb hamımız bir yük maşınının arxasına doluşduq. Axşam yola düşməli idik. Amma hava buludlu idi, yağış yağırı. Buna görə də, elə səhər yola düşdük. Bölgə qərribə bir vəziyyətə düşmüşdü. Uzun müddət yağış yağdıqdan sonra çöl bütün suyu canına çəkə bilmir, gölə və ya böyük bir hovuzla bənzəyirdi. Yolboyu başqa briqadaların, hətta öz briqadamızın suya batmış uşaqlarını görürdük. Torpaq maneələr sanki hovuzları bir-birindən ayırırdı. Yük maşınının arxasından bu səhnələri görüb gülməkdən uğunurduq. Hərçənd, suda batanlar üçün ağlamalı səhnə idi.

Briqadanın qərarına çatdıqda hər şeydən öncə hamama getməyə can atırdıq. Amma hamam növbəsi həmişəki kimi qələbəlik idi və hamamın rəisi döyüşçüləri hər hamama beş-beş göndərirdi. Bizim döyüşçülər iyirmi gündən çox olardı ki, hamama getməmişdilər. Qərara gəldilər ki, iki saatdan sonra hamamı bölüyə versinlər. Həmin gün hamam, bərbər, poçt, dərzi və çəkməçi də bizim oldu; hamısı bir salavatla, pulsuz və hazır. Amma hər yerdə növbə var idi. Çünki bölüyün uşaqları üz-başlarına əl gəzdirmək istəyirdilər. Növbə hamıya çatsın deyə işi bir az da asanlaşdırdılar: saçqırخان maşınla bir-bir

hamının saşını dibindən qırmağa başladılar. Mənim kimi çox az döyüşçü bunun xeyrindən keçib başqa vaxtı gözlədi, uşaqların çoxu isə keçəl oldu.

Məzuniyyətin ləğvinə dair əmr gələndə hamı mat-məəttəl qaldı; özü də avtobuslar şəxsi heyəti aparmağa gəldiyi anda. Bu əmrin başqa bir mənası gözlənilməz əməliyyata hazırlıq siqnalı idi. Əməliyyat cənub bölgəsində, heç kimin ağına gəlməyən bir yerdə olacaqdı. Bölgəyə dair məlumatı və əməliyyat informasiyalarını qorumaq yüksək səviyyədə təmin olunmuşdu.

Məzuniyyət ləğv edilsə də, mən, Əmir Maralbaş və başqa iki-üç nəfər şəhərə getmək fikrindən daşınmadıq. Ev tikdiyimizə görə atam bəzi problemlərlə qarşılaşmışdı və onları yalnız mən həll edə bilərdim. Xəbər göndərmişdi, mən də necə olur-olsun, Təbrizə getməli idim. Bizə cəmi iki gün məzuniyyət verdilər, onun da çoxu yollarda keçdi. Mənim gedəcəyimi digər döyüşçülər də bildilər. Batalyonun şəxsi heyəti əməliyyat istiqamətinə hazırlaşdı. Bu əsnada Təbrizin Qaraağac məhəlləsindən olan Rəhim İftixari mənə yaxınlaşdı.

–Ağa Seyid, Təbrizə gedirsən?

–Bəli, inşaallah.

–Gedirsənsə, mənə bir yaxşılıq edə bilərsənmi? Get bizdən uşağımın şəklini al, gətir. Hələ onu görə bilməmişəm!

Ağa Rəhimin sözü mənə çox təsir etdi. Mən şəhidlərin cəsədini gördükdə, ya da yaralıların ağır yaraları ilə üzləşdikdə, çox tez təsirlənən biri deyildim. Amma bəzi yerlərdə çox pis kövrəlirdim. Rəhim mənə ailə durumundan danışmışdı, amma təzəlikcə ata olduğunu bilmirdim.

–Mütləq, ağa Rəhim. Uşağımın şəklini gətirəcəyəm.

Təbrizə çatdıqda hər şeydən öncə birbaşa dəmiryolu vağzalına motosikletlərimizi almağa getdik. Hura gedəndə motosikletləri qatarla Təbrizə göndərmişdik və o vaxtdan orada qalmışdı. Motosikleti alıb yola düşdük.

–Əmir, öncə gedib Rəhimin evini tapmaq və onun istəyini yerinə yetirək.

Evlərinin ünvanını almışdıq. Məntək bölgəsində, dəmiryolu vağzalına yaxın idi. Amma prospektin uzununa nə qədər getdiksə, evlərini tapa bilmədik. Məntək kiçik bir yer olsa da, əhalisi çox idi. Biz kimdən onu soruşurduqsa, heç kim tanımırdı. Prospekti bir neçə dəfə başdan-ayağa gəzdik, amma nəticəsi olmadı. Əvvəldən küçənin

başında yaşlı bir qadın dayanmışdı və bizi diqqətlə süzürdü. Divara söykənmişdi və sözlü adama oxşayırdı.

–Bu qarı bizi niyə belə süzür?

Ürəklənib motosikleti onun yanında saxladıq. Artıq ürəyimə dammışdı ki, Rəhimin istədiyini tapmışıq. Səsinin səmimiliyi və danışq tonu bu hissimi gücləndirdi. Əvvəlcə o dilləndi: "Oğul, halınız necədir?"

Dedik ki, bir nəfəri axtarıyıq. Rəhimin adını çəkən kimi dedi: "Rəhim öz oğlumdur!"

Qərribə hisslər yaşadım. Rəhimin anasında döyüşçü analarının hamısına xas intizar və ümid görmək olurdu. Rəhimin məktubunu verdik. İsrar edirdi ki, onlara qonaq olaq. Hələ öz evlərimizə gedə bilmədiyimizi və vaxtımızın az olduğunu deməyə macal tapmadıq. Onun ardınca yola düşdük və küçənin axırında 40 kv metrədən də kiçik bir evə daxil olduq. Qərribə əhval-ruhiyyədə idim. Evdəkilərin səmimiliyi və istiqanlıqı məni çox təsirləndirirdi. Atasını görmədim; heç bilmirəm atası var idi, ya yox. Amma Rəhimin evlərinin üstündə özü və yoldaşı üçün tikdiyi otağı gördüm. Ora bir pilləkən qalxırdı. Məni güclü qəhər tutdu. Özümü ələ alıb tez qalxmağa çalışdım. Əmir də mənim kimi idi, ikimiz də sakit qalmışdıq. Mən dedim: "Hacı xanım, Rəhim deyirdi ki, uşağını görməyib, bir şəkil versəniz, çox yaxşı olar".

Allah bilir ki, bu sözü demək mənə necə çətin idi. Bilirdim ki, o şəraitdə yaşayan bir ailə üçün uşağın şəklini çəkdirmək asan deyil. Qərara gəldik ki, getmədən öncə onlara baş çəkib şəkli alağ.

O vəziyyətdə evimizə gedib yaxınlarımla oturdum. Mənim problemlərim digər döyüşçülərin problemlərindən az deyildi. Hərçənd, Rəhimin ailəsinin çətinlikləri qədər olmadığını bilirdim. Eyni zamanda özüm də rahat yaşamırdım. Atamın mənim adıma tikdiyi evin dəmir işi qurtarmış, amma pul da bitmişdi. Yeni evin materialları dəfələrlə oğurlandığına görə ağacan o şəraitdə Təbrizə köçüb orada qalmağa məcbur olmuşdu. Evin cəmi bir otağı qismən hazır idi. Divarlar suvaqsız, qapı-pəncərələr şüşəsiz idi. Soyuğa görə pəncərələrə sellofan çəkmiş, qapıya çadır atmışdılar. Bu vəziyyəti gördükdə pis oldum. Cəmi bir gün şəhərdə qala bilərdim və verməyə heç yüz tümənəm də yox idi. Atama dedim ki, uşaqlardan borc alacağam, sabah şüşələri salarıq. Ondan istədim ki, bir nəfər tapıb heç olmasa, otağa qapı düzəltəsiniz. Həmin gecə səhərədək döşəklə yorğan arasında titrədim.

Öz-özümə fikirləşirdim ki, atamla anam gecələr bu vəziyyətdə necə yaşayırlar?! Özü də Təbrizin məşhur qar-boranında.

Səhər atam dedi ki, bir dülgər tanış var, bəlkə otağa bir qapı düzəldə bilər. Danışdıq ki, onunla görüşsün və pulunu bayramda versin. Dülgər atamla birgə yarımçıq evə gəldi. Mənim döyüşçü olduğumu, həm də yaralandığımı biləndə çox narahat oldu. Dedi ki, sizin bu şəraitdə qalmanız insafdan deyil. Söz verdi ki, evin bütün qapılarını düzəldəcək və bizim nə vaxt imkanımız olsa, pulunu onda verərik. Mən də dostlarımla bir neçəsindən aldığım borc pulla şüşələri saldırdım. Sonra Rəhimin əmanətini alıb Əmirlə birgə avtobusla Dezfula yola düşdük.

On birinci fəsil

Əlvida, Əmir

Əmir ilə Dezfula çatdıq. Briqadada heç kim yox idi. Təxmin edirdik ki, orada heç kim olmayacaq. Çünki üç gün öncə biz məzuniyyətə çıxdıqda hamı yola düşmüşdü. Batalyon əməliyyat bölgəsinə getmişdi. Qərara gəldik ki, baş qərargaha gedək. Oradan maşın tutub özümüzü batalyona çatdırma bilirdik. Yolda Hacı Böyük ağa Asayışı gördük. Yeni yerə doğru gedirdilər və biz hal-əhval tutduqdan sonra yubanmadan onlarla birgə baş qərargahın cipinə mindik.

Yeni yer Karun çayının yanında bir kənd idi. Orada Əbəlfəzi batalyonunun kollektivinə getdik və bildik ki, əməliyyat ciddidir. Biz o zamanadək daha çox Seyid Əjdərin komandir çadırında qalırdıq. Lakin əməliyyat şəraitində daha çox döyüşçü qüvvələrin arasında olmağa üstünlük verirdik. Təzəliklə Əmirlə birgə taqımın komandiri seçilən Rəhim İftixaninin yanına getdim. Məktubu və uşağının şəklini verdik, çox sevindi. Artıq Rəhim ağa düşüncələrimdə dəyişilmişdi.

Hacı Qulunun bölüyündə, Rəhimin taqımında qalası olduq. Həmin iki-üç gündə bəzi yerdəyişmələr olmuşdu. Bir neçə nəfər əməliyyat xəbərini eşitdikdə, müxtəlif səbəblərə görə, bu məsuliyyətdən istefa verib şəhərə qayıtmışdılar. Qarşılığında dostlardan bir neçə nəfəri, məsələn, komitə qüvvələrindən dörd nəfər xəbəri eşidən kimi dərhal özlərini bölgəyə çatdırmışdılar ki, əməliyyatda iştirak etsinlər.¹

Taqımda cəmi iki-üç nəfəri öncədən tanıyırdım. Başda Rəhim İftixaninin özü, Səməd İqdamniya və dostları Rza Qolulia və Mehdi Məhəmmədi də tanıyırdım. Dostları görüb onların kollektivində olmaq həmişə bizi sevindirirdi. Xüsusilə də əməliyyat ətri də bölgədə yayıldığı vaxt. O qədər döyüşçünün kənd küçələrində var-gəl etməyi qəribə atmosfer yaradırdı. Evlər kəndi nazik və hündür göstərirdi. Kənddə hər şey görünürdü. Böyük çəllək kimi qablar xurma ilə dolu idi və bəlkə də ailənin illik ehtiyatı idi. Bağlarda pomidor, kəmə, göyərti və turp əkməmişdilər. Məhsullar istifadə üçün hazır idilər. Komandirlərdən onları istifadə etmək barədə sual etdik və cavabında dedilər ki, onların pulu ödənidir və döyüşçülər üçün istifadəsi halaldır. Arxayınca ürəyimiz istəyəni və əlimiz çatanı yeyirdik.

¹ O dörd nəfərdən ikisi Rəhim Qəffari, Rza Qolulia idi. Onlar bu gün şəhidlər cərgəsindədirlər.

Təbrizdə qar yağdığı və kəskin soyuq olduğu vaxt, biz burada təzə pomidor yeyirdik. Evlərin içi də palçıq olmasına baxmayaraq, rənglənmişdi və təmiz idi. Hər evdə də qüvvələrdən bir dəstəsi yerləşmişdi ki, bəzən dostlarının evinə qonaq gedirdilər! Kəndin böyük problemi içməli su idi. Su şor idi və ondan içə bilmirdik. Buna görə də tankerlər bizə şirin su gətirirdilər. Gecələr lampa işıqlarından istifadə edirdik və elektrik olduğuna görə ürəyimiz istəyən kasetləri də qoyurduq ki, çoxu mərsiyə, moizə və Quran idi. Yemək vaxtı süfrə sərilirdi və dostlar bir arada oturdular. Həmişəki kimi əməliyyatdan öncəki günlərdə qidalanma baxımından qüvvələrə yaxşı yetişirdilər. Süfrə açıldıqda hamı çox ac olsaydı belə, heç kim yeməyə əlini uzatmırdı. Hamının yemək aldığına arxayın olduqdan sonra yemək başlayırdı. Qaşıq azlığı da olduğuna görə dostlar çalışırdılar ki, başqalarını özlərindən öncə süfrəyə otuzdursunlar. Bunlar boş təkliflər və ya riyakarlıq deyildi. Çünki belə olsaydı bir və ya iki günlük olardı. Əslində bu döyüşçülərin uca ruhu idi ki, bu gözəl xüsusiyyət, yəni həmişə fədakarlıq göstərmək və digərlərini özündən üstün saymaq ilə tərbiyələnməmiş və yoğrulmuşdu.

Əməliyyatdan öncəki xoş günlər kənddə fərqli gözəlliyə malik idi. Döyüşçülər bir-birlərinin evinə zarafat olaraq oğurluğa gedirdilər. Bu iş çox vaxt dam yolundan baş verirdi və çox az adam olurdu ki, bu oğurluqdan xəbərsiz qalsın.

Həmişə əməliyyatdan öncə saçlarımı qısaltırdım. Toz-torpaq və bəzən əməliyyat günlərinin istiliyi mənə əziyyət edirdi və o əziyyətlə vuruşmaq mənim üçün xoşagəlimli deyildi. Papaqdan istifadə etməyə də adət etməmişdim, nə dəmir papaq, nə də başqa bir papaq. Bəzən məcbur olub taxırdım. Orada bu məsələni dedikdə, Rəhim İftixari tez cavab verdi: "Özüm bərbərlik bacarıram."

Birlikdə bir xurma ağacının altına getdik. Rəhimin saç qırخان aparatı var idi. Onunla başıma səliqəli xəstə salmağa başladı. Aparat saçımı qırmaq yerinə daha çox onları yolurdu. Bir müddət sonra komitə işçilərindən biri gəlib dedi: "Rəhim ağa, sən bacarmırsan, mənə ver!"

Saçlarımı yolurdular və hamıya verilən göy "külək keçirməz" geyimin üstünə tökürdülər. Sonra bəsicilər qardaşlardan biri bu macərəyə əlavə oldu və onların bitirə bilmədikləri işi tamamlamaq istədi, amma o da bacarmadı. Başım elə bir vəziyyətə düşdü ki, öz-özümə dedim: "Kaş ki, saçımı qırxdırmaq həvəsinə düşməzdim." Qısa və uzun saçlar

başımda düşünlənmişdi və gülməli görünürdü və kim görsəydi gülməkdən uğunub gedirdi. Dostlar qayçı gətirib bacardıqları qədər uzun saçları da qayçılادılar. Bir saatdan sonra onların əlində qaçdım və dostların zarafatından amanda qalmaq üçün başıma bir papaq qoydum.

Əməliyyatdan dörd-beş gün öncə, ağa Seyidin əmrilə xurma ağacları olan bölgədə döyüş üçün təlim görməyə hazırlaşdıq. Hərbi təlim bölməsindən bəzi qüvvələr, bu məqsədlə bölgəyə gəlmişdilər. Proqram başladı, amma daha çox təlimə deyil, döyüşçülərin dəcəllik səhnəsinə çevrildi. Təlim müəllimi döyüşçüləri irəliyə göndərərək deyirdi: "Beş ağac irəli gedin. Orada səngər seçib, atəş açmağa başlayın."

Asan bir işə bənzəyirdi və biz bunu zarafata çevirirdik. Əməliyyatdan öncəki şövq ilə həyəcan dolu qüvvələr üçün həqiqətən də belə təlimlər bərpa etmək olmurdu. Komandirlər təlimə ciddi yanaşmadığımızı gördükdə, dəfələrlə tapşırıdılar ki, bu işə diqqətlə yanaşaq. Amma dostlar öz işlərinə davam edirdilər.

Yerləşdiyimiz yer Karun çayının yanında bir kənd idi və iraqlıların cəbhəsindən təxminən 40-45 km aralı idi. Döyüşçülər çayın kənarında avtomat və qumbaraatanla orada hədəf əvəzi qoyulan 200 litrlik çəlləklərə doğru güllə atırdılar. Hər partlayış ilə çənlər yerbəyer olurdular və döyüşçülər onları yenidən qaldıraraq yerlərinə qoyurdular. Bu atışmalardan məqsəd partlayışların səs-küyünə öyrəşmək idi. O şəraitdə mən nə güllə atmağa gedirdim, nə də ki, təlim üçün xurma ağaclarının yanına. Əslində vaxtımın çoxu bağlarda keçirdi. Pomidoru çox sevdiyim üçün bağlarda döyüşçülərin əlindən amanda qalan pomidorları axtarırdım. Bəzən Əmir ilə ya da başqa dostlarla pomidor və kahı tapmaq üçün, bir neçə km irəli gedirdik. Xülasə, həmişə pomidorlardan bəhrələnirdik. Ölkəmizin isti bölgələrindən cənuba gələn bəzi dostlar üçün, o fəsildə bu tərəvəzləri görmək çox da maraqlı deyildi. Amma, biz Təbrizin soyuq boranından bir neçə gün öncə bölgəyə gəldiyimiz üçün, pomidor yeməkdən həqiqətən böyük zövq alırdıq.

Təminat bölgəyə müxtəlif qidalar gətirmişdi. Bal, kompot və başqa çox şeylər. Dostlar hamam axtarırdılar ki, orada olduqları bir neçə gündə rahat çimə bilsinlər. İlk dəfə bizim taqımımız hamam tikmək işinə başladı. Dostlar əziyyət çəkib öncədən tövlə olan yeri hamam etdilər. 200 litrlik çəlləyi dama qoyub çənin altına da pompalamaqla yanan hərərət qaynağı yerləşdirdik. Çəlləyə bir krant qoşmuşduq ki,

çəlləyin ilıq suyu onun vasitəsilə hamama çatırdı. Xülasə, çəlləyin suyu ardıcıl dolmalı idi və su heç vaxt isti olmurdu. Amma yenə də, heç nədən yaxşı idi. Döyüşçülər yaradıcılıq edib krantın başına bir sellofan asıb onu bir neçə yerdən deşərək hamam duşuna bənzətmişdilər. Və o vəziyyətdə dolduqda, öz vəzifəsinə əməl edirdi! Hamamı ədyal ilə bağlamışdıq. Ayaqyolu da onun başqa bir küncündə idi. Hamamdan istifadə etmək üçün döyüşçülər mütləq növbəyə dayanmalı idilər. Bu yaradıcılıqdan sonra, digər taqımlar da hamam tikməyə başladılar. İlk dəfə o hamama getdikdə, iki dəqiqə sonra döyüşçülərin hay-küyü ucaldı; "Tez ol! Bayıra çıx!"

Döyüşçülərin beş nəfəri o müddətdə su tankerinin yanından çəlləydək suyu bir-birlərinə ötürməli idilər ki, çəllək dolsun. Buna görə də heç kim bir neçə dəqiqədən artıq hamamda yubana bilməzdi.

Kənddə kollektiv görülən işlərdən biri də batalyonun camaat namazı idi. Dostlar xurma ağaclarının yanında palazlar səiridilər və batalyonun bütün döyüşçüləri onun üzərinə yerləşirdilər. Qərribə səhnələri camaat namazı əsnasında görmək olurdu. Adətən açıq fəzada və camaatın içində, döyüşçülərin çoxu utanırdılar ki, öz hallarında xəlvət etsinlər. Amma namazların fərqli atmosferi var idi. Axşam namazlarında hava qaralmaq üzrə idi, çox az adam tapılırdı ki, ağlamasın. Bu göz yaşları bəzən şövqdən idi, bəzən də təvəssül və Allahın dərgahına və Əhli-beytə (ə) hacət əli uzatmaqdan idi. Əməliyyatın sxemini eşitdikdən bu yana, düşünürdüm ki, iş öncəki əməliyyatlardan qat-qat daha çətinidir. Hətta Bədr əməliyyatı və o böyük təcrübədən də böyük! Dalğıc qüvvələrin vəhşi Ərvənd çayından keçməsi və düşmənin cəbhəsinə nüfuz etməsi və s. Dostlar bəzən zarafata deyirdilər: "Bədr bizim hər şeyimizi aldı."

Bədrdə komandirlər ilə yanaşı, elə qüvvələr itirdik ki, bir çoxu müharibənin əvvəlindən cəbhədə idilər. Daim özümlə vuruşurdum: "Daha kim ağa Mehdinin yerini doldura bilər? Məgər briqadada Əsgər Qəssabın yeri dolarmı?"

Mövcud qüvvələri Bədr qüvvələri ilə müqayisə edir və düşünürdüm ki, artıq qüvvələrin gücü və təcrübəsi daha aşağıdır. Bunlarla yanaşı, Allahın rəhmətinə inam və ümid məni arxayın edirdi ki, cəbhədə mümkünsüz deyə bir şey yoxdur. Düşünürəm ki, briqadanın köhnə döyüşçülərinin çoxunun fikrindən bu məsələlər keçirdi.

Zaman keçdikcə, dalğıc qüvvələrinin Ərvəndin daxilindən keçməsi, iraqlıların çoxlu nüfuzedilməz maneələrlə istehkamlı ön xəttinə hücum

etmək məsələsini daha çox düşünürdük. İlin həmin vaxtı, yəni, 1986-cı ilin fevral ayında düşmənin cəbhəsinə daxil olan ilk dalğılar sürətli axını və dalğalı suyu ilə məşhur olan o bölgədən keçib, düşmənin sahilindəki müəyyən yerə hücum etməli idilər. Elə bir gecə və gündüz yox idi ki, bu məsələləri düşünməyim. Bunların yalnız Allahın rəhmətinə təvəkkül edərək mümkün olacağını düşünürdüm və istər-istəməz vücudum təvəssül ilə aşıb-daşırdı.

O kənddə elə bəsicilər görmək olurdu ki, camaat namazının əvvəlindən axırına kimi ağlayıb, on dəqiqədən çox səcdədə qalırdılar. Elə titrəyirdilər, sanki yer də onlarla birgə titrəyirdi. Bəzilərini tanıyırdım. Rəhim İftixari kimi insan, yeni doğulan körpəsinin bir şəklinə qane olub, cəbhədə qalır və döyüşçü azlığını öz hüsuru ilə doldururdu. Əmiri görürdüm ki, necə də dəyişilmişdi. O az yaşı ilə illərlə cəbhədə idi və ariflərin yüz illik yollarını, o gecələrdə fəth edirdi.

Əməliyyatdan öncəki günlərin, gündüzləri gülüş və əyləncə ilə dolu idi və gecələri də Allah dərgahına ucalmaq səhnələri ilə keçirdi. Bizim istirahət etdiyimiz ev o qədər kiçik idi ki, axşam hamı yatmaq üçün yığışdıqda ayaqlarımız bir-birimizin üstünə düşürdü. Əvvəllər həmin otaqda üç nəfər idik, amma bölgəyə yeni qüvvələr gəldikdə, mühəndis-istehkam və sanitariya qüvvələrindən iki-üç nəfər də yanımıza gəldilər. Bir yerdə uzandıqda, tərənəmək üçün başqa bir yer qalmırdı.

O şəraitdə yatırıdım, amma üç-dörd saat sonra həmin otaqlar boşalırdı. Biri dama çıxırdı, biri divarın arxasına gedirdi və çoxu ədyal götürüb xurma ağaclarının altına gedirdi. Bu iş səhərə kimi davam edirdi. Bəzilərinin vəziyyətinə qibtə edirdim. Onlar bütün istək və bağlılıqlarından ayrılırdılar.

Bir gün səs gəldi; "Həminiz toplaşın, Əmin ağa danışmaq istəyir."

Ağa Mehdi Bakirinin şəhadətindən sonra ilk dəfə idi ki, briqadanın yeni komandiri olan Əmin Şəriəti qardaş söhbət etmək istəyirdi. Onun gəlişi bizim üçün xüsusi anlar idi. Ağa Mehdinin xatirələri gözümlərimizin önündə canlanmışdı. Bir yandan onun artıq aramızda olmamasını hiss edərkən, digər yandan Əmin ağanın Mehdi Bakiridən danışması qəlbimizə güc-qüvvə verirdi. Xurma ağaclarının arasında yığışmışdıq və Əmin ağa deyirdi: "Sizin komandiriniz Mehdi Bakiridir. Siz ağa

Mehdinin qüvvələrisiniz. Siz tanınmış briqadaldansınız... Elə buna görə də, ən həssas bölgələrdən biri Aşura briqadasına verilib.¹

O Aşura briqadasının rəşadətlərini xatırlamaqla döyüşçülərə ikiqat ruhiyyə verirdi: "Aşura briqadasının döyüşçüləri özlərini Bədrdə göstərdilər. Siz Bədrdə qəhrəmanlıq yaradan həmin qüvvələrsiniz və s."

Növbə əməliyyat mehvərinin açıqlamasına gəlib çatdı. Hamımız diqqətlə qulaq asırdıq. Şərait elə çətin idi ki, bəlkə də min nəfərin içində, bir nəfər də tapılmazdı ki, bu əməliyyatın asan olacağını düşünsün. Bu səfər də təbiətlə qarşı-qarşıya idik. Ərvənd çayının vəhşi təbiəti. Ərvənd çayının sularının sürəti baş gicəlləndirirdi. Bu çayın üstündən və suyun sürətli axını qarşısında necə körpü çəkmək olar? O körpü arxa cəbhə ilə yeganə əlaqə vasitəsi olmalı və əgər bombardman ya da digər amillər ilə dağıdılsaydı, irəlində olan qüvvələr nə edə bilərdilər? Bütün problemlər haqqında danışıldı və nəhayət, cavab bu oldu: "İnsanın problemi o vaxt həll olur ki, insan onu həll etmək qərarına gəlsin. Elə bir problem yoxdur ki, həlli mümkün olmasın. Bu insanın məqsədinə bağlılığını və iradəsini göstərir ki, nə qədər ciddi olacaq, yoluna davam edəcək."

Əmin ağa söhbətlərinin sonunda bizə təşəkkür etdi, biz də qarşılığında onu aramıza alıb şüarlarımız ilə komandirlərimizə minnətdarlığımızı bildirdik. Ağa Mehdi həmişə söhbət üçün briqadanın qüvvələrinin arasına gəlmək istədikdə, hamımız həyəcan və şövqlə şüar verirdik: "Səlli əla Muhəmməd, yare-imam xoş aməd²!" Ya da; "Ey briqadamızın komandiri! Biz hazırıq, biz hazırıq." Əslində bizim də vəzifəmiz sayılırdı ki, komandirlərimizin əhval-ruhiyyəsini yüksəldərək şücaət və istiqamətimizi elan edək. Bu dəfə də döyüşçülər şüar verirdilər və "Vəlfəcr-8" adlı böyük əməliyyatın başlanğıcında hazırlıqlarını və canfəşanlıqlarını öz yeni komandirlərinə göstərirdilər. Fevral ayının 9-cu gecəsi hücum vaxtı idi.

Söhbətlər qurtarmışdı və bir neçə saat sonra iş başlayacaqdı. Döyüşçülər o qədər şad və enerjili idilər ki, hər biri bir şəkildə öz

¹ Bütün əməliyyatlarda Aşura briqadası şücaətli komandirlərinin yol göstərməyi ilə öz mehvərlərini alıb ətraflarına kömək edirdi. Həmişə ətrafımızda olan briqadalar bizim yanımızda olmaqdan razılıq edirdi və həmin gün Əmin ağa bu məsələləri bizə yenidən deyirdi.

² İmam Xomeyninin yavəri xoş gəlib!

həyəcanını və fərəhini bürüzə verirdi. Söhbət yerindən kəndədək təxminən bir km yarım fasilə var idi. Qayıtdıqda döyüşçülərdən bəziləri bir-biri ilə zarafatlaşır və bir-birini ələ salırdılar. Qəsəbədə həngamə idi. Kimə baxırınsa, ağına bu fikir gəlirdi ki, bəlkə sabahdan bir daha onu görməyəcəyəm! Və həmin an döyüşçüləri görməkdən və onlarla birgə olmaqdan doymaq bilmirdin.

Həmişəki kimi əməliyyatdan öncəki saatlar mənim üçün ağır keçirdi. Döyüşçülərə baxırdım, yemək yeməklərinə, oturub-durmaqlarına, bir-birinə hörmətlə yanaşmaqlarına, Allah ilə danışib ibadət etmələrinə, ürək sözlərinə və zarafatlarına... Dərdim bu idi ki, sağ qalsam, qayıtdıqda şəhidlərin boş yerlərinə baxıb necə dözəcəyəm? Yalnız bu dərdi çəkib dadanlar, mənim nə dediyimi bilirlər!

Həmişəki kimi, kənddə olduğumuz son gecələrdə, əzadarlıq mərasimləri və şəxsey dəstələri bərpa oldu. Həmin gecə namazdan sonra, qardaşlardan birinin həzin ağlamaq səsi hamının göz yaşlarına səbəb oldu və ağlamaq səsləri hər tərəfdən ucaldı. Adətən, əməliyyat gecələrində Hacı Sadiq Ahəngəran Aşura briqadasının qüvvələrinin arasına gəlirdi və əzadarlıqlarımızda əməliyyatdan öncə onu aramızda görməyə öyrəşmişdik. Amma bu dəfə o yox idi. Döyüşçülər ənənəvi şəxsey dəstələri bərpa etmişdilər. Bu dəstələr əsas komandirimizlə bəyətimizin göstəricisi idi.

Həmin gecə aydın bir şəkildə yadımdadır, duman torpağı islatmışdı və yer palçıqlı və sürüşkən idi. O gecənin yarı qaranlığında döyüşçülərin simasında qərq olmuşdum. Həqiqətən də heç bir oxşama oxuyana ehtiyac yox idi. Döyüşçülər ürəklərinin dərinliyindən; "Hüseyn vay! Ağam vay!" deyir və hönkürərək ağlayırdılar. Həzrət Əbəlfəzlin adı ilə şəərəflənən batalyonumuzda, Qadir Mənafi qardaş məddahlıq edirdi. Həzrət Abbasın (ə) adına çatdıqda, hamının halı dəyişirdi. Döyüşçülər şivən edərək deyirdilər: "Ey qolsuz Əbəlfəzl!"

Batalyonumuzun komandiri olan Seyid Əjdərin son tapşırıqları yadıma düşürdü: "Biz Əbəlfəzl (ə) kimi döyüşməliyik, bu yolda lazım gəlsə, əllərimizi də, qollarımızı da verməliyik..."

Həmin gecə qərribə hislərim var idi ki, arzu edirdim əməliyyatın başlaması ilə və hadisənin cərəyanında iştirak etməklə onlardan ayrılmaq. Ən əzizlərimdən ayrılmaq hissi! O şəhidlər ki, bütün bu illərdə onların yanında idim, indi isə... Hamısı ağımda və könlümdə canlı idilər, amma onları görə bilmirdim. Şəhidləri xatırlamaq məni dəli edirdi.

Yola düşmək vaxtı gəlib çatmışdı. Günün aydınlığında batalyonumuzun komandirinin son sözlərini eşitdikdən sonra, yola düşməyə hazırlaşdıq. Seyid Əjdər Mövlayi də digər komandirlər kimi qüvvələrindən qəhrəmanlıq gözləyirdi və öz döyüşçülərinin ruhunu necə həyəcanlandırmağı çox yaxşı bilirdi.

Tezliklə yük maşınları çatdılar. Qüvvələr yük maşını ilə cəbhəyə göndərməli idilər. Son anlarda döyüşçülər arasında alına bağlanan yazılı parçalar paylandı. Qırmızı parçalar və üstlərinə Əhli-beytin (ə) gözəl adları yazılırdı: "Ya Mehdi! Ya Hüseyn! Ya Əbəlfəzl!" Mənəviyyata elə qapılıb ağlayırdım ki, Əmir gözünü mənə dikib ardıcıl soruşurdu: "Seyid, Seyid Nurəddin! Deyəsən şəhid olmağa gedirsən?!"

–Yox əşşi! Mən şəhid olmayacağam!

–Bəs niyə belə ağlayırsan?

Əmir soruşduqda mən deyirdim ki; "Biz qayıtdıqda, artıq bu döyüşçüləri burada görməyəcəyik. O anlar üçün indidən ağlayıram."

Qərribə vidalaşma səhnələri idi. Döyüşçülər bir-birindən səhvləri, hətta bilməyərəkdən etdikləri səhvlər üçün halallıq istəyirdilər! Döyüşçülərin ruhları necə də cilalanmışdı və bu qönçələrin gedişi ilə həyat necə də boş görünürdü.

Məni tanıyanlar üçün ağlamağım qərribə gəlirdi. Bilirdilər ki, ürəyi yumşaq insan deyiləm və çox çətin ağlayıram. Elə bil həyatının səmərəsi olan övladı ilə görüşüb vidalaşan atanın halında idim. Bilirdim ki, tələfatımız olacaq, amma itkilərimiz kimlərdirlər? Dostlardan kim seçiləcək?

Azan səsi ilə iş başladı. Bir nəfər azan deyirdi və mənasını da izah edirdi. Yola düşmək anlarında bu azanlar, insana qol-qanad verirdi. Ərəbcə çox da yaxşı bilməyən mən və bəzi döyüşçülər üçün həmin anlarda mənası ilə deyilən bu azan çox ləzzət edirdi. Uzaq bir yerdən Ahəngəranın oxşama səsi də gəlirdi. Bir kaset yayımlanırdı ki, onu çox istəyirdim:

Dəfələrlə hücumundan bu BƏƏS şeytan,

Edibdir Dezfulda yüzlərcə yuvanı viran!

Və bu yerinə çatdıqda:

Bir yana düşübdür ana, bədənində qolu kəsik.

Bir yana düşübdür bala, bədənində başı əskik.

Pis vəziyyətə düşürdüm.¹

Get-gedə döyüşçülər yük maşınının arxasına yerləşdilər ki, yola düşsünlər. Bu dəfə maşının qabağında, sürücünün yanında oturmuşdum. Döyüşçülərin vəziyyətindən və yerlərinin darlığından xəbərsiz idim. Məqsəd Ərvəndkənar idi. Yolda topları, tankları və digər ağır silahları gördükdə, sevinirdim. Təchizatın yerbəyer olmağını və bəzən başqa qoşunların qüvvələrini görürdük. Aydın idi ki, "Vəlfəcr-8" əməliyyatı üçün hər baxımdan yaxşı sərmayə qoyulubdur. Ərvəndin yanındakı xurma ağaclarının yanına çatdıq və maşın dayandı.

–Bundan sonrasını piyada getməlisiniz!

Düşdük və batalyon yola düşdü. Hər bir briqada öz müəyyənləşmiş bölgəsində yerləşməli idi. Yolda qayıqları daşıyan maşınları görürdük. Kranları və tankları yerləşdirmək səhnələrini görmək bizə güc-qüvvə verirdi. İki-üç saat öncəki ağlaşmalardan xəbər-ətər yox idi. Hamımız artıq əməliyyatı düşünürdük. Döyüşçülər intizamlı cərgələrdə bir yandan digər yana gedirdilər. Biz də cərgə ilə gedib Ərvənd çayının sahilində olan bir kəndə və xurma ağaclarının arasına çatdıq. Orada üç otaq göstərib dedilər ki, bütün batalyon orada yerləşməlidir. Döyüşçülər otaqlara daxil oldular, amma hamıya yer yox idi və bir hissə bayırda qaldılar. Əmr verilmişdi ki, bayırda heç kim qalmamalıdır. Günortadan sonra idi və hava hələ işıqlı idi.

O şəraitdə məgər Seyid Nurəddin razı olardımı evdə qalıb vəziyyətə və baş verənlərdən xəbər almasın?! Bayıra çıxmağa səy göstərdim, əslində başqa bir işim də var idi. Həmişəki kimi Əmiri səsləyib dedim: "Gəl çıxmaq çölə, görək nələr baş verir?" Çölə çıxdıq, kəndin kənarında və xurma ağaclarının arasında bəzi axar çaylar və su yolları var idi ki, Ərvənddən ayrılıb xurma ağaclarının arasına kimi çəkilmişdi. Bu çayların içinə çoxlu qayıqlar qoyulmuşdu. Orada idik ki, briqadanın bəsicisi qüvvələrindən bir nəfəri gördüm. Bir xurma ağacının yanında, küncdə xəlvətə çəkilmişdi. Onu tanıyırdım. Yaxınlaşdıqda ağladığını gördüm. Bir şəkilə baxırdı, nə isə yazır, bəzən ağlayaraq yazmaqdan əl saxlayırdı. Bir az uzaqda dayanıb ona baxdım. Təxmin edirdim ki, vəsiyyətnaməsini yazır, amma onun əhvalı məni narahat edirdi.² Ona

¹ Dezfulda dəfələrlə bu səhnələr təkrarlanmışdı və mən hər dəfə bu oxşamanı eşitdikdə məsuliyyətimin bir neçə qat artdığını hiss edirdim. Həmişə yanımda daşdığım azsaylı kasetlərdən idi.

² Həmin gün baxmayaraq ki, özüm də nişanlı idim və bir qədər evli dostların vəziyyətindən anlayırdım, amma müharibənin axırına kimi qoymadım ki, kimsə

yaxınlaşdım və yanından keçərkən zarafata kürəyinə əl vurub dedim: "Ay bala, boş ver!" Mənə baxaraq dedi: "Ağa Seyid, vəsiyyətnamə yazmaq istəyirəm!"

–Vəsiyyətnaməni neyniyirsən, inşallah ki, qayıdacaqsan!

Əlində olan şəkilə baxdım. Kiçik və çox gözəl bir qız uşağının şəkli idi!

–Bu kimdir?

Gözünü şəkilə zilləyərək dedi: "Qızımdır!" Onun baxış tərzi mənim halımı xarab etdi. Ona dedim: "İstəyirsənsə şəkili özünlə ön cəbhəyə apara bilərsən!"

–Ağa Seyid! Qorxuram ki, şəkil suda xarab olar.

–Yox, heç nə olmaz!

Bunu dedim amma ürəyim əsirdi və ...

Dalğıcılar ön cəbhəyə nüfuz etdikdən sonra qayıqlarla düşməne hücum etməli idik və suya düşmək ehtimalımız da var idi. Bir yandan da ola bilərdi ki, asanlıqla Ərvənddən keçib düşmənin sahilinə çataq. Ona dedim: "Vəsiyyətnaməni yaz və şəkili də özünlə gətir!" Bir daha soruşdu: "Ağa Seyid! Görəsən onu bir daha görə biləcəyəmmi?"

Halım dəhşət dərəcədə dəyişildi; "Niyə də görməyəsən! Mütləq görəcəksən!"

Bu verə biləcəyim yeganə ümid idi. Onunla sağollaşıb işimin dalınca getdim. Əslində mənimlə Əmir güllə darağı qabı axtarırdıq. Bir daraq qabımız var idi ki, sinəmizə bağlanırdı və yaxşı şey idi. Amma ikimizdən yalnız birimiz onu istifadə edə bilərdi və artıq yeni birini də axtarırdıq. Əmir məni imtina etmək üçün qane etməyə çalışırdı. Davamlı deyirdi: "Axı haradan tapacaqsan?"

–Sənin işin olmasın!

Qərarlı idim ki, necə olur-olsun o güllə darağı qablarından birini də tapacağam. Xurma ağaclarının vəziyyətini görmək də mənim üçün maraqlı idi. Deyəsən Məşhəd qoşununun döyüşçülərinin qaldığı yərə çatmışdıq və onların hamısının bu güllə darağı qablarından varları idi. Həmin yerdə pusquya dayanıb bir fürsət gözlədik ki, onlardan biri güllə darağı qabını çıxarsın. Çox çəkmədi ki, onlardan biri güllə darağı

bundan xəbərdar olsun. Dostlarımdan bir çoxu müharibənin axırına kimi bilmirdilər ki, mən də evliyəm! Bacardığımız qədər ailə, uşaq sahiblərini irəli getməyə qoymurduq. Amma bəzən onlarla bacarmırdıq və ya şərait bunu tələb edirdi ki, irəliləsinlər.

qabını çıxarıb kənara qoydu və dəstəməz almağa getdi. Mən də tez öz güllə darağı qabımızı oraya qoyub onunkunu götürdüm, güllə daraqlarını dəyişib tez oradan uzaqlaşdım. Bir az uzaqda güllə darağı qabını yoxlayırdım ki, gördüm vəsiyyətnaməsini onlardan birinin altına qoyub. Vəsiyyətnaməsini o şəkildə götürməyim insafsızlıq idi. Əmirlə cəld qayıtdıq, gördüm ki, hələ gəlməyib. Tez vəsiyyətnaməsini güllə daraqlarından birinin altına qoyub yenidən gözlədik ki, gələcək ya yox? Davamlı öz-özümə deyirdim: "Güllə darağı qabını götürməsə eybi yoxdur! Amma əgər vəsiyyətnaməsini götürməsə çox pis olacaqdır!"

Batalyonlar getməyə hazırlaşdı. Gəldi və gördü ki, güllə darağı qabı yoxdur, bir az o yan bu yana qaçıb qayıtdı. Amma qərar deyildi ki, öz güllə darağı qabını tapsın! Nəhayət, güllə daraqlarını gördü və onları götürdü. Həmin vəziyyətdə ətrafına baxırdı ki, görsün kimsə onu izləyir ya yox! Digər tərəfdən komandirləri onun başına qışqırdı ki, tez tərəpsin. Nəhayət, məzlum döyüşçü güllə darağı qabını götürüb belinə bağladı. Güllə daraqlarını da yoxladı ki, görsün doludurlar ya yox və həmin an vəsiyyətnaməsini də gördü. Hamımız arxayın olduq. O qaçaraq cərgələrinə doğru getdi və biz də öz işimizin dalınca getdik.

Əmir kəndə qayıtmağımızı istəyirdi. Amma mən bir az o ətrafda gəzişmək istəyirdim. Əmir soruşurdu: "Axı haranı gəzmək istəyirsən!"

–Bura çox maraqlıdır! Gəl gedək!

Getdiyimiz səmtdə qüvvələr körpüləri düzəldirdilər. O körpülərdən daha çox ordu qüvvələri istifadə edirdilər. Elektrik generatorları davamlı işləyirdilər, tanklar manevr edirdilər və bir hissə də ağır maşınların köməyi ilə qayıqları suya atırdılar. Orada çoxlu səs-küy və hərəkətlilik var idi. Hələ hava qaralmamışdı və aydın idi ki, o bölgədən düşmənin sahilinə səs-küy getmir. Bizim olduğumuz bölgədə göz işlədikcə bir metr hündürlükdə bir pərdə çəkilmişdi. Bu pərdə Ərvənd çayının bir neçə metrliyindən çəkilmişdi. Bizim batalyonun yerləşdiyi yer ilə Ərvənd çayı arasında təxminən 200 metr fasilə var idi. Xurma ağacları Ərvəndin uzunluğunda və bizim olduğumuz yerdə nisbətən daha çox idi. Bununla belə İraqın bizi görə bilmə imkanı daha yaxşı idi və onlar coğrafi baxımdan bizdən daha üstün idilər. Bunlara baxdıqda təəccüblənirdik ki, necə olub İraq bizi görmür və heç nə etmir. Orada şiddətli səs-küy var idi, bir neçə nəfər simsiz telefonları hazırlayırdılar. Buldozərlərlə yük maşınları sürətlə yolu hazırlayırdılar. Başqa bir tərəfdə səhiyyə qüvvələri hazırlayırdılar. Həmin hissədə qüvvə sıxlığı

çox idi, onlar ağır maşınların səs-küyündə qışqıraraq fəryad edərək bir-birlərini çağırırdılar. Nigaran idim və öz-özümə deyirdim ki, Allah göstərməsin, düşmən buranı görsə və vursa tələfatımız dəhşətli dərəcədə çox olacaq. Qürub radələrində öz bölgəmizə doğru yola düşdük. Azan səsi xurma ağaclarının arasında yayılmışdı. Namazı camaatla qılmaq üçün şərait yox idi və döyüşçülər hərəsi bir kündə namaz qılırdılar. Bu namaz bir çoxu üçün son namaz idi.

Qəfildən İraqın minaatanları işə başladılar. Bizdən öncə orada olan qüvvələrdən soruşduq: "Bu necə oldu?" Cavab verdilər ki; "Bir müddətdir İraq bu vaxtlarda Ərvəndin sahillərini vurur və yeni bir hadisə deyil."

Neçənci dəfə olaraq güllə daraqlarını və silahlarımızı yoxladıq. Vəsiyyətnamələrimizi öncədən yazmışdıq və olan-qalanımız barəsində arxayın idik! Orada yemək payladılar və yedik. Sonra isə əmr gözləyərək oturduk. Çətin anlar idi. Yalnız Allah bilir ki, o tufanlı gündə dalğıcılar Ərvənddən keçərkən necə şəraitdə idilər. Hava soyuq idi və Ərvənd də dalğalı. Aşura briqadasının Seyyidüş-şühəda (ə) və Vəli-əsr (əc) batalyonları, düşmənin ön cəbhəsinə nüfuz edən dalğıcı batalyonları idilər və İmam Hüseyn (ə) batalyonu ilə Əbəlfəzl və Əli Əsgər batalyonları dəstək batalyonları idi. Hamısı müəyyən olmuş və öz mehvərlərində yerləşmişdilər. Bizim yanımızda 25-ci Kərbəla briqadası döyüşəcəkdi və Fav şəhəri o briqadanın əməliyyat bölgəsində idi.

Ərvəndin qarşı tərəfində bir ziyarətəgah var idi və biz oradan keçməli idik. Əslində bunların hamısı dalğıcıların ön cəbhəyə nüfuzlarının uğurlu olmasına bağlı idi. Biz o saatadək dalğıcıları görməmişdik, amma bütün vücudumuzla dua edib Allahdan istəyirdik ki, Ərvəndi ələ keçirib orada yerləşmələri üçün onlara kömək olsun.

Axşam təxminən saat 10-da döyüş başladı. Aydın idi ki, döyüşçülər ön cəbhəyə çatıblar. Həmin an bizim topxananın atəşi də başladı. Qırx katyuşa raketinin eyni zamanda atılması, toplarla tankların uğultusunun səsi bir-birinə qarışmışdı və xurma bağı bölgəsi bu qədər səs və partlayışdan titrəyirdi. Həmin anlarda yola düşmək üçün hazırlıq əmri də verildi. Hələ tərpənməmişdik ki, qışqırdılar: "İraq kimyəvi raket atdı."

Cərgəmiz sarsıldı və hamı maskalarının dalınca qaçdılar. Bir neçə dəqiqə sonra aydın oldu ki, kimyəvi raket atılmayıb və yenidən qışqırdılar: "Qayıqlara doğru qaçın." Sürətlə Ərvənd sahilinə doğru

qaçdıq. Qayıqlara mindikdə o qədər tələsirdik ki, intizam və quruluş pozuldu və məlum deyildi ki, eyni qayığa minənlər bir taqımın qüvvələridirlər, yoxsa yox? Qayıqlar son sürətlə yola düşüb gedirdilər ki, qüvvələri qarşı tərəfə çatdırsınlar. Qayıqların üzərində işləyənlər kəşfiyyat qüvvələrindən idilər və işlərini yaxşı yerinə yetirirdilər.

Ərvəndin üzərində ikən hadisənin əzəmətini yeni başa düşdük. Düşmənin sahilində şiddətli döyüş gedirdi. Bir yandan topxanalar atəş açırdı, digər yandan da ZSU-23-4 və pulemyot silahları... Qayıqlar xüsusi bir məsafədə düşmənin atəşinə məruz qalırdılar və cəbhənin tamamilə ələ keçmədiyi aydın idi. Düşmənin sahilindən böyük sahil mühafizə qayığı suya şiddətli atəş açırdı, amma döyüşçülərimizi daşıyan qayıqlar yubanmadan irəliləyirdilər. İlk qayıqlar düşmənin sahilinə çatdılar, qərribə səhnə idi. Düşmən sahilin yanında düzəltdiyi süni təpələrdən ZSU-23-4 və ZU-23-2 silahları ilə bizi dayanmadan vururdu. Deyəsən bu təchizatın çoxu orada olan Hava Hücumundan Müdafiənin idi. Amma artıq onları suya tərəf tuşlamışdılar ki, güllələri öz qüvvələrinə dəymirdi, amma suyun böyük hissəsini atəş altında saxlayırdı. Allahın lütfüylə sağ-salamat çatdıq və qayıqlar quruya üç-dörd metr qalmış dayandılar. Tez suyun içinə atıldıq. Aydın oldu ki, dairəvi tikanlı məftil maneələr qayıqların quruya çatmasına mane olub. Necə olursa-olsun, tikanlı məftillərdən keçməli idik. Hava soyuq idi. Sahildə palçıq və bataqlığın arasında dalğıcılarımızı görürdük ki, məzlumcasına ya şəhid olublar ya da halsız və şiddətli yaralanıb qan içində su ilə palçıq arasında suyun üzərində qalıblar.¹

Düşmənin səddi düz suyun yanında, sığınacaqları da dairəvi tikanlı məftil maneələrinin arxasında idi. Sığınacaqlardan bəziləri də qamışlığın içində idi və ilk baxışda görünmürdülər. İraqlıların müşahidə sığınacaqları da var idi və bölgəyə nəzarət edirdilər. Səddən sonra, bölgədə böyük bir torpaq istehkam var idi və buranın sığınacağı

¹ Sonralar dalğic dostlarımızdan eşitdik ki, onlar vaxtından tez düşmənin bölgəsinə çatıb, döyüşün başlamasını gözləmişlər. Həmin dəqiqələrdə düşmənin kor atəşi qüvvələrimizə tuş gəlib və dalğıcılardan yeddi-səkkiz nəfəri orada şəhid olublar. Dalğıcılardan bir neçəsi də suda yaralanıb boğulmuşdu. Beləliklə az sayda dalğic düşmənin ön cəbhəsinə çatıb və az sayları ilə bizim gəlişimiz üçün orada bəzi ərazini düşməndən təmizləmişdilər ki, bu da böyük iş sayılırdı.

yox idi.¹ Qüvvələrin ikinci dalğasının gəlişi ilə bizim vəziyyətimiz daha yaxşı oldu. Görünürdü ki, orada olan İraq qüvvələri ya qorxaq idilər ya da zəif. Çünki biz bir az güllə atdıqdan sonra kütləvi şəkildə sığınacaqdan bayıra çıxıb təslim olurdular. Səddən yuxarı çıxdıqdan sonra qarovul sığınacağına doğru getdim. Bilirdim ki, qarovul bölgələrində ultra-bənövşəyi durbinlər tapmaq olur.² Orada da bir ultra-bənövşəyi durbin tapdım ki, mənim üçün əla idi. Gecənin qaranlığında onunla hər yerə baxıb vəziyyəti görürdüm. Bir saatdan az bir müddətdə Əbəlfəzl batalyonunun qüvvələri o bölgələri düşməndən təmizləyib, təpələrin üzərində olan ZSU-23-4-ləri söndürdülər. İmam Hüseyin (ə) batalyonu da arxadan çatdı. İmam Hüseyin (ə) batalyonunun missiyası ön cəbhədə döyüşmək deyildi. Onlar sürətlə Bəsrənin asfalt yoluna doğru getməli idilər. Oranın duz fabriki ilə fasiləsi az idi. İraqın raket bazası da orada idi və əməliyyatın ikinci mərhələsində oraya doğru getməli idik. İmam Hüseyin (ə) batalyonunun gedişi əsnasında, onlar xurma bağlarından hədəfə alınırdılar. Çünki mehvər tamamilə düşmən əlindən alınmamışdı və tanklar, iraqılı döyüşçülər bölgədə və xüsusilə xurma bağlarında yayılmışdılar. Orada düşmənin üçbucaq torpaq sığınacaqları var idi ki, onun bənzərini öncədən Zeyd bölgəsində görmüşdük. Bu sığınacaqlar bir yandan yolun yaxınlığında idilər və əyri bir şəkildə 200 metr olardılar. Düşmənin qüvvələrinin böyük hissəsi orada yığıılmışdılar və əslində ora düşmən qüvvələrinin dəstək yeri idi. Suyun ətrafını düşməndən təmizləyərkən mühüm bir hadisə baş vermədi. Yalnız əsir düşən iraqlıları gördükdə təəccüblənirdik. Çünki çoxu qarabəniz, arıq və azyaşlı idilər və qətiyyəni öncə gördüyümüz əməliyyatlardakı inadkar və güc-qüvvə sahibi olanlara bənzəmirdilər.

İmam Hüseyin (ə) batalyonu irəliləmişdi və yola çatanadək qətiyyəni döyüşməmək əmri aldığı üçün bir qədər tələfat da vermişdi. Biz də düşmənin ön cəbhəsində idik və bizimlə İmam Hüseyin (ə) batalyonunun arasında düşmən qüvvələrindən nəzərə çarpan miqdarda döyüşçü qalmışdı. Hava get-gedə açılırdı və səhər çağının alatoranında səhnəni daha yaxşı görmək olurdu. Bir yandan Fav Neft Ayırma

¹ Bu torpaq istehkam o bölgədə olan ən qədim təpələrdən idi. Bəlkə də on il qabaq Ərvəndin suyu qalxdıqda quruya irəliləməməsi üçün, bu torpaq istehkamları düzəlmişdi.

² Bədr əməliyyatında da bir durbin tapmışdım, amma kimyəvi bomba zəhərlənməsinə məruz qaldıqdan sonra durbinin necə olduğunu bilmədim.

Zavodu dağıdılmışdı və tüstü ilə od göyə qalxırdı. Bölgənin səmasını qaraldırdı. Favdan şiddətli səs-küy gəlirdi və görünürdü ki, 25-ci Kərbəla briqadasının qüvvələri şəhərə çatıb oranı düşməndən təmizləyirlər. Qərribə həngamə idi. Həmin anlarda sürətlə Fava doğru gedən bir İraq cipini gördük. Dərhal onu pulemyot, qumbaraatan və əlimizdə olan silahlarla hədəfə aldığımız. Təəccüblü idi ki, bunlardan heç biri cipi dayandıra bilmirdi. Maşında yeganə şəxs olan cipin sürücüsü bunlara etinasızca bizə doğru gəlirdi!

–Necə də qorxmazdır bu kişi!

Bu düşüncə ağımdan keçirdi ki, nəhayət cipin təkərlərinə güllə dəydi və dayandı. Sürücü düşükdən sonra anladıq ki, öz qüvvələrimizdəndir. Yaxınlaşmış özünü təqdim etdi. 25-ci Kərbəla briqadasının yüksək səviyyəli komandirlərindən idi. O Fav şəhərini təmizləyən qüvvələrinin yanına getmək istəyirdi. Həqiqətən də Allah-taalanın lütfü idi ki, o qədər güllənin içində sağ qalmışdı. Bizim yanımızda yubanmadı və arxayın olduqda ki, maşın düzəlməyəcək qaçaraq şəhərə doğru getdi.

Səhər saat 9 idi ki, bizim bölük maşın yolunu qorumaq üçün getməli oldu. İmam Hüseyin (ə) batalyonunun missiyası o yolda idi. Əslində 25-ci Kərbəla briqadası və bizim yanımızda döyüşən başqa bir briqada Aşura briqadasının qüvvələrindən bir hissəsi ilə irəlidə yolu bağlayıb onu düşməndən təmizləmişdilər. Amma mövqe elə idi ki, təminat qüvvələri irəliləyə bilmirdilər. İraqlılar yolun o hissəsini şiddətli atəşə tutmuşdular. Oranı qorumaq üçün, iki bölük getməli idi. Biri Hacı Qulunun bölüyü, o biri isə Rəsul Talibinin bölüyü idi.

Öncədən bölgədə olduğu deyilən ziyarətgaha tərəf getdik. İmam Əlinin (ə) səhabələrindən birinin məzarı idi. Günbəzi və kiçik binası var idi. Onu çox təmiz saxlamışdılar. Bu ziyarətgahın yanında yeni qazılmış böyük bir kanal gördük. Şəhərdə yolların yanında su boruları ya da elektrik naqilləri üçün açılan kanallara bənzəyirdi və sanki hərbi istifadəsi yox idi. Oradan yolçuluq başladı. Mövlayi qardaşın istəyinə əsasən, Hacı Qulunun bölüyü sağ tərəfdən, Rəsul Talibinin bölüyü sol tərəfdən yola düşüb oranı düşməndən təmizlədilər. Bölgə xurma ağacları ilə dolu idi və döyüşçülər bu kanaldan yolun yaxınlığına kimi irəliləməli idilər. Sağ tərəf Fava doğru gedirdi və iraqlılar orada elə də müqavimət etmirdilər. Sayları 25-ci Kərbəla briqadasına nisbətən az idi. Buna görə də, o hissəni təmizləmək çox da çətin deyildi və bizim bölüyün qüvvələri məqsədə çatma bildilər və 25-ci Kərbəla briqadasına

qoşuldular. Əslində mən ziyarətgahın yanında qaldım və qüvvələrlə irəliyə getmədim. Döyüşçülər də yolun kənarını təmzilədikdən sonra, ziyarətgaha tərəf qayıtdılar. Amma sol tərəfdə döyüş daha dolaşlıq və çətin idi. Kanalı sol tərəfində iraqlıların sayı çox idi və müqavimətləri bir həddə idi ki, Rəsulun bölüyünün qüvvələri irəliləyə bilmədilər. O hissədə iraqlıların tankları da var idi və bizim döyüşçüləri onunla şiddətlə vururdular. Əslində orada məcbur olduq ki, iraqlılara doğru bir xətt kimi keçid düzəldək ki, təminat qüvvələri oradan keçə bilsinlər. O anlarda iraqlılar tərəfdən iki helikopter bizə doğru gəldi. Döyüşçülər helikopterlərə doğru güllə atırdılar ki, səs-küy ucaldı: "Güllə atmayın, helikopterlərin içindəkilər özümüzkülərdir!" Bir az diqqət etdik və helikopterlər yaxınlaşdıqda gördük ki, öz hava qüvvələrimizdir. "Vəlfəcr-8" əməliyyatında həqiqətən də hava qüvvələrimiz əla işləyirdilər. Əməliyyat günü səhər saat 10-dan bizim helikopterlərimiz əməliyyat bölgəsinin səmasında vuruşurdular. Halbuki öncəki əməliyyatlarda adətən əməliyyatın başlanğıcından bir-iki gün sonra helikopterlər təzəcə görünməyə başlayırdılar və tankları ovlamağa gəlirdilər. Xurma bağlarının arasından helikopterlər raket vurub bayıra çıxdıqda oradan ucalan alovlu səhnəni görmək çox maraqlı idi. Xurma bağları bölgəsində iraqlıların tankları bizim döyüşçülərin arasında ilişmişdi və işləri bitmiş sayılırdı.

Tanklar bölgəsinin yaxınlığında bir ayaqyolu var idi və mənim o şəraitdə ayaqyoluna getməyə ehtiyacım var idi. Amma iraqlılar sanki oranı hədəfə almışdılar! Mən oraya çatanadək ətrafında onlarla mərmə yerə dəydi. Gülməyim gəlirdi! Çətinliklə də olsa gedib qayıtdım. Əmir təəccüblə dedi: "Nə olub gülürsən, ağa Seyid?!"

–Heç nə əşşi! Ayaqyoluna da getməyə imkan vermirlər.

Ziyarətgahın ətrafı daha da qələbəlik olmuşdu. O ətrafda anbar kimi yerlər də var idi ki, döyüşçülərin bəziləri ora da baş çəkirdilər ki, bəlkə bir siqaret tapalar. Briqadada siqaret çəkmək qadağan idi. Amma əməliyyatlarda bu qanun pozulurdu və komandirdən tutmuş sadə qüvvələrə kimi, briqadanın siqaret çəkənləri ifşa olurdular. Günorta radələrində döyüşün şiddəti azalmışdı. Döyüşçülərin bir hissəsi anbarlara doğru siqaret axtarmağa getmişdilər. Səhv etməməyə Rəhim silah-sursat qutusunun qapısını açıqda bir iraqlıyı orada görmüşdü! Yazıq özünü itirmişdi. Heç kim gözləmir ki, silah-sursat qutusundan düşmən qüvvələrindən bir nəfər bayıra çıxa! Dostlar vaxtında onun dadına yetişib iraqlıyı əsir tutmuşdular. Orada Ələddin

Nurməhəmmədzadə və digər dostları da görürdüm ki, İraqın komandir səngərlərinə gedirdilər və adətən daha çox yeni məlumatlar axtarırdılar. Ələddin o vaxt mehəvərin komandiri və briqadanın əməliyyat sxemi rəisi idi. Ziyarətgahın ətrafında komandirlərin izdihamı çoxalmışdı və onlara əməliyyatın davamı barəsində məlumatlar bəyan edilirdi.

Həmin gün, gözəl gün idi. Fevralın 11-i axşam başlayan əməliyyat yaxşı başlamışdı və fevralın 13-ü inqilabın qələbəsi günü olduğundan, sevincimizin həddi-hüdudu yox idi. Öncədən biz fevralın 13-də İraqın raket bazasına hücum etməli idik. Amma həmin bölgə ötən gecə Qum briqadasının qüvvələri tərəfindən ələ keçmişdi və həmin gecə xüsusi bir əməliyyatımız yox idi. Bu Allahın vədəsi idi ki, demişdi – istəsəm güclünü zəiflə təslim edəyəm – həqiqətə çevrilmişdi və hətta bəzi yerlərdə elə ilk mərhələdə əməliyyatın üçüncü mərhələsində ələ keçməsi lazım olan bölgələr də ələ keçmişdi. Ön cəbhəyə ilk nüfuz edən və çoxlu tələfat vermiş dalğic qüvvələrindən başqa qüvvələr, çox az tələfat vermişdi. Bizim qüvvələrdən iki nəfərin yüngül yaraları var idi və İmam Hüseyn (ə) batalyonunun qüvvələrindən də dörd-beş nəfər yaralanmışdı. Amma dalğic dostların macərası başqa bir şey idi. Nə qədər eşidirdiksə, onların məqamı bizim nəzərimizdə daha da ucalırdı.¹

On üçü gecə ətrafımızı düşmənlərdən təmizlədikdən sonra və vəziyyətimiz yaxşı olduqda ziyarətgahın yanında olan kanalda yerləşdik. Həmin gecə istirahət etməli idik, amma o kəskin və soyuq havada yatmaq olardımı! Kanalda sıx bir şəkildə yerləşmişdik və qərar idi ki, kanalın hər iki tərəfindən döyüşçülər qarovul çəksinlər. Axşam gedib iraqlıların əşyalarının içindən göy rəngli şölə ilə yanan, dörd-beş neft sobası tapdım. Bir İraq ədyalı da gətirdim və kanalın içində neft sobasını yandırdıq. Ədyalı orada qoyduğumuz taxtaların üstünə atdıq

¹ Adı Abdullah Şükufa olan bir dalğic barədə eşitdim ki, bəndin arxasında yolda qaçarkən bir iraqlıya çadır və süngü-bıçaqla onu vurur. Həmin anlarda, başqa bir iraqlı çadır və süngü-bıçaqla Şükufanı vurur. O qardaş ilk gələn iraqlının üstünə düşür. Öz qüvvələrimizdən başqa bir qardaş da ikinci iraqlıyı vurur. O da Şükufanın üstünə süngü-bıçağını çıxarmadan düşür! Səhərədək həmin vəziyyətdə qalmışdılar və hamı düşünürdü ki, Şükufa ilk dəqiqələrdə şəhid edilib. Bütün yaralıları göndərdikdə növbə şəhidlərə çatdıqda iraqlının cəsədini Şükufanın üstündən götürdükdə başa düşürlər ki, o hələ yaşayır! Bıçağı onun belindən çıxarıb onu geri aparırlar ki, Ərvənddən keçərkən şəhid olur. Hər dəfə dalğiclərin söhbəti açılanda öz-özümə düşünürdüm ki, belə böyük insanların briqadada yerinin dolması mümkünə düşür.

və kiçik isti bir yer düzəlttik. Yeməyimizi də orada yedik. Yemək çox idi və asanlıqla tapılırdı.

Axşam qərar oldu ki, qardaşlar növbə ilə qarovul çəksinlər və ətrafdan muğayət olsunlar. Qarovul çəkmək belə idi ki, bir yerdə dayanmalı idik və başımızı kanalın içindən yuxarı tutub ətrafı izləməli idik. Yeriməyə və başqa nəşə etməyə ehtiyac yox idi. Demişdilər ki, gecə ikidən dördədək mənim növbəmdir. Amma axşam yatdıqda bir də səhər namazına oyandım. Heç kim məni qarovul çəkmək üçün oyatmamışdı və bildim ki, əziz dostum Əmir mənim əziyyətimi çəkib və məni oyatmayıb. Orada kanalda çoxlu döyüşçülər var idi, amma mənimlə Əmir, Rəhim İftixari və Rza Qolulia ədyalın altında birgə idik. Əmir həmin günlərdə mənə qarşı başqa cür olmuşdu. Məni öncəkindən daha çox istədiyini deyirdi. Ətrafımda çox fırlanır və deyirdi: "Seyid! Yuxuda görmüşəm sən şəhid olmusan, mən tək qalmışdım və möhkəm ağlayırdım!"

Həmin günlərdə bir dəfə yuxudan oyandıqdan sonra qorxu və dəhşət içində mənə dedi: "Seyid! Sən bu gün şəhid olacaqsan!" Gülərək dedim: "İnanmıram!" Amma Əmir israrla başımdan bir neçə tük dartıb qopardı ki, dəftərinin arasına qoysun. Qışqıraraq dedim: "Ay bala, camaatın saçını yolma! Mən necə bəşər olduğumu bilirəm. Mənə heç nə olmayacaq... Dur, get işinin dalınca!"

Amma Əmir ardıcıl deyirdi: "Sən şəhid olacaqsan Seyid! Mən bunu yuxuda görmüşəm!"

Saçlarımı dəftərinin arasına qoydu. O, dəftərini həmişə bel çantasında daşıyırdı və xatirələri ilə sözlərini onun içinə yazırdı.

Əməliyyatın üçüncü günü, bölgə nisbətən daha sakit idi. İraq o günədək düz-əməlli səmt tapa bilməmişdi, amma təyyarələri əməliyyatın ilk günündən bölgənin səmasında görünürdülər və bizim Ərvəndin üzərində olan qayıqlarımızı vurmaq istəyirdilər. Amma fürsət etmirdilər. Çünki öz ZSU-23-4 və ZU-23-2-ləri Ərvəndin yanında, təpələrin üzərində salamat halda bizim əlimizə keçmişdi və Hava Hücümündən Müdafiə üçün ən yaxşı mövqeyə sahib olmuşduq. Ərvəndə doğru şığıyan hər bir təyyarə, hədəfə alınır. Xoşbəxtlikdən bu silahlar əməliyyatın ilk gecəsindəki hücumda sağlam qalmışdılar. Bu silahlar suyun üzərindən 20 metr hündürlükdə idi və onlar üçün sığınacaqə bənzər bir yer düzəlmişdi. Onlar təyyarələri hədəfə almağa can atırdılar. Döyüşçülər də layiqincə bu qənimətlərdən istifadə edirdilər. Biz hər dəfə başımızı qaldırırdıqda, od tutub yanan

təyyarəsindən özünü atan bir pilot görürdük! Yadımdadır ki, "Vəlfəc-8" əməliyyatında bölgəyə təxminən 65-70 arası təyyarə süqut etdi. Düşmənin bizim əleyhimizə istifadə etmək üçün oraya doldurduğu silahların bu böyük uğuru qazanmağımızda ən böyük rolu olmuşdu. İraqın ön cəbhəsində təqribən 10-a yaxın zirehli transportyordan (ZTR) başqa bütün təchizatlar salamat halda bizim əlimizə keçmişdi. ZTR-lərin təkərinin boşalmasına baxmayaraq, döyüşçülər onların vəziyyətinə etina etmədən onlardan istifadə edirdilər.

O bölgədə nigaranlığımıza səbəb olmuş yeganə yer "zirvə"¹ idi. Bizim qüvvələr onun hər iki tərəfindən irəliləmişdilər. Amma o hissə iraqlıların əlində qalmışdı. Düşmən fürsətdən istifadə edib, fevralın 13-cü gecəsində, İraq prezident aparatının təcrübəli mühafizə qüvvələrindən ora yerləşdirmişdi. Bu qüvvələr arxa cəbhə ilə əlaqədə idilər və məlumat alırdılar. Onlar şücaətli və peşəkar olmaları ilə məşhur idilər və onlar haqda nə eşidirdiksə, hamısı düz idi. Nümunəsini ertəsi günün axşam çağında gördüm. Həmin gün mən bir 120 mm-lik topu hazırlayırdım. Əmr verilmişdi ki, on üçüncü gecə yola düşək və mən həmin gün axşam çağından bir topu hazırlayırdım ki, doqquz metrəlik bir anbar onun sursatı ilə dolmuşdu. Mühəribənin ortasında bu anbar mənə bağ evimizi xatırladırdı. Mərmiləri hazırlamaq istəyirdim. Səmt tapmışdım və orada məşğul idim ki, gördüm mühəndislik qüvvələrindən biri bir iraqlı əsiri geri gətirir. İraqlı əsir cüssəli idi və uzun boyu var idi. Ağzında da bir saqqız var idi və laqeyd halda onu çeynəyirdi. Mənə yaxınlaşdıqda gördüm ki, rütbəlidir. Onu bir az işlətmək istəyirdim. Ona dedim: "Bunu hara aparırsan? Mənə ver, ona sursat daşıtdırım." Amma o qardaş dedi: "Yox, özümün onunla işim var!"

–Nə işin var?! Qoy burada bir az işləsin. Özüm onu gətirərəm!

–Yox! Bu indi bu dəqiqə geri getməlidir! Biz dünən gecə dostlardan dörd nəfəri buldozerin üstünə çıxardıq. Amma bir müddət sonra onların yanına getdikdə gördük ki, başları yoxdur! Bu lənətə gəlmiş dünən gecə o bəlanı dostlarımızın başına gətirmişdi!

Daha heç nə demədim. Ağzındakı o saqqız ilə zənnimcə zibil yeyən canavara bənzəyirdi. Qərara gəlmişdim ki, topla işləyim. Buna görə də Seyid Əjdərə dedim: "Mən bu gecə irəli getməyəcəyəm!"

¹ Zirvə əslində hazır torpaq istehkam idi ki, onun uzunluğu təxminən iki km idi. O bölgənin qarşısında iki km kiçik bir yer sayıldığı üçün, ora zirvə deyirdik.

–Niyə?

–Mən səmt tapmışam. O zirvəni vurmaq istəyirəm.

Bir az irəlində olan rabitəçi ilə əlaqədə idim və bir neçə mərmə atmışdım və o da hara düşdüklərini mənə demişdi. Ağa Seyid imtina etməyimə səbəb oldu: "Qoy bu top burada qalsın. Ola bilsin axşam öz qüvvələrimiz irəli getdikdə, bu mərmilər onlara dəysin! Yaxşı olar ki, bu axşam olan əməliyyata hazırlaşasan."

Topun xeyrindən keçdim. Orada Seyid ilə bölgə barəsində söhbət etdik. O, deyirdi: "Bu gecə əməliyyata gedəcəyik."

Ötən gecələrdə dörd tərəfimizi düşməndən təmizləyib maşın yolunda yerləşdiyimizi hesablayaraq, dedim: "Məhvər tamamilə ələ keçib, harada əməliyyat aparacağıq?!"

–Yox, zirvə hələ qalıb. Bu gün axşam çağı yola düşəcəksiniz. Orada hündürlüyü üç metr olan bir torpaq istehkam var. O torpaq istehkamin üzərindən qüvvələri irəli çəkməli və zirvədə toplaşan düşmənlə vuruşmalısınız.

Seyid başqa bir söz demədi. Hamımız düşündük ki, axşam göstərilən torpaq istehkamda, yəni zirvədə olan düşmən qüvvələrinə hücum edəcəyik. Halbuki həqiqət başqa bir şey idi! Əsas plan bu idi ki, bizim iki briqadamız zirvədəki İraqın mühafizə qüvvələrinə iki tərəfdən hücum edib mühasirəyə alacaqdılar və biz sadəcə düşmənin başını qatıb diqqəti özümüzə çəkməli idik. Təxminən tələ kimi bir şey!

Səhərdən İraq get-gedə hərəkətə başlamışdı. Halbuki keçən gecə-gündüz maşın yolunu çox da vurmurdu. İndi isə bölgəyə yeni qüvvələr göndərməyi ilə yanaşı, atəş açmağa da başlamışdı. Amma bizim artilleriya da bekar dayanmırdı. Onlar İraq avtobuslarını bölgəyə yeni qüvvələr gətirəndə hədəfə almışdılar və yolda bir xeyli yanmış avtobus və qüvvələr görünürdülər.

Həmin gün səhər hava daha qələbəlik idi və dostların zarafatla məzhəkələri öncəkindən daha da çoxalmışdı. Zarafatların çoxu düşmənin təyyarələrini izləməyə və onların süqut vaxtlarında baş verirdi. Bizim Hava Hücumundan Müdafiəmizin fəaliyyəti həqiqətən əla idi və bizim gözümüz göyde ovlanmış təyyarələri axtarırdı ki, arxa cəbhənin kimyəvi bombardmana məruz qaldığı da qulağımıza çatdı. Bir az maskaları axtardıq, amma fasiləmiz çox idi və bizim bölgə hələ kimyəvi təsirə məruz qalmamışdı. İmam Hüseyn (ə) batalyonunun

qüvvələrinin də duz fabrikinə doğru irəliləmək xəbəri gəlib çatdı.¹ Həmin gün axşam çağınadək özümüzü məşğul etdik. Hara gedirdimsə, Əmir də yanımda idi. Eşitmişdi ki, o gecə əməliyyat gecəsidir və davamlı qulağıma pıçıldaırdı: "Seyid! Sən bu gecə şəhid olacaqsan." Neçə dəfə dedim: "Qorxma, heç nə olmayacaq!" Amma o ciddi bir şəkildə təkrarlayırdı.

–Əmir! O qədər deyəcəksən ki, bu gecə mənə nəşə olmağına özüm də inanacağam və axırda nəşə olacaq. Beləliklə əməliyyat əsnasında da heç nə edə bilməyəcəyəm. Ay qardaş!

Qəribə idi ki, o hay-küydə öz problemlərim yadıma düşmüşdü. Mühəribə zamanı Allah insanın yadına ailə problemlərini salmasın! Bu xatırlatma insanı pis saxlayır, şeytan işə başlayır və insanı qıfıllayır! Əmirin sözlərini bir yandan eşidirdim və digər yandan da ailəm yadıma düşürdü və axırda deyirdim: "İndi qoy görək nə baş verəcək!"

Qürub çağı kanalın içində yenə həmin sobanı yandırdıq. Axşam saat 9-la 10 arası yola düşməli idik. Amma hər tərəfdən səs eşidirdik ki; "Hazır olun... Hazır olun."

Əmir yanımda idi. Ona dedim: "Mən yatıram, yola düşmək vaxtı çatdıqda məni oyat."

Əmirin "yaxşı" sözünü eşitdim və bükülüb sobanın yanında yatdım. Bir saatdan az yatdım, amma oyandıqda ürəyim şiddətlə döyünürdü. Yuxuda görmüşdüm ki, Əmir o gecə şəhid olur. Elə bir yerdə şəhid olur ki, onun cəsədini gətirmək də mümkün olmur. Dilim-dodağım qurumuşdu və ürəyim şiddətlə çırpınırdı. Əmirə baxa-baxa qaldım, amma yuxuda nələr gördüyümü ona demədim. Heç ürəyim gəlmirdi ki, Əmirin şəhadətindən söz açım, qaldı ki, onu düşünmək. Bu qısa müddətdə yatmaqdan peşman olaraq, yola düşməyə hazırlaşdıq.

–Qalxın... irəli gəlin!

Dostlar bir cərgə təşkil etdilər və zirvəyə doğru yola düşməyə başladılar. Bir neçə dəqiqə sonra elə bir yerə çatdıq ki, buldozərlər torpaq istehkamları düzəldirdilər. Hər şeydən öncə, yüksək təzyiqli elektrik naqilləri üçün olan böyük dirəklər gözümə çarpdı. Cəbhəyə çatan kimi dirəkləri oriyentir seçdim. İraqlıların cəbhəsinə doğru getdiyimiz üçün, itməkdən qorxurdum. Amma o dirəklər oriyentir olaraq yolun ən yaxşı işarəsi idi.

¹ Zirvə alındıqdan sonra, duz fabriki bizim qüvvələrin əlinə keçdi.

Yola düşdüyümüz ilk anlardan, İraq zirvəyə gətirdiyi tank və topxana ilə, bölgəni şiddətlə atəşə tutmuşdu. Amma biz bu atəşə etina etmədən irəliləyirdik. Əslində sevinirdik ki, bu əməliyyatda nə isə etməyə və qələbədə şərik olmağa bizə fürsət verilib. O vaxtadək ön cəbhəyə nüfuz etmiş dalğıcılardan başqa, digər qüvvələr düşmən tərəfindən xüsusi bir müqavimət ilə qarşılaşmamışdılar və bizim işimiz əraziləri düşməndən təmizləmək həddində idi.

Bir neçə dəqiqə o böyük torpaq istehkamın arxasında qaldıq. Həmişəki kimi Əmir yanımda idi. Həmin dəqiqələrdə anladım ki, silahlarımızdan birini unutmuşuq. Xatırlamıram ki, Əmirin silahı idi, yoxsa mənim. Xülasə, iki nəfərə bir silahımız var idi. Əlimə bəhanə düşdü ki, Əmirin qarşısını alım. Əmr etdim: "Əmir! Sən biz qayıdana kimi burada qal!" Əmir isə od üstündəki üzərlik kimi qərarlı idi: "Yox! Yox! Mən irəliyə getməliyəm. Bu əməliyyatda olmaq istəyirəm! Görək..." O bunları dedikcə qəlbim daha da nigaran olurdu. Qəlbimin dərinliyindən istəyirdim ki, bir hadisə baş versin və Əmir o gecə irəli getməsin. Silahı bəhanə etdim, amma Əmirin israrı o qədər çox idi ki, mənə qələbə çaldı. Davamlı deyirdi: "Seyid, mənim üçün bir silah tap. O qədər xahiş etdi ki, axırda dediyini etdim. Əmirin iztirabını belə görməyə ürəyim dözmürdü. Orada silahı olan bir sanitar gördüm. Yanına gedib dedim: "Qardaş! Sən sanitarsan, yoxsa atıcı?"

–Mən sanitaram!

–Onda silahını ver mənə!

Bir az mənim üzümə baxıb sonra silahını verdi. Əmir silahı əlinə götürdükdən sonra fikrim-zikrim onun yanında qaldı. Ağır anlar idi. Diqqətimi Əmirdən yayındırmaq istəyirdim. Bir az uzaqlaşdım. Qüvvələr manqaya düzülüb yola düşmək istəyirdilər. Simalar görüləsi idi. Sanki hücumun ilk gecəsi idi. Əmirin yanına qayıtdıqda gördüm ki, onunla dörd nəfər çiyin-çiyinə dayanıblar. Əmir Maralbaş, Rza Qululia, Rəhim İftixari və Mehdi Məhəmmədi və başqa bir nəfər əllərini bir-birinin üstünə qoyublar. O beş nəfəri o vəziyyətdə gördükdə ürəyim üzüldü! Öncədən də bu əhd bağlamalardan görmüşdüm. Amma o gecə gördüyüm yuxudan sonra, Əmiri orada görməyi qətiyyənlə istəmədim. Məni gördükdə dedilər: "Ağa Seyid, sən də bura gəl!"

–Nələr olur?

–İstəyirik ki, kim bu gecə şəhid olsa, digərlərimizi şəfaət etsin!

Guya fəzanı dəyişmək istədim: "Hələ heç nə olmayıb şəhid olmaq fikrindəsiz?" Orada qəhər məni boğurdu. İlahi, bu gecə nələr baş verəcək?

Yola düşmək vaxtı gəlib çatdı. Mən baxışımla elektrik dirəyinə işarə qoydum. Hərəkət qaçaraq və cərgə ilə olmalı idi. Hələ yola düşməmişdik ki, bizim şəhərdən olan Seyid Məhəmməd İzədxah yanıma gəldi. Bir müddət idi ki, ətrafımda gəzinirdi və məndən əl çəkmirdi. O deyirdi: "Sən hara getsən, mən də səninlə gələcəyəm. Axı sən harada olsan, ora heç nə olmur!"

Manqa hərəkətə başladı. Fikirlərimi hər şeydən uzaqlaşdırmağa çalışırdım. Manqanın arxasınca torpaq istehkamdan keçdim. Artıq İraq bölgəsində qaçırdıq. Böliyün komandiri olan Hacı Qulu Yusifpur bizimlə idi və Əbəlfəzl batalyonundan da iki bölük arxamızca gəlməli idilər. Sürətlə zirvəyə doğru qaçırdıq. Bir az irəlidə bir torpaq qəlibə çatdıq ki, adını torpaq istehkam qoymaq olardısı, yarım metr hündürlüyü var idi. Orada bir an belə dayanmadan keçib qaçaraq düşməyə doğru getdik. Yer hamar idi, dümdüz və heç bir eniş-yuxuşu olmadan. Heç kimdən səs-səmir çıxmırdı. Yaxşı irəliləyirdik. Amma bir anda bir səhv baş verdi. Səhv, işıqlı güllələri olan tapança verilmiş bir nəfərdən idi. Biz cəbhəyə çatıb torpaq istehkamı ələ keçirdikdən sonra o işıqdan istifadə etməli idik. Amma o həmin anda, vaxtsız və yersiz olaraq işıqlandırıcıyı vurdu. Səhvin səbəbi hər nə idisə biz tərəfdən havaya bir işıqlandırıcı atıldı və əməliyyat vəziyyətində və hazır olan irəqlilər, dərhal bölgəni atəşə tutdular. Atəş o qədər şiddətli idi ki, bizim bütün qüvvələrimizi elə ilk anlarda yerə sərdi! Düşmənin silahları üç cür atəş edirdi: "Uzanmış, oturaq və ayaq üstə hədəfləri vurmaq üçün nizamlanmışdı. Uzanmış hədəfə tuşlanan atəş sürünən döyüşçülərə dəyirdi. Oturaq atəş döyüşçülərin qarnına, yaxud yarı əyilmiş qaçanlara dəyirdi. Üçüncü növ atəş isə, ayaq üstə qaçanların başını və boğazını hədəfə alırdı. Qəribə anlar idi. Öz-özümə düşündüm ki, hamı öləcək. Yerə yapışmışdım. Güllələrin səsi qulaqbatırıcı idi, amma ürək döyüntülərimi eşidə bildirdim. Ətrafıma baxdım. Heç kim tərpənmirdi. Hamı yerə sərilmişdi və hansına əl vururdumsa, yavaşca tərpənirdi. Dəli olmuşdum, düşünürdüm ki, ən qısa zamanda özümü hamıdan irəlidə qaçan Əmir və Rəhimə çatdırmalıyam. Çətinliklə yerdən qalxa bildim. Gördüyüm yuxunun yozulmuş vəziyyətini görməyəmi gəldirdim?! Artıq güllələrə etina etmirdim. Onların da sanki mənim barəmdə bir missiyaları yox idi! İrəlidə Əmiri tapdım. O və əl-

ələ verib əhd bağladığı bütün dostları bir-birinin yanında yerə yıxılmışdılar. Niyə belə oldu? Niyə belə Əmir?... Başını üstə oturdum. Dayanmadan onu çağırırdım: “Əmir, Əmir...” Başını qaldırdım və dizlərimin üstünə qoydum. Ürəyim parçalanırdı, hər şey qurtarmışdı. Əmirin ağzından nazik isti qan axırdı. Necə də Əmiri çox istəyirdim... Necə də Əmiri çox istəyirdim... Həmin inanılmaz vəziyyətdə Rəhimi və Rizanı da gördüm və s. Özlüyümdə düşündüm ki, o beş nəfərin artıq şəfaətə ehtiyacları yoxdur, çünki hamısı birgə getdilər. Baxışım bölgədə fırlanırdı. Sanki bu səhnəni və işıqlandırıcı güllələri, atəşi, toz-torpağı yuxuda görürdüm. Boğulmaq hissi keçirirdim. Elə bir həddə ki, artıq orada qala bilmədim. Əmirin dəyərli başını torpağın üzərinə qoyub ayağa qalxdım, geriye gəldim. Həmin yolda Hacı Qulunu gördüm. O bəla səhrasında güllələrin işığı və düşmənin amansız yağan atəşi altında gözümlə onun üzünə zillənib qaldı. Güllə üzünə dəyib yanağını dağıtmışdı. Amma o hələ də ayaq üstə dayanıb döyüşçülərini sahmana salmaq istəyirdi. Danışdıqda ağzından qan fışqırırdı. Həmin gecə daha nələr görməliydim?! Orada bölüyümüzün çaparı Məcid Kəhturini gördüm ki, bir anda atəş onu əhatə etdi. Bədəninə təxminən iyirmi-otuz güllə dəymişdi və o məzlumcasına odun içində yanırırdı. Çox pis yer idi ora. İxtiyarsız geri gəldim. Həmin torpaq istehkama ki, bizə demişdilər hündürlüyü üç metrdir, lakin biz gördük ki, hündürlüyü yarım metrdən çox deyil. O torpaq istehkamdan zirvəyə doğru təxminən 500-600 metr irəliləmişdik və indi mən həmin yolu vəsfi mümkün olmayan bir vəziyyətdə qayıdırdım. O hamar bölgədə və şiddətli atəşin içində özümüzü torpaq istehkamın arxasına çəkməseydik, orada sağ qalmaq mümkün deyildi. İraqlılar qarşılarında olan bölgəyə tamamilə hakim olduqları bir kanala yerləşmişdilər. Həmin vəziyyətdə dostlardan birinin səsini eşitdim.

–Nə olub?

–Ayağıma güllə dəyib.

O, Səməd İqdamniya idi.¹ Yanına gedib onu torpağın üstündən çəkdim. Çətinlikdə də olsa onu sürüyərək torpaq istehkamın arxasına çatdırdım. Torpaq istehkamın arxasında olan döyüşçülərin çoxu cərgənin axırında gələnlər idi. Onlar atəşin başlaması ilə, tez özlərini torpaq istehkamın arxasına çatdırma bilməmişdilər. Onlar yalnız başları üçün torpaq maneənin içində bir deşik açmışdılar ki, amansız güllələrdən

¹ İllərdir Hacı Səməd İqdamniya ilə Təbrizin tibb universitetində iş yoldaşiyam.

amanda qalsınlar. Həmin anda taqımlardan birinin komandirini gördüm ki, irəliyə gəlməyib orada qalmışdı. Mənə çatdıqda simsiz telefonu mənə tərəf tutub dedi: "Ağa Seyid! Sən Allah gəl Seyid Əjdərlə danış, gör nə deyir?" Ona əsəbləşdim. Çünki görmüşdüm Hacı Qulu necə yaralanıb və həmin vəziyyətdə qüvvələri necə yığır. Onun taqımının komandirlərindən ikisi, çaparı və müavinlərinin hamısı şəhid olmuşdular. İndi isə bu komandir canının qorxusundan yerə yığılıb yalvarırdı ki, mən batalyonun komandiri ilə söhbət edim. Ona etina etmədən oradan uzaqlaşdım və bir az getdikdə, şəhərimizdən olan Seyid Məhəmməd İzədxahı gördüm. Mən pərişan və əsəbi idim, o isə soruşurdu: "Ağa Seyid, indi mən neyləyim?"

–Neyləyəcəksən! Dur mənə bax! Dur qumbaraatanla vur da!

Yazıq əslində qumbaraatan idi, lakin pis vaxtı məndən çarə istəyirdi. Yanından keçdim və bir an sonra o da yıxıldı! Başı üstə getdim, anında şəhid olmuşdu. O gecə anbaanı ağrı və əzabverici idi. Döyüşçülər qətlə olurdular və azsayda sağ qalanlar bu acı səhnələri görürdük. Gördüm ki, yeganə görə biləcəyim iş budur ki, vəziyyət haqda batalyonun komandanlığına məlumat verim. Baxmayaraq ki, taqımın o komandirindən əsəbi idim, amma rabitə cihazını ondan alıb batalyonun komandiri ilə söhbət etdim. Şəraiti Seyidə dedim və axırda əlavə etdim ki: "Nə desəniz onu edəcəyik!"

Seyid Əjdər mənə dedi: "Ağa Seyid! Yaralıları geri göndər. Orada olanlar da orada qalsınlar. Özün də geriyyə, torpaq istehkamın arxasına gəl. Mən Gəncqahini və qüvvələri göndərəcəyəm. Onları iraqılara tərəf yönəlt."

Bu əmrədən sonra dostlara dedim: "Kim yaralıdırsa, özünü geriyyə çatdırın."

Yaraları yüngül olanlar ağır yaralananlara yardım edərək geriyyə qayıtdılar. Yavaş-yavaş ora xəlvət oldu. Artıq üç-dörd nəfərdən başqa heç kim qalmamışdı. Üç-dörd nəfərlə birgə o yan, bu yanda öz qanı içində yatan şəhidlər də var idi. Özüm də yanından yola başladığımız torpaq istehkamadək geriyyə qayıtdım. Gözlədim ki, Gəncqahi və digər qüvvələr gəlsinlər. Onlar birinci və ikinci bölüyün on-on iki nəfər güclü qüvvələrindən idilər və birinci bölüyün komandir müavini də onlarla idi. Gəncqahi Ərdəbil döyüşçülərindən idi və onu tanıyırdım. İrəliyə getmək istəyirdilər və şərait barədə məndən soruşdular. İrəlidəki vəziyyəti izah edərək soruşdum: "Bu vəziyyətlə niyə gedirsiniz?" Gəncqahi dedi: "Ağa Seyid deyib, biz də getməliyik!"

Yolu göstərdim və onlar yola düşdülər. İnanmırdım ki, sağ qayıda bilərlər. Onlar öz komandirlərinin əmrini yerinə yetirmək üçün, dirənmədən cəhənnəm atəşinin ortasına getdilər.¹ Gəncqahi və qüvvələri getdikdən sonra, orada torpaq istehkamın yanında qaldım. Başqa bir-iki nəfər də irəlindən geri qayıtdılar. İraqın düz üstümüzə açılan güllə atəşi davam edirdi və topxanası da şiddətlə işləyirdi. O anlarda hiss edirdim ki, Əmirdən doymamışam, o məni özünə tərəf çəkirdi. Tək-tənha zirvəyə doğu yola düşdüm. Cərgənin ilk sıralarında olan Əmirin şəhadət yeri iraqılardan cəmi beş metr aralı idi. Qəribə halım var idi, silahsız, qumbarasız, o acı gecənin soyuğunda irəliyə gedirdim. Sanki yalnız ayaqlarım məni Əmirə doğru aparırdı. Hətta bilmirdim ki, ayağıma nə vaxt qəlpə dəymişdi. Həmin anlarda mənim üçün yeganə önəmli olan şey Əmirin yanına çatmaq idi. Sanki ayaqlarım yolu, dumanlı görən gözlərimdən daha yaxşı tanıyırdı. Nəhayət çatdım. Əmirin yanında diz çökdüm və üzünə baxdım. Gözəl gözlərini bağlamışdı. Həmişəlik. Hiss etdim ki, iraqılılar qumbara atırlar. Qumbaralardan biri şəhidlərin arasına düşdü. Rzanın belində qumbaraatan var idi və qumbaranın partlayışı ilə qumbaraatan mərmiləri də partladı. Bir an anladım ki, şəhidlərdən birinin bədəni yanır... O ağır fəzada yanmış ətin qoxusu, qan və barıt qoxusu ilə qarışmışdı. Mən çarəsiz qalmışdım ki, nə edim? Əmiri necə buraxıb qayıdım? Qalacağamsa necə qalım? İlahi, nə edim?! Bədənim get-gedə soyuyurdu və ayağımın yarasından vücudumda əzab yayılırdı. Amma fikrim yalnız Əmirin üzərində qıfıllanmışdı. Yuxum necə də tez çin oldu. Bəzən düşünürdüm ki, yetər, onu qoyub geri qayıdım və bir dəqiqə sonra düşünürdüm ki, Əmirsiz hara gedim? Orada qalıb görüm Allah mənim üçün nə istəyir?! Zaman mənimlə çətin davranırdı. Heç vaxt belə qəm-qüssə içində giriftar olmamışdım. İndi artıq bütün dərdim bu idi ki, birdən geriyə qayıdaram və Əmirdən heç bir ünvan tapmaram. Ora elə bir bölgə idi ki, təxmin edirdim ki, şəhidlərin pak cəsədini bu tezliklə buradan aparmaq mümkün olmayacaq. Qəribə idi

¹ Sonralar eşitdim ki, onlar iraqılıların kanalının yaxınlığında olan maşın yoluna kimi gediblər. Və son nəfərə kimi vuruşaraq hamısı şəhid olublar. Onlar maşın yoluna çatmışdılar, amma bu işin də faydası yox idi. Çünki əslində hədəf bölgəni almaq bizim batalyonun missiyası deyildi. Mən bunu sonralar anladım. Biz sadəcə düşmənin başını qatmalı idik ki, zirvənin iki tərəfindən digər briqadalar vasitəsilə iraqılılar mühasirəyə alınsınlar və bu önəmli iş Əbəlfəzl batalyonunun qüvvələrinin çox sayda məzlumcasına şəhid verməsi bahasına həyata keçdi.

ki, o dəqiqələrdə mənim üçün heç bir hadisə baş vermədi. Ətrafıma baxırdım, heç kimi görmürdüm. Şəhidlərin hələ də isti olan cəsədlərindən başqa heç nə yox idi. Hətta iraclıların mənə yaxınlığı da mənim üçün önəmli deyildi. Sanki məni görmürdülər. Ya da özünü yavaş-yavaş təsəlli verən bir ruh görürdülər. Ayağa qalxdım və son dəfə olaraq başımı Əmirin mehriban üzünə qoydum. Mənim göz yaşlarımla Əmirin qanı qarışmışdı... Bu mənim ömrümdə olan ən ağır vidalaşmaq anları idi.

Axsayaraq öz torpaq istehkamımıza doğru qayıtdım. Çox yol gəməmişdim ki, kiminsə məni hədəfə aldığını hiss etdim. Ona tərəf qayıtdım və ilk gördüyüm şey, sarğıya sarılmış bir baş idi. Bildim ki, özümüzlükdəndir. Uca səslə dedim: "Mən Seyid Nurəddin Afiyəm!" Cavab yerinə ağlamaq səsinə eşitdim.¹ Ona tərəf getdim. Ağlayaraq məni səsləyirdi: "Ağa Seyid.."

–Nə olub?

–Ağa Seyid, mən itmişəm.

–Eybi yoxdur! Mən yolu tanıyıram. Dur gedək.

O baş hissəsindən yaralanmışdı və özü öz başını sarğıyla sarımışdı. Hər an ağrısı daha pisləşən ayağımın yarasını düşünürdüm. Öz qüvvələrimizin yanına çatmaq üçün birgə yola düşdük. Əməliyyata yola düşmədən öncə, yolu bəzi işarələrlə yadda saxlamışdım. Amma fikirlərim o qədər pərişan idi ki, heç nə xatırlamırdım. Və əslində yolu tamamilə əksinə gəldirdim. Və hər addımla iraclılara daha da yaxınlaşırdım. Yanımdakı dost dedi: "Ağa Seyid, sən bu yolu tanıyırsan?"

–Hə tanıyıram, gəl.

Mən irəlində idim və o dalımca gəlirdi. Amma bir neçə addım qabağa getdikdə, qarşıdan gələn və kölgəsini gördüyüm tank bizi atəşə tutdu! Yerə oturuq. Yavaşca dedi: "O İraq tankıdır?"

–Deyəsən hə...

–Demək ki, ora iraclıların səmtidir!

–Hə! Biz tərsinə gəlmişik. Geri qayıtmalıyıq.

Yenidən həmin yerə qayıtdıq. Oraya çatdıqda ona dedim: "Mənə bax, mənim qayıtmağa həvəsim yoxdur. İndi yadıma gəlmir ki,

¹ O, İlyas Səbzənə idi. İndi Təbrizdə Taliqani xəstəxanasının işçisidir. Bəzən bir-birimizi görürük və o səhnəyə görə onu ələ salıram.

döyüşçülər hansı tərəfdəirlər və yol hardandır. Mən burada qalacağam."

Sonra iraclıların top mərmisinə məruz qalaraq deşilən iki çuxura işarə edərək dedim: "Sən birinə gir, mən də o birinə." Qalmağ barəsində şübhəli idi: "Yenə bura top vuracaqlar. Bu dəfə bizim üstümüzdə düşəcək!"

–Yox! Buranı bir dəfə vurublar. Daha vurmayacaqlar... Vursalar da bura düşməyəcək.

Amma o qalmağ istəmirdi. Dedi: "Yox ağa Seyid, mən gedirəm!"

–Xoş gəldin hara istəyirsənsə get!

Həqiqət bu idi ki, artıq məndə hal və həvəs qalmamışdı. Yalnız zamanın keçməsinə və nələr baş verəcəyini görmək istəyirdim. Bir yandan da ayağımın yarası qanaxma verirdi və onu bağlamağa da hövsələm yox idi. Çuxura atıldım. O da üç-dörd addım gedib yenidən qayıtdı. Narahatlıqla deyirdi: "Axı mən hara gedim sən burada qalmısan?"

–Onda burda otur, səhər açıldıqda bizim torpağ istehkamin harada olduğunu aydın olacaq. Onda yola düşərik.

–Ay bala, gecə gəlib bizi tapacaqlar!

–Qorxma! Əsir düşməyəcəyik.

Bunu dedim, sonra xatırladım ki, yanımda heç bir silahım yoxdur. Ayağa qalxıb o ətrafdan bir silah tapıb yenidən çuxura girib oturdum. Ağrı və yorğunluq vücudumu bürümüşdü. Torpağa söykənmişdim və gözüm səmaya baxırdı. Ulduzlar hələ də parlayırdılar. Keçən günləri düşünürdüm. Həmin günlər ki, Əmirlə təzəcə dostlaşmışdım. Xatirələrimiz, gülüşlərimiz, göz yaşlarımız və sözlərimiz. Hamısı bir-bir gözümün önündən keçirdilər. Dost olduğumuz gündən bu yana şəhərdə və cəbhədə hər yerdə işimiz olduqda, birgə idik. Hətta xəstəxanada, necə də mətanətli və can yandıran idi Əmir! Necə də sadə və tez getdi. Mənim şəhadətimə dözümlü olmadığını deyirdi, bəs mən necə? Mənim onun şəhadətinə dözümlü var. Bu gecə, necə gecədir İlahi? Gözümü parlayan ulduzlara dikmişdim, göz yaşı və ağrı içində Allah-Allah etdiyim anlarda, başım aşağı düşdü. Baxışlarım səmadan yerə endi və qəfildən düz mənim qarşımda olan elektrik dirəyində dayandı. Yadıma düşdü ki, yola düşdüyümüz vaxt həmin o elektrik dirəyini işarə qoymuşdum. Görünürdü ki, Allah o qədər itkin düşməyimizə razı deyildi. Çuxurdan bayıra çıxıb dostuma dedim.

Ayağa qalx, yolu tapdım. O dedi: "Ağa Seyid! Bayaqqı kimi olacaq ha! Səhərə kimi gözləyək."

–Yox! Təyin etdiyim oriyentiri görürəm. Ayağa dur gəl.

Bu dəfə onun növbəsi idi ki, tərs davransın: "Mən gəlmirəm Seyid!"

Heç nə demədim. Axsayaraq yola düşdüm və anladım ki, o da arxamca gəlir. Gəlib bir neçə dəqiqə sonra torpaq istehkama çatdıq. İlk gecə oradan yola düşdüyüm torpaq istehkama. Oranın xəlvət olması məni nigaran etdi. Bəlkə döyüşçülərimiz bu bölgədən də geri çəkiliblər?

Dostumun səsi də ucalmışdı: "Ağa Seyid! Gördün bura da iraqlılarıdır? İndi bu dəqiqə qarşımızda peyda olacaqlar!"

–Yox! Əminəm ki, bura öz torpaq istehkamlarıdır. Dünən gecə buradan yola düşdük, amma gözlə görüm, bunlar haradadırlar?

Qabağa getdik və ikinci torpaq istehkamdan keçdikdə, simsiz telefonun səsini eşitdim. Qulağımı söykədim və bu dəfə Seyid Əjdərin səsini tanıdım. Çox çəkmədi ki, öz dostlarımızın yanına çatdıq. Seyid Əjdər yaralı olduğumu gördü, amma görünürdü ki, narahatlığının şiddətini anlamayıb. O sevincək görünürdü, qəhərli və narahat səsle dedim: "Bəli! Bizi qabağa göndərdin. Hamı qətlam oldu və özün burda şadsan!"

–Yox! Siz çox böyük bir iş görmüsünüz!

–Biz? Biz qabaqda böyük iş görməmişik. Təkcə bunu gördük ki, iraqlılar döyüşə başladıda dostların hamısı yerə yıxıldılar. Biz bu qədər tələfat verdik. Siz...

–Əvəzində iraqlıları arxadan mühasirəyə saldıq!

Orada macəranı təzə anlamağa başladım.

Bilmirəm ki, bizim bölüyün qüvvələri o vəziyyətdə məzlumcasına düşməyə yem olmasaydılar, düşməni mühasirə etmək planı səmərəli olacaqdı, yoxsa yox? Bizim 90 nəfərlik bölüyümüzdən təxminən 70-80 nəfər arası şəhid ya da yaralı idi. Əslində bizim bölüyümüz orada sarsıldı. Sağ qalanların çoxu da bölüyün komandiri olan Hacı Qulu kimi dərin yaralara mübtəla olmuşdular. Hacı Qulu da bilmirdim haradadır.

Seyid mənim vəziyyətimdən təzə xəbərdar olmuşdu. Əmiri necə də çox istədiyimi bilirdi. Bəlkə də buna görə, müqəddiməsiz Əmiri məndən soruşdu: "Əmirdən nə xəbər?"

–"Əmir şəhid oldu!" Komandirimiz dedi: "Allah ruhunu şad etsin!"

Aram təkrarladım: "Bəli! Allah Əmirin ruhunu şad etsin!"

Qəlbim təlatümə düşdü və əlim hər şeydən üzüldü. Hətta Əmirin cəsədindən! Oradaca bir Təcili Yardım maşını gəldi və ayağımı bağladı. Seyid geri qayıtmağımı istəyirdi, mən isə istəmirdim. O və digər döyüşçülər israr edirdilər, mən isə inkar!

–Niyə getmək istəmirsən, Seyid?

–Qalıb iraqlıları görmək istəyirəm. Əmiri geri gətirməyincə, özüm də qayıtmayacağam.

Yenidən Seyid Əjdərin özü gəlib mənə söz verdi ki, Əmiri geri gətirəcək. Nigaran idim: "Ağa Seyid! Mən geri getmirəm. Öz gözlərimlə görməliyəm ki, Əmirin cəsədini geri gətiririk. Əmin olmayınca buradan getməyəcəyəm."

–Axı indi olmaz! Amma səhər mütləq iraqlılar qalxıb özlərini təslim edəcəklər. O vaxt bütün dostlarımızı geri gətirəcəyik. Əmirin cəsədini də gətirəcəyik.

Seyid Əjdər çox çalışdı, amma məni qane edə bilmədi. O pərişan və ümitsiz vəziyyətlə qaldım. Amma səhərə yaxın halım pisləşdi. Şiddətli qanaxmaya görə dəhşətli şəkildə titrəməyə başladım ki, ona qələbə çala bilmirdim. Elə bir həddə gəlib çatdım ki, dostlar məni qucaqlarına alıb yeni çatan Təcili Yardım maşınına qoydular ki, digər yaralılarla bölgədən uzaqlaşım. Amma hələ ağlım başımda idi. Təcili Yardım maşını Məşhəd briqadasının idi.

Bizi Tibb Məntəqəsində, Ərvəndin kənarında, sarğıya sarıb yenidən Təcili Yardım maşınına qoydular. Maşın Ərvəndin yaxınlığına kimi gəldi. Yaralıları qayıqlara qoyurdular ki, Ərvənddən keçsinlər. İlk Təcili Yardım maşınında dedim: "Qardaş, mənə heç nə olmayıb! Sadəcə bir-iki iynə vurun ki, ayağa qalxa bilim və irəliyə gedə bilim."

–Yox qardaş! Sən geri qayıtmalısan!

Ərvəndin yanında işləyənlər yaralıları ehtiyat və hörmətlə qayıqlara qoyurdular. Və əslində bu qədər hörmət vəzifələrini yerinə yetirməklə yanaşı "Vəlfəcr-8" əməliyyatının böyük qələbəsinə görə idi. Onun xəbəri hər yerdə yayılmışdı. Hava aydınlaşmışdı və biz Təcili Yardım maşınında, Ərvəndin yanında yenidən həkimlərin yoxlanışından keçirdik. Oradan Xürrəmşəhrin ətrafında olan helikopter pistinə köçürüldük. "Şinok"¹ helikopteri yaralılarla doldu. Qalxdı və Əhvazin ətrafında olan bir xəstəxanaya doğru getdi. Mən anbaan döyüş səhnələrindən uzaqlaşırıdım, amma bütün bu müddətdə fikrim-zikrim

¹ Boeing CH-47 Chinook.

irəliddə idi. Həmin yerdə ki, Əmir orada idi. Öz yaralı düşüncəmüdü. Baxmayaraq ki, o qəlpəyə görə əməliyyat otağına gəldim. Anesteziya məni bir neçə saatlıq dünyadan ayırdı.

Bir zalda, bir yatağın üzərində huşa gəldim. Huşa gələn kimi keçən gecəki hadisələr yadıma düşdü.

Ardıcıl yaralı gətirirdilər və hamının başı ciddi şəkildə işə qarışmışdı. Mənim paltarımı da digər yaralılar kimi əynimdən çıxarmışdılar. Bir neçə saat keçdi və davamlı olaraq özümə deyirdim: "Getməliyəm, amma necə?"

Öncə bir paltar tapmalıydım. Təsadüfən yanıma bir ordu yaralısı qoydular ki, şalvarı salamat idi. Onun paltarlarını çıxardılar, mən şalvarını götürüb taxtımın altına qoydum. Bir neçə dəqiqə sonra başqa bir yaralı gətirdilər ki, köynəyi sağ idi onu da gizlicə götürdüm! Çətinliklə yerimdən qalxıb paltarları geyindim, bir cüt çəkələk də tapdım və xəstəxanadan bayıra qaçdım. Bir vəziyyətdə ki, cibimdə bir qəpik pul da yox idi. Yeni partaclarımın cibi də boş idi və onların sahibləri haqda nıgaranlığım yox idi. Xəstəxananın qarovulçusunun yanına gedib dedim: "Qardaş, on tükən mənə pul ver ki, buradan gedim!" Qarovulçu bir beş tükənlik çıxarıb dedi: "Allah haqqı məndə cəmi bu qədər var." Təşəkkür etdim. Əhvazda Aşura briqadasının qərargahı olan Bərati mədrəsəsinə getmək istəyirdim. Bir taksiyə minib pulu verdim: "Bu mənim var-yoxumdur, bunu al və məni Bərati məktəbinə çatdır. Orada kirayənin qalanını dostlardan alıb verəcəyəm."

Sürücü mərifətli insan idi. O dedi: "Pul istəmirəm, hara desən səni çatdıracağam." Məktəbə çatdıqda həmin beş tükəni verib ora getdim. Hamıdan öncə miyandoablı olan nəqliyyat rəisini gördüm ki, Təbriz qüvvələrinin göndəriş cavabdehi olduğu müddətdə tanış olmuşduq. Ondən soruşdum: "Ərvəndə tərəf maşın getmirmiy?" O dedi: "İndi biri Xürrəmşəhrə tərəf gedir." Tez mindim Xürrəmşəhrə çatdıqda anladım ki, bölgəni kimyəvi bombardman ediblər. Bizim maskalarımız yox idi, ona görə də bir dəsmal isladib üzümüzü onunla bağlamalı idik. Yol yoldaşlarımız tez səccadələrini çıxardılar və bir səccadə də mənə verdilər ki, onu isladib ağzımın üstünə qoyum. Öz yolumuza davam etdik, amma heç bir iy hiss etmərdik. Qarşından gələn hər bir maşın işıqlarını yandırır və sənişinləri qışqırırdılar: "Kimyəvi vurulub... Maskalarınızı taxın." Biz həmin vəziyyətlə Xürrəmşəhrədə olan briqadanın təminat qərargahına çatdıq. Orada Əvəz Məhəmmədinə gördüm. Axşam çağı olmuşdu və o dedi ki, gecəni onların otağında

qalım. Amma mən yubanmadan döyüş bölgəsinə getmək istəyirdim. O deyirdi: "İrəlidə kimyəvi vurublar..." Mən isə əhəmiyyət vermirdim. Sadəcə bunu deyirdim: "Sən mənə bir maşın ver, indi getmək istəyirəm." Mənimlə bacara bilməyəcəyini gördü. Sürücülərdən birinə tapşırı ki, məni Ərvəndin yanında olan təminat hissəsinə çatdırsın. Ayağımı rahat qatlaya bilmirdim. Ağrı və göynərtisinə dözürdüm və səsim çıxmırdı. Toyotanın arxasında oturub ayağımı uzatmağa üstünlük verdim. Yola düşdük və xurma bağı bölgəsinə çatdıqda gördüm ki, qarşıdan gələn bütün maşınların sənişinləri maska taxıblar və bizə də işarə edirlər ki, "kimyəvi vurublar". Nə sürücünün maskası var idi, nə də mənim. Xurma bağı bölgəsinin başlanğıcında maşın dayandı və sürücü yanıma gəlib dedi: "Mən daha irəliyə getmirəm."

–Bu nə deməkdir ki, getmirəm? Sən pəncərələri yuxarı çək və maşını sür. Mən arxada oturmuşam. Kimyəvi vursalar da mənə təsir edəcək, sənə yox!

Sözlərim təsirli deyildi. O dedi: "Yox qardaş! Elə burada düş. Qayıtmaq istəyirəm!"

Mübahisə etməyin faydası yox idi. Məcbur olub o vəziyyətdə piyada yola düşdüm. Nəhayət Məşhəd qoşununun qərargahına çatdım. Əməliyyatdan öncə bir güllə darağı oğurladığımız yerə.

Hamı maska taxmışdı və deyirdilər ki, kimyəvi raket vurublar, amma zənnimcə onun təsiri keçmişdi və çox da effekti yox idi. Aşura briqadasının mehvəri barəsində sual etdim. Onların kəşfiyyat qüvvələrindən biri mehribanca dedi: "Mən səni aparıb oraya çatdıracağam."

Motosikletin arxasına minib yola düşdük. Ərvənd çayının yanına çatdıq. Bir neçə gün öncə, mənim üçün dünyanın ən gözəl yeri olan kənd. İndi isə bir əza evi olmuşdu və qəlbimi sıxırdı. Kənd təminat yeri olmuşdu və kəndin otaqları müxtəlif əşyalarla dolmuşdu, maskalar, qida məhsulları və s. O məşhədli qardaşla sağollaşdım. Nə qədər baxdımsa tanış adam görmədim, heç kim də məni tanıyırdı. Bir neçə dəqiqə sonra təminatda işləyən Məhərrəm Ağakışipuru gördüm. Salam və hal-əhval tutduqdan sonra israr etdi ki, onunla birgə içəri girim. Ona dedim: "Gəlmirəm, işim var. Sən yalnız bir maska və bir işıq fənəri ver."

Artıq axşam olmuşdu.

–Nə etmək istəyirsən?

–Tibb Məntəqəsinə gedirəm.

–Ora kimyəvi vurublar.

Düz deyirdi. Eşitmişdim ki, Tibb Məntəqəsinə kimyəvi vurublar və həkimlərlə yaralılar hamılıqla şəhid olublar. Ondan soruşdum: "Şəhidləri oraya gətiriblərimi?"

–Bəli, Tibb Məntəqəsi cəsədlərlə doludur.

Cəsədlərin arasında mənim bir itkim var idi və necə olursa-olsun oraya getmək istəyirdim. Məhərrəm öz maskasını bir işıq fənəri ilə mənə verdi. Tibb Məntəqəsinə doğru yola düşdüm. Orada çoxlu cəsədlər bir-birinin yanına düzülmüşdü. Fənərin işığını şəhidlərin pak cəsədlərinə doğru tutdum. Fənərin zəif işığı ilə nələr göürdüm İlahi?! O qədər qana bələnmiş tanışlarımı görməyə məgər nə qədər tutumum var idi? Sanki hamısını tanıyırdım! Hamısını. Hamısı iddiasız və ixlaslı döyüşçülər idilər. Aşura briqadasının qüvvələri. Ürəyim dəhşət darıxırdı. İtkimi axtararaq müxtəlif şəkillərlə şəhid olan döyüşçüləri göürdüm. Amma "mənim Əmirim" orada deyildi. Və bu, dərdimi daha da ağırlaşdırırdı. Maska taxmağıma da baxmayaraq kimyəvi qazın qoxusunu hiss edirdim. Tibb Məntəqəsindən əli boş bayıra çıxdım və Məhərrəmin yanına getdim. Daha tərپənməyə da halım yox idi. O yazıq vəziyyətlə dedim: "Məhərrəm, bu gecəni burada qalmaq istəyirəm!"

Mənim üçün bir yer düzəldi, namazımı oturaraq qıldım. Yemək də verdi, yeyib yatdım.

Səhər yenə Tibb Məntəqəsinə yola düşdüm, amma gecikmişdim. Şəhidlərin cəsədlərini sellofana büküb morqa qoyurdular. Hər bir şəhidin cibindən nə tapmışdırlarsa ayrıca qoymuşdular. Səhərin aydınlığında dostlara yaxşı tamaşa etmək olurdu. Orada donub qaldım. Birinin əli yox idi, birinin ayağı, birinin başı, biri yanmışdı və s. Fəza ağır idi. Yorğun gözlərimin artıq dözümü yox idi. Təxminən on dəqiqə orada oturdum və mat-məəttəl bu səhnələrə baxırdım: "İlahi! Bəs Əmir haradadır?"

Ayağa qalxıb kəndə, təminat yerinə qayıtdım. Lənətə gəlmiş yenə kimyəvi bomba vurmuşdu. Uzaqdan Məhərrəmi gördüm ki, maskasını almaq üçün məni çağırırdı. İş belə gördükdə tez aradan çıxdım. Orada paketlənmiş maskalar var idi və o birini götürə bilərdi. Ərvənd çayının yanına çatdım və döyüşçüləri Ərvəndin qarşı tərəfinə çatdıran qayıqlardan birinə mindim. Qayıqlar Ərvəndin hər iki tərəfindən qarşıdakı sahilə doğru gedirdilər və döyüşçü, silah-sursat və təminat əşyalarını yerbəyer edirdilər.

Bəzi böyük qayıqlar da tank ilə hərbi avtomobil daşıyırdılar. Ərvənd çayının üzərində körpü qoşulmamışdı və hər şeyi qayıqlarla daşıyırdılar. O tərəfə çatdıqda hər şeydən öncə bunu düşündüm ki, bölgə necə də dəyişilibdir. Təyyarələr dayanmadan uçurdular. Bizim və düşmənin təyyarələri. İraq səhər tezdən bölgədə şiddətli hücumla keçmişdi. Batalyonumuzun komandiri olan Seyid Əjdər Mövlayini tapmaq istəyirdim. Ondan öncə Rza İskəndərini və batalyonumuzun bir neçə döyüşçüsünü gördüm, sonra isə Seyid Əjdəri. Məni görəndə kimi soruşdu: "Qayıtdın?"

–Bəli, nə xəbər?!

–Yaralıları qaytardıq, zirvədə olan bizim uşaqları şəhid etmiş bütün BƏƏS qüvvələrini öldürdük, bir neçəsini də əsir götürdük.

–Əmir necə oldu, ağa Seyid?

–Onu geri qaytardıq.

–Özün onu gördünmü?

–Rza İskəndəri gördü.

İskəndərinin yanına getdim. Əmin olmaq istəyirdim. Ona dedim: "Ağa Rza! Sən Əmiri görmüsən?" Dedi: "Hə." Bir daha soruşdum: "Özün onu geri apardın?"

–Bəli.

–Hara apardın?

–Əmiri başqa üç-dörd şəhidlə Ərvəndin qarşı tərəfinə aparıb morqa təhvil verdim.

Onun sözlərini eşitdikdən sonra, bir az sakitləşdim. Onlar Ərvəndin qarşı tərəfinə qayıtmaq istəyirdilər, çünki bölgədə missiyaları qurtarmışdı və soruşurdular: "Bizimlə qayıtmırsan?" Mənim cavabım mənfə idi. Bölgədə qalmaq istəyirdim. Onlar mənim vəziyyətimi gördükdə israr edirdilər ki, qayıdım. Amma mən qalıb bölgəyə təzə gəlmiş və duz fabrikinin yaxınlığında yerləşmiş yeni batalyonun qüvvələrinə qoşuldum. Deyəsən Səccad (ə) batalyonunun qüvvələri idilər. Komandirləri Həsən Xoşbu idi. Bütün qüvvələri rayonlardan idilər və orada heç bir tanışım yox idi. Sığınacaqlardan birinin içinə girdim. İraq səhərdən hücumla keçmişdi və irəlilədiyi üçün döyüşçülər şiddətlə döyüşürdülər. O arada bir nəfər soruşdu: "Sən kimsən?" Özümü təqdim etdim. Bir az məni süzdü və yenidən soruşdu: "Axı sən bura niyə gəlmişən?"

–Sizə kömək etmək üçün gəlmişəm. Məgər döyüşçü istəmirsiniz?

Heç nə demədi. Döyüşçülərə qarışmışdım və arada başımı qaldırırdım ki, düşmənin tanklarının nə vəziyyətdə olduğunu görüm. Mənimlə danışan həmin oğlan qışqırırdı: "Otur ay bala! Bunlar adamı vururlar!" Yeni döyüşçü olduğumu düşünürdü.

–Eybi yoxdur! Bunlar məni vura bilməzlər. İnsanın əcəli çatmasa, ona heç nə olmaz!

Həqiqət bu idi ki, bu məsələlərdən doymuşdum. Bəhanə axtarırdım ki, bölgədə qalım və Allahımdan olardı ki, bir qəlpə yolunu azıb mənə tərəf gəlsin və məni də aparsın. Bəzən öz-özümə düşünürdüm ki, nə oldu, 13-cü gecənin cəhənnəmindən sağ çıxdım və dostlarımla qətlə qatılmıyacağam? Hansı üzlə Əmirin evinə gedəcəyəm?!

Axşam çağınadək orada idim. Axşam İraq tankları hücumu keçmişdilər, İraqın səyi bu idi ki, tanklarından bir neçəsini qabağa göndərsin ki, biz onlarla döyüşək və irəliləyə bilməyək. Halbuki biz də irəliləməyi düşünmürdük. Ərvənddən təxminən dörd km o yana irəliləmişdik və təminat ondan artıq bölgəyə çata bilmirdi.¹ Görünürdü İraq da o bölgədə torpaq istehkam düzəltməyi düşünürdü ki, bizim irəliləməyimizin qarşısını alsın və duz fabriki bölgəsini qorusun. "Vəlfəcr-8" əməliyyatında duz fabriki bölgəsi Aşura briqadasının mehvərində idi. Bataqlıq bir bölgə idi və orada gediş-gəliş çətin idi. Görünürdü ki, İraq o bölgəni qorumaq istəyir və bataqlığı qurutduqdan sonra, bölgədə əməliyyatın yolunu düzəltməyi düşünür. Duz fabriki bölgəsi hər iki tərəf üçün önəmli idi və düşmənin o bölgədə müqavimət və ciddiliyi də nəzərə çarpırdı. Aşura briqadasının iki tərəfində olan birliklər irəliləmişdilər və Aşura briqadasının işi çətin idi. Dostların durduqları yer, bir maşın yolu idi. Maşınlar onun ətrafına qum tökmüşdülər ki, guya torpaq istehkam düzəltsinlər. Biz bu istehkamin

¹ Hələ Ərvəndin üzərinə heç bir körpü tikilməmişdi və qayıqların təchizat və maşınları nəql etməsində çoxlu problem yaranmışdı. Ərvəndin vəşhi axını saatda 65-70 km-ə çatırdı. Suyun dalğası elə həddə idi ki, axşamüstü su yuxarı gəlirdi və qayıqların get-gəli üçün problem yaranırdı. Gündüzlər də su aşağı enirdi və qayıqların hərəkəti çayın ətrafındakı palçıq və bataqlıqda mümkün olmurdu. Yəni günboyu Ərvəndin suyu dörd-beş saatlıq aram olduğu vaxtlardan başqa, qalan vaxtlarda qayıqların hərəkəti çətinləşirdi. Vəziyyət elə həddə idi ki, təyyarələr bölgəni vurduqda təminat qüvvələri əşyaları əldən-ələ qayıqlara ötürürdülər. Bunları nəzərə alıqda Ərvənd çayının üzərində körpü tikilməmişdən öncə ondan artıq irəliləmək məntiqli deyildi.

arxasında, düşmənin qarşısında dayanmışdıq. İraq istəsəydi güclü qüvvələrlə bizim bölgəni əldə edə bilərdi. Amma onlar da yetərinə döyüşçüyə malik deyildilər və sadəcə tankları ilə manevr etməyi düşünürdülər.

O gecə batalyonun qüvvələri düşmənin qarşısını ala bildilər və düşmənin hücumu səmərəsiz qaldı. Gecə həmin sığınacaq qaldım, amma darıxırdım. Dayanmadan özümlə vuruşurdum. Bir yandan Əmirin şəhadətinin qəm-qüssəsi, digər yandan da bunu düşünürdüm ki, burada qalsam, onun yas mərasimində iştirak edə bilməyəcəyəm. Qərara gəldim və səhər yanlarında bir gün qaldığım dostlarla sağollaşdım. Bölgəyə yeni dəstək qüvvələri gəlirdilər.

Ərvəndin sahilinə gəldim və qayığa minərək çaydan keçdim. Ərvəndin qarşı tərəfinə çatdıqda, Məhərrəmi gördüm. Məni görən kimi qışqıraraq dedi: "Seyid, mənim maskamı hara apardın?"

–Çayın o tərəfinə apardım. Bu qədər maska var, birini götürərdin!

Məhərrəmi öncədən tanıyırdım. Qardaşı Məcid bir müddət batalyonun komandiri idi və Müslim ibn Əqil əməliyyatında şəhid oldu. Əlaqəmiz səmimi idi və donquldanmasına son verməsi üçün dedim: "Məhərrəm, daha heç nə demə, çünki halım yoxdu, bir şey yeyim, sonra da geriyyə qayıdım."

Gedib mənim üçün yemək və kəmpot gətirdi, mən də yedim. Orada Əvəz Məhəmmədinə gördüm. Təminat maşınlarından bir neçəsi də o ətrafda idi. Ona dedim: "Əvəz! Bir maşın ver ki, batalyonumuzun yerinə gedim." O da lütf edib bir maşına tapşırırdı ki, məni geriyyə aparsın. Adətən cəbhədə heç kimə maşın vermirdilər, amma bizim əlaqəmiz yaxşı idi və vəziyyətim də aydın şəkildə görünürdü. Xülasə, geriyyə qayıtdım. Gördüm ki, Seyid Əjdər kənddədir, Karunun kənarında olan, xatirə dolu həmin kənddə. İxtiyarsız olaraq öz evimizə tərəf getdim. Üç-dörd gün öncə dostların sevinc və vəlvələsi ilə dolu olan evə. İndi isə ... Az qalırdı dəli olum. Evlərin sükutu və boşluğu məni bezdirirdi. Yalnız mən idim və boş evlər. O namazlar, qonaqlıqlar, dostların səfəsi, hamısı gözlərimin önünə gəlirdi və o qədər əzizin boş yerini, xüsusilə də Əmirin boş yerini görüb dözə bilmirdim. Həqiqətən də belimin əyildiyini hiss edirdim. Dörd-beş saatdan çox dözə bilmədim. Seyid Əjdərin yanına gedib dedim: "Mənim üçün məktub yaz ki, Təbrizə gedim!"

–Biz də Təbrizə getmək istəyirik. Gözlə bir yerdə gedək.

–Yox! Sizinlə getmək istəmirəm. Özüm gedəcəyəm!

Hələ də Seyiddən narahat idim və onlarla bir yerdə olmaq istəmirdim. İsrar etdim ki, mənim üçün bir məktub yazsın. O da yazdı. Deyiləsi olmayan bir halda, kənddən çıxıb Dezfula gedən bir maşına mindim.

Halsız və pərişan öz batalyonumuza çatdım. Batalyonun dəstək qüvvələri də orada idilər. Biz əməliyyatdan öncə, əşyalarımızı onlara vermişdik. Mənimlə Əmirin ikimizin bir çantamız var idi, hətta pullarımız da bir idi və birliyə birgə təhvil vermişdik. Gedib dedim: "Mənim pulum yoxdur, sizə verdiyimiz pullardan bir azını istəyirəm." Siyahıya baxıb gördü ki, ikimizin adına yazılıb. Soruşdu: "Bəs Əmir Maralbaş haradadır?"

– Şəhid olubdur!

–Bağışla qardaş! Heç nə verə bilmərəm!

Əliboş qayıtdım. Nə paltarım, nə pulum və başqa heç nəyim də yox idi. Həmin günlərdə Seyid Əjdərin atası təminat məsulu idi. Düşündüm ki, yaxşı olar onun yanına gedim: "Ağa Seyid! Bir dəst düz əməlli paltar ver mənə. Hərbi paltar istəmirəm. Şalvarı hərbi olsa da eybi yox, amma köynəyi sadə olsun. Gedib anbarı axtardı və nəhayət mənim üçün bir köynək-şalvar tapdı. Axsadığımı gördü: "Niyə axsayırsan?"

–Heç nə, yerə yığılmışam.

–Həqiqətən də yerə yığılmısan?

–Yox! Düzünü desəm qəlpə deyib.

–Bu vəziyyətlə hara gedirsən Seyid?

Dedim ki, Təbrizə qayıtmaq istəyirəm və buna görə də briqadaya gəlmişəm. Orada Məhəmməd Arifi gördüm. O, nəqliyyat işində işləyirdi və öz məscidimizin qüvvələrindən idi. Təbrizə getmək istədiyimi dedim və avtobusları soruşdum. Ağa Məhəmməd dedi: "Günortadan sonra bir avtobus Təbrizə gedəcək."

Avtobusun yola düşmək vaxtı çatanadək onların yanında qaldım. Təxminən yüz tümən də onlardan borc aldım. Daha çox vermək istəyirdilər, amma ehtiyacım yox idi. Heç nə almaq istəmirdim. Yalnız bir kilo xiyar və pomidor aldım ki, onunla Təbrizə kimi keçinim.

Yola düşdük. Necə bir yola düşmək! Nələr olacağını bilmirdim. Daim özümdən soruşurdum: "Çatdıqda nə deməliyəm?!"

Tərslikdən avtobus sürücüsü mənim kimi deyildi və xoş əhval-ruhiyyəsi var idi. Bir kaset qoymuşdu və o atmosferdə onu eşitmək mənim üçün əzabverici idi!¹ Dözə bilmədim: "Onu söndür!"

Söndürüb dedi: "Ya kaset, ya da qeybət etmək!"

–Ürəyin nə qədər istəyirsə qeybət et!

Sürücü yanındakı ilə söhbət etməyə, ya da özü demişkən qeybət etməyə başladı ki, mənim üçün daha dözüləsi idi.² Bu söhbət burada qurtarmadı və o bir az qeybət etdikdən sonra maşınları təhlükəli bir şəkildə keçməyə başladı. Mən irəlidəki oturacaqda oturmuşdum və görürdüm ki, başqa maşınların yoluna necə girir. Döyüşçülərin də etirazı başlamışdı: "Qardaş! Düz əməlli sür!"

–Mən Təbrizədək belə sürmək istəyirəm!

Elə sürətlə sürürdü ki, on üç saat yarımından sonra bizi Təbrizə çatdırdı. Səhər saat 9 idi ki, Təbrizin "Saat meydanı"nda düşdüm. Aşağı enmək istədikdə sürücüyə dedim: "Sənin bu işin mənim xeyrimə oldu. Çünki vacib işim var idi və sənin dəliliyin məni daha tez çatdırdı!"

Düşünürdüm ki, vaxtında Məhəmmədlə bu sürücü haqda söhbət edim.

Saat meydanında düşdüm və məlumat bölməsində olan Qüdrət Əsrəfiyə zəng etdim. Saat meydanında olduğumu bilən kimi özünü ora çatdırıb məni mindirdi. Salamlayıb görüşükdən sonra, soruşduğu ilk sual bu idi: "Bəs niyə tək gəlmisən?"

Qüdrət də çox gözəl bilirdi ki, mənimlə Əmir həmişə birlikdəyik. Öncə dedim: "Elə belə... tək gəlmişəm!"

Amma sonra, sanki bir yükü saxlaya bilməyən şəxs kimi yavaşca dedim: "Axı, Əmir şəhid oldu!" Bu sözü eşitdikdə Qüdrət maşını

¹ Həmin günlərdə televiziya bəzi musiqilər və filmlər yayımlanırdı ki, briqadada qadağan idi. Məsələn, Sultan və Şaban serialı ki, baş qərargahdan bu filmlərin və bəzi musiqilərin yayımlanması qadağan idi. Amma həmin günün kaseti həqiqətən də halımı pis edirdi.

² Həqiqət bu idi ki, briqadamıza gələn o qədər sürücü içində, təsadüfən düzgün rəftar edən insan tapılırdı. Bəzilərinin davranışı məni əsəbləşdirirdi. Həmişə düşünürdüm ki, onlar bizim mehribanlığımızdan istifadə edirlər. İmam Hüseyin (ə) batalyonunda olanda bir dəfə vəziyyət o həddə gəlib çatdı ki, sürücünü silah gücü ilə yolunu davam etməyə məcbur etdik. Halbuki avtobus və hər bir şey bizim ixtiyarımızda idi, sürücü deyirdi: "Avtobus heyifdir! Daha irəli getmirəm!"

kənara sürdü və hönkürərək ağlamağa başladı. Yalnız ağlamaq bizi bir az yüngülləşdirə bilərdi.

–Evə getmək istəyirəm. Məni evə çatdır.

–Yox! Evə getmə Seyid! Yaxşı olar ki, Əmirin evinə gedək.

Dairəvi yoldakı daş tikilinin yanında olan, Əmirgilin evinə tərəf yolumuzu dəyişdik. Təsadüfən Əmirin atası Əli ağa küçədə idi və bizi görən kimi qarşılamağa gəldi. Axsadığımı gördü, amma baxışları başqa idi. Heç vaxt onların evlərinə Əmirsiz getməmişdim. Salamlaşıb görüşdükdən sonra yavaşca dedi: "Nurəddin, Əmir hanı? Nə olub?"

–Əli ağa! Heç nə olmayıb, Əmir yaralanıb!

–Yaralı! Əmir yaralansaydı sən gedib onun yanında qalardın. Sən axı onu tək qoymazdın... Olmaya...

Nə yalan danışa bilirdim, nə də düz. Yalnız çətinliklə dedim: "Bəli! Əli ağa, Əmir ..."

Başımı yuxarı tuta bilmirdim. Yavaşca Əli ağanın səsi qulağımda cingildədi ki, deyirdi: "Allaha şükür ki, heç olmasa biriniz qalmısınız! Allaha şükür...!"

Əli ağanın titrəyən səsi və göz yaşları qəlbimə od vururdu. Əmirin ögey anası xəbəri eşitdikdə yanıqlı nalələri evə doldu. Oxşama oxuyurdu. Qardaşı, atası, Qüdrət və mən o qəmli və ağır fəzada bir neçə saat ağladım. Oradan evə getdim. Həmin səhnə təkrarlandı. Anam məni görən kimi ağlamağa başladı.

–Hacı xanım, nə olub?

Öncə dedi: "Heç nə." Amma yenidən mənə baxıb bir neçə dəqiqə sonra soruşdu: "Əmir niyə sənidlə deyil?" Mən dedim: "Yaralanıb." Amma inanmadı. Sonra düzünü anama dedim və bu dəfə anam Əmir üçün nalə etməyə başladı.

Ertəsi gündən "Vəlfəcr-8" şəhidlərinin yas mərasimləri başladı. Əmirdən bir xəbər yox idi və bizim üçün çətin günlər keçirdi. Əmiri gözləyirdik.¹ Son çarə bu idi ki, Əhvazda şəhidləri göndərmək işinə baxan Məşhədi İbadi ilə danışım. Aydın oldu ki, Əmirin cəsədi bölgədən Tehrana, oradan Məşhədə və yenidən Əhvaza göndərilib.

¹ Əmirin adı şəxsiyyət vəsiqəsində Huşəng Maralbaş idi. Böyükdə özü adını dəyişib Əmir qoymuşdu və hamı onu Əmir çağırırdı. Təxminən on beş gün keçdi və bir neçə yas mərasimi bərpa oldu. Mən təxmin edirdim ki, bu ad şəhidin cəsədinin gəlməyinin gecikməyində təsirsiz deyil və zənnim düz imiş.

Deyəsən Maralbaş soy adı bu səhvə səbəb olmuşdu... Nəhayət bir gün xəbər verdilər ki, Əmiri bir neçə şəhidlə, qatarla Təbrizə göndəriblər.

Gözləmək adamı necə də qocaldır. Əmirin şəhadətindən sonra, gecəm-gündüzüm qarışmışdı. Gecələr Əmiri düşünərək yatırdım və daim yuxuda görürdüm ki, diridir. Sevinirdim... Amma yuxudan oyandıqdan sonra, sevincim narahatlığa çevrilirdi. İndi isə Əmirin dəyərli cəsədi gəlirdi və mənim fürsətim var idi ki, ən əziz dostumun üzünü son dəfə olaraq görüm. Əli ağa ilə qatar yoluna getdim. Nəhayət qatar çatdı. Digərlərinin köməyi ilə şəhidlərin tabutunu bir-bir qatardan çıxarıb Təcili Yardım maşınına qoyduq. Son şəhid Huşəng Maralbaş idi. Öz sevimli Əmirimiz. Şəhidlərin üzünə baxmağa icazə vermirdilər. Amma mən heç kimin sözüünə baxmırdım. Ürəyim onun üçün dəhşət darıxmışdı. Hər şeyi kənara çəkib üzünə baxdım. Özü idi. Şəhadət anında gördüyüm həmin sima idi. Amma indi üzü qaralmışdı və bildim ki, ona əlavə yoxlama gülləsi də vurublar.¹ Şəhidləri "Meraci-şühəda" fəaliyyəti göstərən texnikuma apardılar. Əmirin şəklini çəkmək istəyirdim, amma qoymurdular. Müsibətlə dostlarımın yanına girməyə icazə verdilər! Əmirin son dünyəvi şəklini də çəkdim.

Ertəsi gün Təbrizdə şiddətli qar yağırı. Təbrizin şəhidlər vəqfində işləyən və şəhidlərin şəklini yaxşı rəsm çəkən Yusif Həddadinin yanına getdim. Ona dedim ki, istəyirəm Əmirin rəsmini çəksin. Əmirin şəklini istədi. Şəkil yanımda deyildi.

Yusif bizim şəhərimizdən idi və öncədən Əmiri mənimlə birgə görmüşdü. Əmirin simasından yadında olanları kağıza çəkdi. Həqiqətən də gözəl oldu. Aparıb ondan bir neçə fotokopiya etdim və Əmirin məhəllə məscidindən gələn dostlara bir neçəsini verdim.

Həmin gün o qarlı və tufanlı havada şəhidlərin yas mərasimləri başladı. Namaz "Qonqabaşı" meydanında qılındı və hamı rəhmət vadisinə getmək üçün avtobuslara mindilər. Halım pis idi. Əmirin şəhidlər xiyabanının dolmasından nigaran olduğu aşağı hissəsində, Əmirin məzarının yanındakı camaatın içində itdim. Rəhim İftixari və Rza Quluqia da orada dəfn edildilər. Arxada dayanmışdım və şəhidin dəfn və təlqin mərasimi keçirilirdi. Atası dəfn etməyə qoymurdu. Məni

¹ Əmin idim ki, Əmir ilk dəqiqələrdə şəhid olmuşdu, amma görünürdü ki, o gecə biz geriyyə çəkildikdə düşmən onların yanına gəlib və şəhidlərlə yaralıların hamısını bir daha güllələyib. Bəziləri də deyirdilər ki, üzlərinin qaralmasının səbəbi bölgənin kimyəvi bombardman edilməsidir.

də Əmir kimi çox istəyirdi və yanında olmağımı və son dəfə olaraq dostumu və sevimli qardaşımı görməyimi istəyirdi. 1986-cı ilin mart ayının kəskin soyuğunda, Əmiri torpağın ağuşuna tapşırırdıq.

Həmin günlərdə gördüyüm yeganə iş şəhidlərin yas mərasimində iştirak edib onların məzarı üstə getmək idi. Baxmayaraq ki, "Vəlfəcr-8" əməliyyatında tələfatımız Bədr əməliyyatına nisbətən daha az idi, amma bölgənin genişliyinə görə, döyüşçülər də daha çox idilər. Bir yandan da Bədr və Xeybər əməliyyatının əksinə olaraq bu əməliyyatda itkin şəhidimiz az idi. Ona görə də şəhərə gələn şəhidlərin sayı çoxalmışdı.¹ Əmirin yas mərasimində iştirak etmək mənim üçün çox çətin idi. Bəzən özümə deyirdim ki, necə bir ürəyə sahibəm ki, Əmirin əza məclisində oturmuşam! Mərasimin düz ortasında halım pisləşirdi.

Həmin günlər həyatımın ən acı günlərindən idi. Əmirin şəklini qarşıma qoyub uzun müddət baxırdım. Mənimlə Əmirin vəsiyyətnaməsi ailə barəsində olan hissə xaric, eyni idi və bir kağıza Əmirin xətti ilə yazılmışdı ki, ondan bir neçə fotokopiyaya çıxardıq. Əmirin yas mərasimi qurtardı və mən hələ sağalmamış ayağımın yarası barədə bir az düşündüm. Çalışırdım ki, tez sağalsın ki, bölgəyə qayıtdıqda mənə əziyyət verməsin. Bir yandan da nişanımızdan bir ildən çox keçirdi və indi ailələr təzyiqlə göstərdi ki, bu vəziyyət bəsdir və evlənməliyik. Fikirlərim pərişan idi. Nə edəcəyimi bilmirdim. Qərara gəlmişdim ki, müharibənin axırına kimi o vəziyyətdə qalım. Amma bu təkcə mənin zövqümə uyğun idi və ailələr bunu qəbul etmirdilər. Müharibənin axırını düşündükdə şəhid Əsgər Qəssabın sözü yadıma düşürdü və bezirdim!² Şəhidlərdən və xüsusilə Əmirdən

¹ "Vəlfəcr-8" əməliyyatında cəmi bir batalyonun bir neçə döyüşçüsü itkin düşdü ki, onlar da duz fabrikinin ətrafında döyüşüb oranı ala bilməmişdilər. Sonra da orada qalmışdılar. Lakin nə İraqın əli onlara çatırdı, nə də bizim. Cəsədlər duzun üstünə düşmüşdülər və cəsədləri çürüməmişdi. Biz "Ya Mehdi (əc)" əməliyyatında bölgəni ələ keçirdikdən sonra o şəhidləri geri gətirdik. Buna görə də "Vəlfəcr-8" əməliyyatında digər əməliyyatların əksinə olaraq çox itkimiz yox idi. Ərvəndin suyu hansısa bir şəhidi özü ilə aparmasaydı.

² Bədr əməliyyatından öncə İmam Xomeyni ümumi səfərbərlik elan etmişdi. Bədrdə şəhid olan və cəsədi itkin düşən İmam Hüseyn (ə) batalyonunun şücaətli komandiri Əsgər Qəssabla bəzən danışırıdım. Əsgər ağa deyirdi: "İraq da ümumi səfərbərlik elan edib və bütün qüvvələrini cəbhəyə çağırıb. On dörd, on beş yaşlı döyüşçülərdən tutmuş, əlli yaşdan yuxarıya kimi hamını cəbhəyə çağırıb. "Allah rəhmət etsin Əsgər ağaya, o günlərdə müharibəni təhlil edərək deyirdi: "Nəhayət İraqın müharibəsi ilə bizimki eyni olacaq. İman və vətən təəssübü bizim

ayrılmaq acısı bir yandan, ailəmin gözləntiləri də bir yandan. Nə qədər düşüncəyə düşürdüm ki, evlənsəm və sonra yenə cəbhəyə qayıtmaq istəsəm problemlər daha da çətinləşəcək. Nəhayət çarəni bunda gördüm ki, İmam Rizanın (ə) yanına gedim və vəziyyətimi ona danışım.

Avtobusla Məşhədə getdim. Tək-tənha, kiçik əl çantamda Əmirlə öz paltarlarımı və bəzi şəkillərimizi daşıyırdım. Hərəmin yaxınlığında bir qonaq evində kiçik bir otaq tutub hərəmə doğru getdim.

–Əs-səlamu ələykə ya gəribəl-ğurəba...

Elə ilk günlərdə Əmirdən çəkdiyim şəkillərin lentini bir şəkil mağazasına verdim ki, böyük ölçüdə çap etsinlər. Çox istəyirdim ki, ikimiz olduğumuz şəkilləri divardan asım. Bəzi tək şəkillərimizi də çox istəyirdim və fotoqrafa verdim ki, onları bir kağızda birləşdirib çap etsin. Şəkillərdən birində, Əmirin şekli mənim sinəmdə çap olmuşdu və başqa birində gülün üstündə. Otağımda olduğum müddətdə şəkillərə baxaraq qalırdım. O şəkillərlə özümə təsəlli verirdim. Bir gün otağımın kiçik balkonunda hərəmin qarşısında oturmuşdum və hərəmin qızıl günbəzinə baxırdım. Bir yemiş də almışdım və onu bıçaqla kəsib yeyirdim. Lakin çox dəhşətli bir şəkildə kədərli idim. Düşüncəyə düşürdüm ki, bu vəziyyət davam etdikcə Əmirin ayrılığı məni xəstələndirəcək. Gözümü hərəmin günbəzinə zilləmişdim ki, qəfildən uzaqlarda bir göyərçin diqqətimi çəkdi. Göyərçin hərəmdən gəlirdi. Göyərçinin uçuşuna mat qalmışdım. O mənə doğru gəlirdi. Göyərçin uçub gəldi, düz qarşımda qanadlarını yığdı və yemişin yanında oturdu. Sonra kiçik gözlərini mənim gözlərimə zillədi. Bu vəziyyətin neçə dəqiqə davam etdiyini bilmədim. Bir-birimizin gözünə baxaraq qaldıq. Həmin dəqiqələrdə diqqətimiz başqa heç nəyə yayınmırdı. Bilmirəm göyərçinə kimdən və nə iş tapşırılmışdı? Yalnız bunu bilirəm ki, yenidən

döyüşçülərdə daha çoxdur. Bu döyüşçülər icazə verməyəcək ki, İraq bizim torpaqlarda qalsın, amma biz də İraqı ala bilmərik. Çünki xarici qüvvələr bizim bölgədə güclü bir ölkə olmağımızı istəmirlər. İraqa silah, döyüşçü və təchizat verirlər ki, bizim qarşımızda dayansın."

Bu sözlər təxminən Bədr əməliyyatından altı ay öncə, xüsusi bir şəkildə batalyonumuzda deyilirdi. Həmin günlərdə sonradan şəhid olan Məhəmməd Balapur da bizim aramızda idi və təxmin edirdilər ki, nəhayət, hər iki tərəf bu müharibədən yorulacaq və əl çəkəcək. Amma Əsgər Qəssabın inancı bu idi ki; Bizim haqqımız, vəzifəmiz, davranışımız və hər şeyimiz göstərişlərə itaət etmək olmalıdır. Qəribə idi ki, 1986-cı ilin mart ayının axırları Əsgər ağanın bu sözləri yadıma düşürdü.

qanadlarını açıb uçmaq istədikdə, mənim qəlbimin sıxıntılarının və tənhalığının böyük hissəsini özü ilə apardı. Ertəsi gün öz-özümə düşündüm ki, yaxşı olar İmam Riza (ə) xəstəxanasına bir baş çəkim. 1982-ci ilin payız fəslində ağır vəziyyətdə o xəstəxanada yatırdım. Əslində əlillik sənədlərimi də Təbrizin şəhid vəqfindən istəmişdilər. Xəstəxanaya gedib həmin xristian feldşeri gördüm. İnanı bilmirdi ki, həmin iki il qabaqkı yaralıyam. Deyirdi: "Çox yaxşı olmusan!"

–Hələ bu harasıdır, ondan sonra iki dəfə də yaralanmışam!

Şərəfli və can yandıran insan idi və yaralılara çox yaxşı qulluq edirdi. Digər feldşərlərə də bir baş çəkdim və sənədlərimin fotokopiyasını aldım ki, Təbrizə aparım. Məşhəddə vaxtımın çoxunu hərəmdə keçirirdim. Həmin günlərdə bütün döyüşçülərin müştərək həcəti müharibədə qələbə çalmaq və İmam Xomeyninin sağlamlığı idi. Öz həyatımızın problemləri üçün də həcətimiz olsaydı, növbəti mərhələdə qərar verirdik. Biz əzizlərimizin şəhadət və ya əlilliyi qarşısında Allahdan heç vaxt öz sağlamlığımızı, nə dünyanı, nə də maddiyatı istəyə bilmirdik. Əksinə həmişə acizliklə dua edirdik ki; "İlahi! Bizi şəhid dostlarımızın yanında utandırma."

Məşhəddə üç-dörd gündən artıq qala bilmədim. Halım bir az yaxşılaşmışdı. Qərara gəldim ki, Təbrizə qayıdım. O saatda avtobuslar birbaşa Təbrizə getmədiyi üçün Tehranın avtovağzalına bilet aldım. Tehranın terminalında ayaq yoluna getdim və çantamı asılıqandan asdım. Amma çantamı oğurladılar. Öz-özümə düşünürdüm ki, bilsəydilər ki, çantanın içindəki paltarlar kimindir, onu oğurlamazdılar. Əmirin özümlə Məşhədə apardığım bəzi paltarlarını orada həmişəlik itirdim. Yeddi min tımən də pulum var idi ki, o da oğurlandı. Qəhərləndim, amma çarəm yox idi. Ciblərimi axtarıb təxminən otuz tımən pul tapdım ki, onunla Tehrandə yaşayan qardaşımın evinə getdim. Macəranı bildikdə dedilər: "O tərəflərdə oğru çoxdur, gərək əşyalarından muğayat olasan!"

Buralar cəbhə ilə necə də fərqli idi! Biz illər idi ki, müharibə bölgəsində yaşayırdıq və şəhər həyatında elə naşı idik ki, tez aldanırdıq.

Həmin gecə qardaşımın ailəsi Əmirin şəhid olduğunu yeni öyrəndilər və əziz Əmirimiz üçün başqa bir yas mərasimi də bərpa olundu.

Əmirin qırxına bir neçə gün qalmışdı. Bu müddətdə ayağım da bir az sağalmışdı. Amma daha şəhərdə gəzə bilmirdim. Şəhərdə məni heç

nə aram etmirdi. 1986-cı ilin novruz bayramından sonrakı ilk günlərdə, Təbrizdə yaz fəslini özünü göstərməyə hazırlaşanda, Dezfula doğru yola düşdüm.

On ikinci fəsil

Duz fabriki

Dezfula yetişdiyim gün “Əbülfəzl Abbas (ə)” batalyonunun komandiri seyid Əjdər Mövlayini gördüm. Birlikdə batalyona getdik. "Vəlfəcr-8" əməliyyatından sonra əksər döyüşçüləri şəhid olmuş və sağ qalanları da tamam sarsılmışdı. Dostların boş yeri məni yaman qəhərləndirdi. Əjdərə dedim:

– İcazənizlə mən daha "İmam Hüseyn (ə)" batalyonuna qayıtmaq istəyirəm.

– Xeyr, olmaz!

– Amma mən burada qala bilmərəm, ora qayıtmaq istəyirəm.

Mən israr etdikcə, o da "yox" – deyirdi. Axır razı olmadığını görüb, baş qərargaha gedib dedim: "Mən İmam Hüseyn (ə) batalyonuna qoşulmaq istəyirəm." Orada da mənə dedilər: “Hansı batalyonundansansa, elə ora qayıtmalısan!”

Batalyonda təminatın neçə üzvü ilə rəbitə qüvvələrindən başqa heç kim qalmamışdı və onlar da üst-üstə heç on nəfər olmazdı. Əjdər isə batalyonu yenidən bərpa etməyə çalışırdı. Böliyün komandirlərindən Əmirin şəhadət gecəsində yaralanan həci Qulu da hələ qayıtmamışdı.¹

Qərargahın rəisi seyid Mehdi Hüseynini gördüm. Məndən soruşdu: "Qardaşın şəhid olub?" Dedim: "Bəli!" Seyid Hüseyni də çoxları kimi elə bilirdi Əmir mənim doğma qardaşımdır. Dedi: "Yaxşı olar, sən də geri qayıdasan, hələlik ciddi bir xəbər yoxdur!"

– Artıq qəti qərara gəlmişəm və cəbhədə qalmaq fikrim var. Bir də ki, Əmir qardaşım deyildi.

– Dostun da olsa, qardaşdan sənə yaxın idi. Sizi görmüşdüm, heç vaxt ondan ayrılmazdın!

Hər halda məni bir yolla geri göndərmək fikri vardı və Nasir Bərpurla Təbrizə yola salmaq istəyirdi. Hətta qərargahdan təşviq

¹ Mən müharibədə çoxlu komandirlər görmüşdüm. Amma "Bədr" əməliyyatı istisnadır. O zaman qüvvənin azlığına görə bütün komandirlər döyüşə girmişdilər. Bununla belə Hacıqulu Yusifpurla seyid Əhməd Musəvinin mislini görməmişəm. Seyid Əhməd Musəvi də Hacıquludan geri qalmazdı. "Müslim ibn Əqil" əməliyyatında Salman-Koşte səmtindən qayıtdıqda şiddətli yaralanmışdı. Amma nə vaxt özünə gəlsəydi, deyirdi: "Müqavimət edin..." Həqiqətən şücaətli komandir idi, əsla geri çəkilmək fikri yox idi və daim qüvvələrini müqavimətə səsləyirdi.

məqsədlə mənim və Əmirin ailəsinə mükafat da nəzərdə tutmuşdular. Hər nə etsələr də geri qayıtmadım. Axır, Nasir özü Təbrizə getdi və Qüdrət Əşrəfi ilə birgə Əmirin ailəsinə baş çəkдилər.

Bütün bunlara baxmayaraq, nəhayət, özüm "İmam Hüseyn (ə)" batalyonuna qoşuldum və Əli Çərtabın bölüyünə üzv oldum. Əli ilə Xeybər şəhidləri düşərgəsindən tanış idim.¹ Əlimdə heç bir vəsiqəsiz özümü təqdim elədim. Çünki qabaqlar iki il bu batalyonda olmuşdum və əvvəlki qüvvələrdən hələ də məni tanıyanlar var idi. İlk görüşdə Əli xahiş etdi ki, onlardan ayrılmayım. Amma özüm taqımda olmaq istəyirdim.

O zaman briqadada yaxşı nizam-intizam var idi, bir çox dəyişikliklər edilmişdi və yeri gəldikcə batalyonlar ön cəbhəyə göndərilirdi. Neçə gün sonra "İmam Hüseyn (ə)" batalyonu da ön cəbhəyə ezam edildi. Özüm hələ komandiri təyin edilməyən üçüncü taqıma baş çəkdim. Bir-iki nəfər tanış çıxdı – Qadir Qəffari, Heydər Mehdixani və Rəhim Qəffari. Orada Məcid adlı başqa birisi ilə də tanış oldum. "Seyyidüş-şühəda" batalyonunda bölüklərdən birinin komandir müavini olmuşdu. O da "Bədr" əməliyyatında yaralananlardan idi və ağız nahiyəsindən pis zədələnmişdi. Simaca elə bir-birimizə bənzəyirdik. Başqa üç nəfər də – Sadiqi, Məcid Purnaci və Kərimi təlim qrupunun üzvləri idilər. Aralarında Cavad Bəxtşukuhi isə taqımın ən dəcəli sayılırdı. Rəsul Zarezadə də onlarla bir idi. Onların bütün zarafat və dəcəlliklərinə baxmayaraq qəm-kədərım zərrəcə tükənmirdi və özləri də bunu başa düşürdülər. Onu aradan qaldırmaq üçün hər şeyə əl atırdım. Eşitmişdim ki, yeddi gecə ardıcıl qırx dəfə "ixlas" surəsini və ya yeddi dəfə filan surəni oxumaqla son gecə insan yuxuda istədiyi kəsi görə bilər. Hər gecə o surələri oxuyurdum və Allah-Allah edirdim ki, Əmir yuxuma gəlsin. Elə olurdu, bəzən görürdüm, amma çox vaxt da görmürdüm.

"İmam Hüseyn (ə)" batalyonuna qoşulduğum vaxtdan təxminən on gün keçirdi və hələ də seyid Əjdərin xəbəri yox idi. Vəziyyətimin taqımın mehriban, eyni halda dəcəl üzvləri arasında get-gedə dəyişildiyini hiss edirdim. Əksərən boş vaxtlarımızı futbol oynamaqla keçirirdik. Çoxları ilə təzə tanış olsam da, amma ən başlıcası, sifətimi

¹ "Bədr" əməliyyatında Əli Çərtab Xəlil Nəbərinin bölüklərindən birində bir taqımın komandir müavini idi. Əməliyyatdan sonra Əmirlə mən batalyonu tərک etdiyimiz zaman artıq Əli bölük komandiri olmuşdu.

görəndən, yaxud qabaqkı qüvvələrdən macəramı eşidəndən sonra mənimlə dostlaşdılar. Bəzən şəhidlərdən söhbət düşəndə, biri deyirdi ki, filankəs bizim məhəlləmizin uşaqlarından olub, o vaxt mən də onu tanısaydım, o günlərin xatirələrindən danışardım. Onlara da daha çox keçmiş əməliyyatlar və şəhidlərin əhvalatları maraqlı idi. Bu söhbətlərdən hətta yeni gələn döyüşçülər də qəm-qüssəmin səbəbini anlayırdılar və bilirdilər ki, Əmiri necə çox istəyirdim. Çoxu da şəkil albomumu görmək istəyirdi. Cavad özü Əmirlə birgə olan şəkillərimi, xüsusilə, onun köksümə yapışdırdığım şəklini görmüşdü. Bilirdi ki, ona nə qədər məhəbbətim var. Ondan sonra dostların hamısı həmişə Əmirin adını hörmətlə çəkirdi. Bu ünsiyyət get-gedə bizi bir-birimizə daha da yaxınlaşdırırdı. İş elə yerə gəlib çatdı ki, bir gün Cavad dedi: "Vəsiyyətimdə yaz ki, şəhadətindən sonra bu motosikletin hökmən mənə çatacaq!" O zaman qərribə sərgüzəşti olan "honda" markalı bir motosikletim vardı.¹ Axır, əl çəksin deyə dedim: "Ay bala, bu motosiklet təhlükəlidir. İndiyədək neçə nəfərin ölümünə bais olub. İnan mənə, əgər onun üzərində sənənin də adın olsa, mütləq öləcəksən!" Amma Cavadın əl çəkmək fikri yox idi və dedi: "Mənim əcəlimlə sənənin nə işin var! Bircə vəsiyyət et ki, sən şəhid olandan sonra mənə çatsın!" Macəranı ona danışmış dedim: "Bax, bu motosikletə Əmirin əli dəyib, ona şəhid olan bir çox dostlar miniblər. İndi də mənim növbəmdir. Amma sənə versəm, bil ki, mütləq şəhid olacaqsan!" Amma Cavad əl çəkmədən hey deyirdi: "Vəsiyyət elə, vəssalam!" Nəhayət, razı oldum.

Bir gün vəsiyyətnamə məqsədilə bütün dostları ətrafıma yığdım. Cavad, Qadir, Rəhim və bir neçə başqa döyüşçü də var idi. Elə özləri yazdılar ki, seyid Nurəddin Afinin şəhadətindən sonra motosiklet Cavad Bəxtşükühiyə çatacaq. Vəsiyyətnamə yazıldıqdan sonra Cavada

¹ Cavadın vurulduğu bu motosiklet ilk dəfə olaraq sepahtə tərəfindən İbrahim Nəməkiyə verilmişdi. İbrahim də "Xeybər" əməliyyatında əsir düşməzdən öncə onu Həsən Nəməkiyə verir, Həsən şəhid olduqdan sonra Kərim Qurbaniyə çatır, Kərim də onu öz qaynına təhvil verir. Bir gün necə oldusa Kərimlə söhbətim İbrahimin motosikletinə gedib çıxdı. Kərim dedi ki, motosiklet qaynındadır. Həmin günlərdə mənim də bir "kavasaki" modelli motosikletim var idi. Dedim: "Kərim, nəyin bahasına olursa-olsun onu mənə ver, lazımdır. O motosiklet aramızda olmayan dostların xatirələri ilə doludur." Nəhayət, bir dəfə Əmirlə Təbrizə məzuniyyətə getmişdim. Söhbət əsnası razılaşdıq ki, onu mənə versinlər. Axır, "Şəhidlər Cəmiyyəti"nin mənə verdiyi "kavasaki" markalı motosikletimi bir-iki min tükən pulla Kərimin qaynına verib, onu aldım.

dedim: "Qulaq as! Bunu sənə demək istəmirdim, amma indi isə dostların yanında deyirəm bil: Bir gün onunla özüm qəbrin üstə gələcəyəm və o gün məndən daha hörmət-zad gözləmə! Yəni onunla düz qəbir daşının üstünə çıxacağam! Qoy, bu dostlar da şahid olsunlar..."¹ O gündən sonra Cavad həmişə intizarda idi ki, hər hansı bir döyüşdə mən şəhid olum, motosiklet də ona çatsın.

Sayları cəmi on altı nəfər olan taqımın qüvvələri ilə ünsiyyət və səmimiyyətim günü-gündən daha da artırdı. Bəzən birgə Dezfula gedib, orada hamamda çimirdik, ciyər kababı yeyəndən sonra bir qədər də azuqə alıb qayıdırdıq. Hamı bilirdi ki, pomidordan xoşum gəlir. Ona görə də kiçik soyuducumuzda həmişə pomidor olardı. Mənim üçün pomidor alıb deyirdilər: "Bunlar seyid Nurəddin məxsusdur, heç kim əl vurmasın!" Cavad özü əlindən gələni əsirgəmirdi və daim qulluğumda dururdu. Çoxu mənə böyük qardaş kimi yanaşırdı və bu səmimi rəftarlar get-gedə keçmiş qüssələrimi azaldırdı. Hər halda Əmirin xatirəsi yaddan çıxan deyildi. Özü kimi dərd-qəmi də tam başqa idi. Hər gecə bildiyim dua və surələri oxuyurdum ki, bəlkə yuxuma girər. Yuxuma gəlməyəndə də, narahat olub daha oxumazdım. Həmin günlərdə ruhi baxımdan o qədər hazır idim ki, nə vaxt istəsəydim, ağır yuxudan da oyanardım. İçimdə Allahla qərribə və yaxın rabitə yaranmışdı. Bir gecə yenə Əmiri yuxuda gördüm. Həmişəki kimi danışmağa başladıq. Şikayətlənərək dedim: "Əmir, özün gedib mənə yaman dərdə saldın!" Dedi: "Darıxma seyid, sən də on beş gündən sonra yanıma gələcəksən." Dərhal diksinərək yuxudan oyandım: "İlahi, bu nə yuxu idi! Hələ ki, qarşıda bir əməliyyat gözlənilmir. Axı, neçə vaxtdır tam sakitlikdir. On beş gündən sonra onunla görüşməyim qərribədir. Burada da tam əmin-amanlıq hökm sürür..."

Əvvəlcə macəranı tələbə Qulu Xaqaniyə danışdım və daha sonra batalyonun od parçası olan Pedram Şakiri ilə Hüseyn Qocayı da bildi. Hamının sözü bir oldu: "Növbəti əməliyyatdan heç kimin xəbəri yoxdur." Yuxumu Rəsul Zarezadəyə də danışdım. Amma sonra fikirləşdim ki, daha bu haqda söz açmayım və sadəcə olaraq on beşinci günü gözləyim.

¹ Çox çəkmədi ki, Heydər ilə birgə həmin motosikletlə Cavadın qəbri üstə getdik. Heydər Cavadın məzarı üstə acı-acı qışqırırdı: "Cavad! Ayağa qalx! Seyid Nurəddin motosikletlə gəlib!..."

Ertəsi gün xəbər gəldi ki, Məşhədə göndəriləcəyik. Bu xəbərdən öncə əgər beş faiz döyüş ehtimalı vardısı, ondan sonra artıq sifira endi. Bir qayda olaraq əməliyyatdan qayıdan döyüşçüləri proqram üzrə Məşhədə ziyarətə göndərirdilər. Nə isə, şey-şüylərimizi yığıb avtobuslara mindik. Bizim taqımın bütün qüvvələri ilə Ağaqulu və Əli Çərtab da bir maşına yerləşdik. Uşaqların hamısının bir yerə düşməyindən məlum idi ki, yol boyu günümüz zarafat və dəcəllikdən əskik olmayacaq. Maşın Polduxtər şəhərində dayandıqda, Cavad düşüb bir qədər hind xurması aldı və mənə də bir az verdi. O vaxtadək xurmanın bu növündən yeməmişdim. Dedim: "Bu nədir axı? Bu xırda qara şeylər yeməlidirmi?" Özünün çox xoşu gəlirdi. Mən də yeyib gördüm ki, dadlı şeydir. Bundan əlavə hamının xoşladığı peçenye və şirniyyat da almışdı. Çoxları da həqiqət cavan idi və uşaqlıq dəcəlliklərindən əl çəkmirdilər. Məsələn, biri yeyib qalığı qabaqdakına atır, o da götürüb bir başqasına vurur və beləcə bir-birlərinə sataşırdılar. Cavadla Heydər də dəcəllərin lap başçısı idi. İki Rəhimimiz var idi ki, biri Rəhim Bağban, o biri də orduda hərbi xidmətdə olmuş Rəhim Qəffari idi. Hərbi xidmətdən sonra könüllü olaraq cəbhəyə gəlib bizim batalyonumuza qoşulmuşdu. Onun da özünəməxsus dəcəlliyi vardı. Hər nə desəydin, tərsinə cavab verərdi və hamını güldürərdi. Hətta yemək yeməyi də gülməli idi. Onun həddən artıq zarafat və əyləncələri bəzilərinin ürəyinə yatmırdı. Deyirdilər ki, bura ordudan gəlib və s.¹

Məşhədədək səfərimiz xoş keçdi. Karvanın rəhbəri ikinci bölüyün komandiri Cəlal Zahidi idi. Həmin günlərdə o, briqadanın tanınmış üzvlərindən sayılırdı. Bacarıqlı və nümunəvi idarəçiliyə malik idi. Mustafa Pişqədəm birinci bölüyün, Əli Çərtab da üçüncü bölüyün komandiri idi. Biz də Əlinin bölüyündə idik. Dörd avtobusla yola düşmüşdük. Yolda yemək və s. zamanı qarışıqlıq yaranmasın deyər, avtobusları iki hissəyə bölmüşdülər. Səfərin xərci batalyonun öhdəsinə idi və Cəlal özü bu işlərə baxırdı. Yola lazımı qədər kompot və

¹ Doğrusu, bəzi dostlarda yanlış fikir yaranmışdı. Belə ki, çox zarafatçılıq və dəcəlliyi təqveya zidd bilirdilər. Deyirdilər ki, belələri əməliyyatlarda vəzifələrinə yaxşı əməl etmirlər. Halbuki mənə tamamilə əksinə idi. Əslində, Rəhimlə birgə olandan sonra onun şücaətli döyüşləri mənə xoş təsir bağışladı. Ondən sonra daha çox zarafatçı döyüşçülərlə birgə olmağı xoşlayırdım. Artıq zarafatçı döyüşçülər barədə belə sözlər deyənlərə etiraz edirdim. Razi olmurdum və axır məlum olurdu ki, hər kəsin ixlası əməllərində görünür.

konserv də götürmüşdük. Səfərimiz çox maraqlı idi. Harada istəsəydik, dayanırıdıq. Uzun müddətdən sonra meşə və yaşıl mənzərələr ürəyimizcə idi.

Nəhayət, Məşhədə çatdıq və karvanımız hərəmin yaxınlığında bir hüseyniyyədə yerləşdi. Mən, Cavad, Heydər və Rəhim ziyarətə birgə gedirdik. Bəzən Rəsul Zarezadə ilə Məhəmməd Nüsrəti də bizimlə gəlirdi. Qərar qoymuşduq ki, hər gün namazlarımızı üç vaxtda hərəmə gedib orada qılaq. Bu dostlarla birgə İmamın (ə) ziyarətinin ayrı bir səfası vardı. Adətən, hərəmdə çox da ağlaya bilmirdim. Amma hər dəfə hərəmə gedəndə, görürdüm ki, dostlar hansı şövqlə məzarın ətrafına dolanır, necə ağlayır, dua və raz-niyaz edirlər... Hər dəfə bu hal təkrar olurdu və mən də hər dəfə onları görəndə həm sevinir, həm də narahat olurdum. Sevinirdim ki, belə uşaqlarla dostam, narahat olurdum ki, onlar da gec-tez gedəcəklər. Hərəmdən qayıtdıqda da dəcəlliklərindən əl çəkmirdilər. Hərəmin daxilində ədəb-mərifətləri elə idisə, kənarında da belə idi.

Gecələr hüseyniyyədə Purxani əzadarlıq mərasimi təşkil edirdi. Hüseyniyyədə, eləcə də şəhərdə çoxlu yadigar şəkillər çəkirdik. Bir gün Cavad özünə üzük almışdı. Dedi: "Buna beş yüz tümən vermişəm!" Mən də dedim:

– Əşi, bu nədir, almısan!

– Xeyr, sən bilmirsən nədir!

– Ay canım, sən bilmirsən! Bunu Təbrizdə göstərsən, heç üzük hesab eləməzlər. Səni aldadıblar.

Axır, gedib üzüyü geri qaytardıq. Yolda Cavad balaca uşaqlar kimi oyuncaqlara baxırdı və hətta almaq istəyirdi. Həm zarafata görə, həm də həqiqətən oyuncaqdan xoşu gəlirdi.

Üç-dörd gün ərzində pulumuzun çoxunu xərclədik. Dostlara görə pul xərcləməyi əsirgəməzdim. Bilirdim ki, əksəri sağ qalmayacaq. Təxminən onların aqibəti mənə bəlli idi. Çox çəkmədi ki, duaları müstəcab oldu. O müddətdə bir an da olsa yuxum yaddan çıxmırdı və daim günləri sayırdım ki, nə vaxt və harada sona çatacaq. Həmin ərəfədə İmam Rzanın (ə) müqəddəs hərəmində neçə dəfə şəxsey dəstələri tərkibində əza mərasimləri təşkil edildi. Mərasimlərdə dostların mənəvi halı daha da yüksəlirdi. Bir dəfə də "Beşihti-Rza (ə)" qəbiristanlığına getdik. Əslində, Məşhədin şəhidlər məzarına getmək fikrimiz vardı, amma proqramımız yarımçıq qaldı. Cəlal Zahidi briqadanın baş qərargahına zəng edib demişdi ki, pulumuz qurtarıb və

bizə pul çatdırın. Amma göstəriş gəldi ki, elə bu gün hazırlaşib geri qayıtmalıyıq. Bu xəbər dostların arasında yaman hay-küy saldı. Hərəmə gedib, bütün qüvvələri toplamağa başladıq. Heç kim ziyarətdən doymamışdı. Səfərimiz on günlük nəzərdə tutulsa da, artıq dörd günlə bitirdi. Hamını toplayınca bir qədər çəkdi. Hər çatan Cəlala deyilərək deyirdi: "Əşi, belə də ziyarət olar! Heç gətirməsəydiniz daha yaxşı idi! Üç gün nədir ki?!" Xülasə, İmam Rza (ə) ilə vidalaşib, yola düşdük. Cəbhəyə qayıdanadək əldə qalan pula qənaət etməli idik.

Yolumuzu ölkənin yaşıllıqla dolu şimal bölgəsindən saldıq və gecə səfəli bir şəhərdə namaz və yemək məqsədilə dayanmalı olduq. Gəlib ortasından gözəl çay axan bir parkda yerləşdik. Namazdan sonra yemək təşkil edildi. Qayıtmaq əmri veriləndən belə yuxumdan xəbəri olanlar mənə qərribə baxırdılar. Namaz zamanı Ağaqulu da mənim şəklimi çəkirdi. Həmişə ətrafımda fırlanır, yerli-yersiz pilyonkanı israf edirdi. Burada həm təbiət səfəli idi, həm də döyüşçülərin əhval-ruhiyyəsi. Yeməyin azlığına baxmayaraq, yaman ləzzətli oldu. Fənərin işığı altında bir az o ətrafda gəzişəndən sonra yola düşdük. Aşağı enən sıx duman maşınların sürətini alırdı. Axır, sürücülər dedilər: "Belə vəziyyətdə sürmək mümkün deyil." Nəhayət, yolüstü kiçik bir şəhərdə dayanmalı olduq. Hər tərəf portağal, mandarin və limon ağacları ilə dolu idi. Soyuq bölgədə doğulub böyüyən bizlərə bu yaşıllıqlar yaman maraqlı idi və alam onlara baxdıqca valeh olurdu. Çox keçmədi ki, camaat ətrafımıza yığışdı. Təbrizdən və Aşura briqadasının qüvvələri olduğumuzu bildilər. O gün bizimlə o qədər mehriban və məhəbbətlə davranırdılar ki, hətta mağazadan bir şey almağa utanırdıq. Heç kimin bizdən pul almaq fikri yox idi. Gecə bu mehriban əhalinin sevimli qonağı olduq. Ertəsi gün hətta bir quruş da xərcləmədən səhər yeməyini yeyib yola düşdük.¹

Günortaya yaxın Tehrana çatdıq. Maşınlar bir kababxananın yanında dayandı. Dedilər ki, hərə cəmi bir şiş kabab və bir qazlı şirə ala bilər. Daha ondan artığına pul çatmırdı. Bu hesabla bir nəfərin nahar pulu 70 tümən edirdi. Amma bu sözlərə qulaq asan yox idi və kimin ürəyi nə istəyirdisə, sifariş verirdi. Ağaqulu çarəsiz qalıb, dedi: "Eybi yoxdur. Mən pulu olanlardan alıb hesablayaram və briqadaya

¹ Onlar arxamızdakı iki avtobusa da xidmət etmişdilər. Həmin şəhərin şəhidlərinin ailələri, bizim döyüşçüləri keçmiş İran şahının arvadı Fərəhin dəniz kənarında olan saraylarından birinə aparıb, olduqca yaxşı qulluq etmişdilər.

çatıb orada qaytararam." Hamı yemək stollarının arxasına əyləşdi. Bu vaxt yeməxananın qarşısında bir mercedes-benz maşını gəlib dayandı. Əynində ağ kostyumlu və qırmızı qalstuklu bir şəxs içəri daxil oldu. Mən Cəlalın yanında qapıya yaxın masanın ardında oturmuşdum. Heç bilmirəm nə üçün düz mənə tərəf gəlib dedi:

- Ay qardaş!
- Bəli!
- Sizin rəhbəriniz kimdir?
- Nə lazımdır?
- İsim var!

Əvvəl Cəlalı tanıtmaq fikrim yox idi. Nə işi olduğunu bilmək istəyirdim. Dedim: "Buyurun!"

- Sizin yeməyinizin pulunu ödəmək istəyirəm.

Bunu dedikdə, heyrətə gəldim. Tez Cəlalı göstərib dedim: "Rəhbərimiz budur!" Cəlal dedi: "Çox təşəkkür edirik, pulumuz var, özümüz ödəyəcəyik!"

– Mən demirəm, sizin pulunuz var, ya yoxdur. İcazə verin, mən ödəyim.

Cəlal qəbul etmək istəməsə də, axır, xahiş və ısrarla onu razı saldı. Dedi ki, kim nə qədər istəyir yesin. Yenidən hamıya dedik: "Daha heç nədən çəkinməyin!" Hətta vidalaşanda da o səxavətli insan dedi: "Görürəm ki, Əhvaza doğru gedirsiniz. Oradək olan xərcinizi də ödəməyə hazırım!" Dedim:

- Çox sağ ol! Yeməyin xərcində kifayət qədər sizə zəhmət verdik.
- Yox əşi! Əhvazadək xərciniz nə qədədirsə, bu çantadan götürün.

Çox xahiş etsə də, nəhayət, bir neçə min түmən götürdük. O isə daha çox götürməyimizi istəyirdi. Biz də dedik ki, bu qədər kifayətdir. Burada bizimlə xudahafızlaşib ayrıldı. Hamımız təəccüb içində idik. Pulumuz sona çatırdı və yaman acmışdıq. Belə bir şəraitdə yad bir kəsin gəlib bizə xidmət göstərməyi qəribə idi.

Biz briqadaya çatıqda, o biri maşınlar da çatmışdılar. Onlar bizə dəniz kənarında sarayda qalmaları və şimal əhalisinin qonaqpərvərliyindən danışib qürurlanarkən biz də onlara yeməxanadakı macəranı danışdıq. Şəhid ailələrinin və ya adi camaatın belə qonaqpərvərliyi təbii idi, amma zahiri görünüşündən qətiyyən bizim əqidədə olmayan bir şəxsin o cür davranışı hamını mat qoymuşdu.

Briqadada vəziyyət tam dəyişmişdi. Məşhədə çıxdığımız gün tam asayiş idisə, amma indi çatan deyirdi: "Tələsin!" Maşınlardan enərək dostlarla zarafatlaşa-zarafatlaşa qaçıb hazırlaşmağa başladıq. O vaxtadək heç kimin əməliyyat haqda məlumatı yox idi. Günortaya yaxın silahlarımızı da aldığımız və batalyonunun bütün qüvvələri bir yerdə yığıldı. Artıq əməliyyatın qətiliyindən söz gedirdi və tezliklə cəbhəyə getməli idik. Hələ yuxumdan on üç gün keçirdi və "Görəsən, doğurdan da, iki gündən sonra Əmirlə görüşəcəymi?" – kimi fikirlər məni həyəcanlandırırdı.

Axşam çağı avtobuslara minib Ərvəndin sahilindəki "Vəlfəcr-8" əməliyyatı zamanı "Əbülfəzl" batalyonu tərkibində Əmirlə birgə qaldığımız kəndə tərəf yollandıq. Gecəni orada qalmalı idik. O vaxtın xatirələri gözümə canlanmağa başladı. Qərribə hislər keçirirdim və dostlar da nələrsə duyurdular. İraqın artilleriyası atəşə başlamışdı. Səhərə yaxın atəş get-gedə şiddətlənirdi.

Səhər tapşırıq verildi ki, mikroavtobusla çayının sahilinə yaxınlaşmalıyıq. Demək, gözlənilən macərə özünü bürüzə verirdi. Heç kim maşında mənim yanımda oturmaq istəmirdi. Zarafata salıb deyirdilər: "İşə bax ha! İndi Seyidə görə bu top mərmisi düz bizim maşının üstünə düşəcək!" Hərəkət bir söz ataraq gülüşürdük. Mən də deyirdim: "A bala, hələ on beş günə iki gün qalır! Siz məni indidən o tərəfə göndərməyin!" Bunları dedikcə özüm də nə isə olacağına gümanım artırdı. Yol boyu ardıcıl olaraq top mərmiləri ətrafa düşüb partlayırdı. Amma biz isə ora sağ-salamat çatdıq.

Ərvənd çayı ətrafı gərginlik bizə maraqlı idi. Qayıqlarla çayın o tərəfinə keçib səngərlərdə yerləşdik. Elə bəri başdan ağcaqanadlar amanımız kəsdi. Onların qarşısını almaq üçün verilən kremin faydası olmadı. Nə qədər sürtsək də əl çəkmirdilər. Gecəyədək orada qalmalı idik. Bizim taqımla yanaşı ikinci və üçüncü taqımın da qüvvələri burada yerləşmişdi. Əli Tirbarçi, Rəsul Afetabi, Haşim Tari¹ və başqaları da onların arasında idi. Axşam çağı artıq ilk pis xəbər elan edildi: "İmam Hüseyin (ə) batalyonunun komandir müavini Məhəmməd Səbz, Seyid Məhəmməd Vətəni, Mir Heydər Payidar və başqa neçə

¹ İkisi də cəbhənin dəcəllərindən idi. Rəsul bir baş ölçüsündə çadırın bir guşəsini kəsmişdi. Səhər açılan kimi başını bayıra çıxarıb qışqırırdı: "Quqqulu qu!" Haşim də ona başqa çadırdan cavab verirdi. Xatirələri heç vaxt unudulmasın!

nəfər şəhid olublar." Onların şəhadət xəbəri hamıya bərk təsir etdi. Hətta bəziləri dedilər ki, daha əməliyyat ləğv olacaq.

Hazırkı "Ya Mehdi (əc)" əməliyyatı "Vəlfəcr-8" əməliyyatında düşmənin əlinə keçən nahiyənin azadlığı məqsədilə həyata keçirilirdi. İraq o əraziləri qurutmaq fikrində idi və biz də onlardan əvvəl işə başlamaq istəyirdik. Artıq briqadamızın iki qoşunu irəliləmişdi və təxminən 3 km-lik ərazidə öz istehkamlarına çoxlu qüvvə yerləşdirən düşmən bizim qüvvələrin mühasirəsinə düşmüşdü. Duz fabrikinin yanında "ölüm üçyol ayrıcı" vardı. Oranın fəzası açıq olduğunda daim düşmənin şiddətli atəşinə məruz qalırdı. Oradan bir yol " Kərbəla-25 briqadası"nın, bir yol da bizim briqadanın yerləşdiyi səmtə bitişirdi. Ərvəndin üzərində iki körpü salınmışdı. Biz bu körpülərin yanından qayıqla ötüb çayın o tərəfinə keçdik. Bizim mövqeyimiz düşmənin mövqeyindən daha pis idi. Çünki arxamızda çay yerləşirdi və qarşımızda onların cəbhəsinədək təxminən yarım metrə qədər duzlu su hər yeri əhatə eləmişdi.

Əməliyyat proqramı elan edildi. Təsadüfən Rəhim Qəffarini pulemyotçu kimi bizim qrupa göndərdilər. Onun özbaşınalıkları yadımda idi. Biri dedi: "Bu işi Rəhimə tapşırmayın, ona etibar yoxdur!" Hələ o şəraitdə məni də taqıma komandir seçdilər. Özüm hər hansı bir məsuliyyəti öhdəmə götürmək istəmirdim. Amma şəraitə görə razı oldum.¹ O gecə yuxumun müddətindən on dörd gün keçirdi. Qərribə hissə dalır, on beşinci gün nə baş verəcəyi haqda düşünürdüm. İxtiyarımdakı taqımı çevik qüvvələr təşkil edirdi. Rəhim Bağban müavinim, Sadiqi qumbaraatanımız və Purnaci onun köməkçisi, Kərimi də snayper idi. Sərabdan təqvalı və məsuliyyətli iki əmi oğlu vardı. Biri ruhani tələbə və adı da Höccət idi. Liman şəhəri olan Şərəfxandan Hüseyin adlı bir döyüşçünü də bizim taqıma göndərmişdilər. Başqa taqımlarda da tanınmış şəxslər az deyildi. Taqım komandiri seyid Məhəmməd Vətəni-Xətibi (hətta batalyon komandirliyinə qabiliyyəti vardı və çox tez şəhid oldu), Ağaqlu Yusifpur və başqaları. Tapşırığa əsasən, gecəni orada qalıb və ertəsi gün – yəni on beşinci gün – irəliləməli idik.

Səhər yola düşüb, günorta ön cəbhəyə çatdıq. Cəbhə boyu bir maşın yolu uzanırdı və kənarında kanal salmışdılar. Təxminən 1 km-ə çatan

¹ Heç bilmirdim, neçə saat sonra vəziyyət elə dəyişəcək ki, hətta batalyonun rəhbərliyi də mənim üzərimə düşəcək.

kanal " Kərbəla-25" briqadası ilə bizim mövqeyimizi bir-birinə calayırdı. Kanal düşmənin atəşi altında idi. Bizim nahiyəmiz "ölüm üçyol ayrıcı"na yaxın idi. Yolun bir tərəfində biz, o biri tərəfində də iraclılar yerləşmişdilər. Yolun kənarına tökülən torpaqlar nəticəsində səngərə bənzər təpələr əmələ gəlmişdi. Odur ki, həm bizə, həm də düşməyə mövqe seçməyə və pusquya imkan verirdi. Beləliklə, ora hərdən düşmə, hərdən də biz qüvvə yollayırdıq. Neçə gün öncə Məhəmməd Səbzi və Seyid Məhəmməd Vətəni də kəşfiyyat zamanı orada şəhid olmuşdu və bütün qüvvələrə təsir etmişdi. Düşmənlə təxminən yüz metr fasiləmiz vardı.

Nəhayət, əməliyyata başlamaq üçün hava qaralanadək gözlədik. Həmişəki kimi əməliyyatdan qabaqkı epizodlar müşahidə olunurdu. Kimi vəsiyyətnamə yazır, kimisi bir guşəyə çəkilib raz-niyaz edir, kimisi də bir başqası ilə halallaşır, vidalaşır. Yaz fəslinə düşən o gün qürub çağı artıq azan sədaları yüksəldi. Namazımızı qılıb dərhal irəliyə doğru hərəkət elədik. Əməliyyat "Ya Mehdi (əc)" şüarı ilə başlayırdı. Qabaqda "Əli Əkbər (ə)" batalyonu irəliləyirdi və biz isə arxadan onlara dəstək olmalı idik. Əvvəlcə onlar düşmənlə qarşılaşacaqdılar. Sol cinahda Mustafa Pişqədəmin bölüyü hərəkət edirdi. Qüvvələri kanala tərəf yönəldik. Yolda Məhəmməd Nüsrəti gözümə dəymədi. Məcbur olub yola düşdüm. Son anda hiss elədim ki, kiçik əndamlı bir oğlan arxamca qaçır. Məhəmməd idi. Əsəbli halda qışqırdım:

– Harada idin?

– Ay seyid, iki rəkət namaz qılmaq istəyirdim. Axı, mən bu gecə şəhid olacağam!

– Səfeh-səfeh danışma, düş qabağıma!

Bir az da üstünə acıqlandım. Dodaqaltı deyirdim: "Hamı heç nədən şəhid olmaq fikrindədir!" Amma qəlbimdə sözünə inanırdım. Neçə gün qabaq hərəmdəki raz-niyaz və ağlamaları yadımda idi. Fikirləşirdim ki, artıq həmin arzu və diləklərin çin çıxma zamanı gəlib çatıb. Yavaş-yavaş düşməyə yaxınlaşırdıq. Döyüş başlamışdı və partlayışlar get-gedə şiddətlənirdi. Dəstəminizin başında kəşfiyyat qrupunun bir üzvü, sonra nisbətən kök başqa birisi, ardınca özüm və arxamca da qalan döyüşçülər gəlirdilər. Dəstəmizdəki bu ikinci nəfər döyüşdən çəkinən nadir əsgərlərdən idi. Qəsdən onu qabağa salmışdım ki, qorxub yayınmasın. İrəlilədikcə bizdən əvvəl gedən "Əli Əkbər (ə)" batalyonunun qüvvələri şəhid olan və yaralanan döyüşçülərini müşahidə edirdik. İstər-istəməz adam heyrətə gəlirdi. Gözümüz

önündə yaralanan və şəhid olanlar ətrafımızı bürüyən duzlu su gölməçələrinə sərilirdilər. Bəziləri çəfyələrini¹ ağızına tıxırdılar ki, səsləri düşmənin diqqətini cəlb etməsin. Onların bu acı hallarını heç vaxt unutmaq olmaz. Döyüş zamanı onların neçəsi irəli nüfuz edə bilsə də bir iş görə bilməmişdi. Düz qarşımızda düşmənin "ZU-23-2" pulemyotu atəş açırdı. Biz də kanalın kənarında uzanmışdıq və gözləyirdik ki, başqa səmtə çevrildikdə, dərhal irəliləyək. Atəşin işığı altında diqqətlə gözdən keçirməyə başladım. Hər tərəfi su bürümüşdü. Ayağa qalxıb düşmənin cəbhəsinədək qaçmalı idik və yerdə uzanmağa şərait yox idi. Ürəyim şiddətlə döyünürdü. Allahdan istəyirdim ki, pulemyotu işlədən duyuq düşməsin, yoxsa hamımız qırılacağıq. O həyəcanlı anlarda ratsiyanın səsi gəldi. Bilmədim kim idi, amma yaman əsəbiləşdim. Qəzəblə dedim: "Ay bala, başınızı əyin aşağı! Mövqeyimiz ifşa olmasa yaxşıdır!" Bir az diqqətlə baxıb, gördüm ki, briqadamızın komandiri Əmin Şəriəti ilə onun çaparlarıdır. Hələ düşmənin cəbhəsinə nüfuz etməmiş hücumun ilk dəqiqələrində onu görməyib mənə bir az da ürək-dirək verdi. Bu məsələ hamımızda canlanma yaratdı. Neçə saniyədən sonra pulemyotun atəşi Kərbəla-25 briqadasına doğru yönəldi. Cəld ayağa qalxıb, döyüşçülərə əmr verdim: "Cəld irəliyə!" Qabaqda kəşfiyyatçı sürətlə qaçıb gölməçənin üzərindəki bir nəfərlik körpüdən keçdi. Amma ikinci nəfər sürüşüb ayağı palçıqə batdı. Pulemyotun bizə tərəf dönəcəyindən nigaran idim. Həmin iztirablı anlarda dəstə yerində dayandı. O, nə qədər çalışsa da ayağını palçıqdan çıxara bilmədi. Dedim: "Tez ol! Atıl suya! Uşaqlar keçə bilsinlər!" Tələsirdim, o da hey soruşurdu: "Ay seyid, neyliyim?" Suya batmaq istəməirdi. Məcbur olub onu təpiyimlə gölməçəyə itələdim. Başqa çarəm yox idi və ona görə yubana bilməzdik. Bütün məqsədim o idi ki, qüvvələri ön xəttə yetirim. Bu arada bir hadisə baş versə və ya düşmən bizi görsə, bütün zəhmətimiz heç olacaq. O zaman düşmənlə səngərdə əlbəyaxa olmalı idik. İrəli qaçarkən yaralı döyüşçülərin zəif və acı nalə səsləri də qulağıma gəlirdi. Onların fədakarlığı və yüksək ruhlarından xəcalət çəkirdim. Ön xəttə az qalmış düşmən duyuq düşdü və pulemyotu bizə tərəf döndərdi. Amma daha gec idi və onların cəbhəsinə çatmışdıq. Əvvəlcə bizdən öncə çatan bölüyün komandirini gördüm. Cəld nahiyyə haqda mənə məlumat verdi və biz də bir-bir düşməni aradan götürməyə başladıq. Amma sayımız

¹ "Çəfyə" – könüllülərin boynuna saldıqları şal.

az idi və ilk mərhələdə yeddi-səkkiz nəfər sıradan çıxdı – ya şəhid oldu, ya da yaralandı. İraqlılar can-başla bu nahiyədə güclü müqavimət göstərirdilər. Təbii idi, çünki onları da arxadan palçıqlıq və bataqlıqlar əhatə edirdi. Düşmənin əsas dayağı olan atəş dəstəyini susdurduq. Gecə olduğuna görə o şəraitdə əsir tutmaq mümkün deyildi. Odur ki, qarşıya çıxanı vururduq. Bir yandan da Kərbəla-25 briqadasının təzyiqi artırdı. Plan üzrə bizimlə onlar iki tərəfdən düşməni mühasirəyə almalı idik. Amma düşmənin dözülməz müqaviməti Kərbəla-25 briqadasını da əldən salırdı. Bu vəziyyət bizim üçün də təhlükəli idi. Necə olursun düşmənin müqavimətini qırmalı idik. Kanal təxminən otuz metrədək düz istiqamətdə olub, sonra isə ilanvarı qıvrılırdı. İraqlılar da burulan nahiyədə yerləşmişdilər. Ona görə də oranı təmizləmək daha mümkün deyildi və kanaldan çıxan atəşə məruz qalırdı. Atışma zamanı o nahiyədə olan düşmənin sayını müəyyənləşdirə bilmirdim. Əməliyyat bir qədər dolaşdı və əlimizdən bir iş gəlmədi. Amma qəfildən atəş və partlayışların səs-küyü altında bir səda yüksələrək vəziyyəti dəyişdi. Kərbəla-25 briqadasının təbliğat üzvləri yeni taktikaya əl ataraq mikrofonla qələbə marşını səsləndirməyə başladılar. Biri "Əllahu əkbər!" – deyərək İslam qoşunlarının qələbə xəbərini verirdi. Bu isə hamımızın əhval-ruhiyyəsini qaldırdı. Kərbəla-25 briqadasının qüvvələri yenidən düşmənin cəbhəsini yararaq irəliləməyə başladılar. Onların nüfuzu düşməni bizim mövqeyimizə tərəf yönəltdi və işimizi daha da çətinləşirdi. O zamanadək ehtiyatla irəliləmişdik, çünki düşmənin aramıza nüfuz etmə imkanı vardı. Ona görə məcbur olub, təmizlənmiş yerlərə qarovul qoyurduq.

Çıxılmaz vəziyyət yaranmışdı. Kanalı dolayı nahiyəsində ilişib qalmışdıq. Daha irəliyə getmək mümkün deyildi. Elə orada Davud Əmirhəqiqi (tennis üzrə çempion) yaralandı və biri də bir az irəlində yerə yıxıldı. Axır, özüm qaçıb səngərlərdən birini uçuraraq kanalın qabağını kəsdim. Beləcə, güllə yağışından nisbətən qoruna bildik. Sonra bir-iki sıra qum kisəsi ilə səngər düzəlttik. Yaralılar isə kanalın o biri tərəfində qaldılar. Neçə dəfə qışqırdım ki, bu tərəfə gəlsinlər, amma tərpənə bilmədilər. Geriyə qayıdıb, kanalın içində düzülən düşmən qüvvələri üçün bir çarə qılmaq istəyirdim. Döyüşçülərdən biri dedi: "Biri də bizim önümüzdə yaranıb!" Mərəndli bir sanitaramız var idi. Ona ciddi tapşırıdım ki, yaralını bu tərəfə gətirib yarasını bağlasın. Yazıq başından yaranmışdı və vəziyyəti pis idi. Sanitar sözümə qulaq asmadı. Gedib yaralını orada sarıdığı zaman özü də o cür yaralandı.

Güllə alınından keçib, sinəsini yırtdı. Bərk narahat oldum. Ora əlin içi kimi düz idi və gedib yubanan mütləq vurulurdu. Döyüşçülərdən birinə dedim: "Get, onların ayağından tutub bu tərəfə sürü." O yazığı da həmin yerdə vurdular. Çıxılmaz şəraitə düşdük. Daha heç kimi o tərəfə göndərmək olmazdı. Yanımdakılar deyirdilər: "Seyid, onlar ağır yaralanıblar, qan itirirlər!" Dedim: "Olsun, daha çarəmiz yoxdur, hələlik orada qalsınlar!" Hələ o tərəfdə başqa neçə yaralımız da vardı ki, vəziyyətləri yaxşı deyildi. İkinci taqımdan bizə yardıma gələn Məsud Vüsalinin bağırsaqları bayıra tökülərək şəhid olmuşdu. Rəhim Bağban yaralanmışdı və yardım taqımının komandiri də şəhid olmuşdu. Yavaş-yavaş döyüşçülərdə geri çəkilmək fikri baş qaldırırdı. İraqlılar da cürətlənərək irəli gəlməyə can atırdılar. Ağılıma belə bir fikir gəldi. Heydərle Qadirə dedim: "Siz ikiniz düşmənin arasına qumbara atıb, üstlərinə cumaraq əlbəyaxa döyüşə girin ki, müvəqqəti olaraq təzyiqləri azalsın." İkisi də təəccüblənərək dedi: "Ay seyid, doğurdan deyirsən?!" Dedim: "Zarafat eləmirəm! Gedin, əlbəyaxa döyüşə girişin ki, təzyiq bir qədər aradan qalxsın."

Bilirdim ki, çətin işdir, amma başqa çarəmiz də yox idi. Ya hamımız geri çəkilməli, ya da neçə itki verərək onların qarşısını kəsməli idik. Düşmənlə təxminən on beş-iyirmi metr aramız vardı. Heydərle Qadir gedib, neçə dəqiqədən sonra belə məlumat gətirdilər: "Ay seyid, gedib gördük ki, əgər o qədər adamın arasına qumbara atıb vəlvələ salsaq, ikimizi də tutub boğacaqlar!" İraqlıların sayı çox olduğundan əlbəyaxa döyüşə cürət eləməmişdilər. Çarəmiz yox idi. Bölüyümüzün komandiri Əli Çətrtəin yanına qayıdıb onunla məsləhətləşmək istəyirdim. Amma kanalın qabağını bağladığımız yerə bir qarovul qoymalı idim. Pulemyotçu Rəhimi çağırıb, ona tapşırdım. O da dedi: "Seyid, sağ ikən qoymaram biri də bu tərəfə keçsin! Yalnız cəsədinin üstündən keçib bura gələ bilərlər!" Həmişəki zarafatçılığına baxmayaraq o anda cürəti təqdirəlayiq idi. Təkbaşına pulemyotun arxasında oturub irəliyə doğru cürət edən hər bir düşməni vururdu. Çətinliklə də olsa Çərtəbi tapıb vəziyyəti məlumat verdim. Dedi:

- Nə məsləhət görürsənsə, elə də et!
- Canım, nə edə bilərəm axı? İrəliyə getmək üçün qüvvə lazımdır!
- Görürsən ki, kifayət qədər qüvvəmiz yoxdur!

Bu vaxt batalyonun komandiri seyid Həsən Şəkuri də peyda oldu. Neçə dəqiqə oturub onunla məsləhətləşdik. Çünki Kərbəla-25 briqadası irəlilədikcə, bütün düşmən qüvvələri bizim mövqeyimizə

tərəf sığındılar. Onların yerləşdiyi nahiyədə isə arxaya çəkilmək üçün bir nəfərlik dar yolları vardı. Ondan başqa duz fabrikinin bütün ətrafı bataqlıq idi. Bu düşmənin həm müqavimətini, həm də cürətini artırırdı. Seyid Həsən məsləhət gördü ki, onda bir qədər geri çəkilib kanaldan bayırda onlarla üz-üzə döyüşə girəyin. Amma mənim fikrim başqa idi. Kanaldan bayırda döyüş üçün daha dəqiq plan lazım idi. Nəhayət, qərara gəldik ki, geri qayıdıb özüm şəraitə uyğun plan cızım.

Qayıdıb, vəziyyəti Cəlalla Qulam Zahidiyə danışarkən ağıma bir fikir gəldi. Dedim: "Qulam, əgər iki minaatanımız olsa, hər şey düzələcək. Elə buradan kanalın içində iraqlıların işini bitirərik!"

Bu fikirlə onlardan ayrılıb, irəli getdim. Yaman susamışdım. Təmizlədiyimiz nahiyədə qarovul çəkən döyüşçülərdən on nəfəri özümlə götürüb irəli apardım. Onların arasında Rəsul Zarezadə, Məhəmməd Nüsəti və Cavad Bəxtşukuhi də var idi. Bir az irəlində gözüm Pedrama sataşdı. O da briqadanın ən dəcəllərindən idi. Amma hələ ki, səsi çıxmırdı. Ondan su istədim. Gördüm bikefdir. Dedim: "Pedram, nə olub? İnsanın halı burada yaxşı olmalıdır, arxada yox!" Onunla zarafatlaşmaq istəyirdim. İnanı bilmədim ki, bu qədər qorxuya düşüb. Biri dedi: "Ay seyid! Onun macərəsi tam başqadır! Düşmənin səngərinə yaxınlaşıb qumbara atmaq istəyəndə, ayağından tutub səngərin içinə çəkdilər. Bunu görəndə neçə nəfər dərhal səngərin içinə atılıb Pedramı onların əlindən xilas elədilər." Həqiqətən ona haqq verdim. Bir az su içib, yola düşdük. Yolda Rəhim Bağbanı gördüm. Mənə dedi:

– Ay seyid, məni biri ilə geri göndər!

– Rəhim, mümkün deyil! Biz indi geri qayıtmaq yox, qabağa getmək fikrindəyik!

Hey israr etdikdə, dedim:

– Nə olub, axı?

– Ayağıma güllə dəyib.

– Hanı?

Göstərəkən güllə dəyən yerə birini ilişdirdim. Bağirtisi göyə ucaldı.

– Sənə deyirəm ki, biz irəlində şəhid veririk, sən isə sadəcə yaralanmağa görə geri çəkilmək istəyirsən!

Hər ikimizin halı pis idi. Yazıq yaman ağrı çəkirdi. Dedi: "Onda elə burada məni öldür!"¹ Əslində, belə vəziyyətdə geri çəkilmək məsləhət idi və komandirin də fikri ilə uyğun gəlirdi. Amma irəliləyərək bu kanalın düyününü açmaq istəyirdim. Bundan sonra kimsə daha geri çəkilməkdən danışmadı. Yanımdakılara dedim: "Qulaq asın, nə qədər mərmə, qumbaraatan və s. sursatımız varsa, yığın bura. Bəlkə belə düşmənin müqavimətini qıra bildik!"²

Artilleriyanın atəşi altında özümü kanala yetirdim. Hər iki tərəfin atəşi şiddətli idi. Amma heç bir tərəfin kanalla işləri yox idi. Yəqin, bilirdilər ki, kanalda öz qüvvələri yerləşib. Kanalda isə yalnız üz-üzə atışma gedirdi. Daim qışqıraraq döyüşçülərə əzmə çağırırdım. Döyüş şiddətləndikcə, vəziyyətimiz bir az da çətinləşirdi. Düşmən anlamışdı ki, kanalda bundan artıq irəliləyə bilmirik. Odur ki, onlar da cürətlənərək irəli gəlirdilər. Pulemyotçu Rəhilə birgə neçəsi sərt məşğul idi. Höccəti də bir neçə nəfərlə kanalın kənarlarına göndərib tapşırıdım ki, heç bir yandan onlara irəliləməyə yol verməsinlər. Bu əsnada bir daha kanalda olanları nizama salmaq üçün geriyə qaçdım. Bütün gecəni kanalda o qədər o tərəf-bu tərəfə qaçıb qışqırdım ki, səsimi eşitməyən qalmadı.³ Bu get-gəllərdə nə qədər itki verdiyimizi görür, özüm də bilmədən çoxlarının əl-ayağını tapdayıb keçirdim. Təxminən iki saat beləcə davam etdi və heç bir nailiyyət əldə edə bilmədik. Artıq döyüşçülər ruhdan düşürdülər. Amma o tərəfin də ruhiyyəindən xəbərsiz idik və yalnız güclü müqaviməti görürdük. Bu arada Əli Çərtab gəlib vəziyyətlə maraqlandı. Dedim ki, hələlik

¹ Hələ indi də Rəhilə get-gəlim var. O günlərdən söz düşəndə, deyir: "Yaman rəhimsiz idin! Təpiyi elə vurdun ki, dünya başıma fırlandı."

² Sonralar Rəsul Zərezadə deyirdi ki, sənin tapşırığından sonra bir qədər silah-mərmə götürüb yola düşdüm. Amma yüküm ağır olduğu üçün bir-ikisini yerə atdım. Bu vaxt Məhəmməd Nüsrəti qışqırdı ki, niyə yerə atırsan, mənə ver aparım. Pərt oldum. Kiçik cüssəsi ilə gətirdiyi filan qədər silah-sursata baxmayaraq əyilib, çətinliklə o iki mərməni də götürdü. Onun bu işi mənə yaman təsir etdi. Tez mərmiləri ondan alıb dedim ki, özüm gətirirəm.

³ Tennis üzrə ölkə çempionu Əmirhəqqi gecə yaralanıb düşmən tərəfdə qalmışdı. Sonralar o gecə haqda belə deyirdi: "Alnımdan yaralandığım üçün heç nəyi görə bilmirdim. Yaxından güllə səsi gələndə elə bilirdim ki, artıq düşmən özünü yetirib, bu dəqiqə son gülləni vuracaqlar. Çünki bəzilərinin geri çəkilmə fikirlərindən xəbərim var idi. Amma nə vaxt sənin fəryad səslərini eşitdikdə, ruhlanır, öz-özümə təskinlik verib deyirdim: "Bu kişi olan yerdə heç kim bizə bata bilməz!"

kanalın qarşısını bağlamışdı. Özü vəziyyəti yaxından müşahidə etmək üçün ora bir çəkdi. Amma bir azdan axsayaraq qayıtdı. Soruşdum:

– Nə olub? Niyə axsayırsan?

– Heç nə. Yığdığın kisələrin hansı bir yerindən güllə keçib ayağıma dəydi!

Tərslikdən, kisələrin arasından açılan kiçik bir aradan sovuşan güllə düz ayağına dəymişdi.

Yavaş-yavaş ümidimizi itirirdik. Digər tərəfdə Mustafa Pişqədəmin qüvvələri döyüşə də hələ ki, bizə yardım etməyə qüvvə yox idi. Yenə qulağıma geri çəkilmə fikirləri dəyməyə başladı. Dayanmadan kanalın içində var-gəl edirdim. İrəli gedib vəziyyətlə maraqlanır, geri qayıdarkən də çıxış yolu axtarırdım. Ümidlə peşmançılıq arasında tərəddüdə idim. Bununla belə kanalı əldən vermək istəmirdim. Bir daha minaatandan istifadə fikri zehnimdə canlandı. Elə bu vaxt gözümlə pulemyotçumuzun yanındakı minaatana dəydi. Daha yubanmadan əl atıb götürdüm. Düşməndən qalan silah-sursat anbarı, mərmə kisələri o yaxınlıqda idi. Cəld bir kisəni belimə atdım. Ağır olsa da hər halda son ümidimiz ona qalmışdı. Geriyə qaçarkən bilmədim qaranlıqda yenə neçə nəfərin əl-ayağı ayağımın altında əzildi. Daha əhəmiyyət vermədim kim yaralıdır, kim şəhid. Gətirib Zahidi qardaşın yanında yerə qoydum. Qulamlarla dostu da gəlib çıxdılar. Minaatanı quraşdırıb mərməni taxmaq istədikdə, gördük, qəlpə lüləsini dəlib yararsızlaşdırıb. Narahat olmaya bilməzdik. Yadıma düşdü ki, kanalı bağlamazdan əvvəl düşmənlər tərəfdə yerdə bir lülə gözümlə dəymişdi. Yorğun halda bir daha qayıtmalı oldum. Gördüm, hələ də Rəhim pulemyotun ardında oturub atəş açır. Yanında Qadirlə birgə neçə nəfər də var idi. Kanaldan başımı çıxarıb o tərəfə baxdım. Lülə təxminən on beş metr qarşıda olmalı idi. Bizdən çox iraqılılara yaxın idi. Rəhimgilə dedim: "Lüləni götürmək üçün o tərəfə getməliyəm, siz isə ardıcıl atəş açın." Hamı nigaran olub, məni bu işdən çəkəndirməyə çalışdılar:

– Lazım deyil seyid! Səni vururlar!

– Sağ-salamat gedib qayıda bilməzsən!

Hərə bir sözlə məni qane etmək istəyirdi. Özüm də bilirdim ki, təhlükəlidir, hətta əsir də tuta bilərdilər. Çünki əl-qolum rahat olsun deyər silahsız gedirdim. Bu dünyəni açmaq üçün başqa yol yox idi. Üstlərinə qışqırdım ki, yalnız atəş açsınlar. Daha gözümlə heç nə görünmürdü, hətta yuxum, Əmirin sözləri və on beşinci gün. Bir anda kisələrin üstündən o tərəfə atılıb əyilə-əyilə qarşıya doğru hərəkət

elədim. Deyəsən, düşmən duyuc düşdü. Hər tərəfi atəş bürüdü. Amma bizimkilər o tərəfi elə şiddətli atəşə tutlular ki, başlarını qaldırmağa fürsət tapmadılar. Hərdən onların hədəfsiz güllələri gəlib ətrafımdan sovuşurdu. Lüləyə çatanadək ürəyim ağzıma gəldi. Ona əlimi atıb daha geri götürüldüm. Sanki bir anda vahimə, ümid, vəzifə və sairin hamısı vücudumda alışır. Axır, tövşüyə-tövşüyə özümü kisələrin üstündən bu tərəfə atdım. Yadımda deyil, daha kanalı necə geri qayıtdım. Bundan sonra hamıda bir ümid yarandı. Hədsiz sevinclə lüləni yerinə bağladım. Mərmini taxıb ilk atəşə hazır olduq. Düşmənlə təxminən qırx metr aramız vardı və o şəraitdə məsafəni dəqiq müəyyənləşdirmədən atəş açmaq böyük risk idi. Xüsusilə, ilk atəş daha önəmli idi və növbəti nişan onunla ölçülürdü. Minaatanın lüləsini nisbətən dik tənzimləyib bir nəfəri irəli göndərdik ki, ratsiya ilə vəziyyəti məlumat versin. Nəhayət, ilk mərmini atdıq. Qalxıb hara düşəcəyi məlum deyildi. Hamımız həyəcan keçirirdik. Axır, yaxınlıqdan bir partlayış səsi gəldi. Ratsiyadan bir xəbər çıxmadı. Nigaran halda o tərəfə yüyürdük. Məni görən kimi dedi: "Ay seyid, mərmə düz yanıma düşdü. Gör, başıma nə oyun açdınız!" Mərmə düz yanına düşmüşdü. Yazıq yaralanmışdı və ratsiya da tikə-tikə olmuşdu. Mən də dedim: "Əvəzində səmti tapdıq." İkinci mərmini də atdıq və o da pulemyotçunun qarşı tərəfinə düşdü. Hələ də özümüzə zərər yetirə biləcəyimizdən nigaran idik. Üçüncü mərmə isə daha yaxşı yerə – iraqlıların yanına düşdü. Beləcə, dördüncü, beşinci, altıncı və ilaxır atmağa başladıq. Dostlar atırdı, mən də kisə-kisə mərmə daşıyırdım. Bir azdan düşmənin atəşi azalmağa başladı. Biz isə daha əl çəkən deyildik. Bütün ümidimizi bu işə bağlamışdıq. Təxminən 80-ə yaxın mərmə yolladıq. Axır, minaatanın lüləsi o qədər qızdı ki, az qaldı özü partlasın. Hiss olunurdu ki, artıq düşmən pərən-pərən düşüb. Xoşbəxtlikdən, o vaxt Rəhim Xətibinin taqımı bizə dəstək verməyə gəldi. Bir az arxayın olmuşduq. Döyüşçülər irəli getməyə hazırlaşdılar. Qərara gəldik ki, hələ yola düşməmiş neçə qumbaraatanla son zərbəni də endirək. Qumbaraatanlar kanaldan çölə çıxıb iki tərəfdən düşmənin mövqeyini nişan aldılar. Gördüm, nisbətən balaca cüssəli bir yeniyetmə də onlara qoşuşub mərmə daşıyır. Bu zaman düşmən pulemyotundan atəş açıldı və gözümlərin önündə yazıq deşik-deşik oldu. Sanki bədii filmin bir epizodunu müşahidə edirdik. Güllələr onun cılız bədəninə dəyib onu tərptəsə də yerə yığılmırdı və mərmiləri də əlindən yerə atmırdı. Bunu görənlərin arasından Məhəmməd Nüsəti

dözə bilməyib ayağa qalxdı ki, pulemyotu susdursun. Amma onu da vurdular. Mənə elə gəldi ki, hər ikisi şəhid oldu. Bu anda qüvvələrimiz "Allahu əkbər" – deyərək hücumə keçdilər. Qumbaraatanlar hələ də atəş açırdılar. İstəyirdik ki, düşmənin qalan qüvvələri kanaldan çıxıb bataqlığa doğru çəkilsinlər. Elə belə də oldu. Rəhim, Qadir, Heydər və gələn taqımın qüvvələri irəli cumdular. Mən daha yorğunluqdan tərpnə bilmirdim və o qədər qaçmışdım ki, nəfəsim kəsilirdi və ayaqlarımın ixtiyarı əlimdə deyildi. Yerimdəcə qaldım. Birdən düşmənin atdığı fişəng hər tərəfi işıqlandırdı. Zahidi mənə dedi: "Nurəddin, ora bax!" Başımı qaldırıb gördüm ki, iraqılılar dəstə-dəstə bataqlığa doğru qaçirlar. Sayları o qədər çox idi ki, inanmaq olmurdu. Gördüm, Rəsul güllələri göyə atır. Dedim: "Niyə göyə atırsan?!" Dedi ki, sevincdəndir. Həqiqətən sevinməmək olmurdu. Bütün gecəni bir-birimizə bata bilmədiyimiz halda indi isə düşməni arxaya doğru qovurdıq. Artıq pulemyotlarımız düşməni biçirdi. Onların daha sığınmağa yerləri yox idi və vəziyyətə görə biz də əsir tutmaq istəmərdik. Onlar geri çəkildikcə bizimkilər də atəş açaraq irəli gedirdilər. Qabaqcadan Kərbəla-25 briqadası ilə qərarlaşmışdıq ki, düşmənin cəbhəsini yaran kimi fənərlə bir-birimizə əlamət verəcəyik. Gecə neçə saat əlləşəndən sonra indi isə on dəqiqədə filan qədər ərazini ələ keçirdilər və xeyli irəli getdilər. Zahirən hələ də Kərbəla-25 briqadasına əlamət verən olmamışdı. Tapşırıq alan əsgər ya şəhid olmuşdu, ya da unutmışdu. Ona görə də elə bilmişdilər ki, qarşı tərəfdən gələnər düşmən qüvvələridir. Beləcə, onlara atəş açmışdılar və bir neçə dəqiqəlik şiddətli döyüşdə cəsur pulemyotçumuz Rəhim Qəffari ilə neçəsi şəhid olmuşdu. Bundan sonra hər iki tərəf anlayıb atəşi dayandırmışdılar.

Uzun müddətdən sonra ilk dəfə idi ki, bu istehkam bizim əlimizə keçirdi. Bəzən düşünürəm ki, "Ya Mehdi (əc)" əməliyyatı ən acı əməliyyatlarımızdan biridir. Bununla belə həmin əməliyyat "Vəlfəcr-8" əməliyyatının uğurlarına əsl mənə bəxş elədi. Bu duzlu bataqlıqlarda səs-səmirləri çıxmadan canlarını fəda edən döyüşçülərin rəşadət və istiqaməti sayəsində "Vəlfəcr-8" əməliyyatının ardı müvəffəqiyyətlə başa çatdı. Düşmən məğlubiyyətdən xəbər tutan kimi artilleriyası başımıza top və katyuşa yağdırmağa başladı. Vəziyyət elə gərginləşdi ki, hətta başımızı qaldırmağa fürsət tapmırdıq. Belə getsəydi, elə burada hamımız məhv olacaqdıq. Amma bizim artilleriyamız vaxtında dadımıza çatdı. Belə ki, qabaqcadan bölgəyə

ağır texnika yeridilmişdi. Topçu batareyamız 230 mm-lik toplarla onlara elə cavab verirdilər ki, hər atəşdən sonra İraqın artilleriyası bir-iki saat özünə gələ bilmirdi.¹ Bir-iki saatdan sonra yenidən atəşə başlayırdılar. Bu qədər bomba yağdırmalarına baxmayaraq təsadüfən neçəsi kanalın içinə düşürdü. Düşmənlər hər hansı vasitəyə əl atsa da, demək olar, daha əlindən bir iş gəlmirdi. Doğrusu, əməliyyat sona çatmışdı və bundan sonra daha bir qədər istirahət edə bilərdim.

Adətən, hər əməliyyatdan sonra özümə bir yer tapıb arxayın halda neçə saat yatırdım. Daha məndə təqət qalmamışdı və həqiqətən istirahətə ehtiyacım vardı. Batalyonun iki güclü dirəyi sayılan Cəlalla Qulamin yanına getdim. Mina atdığımız yer səngərə bənzəyirdi. Onlara dedim ki, həm susamışam, həm də bir az dincəlmək istəyirəm. Daha heç nə fikirləşmədən su içib yatdım. O qədər yorğun və halsız idim ki, heç Əmirlə bağlı gördüyüm yuxunun belə başa çatdığı da yadıma düşmədi.

Oyanarkən artıq günəşin çıxmağına az qalırdı. Tez sübh namazını qılıb kanala tərəf yollandım. Kanalın içinə o qədər cəsəd vardı ki, araları ilə hərəkət etmək mümkün deyildi. Bayıra çıxıb kənarı ilə getməyə başladım. Partlayışlar nəticəsində hər tərəf çala-çuxura çevrilsə də mənim üçün o qədər cəsədin arasında yeriməkdən rahat idi. Hələ səhərin ala-toranlığında nələr baş verdiyini yaxşı anlaya bilmirdim. Gedib irəlindəki qüvvələrimizə baş çəkdim. Burada da al-qana boyanan dostların cəsədləri məni yaman narahat elədi. Ətrafa bir nəzər salıb təmizlənmiş nahiyəyə keşikçilərin təyini məsələsini fikirləşərək geri döndüm. Yolda günəşin zəif şüaları altında döyüş səhnələrini müşahidə edir, hələ indi nələr baş verdiyini görürdüm. Kanalın içinə düşmənin verdiyi itkinin sayı-hesabı yox idi. Demək olar, biz bir bölüklə onlarla döyüşmüşdük. O günədək bu qədər düşmənlər cəsədini bir yerdə görməmişdim. Göz işlədikcə kanal içə cəsədlər üst-üstə yığılmışdı, başlar və bədənlər hər tərəfə səpələnmişdi, bataqlığa doğru qaçanların da hərəsi bir yanda sərilməmişdi.

Səhərin elə ilk çağlarında bir daha arxamızdan şiddətli atışma səsləri yüksəldi. Qəribə idi. Lap çaş-baş qaldıq. Cəld döyüşçülərin yarisini geriyə göndərdim və qalanı da ön tərəfə yerləşib keşik çəkməyə başladı. Mənə elə gəldi ki, əməliyyatdan sonra ətrafa yayılan

¹ 230 mm-lik toplarının gücü o qədər çox idi ki, hətta İraq bu barədə BMT-yə şikayət etmişdi.

düşmən qüvvələri yenidən birləşib hücumla keçiblər. Bu arada pələncə batıb qalan neçə iraqılı da əlimizə keçdi. Amma bu gözlənilməz atışma isə bizi mat qoydu. Elə şiddətli idi ki, heç bir tərəf digərinə bata bilmirdi. Hücumla keçəni qarşı tərəfin qumbaraatanları cəsarətlə yerlərindən qalxıb geri oturdurdular. Dostlara dedim: "İnanın Allaha, hər iki tərəf özümüzünkülərdir!"

– Haradan bilirsən?

– Bizim döyüşçülərimizdən başqa heç kim burada belə vuruşma bilməz!

Nəhayət, neçə dəqiqədən sonra atışma kəsildi. Sonra məlum oldu ki, döyüş təsadüfən bizim bölükdən olan Fərəc Quluzadənin taqımı ilə Kərbəla-25 briqadası arasında baş verib. Onlar bu qarışıq döyüş əsnası qarşı tərəfi tanımadan bir-birlərinə hücum ediblərmiş. Təəssüflər olsun ki, o atışmada hər iki tərəf itki verdi və neçə nəfər şəhid oldu. Bəzən əməliyyat vaxtı belə hallar qaçılmaz idi. Ötən gecə də bizim döyüşçülərimiz düşməni təqib edərkən Kərbəla-25 briqadası tərəfindən atəşə məruz qalaraq Rəhim Qəffari ilə neçəsi şəhid olmuşdu. Rəhimin o cür acı şəhadəti ürəyimi bərk yandırdı. Belə hadisələrin qarşısını almaq üçün bir sıra üsullar nəzərə alınır. Adətən, parol təyin edilirdi. Məsələn, ərəb dilində olmayan və onların tələffüz edə bilmədiyini çətin sözlər seçilirdi. Amma bu da çox vaxt kara gəlmirdi. Çünki bir anda hər tərəfi atışma bürüdüyü zaman daha parola yer qalmırdı.

Biz bu nahiyədə olduğumuz müddətdə gözümüzə hər tərəfdə yerə batmış göy rəngli şeylər görünürdü və nə olduğunu bilmirdik. Ara bir az sakitləşəndən sonra bu məsələni araşdırmağa başladım. Məlum oldu ki, bunlar "Vəlfəcr-8" əməliyyatında şəhid olan döyüşçülərimizin duzlaşmış cəsədləridir. O vaxt onlara suda rahat hərəkət üçün göy rəngli jilet verilməmişdi və şəhid olanları neçə ay elə orada qalmışdılar. Cəsədləri duz tutsa da əksərən sağlam idi. Həmin əsnada hərbi avtomobil də gəlib çıxdı. İndi isə işimiz yaralılarla şəhidləri köçürmək idi. Əvvəlcə yaralıları göndərməyə başladım və bundan sonra xəbər verdilər ki, hələ kanalda üç nəfər də iraqılı yaralı tapılıb. Onları geri aparmağa imkan yox idi. Döyüşçülərdən biri "İndi gedib onların işini bitirərəm!" – deyə söylədikdə, təəccüblə dedim: "Amma mən səhər o tərəfi gözdən keçirmişəm, gözümə bir yaralı dəymədi! Yalnız neçəsi vardı ki, sudan əsir tutduq!" Biri dedi: "Yox seyid, bunlar öz kanalımızın içindədir." Özüm o tərəfə yollandım. Çatıb gördüm ki, öz döyüşçülərimizdir. Keçən gecə onların üçü də yaralıya yardım zamanı

yaralanmışdılar. Hər tərəfi milçək bürümüşdü. Milçəkləri qovaraq çəfyə ilə onların üzünü təmizlədim. Hələ sağ idilər. Xəbəri gətirənə dedim: "Heç bilirsən bunlar kimdir?" Dedi: "Xeyr!" Onları tanıdaraq dedim ki, biri tennis üzrə ölkə çempionu, biri sanitarium, o birisi də öz döyüşçümüzdür. Bu vaxt Qadir də özünü yetirib dedi: "İcazə ver onları geriyə aparaq, amma mənə köməyə birini də qoş!" Qüvvəmiz az olduğuna görə verə bilməzdim. Əlimizdə iki nəfər əsir var idi. Ona ciddi tapşırıdım: "Xərəyi ver onların əlinə, yaralıları aparsınlar. Özün də arxalarınca get və muğayat ol!" O da zarafatla dedi: "Seyid, əgər sən bu beynin olmasaydı, nə edərdik!" Uzun illər cəbhələrdə vuruşavuruşa təcrübəmiz də artmışdı.

Artıq səhər məntəqənin strateji mövqeyi bizim əlimizdə idi. Odur ki, arxaya baş çəkməyə getdim. Yolda özüm arxaya göndərdiyim döyüşçülərlə də hal-əhval elədim. Ağaqlu da gəlib şəhidlərin şəklini çəkirdi. Öz-özümə dedim: "Buna bax, əcəb hövsələsi var!" Məni görüb dedi: "Ay seyid, bura şəkil çəkdirmək üçün yaxşı yerdir, xatirələrlə doludur!" O halda bu işin nə qədər əhəmiyyət daşıdığını fikirləşmədim. O isə hər bir şəhidin ayrıca şəklini çəkirdi. Ondan aralanıb birbaşa Cavad Bəxtşükuhinin yanına getdim. Cavadla aram yaxşı idi və onu sağ görməyimə şad idim. Soruşdu:

- Dostlardan nə xəbər?
- Qarşıdadırlar.
- Bəs Nüsrəti?
- O da irəlidir.

Cavadla Məhəmməd Nüsrətinin dostluğundan xəbərdar idim. Ona görə şəhadət xəbərini bildirmək istəmədim.¹ Cavaddan ayrılıb bir az da səngərlərə baş çəkdim. Qayıtdıqda isə artıq Cavad özü Məhəmməd qana boyanmış pak cəsədini tapmışdı. Bir anlıq onları süzməyə başladım. Cavad səccadəsinin küncünü neçə gün əvvəl Məşhəddən aldığı ətirli isladılıb Məhəmməd üzünü təmizləyirdi. Göz yaşları ürəyimi yaman kövrəltdi. Yaxınlaşıb dedim: "Cavad! Niyə hələ burdasan?" Hönkürtü ilə dedi: "Axı, sən dedin ki, Məhəmməd irəlidir, bax, şəhid olub!..."

¹ Elə əvvəlcədən onların qarşılıqlı davranışı və bir-birinə olan məhəbbətindən xəbərdar idim. İkisini də qısa ömürlərinin axırınadək qarşılıqlı saf məhəbbəti qorudular.

– Mən səndən soruşuram ki, niyə burdasan! Səngərdə yerin boş qalıb!

Səsimi amiranə tonla ifadə edərək onu uzaqlaşdırmaq istəyirdim. Həmişə belə hallarda döyüşçülərin başına qışqıraraq, əsəbiləşsəm də ürəyimdə qan ağlayırdım. Xüsusilə, Əmirin şəhadətindən sonra bunu daha yaxşı dərk edirdim. İndi də Cavadı belə pərişan görməyimə biganə qala bilməzdim. Amma əfsus ki, bilmirdim, onların da bir-birindən ayrılığı çox çəkməyəcək.¹ Cavad dinməz ayağa qalxdı və mən də yola düşdüm.

Təxminən səhər saat 10 idi. Kazım Lütfi məni görəb əlindəki bir xeyli xırda pulu ovcuma qoyaraq dedi: "Seyid, götür, sənə çatacaq. Evdən göndəriblər." Anladım nə məsələdir. Belə ki, Məşhəddə olarkən pulumun hamısı xərcləndi. Oradakı günlərdə bu dostların çox da ömür sürməyəcəklərini ehtimal verərək nəyim vardsa əhəmiyyət vermədən xərcləyirdim. Axırda bütüm pulum qurtardı. Dezfula çatan kimi evə zəng eləyib dedim ki, mənə pul göndərsinlər. Kazım Lütfi də əməliyyatdan sonra Təbrizə qayıtdığı ərəfədə bizim evimizə də baş çəkmişdi. O özü duz fabriki əməliyyatında bizim kəşfiyyatçımız idi. Pulu alıb, birbaşa cəbhəyə gətirmişdi. Nə qədər xırda pul idi. Gülməyim tutdu:

- Axı, mən indi bunları neyliyim?! Kaş, arxa cəbhədə qoyardın!
- Ağılıma gəldi ki, gətirib sənə verim.

O həngamədə pulla dolu ciblərim də başqa yük olmuşdu. Deyirdim: "Ay pul istəyən! Kimin pula ehtiyacı varsa, verim!..."

Günorta yeməyinə küftə gətirildilər. Mən də ki, küftənin aşiqi idim. Dərhal neçəsini içəri ötürdüm. Yeməkdən sonra yenə həy-küy qalxdı. Məlum oldu ki, küftələr bayat imiş və hamının mədəsi pozulub. Vəziyyət elə qarışdı ki, hətta yarım tikə yeyənlər də ayaqyolunda növbəyə durmuşdular. Təəccüblüsü odur ki, neçəsini mən yemişdimsə, heç nə hiss etmədim. Fikirləşdim ki, bəlkə başıma gələn o qədər bəlalardan sonra orqanizməmdə anormallıq yaranıb.

Günortadan neçə saat uzaqdan dörd ağartının bizə tərəf gəldiyini gördüm. Düşməne nişan almaq üçün yaxşı fürsət idi. Bir az diqqətimi

¹ Biz ön cəbhəni tərk edəndən sonra Cavad Bəxtşükühi yeni gələn batalyonun tərkibində qaldı və neçə gün sonra qəlpəyə tuş gələrək şəhid oldu. O, duz fabrikinin əməliyyatının şəhidləri sırasında əziz dostu Məhəmməd Nüsrətinin kənarında dəfn edildi.

toplayandan sonra gördüm ki, başlarında ağ əmmaməli dörd ruhani əsgərdir. Gəlişini dayanıb gözləmədən birbaşa onlara tərəf götürüldüm. Yəni bir anlıq özümdən çıxdım. Doğrusu, qorxdum ki, düşmən nahiyəni nişanlayıb başımıza mərmə yağdırar. Yaxınlaşan kimi qışqırdım:

– Xeyir ola, gəlmisiniz!

– Sizin əhval-ruhiyyənizi gücləndirməyə gəlmişik!

Yenə uca tonla dedim: "Əhval-ruhiyyəmizi gücləndirməkdənsə, bura azuqə göndərin, su yetirin!" Həqiqətən cəbhədə susuzluq amanımızı qırırdı. Halbuki təminat maşını mümkün olan qədər irəli gəlib lazımcına çörək, su, buz, kompot və s. azuqə kisələrini məntəqəyə çatdırsa da, lakin vaxtında ön cəbhəyə gəlib çıxmırdı. Yolda onları danlayaraq gəlib ərzağın yerləşdiyi anbara çatdıq. Əvvəl əmmamələrini başlarından götürüb əllərinə verdim, sonra da hər birinin belinə iki-üç kisə yüklədim. Özüm də bir qədər yük götürüb ehtiyatla onları irəli gətirdim. Döyüşçülərin yanına çatandan sonra onlardan mənim niyə bu qədər əsəbli olmağımı soruşdular.

Hələ ki, ön cəbhəmizdə qüvvəmiz az idi. Mövqeyimiz tam stabilləşmədiyindən məcbur idik ki, 500 metr fasilə ilə keşik çəkək. O vaxtadək düşmənin cəsədləri yerdən təmizlənməmişdi. Bir yandan sayın azlığı, bir yandan da yeni qüvvə gəlmədiyinə görə narahat idik. Hər halda şəraitə dözüb məntəqəni qorumağa hazır idik və əziz şəhidlərimizin qanından keçə bilməzdik. Artilleriyamız isə vaxtaşırı atəş açır və biz də o aylı gecəni yenə oyaq qalmalı idik. Artıq təcrübədən bilirdik ki, düşmənlə fasilə 400-500 metrədən çox olduqda, döyüş rahat, azaldıqda isə bir o qədər çətinləşirdi. Şəraitimizin çətinliyinə baxmayaraq düşmənin bir daha hücumu keçib nəyəsə nail ola biləcəyinə inanmırdım. Vəziyyət o gecə olduqca təhlükəli idi. Döyüşçülər nisbətən uzaq məsafələrlə cəsədlərin arasında oyaq qalıb qarovul çəkməli idilər. Onlara bir-bir baş çəkdikcə fikirləşirdim ki, bəlkə qarovul yerinə hər min metrədən bir iki patrul qoysam daha yaxşı olar. O gecə səhərədək dözə biləcəyim qədər oyaq qaldım və hamıya baş çəkdim. Məlumat vermişdilər ki, elə bu gecə buldozərlər gəlib bizim əvvəlki müdafiə istehkamımızı düşmənin ələ keçən ön cəbhəsində birləşdirəcək və beləliklə, istehkam "ölüm üç yolayrıcı" nadək davam edəcək.

Səhərə yaxın birdən səs-küyə oyandım. Buldozərlər işə başlamışdılar. Durub birinə tərəf yaxınlaşdıqda, gördüm sürücü aşağı

atılıb qaçdı. Yanında başqa birisi də vardı ki, o da götürüldü. Yazıq elə bilmişdi mən iraqlıyam. Briqadanın mühəndis qrupundan Rza orada idi. Salamlayıb hal-əhval sonra soruşdum: "Bunlara nə olub, niyə qaçırlar?" Rza onları çağırıb başa saldı ki, bu nahiyədə öz qüvvələrimiz yerləşib. Mən də onlar ürək-dirək verərək dedim: "Biz iki sutkadır ki, burdayıq. Daha düşmən bura gəlməyə cürət edə bilməz!" Qıyası, səhər çağı bir az gülüşdük.

İstehkamin hazırlanması əhəmiyyətli olsa da bizə də zərərsiz olmadı. Bizimlə məsləhətləşmədən bir neçə səngərimizin üstünü doldurmuşdular və silah-sursatla dolu qənimət düşən neçə düşmən səngəri də torpaq altında qalmışdı. Onları çıxarmaq üçün bir daha əziyyətə düşdük. Səhərdək buldozərlər işlərini başa vurdular və biz də bir neçə yeni səngər düzəldib silah-sursat və s. ləvazimatımızı ora yığdıq. Bu müddətdə düşmən də bizim planımızı anlamışdı. Odur ki, hərdən artilleriyası atəş açır, amma aramız çox olduğuna görə bizə zərər yetirmirdi. Biz də qüdrətli artilleriyamızın sayəsində işimizə davam edirdik. 230 mm-lik toplar işə başlayanda, biz daha asudəliklə bayıra çıxıb gəzişirdik.¹ Ertəsi gün də orada qalmalı olduq. Yeni qüvvə gəlib yerimizi tutmalı idi. Az sayımızla əməliyyatdan dörd gün sonrayadək yerimizi tərk etmədik.

Nəhayət, yeni qüvvə gəlib çatdı və biz də cəbhəni tərk etməli olduq. Amma bizim qrupdan neçə nəfər qalıb qayıtmadı. Onlardan biri Cavad Bəxtşükühi idi ki, ertəsi gün şəhadətə yetdi. Sonralar həmin dörd ruhanidən biri burda, biri də başqa yerdə şəhid oldu.

Bizi Ərvəndin kənarına çatdırdılar. Üst-başımız bütöv toz-torpaq, al-qan içində idi və daha bizdə aman qalmamışdı. Əvvəlcə hamama getdik. Çiməndən sonra bizi Dezfula apardılar. Adətən, əməliyyatdan qayıdarkən yolda həmişə sükut hakim olurdu və acı anlar yaşanırdı. On səkkiz nəfərdən cəmi dördümüz sağ qalmışdıq, qalanları isə ya şəhid olmuşdu, ya da yaralanmışdılar. Zarafat, gülüş və maraqlı söz-söhbətlə getdiyimiz bu yolu indi isə ağır sükutla geri qayıdırdıq. Xüsusilə, Əmirlə bağlı yuxuma aid zarafatlar bir daha gözümdə canlanırdı.

Dezfula çatdıq. Günorta namazından sonra briqadamızın komandiri Əmin Şəriəti əməliyyatla bağlı xüsusi məlumat verdi. Bundan sonra ada da nə baş verdiyini anladıq. Dedi ki, İraq adanı geri almaq üçün güclü qoşun yeritmişdi və biz də adanı qorumaq üçün ora Kərbəla-25

¹ Mühəribə boyu özüm bu nəhəng topları heç vaxt yaxından görə bilmədim.

briqadasının qüvvələrini yollamışdıq. Ona görə də bizə vaxtında yardım qüvvə göndərə bilməmişdilər. Komandir hər birimizə xüsusi təşəkkürünü bildirirdi və həqiqətən də onlar təqdirəlayiq idilər. Beləliklə, 1986-cı ilin yay fəslinin ilk günlərində cəbhə zonasını tərk edib bizə ayrılan avtobusla Təbrizə yola düşdük. Yol boyu bircə arzum o idi ki, tez çatım. Heç olmasa, avtobusa hakim olan bu ağır və acı sükutdan xilas olum.

Bizim Təbrizə yetişməyimiz şəhidlərin gəlişi ilə üst-üstə düşdü. Nədənə onların gəlişi həmişəkindən daha dərdli oldu. Çünki bir həftə öncə Məşhəddən öz əzizlərinə sovqat almışdılar, indi isə cəsədləri sovqatları ilə birgə qayıdırdı. Daha heç nə qəlbimizin alovunu söndürə bilmirdi. Cavad Bəxtşükuhi, Məhəmməd Nüstəri və başqa neçə nəfər də "Rəhmət vadisi"nin yuxarı hissəsində dəfn edildilər.

Heç cür təskinlik tapa bilmirdim. Bir gün Qadir və Heydərle motosikletə minib Cavadın qəbri üstünə getdik. O ki var, ağladıq və bir sıra xatirələri yada salıb həm də gülüşdük. Ağlayırdıq ki, cəbhənin ən mehriban üzvünü itirdik, gülürdük ki, arzusu ürəyində qaldı. Ona demişdim ki, qəbrin üstə bu motosikletimlə gələcəyəm və indi gəlmişdim. Göz yaşlarımız gülüşümüzdə qarışırdı və mən də deyirdim: "İndi Cavad bilər mənim canım necə möhkəmdir!"

"Ya Mehdi (əc)" əməliyyatında nisbətən az şəhid verdik və "Vəlfəcr-8" əməliyyatının itkin şəhidləri də tapıldığına görə, yas mərasimləri ardıcıl davam edirdi və vaxtımızın çoxu Rəhmət vadisində keçirdi. Əksərən Heydərle qəbir üstünə gedərdim. Bir gün həmin kanalın içində qəhrəmanlıqlar göstərən pulemyotçu Rəhimin məzarı üstünə getdim. Qəbri üstə bir qadın vardı və yanıqlı-yanıqlı ağlayırdı. Nalələri ürəyimi yaman ağrıtdı. Sözləri arasında nişanlı oğlunun nakam getməyinə toxunarkən anladım ki, Rəhimin nişanlısı varmış və bizə deməyibmiş. Hələ indi məlum olurdu ki, aramızda necə genişqəlblı və qeyrətli oğulları vaxtında tanımadan itirmişik.

Məzunyyətimiz təxminən iyirmi gün çəkdi. Bu dəfə də həmişəki kimi, həm həkimə müraciət və müalicə işlərimlə, həm də ailə problemlərimlə məşğul oldum. Amma evdə hamı bilirdi ki, müharibə var ikən mən də iki ayaq üstəyəmsə, məndən başqa intizar gözləməməlidirlər.

On üçüncü fəsil

Həbib dalgıcları

Briqadanın yerində heç kimi görmədik. Baş qərargahda, briqadanın nəqliyyatından üç yük maşını Kirmanşaha tərəf getməyə hazırlaşdı. Yük maşınının arxasına çadır və digər əşyalar qoymuşdular və aydın idi ki, briqadanın mövqeyi dəyişilib. Mənimlə qədim tanışım Yaqub Nikpiran yük maşınının arxasına mindik. Daha İmam Hüseyn (ə) batalyonuna qayıtmamağı düşünürdüm. Yaqub deyirdi: "Həbib batalyonuna gedək!" Həmin günlərdə bu batalyon Seyid Məcid Fatiminin komandanlığı ilə təzəcə məşhurlaşmağa başlamışdı və briqadanın nümunəvi batalyonlarından sayılırdı. Təcrübəli dostlardan bəzisi də oraya getmişdilər. Fərəc Quluzadə, Həsən Hüseynzadə və s. Yük maşınının arxasında yol getməyin özünəməxsus macərələri var idi, amma biz əvvəlcədən yemiş-qarpız almışdıq. O şəraitdə də özümüzə yaxşı baxırdıq və vəziyyətimiz pis deyildi. Kirmanşaha təxminən iyirmi km qalmış, maşın Çaharzebər¹ adlı bir dar yoldan keçdi və yolunu meşəyə doğru yönəltdi. Batalyonların çadırları uzaqdan görünməyə başladı. Meşədə anladıq ki, Həbib və Əbəlfəzl batalyonları birlikdədir. Hətta onların çadır və məscidləri də birdir. Çox keçmədi ki, Əbəlfəzl batalyonunda olan Hacı Qulu və Əli Nəməkini, bir qədər sonra Seyid Fatimi qardaşı da gördük. Ağa seyidin yanına gedib özümüzü təqdim etməli idik.² Seyid bizimlə yaxşı davrandı. İlk davranışından anladım ki, necə də intizamlı və diqqətlidir.³ Seyidin ruhiyyəsi hamıya təsir edirdi, batalyonun ətrafı və çadırlar təmiz qalırdı.

¹ Çaharzebər 1989-cu ildə Mirsad əməliyyatı baş verən yerdir.

² Həbib batalyonuna qoşulduqdan sonra, bizim adımız batalyonun siyahısında gəlirdi. Əslində mənim briqadanın baş qərargahında bəzi problemlərim var idi. Onlar bilmirdilər ki, mən nə vaxt gedib, nə vaxt qayıtmışam. Çünki hər səfərimdə cəbhəyə göndərilmək üçün səfərbərlik təşkilatına getmirdim. Ümumilikdə üç-dörd dəfə göndəriş kağızı almışdım ki, onlardan biri dörd il çəkmişdi. 1985-ci ildən 1989-cu ilədək. Bir-iki dəfə də tam hesabları görüb maaşımı almışdım, Kürdüstandan və Müslimdən sonra və ...

³ O gündən sonra iki il yarım mən seyidlə idim. Deyə bilərəm ki, Seyid Fatimi hər baxımdan, danışıq və davranışı kamil bir komandır idi. Bu iki il yarım da heç vaxt görmədim ki, hətta çəkmələrinin ipi də açıq, yaxud səliqəsiz olsun. O, müharibə qurtardıqdan sonra, bir müddət briqadada qaldı. O, monoqrafiya üzrə doktorantura bölməsində təhsil alır.

Həbib batalyonunda Əbdüləli Mütləq və Məhəmməd Sövdagər bölük komandirləri idilər. Miyandoabdan bir ordu birliyi də orada idi.

Bizi İsmayıl Vəkilzadənin taqımına verdilər. Onunla öncədən tanış idim, sudan qorxurdu və harada su olsaydı, fürsət tapıb onu suya itələyirdik. İsmayıl da intizama diqqətli idi və bununla yanaşı onun taqımında hamı dəcəllik edirdi. İlk günlərdə Yaqub və İsmayıldan başqa heç kimi tanımırdım. Orada bir neçə nəfərlə tanış oldum. Əli Paşayı və onun əmisi oğlu da onlardan biri idi. Əlinin əmisi oğlu Əkbər Paşayı ilə daha yaxın ünsiyyət qurdum. Bu müddətdə çox vaxt Əbəlfəzl batalyonuna gedirdim. "Vəlfəcr-8" əməliyyatından sonra, hörmətimi daha çox qazanan Hacı Qulunun yanına gedirdim.

Get-gedə döyüşçülər bir-birlərini daha çox tanıyır və dəcəllikləri üzə çıxırdı. O günlərdə batalyonda kartof çatışmazlığı yaşanırdı. Bizim də kartof bişirməyə xüsusi həvəsimiz var idi. Səhərlər kartofları çaydanda qaynadıb dostlarla nuş edirdik. Bir gün qərara gəldik ki, İsmayıl və Yaqubla birgə, briqadanın təminat yerinə kartof çırpışdırmağa gedək. Gedib özümüzü təqdim etdik və dedik ki, bölüyün təminat cavabdehiyik və bir kisə kartof istədik. Orada çalışan şəxs bizi tanımırdı. Gedib bir kisə kartof gətirdi. Təzəcə kartofu almışdıq ki, batalyonun təminat müdiri Həmid Baqırpur qardaş gəlib çatdı. Ona dedilər ki, biz Həbib batalyonunun təminat qüvvələriyik, amma o bizi yaxşı tanıyırdı!

–Nə? Bunlar batalyonun təminat qüvvələridir?!

Bizi saxlayıb dedi: "Nə etdiyinizi deyəcəyəm!"

Mən dedim: "Gedib deyəcəksən ki, bunlar kartof istəyirdilər deyə, tutub gətirmişəm? Gülməlidir! Kartof nədir axı, onu da deyəsən?" Həmid ağa batalyona məlumat verəcəyini israr edirdi. Kartof kisəsini də əlimizdən almışdı. Mən də özümü anlamazlığa vurub deyirdim: "Kimə deyirsənsə get de, amma heç olmasa kartofları ver!"

Üzlülüynün son dərəcəsi ilə, yarım kisə kartof alıb öz çadırımıza gəldik. Hər səhər kartof yeyirdik.

Üç çadır bir-birinin yanında idi. Biri təminat çadırı idi və onu bir pərdə ilə digər çadırlardan ayırmışdılar. Digər iki çadır isə döyüşçülərin yaşayış və istirahət yeri idi. Bir gün döyüşçülərə yemiş verdilər. Bir yemiş artıq qaldı. Onu səhərədək təminatda saxlamalı olduq. Döyüşçülərdən biri (ondan hər növ dəcəllik çıxırdı və əməliyyat vaxtında qorxusu dəcəlliyinə qələbə çalır və qaçırdı) yatmaq vaxtı

mənə dedi: "Seyid, gəl gedək yemişi götürək!" Üstünə çımxırdım ki, bu nə deməkdir? O hamınıdır!... Yazıq utandı!

Gecə yarısı mənimlə Yaqub yemişi çırpışdırmağa durduq. Onu çadırın içindən götürsəydik aydın olacaqdı ki, buna görə bayıra çıxmışdıq. Yaqub gözətçi dayandı və mən çadırın bir küncünü qaldırıb yemişi soyuducu qutusundan götürdüm. Həmin an gecə namazından qayıdan döyüşçülərdən biri bizi gördü. Onu da qonaq etdik və yemişi üçümüz birlikdə yedik. Sonra səhər namazını qılıb yerimizə qayıtdıq.

Səhər səs-küy qalxdı. Kimsə yemişi yeyib. Mən də rəhm etməyib dedim: "Kimin yediğini bilirəm, istəyirsinizsə adını deyim." Başına çımxırdığım həmin yazıq and içirdi ki, xəbəri yoxdur və deyirdi: "Seyid, sənin sözlərin məni utandırdı, vallah getmək istəyirdim, amma getmədim!" Dostlar razılıq verdilər və dedilər: "Yaxşı, hər kim yeyib, halal edirik! Sadəcə kim olduğunu desin!" Bizə özümüzü ifşa etmədik!

O bölgədə, Bəmu yüksəkliklərində, Sərpöl-Zəhab rayonunda bir əməliyyat keçirilməli idi. Öncədən bir neçə dəfə Bəmunu ələ keçirmək üçün əməliyyat planı cızılmışdı. Lakin hamısı uğursuz idi. Bəmu İran-İraq sərhədində, üç-dörd min metr hündürlüyündə bir yüksəklik idi. Onun böyük qayalarından yuxarı qalxmaq çox çətin bir iş idi. Bəmunun başından Sərpöl-Zəhab çox aydın görünürdü. Şəhid Rzavəndi adı verilmiş o mövqedə təxminən bir ay yarım qaldıq.¹ Hər gün səhər proqramı adı ilə dağa çıxırdıq. İçərisində əncir və püstə ağacları da olan meşəli bölgənin təbiəti gözəl və füsunkar idi.

Həmin günlər məhərrəm ayının ilk on gününə təsadüf edirdi. O gündəki ərdəbillilərin əzadarlığını yaxından görməmişdim. Komandirləri Əjdər Mövlayi olan Əbəlfəzl batalyonu qüvvələrinin çoxu ərdəbilli idi. Ərdəbilin tanınmış döyüşçülərindən olan Gəncqahi "Vəlfəcr-8" əməliyyatında həmin batalyonda şəhid olduğu üçün, Ərdəbil döyüşçülərinin çoxu Əbəlfəzl batalyonuna gəlirdilər. Təbrizlilərin şaxsey dəstələri təşkil olundu. Amma ərdəbillilərin əzadarlığı bizdən fərqli idi. Onlar ayaqqabılarını çıxarıb ayaq yalın sinə vuraraq qaçırdılar. Aşura günü müsibət idi. Onlar üzlərinə və

¹ "Kərbəla-5" əməliyyatı və Şəhid Əhəd Muqiminin şəhadətindən sonra, ora onun adını verdilər və Aşura briqadasının döyüşçüləri arasında bu ad xatirə olaraq qaldı. Sonralar Mirsad əməliyyatında münafıqlar o bölgədəki irəliləyib, Şəhid Muqimi mövqeyindən də keçmişdilər. Sonra isə Çaharzebərdə qarşılıqlı alınmış və məhv edilmişdilər.

başlarına palçıq yaxıb, çiyinlərinə saman tökürdülər. Bir qrup başlarına və sinələrinə vuraraq oxşama oxuyurdu. Onlar müəyyən bir məsafəni getdikdən sonra dayanıb möhkəm sinə vururdular. Həmin an növbəti qrup bu məsafəni ayaqyalın daşların, tikanların üstündən qaçırdı. Onlar da dayandıqda başqa bir qrup bu işi görürdü. O dərənin tənhalığında döyüşçülərin əzadarlığı xalis və pak idi və qərribə bir şəkildə insanın ürəyini oxşayırdı.

O mövqedə bizim çadırlarımızın aşağı hissəsində, topxananın yanında səhra hamamı düzəltmişdilər. Bizim ora ilə fasiləmiz, təxminən iki km idi. Bir gün səhər Yaqubla çimmək məqsədilə yola düşdük. Səhər tezdən idi, oraya çatdıqda hələ hamamı yandırmamışdılar. Amma çimmək üçün növbə sırası təşkil olunmuşdu. Nəhayət, hamamın cavabdehi olan qardaş işə başladı. Mənim də həmişəki kimi, növbədə dayanmağa dözüümüm yox idi.¹ Nəhayət çimib bayırda Yaqubu gözlədim. Hamamın ətrafında bir neçə qatır vardı. O bölgədə dostlar qatırdan çox istifadə edirdilər, amma palan az olduğu üçün döyüşçülər çox vaxt ədyaldan palana bənzər şeylər düzəldirdilər. O şəraitdə palan çırpışdırmaq adi hal almışdı. Gözləyirdim ki, Yaqub gəlsin və birlikdə topxanaya tərəf gedək. Topxana bölməsində Əli Hüseyn Fəllah adlı bir döyüşçü ilə get-gəlimiz vardı. Yaqub hamamdan çıxmazdan qabaq bir qoca bayıra çıxdı və qatırına tərəf getdi. Qəfildən səs-küy qalxdı: "Hanı mənim palanım? Hanı mənim palanım?" Onun fəryadı ilə döyüşçülərin gülüş səsi ucaldı. Aydın oldu ki, qoca kişi hamama qatırı ilə gəlib ora bağlamışdı. Düşünməmişdi ki, onun ağ saqqalına da rəhm etməyib, qatırının palanını oğurlaya bilərlər. O əl çəkmirdi və "mənim qatırımın palanı hanı?" demək əvəzinə, sözü qısaldıb qışqırırdı: "Mənim palanım hanı?"

Hamamın çölündə təxminən otuz nəfər idik və günümüzü beləcə gülüslə başladıq!

Dağlıq-daşlıq bölgələrdə əşyaları, təchizatı, təminatı və yaralıları göndərmək üçün ən yaxşı nəqliyyat vasitəsi qatır idi. Öncədən Kirmanşahda və "Vəlfəcr-4" əməliyyatında, briqadada bir batalyona qatırçı batalyonu deyirdilər ki, onların komandiri Həsən Kərbəlayi idi. Qatırlar cərgə ilə gedirdilər. Hər qatırın üç nəfər cavabdehi var idi ki, dostlar onların hər birinə bir ad vermişdilər.

¹ Həmişə sıranın ilk yerlərində öz döyüşçülərimizdən hər kim olsaydı məni növbəsiz ötürürdü. Tanımayanlar isə üst-başımıza baxıb, cığallığımıza susurdular.

Bir ay yarımından sonra Dezfula qayıtmalı olduq. Çünki, Dərbəndixan bölgəsində əməliyyat baş tutmadı. O günədək əməliyyat günlərində bişirilməli olan toyuqlar hələ də dururdu. Əməliyyat olmayacağı və bölgəni tərk etməli olduğumuz qərara alındıqda, təminat qüvvələri toyuqları bişirməyə başladılar. O bölgədə son günlərimiz idi və döyüşçülər qabları, çadırları və digər əşyaları yük maşınlarının arxasına daşıyırdılar. Mənə qab verdilər ki, yeməkləri bölüşdürüm. Yemək çox idi. Hamıya yemək çəkdim və daha çox payı öz taqımımızın dəcəl döyüşçülərinə saxladım. Qədimdən deyiblər ki, yemək bölüşdürükdə ya məzlum olmalısən, ya da zalım. Mən zalımlardan idim. Hamıya yemək verdikdən sonra özümüz də yeməyə başlamışdıq ki, Əli Paşayı gəlib çatdı. Süfrəmizi görüb dedi: "Seyid! Səndən çox ədalətli hakim çıxar!"

Özümü anlamazlığa vurdum və İsmayıl Vəkilzadə, Yaqub Nikpiran və başqa bir-iki nəfərlə yeməyə başladıq. Meyvə suyu da vermişdilər ki, artıq qalanlarını özümüə götürmüşdük.

Avtobuslara minib yola düşdük və axşam Dezfula çatdıq. Hər şeydən öncə çadır qurmağa başladıq. Həmin an dişi ağrıyan döyüşçülərdən birinin naləsi ucaldı. Biz çadırları hazırlayırdıq və o yazıq ağrıdan əzab çəkirdi. Taqımın dəcəllərindən biri dedi: "Mən sənə bir dərman verəcəyəm, amma bir şərtim var!"

–Nə şərti?

–Bu dərmanı istifadə etdikdən sonra, ayaq yoluna gedib qayıtmalısan!

Bu şərti niyə qoyduğunu anlamadım. Dərmanı verdi və o, ayaq yoluna doğru yola düşdü. Qayıtdıqda Həsən soruşdu: "Necə oldu?"

–Heç nə. Təsiri olmadı!

–Başqa bir dərman da verdi. O içdi və yenidən ayaq yoluna getdi.

O gecə yatdıq və bilmədik ki, o yazıq ayaqyolundan qayıtmayıb!

Səhər macərə ifşa oldu. Həmişə səhərin ilk çağında ayaqyolunun qarşısında uzun bir növbə təşkil olunurdu. Bəzən hər ayaqyolunun qarşısında təxminən iyirmi nəfər növbəyə dayanırdı. Ayaq yolunun sıralarından biri yerindən tərpənmirdi. Bir nəfər içəri girmişdi və bayıra çıxmırdı. Döyüşçülər qapını döyürdülər, amma içəridə olan şəxsdən səs çıxmırdı. Nəhayət, qərara gəldilər ki, qapını açsınlar, həmin an gördülər ki, bir nəfər içəridə yatıb. O, dişi ağrıyan qardaş idi və gecə iki dənə diazepam dərmanı atmışdı. Yazıq qayıışı bağladıqdan sonra, orada yığılıb yatmışdı. Dostlar köməkləşib onu

çadıra gətirdilər. O, iki gün ardıcıl yatdı. Macəra döyüşçülərin zarafatına çevrilmişdi. Yazığı oyadırdı ki, namazını qılıb bir şey yesin. Yalnız Allah bilirdi ki, o qardaş namazını nə vəziyyətdə qılırdı. Elə əzgin halda idi ki, o diazepamın təsirindən həmin gün də yatdı və diş ağrısı yadından çıxdı.

Həmin günlərdə keçmiş barədə çox düşündüm. Görürdüm ki, döyüşçülər Bədr və "Vəlfəcr-8" əməliyyatındakı döyüşçülər kimi deyildilər. Döyüşçülərin mənəvi ruhiyyələri öncəkilərə müqayisədə zəifləmişdi. Amma hələ də qədim qüvvələrdən bəziləri var idi ki, gecə namazını qılır, dua mərasimləri və Əhli-beytə (ə) təvəssül məclislərini təşkil edirdilər. Şəhidlərin boş yeri gözə çarpırdı. Orada betondan düzəlmiş bir məscid də var idi ki, mən də bəzən gecə namazı qılmaq üçün oraya gedirdim.

Xəbər gəlmişdi ki, üzgüçülük təlimi üçün Dez bəndinə gedəcəyik. Həmin günlərdə bir məsələyə görə, Seyid Fatimi ilə mübahisəmiz olmuşdu. Batalyonun heyətindən olan bir neçə nəfərə Koreya paltarları verilməli idi. Biz bu paltarları təlimdən öncə almağa israr etsək də Seyid Fatimi deyirdi: "Təlimdən sonra!" Gördüm ki, ağa seyidin özü ilə macəranı həll edə bilməyəcəyik, Əsgər Əlipurun yanına getdim. O həmin günlərdə bizim bölüyün komandiri idi. Əsgər qədim dostlarımdan idi. Ona təzyiq göstərdik ki, bizim əşyalarımızı alsın. Təminat anbarı əşyalarla dolu idi; paltar, ədyal, neft sobaları, qab və s. Onlar Seyid Fatiminin əmri ilə davranırdılar. O da demişdi: "Böülklərin əşyaları Dez bəndində verilsin."

Bir axşam gecə namazına oyandım. Həmişə mən oyandıqda Yaqubu oyadırdım və o oyandıqda məni oyadırdı. İkimiz də gedib dəstəmaz aldıq. Məscidə tərəf gedirdik ki, Yaqub dedi: "Təminat konteynerlərinin yanında od yandırılar!"

–Bəlkə təminat qüvvələri çay hazırlayırlar?

–Bilmirəm! Amma onlar bu qədər tez oyanmırlar.

Bu sözlərlə məscidə daxil olduq. Döyüşçülərdən təxminən iyirmi nəfəri namaz qılıb münacat edirdilər. Seyid Fatiminin özü də orada idi. Namazımızı tez qıldıq. Məsciddə bizdən yaşlı döyüşçülər də var idi. Kimsə gecə namazı qılmağa gəldiyimi biləndə, narahat olurdum.

Namazdan sonra geri qayıtdıq. Həmin günlərdə çadırın içi bayırdan daha isti olurdu. Ona görə də çadırın qarşısında təmiz bir yer düzəltdik və çox vaxt oraya ədyal sərib yatırdıq. Təzə uzanmaq istəyirdim ki, birdən yerimdən atıldım: Bəlkə bu konteynerlər alışıb-

yanır! Dərhal Yaqubu çağırıb konteynerlərə doğru qaçdıq. Orada iki konteyner var idi. Böyük konteynerə palaz, paltarlar və s. təminat əşyaları yığılmışdı. Od tutub yanan həmin konteyner idi. Batalyonun silah anbarı olan kiçik konteyner də bunun yanında idi. İztirab içində batalyonun ortasına qaçıb var gücümüzlə qışqırdıq: "Konteynerlər alışıb-yanır! Yanğın!"

Bir nəfər də tapılmadı. Yenə çadırlara tərəf qaçdıq. Qışqırdıq: "Qalxın, konteynerlər alışıb-yanır." Bir neçə nəfər oyandı, amma baş verənləri anlamırdılar. Məscidin gecə namazı qılanları yadıma düşdü. Məscidə tərəf qaçdım və çatan kimi qışqırdım: "Konteynerlər od tutub yanır!" Heç kim namazını kəsmədi. Öncədən Seyid Fatimini də görmüşdüm. Gedib düz Seyidin qabağında dayandım və dedim: "Ağa Seyid, konteyner od tutub yanır!"

Namazını kəsdi: "Nə olub?!"

–Konteyner yanır.

Bu dəfə hamı namazını kəsdi və konteynerlərə tərəf qaçdıq. Təminat qüvvələri hələ təzə yuxudan oyanırdılar. Onlar düz konteynerin yanında bir çadırın içində yatmışdılar və çadırın küncündə də güllə və qumbara qutuları var idi! Uşaqlardan bir-ikisi hələ oyanmamışdı. Qutuları bayıra çıxardıq. Çadırın dirəklərini sındırdıq və özünü oddan uzaqlaşdırdıq. Çadırın içi tüstü ilə dolmuşdu və mən təəccüblənirdim ki, qardaşlar bu vəziyyətdə necə oyanmayıblar! Həqiqətən də yuxu ölümün qardaşdır! Konteyner şiddətlə yanırdı. Kiçik konteyner silah-sursatla dolu idi və odla təxminən iki metr arası vardı. Alovun və hərərətin vüsəti o qədər çox idi ki, heç kim yaxınlaşa bilmirdi. Xüsusilə də döyüşçülər orada silah-sursat olduğuna görə cürət etmirdilər. Konteyner təkərli idi, amma onu çəkmək üçün qoşqulu yük maşını lazım idi ki, orada yox idi. Silah anbarının qapısında iri bir qıfıl var idi ki, nə qədər çalışdıqsa açə bilmədik. Tərslikdən silah anbarının cavabdehləri də Dezfula getmişdilər və açar yox idi. Baş qərargahla əlaqə saxladığımız ki, buldozer göndərsinlər. Amma bunların hamısı vaxt aparırdı və od-alov getdikcə çoxalırdı. Daha yanan konteynerlə işimiz yox idi. Baxmayaraq ki, batalyonun bütün əşyaları yanırdı. Bütün nigarançılıq silahlara görə idi və döyüşçülər əllərinə nə keçirdisə, qıfılı sındırmaq üçün ondan istifadə edirdilər. Ling, külüng və s. bunların zərbələri də işə yaramırdı. Dostlar ağır külünglə qıfılın üstünə vururdular, amma qıfıl sınırmırdı. Mən də yoxlamaq istədim, külüngü

dostlardan aldım və var-gücümlə enli ağız tərəfilə qıfılın üstünə vurdum. İkinci zərbədə qıfıl sındı.

Artıq döyüşçülərin sayı çoxalmışdı. Bəziləri də yenicə çatan buldozerlərin səsinə oyanmışdılar. İmam Hüseyn (ə) batalyonundan da Məhəmməd Rüstəmi və bir neçə nəfər kömək üçün gəlmişdilər. Döyüşçülər silahları bayıra atırdılar ki, oddan uzaqlaşsın. Qıfıl sındıqdan bir neçə dəqiqə sonra nə müsibətlə də olsa, kiçik konteynerin içində olan silahları boşaltmışdıq ki, böyük konteynerdən partlayış səsi gəldi. Görünür o otağın küncündə də qumbaraatan mərmisi və qumbara var imiş. Aydın oldu ki, od konteynerin yanında olan çadıra da çatıb və çadırın içindəki yeni ədyalları da yandırır. Artıq heç kim irəli gedə bilmirdi. Gün çıxan vaxt Dezfuldan gələn yanğınsöndürən maşınlar çatdılar və yanğını söndürdülər. Həmin gün bir çoxlarının səbh namazı qəza oldu.

Bir neçə saat sonra yenidən konteynerlərə doğru getdik. Həqiqətən də narahat edici səhnə idi. Yeni ədyallar, palazlar, verilməsi üçün o qədər israr etdiyimiz Koreya paltarları, qablar, çəkmələr, idman ayaqqabıları və içi yanmış, amma çölü hələ salamat qalan dəmir dəbilqələr. Seyid Fatimi Təbriz bazarında etibarlı adam idi və bazardan batalyona çoxlu yardımlar gəlirdi. Əmir Xirədmənd, Həbib Rəhimi, Hacı Firuz Qadiri və batalyon komandirinin qardaşı Seyid Yunis Seyid Fatimi və bir neçə nəfər əşyaların qalıqlarının yanında idilər. Batalyonun ən dəcəllərindən biri olan Əmir orada zarafatlaşırdı. Seyid Yunisi əsəbləşdirmək istəyirdi. Yanmış səs gücləndiriciyə işarə edib sinə vuraraq onun yanına gedib əza ahəngi ilə oxuyurdu: "Ey vay! Səs gücləndiricim hanı! Ey vay! Ey vay! Koreya paltarları!"

Dostlar əşyaları axtarırdılar. Paltarlar yararsız hala düşmüşdü. İki paltar bir-biri ilə yamaq edilsəydi, bir paltar düzələrdi. Döyüşçülər şalvarların ətəyini qayçı ilə kəsirdilər ki, şortik kimi istifadə etsinlər. Əmir dedi: "Eybi yoxdur! Üzgüçülük üçün Dez bəndinə getdikdə bunlar dərdimizə dəyəcək!"

İki gün sonra bizi Dez bəndinə aparmağa gələn avtobuslara mindik. Çadırlarımızı yığmışdıq ki, Dez bəndi bölgəsində yenidən bərpa edək. Həmişəki kimi sürücülərlə problemimiz vardı. Yol bəndə üç km qalmış yaxşı idi. Korpus yolun qalanını da dağın yanından çəkmişdi və çox da pis deyildi. Amma sürücülərin oradan getməyə acıqları gəlirdi. Çətinliklə Dez bəndinə çatdıq.

Hər şeydən öncə, batalyona təxminən 150 nəfər döyüşçü verdilər və bölüklərin şəxsi heyəti təkmilləşdi. Baxmayaraq ki, həmişəki kimi qüvvələrin bir neçəsi təlim prosesində heyətdən çıxarıldı. Əslində, yeni gələn qüvvələrin arasında təcrübəli və yaxşı döyüşçülər də görünürdü. Məsələn üçün, Həmid Qəmsüvar kimi bir insan.

Üzgüçülük təlimi başladı. Hərbi üzgüçülük hamının bildiyi üzmək metodundan fərqlidir. Hərbi təlim rəisi Hadi Nəqdi idi. Batalyonun heyətindən üzgüçülük bilməyən bir neçə nəfər də təlim üçün gəlmişdi. Qüdrət Tofiqi də döyüşçülərə təlim keçirdi. Suyun üzərində bir neçə körpü düzəldilmişdi və bu körpülər nəticəsində hovuz kimi bir hövzə yaranmışdı. Suyun içində, insan boyunda taxta barmaqlıqlar da yerləşdirilmişdi ki, birdən biri suda batsa, daha da aşağı getməsin. Təlim yerində suyun dərinliyi təxminən üç metr idi.

İlk günlərdə döyüşçülərdən bəziləri sudan qorxurdular və biz onları suya itələyirdik. Bəzilərinin qorxusu da Dez bəndinin dərinliyini eşitdiklərinə görə daha da artmışdı. Bu döyüşçülər üzgüçülüüyü öyrənməli idilər ki, daha çətin təlimlər üçün hazırlaşsınlar və sonda düşmənin ön cəbhəsinə nüfuz edən qüvvələr kimi onlardan istifadə etmək mümkün olsun.

Dez bəndində idik ki, şəhid ailələrindən təşkil olmuş bir şura bizi görməyə gəldi. Əli Paşayinin atası da onların arasında idi. Bu görüş bizə enerji verdi. Onlar şəhərin problemlərindən danışdılar. Şəhərdə baş verən bəzi məsələlərdən danışdılar və bu sözləri eşitmək bizim üçün bir baxımdan yaxşı idi.¹ Onlar dəfələrlə təkid edirdilər ki, hər şeyə rəğmə qalib bizik. Bizim mərsiyəxanımız Hacı Rza Daruian idi və coşqun əzadarlıqlar təşkil edirdi. Şəhid atalarının varlığı döyüşçü kollektivində müsbət atmosfer yaradırdı. Onlar çadırlarda bizimlə qalırdılar və iki-üç gün idi ki, səhər proqramında iştirak edirdilər. Həmin günlərdə özümüzü yaxşı hiss edirdik. Sanki başımızın üstündə bir ata varmış kimi duyulanırdıq.

¹ Biz hər dəfə məzuniyyət vaxtı şəhərə getdikdə, böyük iddialı insanlarla sədaqətlə davranırdıq. Halbuki bilmirdik ki, nələr edirlər! Zənnimcə şəhərlərdə müharibə başlayanadək və şəhərlərin bombalanması artdıqca, həmişə şəhərdə olan bəzi vəzifəli, döyüşçülərin qədrini bilmirdilər! Baxmayaraq ki, bəziləri hələ də bilmirlər, ya da bilmək istəmirlər... Amma bombardmanlarda gördülər ki, düşməne fürsət verdikdə heç kimə rəhm etmir və yaxşı ilə pisi, münafıqla mömini qanıma qəltan edir.

Batalyonumuzda Hacı Rza Daruian, Fərəc Quluzadə, İsmayıl Vəkizadənin qardaşı və Sevdagər bölüyünün komandir müavini Həsən Vəkizadə, Əsgər Əlipur, Əsgərin müavini Sadiq Səbukdəst kimi döyüşçülərin varlığını gördükdə düşünürdüm ki, həqiqətən də yaxşı batalyonumuz var. Hacı Rzanın yaşının çox olmamasına baxmayaraq, müharibənin böyük kişilərindən idi. O, “Vəlfəcr-8” əməliyyatında dalğıcılar bölüyünün komandir müavini idi. İndi isə taqıma snayper olaraq gəlmişdi və döyüşçülərə çay hazırlamaq məsuliyyətini də öhdəsinə götürmüşdü. Onu Xeybər şəhidləri düşərgəsindən tanıyırdım. Sadiq də müharibənin əvvəlindən bölgədə idi və onunla “Müslim ibn Əqil” əməliyyatında tanış olmuşdum. Dəcəl qüvvələrin də özünəməxsus yerləri var idi. Əmir Xirədmənd və başqa bir neçə nəfər yanmış paltarları şortikə çevirmişdilər və üzgüçülük vaxtı geyinirdilər.

Döyüşçülərin məhəbbət və fədakarlığı gözəl atmosfer yaratmışdı. Normal şəraitdə təlim və əməliyyata hazırlıq zamanı olmadıqda, otaqları təmizləmək, çay dəmləmək, qab yumaq və bunun kimi işlər çox da önəmli sayılmırdı. Hətta döyüşçülərin başqa işləri olduğuna görə, bu xırda işlərlə başları qarışırdı. Amma Dez bəndində təlim kursu olduğu şəraitdə, heç bir iş kiçik sayılmırdı. Bu işlərin əziyyətini çəkən dostlar səhərdən axşama kimi təlimdə olur və hamı kimi arğın-yorğun sudan bayıra çıxırdılar. Həqiqətən də döyüşçülər sudan çıxdıqda, tərənməyə taqətləri olmurdu. Amma bəziləri o vəziyyətlə də yemək hazırlayır, ədyalları sərir və digərlərinə qulluq edirdilər. O anlarda görmək olurdu ki, mehribanlıq necə də gözəl güllər yetişdirib!

İlk günlərdə təlim təxminən 300 metrlik məsafədən başladı. Sarı jiletlər geyinirdik və sıra ilə suya daxil olurduq. Bəzən gecələr də təlim görürdük. Ay işığının bizi işıqlandırdığı gecələr.

Təlim irəlilədikcə, yeni məharətlər tətbiq edilirdi; bunlardan biri səssiz hərəkət etmək idi. Dostların dəcəlliyi başladıqda isə, kimsə təlimin şəraitinə etina etmirdi. Döyüşçülərin çoxu sırf dəcəllik məqsədilə qabaqlarında olan şəxsi suyun altına basmağa çalışırdılar. Jilet geyindiyinə görə, o şəxs suda batmırdı, amma belə bir şəraitdə ilk dəfə olaraq təlim görəndə döyüşçülərin çoxu qorxurdular və qəfildən gecə yarısının səssizliyində və məşq əsnasında möhkəm qışqırıq səsi cərgəni bir-birinə vururdu. Bu zaman məşqçilər bizi qayıtmağa və məşqi əvvəldən başlamağa məcbur edirdilər.

Gecə-gündüz qısaldılmış proqramlarla təlim və məşq keçirdik. Məşqimiz olmayan gecələrdə yorğunluqdan tez yatırıdım. Adətən səhər

proqramı üçün döyüşçüləri ətrafda olan dağlara aparırdılar. O yaxınlıqda səfalı bağları olan iki kənd də var idi. Çox vaxt səhər proqramı üçün kəndə qədər gedirdik və portağal bağlarını fırlanıb geri qayıdırdıq. Burada maşın yolu yox idi və cəmi bir nəfərin keçə biləcəyi cığır var idi. Döyüşçülər bağa ac-susuz çatırdılar. Bir neçə dəfə bağda olanlar təklif etdilər ki, nə qədər istəyiriksə, meyvələrdən dərib yeyək. Amma döyüşçülər əl vurmurdular. Şəri məsələlərə diqqət etmək o qədər mühüm idi ki, ehtimallara və müstəhəblərə də ciddi yanaşır və ehtiyat edirdilər. Səhər proqramı təxminən dörd saat çəkirdi. Döyüşçüləri dağa o qədər aparmışdılar ki, həmin qüvvələr o şəraitdə həm alpinist olmuşdular, həm də dalğıcı! Dostlar deyirdilər ki, bircə hava təlimləri vermədilər.

Bu arada bəzi döyüşçülər də var idi ki, onlar barəsində nə qədər fikirləşirdimsə, uca ruhları və mənəviyyatlarının qarşısında bir o qədər utanırdım. Dalğıcılar bölüyünün komandiri Əsgər Əlipur onlardan biri idi. Bilirdim ki, ailəsində çoxlu problemləri var. Təbrizin kənarında olan məhəllələrdən birində yaşayan qoca və xəstə ata-anası var idi. Əsgər evli idi və həyat yoldaşı ilə qızı da ata-anasının yanında yaşayırdılar. Bir yandan da bacısının əri təzə rəhmətə getmişdi və onun da məsuliyyəti bu qardaşın öhdəsinə idi. Dez bəndində olduqda, ailəsinin başına başqa hadisələr də gəlmişdi ki, onu ailəsinin yanına getməyə məcbur etdi. Qayıtdıqda ondan soruşdum: "Necə oldu?" Çox qəmli görünürdü. Ailəsinin vəziyyətindən danışdıqda, halım pis oldu və dedim: "Əsgər ağa! Bu müharibədən vaz keçib şəhərdə və ailənin başına gələn böyük müharibəyə getməyin mümkündürmü?"

–“Ağa Seyid! Mən həmişə Allahdan istəmişəm ki, bütün əməliyyatlarda məni qorusun. Çünki arxa cəbhədə bəzi problemlərim var və ölsəm ailəm tək qalacaq... Amma bu dəfə yox! Bu dəfə Allahdan sağ qalmaq istəmirəm. Allahın razılığına razı olmuşam, artıq ürəyim istəyir ki, şəhid olum...” Onu o qəm-kədərdən çıxarmağa çalışırdım. Amma Əsgər ağa dəyişmişdi. O deyirdi: "Seyid, inan ki, artıq bu dəfə şəhid olacağam!"

Onun rəftarı hətta bölüyün dəcəl döyüşçülərini də dəyişmişdi. Bəzən şəhid dostlarından danışır və deyirdi: "Sadiq Azəri, Həmid Behniyan və s. mənim dostlarım idilər ki, şəhid oldular. İndi isə bura gəlib döyüşçüləri gördükdə şəhid dostlarım yadıma düşür və az qalır dəli olum.”

Əsgərin bəzi hallarını çox yaxşı başa düşürdüm. Baxmayaraq ki, məndən iki yaş böyük idi, amma bir-birimizə yaxın idik. Əsgər mənə problemlərindən danışdıqda, mən də ona vəziyyətimdən danışardım. Amma mənim problemlərim hara, onun həyatı hara?! Seyid Nürəddinin vuruşmağı hara, Əsgərin vuruşmağı hara? Kürdüstanda və Müslim ibn Əqil əməliyyatında bir ilin içində iki dəfə ağır yaralanmağıma, fiziki vəziyyətimin heç vaxt yaxşı olmamasına və həmişə yaraların ağrısı və üfunəti ilə problem yaşamağıma baxmayaraq, mən yenə də tək idim; ailəm mənsiz yaşamağa öyrəşmişdilər və həyat yoldaşım da hələ birgə həyatımıza başlamamışdıq. Onun böyük ailəsi var idi ki, hamısının gözü onda və aldığı az maaşında idi. Özü də şəhərin kənarında olan kiçik bir evdə yaşayırdılar. Ora getmək istəsəydin, təxminən bir saat dar küçələrlə üzü yuxarı yolları və pillələri piyada çıxmalı idin. Bunların hamısına baxmayaraq, Əsgər görürdü ki, bir bölük komandiri kimi cəbhədə ona ehtiyac var. Ona görə də evdə oturub yalnız ailəsini düşünə bilmirdi. Cəbhəyə “kişi” lazım idi!

Həmin günlərdə Dez bəndində ilk dəfə olaraq camaatdan bizə məktublar gəlib çatdı. Artıq bir müddət idi ki, cəbhəyə məktəbli uşaqlardan və şəhər camaatından çoxlu məktublar göndərilirdi. Amma bizim üçün ilk dəfə idi ki, məktub gəlirdi. Bu məktublar bizə çox təsir etdi. Bəzi məktubları oxuduqda döyüşçülərin gözlərindən yaş axırdı. Bir qız uşağı yazmışdı: “Mənim atam şəhid olub. O söz vermişdi ki, mənəi Kərbəlaya aparacaq, amma apara bilmədi. Siz inşallah qalib olacaqsınız və atamın yerinə mənəi Kərbəlaya aparacaqsınız.” Başqa biri də yazmışdı: “Mən dərs oxuya-oxuya xalça toxumağa məcburam. Sizin üçün aldığım hədiyyələri xalça toxumaqla almışam.” Bir qoca qadın da yazmışdı: “Mən bir neçə gün oruc tutdum ki, sizin üçün çörək göndərə bilim.” Bu məktublar döyüşçülərin arasında əldən-ələ gəzirdi. Hər kim oxuyurdusa, təsirlənirdi. Xüsusilə də, bizə paylanan püstə və kişmiş bağlamalarının İmam Xomeyni tərəfindən olduğunu anladığıda, halımız dəyişilirdi və bizdə həmişəkindən çox məsuliyyət hissi yaranırdı.¹ Təlim üçün soyunduqda və döyüşçülər vəziyyətimi

¹ Həmin gün bu bağlamalar barəsində heç kim danışmadı. Sonralar eşitdik ki, İmamın tərəfindən imiş. Deyəsən İmamın yoldaşı da demişdi ki, şəxsən İmam özü səhərdək öz əli ilə püstə və kişmiş bağlamaları düzəltdi ki, cəbhəyə göndərək. Bu mövzunu biləndə, enerjimiz qat-qat artdı və problemlərə dözməyi bizə asanlaşdırdı.

gördükdə, baxışları dəyişilirdi. Dostların davranışları məni utandırır. Bu məhəbbətlərə ləyaqətim yox idi və onların düşündüyü kimi bir insan deyildim. Amma döyüşçülər ilk günlərdə yaralarımı gördükdə əhval-ruhiyyələri dəyişilirdi. Bir az daha səmimi olanlar zarafata deyirdilər: "Seyid, bədənin sağ yeri haradır? Yalnız qulağının arxası sağ qalıbdır!"

Bir gün bu sözü Əli Paşayı zarafata mənə dedi. Cavabında dedim: "Eybi yoxdur! Bəlkə bir gün ora da bir qəlpə dəydi!"

Hərbi üzgüçülüğün qısaldılmış təlim proqramı irəlilədikcə, daha körpülərlə əhatəli hovuzun içində üzməməli idik. 200 və ya 500 metrlik məsafələri məşq üçün nəzərdə tuturdular. Döyüşçülər sıra ilə suya daxil olurdular və üzərək bu yolu gedirdilər. Döyüşçülər o qədər püxtələşmiş və məharət əldə etmişdilər ki, jilet və köməkçi əşyalar olmadan, suya səhər daxil olub günorta bayıra çıxırdılar. Bəzən gecələr də, gecə döyüşü təlimi təşkil edilirdi. Son günlər məşqin ən böyük hissəsi səssiz hərəkət etmək idi. Məncə suya daxil olur və bəzən 1 km tam səssiz üzürdülər. Qurbağa metodu ilə üzürdük və bizə öyrətmişdilər ki, əllərimizi necə tərpedək ki, azacıq da səs çıxmasın.

Bu təlim proqramları ilə yanaşı, taqımda yaxşı münasibətlər də hakim idi. Bizim taqımımızda bəzi azyaşlı döyüşçülər də var idi. Məsələn Həmid Qəmsüvar və onun dostu Musa, Səid Peymanfər və Məhərrəm Ağakışipur. Qəmsüvarın yaşı çox olmasa da, zirək və cəld idi. Yaşına uyğun olmayan böyük və ağıllı sözlər danışır və bizi təəccübləndirirdi.

Həmid cəbhənin ilk könüllülərindən idi və yüksək ruhiyyəsi vardı. Uzun müddət idi ki, cəbhədə idi və mənimlə daha çox hərbi məsələlər barədə danışır.

Məhərrəm Ağakışipurun da mənimlə zarafatı var idi. O deyirdi: "Bu ağa Seyid məni nə vaxt çağırırsa, əmin olun ki, yemək üçün çağırır. Mütləq mənimlə işi var ki, çağırır. Məsələn, deyir, ağa Məhərrəm! Bəli! Bir nəfər bura düşüb halı pisdır, gəl bunu apar yuxarı. Bir dəfə olmayıb ki, ağa Seyid çağırıb desin, ağa Məhərrəm, yaxşı səhər yeməyimiz var, gəl birlikdə yeyək."

Bəzən dəcəllikləri daha da çoxalır və döyüşçülərə deyirdi: "Bunların hamısı bir yana, bəzən Seyid mənə deyir: "Məhərrəm yerin boş idi." Deyirəm; "Nə olmuşdu?" Deyir ki, döyüşçülərdən biri qayadan yıxılıb ayağı sınımışdı, kaş orada olaydın, onu geri aparaydın!"

Əslində, Məhərrəm üzgüçülükdə bir az zəif idi. Həmişə deyirdi: "Seyid, quruda mənə bir pulemyot verin və nə desəniz edəcəyəm, amma suyun içində mənimlə işiniz olmasın!"

Biz çalışırıdığımız onu özümüzlə apararaq. Döyüşçülər üzdükdə, o da jiletlə bizim yanımızda üzürdü.

Nəhayət, təlimlər qurtarıqda maneənin vaxtı müəyyənləşdi. Bu iş üçün ada kimi bir yer nəzərdə tutulmuşdu və orada çalışmalı idik. Öncədən DŞK və digər silahları adanın üstünə qoymuşdular. Manevri gecə başladı. Adaya təxminən 600 metr qalmış, suya daxil olduq və yola düşdük. Bu maneənin həddən artıq faydası var idi. Döyüşçülər atəşə öyrəşirdilər və görürdülər ki, bu şəraitdə düşmən qüvvələri ilə döyüşmək mümkündür.¹ Manevrdən sonra çadırlarımızı yığdıq və avtobusla Dezfulun Şəhid Bakiri bazasına getdik. Döyüşçülərin arasında səmimiyyət çoxalmışdı. Heç kəslə səmimi olmaq istəmədiyimə baxmayaraq, Həmid Qəmsüvar kimi bəzi insanlar mənə çox məhəbbət göstərirdilər. Qorxurdum ki, səmimi olaram, onlar şəhid olduqdan sonra yenə tək qalaram və bu ayrılığın qüssəsi mənə əzab verir. Orada bütün döyüşçüləri on beş gün məzuniyyətə göndərmək qərara alındı.

Təbrizə gəldik. Həmişəki kimi batalyondan bizim üçün yola kompot, çörək, kişmiş, püstə və başqa tədarüklər görülmüşdü. Avtobusda Əsgər Əlipurla birgə oturmuşduq. Yadımdadır ki, bizə xurma da vermişdilər. Beş kiloluq bağlamalarda quru və sarı rəngli xurmalar çox dadlı idi. Təbrizə çatdıqda xurmalardan iki qutu artıq qalmışdı. Dedilər ki, kim istəyirsə, xurmalardan götürsün. Bir qutusunu Həmid, digərini də mən götürdüm. Evdə həmişə xanım xurmalardan yedikdə çox xoşuna gəlirdi. O deyirdi: "Nurəddin, bu günə kimi bu xurmalardan yeməmişəm və bundan sonra da əminəm ki, yeməyəcəyəm!" Mən də bir az şişirdib deyirdim: "Axı bu xurmalar cəbhədən gəlib!"

Həmişəki kimi məzuniyyətdə çox vaxt dostlarla birgə idim. Bir qərargahdan digər qərargaha qonaq getmək adiləşmişdi və çox vaxt şam yeməyinə dəvət olurduq. Bir dəfə Həmid Qəmsüvar mənə öz məscidlərinə dəvət etdi. Həzrət Əbəlfəzl (ə) qərargahı məscidin yuxarı

¹ Manevrdə döyüşçülərin üzərinə açılan atəş, bizim hərəkət etdiyimiz yerdən aralı idi ki, qüvvələr üçün təhlükə minimuma çatsın. Amma hər şeyə rəğmən, bu döyüş əməliyyatı gecəsinin şəraitini xatırladırdı.

hissəsində idi. Dostlar paxla da almışdılar. Həmid məni dostlarına tanıtdırıqda deyirdi: "Bu qardaş, barəsində sizə danışdığım Seyid Nurəddindir!"¹ O, belə danışdıqda mən utanırdım.

Əşyalarımız yangında azaldığına görə, bizə demişdilər ki, bölüyümüzün ehtiyacı olan əşyaları məzuniyyətdə alın və qayıtdıqda batalyona gətirin. Biz də siyahı yazmışdıq. Samovar, palaz, qab və yaşamaq üçün vacib olan digər əşyalar. Bu əşyaların pulunu da ya öz cibimizdən verirdik, ya da camaatın yardımlarından alırdıq. Hamı gedib macəranı atasına danışdı və təbii ki, bu yolda oğlunu verən insan, pulunu da əsirgəmirdi. Mən də məscidimizdən bəzi yardımlar topladım. Bizim taqımımız nəzərə çarpacaq qədər pul yığmışdı. Fərəc Quluzadə və başqa bir-iki nəfərlə bazarlığa çıxdıq, iki böyük samovar və qırx-əlli metr süfrə aldığımız. Təxminən əlli metrlik palaza ehtiyacımız var idi. Şəhid Rəhbərinin qardaşı "On beş xordad" vəqfinin məsulu idi. Bizim bazarlığımızın macərasını soruşub baş verənləri anladı. Özü işə başladı və işçilərindən palaz almaq üçün pul yığdı. Hətta turşu üçün lazım olanları da alıb evlərə vermişdik. Təxminən 40-50 dolça həftəbecər və xiyar turşusu, təxminən 200 qaşiq, boşqab, stəkan və s. əldə etdik ki, çoxu bölüyümüzün ehtiyacları idi və digər bölüklərin qüvvələri də çatışmazlıqları olduqda bizim yanımıza gəlirdilər. Əşyalarımız o qədər çox idi ki, müharibə bölgəsinə qayıtdıqda avtobusa yerləşmirdi. Aqlımıza gələn hər yerə bir əşya qoymuşduq. Bununla yanaşı Korpusdan bir yük maşını almışdıq ki, palazı, turşu dolçalarını və iri əşyaları bizim qərargahımıza aparsın.

Dezfulda həmişəki kimi batalyonumuzun çadırlarını qurmaq istəyirdik ki, maneçilik yaratdılar. Xəbər gəldi ki, təlim yerinə göndərilənə qədər, bir-iki gün digər batalyonların məscidində yaşamaalıyıq. Getmədən öncə batalyon komandirinin söhbətini dinləməyə əyləşdik. Seyid Fatimi qardaş yeni təlimin şəraitindən danışdı: "Bu təlim Dez bəndinin təlimi ilə fərqlidir. Bu təlim üçün təxminən iki ay yarım vaxt təxmin edilib. Təlim bölgəsinə göndərilən şəxs daha heç bir səbəbə görə, geri qayıtmağa haqqı yoxdur. Hətta xəstələnsə, həkim bölgəyə gələcək.

¹ İnanmazdım ki, bir gün gəlib çatacaq və mən Həmiddən, onun şücaət və ruhiyyəsi ilə tanış olacağam. Halbuki, uzun illər ondan və başqa dostlardan uzaq düşmüşəm... Həmid Mavut dağları bölgəsində, "Beytül-müqəddəs-3" əməliyyatında şəhid oldu.

Döyüşçülər düşünüb qərara gəlməli idilər. Heç kim imtina etmədi. Hamı şövqlə əməliyyatın təlimini gözləyirdi.

Yola çıxdığımız gün, 1986-cı ilin noyabr ayının axırları idi. Avtobuslarla təlim bölgəsinə doğru gedirdik. Orada Karun çayının yaxınlığında, “Şəhid Ocaqlı” mövqeyi adlı bir kənd var idi. O ətrafda olan kəndlər müharibənin ilk günlərində boşalmışdı və bu, məxfiliyi qorumaq baxımından üçün çox yaxşı idi. Kəndin evləri samanlı-palçıqlı xaraba otaqlar olduğu üçün çadırlarda yerləşdik.

İlk gün qayıqla suya endik. Dalğic təlimi görməli idik. Amma hələ xüsusi dalğic paltarları gətirməmişdilər. Həmin günlərdə komandirlər deyirdilər ki, bu paltarlar yüksək qiymətlərlə, bəzi vasitələrlə Kanadadan alınır. Bölgəyə gəlişimizdən iki gün keçirdi ki, Xuzistana güclü yağışlar yağdı. Yağışın şiddəti elə idi ki, cənubun bəzi şəhərlərində sel və daşqınlar oldu. Briqadalar və qərargahlar həmin bölgələrə yardımçı qüvvə göndərdilər. Daşqın bölgəsində olan camaat üçün, təxminən yeddi mindən çox çadır göndərildi. Vəziyyət elə idi ki, bir neçə gün bizə, hətta çörək də gəlib çatmırdı. O vəziyyətdə şəhərdən aldığımız əşyalar həqiqətən dərdimizə dəydi. Əslində, ağılımıza gəlməmişdi ki, çörək azlığı ilə də qarşılaşa bilərik. Yoxsa, çörək üçün də bir çarə qılardıq. O vəziyyətə baxmayaraq, heç kimin Ocaqlı bölgəsini tərk etməyə icazəsi yox idi. Davamlı yağışlar Karun çayının qalxmasına səbəb olmuşdu. Su yuxarı qalxmış, xurma bağlarına daxil olub bölgənin maşın yollarını kəsmişdi. Kəsdiyi yolların biri də, bizim istifadə etdiyimiz yol idi. Bütün səyimiz çadırlarımıza doğru irəliləyən suyun qarşısını almaq idi. Həbib batalyonundan başqa, Zəncan qüvvələri olan Vəli-əsr (əc) batalyonu da o mövqedə çadır qurmuşdu. Sel yavaş-yavaş çadırlara tərəf gəlirdi və suyun çadırlara çatması ilə bütün proqramların qarışması mümkün idi. Suyun qarşısında bənd düzəldə bilmək üçün bel və külüngümüz də yox idi. Bölgəyə iki buldozer də gəlmişdi ki, onlardan biri Karun çayının içinə düşdü və çayın təlatümlü suyu onu özü ilə apardı! Həmin gün biz dalğic təlimi yerinə boşqab, qazan və digər ağılımıza gələn şeylərlə suyun qarşısını almağa çalışdıq. Qabları torpaqla doldurub suyun qarşısında bənd düzəldirdik. Qarşıya çətin bir şərait çıxmışdı. Su maşın yollarını kəsmişdi və yemək gəlmirdi. Helikopterlər də ərzaq gətirə bilmirdi. Çünki təlimin yeri ifşa olacaqdı. Deyirdilər ki, beş-altı gün dözsək su geri qayıdacaq və işlər düzələcək. Həmin gün səhərdən axşama kimi hamımız işlə məşğul idik. Bir tərəfdən Həbib batalyonunun

bövlüklərindən birinin komandiri olan Məhəmməd Sövdagər döyüşçülərə yardım edərək kisələri torpaqla doldururdu, digər tərəfdə də biz qab və boş əllərimizlə suyun qarşısında bənd düzəldirdik. Təxminən suyun qarşısını almağa müvəffəq olduq. Ertəsi gün vəziyyət yaxşılaşdı və biz təlimə başladıq.

Təlim su altı nəfəs borusu¹ ilə yerinə yetirilirdi. İlk mərhələdə dalğic paltarlarını təhvil aldıqda, onların arasında cəmi iki dəst beş hissəlik paltar var idi. Bunlar köynək, şalvar, papaq, iki əlcək və findən² ibarət idi. Digər paltarlar şalvardan papağadək bir hissə idi və onları geyinmək asan deyildi. Beş hissəli paltarlardan birini mən götürdüm və digəri həmin günlərdə Seyid Fatiminin yanında işləyən, batalyon komandirinin müavini Rəhim Sarımyə çatdı. Hamı, hətta Seyid Fatiminin özü də dalğic təlimi görürdü. O günədək Xeybər, Bədr və Vəlfəcr-8 əməliyyatlarında dalğic qüvvələrindən istifadə olunmuşdu. Amma o üç əməliyyatda qüvvələr suyun üstündə üzürdülər. Bu əməliyyat isə onlardan tam fərqli idi.

Sualtı nəfəs borusu ilə məşq edərkən onun quruluşu ilə praktiki olaraq tanış olduq. Bu boru vasitəsilə nəfəs almaq olurdu və hətta onun o biri ucu da suyun altına girsəydi, ucunda olan filterlər içərisinə su girməyə mane olurdu; beləliklə, bizim ağzımıza su girmirdi, lakin havanın yolunu bağlayırdı. Bir az yuxarı çıxıb üfürdükdə, onun içinə girən su bayıra tökülürdü və nəfəs yolumuz açılırdı. Sualtı nəfəs borusunun suyun yuxarısında qalan hissəsi adətən su rəngdə idi. Karun çayının suyu da həmişə palçıqlı olurdu deyə, bulanıq rəngdə idi. Boruların təxminən on santimetri suyun yuxarısında qalırdı və döyüşçülər bir cərgədə gedərkən, bir az diqqət etdikdə boruların hərəkəti ilə onların istiqamətini tapmaq olurdu. Əslində, suyun üzərində bu boruları tapmaq asan bir iş deyildi.³ Dalğic paltarı haqqında bizə deyirdilər ki, bu paltarla batmaq mümkün deyil. Kim dalğic paltarı geyinsə, özündən başqa birini də suyun üzündə saxlaya bilər. Bu paltarları geyindikdən sonra, hamının bel nahiyəsinə öz çəkisi

¹ Su altı nəfəs borusunun bir ucunu ağzın içinə salır, digər ucunu isə sudan bayıra çıxarırlar. Suyun altında olduqda onunla nəfəs alırdıq.

² Fin, ya da dalğıcın xüsusi ayaqqabları ördəyin ayaqlarına bənzəyir və onunla suda hərəkət etmək daha rahat və sürətlidir.

³ Sonralar məşq əsnasında bəzən bir kisə parçasını suyun üzərinə atırdılar. Belə ki, boruların yuxarı hissəsi kisələrin altında itirdi və elə görünürdü ki, suyun üzündə bir kisə üzür və bunu görəndə şəxsin fikrini çaşdırmaqda təsirli idi.

ilə uyğun ağırlıq daşları bağlanırdı və sonra dalğıc suyun altına girirdi. Bizə deyilmişdi ki, batdıgınızı hiss etdiyiniz vaxt ağırlıqlardan birini açın ki, suyun üzünə çıxasınız. Döyüşçülərə tapşırılırdı ki, silahlarını qətiyyənlə suyun içinə buraxmasınlar. Təhlükəli bir şey baş versə, yalnız ağırlıqlardan açıb buraxsınlar.

Karun çayında suyun səviyyəsi enən gün təlim yenidən başladı. Məhərrəm dostlardan ayrılmaq istəmirdi, ona görə də bizimlə gəlmişdi. O bilirdi ki, ancaq təlim şərti ilə bizim taqımda qala bilər. O həm üzgüçülüğü təkmilləşdirməyə, həm də dalğıc təlimini öyrənməyə çalışırdı. Adətən təlim zamanı əsgərlərin manqası uzununda, üzərində müəyyən fasilələrlə halqalar düzəldilmiş bir ip açırdılar və döyüşçülər əllərini bu halqalardan tuturdular ki, bir-birindən uzaqlaşmasınlar. Beləliklə, bütün döyüşçülər dalğıcılıq vaxtı bir xətdə dayanırdılar və bu ipdən qurtulmaq bir az çətin idi. Məhərrəm suyun altına girdikdə, ağı ciyərlərinə su getmişdi. O əllərini ipdən buraxdı və yuxarı çıxdı. Həmin anlarda, mən döyüşçülərlə yanaşı gedən qayıqda idim. Təlim zamanı adətən bir neçə nəfər bir qayıqda, dalğıcılardan 20-25 metr aralı gedirdilər ki, lazım olduqda döyüşçülərə yardım etsinlər və ya bir döyüşçü səbəbsiz suyun üzünə çıxdıqda, onu suyun altına geri qaytarsınlar. Mən qayıqda idim ki, Məhərrəm suyun üzünə çıxdı və dedi: "Gəl mənə götür!"

–Suyun altına gir! Özün gələ bilərsən!

Öyrənməsini istəyirdim. İnanırdım ki, təlim zamanı insan asanlıqla sudan bayıra çıxsın, heç vaxt dalğıcılıq öyrənməyəcək. Amma çarəsiz olduğunu görsə, çalışacaq və özünü bir yerə çatdıracaq. Məhərrəmi buraxıb getdim. O qışqırırdı: "Boğuldum! Boğuldum..." Bilirdim ki, əynindəki paltarla heç vaxt boğulmayacaq.

–Qoy nə qədər istəyirsə qışqırsın.

Suyun axını Məhərrəmi özü ilə apardı...

Təlim günortayadək davam etdi və döyüşçülər sudan bayıra çıxdılar. Hamımız çadırlara tərəf getdik. Sələ görə yeməkdən xəbər-ətər yox idi. Ürəyin istədiyi qədər bal var idi, amma bir tikə də çörək tapılmırdı. Vəziyyət bir həddə idi ki, döyüşçülər günorta yeməyi yerinə əlləri ilə bal yeyirdilər. Hələ Məhərrəmdən xəbər yox idi, biz də dalınca getmədik. Çünki təlim əsnasında idik və Məhərrəmin vəzifəsi idi ki, necə olursa-olsun özünü bayıra çıxartsın. Axşam çağınadək ondan xəbər olmadı. Yavaş-yavaş nigaran olmağa başladıq.

–İlahi! Bəs bu Məhərrəm harada qaldı?

O tərəfdən yazıq Məhərrəm qışqıraraq suyun axını ilə irəliləyib 25-ci Kərbəla briqadasının dalğic təlim bölgəsinə çatmışdı. Beləcə, su yolu ilə bir neçə briqadanın təlim bölgəsindən keçmişdi. Nəhayət, briqadalardan birinin qayığı onu sudan çıxarıb anlamışdı ki, Aşura briqadasının üzvüdür. Həmin gecə təxminən saat 10 idi ki, onu gətirdilər. Halını soruşmaq üçün yanına getdim. Məni gördükdə söyməyə başladı. Əsəbi idi. Deyirdi: "Deyən yoxdur ki, dədən dalğıcdır? Nənən dalğıcdır? Məni bura gətirmisiniz ki, dalğic olum?"

Gülürdük və onun əsəbləşməyinin qarşısını almağa çalışırdıq. Mən onun şəhid qardaşı Məcidin adını çəkdim ki, bəlkə ona görə söymədi. Amma Məhərrəm qardaşını da nəzərə almırdı və deyirdi: "Siz mənə desəniz bir yük maşınının yükünü on dəqiqəyə boşalt, edərəm. Amma mən suyun altında heç nə bacarmıram! Mənə bir pulemyot verin ki, quruda bir bölük iraqılı ilə döyüşüm, amma suyun altında heç bir şey edə bilmərəm! Məgər mən dalğıcam?"

Onu sakitləşdirməyə çalışıb deyirdim: "Ağa Məhərrəm, hər halda bura gələrkən qərarımızı verdik. Bura gələn hər kəs dalğic təlimi almalı idi!"

Məhərrəm də öz sözünü deyirdi: "Hamınız ölsəniz də, mən daha təlimə gəlməyəcəyəm!"

Həqiqətən də Məhərrəmin özünəməxsus xasiyyəti var idi. Məsələn, o olan yerdə bir qabın bulaşmış qalması qeyri-mümkün idi. Çünki hamısını özü yuyurdu. Biz onu çox istəyirdik və çalışırırdıq ki, könlünü əlaq. Həmin gecə uzun-uzadı danışdıq və axırda qane olub sakitləşdi.

Həmin günlərdə Həbib batalyonunun ikinci bölüyündə idim. Əsgər Əlipur, Məhəmməd Sövdagər və Əbdüləli Mütləq bölük, Fərəc Quluzadə, Əlirza Sərxani və mən taqım komandiri idik.

Bir neçə gün sonra təlimin davamında, Əlirzanın taqımını bölüb iki taqım yaratdılar. Ağa Fərəcin və mənim taqımım. Həsən Hüseynzadə və bir neçə nəfər Fərəcin taqımına getdi və Əlirzanın özü, Həbib Rəhimi və başqa döyüşçülər bizim taqıma gəldilər. Bizim taqımın manqa komandirləri Hüseyn Nəsiri, Həbib Rəhimi və Rəhim Bağban oldular. Həbib mənim ikinci müavinim idi. Bizim 35 nəfərlik taqımımız digər qüvvələrin gəlişi ilə 45 nəfər oldu. O taqımın döyüşçüləri arasında Həmid Qəmsüvar, Səid Peymanfər, Məhəmməd Sidqi, Rza Codət, Qulamrza Cəşnpur,¹ Maziyar Nuri, Rəşid Rəncbər,

¹ Qulamrza Cəşnpur və Maziyar Nuri "Kərbəla-5" əməliyyatında şəhid oldular.

Pərviz Cəfər, Əyyub Nəsiroğlu¹ və İsmayıl Əndarvanın dalğıcılığını yaxşı xatırlayıram. Döyüşçülər arasında Səid Peymanfərin yaxşı səsi var idi. Adətən, döyüşçülər çadırlardan bayıra çıxdıqda və suyun yanına getmək üçün sıraya düzüləndə, Səidi mənqanın önünə qoyaraq deyirdim: "Oxu!" Səid gözəl səsi ilə o günlərdə radiodan mahnı kimi oxunan Şəhriyarın İmam Əli (ə) haqqında olan məşhur şeirini oxuyurdu.

Əli ey humayi rəhmət, ələm eyləyən Xudanı,
O huma ki, sayəsində edər hifz ma səvanı.
Könül, istəsən Xudanı biləsən, Əlini yad et,
Tanıdım Əlini vallah, tanıdım o dəm Xudanı!

O oxuyurdu və döyüşçülər də bəzi hissələrini təkrarlayırdılar. Suyu çatdıqda bəzən Fərəc Quluzadənin taqımı ilə yarışırıq. Ağa Fərəc öz taqımını və mən də öz taqımımı aparırdım. Bir-birimizdən qabağa keçməyə çalışırıq. Bu rəqabət və yarışma döyüşçülərin ruhiyyəsinə müsbət təsir göstərirdi. Döyüşçülər təlimlərdə yüksək şövqlə iştirak edirdilər. O havada dalğic şəraiti inanılmaz idi.

Karun çayının bəzi hissələrində burulğan var idi və çalışırıq ki, döyüşçülər burulğana düşməsinlər. Çünki ondan çıxmaq həqiqətən çətin bir iş idi. Burulğan yüksək qüvvə ilə insanı aşağı çəkirdi. İpədən tutan və bir-birinin ardınca gedən döyüşçülərin hamısının birgə batma ehtimalı var idi. Bəzi burulğanlar elə güclü idi ki, bir qayıq belə öz çənginə alsaydı, kənara çıxıb bilmirdi. Bizdən bir az irəlində Hərbi Dəniz Qüvvələri və İmam Hüseyn (ə) batalyonu yerləşmişdi. O səmtdə bir burulğan var idi ki, hamımız ondan dənə qorxurduq. Tədricən işin yolunu tapmışdıq. Döyüşçülər sıraya düzülüb suya girmək istədikdə, zirək və fiziki cəhətdən qüvvəli olan üç-dörd nəfər irəlində, ortada və cərgənin sonunda yerləşdirirdik. İrəliyə qoyduğumuz döyüşçülərdən biri Həmid Qəmsüvarın dostu idi. Onun fiziki gücünə güvənmişdim, amma sonralar anladım ki, səhv etmişəm.²

¹ "Kərbəla-5" əməliyyatının ilk gecəsində yaralanaraq iflic oldu. Buna baxmayaraq, təhsilini davam etdirdi və indi həkimdir. Bir neçə il olar ki, Təbrizin tibb universitetində iş yoldaşırıq.

² O, əməliyyat gecəsi qorxub geri qayıtdı. Əslində təlim ərəfəsində onu güclü və şücaətli bilirdim. Amma iradəsi zəif idi. Həmid Qəmsüvar isə, əksinə, xırda cüssəli və cılız görünsə də, döyüş zamanı cəsarətli olur, dəcəlliyi cürət və enerjiliyə çevrilirdi. Necə də görüləsi idi. Ruhu şad olsun!

Çayın axarı ilə hərəkət nisbətən rahat, eni ilə sahilə doğru üzməksə çətin idi. İlk günlərdə adətən, suyun cərəyanı ilə üzürdük. Sahildə piyada irəli gedirdik və suya daxil olub dalğılıqla öz yerimizə qayıdırdıq. Orada sudan çıxıb yenidən piyada gedirdik ki, başqa bir yerdən suya daxil olaq. Bu arada sudan bayıra çıxmaq ən çətin mərhələ idi. Suyun kənarına çata bilmək üçün güclü ayaqlar lazım idi. Zaman keçdikcə bu işin də yolunu tapdıq. Hamımız bir nöqtədən çıxmamalı, cərgə ilə sahilə yaxınlaşmalı idik. O vəziyyətdə ən kiçik diqqətsizlik və nizamsızlıq suyun təzyiqinin hamını bir-birindən ayırmasına səbəb olurdu. Cərgənin başında, ortasında və axırında dayanan güclü qüvvələr sahilə çatdıqda daha çox əziyyət çəkirdilər. İpdən tutmuş qüvvələrin hamısını sahilə doğru çəkmək üçün daha möhkəm üzürdülər. Çox vaxt mən də döyüşçülərlə birgə suya girirdim. Bəzən də qayıqlara minib döyüşçülərə nəzarət edirdim.

O payız günlərində, Ocaqlı bölgəsində döyüşçülər tanınmazlığın zirvəsində və xalis niyyətlə o ağır şəraitə mətanətlə dözürdülər. Sahildə çayın yuxarı hissəsinə getdikdə, suya daxil olmaq üçün çox vaxt ayaqyalın olurduq. Taqımlara dalğic corabı¹ verilmişdi. Amma sayı az idi. Məsələn, 35 nəfərlik taqıma cəmi on cüt vermişdilər və döyüşçülər növbə ilə geyinirdilər. Özü də bəziləri döyüşçülərin ayağının ölçüsü ilə uyğun deyildi. Odur ki, bu paltar və corablar yeniyetmə və azyaşlı döyüşçülərin əyninə qətiyyənlə uyğun gəlmirdi. Açılib ayaqlarından düşməsin deyə, corabları sapla bağlayırdılar. Belə şəraitdə bəzən məcbur olurduq ki, yolu piyada və ayaqyalın, ya da qaçaraq gedək. Ona görə də ayaqlarımıza daş-kəsək, tikan və s. batırdı. Onları da çıxartmağa yalnız istirahət saatlarında vaxt tapırdıq.

Bir yandan da təbiət sanki bizim səbir və müqavimətimizi sınamaq istəyirdi. Karun çayının təlatüm və burulğanı ilk günlərdə Ocaqlı bölgəsindəki təlim məşqlərini bir neçə gün təxirə saldı. Suyun həcmi artaraq sahili aşıb keçmişdi. Su Hərbi Dəniz Donanması ilə kəşfiyyat qüvvələrinin müvəqqəti qərargahını, hətta çadırları belə əhatəyə almışdı. Xəbər verdilər ki, su çadırlara doğru gəlir. Çalışırıdık ki, çadırların dörd tərəfini torpaqla bağlayaq ki, su çadırlara nüfuz etməsin. Hər birimiz bir neft lampası götürüb bel və lazım olan hər hansı əşya ilə çadırlara tərəf qaçırdıq. Öncəki tüğyan macərəsində, torpağı ancaq boşqab və qazanlarla yerbəyer edirdik. Bu dəfə də

¹ Bu dalğic corablarına, dalğic ayaqqabısı da deyirlər.

külüngümüz çox az idi və döyüşçülər zəhmətlə torpağı kislərə doldurub bənd düzəldirdilər. O gecə səhərədək işlədik ki, suyun hündürlüyü az olan torpaq maneədən keçib qəragahın ətrafına dolduğu yerdən bir kanal qazaq və suyu Karuna qaytaraq. Bizim bölgəmizdə bir çox yerdə torpaq maneələr suyun irəliləməsinə maneə yaratmışdı. O gecə döyüşçülər lampaların işığı altında işlədilər. Həmin gecə çox zəhmət çəkənlərdən biri Məhəmməd Sövdagər idi. Özü bölük komandiri olsa da, ən kiçik işlərdə belə, döyüşçülərlə birgə işləyirdi.

Dalğıclıq təlimi çətin şəraitdə davam edirdi. Mühitin və havanın kəskin soyuğuna, təlimin çətinliyinə və habelə ilk iki həftədə ərzaq çatışmazlığına baxmayaraq, ən çətin təlim kursları təxirə düşmürdü. Dalğıc təlimi müddətində elə hadisələr baş verirdi ki, başqa bir şəraitdə onları düşünmək mümkün deyildi. Adətən, dalğıc paltarında bir neçə saat soyuq suyun içində qaldıqdan sonra, sidiyi saxlamaq mümkün deyildi və dəfələrlə qeyri-ixtiyari xaric olurdu. Dalğıc formasının içinə su keçmirdi, amma bəzi köhnəlmiş paltarlara su girir və bədən tamamilə islanırdı. Bir yandan da sahil boyu gilli və palçıqlı nahiyələrdə hərəkət edərkən, əl-üzümüz palçığa batırdı. Ona görə də, döyüşçülər sudan bayıra çıxarkən sahil kənarı körpülərdə paltarını əynindən çıxarıb, təmizlənmək və paklanmaq üçün yenidən suya girib çimirdilər. O zaman soyuq suyun içinə girib yuyunmağın nə olduğunu, heç cür izah edə bilmərəm.

Təlimdə olduğumuz otuz gün ərzində hamamımız yox idi və həmişə o soyuqda çimməli idik. Su o qədər soyuq idi ki, bütün vücudumuzla titrəyirdik. Orada çox vaxt döyüşçülərin dişlərinin bir-birinə dəymə səsini eşitmək olurdu. O şəraitdə təminat qüvvələri od qalamağa çalışırdılar. Maşın təkərlərinin və qurumuş budaqların üstünə neft töküb yandırırtdılar ki, döyüşçülər bir az qızınsınlar. Onlar xurmanın tumunu çıxarıb içinə qoz ləpəsi qoyurdular ki, döyüşçülər sudan bayıra çıxdıqda onların ağızlarına qoysunlar. Amma bəzilərinin ağızlarını belə açmağa gücü çatmırdı. Dəfələrlə görmüşdüm ki, təminat bölməsinin üzvləri onların ağızlarını açıb içinə xurma qoyurlar. O şəraitdə mənim vəziyyətim əvvəlkindən də betər idi. Hamının düçar olduğu problemlərlə yanaşı, əvvəlki yaralarım görə də ayrı dərdlərim var idi. Dalğıc kursu boyu iki dəfə çənəm soyuğun şiddətindən qıfıllandı və hər dəfə sağalınca iki həftə çəkdi. Çənəm qıfıllandıqda dişlərim kilidlənirdi və heç cür açmaq olmurdu. Nə masajla, nə də sıxıb güc tətbiq etməklə. O vəziyyətə on beş gün dözməli idim. O

günlərdə çənəmdə qəribə ağrılar var idi. Dodaqlarımı tərpədərək danışırıdım. Yalnız südlə qidalanırdım. Döyüşçülər südə bal və peçenye qatırdılar və mən onları isladıb sovururdum. Dalğic təlimi günlərində hər şey maraqlı idi. Hətta mənim köhnə yaralarım ilə yeni döyüşlərim! Gecə və gündüzün soyuğunda yaralarım sanki dilə gəlib təzələnirdi. Dişlərimin qıfıllanması ilə yanaşı,¹ suya girdikdə damarlarımın bir-birinə yapışdığını və quruduğumu hiss edirdim. Əzələlərim elə tutulurdu və elə ağrıyırdı ki, nəfəs ala bilmirdim. Hərdən təlim zamanı suyun altına girməli olduqda, burnumun sümüyü sındığına görə, içəri su daxil olur və qarnıma gedirdi. Elə buna görə bəziləri burun tutandan istifadə edirdilər və həmişə boyunlarından asılı idi. Amma mənim vəziyyətim başqa idi və suyun girişinin qarşısını ala bilmirdim. Suyu giren kimi, istər-istəməz su burnuma dolur və qarnıma gedirdi. Həmişə çalışırıdım ki, burun tutandan istifadə edim. Rəhim Sariminin bir burun tutanı var idi ki, başqalarından daha yaxşı idi. Bir gün gördüm ki, burun tutansız vəziyyətim çox pisdir, batalyon komandiri Seyid Fatiminin yanına gedib dedim: "Ağa Seyid, mənə bir burun tutan verməlisiniz!"

–Əlimizdə olan elə bunlardır.

–Ağa Seyid! Rəhimdə yaxşısı var, onu alıb mənə ver. O biriləri yaxşı deyil.

Sonra orada dayanan Rəhimin yanına gedib dedim: "Rəhim, Seyid tapşırıb ki, öz burun tutanını mənə verməlisən!"

–Hə, bəs nə! Gərək Seyid Nurəddinin hər şeyi ələ olsun!

Düz də deyirdi. Mənim dalğic paltarım və corablarım ilgək var idi və rahat geyinmək olurdu. Halbuki başqa paltarların cəmi bir ilgəyi var idi və onu digər bir şəxsin köməyi ilə geyinmək olurdu. Corabların da yaxşısı, pisi var idi. Kanada istehsalı olanlar yumşaq idi və onunla rahat və cəld üzmək olurdu. Amma İran istehsalı olan sərt idi və onu suda tərpətmək çətin idi. Mən yaxşı corabların tərəfdarı idim. Rəhim Seyid Fatimiyə məndən şikayətlənərək demişdi: "Bu Nurəddinin bütün forması əladır! İndi də mənim burun tutanımı istəyir!"

¹ Dişlərimin niyə qıfıllandığını bilmirəm. Hər nə idisə o vəziyyəti mən Kərbəla-4 əməliyyatının dalğic təlimindən yadigar olaraq hələ də daşıyıram və indi də soyuq havalarda muğayat olmasam yenidən baş verir. Həmçinin gözümdəki infeksiya da Bədr təlimlərindən mənə yadigar qalıb.

O haqlı idi. Biz dalğıc təlimində həm təbii problemlərlə qarşılaşırdıq, məsələn, soyuq hava, bədənimizin zəifliyi və həm də təminatla aid çatışmazlıqlar; bu dalğıc paltarları və ya təlimin ilk iki həftəsində adamı hövsələdən çıxaran ərzaq azlığı kimi. İki həftədən sonra vəziyyət dəyişdi. O qədər ərzaq gəlirdi ki, yemək vaxtı çox vaxt xörəyin əti yeyilir, aşı isə artıq qalırdı. Amma formalarla əlaqədar yenə də bəzi problemlər qalırdı; ya çoxu döyüşçülərin əyninə uyğun gəlmir, ya da köhnəlmiş və keyfiyyətini itirmiş olurdu. Corablar da elə bir vəziyyətdə idi ki, çoxu onu iplə ayaqlarına bağlayırdı ki, suyun altında sürüşüb çıxmasın. Bəzən ayağımızdan çıxır və palçığa batıb qalırdı. Döyüşçülər sahilə ayaqlarını həmişə yerə sürtürdülər ki, corabları çıxara bilsinlər. Demişdik ki, kim nə tapsa, özü ondan istifadə edə bilər və çox vaxt bataqlıqlardan tapdığımız qənimət bu corablar olurdu.

Bir gün təlim vaxtı qayıqda oturmuşdum və suyun altı ilə gedən döyüşçüləri görürdüm. Getdikləri sətəm nəfəs borularından aydın idi. Qəfildən döyüşçülərdən biri sudan bayıra çıxıb yenidən suya girdi. Diqqət etdikdə gördüm ki, yenə yuxarı çıxıb qışqırır: "Boğuldum!"

–Əlini ipdən burax.

Əlini ipdən buraxdı və biz ona tərəf getdik. Əlindəki qumbaraatan silahını da buraxmışdı. Onu qayığın üstünə çəkdik və anladıq ki, nəfəs borusunun filtri xarab olub və su ciyərlərinə gedib. Yazıq bərk ağlayırdı.

–Niyə ağlayırsan axı?

–Ağa Seyid! Qumbaraatanı suya atdım!

–Eybi yoxdur! Görək nə edə bilərik?

–Ağa Seyid! Hələlik Seyid Fatimidən bir qumbaraatan al mənə ver, söz verirəm ki, düşməndən üçünə alıb gətirəcəyəm!

Bu dostumuzun suya buraxdığı qumbaraatan Koreya istehsalı idi və ən yaxşı silahlardan sayılırdı. Macəranı Seyid Fatimiyə danışdıqda dedi: "Çox da təzyiqlik etmək lazım deyil. Amma, o qədər də güzəştə getməyin ki, hər kim çətinə düşsə silahını atsın!"

Uzun müddət o yazıq nə vaxt məni görürdüsə, deyirdi: "Ağa Seyid, mən verdiyim sözün üstəyəm!"

Təlim boyu döyüşçülər öz silahlarını saxlayırdılar və önəmli olan məsələ bu idi ki, hər gün çadırlara qayıtdıqda, yorğunluq və soyuğa baxmayaraq, əməliyyat zamanı problemlə qarşılaşmamaq üçün, silahları yağlayıb təmizləməli idik.

Təlimin bütün problemlərinə rəğmən, döyüşçülərin bir-biri ilə əlaqə və davranışı da qəribə idi. Nə biz onlara bir başçı və lider kimi əmr edirdik, nə də ki, onlar bizə o gözlə baxırdılar. Adətən çölün soyuğundan çadırlara qayıdanda, neft sobasının yanında otururduq. Döyüşçülər həqiqətən də pak və səmimi idilər. Batalyonun bütün heyətinin toplanması üçün vaxt yox idi. Bəzən camaat namazına gedə bilirdik. Amma təlimlərin ardıcılığı döyüşçülərin Əhli-beytlə (ə) olan mənəvi ünsiyyətinə mane olmurdu. Çox vaxt, çadırın içində şam yeməyini yeyəndən sonra, lampanı söndürüb təvəssül duası oxuyurduq. Həbib batalyonunun kollektivində briqadanın sevimli məddahlarından biri Hacı Rza Daruian idi və əzadarlıqları o təşkil edirdi. O qardaş bölüyün məddahı idi və bizim taqımımızın özünə məxsus məddahı yox idi. Əslində, bu məsələ də bizim dilimizi açmışdı. Adətən, bir kollektivdə məddah olduqda, hamı ona qulaq asır və o fəzanı dəyişmək üçün bəzi sözlər danışır. Amma biz lampaları söndürdükdə və fəza qaranlıq olduqda, döyüşçülər özləri təvəssül duasını dodaqaltı oxuyurdular. Hər birimiz bir neçə sətir oxuyub, yanıq ürəklə bir şəhiddən danışırıq. Biri İmam Hüseyn (ə) və sülaləsindən, biri silahdaşlarından, digəri isə hamıya məlum olan bir şəhiddən danışır. Daha, başqa bir məddaha da ehtiyac olmurdu. Öz şəhidlərimizin adı gələndə hamının qəlbi sızlayırdı. Hansı ki, bir neçə ay qabaq bizimlə bir çadırda, bir səngərdə idilər. Onların necə dostlar olduqlarını yada salarkən, yanıqlı halda bir müddət göz yaşı tökməyə bilməzdik. Döyüşçülər o qədər saf və pak idilər, əlaqələr o qədər səmimi idi ki, bəzən əzadarlıq əsnasında biri deyirdi: "Dostlar, mənə səhvim, günahım olub, siz Allahdan istəyin ki, məni bağışlasın!" Mənsə o vaxt təəccüblənirdim: "17-18 yaşlı və ya ondan da az yaşlı cavanın nə səhvi, yaxud nə günahı ola bilər ki?!" Onlar elə bir məqama çatmışdılar ki, israrla dostlarından namazlarında onlar üçün Allahdan əfv diləmələrini istəyirdilər. O səhvlərdən danışır ki, hər birimiz o səhvlərin üstündən keçib gedirik və onları kiçik sayırıq. O səhvlər cəbhədə döyüşçülərin fikrini uzun müddət məşğul edirdi. Bəzən elə olurdu ki, bir nəfər həyatının problemlərini bizə danışır. Biri anasının xəstəliyindən söz açır və onun şəfası üçün bizdən dua istəyirdi və s. Döyüşçülərin pak ruhları orada daha da saflaşmış, cilalanmışdı. Bəzi yanıqlı təmənnalar elə dua əsnasında ucalırdı. Hüseyn Nəsirinin

ağlayaraq dua oxumağı yaddan çıxmaz. Həmid Qəmsüvar, Həbib Rəhimi və Rəhim də duanı uca səslə oxuyurdular.¹ Mən o səmimi kollektivdə ağlamaqdansa, daha çox onlara tamaşa edir, mənəvi hallarına qibtə edirdim.

Hər bir taqımın çadırında camaat namazı qılınırdı.

-Burada riya yoxdur və namazı düzgün olan pişnamaz dursun.

Hamının namazı düz olduğu üçün, təkliflər dostların özlərindən daha yaxşı bildikləri başqa birinin arxasında namaz qılmaq istəyindən irəli gəlirdi. O günədek müharibədə və döyüşçülərin arasında çoxlu günlər yaşayıb görmüşdüm. Amma dalğic təlim günləri onların hamısı ilə fərqli idi. Bütün çətinliklərinə rəğmən, hər dəfə sudan bayıra çıxdıqda, özümüzü o soyuq su ilə yumalı idik. Ondan sonra növbə bəzi işlərə çatırdı. Məsələn, yataq ədyallarını sərmək, ya da paltarları qurutmaq. Bəzi dostlar, məsələn, Həmid Qəmsüvar sübhədən çadırın çölündə ocaq qalayıb, səhərdək soyuq havada qalan formaları qurudub qızdırırdı ki, onları geyinəndə üşüməyək. Formaları çadıra gətirmək olmurdu və bilirdik ki, hər səhər isti paltarı soyunub yaş formaları geyinmək nə qədər tükürpərdici və çətinidir.

Həbib batalyonunun yeri, Zəncan qüvvələrindən olan Vəli-əsr (əc) batalyonu ilə eyni idi. Bu iki batalyonun arasında təxminən əlli metr fasilə vardı. Onlar da dalğic təlimi keçirdilər. Bəzən bir-birimizi səhər yeməyinə dəvət edirdik. Döyüşçülər arasında mehribanlıq və qardaşlıq hissi möhkəmlənirdi.

Hər bir şəraitdə döyüşçülərin yanında olmağa çalışırdım. Taqım komandiri olaraq, döyüşçülərin yanında olmamaq və təlim keçməmək yaxşı deyildi. Fiziki vəziyyətimə görə nə qədər əziyyət çəksəm də, özümü və döyüşçüləri ruhdan salmamalı idim. O soyuq suda, bəzən salamat və güclü döyüşçülər də əzələlərin şiddətli tutulması nəticəsində hərəkətdən dayanırdılar. Belə ki, başqa bir şəxs onlara yardım etməli olurdu. Bu arada, fiziki baxımdan daha zəif və ya bədənlərində güllə və qəlpə yarası olan bəzi döyüşçülərin vəziyyəti daha pis idi. Heç bir halda təlim dayanmırdı və tezliklə maneəvaxtı gəlib çatdı.

Plan üzrə bizi maşınla irəli aparmalı idilər ki, axşam suya girib təlimlərimiz əsasında şərti düşmənin ön cəbhəsinə yaxınlaşaq. Bir yandan da bəzi qüvvələri şərti düşmən olaraq yerləşdirmişdilər ki,

¹ Hüseyn Nəsiri, Həmid Qəmsüvar və Həbib Rəhiminin hər üçü şəhid oldu.

qumbaraatan və DŞK silahları ilə atəş açaraq manevrdə həqiqi müharibə səhnəsindən kiçik bir nümunə yaratsınlar. Bilirdik ki, briqadanın komandirləri Seyid Fatimi və Əmin Şəriəti bizi izləyirlər. Onlar qabiliyyət və hazırlığımızı daha çox sınamaq istəyirdilər.

Gecənin qaranlığında müəyyən edilmiş nahiyədən suya daxil olduq. Həmişəki kimi su soyuq idi və hamımız titrəyirdik. Yoldan 2 km aralandıqdan sonra, ayağımın əzələsi tutulduğuna görə dayanmalı oldum. Ağrı amanımı kəsir, soyuğun da kəskinliyi artırdı. Məcbur olub orada qaldım və döyüşçülər yollarına davam etdilər. Təlim vaxtı geri qalan və ya tərpnə bilməyənlərə yardım etmək üçün, həmişə arxamızca bir qayıq gəlirdi. Bir az gözlədim və bir qayıq gəlib məni sahilə apardı. Məni adaya oxşar bir sahilə çatdırdılar və orada su iki yerə ayrılırdı. Dedilər ki, orada gözləməli və arxadan gələn qayığa minməliyəm. Onlar getdilər və mən tək qaldım. Bilmirdim ki, həmin gecə o ətrafdan heç bir qayıq keçməyəcək. Soyuq hava islanmış bədənimə işləyirdi. Xəbərim var idi ki, manevr ərazisi təxminən 5 km aralıda yerləşir. Gecə saat 11-dən sonra döyüşçülərlə birgə təxminən 2 km gəlib, burada tək qalmışdım və ətrafımda heç bir canlı belə yox idi. Bilirdim ki, dalğic forması elədir ki, heç bir heyvan mənim üçün təhlükə yarada bilməz. Amma qorxum, iti bıçaq kimi kəsən soyuqdan idi. Daha titrəməyin qarşısını ala bilmirdim. Hərdən də fikirləşirdim ki, yola düşüb özümü bir yerə çatdırsam yaxşıdır. Sonra öz-özümə deyirdim ki, gecənin bu vaxtı kim məni görsə, qorxudan başıma bir bəla gətirər. Maşınla torpaq yolla gəldiyimizə görə, qayıdış yolunu da yaxşı tanıyırdım. Məcbur olub orada qaldım. Atılıb-düşür, məşq edirdim ki, bəlkə bədənim bir az qızdı. O gecə, soyuğun şiddətindən sağ qalacağıma inanmırdım. O saatlara dözmək həqiqətən də çətin idi. Nəhayət, səhərin ilk çağlarında bir qayıq səsi məni yuxudan oyatdı. Görünür, dostlar Seyid Fatimiyə deyiblər ki, mən yolda qalmışam. Vəziyyətim o qədər pis idi ki, tərpnə bilmirdim. Dostlar kömək edib məni çadıra çatdırdılar. Günortayadək bir neçə ədyalın altında da bədənimin donu açılmırdı. Bir yandan da onlar mənim bir növ aradan çıxdığımı fikirləşirdilər. Deyirdilər: "Hamının aradan çıxdığını görmüşdük, amma taqım komandirinin yox! Onu da gördük!"

–Ay canım, Allah haqqı, aradan çıxmamışdım! Ayağım tutulmuşdu. Kaş o tutulan ayaqla sizinlə gələydim. İpdən tutardım, siz də məni çəkərdiniz. Daha səhərədək o soyuqda donmazdım!

On dördüncü fəsil

Kərbəla-4 əməliyyatının yarası

Təlimin son günlərində əməliyyat planın izahı gəlib çatdı. Əməliyyat ərazisini xəritədə müşahidə etməzdən öncə, bunun da Bədr və ya “Vəlfəcr-8” kimi əməliyyatlardan fərqli olmayacağını fikirləşirdik. Amma müzakirə zamanı məlum oldu ki, Kərbəla-4 əməliyyatı tamamilə fərqlidir. Belə ki, bu əməliyyatda eyni vaxtda on-on beş briqada iştirak etməli idi. Biz dalğacılar batalyonu idik və qüvvələrin keçəcəyi yerlərin coğrafi mövqeyi çox da araşdırılmırdı. Bununla belə, xəritəyə baxdıqda qəlbimizə qorxu və xof çökürdü. Əslində, düşməndən yox, məntəqənin çətin mövqeyindən qorxurduq. İnanırdıq ki, bircə canımız var və Allah harada istəsə, onu orada alacaq. Daha çox, əməliyyatı müvəffəqiyyətlə başa vura bilməyəcəyimizdən qorxurduq. Xəritədə təyin edilən boğazın eni 150 metr idi və onun hər iki sahilində düşmən qüvvələri yerləşmişdi. Biz Xürrəmsəhrin Əraiz çayından hərəkətə başlayıb, Bəsrənin Neftkimya zavoduna çatmaq üçün, suda təxminən 7 km irəliləməli idik. Döyüşmədən sahilə çıxsaydıq, "Həbib" batalyonu Neftkimya zavodunu ələ keçirməli idi. Ora böyük bir yer olsa da, xəritə üzərində kiçik görünürdü. Neftkimya zavodunun arxasında İraqın üçüncü cəbhəsi var idi. Onları ələ keçirdikdən sonra, İran tərəfdə olan Balıq adasına doğru gedib, oradan da başqa briqadaların batalyonlarına qoşulmalı idik. Əməliyyatın ümumi izahı qurtardıqdan sonra Seyiddən soruşdum: "Düşmənin ortasından təxminən 6 km irəliləyəcəyik. Bizi görüb atəş açsalar və kimsə yaralanıb səs salsə, suyun ortasında döyüşməyə icazəmiz varmı?" İlk iclasda, cavabım mənfi oldu. Dedim:

–Ağa Seyid, belə olsa bizi rahat qıracaqlar!

–Sonra cavab verəcəyəm.

Xəritə daha çox izah edilməli idi. Mümkün qədər durbinlərin köməyi ilə və lazım gəlsə, irəliyə gedib yola düşəcəyimiz yeri görməli idik. İlk iclasdan fikrim məşğul idi. Buranın Ərvənd və “Vəlfəcr-8”-lə fərqi vardı. Ərvənddə sahilin bir tərəfi öz əlimizdə, digər tərəfi düşmənin nəzarətində idi. Burada isə hər iki tərəfi düşmən əlində olan suyun içində 6 km irəliləməli idik. O günlərdə kəşfiyyat bölüyünün təcrübəli döyüşçüsü olan dostum Mehdiqulu Rzayi ilə danışdım.

Sözlərindən təxmini anladım ki, əməliyyat ifşa olub. O deyirdi ki, İraq boğazı bağlayır və içərisində müəyyən təchizatla maneələr yerləşdirir.¹ Onun sözləri və məntəqənin şəraitini nəzərə alarkən düşünürdüm ki, bu əməliyyat baş tutmayacaq, amma heç kimə bir söz demirdim. Əslində, o da bizi ümitsiz etmirdi və deyirdi ki, əməliyyatın baş tutma ehtimalı əlli faizdir.

Sonrakı yığıncaqlarda döyüşün planı barəsində daha çox suallar soruşurdum. Əməliyyat gecəsində qüvvələri yönəltməyi öhdəsinə almış hər bir komandır tam ətraflı məlumat verirdi. Yolda hərəkət vaxtı döyüşmək məsələsi dəfələrlə bəyan edildi. Seyid Fatimi döyüş vaxtı, döyüşçüləri sahilə çəkməyi qəbul etmirdi. Amma sonuncu iclasda mənə dedi: "Harada döyüş məcburiyyəti yaransa, yuxarı çıxın. Neftkimya zavoduna çatmasanız da eybi yoxdur, amma sahilə gedib oradan zavoda tərəf irəliləməyi davam edin."

Təlimin son günləri idi. Artıq püxtələşərək, məharətimizi artırmışdıq. Həmişəki kimi, taqım cərgə ilə suya tərəf getdikdə, Səid Peymanfərd də sevimli marşımızı oxuyurdu. Onun kimi dəyərli bir döyüşçünün səsi insana xüsusi əhval-ruhiyyə bəxş edirdi. Bu fəzada döyüşçülərin ruhiyyəsi daha yaxşı olurdu. Əməliyyatdan öncəki günlərdə, deyəsən briqadanın qərargahından bölgəyə bir çəkiliş qrupu gəlmişdi. Orada dostlardan bir-iki nəfər söhbət edib mənimlə danışmağı tövsiyə etmişdilər. Müxbir yanıma gəldi. Operator da daim fırlanırdı ki, pis günə qalmış üzümdən bir neçə kadr çəksin, mən də qoymurdum. Öz işimiz filmə dönmüşdü! Axırda iş o yerə çatdı ki, onların əlindən qaçmalı oldum. Mən qaçdıqca onlar da arxamca qaçırdılar. Nəhayət, məndən əl çəkildilər.²

Təlimin son mərhələsi bu idi ki, döyüşçülər özlərini sahilə çatdırmağı öyrənsinlər. Döyüşçüləri sudan bayıra çıxardığımız sahilin bir hissəsinə aparırdıq və deyirdik ki, pəlçığa batmasın deyə silahları yuxarı tutsunlar və əyilərək ayaqlarının hərəkəti ilə sahilə getsinlər. Xəritə üzərindən də bizə demişdilər ki, İraqın sahilində bəzi hissələr var ki, orada əyilərək bayıra çıxın ki, bəndə çatıb yuxarı çıxma biləsiniz.

¹ Mehdiqulu Rzayi "Kərbəla-8" və o boğaz haqda xatirəsini "Şəhadət aşıqları" adlı kitabında çox gözəl izah edib.

² Aşura briqadasında olduğum zaman, o cümlədən, müharibə boyu, mənə cəmi bir dəfə, Bədr əməliyyatında videoya çəkiblər ki, onu da bilməmişəm. Sonralar düşməne hücumdan sonra geriye qayıtdığım zaman dostlardan eşitdim ki, mənə videoya çəkiblər. Sonralar özüm bu səhnələri "İbrət aynası" verilişində gördüm.

Əyilməsəniz, sizi mütləq vururlar. Çətin bir iş idi. Döyüşçülər sahilə çatdıqda qəribə bir mənzərə görünürdü. Hamı başdan ayağa palçıq içində idi və üzlər gülməli olurdu. Döyüşçülər özləri də bununla zarafat edirdilər. Kiminsə üzündə palçıq olmasa, ona da hücum edib üst-başına palçıq sürtürdülər. Təlimin şəraiti fərqlənmişdi və zarafatlar çoxalmışdı. Çətinliklə sudan bayıra çıxıb paltarlarımızı soyunub yuyunmaq istədikdə, kim çatırdısa arxasındakına palçıq atırdı. Bu iş o qədər davam edirdi ki, hamı əldən-ayaqdan düşüb təslim olurdu.

Bizim bölüyümüzün vəziyyəti soraba və digər şeylər baxımından yaxşı idi və şəhərdən apardığımız əşyalar hələ də qalırdı. Amma son günlərdə, bizim bölüyümüzü başqa iki bölük arasında böldülər. Bizim bölüyün komandiri Əsgər Əlipur idi. O, yaralı və zəif bədəni ilə dalğic təlimini tamamilə izləyə bilməmişdi. Həbib batalyonunda olan 350 nəfərdən təxminən 30 nəfəri bu vəziyyətdə idi və təlim müvəffəqiyyətlə başa vura bilməmişdilər. Əsgər bütün səylərinə baxmayaraq, yaxşı nəticə əldə bilməmişdi. Deyəsən, briqadanın komandanlığı bu qərara gəlmişdi ki, bir su-quru bölüyü təşkil etsin və Əsgər onun komandiri təyin olunsun. Bizim taqımı Mütləqin bölüyünə və Fərəc Quluzadənin taqımını Sövdagər bölüyünə verdilər. Bütün bu dəyişikliklər təlimin qurtarmasına iki-üç gün qalmış baş verdi ki, bəzi nizamsızlıqlara səbəb oldu. Beləliklə, "Həbib" batalyonu iki dalğic bölüyünə ayrıldı və birinin komandiri Əbdüləli Mütləq, o birinin isə Məhəmməd Sövdagər oldu. Əsgər Əlipurun bölüyü də üçüncü bölük təyin edildi. Dalğiclar düşmənin ön cəbhəsinə çatdıqdan sonra, onlar qayıqlarla gəlib dəstək verməli idilər. Bu bölüyün şəxsi heyəti, dalğic təlimlərindən geri qalanlar, habelə yeni gələn qüvvələrdən təşkil olunurdu. Bizim taqımımızdan Məhərrəm və başqa bir-iki nəfər də bu bölüyə qoşuldular. Taqımın kollektivində orta yaşlı iki nəfər var idi ki, 17-18 yaşlı qüvvələrin içində qoca görünürdülər. Bu iki nəfərə də tapşırırdım ki, su-quru bölüyünə getsinlər. Çünki dalğic təlimində müvəffəq olmamışdılar. Amma qəbul etmirdilər. Həmin qüvvələrin yerləşdiyi günlərdə, bu iki nəfərin çox yanıqlı şəkildə ağladığını gördüm. Onların yanına getdim: "Niyə ağlayırsınız?"

–Ağa Seyid, siz niyə bizi o bölüyə göndərirsiniz?

–Axı, siz yaxşı öyrənməmişsiniz!

–Ağa Seyid! Bu qalan bir neçə günü 24 saat ərzində gecə-gündüz sizin ixtiyarınızdayıq. Nə qədər və nə zaman istəyirsinizsə, əmr verin,

bizə təlim keçsinlər. Söz veririk ki, bu qalmış fürsətdə dalğıclığı öyrənək.

İstəkləri ağıla batmırdı. Mən dedim: "Olmaz, mümkün deyil!" Onlar yalvarırdılar ki, siz istəsəniz olar. Mən onları ümitsiz etmək istəmirdim, amma təlim üçün yetərinə vaxt da yox idi. Bu israrların qarşısında aciz qalıb öz-özümə dedim: "Bir gün bunlarla işləyəcəyik, görək nə olur!"

Bir gün onlarla işləməli olduq. Problemləri suyun altına getmək idi və üzgüçülüü yaxşı bacarırdılar.

Həmin gün artıq döyüşçülərin ümumi təlimi qurtarmışdı. Qısa təlim programından sonra, döyüşçülərə üç gün istirahət verilmişdi. Onlar daha çox suda müvazinəti qorumağı məşq edirdilər. Özləri ilə daşdıqları silah-sursatın çəkisi, dalğic paltarının dözə biləcəyi çəkiddən ağır olduğu üçün, döyüşçülər suda batırdılar. Buna görə də bir yolla müvazinətin qorunması lazım idi. Plastik kəmərlər bu problemi müəyyən həddə həll edə bilirdilər. Amma briqada tərəfindən Əhvazda nə qədər axtarsalar da, onlardan tapa bilməmişdilər. Döyüşçülər məcbur olub xilas etmə jiletlərini cırıb, onun xüsusi (suyun üzərində qalmaq üçün olan) süngərini dalğic paltarının altından, qarın hissəsinə qoyurdular ki, silah-sursatı daşdıqları zaman batmasınlar və balans qorunsun. Bu mərhələlərin məşqə ehtiyacı var idi və döyüşçülərin çoxu bu işlə məşğul idilər.

Biz dalğic təlimini bu iki nəfərlə əvvəldən başladıq. Dörd-beş günlük təlim işini bu iki nəfərlə bir neçə saatda icra etməli idik. Döyüşçülərdən kimə işarə etdimsə, o iki nəfərlə təlim və məşq üçün getsinlər, yox demədilər. Baxmayaraq ki, o iki-üç gündə hamının istirahətə ehtiyacı var idi. Nəhayət qərara gəldik ki, Səid Peymanfər və Rəhim Bağban növbə ilə onlarla işləsinlər.

O gecə komandir çadırda batalyonun şəxsi heyəti üçün son izahatı verirdi. Həmin anda fikrim təkliddə payız fəslinin son günlərində, soyuq suyun içində məşq edən o üç nəfərin yanında idi. Həqiqətən də dostların işi ikiqat fədakarlıq idi.

Batalyonun iclasında həmişəki kimi döyüşçülərin irəliləmək metodundan söhbət edilirdi. Tapşırırdılar ki, əsas qüvvələrinizi bir yərə toplanmayın. İş bacaran əsas adamlarınızı irəliddə, ortada və digər qüvvələrin arxasında yerləşdirin. Tapşırın ki, asqırmaq istəsələr belə onlardan heç bir səs çıxmamalıdır. Qətiyyənlə sudan çıxmamalıdırlar və s."

Bu söhbətlər neçənci dəfə olaraq deyilirdi. Bir nəfərin asqırma, ya da öskürmə səsi, hamımızın qətləməsinə səbəb olacağına hamımız inanmışdıq.

Gedib durbinlə bölgəni izləməli idik. Hər nə olsa da, görmək görməməkdən daha yaxşı idi. Baxmayaraq ki, hücumun necəliyi insanın ağına sığmırdı. Bütün nigarançılıqlara baxmayaraq, qələbəyə ümidim var idi və bunu döyüşçülərə də ötürürdüm. Əməliyyat məntəqəsinin ifşa olunduğunu və on batalyon dalğıcın oradan keçməsinin zənnimcə mümkün olmadığını bildiyim halda, məndə içəridən bir arxayınçılıq vardı və bu da Bərd əməliyyatının töhfəsi idi. Bədr əməliyyatında əmin olmuşdum ki, Allahın lütfü və yardımı bizimlədir və öz-özümə deyirdim ki, bu dəfə də düşmənin taktikasına mane olacaq.

Həmin gecə, təxminən saat 1-də toplantı qurtardı və çadıra qayıtdıq. Döyüşçülərin bəziləri yatmışdılar, amma bir neçə nəfər, Həbib və Hüseyin kimiləri bayırda təlimdə olanların fikrindən yata bilmirdilər. Səid və Rəhim Bağban öz aralarında bu qərara gəlmişdilər ki, Səid gecə yarısı qayıtsın və Rəhim təlim işini davam etdirdirsin. Səidin gəldiyini gördüm. Rəhim də getməyə hazırlaşdı. Onlara baxdım, soyuqdan titrəyirdilər. Suya tərəf getdim, o iki nəfər də suyun yanında titrəyirdilər, amma heç nə demədilər. Mən də heç nə demədim, amma Səiddən soruşdum: "Vəziyyətləri necədir?"

–Məndən daha yaxşı işləyirlər.

İnanmadım, özüm dalğıc paltarını geyindim. Səid də çadıra tərəf getmədi və bu dəfə Rəhimlə birgə suya tərəf getdik. Soyuğun şiddətindən ürəyim yerindən qopmaq istəyirdi. Hələ suya girməmiş titrəyirdim. Amma özüm suya daxil olmayıb, yalnız döyüşçüləri izləsəydim yaxşı olmazdı. Hamımız birgə suya daxil olduq. Dedim ki, çayı eninə doğru keçməliyik. Karun çayını eninə keçmək çətin idi. Çünki suyun təzyiqi və sürəti dalğıcı yolundan yayındırır və bu da bəzən 25 metrədək çatırdı. Buna görə də ayaqları tərptəməkdə çeviklik və güc mühüm rol oynayırdı. Ayaqlarımızı o qədər tez və möhkəm tərptəməli idik ki, suyun cərəyanına qələbə çalaq. Ayın zəif işığında baxdım və gördüm ki, Rəhimlə Səid o iki nəfərdən geri qalıblar. Su onları o yan-bu yana çəkirdi, amma o iki nəfər yaxşı təlim almışdılar və o qədər məşqdən sonra, elə soyuq gecədə, çox gözəl irəliləyirdilər. Onlarda olan o tükənməz şövq və həvəsə heyran qalır, əzm və iradənin insana necə böyük qüvvə verdiyinin şahidi olurdum. Bir-birimizə

çatdıq və gördüm ki, daha çox məşq etmək istəyirlər. "Yorulmayasınız!" – deyib çadırlara doğru qayıtdım. Gecə saat 3-ün yarısı olmuşdu və azan saat 6-nın yarısında idi. İstirahət etməyə üst-üstə cəmi üç saat vaxtım var idi. Səhər namazından sonra məşq üçün yenidən o iki nəfərlə getməli oldum.

Həmin gün döyüşçülərin vəziyyəti çox maraqlı idi. O iki nəfər yenidən dalğic məşqinə getdilər. Sudan çöldə hərə bir işlə məşğul idi. Biri məktub yazırdı, digəri isə vəsiyyətnamə! Son tapşırıqlar, son istəklər, dünya ilə son vidalaşmalar... Biri təchizatını hazırlayır, digəri səsini kasetə yazır, bir neçə nəfər də bir yerə toplaşmış söhbət edirdilər. O tərəfdə Əsgər Əlipurun bölüyünün qüvvələri kanal döyüşünün məşqində və təlimində idilər. Bəziləri də xına axtarırdılar. Mən də xınanı Rza Daruiyanın əlində gördüm. Bilmirəm haradan gətirmişdi. Görünür hücum gecəsi əlinə xına yaxacağını öncədən düşünmüşdü və hətta onu digərlərinə də paylayırdı. Döyüşçülər kiçik məsələlərə o qədər əhəmiyyət verirdilər ki, hətta yun da gətirmişdilər! Eşitmişdim ki, xına qoyduqdan sonra, barmaqların arasına yun sarıdıqda, xınanın rəngi yaxşı alınır.

Hamının xəbəri var idi ki, həmin gecə Hacı Əli Əsgər Zəncani batalyona gəlməlidir. Gözləri görməyən və özü də şəhid atası olan bu məddahın səsində həqiqətən yangı və səfa var idi. Bütün döyüşçülərin onun səsinə heyran idilər. Hamı səbirsizliklə onun yolunu gözləyirdi.

Qərarımıza əsasən, o iki nəfərlə suya tərəf getdik. Onlar can-başla çalışırdılar. Gün ərzində su azacıq qızırdı. Onlar bir kəlmə danışmadan son məşqlərini etmək üçün suya daxil oldular. Döyüşçülərin çoxu məni tələbkər və sərt insan kimi tanıyırdı. O biri taqımın komandiri olan ağa Fərəc kimi deyildim. Döyüşçülərlə çox ciddi idim və bəziləri deyirdilər ki, sanki ürəyim daşdandır. Amma o şəraitdə qardaşların əllərinin titrəməyini və ya dişlərinin bir-birinə dəyməsini gördükdə, ürəyim əsirdi. Eyni zamanda bu hissimi onlara bildirmirdim. O iki nəfəri sudan çıxardıqda, artıq məharətli dalğic olmuşdular. Elə vəziyyətdə idilər ki, hətta paltarları çıxarmağa gücləri qalmamışdı. Döyüşçülər gəldilər və bu iki nəfərin paltarlarını dəyişdilər. Daim öz-özümə deyirdim ki, əgər biz arxamızca gələn döyüşçülər üçün yolu açmalıyıqsa, ciddi formada təlim almalı və daha yaxşı əməl edib məqsədimizə çatmalıyıq.

Günorta yeməyi gen-bol olmasına baxmayaraq, heç kim yemək istəmirdi. Hərə bir tikə götürüb kənara çəkilirdi. Yaxşı xörəklər

gətirsələr də, oradaca qalır və artığı geriye qayıtmırdı. O günlərdə ikinci dəfə idi ki, çənəm qıfıllanmışdı və əziyyət çəkirdim. Ona görə də batalyonun yaxınlığında olan təcili yardıma baş çəkdim. Orada olan həkim bütün xəstəlik və ağrılar zamanı, o cümlədən, çoxumuzun mübtəla olduğu başağrı və qarmoritdən tutmuş, qulaq-boğaz iltihabı və sairədək hamının müraciət yerinə çevrilmişdi. Özü də azəri idi. Onun yanına gedib dedim: "Ağzım kilidlənib!"

–Ağzını aç, baxım!

Yalnız dodaqlarımı açə bilirdim. Çünki dişlərim bir-birinə yapışmışdı. Həkim yenidən dedi: "Deyirəm ağzını aç!"

–Ağzımı açə bilsəydim, sənın yanına gəlməzdim!

–Həqiqətən də dişlərin qıfıllanıbmı?

Onun üçün də maraqlı idi. Bir daha soruşdu: "Bəs, bu müddət ərzində nə yeyirsən?"

–Heç nə, çörəyi şirin çayın içində isladıb soruram!¹

–Bəs, niyə burada qalmısan? Səni xəstəxanaya göndərmək lazımdır!

O mənim sıxılmış dişlərim arasından çıxan sözlərimə qulaq asıb anladı ki, geriye qayıdan deyiləm. Köynəyimi yuxarı çəkmək istədi ki, müayinə etsin. Paltarımı çıxartdım, hiss etdim ki, bədənimə və üzümə baxa-baxa ağlayır. Çox narahat olmuşdu. Geyinib bayıra çıxmaq istədim, qoymadı. Yanımda oturdu. Mənim üçün vitamin və bəzi dərmanlar yazdı. Narahatçılıqla gileylənib deyirdi: "Yəni sən bu vəziyyətdə suya girirsən?! Düşünürsən ki, orqanlarında iltihab yaranar, ölürsən?"

–Yox, bu su o sulardan deyil! Bu suyun adamın bədəninə zərəri yoxdur! Biz Allaha xatir bu suya giririk. İnanmıram Allah bu suda bədənimə bir bəla versin.

Həkim məni təxminən bir saat öz yanında saxladı. Yaralarımın soruşurdu ki, nə vaxt yaralanmışam. 1981-ci ildən cəbhədə olduğuma və yara üstündən yara aldığıma inanmırdı. O günədək təxminən 22 dəfə cərrahiyyə əməliyyatı olunmuşdum. İnanmırdı və təəccüblə deyirdi ki, bu qətiyyətlə ağla sığmır. İnsanın bu qədər əməliyyat olunması və yenə də sağ qala bilməsi qeyri-mümkündür!

¹ Sonralar bu vəziyyət təkrar olduqca (sağalması ən az on dörd gün çəkdiyi və dişlərimə şiddətli təzyiq etdiyi, habelə yaxşı qidalana bilmədiyim üçün) məcbur oldum ki, dişlərimdən ikisini çəkdirim ki, heç olmasa, həmin günlərdə bir şey yeyə bilim.

–Sağ qalmamışam ki? Görmürsənmi?

Hər nə isə, çalışırdım ki, həkimə ruhiyyə verim. Dərmanları aldıqdan sonra ondan ayrılıb çadırımıza qayıtdım. Döyüşçülər vəziyyətimə görə, Tibb Məntəqəsində bir qədər gecikdiyimə görə, şübhələnib deyirdilər: "Ağa Seyid! Bəlkə gəlmək istəmirsən?"

–Yox, mən arxada qalıb, əməliyyata gəlməyənlərdən deyiləm. İnşallah ki, gələcəyəm.

Bu ikinci dəfə idi ki, ağızım belə olurdu. İlk dəfə bölgəyə yeni çatdığımız zaman bu vəziyyətə düşər olmuşdum və sağalmağım təxminən on dörd gün çəkdi. İndi isə təcrübəmə görə bildirdim ki, bir neçə gün belə olacağam və bu vəziyyətə dözməliyəm.

Günortadan sonra xınayaxdımız var idi. Toy gecəsində xına qoyulmasını heç vaxt görməmişdim. Amma hücum gecəsindəki xınayaxdı maraqlı idi. Döyüşçülər xına qoyurdular və yun ilə bağlayırdılar ki, rəngi yaxşı tutsun. Axşam çağı çoxunu əli sarı və qırmızı idi. Bəziləri ayaq barmaqlarına da xına yaxmışdılar. Qürub vaxtı intizar sona çatdı. Hamı hücumdan əvvəl, son camaat namazını qılmaq üçün, batalyonun məscidinə yola düşdü. Qəribə idi ki, kim məscidə daxil olurdusa, ağlayırdı. Zəncan qüvvələri də Hacı Əsgər Zəncaninin gəlişini eşidib məscidə gəlmişdilər və daha yer qalmamışdı. Axşam namazı elə qılındı ki, əminliklə deyə bilərəm ki, məsciddə olan 600 nəfərdən 500-ü ağlayırdı. Ümumiyyətlə, döyüşçülərin üzlərinə baxdıqda, adamın ağlamağı gəlirdi. Bəlkə bir-iki gün sonra bu şəhid olacaq, bu əsir düşəcək, bu daha heç vaxt qayıtmayacaq və s.

Bu çətin anları dəfələrlə təcrübə etmişdim. Buna görə də, daha həmin daş ürəkli Nurəddin deyildim. Ağlamaq üçün rövzə oxunmasını və ya başqa bir bəhanə axtarmırdım. Namazdan sonra səcdə etdik. İşıqları söndürdülər və hamı bir müddət öz Allahı ilə raz-niyaz etdi. Canamazlar göz yaşından islanmışdı və ruhumuz həmişəkindən daha da yüngülləşmişdi. Hamımız birgə dua oxuduq və sonra Hacı Əli Əsgərin məlahətli səsi fəzanı bürüdü. Briqadanın məddahlarından biri ondan soruşdu: "Hacı Əli Əsgər, xəbərin varmı?"

O səssə qayıdıb dedi: "Buyurun!"

–Burada olan döyüşçülərdən bəziləri, iki-üç gün sonra bu dünyada olmayacaqlar!

Hacı Əli Əsgər bu sözdən o qədər təsirləndi ki, ağlamağın şiddətindən huşdan getdi. Döyüşçülər üstünə su səpirdilər. Məclis

qarışmışdı. Hər bir şəxs öz aləmində idi və artıq, döyüşçülərin sevimli məddahı həzin səslə “dalğiclar” oxşamasını oxuyurdu. Hücüm gecəsində o şerlərin oxunması ruhumuzu cilalayır.

Lay-lay ey cəbhələrin yorğunu, ey xəstə¹ cavanlar!

Lay-lay Ərvənd kənarında qızıl qana batanlar!

Xoş yatın, yaxşı yatıbsız,

Yaxşı baş fikrini atıbsız.

Bəziləri bir-birini qucaqlayır, başlarını bir-birinin çiyninə qoyurdular. Halallıq istəyib vidalaşırdılar.² Hansı tərəfə baxırdımsa, cəbhənin qədim dostları və şəhidlərin xatirələri canlanırdı. Əmirin dərdi də təzələnmişdi və mənə od qoyurdu. Əmir vəfasız çıxmışdı və o yuxudan sonra digər dostlarımı apardı, mənə qaldım. Məsciddə qala bilmədim. Düşünürdüm ki, məsciddən bayıra çıxan ilk şəxsəm. Amma bayıra çıxdıqda gördüm ki, orada da vəlvələdir! Məscidin ətrafında, kiçik ağacların arasında, hər tərəfdə döyüşçülər tək-tənha və ya iki-üç nəfərlə bir guşəyə çəkilib öz mehriban Rəbbinə tapınıblar. Xurma ağaclarının arası xəlvəti ağlaşma məbədinə çevrilmişdi. Məscid isə ucadan oxşama deyərək ağlayıb öz irfani nalələrini ulu dərgaha çatdırmaq istəyənlərin səcdəgahı idi.

Mərasim uzun çəkdi. O əzadarlıq bəlkə də üç-dörd saat davam etdi. Amma döyüşçülər öz hallarında idilər. Düşünürəm ki, o gecə heç kim səhərədək yatmadı. Əzadarlıqdan sonra görüşlər yenidən başladı. Bir təqımın qüvvələri, başqa təqımın çadırına gedirdilər. Artıq o cəmin bir arada olacağı mümkün deyildi. Təqımlar bir-birini çaya qonaq edirdilər və hələ də xına yaxmaq davam edirdi. O gecə bəzi döyüşçülərin üzündə fərqli mənalar görmək olurdu. Həmid Qəmsüvarın üzü qərribə bir şəkildə aydınlaşmışdı. Sanki üzündə ay var idi. Mən əməliyyata gediş vaxtı bu simalardan az görməmişdim. Bilirdim ki, insan hər şeyini Allahın ixtiyarında və xalis niyyətlə qoyub getdiyi vaxt, bu halətlər və simalar görünür. Həmidin bir müddət dostu ilə var-gəl etdiyinə baxmayaraq, ondan kiçicik də olsa, təsir almamışdı. Dostu elə orada yanıma gəlib dedi: "Ağa Seyid! Mümkünsə mən sizinlə gəlməyim!"

–Eybi yoxdur!

¹ "Xəstə" sözü farscadan tərcümədə "yorğun" mənasındadır.

² Sonralar bildim ki, o mənəvi mərasimin bəzi səhnələri lentə alınıb və hazırda qalır.

Həmin anı gözləyirdim. Cəbhədə onun kimilər həddən artıq az idi. Yəqin ki, o anda Həmid də mənim sözümü qəbul edərdi. Ona dəfələrlə demişdim: "Səninlə bu dostun bir-birinizə bənzəmirsiniz... Yolunuz ayrıdır!"

Çadırımıza gəldim. Hamı gecə namazı qılırdı, aclıqdan ürəyim gedirdi. Samovarı yandırdım. Sulu yeməklər yediyimə görə tez-tez acırdım. Samovarı yandırdıqdan sonra, bal şüşələrindən birini onun üstünə qoydum ki, bal bir az yumşalsın. Qəfildən şüşə samovarin kürəsinə düşdü. Nə qədər çalışdımsa çıxara bilmədim. Hamı gecə namazı qılırdı. O qıfıllanmış dişlərlə deyirdim: "Ay bala! Bəsdir daha! Namaz qılmayın! Gəlin mənim balımı bunun içindən çıxarın!"

Mənim səs-küyümlə bir-iki nəfər namazını qurtardı. Namazında göz yaşı tökən Həbib Rəhimi gəlib dedi: "Seyid! Sənin bu işlərin qurtaran deyil ha!" Canamazını həmişəki kimi cibinə qoydu.¹ Nəhayət, balı çıxardılar və bir az yedim. Çünki səhərədək başqa döyüşçülərlə birlikdə oyaq qalmaq istəyirdim.

Təxminən gecə saat 3 idi. Gecə namazından sonra taqımın bütün qüvvələrini çağırdım ki, bir yerə yığışsınlar. O kollektiv, qəribə bir kollektiv idi. Çətinliklə danışdığım o vəziyyətdə, döyüşçülərdən üzr istədim. Verdiyim bütün əziyyətlərə görə, sərt davranışlarıma görə və incitdiyimə görə... Çiyinlər ağlamağın şiddətindən titrəyirdi. Dostlar işığı söndürdülər və başqa bir məclis başladı. Daha heç kim mərsiyə-oxşama oxumurdu. Sözlə sızıldayıb ağı deməyin zirvə nöqtəsi idi Biri itkin dostundan, həsrətlərindən, ümidlərindən və arzularından... Sanki zamanla məkan mənasını itirmişdi və sadəcə dalğıcların canından ucalan nalələrlə qulaq asırdıq. Özüm də daha həmişəki Seyid Nurəddin deyildim. Bundan öncə heç vaxt döyüşçüləri bir yerə toplayıb danışib, üzrxahlıq edib və ya çəkdikləri əziyyətlərə görə təşəkkür edib, halallıq istəməmişdim. Elə bir halım var idi ki, artıq mən də şəhid olacağımı düşünürdüm. İnanırdım ki, daha geri qayıtmayacağam. Buna görə də istəmirdim ki, hansısa söz sinəmdə qalsın. Qərara gəlmişdim ki,

¹ Həbib Rəhiminin canamazı və onun başına gələn hadisə, sonralar Həbib batalyonunun qüvvələri arasında dildən-dilə gəzirdi. O, bu canamazı Məşhəddən almışdı və həmişə üzərində daşıyırdı. Şəhadətə çatdıqda güllə başına dəymişdi və başının qanı sinəsinin üstündən axaraq canamazını qana bələmişdi. Sonralar deyəsən Səməd Qasimpur qardaş onun üçün bir şeir qoşmuşdu:

***Getmə dayan Həbibim, eşqidə yan Həbibim!
Səcdəsi, səccadəsi olubdu qan Həbibim!***

vəsiyyətnaməmi də təzələyim, amma alınmadı.¹ O qədər ağladıqdan sonra, yorulmuşdum və sadəcə döyüşçülərə baxırdım: Simalarına, gözəl qədd-qamətlərinə, xınadan qızarmış barmaqlarına, gülüş və ağlamaqlarına, ləhcələrinə və zarafatlarına, namazlarına və Quranlarına. O gecə necə də möhtəşəm bir gecə idi. Həmin fəvqəladə gecə səhər oldu. Elə bir gecə ki, daha onun bənzərini müharibənin sonunadək görmədim. Nə Kərbəla-4 əməliyyatında dalğıçlıq təqimində toplanmış o nümunəvi döyüşçülərdən, nə də ki, təlimin şəraitindən; heç vaxt onun kimisi olmadı.

Səhər ilk işimiz, əşyalarımızı yığıb qutulara yerləşdirib təminat bölməsinə təhvil vermək idi. Bu iş mənim üçün həmişə bir dərd idi. Yeni gələn qüvvələr təhvil işində bizim qədər həssas deyildilər. Uzaqdan döyüşçülərin sıralarına baxıb düşünürdüm ki, təminat şöbəsi bu əşyalardan hansını sahibinə geri qaytara bilməyəcək. Bu əşyalar sahibinin şəhadəti, əsir düşməsi ya da yaralanmasından sonra, çox vaxt şəhərlərə göndərilir və ailələrinə təhvil verilir. Əşyaları təhvil aldıqda, açıb siyahıya alırdılar. Bütün qutularda müştərək olan şey bunlar idi: Quran, paltar və rövzə-mərsiyə kaseti! Boş silah-sursat qutularını şkof kimi işlədən qədim qüvvələrin bəzisi də, qutuları qıfıllayıb təminata təhvil verirdilər. Bunlar uzun illər cəbhədə olan şəxslər idilər. Evdə hər şəxs öz əşyalarını bir yerə qoyduğu kimi, şkaflarını da səngərin bir guşəsində saxlayırdılar.

Bir yandan da çadırları yıxdıq və batalyonun yerini səliqəyə saldıq. Hamı son işlərini görürdü ki, maşınlar gəlib çatsınlar. Öncədən qüvvələri daşımaq üçün yük maşınından istifadə olunurdu. Amma görünür, bu dəfə o da ifşa olunmuşdu. Ona görə də qüvvələri aparmaq üçün trayler (TİR) gəlmişdi. Döyüşçülər təchizatlarını hazırlayıb və traylerin arxasına minirdilər. Hər bölük bir traylərə mindi. Mən minən son şəxslərdən idim. Sonra isə növbə traylerin arxasına çadır çəkməyə çatdı. Traylerin arxasında oturmaq həqiqətən də xüsusi bacarıq tələb edirdi. Onun yerindən çadırın hündürlüyü bir metrədən az idi və döyüşçülər o dar yerdə sıx şəkildə oturmalı idilər. Yenidən döyüşçülərin hay-küyü ucaldı:

–Vay boğuldum, nə vaxt çatacağıq?

–Bu nə idi, keçdi belimə?

¹ Öncəki vəsiyyətnaməmi Əmir yazmışdı və bu hər ikimizin idi. İndi isə, mənim şəraitim evdə çox dəyişilmişdi. Bunlara baxmayaraq, ona əl vurmədim.

–Qardaş, zəhmət olmasa, silahını o yana çək.

Həqiqətən də o bağlı fəzada nəfəs almaq olmurdu. Xüsusilə də, hamıdan öncə minən və qabaqda olan döyüşçülər üçün; onların yeri daha darısqal və boğucu idi. Məcbur qalıb çadırı bıçaqla dəlik-deşik etdik ki, içəri bir az hava girsin və bu iş çox faydalı oldu. Qaranlıqda traylerin arxasında gülməli və şirin sözlər də olurdu:

–Ay dayı!

–Bəli?

–Bir çay ver, içək!

Döyüşçülər Hacı Rza Daruianı “dayı” deyə çağırırdılar. O samovarın cavabdehi idi və hamı ondan çox vaxt çay istəyirdi. İndi isə döyüşçülərin dəcəlliyi və zarafatı tutmuşdu və bir-birlərinə söz atırdılar.

Həmin vəziyyətdə Xürrəmşəhrdən keçib, Əraiz çayına gedən yola çıxdıq. Təxminən gecə saat iki radələrində trayler dayandı. Kim aşağı enirdisə, öncə dərindən bir nəfəs alırdı. Çoxları da dərhal soruşurdular: "Burada ayaqyolu var?" Bir neçə nəfər maşını boşaltmaqla məşğul oldular. Əşyaları traylerin axırından gətirmək üçün, çadırın altına getmiş bir-iki nəfər qayıda bilmirdi! Həqiqətən də döyüşçülər comərdlik edib, iki-üç saati çadırın qaranlığında və darlığında dözmüşdülər.

Əşyaları boşaltdıqdan sonra, hər şey bir-birinə qarışmışdı. Biri gəlib deyirdi ki, mənim silahım dəyişik düşüb. İndi gəl yüzdən artıq silahın içində onun silahını tap! Necə olursa-olsun, döyüşçülər mümkün qədər öz əşyalarını tapırdılar. Sonra dedik ki, hamı gəlib əşyalarını götürsün ki, sahibləri tapsın.

Bir qədər getdikdə, batalyonu irəli aparan Həsən Xoşbunu da gördüm. Həsən "Səccad" batalyonunun komandiri idi və bir-birimizi öncədən tanıdığımız görə, nə vaxt məni görürdüsə deyirdi: "Gəl bizim batalyona". Həmin gecə də, məni gördükdə soruşdu: "Ağa Seyid, hara gedirsən?"

–Görürsən ki, cəbhəyə gedirik!¹

–Seyid! Mənə cavab vermədin!

¹ O anda ön cəbhədə olan sığınacaqlarımıza getmək istəyirdik. "Səccad" batalyonunun qüvvələri də xurma bağlarının yaxınlığında olan böyük kanallarda yerləşdirdilər. Dalğıcılar ön xətti yardıqdan sonra, onlar qayıqlarla işə başlamalı idilər.

Demək istəyirdi ki, onların batalyonuna nə vaxt gedirəm? Mənsə dedim: "İndi mən döyüşçüləri və bu əməliyyatı düşünürəm, inşallah sağ qayıtsam, sizin yanınıza gələrəm!"

–Evdən nə xəbər?

–“Uzun müddətdir ki, xəbərsizəm!” Hamı kimi bir-birimizlə sağollaşdıq. Həsənin sözü bir anlıq evi mənim yadıma saldı. Təxminən ay yarım idi ki, evə getməmişdim və təlim boyu onlardan xəbərim yox idi. Bu hal-əhval tutmaq məni döyüşçülərdən geri saldı. Onlar mənim əşyalarımı götürüb getmişdilər. Eynilə mənə yardım olaraq etdikləri bütün işlər kimi; belə işlərə görə həmişə onlardan xəcalətli qalırdım. Qaçdım və kanalda döyüşçülərə çatdım. Xurma bağları bölgəsinin davamında, ön cəbhəyə yaxın bir neçə sığınacaq düzəltdilmişdilər və özləri hər taqımın yerini göstərirdilər. Hər taqıma üç sığınacaq verirdilər. Hər sığınacağa təxminən on iki nəfər yerləşirdi və keşikçilərdən başqa heç kimin çölə çıxmağa haqqı yox idi.

O xurma bağları bölgəsi, Xürrəmşəhrdə qərribə bir yer idi. Çaydan və İraqın ön cəbhəsindən təxminən 2 km yarım aralı idi. İstirahət edib səhər namazını da ağacların arasında qıldım. Səhərin alatoranında xurma ağacının başındakı qara xurmaları asanlıqla görmək olurdu. O günədək onları heç kim dərməmişdi. Xurmalar o qədər gözəl idilər ki, onları dərmək vəsvəsinə düşürdük. Amma deyirdilər ki, o bölgəyə kimyəvi bomba düşüb və heç kim xurmalardan yeməsin. Dəfələrlə tapşırırdı ki, heç kimə sığınacaqdan çıxmağa icazə verməyə. Biz də bunu döyüşçülərə deyirdik və onlar da həqiqətən sözümüzə baxıb, bayıra çıxmırdılar. Amma səhər dəstə-dəstə ağacların arasında gəzişən İmam Hüseyin (ə) batalyonunun qüvvələrini gördük.

–Bu necə olur? Biz sığınacaqda qalaq, onlarsa rahat gəzsinlər?

Daha heç kimi sığınacaqda saxlamaq olmurdu. Döyüşçülərin gözü xurma zənbillərində qalmışdı. Görünür, kimyəvi zəhərlənməyə məruz qalmaq məsələsi çox da ciddi deyildi. Zənnimcə, xurmalara doğru atılan ilk ayaqqabı tayı Əmir Xirədməndin idi. Ayaqqabı tayı xurma ağacının başına çatan kimi, xurma yağışı yağmağa başladı. Necə də dadlı xurmalar idi! Kilidlənmiş çənəmə baxmayaraq, xurmaların xeyrindən keçə bilmədim və çətinliklə olsa da, bir qarın doyunca yedim.

Öz-özümə düşündüm ki, bölgədə fırlanıb vəziyyətin necəliyini görməyim yaxşı olar. Silah-sursat dolu qayıqları çayın yanındakı xurma ağaclarına bağlamışdılar. Qayıqların üstünü örtüb

gizlətmişdilər. Havanın aydınlaşması ilə düşmənin havadan bombardmanı da başlamışdı. Deyirdilər ki, bura onsuz da həmişə bombardman olur. Əli Paşayı bizi çox güldürürdü. Maraqlı söhbətlər edir, hamının kefini açırdı. Hərə bir söz deyirdi. Biri dastan danışır, digəri xatirə, başqa biri də lətifə. Ağlamaqdan doymuşduq: "Ölüm, ölümdür. Hələlik gülək, görək sonra nə olur!"

Təxminən günorta çağı, bölgədə olan bir kəndə doğru getdik. Kəndin evləri dağılmış, divarları sökülmüşdü. Başqa briqadaların qüvvələri də gəlirdilər və taqım-taqım orada məlumat alırdıq. Kəndin ab-havası mənim üçün maraqlı idi. Bəzi evlərin qapıları yerində qalmışdı və orada həqiqi bir qəsəbənin atmosferini sezmək olurdu. Öz kəndimiz qərribə bir şəkildə yadıma düşdü. Kəndin geniş otaqları olan böyük evlərindən birində durbin qoymuşdular. Otaqlar döyüşçülərlə dolu idi. Hansı briqadanın qüvvələri olduğunu bilmirəm, əməliyyatda iştirak edən dörd qərargahdan birini də orayadək gətirmişdilər. Yavaş-yavaş rabitə cihazlarının səsi ucalırdı və əməliyyat fəzasını hiss etmək olurdu. Oradan durbinlə bölgəni izlədim. Bölgə haqda ümumi məlumat verildi. Harada olduğumuzu və hara getmək lazım olduğunu dedilər. İzahatdan sonra, yaxın evlərdən birində olan briqadalardan birinin kəşfiyyat qüvvələrinə tərəf getdim. Nə etdiklərini görmək istəyirdim. Girən kimi gördüm ki, hər şeyləri var və necə lazımdır yeməklə məşğuldurlar. Salam verib və cavabını da aldım. Onlar farsca məndən soruşdular: "Hansı briqadadansan?"

–Aşura briqadası.

–Dalğıcılar?

–Bəli!

Mənə olan hörmətləri daha da artdı. Bilirdilər ki, dalğıcı qüvvələrini kəndə məlumatlandırmaq üçün gətiriblər. Hörmət etdilər, mənim üçün çay və kompot gətirdilər. Batalyonun şəxsi heyətinə verilən məlumat, təxminən bir saat çəkdi, mən də orada idim. Onlardan düşməyə yaxın olan bölgə barədə soruşdum. Onlar dedilər: "Hər şey qaydasındadır!"

Onlardan ayrıldıqda, məni axtardıqlarını gördüm. Bizi Rəhim Sarimi oraya aparmışdı və həmin vaxt o Həbib batalyonunun komandir müavini idi. Seyid Fatimi hücum gecəsi briqada ilə olmalı idi.

Axşam çağınadək bu vəziyyətlə keçindik. Artıq, çağı bölgəni daha yaxşı tanımaları üçün, batalyonun şəxsi heyətini bir az da irəli aparmalı idilər. Səssizcə yola düşdük və yavaş-yavaş torpaq istehkamın arxasına çatdıq. Təkbaşına və ya iki-üç nəfər kəşfiyyatçı ilə birgə, irəli getməli

idik. Keçdiyimiz yer hər iki tərəfinə mina yerləşdirilmiş bir keçid idi. Kəşfiyyat qüvvələrindən olan Mehdiqulu Rzayi bizi irəliyə apardı. Yolda ayağım sürüşdü və yığıldım. Həmin anda bir qumbaraatan mərmisi başımın üstündən keçdi. Qumbaraatan iraqılılar tərəfdən, o biri sahildən atılmışdı. Mehdiquluya üzümü çevirib soruşdum: "Niyə qumbaraatanla vurdular?"

–Səs eşitdi!

–Yəni biz onlara o qədər yaxıniq ki, mənim yığılma səsimi eşitdilər?!

Suyun yanına çatdıq və suya girəcəyimiz yeri və hərəkət istiqamətimizi gördük.

–Siz buradan aşağı enəcəksiniz. Oradan suya girəcəksiniz.

Kəşfiyyat qüvvələri suyun dalğasına əsasən, yola düşmək zamanımızı və suya girmək vaxtını öncədən planlaşdırmışdılar. Suyu girdiyimiz yerdən Ümmür-rəssas boğazınadək təxminən 2 km məsafə vardı və qarşımızdakı düşmənlə aramız təxminən 200 metr olardı. Biz bütün batalyonlardan öncə suya daxil olmalı idik. Suda 500 metr irəlilədikdən sonra, hər iki sahildə İraq qüvvələri yerləşən bir yerə çatdıq. Gediş vaxtı suyun cərəyanı bizə yardım edirdi, lakin planın zamanına əsasən, Neft Ayırma Zavoduna çatdıqda suyun cərəyanı əksinə olur və gediş çətinləşirdi. Təxminən iki batalyon qüvvə oradan işə başlamalı idi və azacıq gecikmək suyun döyüşçüləri iraqılılara tərəf aparmasına səbəb olurdu!

Əməliyyatın keyfiyyətindən nə qədər xəbərdar olurduqsa, işin çətinliyi və həssaslığı bizim üçün bir o qədər aydın olurdu. Bu müddət ərzində əməliyyatın ifşa olduğu barəsində heç kimlə danışmamışdım. Bilirdim ki, Seyid Fatiminin xəbəri var, amma çoxu bilmirdi. Öz cəbhəmizə doğru qayıtdıq. Xurmalıqdan çıxdıqdan cəbhəyə çatanadək müxtəlif kanallar var idi və biz bu kanallardan keçirdik. Kanalların dərinliyi təxminən iki metr idi. Ön cəbhəyə yaxınlaşdıqda bu kanalların eni azalırdı; belə ki, daha bir nəfər belə rahat keçə bilmirdi. Torpaq istehkama çata bilmək üçün, əyilərək getməli idik.

Qürub vaxtı İraq cəbhəni vurmağa başladı. İraqın raket yağışı dayandıqda, döyüşçülərimizin dörd nəfərinin şəhid olduğunu anladım. Raketlərdən biri sığınacağın üstünə düşmüşdü və üç-dörd nəfər oradaca şəhid olmuşdular. Zənnimcə, Fərəc Quluzadənin taqımından idilər. Gedib şəhidləri gördüm və Əmir Xirədmənddən baş verənləri soruşdum. Rza Daruiani da gördüm. O, sərbəst qüvvələr bölüyündə,

“Vəlfəcr-8”-də dalğıcıların komandiri idi və vəzifəsini layiqincə yerinə yetirirdi. O, sonradan heç bir taqıma rəhbərliyi öhdəsinə götürmədi.

Artıq əməliyyatın ifşa olduğuna əmin idim. Biz hücumə, düşmən də müdafiəyə hazır idi. Gediş zamanına təxminən iki saat qalmışdı. Düşünürdüm ki, bu vəziyyətdə döyüşçülər suya tez girməsinlər. Dalğıcılıq paltarımızı elə sığınacaqda geyindik, kəmərlərimizi bağlayıb müvazinəti qorumaq üçün taxdığımız əşyaları da səliqəyə saldıq. Dalğıcı corablarını da əlimizdə tutub, getməyə hazır olduq. Döyüşçülərin ruhiyyəsi yüksək səviyyədə idi.

Yola düşdük. Aşura briqadasının dalğıcı qüvvələri digər qüvvələrdən öncə suya daxil olub, düşmənin arxasına tərəf getməli idilər. Suyun yanına çatdıqda, hava qaralmışdı və təxminən axşam saat 9 idi. Həbib batalyonundan iki dalğıcı bölüyü kanalda idilər. O kanalın içində su var idi və Ərvəndə yaxınlaşdıqca orada olan suyun səviyyəsi çoxalırdı. Təəccüb içində başqa briqadanın dalğıcılarının da bizim qarşımızda suda getdiklərini gördüm. Onlar bizdən öncə Ərvəndə daxil olmuşdular. Fars dilində danışan dalğıcıların uca səsi mənə nigaran edirdi. Qəlbimdə vəlvələ var idi. Hələ Ərvəndə daxil olmamışdıq ki, qəfildən sudan yüksək səs ucaldı. Düşmən yangın silahından istifadə edirdi. Bu silahlar öncə suyun üzərini 50-60 metr məsafədə qazla örtür, sonra isə yandırır. Suyun içində manqa ilə gedən dalğıcılar bir anın içində düşmən pulemyotunun atəşi nəticəsində tikə-tikə oldular. Elə bir qiyamət idi ki, yalnız Allah bilir. Düşmənin suyu müxtəlif güllələrlə vurduğunu görürdük. Avtomat, pulemyot, DŞK və s. İnanılmaz baxışlarla, dəhşətdən donaraq suyun içində olan dalğıcı qüvvələrinin güllələnmələrinin şahidi idik. Sudan elə səslər ucalırdı ki, insani dəhşətə gətirirdi. Güllə səsləri arasında dalğıcıların məzlum naləsi çox ağır idi. Zənnimcə, o saatlarda Ərvəndin suyu qan rəngində olmuşdu! Qüvvəmizdən suya daxil olan üç-dörd nəfər yaralansa da, bizim mehvərimiz ifşa olmamışdı.

Hələ İran tərəf atəşə başlamamışdı. Yuxarıdan suya daxil olan, bizim mehvərimizdən keçən digər batalyonların döyüşçüləri, gözümüz önündə qətlam olurdular. Eşitmişdim ki, on üç briqada öz dalğıcı qüvvələrini işə daxil edəcək, amma bilmirdim ki, suda o ana qədər neçə batalyon var idi. Elə görünürdü ki, həmin vaxt heç olmasa, iki dalğıcı batalyonu bizim bölgəmizdə idilər. Bir neçə dəqiqə sonra anladıq ki, Aşura briqadasının digər dalğıcı batalyonu, yəni “Vəli-əsr (əc)” batalyonu da qüvvələrini suya daxil edib. Həmin uşaqların çoxu o

gecə şəhid oldu və bir neçəsi də itkin düşdü. Onlardan təxminən qırx nəfəri sudan sağ çıxa bildilər. O gecə, çox qəribə bir gecə idi. Bir cərgə ilə ipdən tutan və bir-birinə yapışan döyüşçülər, faciəli şəkildə suda yaralanıb şəhid olurdular. Bəzən nalə və fəryad səslərini eşidirdim və qəlbim alovlanıb yanırdı. Kəsilmiş qollar və qıçlar suyun üzərində üzürdü. Təxminən on beş dəqiqə orada qaldıq. Qəribə şərait idi və inanılmaz bir şəkildə bölüklərdən birinin komandirini səhnədən geriye qaçdığını gördüm. Elə sürətlə qaçırdı ki, ani olaraq ayağı məfillərə ilişdi və yığılanda mayallaq aşdı! Eyni zamanda Məhəmməd Sövdagər və Fərəc Quluzadə kimi komandirlər də var idi ki, bu çətin şəraitdə suya daxil olmuşdular. Sanki düşmən heç suyu yandırmamışdı. Fiziki cəhətdən batalyonun ən seçilmişlərindən olan Sövdagər, tam cəsərlə yaralı döyüşçüləri Ərvəndin içindən sahilə çatdırırdı. Onun gördüyü isə bir komandirin şücaət və fədakarlığının zirvəsi idi.

O vaxta qədər sakit qalmış artilleriyamız işə başladı. Görünür, yuxarıda oturan məsulların hamısına aydın olmuşdu ki, bundan artıq qəflət etmək, xəyanətə bənzər bir şeydir. İranın qüdrətli artilleriyasının atəşi başladıqda, İraqın atəşi dayandı. Bizim görə biləcəyimiz qədər, suda heç kim sağ qalmamışdı. Bizim batalyonumuzdan da üç-dörd nəfər şəhid olmuşdu. Suyun axını "Kərbəla-4" əməliyyatının məzlum şəhidlərinin çoxunu dənizə tərəf aparırdı. Bizə əmr verildi ki, səssizcə geriye qayıdaq və bölgəni tərk edək. Biz tərəfdən bir güllə atılsaydı, mütləq bizim mövqə də ifşa olunacaqdı və atəşin səmti dəyişiləcəkdi. Görünür, İraq bizim hissədə döyüşçülərin toplandığını anlamamışdı. Yoxsa, bizim də yer dəyişməyimizin qarşısını alardı.

O şiddətli atəş altında Seyid Fatimi bir xarabalığın üstündən macəranı diqqətlə izlədi. Bir neçə dəqiqə sonra komandirlər bu qərara gəldilər ki, sürətli qayıqları meydana daxil etsinlər ki, onlar iraqlıların diqqətini özlərinə cəlb etsinlər və mümkün qədər onları bölgədən uzaqlaşdırsınlar. Sürətli qayıqların işi başladı və İran bu taktikadan istifadə edərək öz döyüşçülərini bölgədən çıxarmağa başladı. "Kərbəla-4" əməliyyatının başlamasından iki saat sonra döyüşçülər bölgəni tərk edirdilər.

O şəraitdə düşündüm ki, əlimizdə olan simsiz telefonla qərargaha zəng edək. Əməliyyatdan öncə bütün komandirlərə suya davamlı simsiz telefon vermişdilər və mən ondan istifadə etməyi düşünürdüm. Daha o hissədə döyüşçü qalmamışdı. Kanalda oturub simsiz telefonu o yan bu yana fırladırdım ki, qərargahın yönünü tutum və görüm nə

edirlər? Həmin anda bir dalğıcı gördüm ki, silahını üstümüzə tutub bizə tərəf qaçır. Güllə açmağa başlayan kimi qışkırdım: "Dayan! Nə edirsən?" Dayanıb farsca danışmağa başladı:

–Məgər bura iraclıların cəbhəsi deyil?!

–Yox əşşi! Burada Aşura briqadası yerləşib. İraq cəbhəsi o tərəfdədir.

Anladım ki, suda olan dalğıcılardandır və atəş zamanı özünü sahilə çatdırmışdı. Bizim iraclı olduğumuzu düşünmüşdü. Kanalda dayanmışdım ki, yanıma gəldi. Öncəki gecələrdəki kimi, su kanalda yuxarı qalxmışdı. O qardaşla bir az danışdıq. Yazıq çaşıb qalmışdı və çox narahat idi. Ona bir az şəraitdən və əməliyyatın ifşa olmasından danışdım. Amma o hay-küydə hansı briqadanın qüvvələrindən olduğunu bilmədim. Getmək istədi və mənə dedi: "Bayıra çıx, mən də keçə bilim." Kanalın dar hissəsində dayanmışdı və oradan cəmi bir nəfər keçə bilirdi. Amma bayırda od yağırıdı və bilirdim ki, kanaldan çıxmaq yaralanmağa bərabərdir.

–Mən niyə, sən bayıra çıx ki, mən keçim!

O da razı olmadı. Bir az mübahisə etdik, amma sonunda mənə dedi: "Onda sən yerə uzan, mən keçim!"

–Eybi yoxdur!

Yerə uzandım və əllərimi kanalın iki tərəfindən bayıra qoydum ki, qalxanda rahat dura bilim. O mənim üstümdən keçməyə gəldikdə, həmin an bir minaatan mərmisi düz kanalın tininə dəydi. Yeganə anladığım şey, başıma dəyən ağır zərbə idi. O da mənim üstümə düşdü və daha tərpənmədi! Bir neçə dəqiqə çəkdi, sonra özümə gəldim. Başım elə ağrıyırdı ki, deşik-deşik olduğunu düşünürdüm. Şəhid olub üstümə düşən dalğıcın ağırlığı, məni tərpənməyə qoymurdu. Nə qədər çalışdımsa, qalxa bilmədim. Başım çox pis ağrıyırdı. Həmin vəziyyətdə uzaqdan Əmir Xirədməndin səsini eşitdim. Əmirin aydın bir səsi var idi və uzaqda da olsaydı, yüz nəfərin içindən səsini tanıya bilirdim. Qışkırdım: "Əmir, Əmir, Əmir!"

Əmir də səsini eşitmişdi. Məni axtarıb çağırırdı, amma tapa bilmirdi. Yerimi tapınca bir az çəkdi. Şəhidi üstümdən götürdü və məni qaldırdı. Halım pis idi.

–Əmir! Başım partlayır... Gör başıma nə olub?

–Seyid, əlini mənə ver!

O ana kimi əlimə nə olduğunu anlamamışdım. Aydın oldu ki, sağ əlimə qəlpə dəyib, özü də necə bir qəlpə, dörd barmağım yalnız

dəridən asılı qalmışdı və şiddətli qanaxma verirdi. Əlimdə heç bir ağrı hiss etmirdim, əvəzində sanki başım tikə-tikə olmuşdu. Əmir mənə baxıb dedi: "Başına heç nə olmayıb. Yəqin ki, barmaqlarının ağrısıdır!"

Partlayışın dalğası məni kanalın divarına çırpmışdı və baş ağrım da o zərbədən idi.

–İndi nə edək?

–Seyid, gəl səni geri aparım!

–Geriyə yox, məni bu səngərlərdən birinə apar. Görüm başıma nə gəlir!

Mənə yardım edib o yaxınlıqdakı səngərlərdən birinə apardı. Orada başqa üç-dörd yaralı da var idi. Yaralılar ağrının və zəifliyin şiddətindən ah-nalə edirdilər. Mən də onlara qoşulub dedim: "Siz Allah, səs salmayın! Hər birimizin bir ağrısı var. Hər şəxs öz ağrısına səssizcə dözsün!"

Hələ əlimi sarınamışdılar və ona etina etmirdim, amma başımın ağrısı məni az qalırdı öldürsün. Bir müddət sonra Əmir gəlib dedi ki, vəziyyət yaxşıdır, İraqın sahilini ələ keçiriblər.

–Onda qalası olduq! Mənə ədyal gətir, görüm burada yata biləcəyəmmi?

Əmir ədyal tapıb, yerimi düzəltdi. Uzandım və əlimi üstümə qoydum və barmaqlarımdan da muğayat idim ki, qopmasın. Elə o vəziyyətdə yuxuya getdim. Nə qədər keçdiyini bilmədim. Qəribə halım var idi. Yuxuda gördüm ki, yaralanıram. Bu dəfə görürdüm ki, əlimə qəlpə dəyir və çox pis ağrısı var. Ağrıdan oyandım. Dedilər ki, səngərə minaatan mərmisi dəyib. Bəzi yaralılar yenidən yaralanmışdılar, amma mənə heç nə olmamışdı. Səngər od tutub yanırdı. Bir neçə nəfər bayırdan xurma ağacının budaqları ilə odu söndürməyə çalışırdı. Əlimi qaldırdım ki, üzümün qarşısına gətirim; ağırlaşmışdı və yaramın yeri palçıq və laxta qanla dolmuşdu. Artıq barmaqlarımın zoqqultusu halımı pisləşdirirdi. Dostlar dedilər ki, sübh namazının vaxtıdır. Əyilib bir əlimlə təyəmmüm etdim. Allah bilir, necə təyəmmüm edib, namaz qıldım. Elə orada, səngərin içində, oturaq vəziyyətdə namazımı qıldım. Əmir bir neçə nəfərlə orada idi. Onlardan soruşdum: "İndi necə olacaq?"

–Seyid dedi ki, səhər geri qayıdacağıq.

Geri qayıtmaq qərarına gəlilibsə, mən də qayıdacağam.

Mənim taqımımın komandir müavini olan Əlirza Sərxani dedi:
"Ağa Seyid, gəl səni geriyə aparım!"

–Özüm gedərəm.

Əlirza əl çəkmirdi və israr edirdi ki, mənimlə birgə gəlsin. Nəhayət, onun yardımı ilə kanalın genişlənən hissəsinədək qayıtdıq. Mən dedim:
"Əlirza! Sən daha qayıt, qalan yolu özüm gedərəm."

–Gedərsən yenə mərmidən, zaddan bir şey dəyəcək.

–Yox, sən qayıt...

Onu razı salıb, özüm yoluma davam etdim. Bir az sonra mühəndis-istehkam bölüyünün qüvvələrini gördüm. Qədim dostlarımdan Höccət də orada idi. Vəziyyətimi ağır gördükdə, qucaqlayıb öpür və ağlayaraq deyirdi ki, Seyid, sənə nə olub?

–Heç nə, görürsən ki!

O da əl çəkmir və məni geri aparmaq istəyirdi. Dedim: "Yox! Sizin bölük buradadır. İndi sizinlə işləri var, özüm gedərəm."

Mənə görə işindən geri qalmağını istəmirdim. Təkcə, Tibb Məntəqəsinin yerini soruşub sağollaşdım.

Tibb Məntəqəsində bir gemadezi əlimin üstünə boşaltdılar ki, palçıqlı qanı bir qədər təmizləsin. Sonra bir taxtanı əlimə qoyub sarğı ilə sarıdılar: "Get maşına min ki, geriyə qayıdasan!" Təcili Yardım maşının arxasına mindim və yaralılarla dolu olan maşın yerindən tərpendi. Çox uzağa getməyib dayandı və hamımız düşdük. Helikopter pistinə çatmışdıq. Deyəsən, Əhvazdaydıq. Ətraf yaralılarla dolu idi. Anladım ki, Korpusun kəşfiyyat qüvvələri ilə tibbi heyətdən başqa, orada mülki vətəndaşlardan heç kim yoxdur. Zənnimcə önəmli iş idi. Adətən bütün əməliyyatlarda mükəlləf qüvvələrin geriyə gəlməsi qadağan idi və yaralanan şəxslər istəmədən camaata bəzi məlumat verə bilərdilər. Orada kəşfiyyat qüvvələri çox çalışırdılar və heç kimə müharibə yaralıları ilə danışmağa icazə vermirdilər. Bizə də tapşırırdılar ki, heç kimlə danışmayaq. Aeroportun təyyarə anqarlarında beton yerin üstünə ədyal sərib, yaralıları uzatmışdılar. Göz işlədikcə yaralı var idi. O qələbəlikdə vəziyyəti ağır olan yaralı döyüşçülərdən bəziləri şəhid olurdular. O gecəni orada qaldıq və ertəsi gün günorta çağı bir C-130 təyyarəsi gəldi. Məni də xərəklə ona mindirdilər. Hələ dalgıclıq formam əynimdə və sol əlimə geyindiyim əlcək də əlimdə idi. Sonradan yadıma düşdü ki, mərminin qəlpəsi yaralı əlimin əlcəyini də cırıb aparıb.

Təyyarə Tehrana çatdı və bizi xəstəxanaya apardılar. Bu dəfə xəstəxananın Təcili Yardım bölməsində gözləyirdim ki, saqqalı bir kişi gəlib soruşdu: "Hansı briqadadansan?"

–Necə bəyəm?

Üzümü təmizlədi və yenidən soruşdu: "Nə qədər itki vermisiniz?"

–Sizə nə var?

Farsca danışdı və nəsə məlumat əldə etmək istəyirdi. Bölgədəki vəziyyətdən soruşur, məndən əl çəkmirdi. Kəşfiyyat bölüyünün üzvlərindən biri gəlib onu bayıra çıxarmaq istəyərkən "Mən bunun əmisi oğluyam!" – deyib məni göstərdi. Dərhal dedim: "Xeyir! Nə əmi oğlu! Mən azəriyəm bu isə..."

Kəşfiyyat qüvvələri onu tutub apardılar. Xəstəxanada gözləyirdim və həmişəki kimi tibb bacıları gəlib-gedirdilər. Nəhayət, mənim növbəm çatdı. Qayçı ilə yanıma gəlib dedilər: "Paltarlarını çıxarmalıyıq!" Qışqırtım aləmi götürdü: "Nə edirsiniz?!"

–Paltarlarını qayçılamalıyıq! Bu əlinlə onları necə çıxara bilərsən?

–Yox! Necə olursa olsun, özüm çıxaracağam. Siz bunların qiymətini bilmirsiniz!

–Əl çək ay bala! Əlin ağrıyacaq ha!

Ürəyimdə deyirdim ki, bunlar bir dalğic paltarının nə zəhmətlə əlimizə gəlib çatdığını bilmirlər. Min bir çətinliklə, onların köməyi ilə dalğic paltarını əynimdən çıxardım və əməliyyat otağına doğru yola düşdüm.

Huşa gəldikdə əllərimin zoqqultusu ilə yanaşı ayaqlarım da ağrıyırdı. Aydın oldu ki, o vaxta kimi dalğic ləpirlərimi də çıxarmayıblar. Kəşfiyyat qüvvələrindən biri otağımızda idi, onu çağırırdım və istədim ki, ləpirlərimi çıxartsın. Gəldi və nə qədər çalışdısa, çıxara bilmədi. Ayaqlarım şişmişdi və dalğic ayaqqabısı ayağıma möhkəm yapışmışdı. Yazıq nə qədər təlaşdan sonra gedib başqa bir nəfəri də köməyə gətirdi. Bu dəfə ikisi bir yerdə nə qədər çalışdılsa, çıxara bilmədilər. Dedim ki, bir qab soyuq su gətirin ki, ayaqlarımı suya qoyum. Su gətirdilər və ayaqlarımı suya qoydum və bir neçə dəqiqə sonra onları çıxara bildilər. Rahat oldum. Onları zibil qabına atmaq istəyirdilər ki, icazə vermədim:

–Onları yuyub gətirin! Saxlamaq istəyirəm.¹

¹ Mühəribədən mənim üçün yadigar qalan şeylərdən biri də, o dalğic ləpəridir.

Xəstəxanada yatmağımdan iki gün keçirdi ki, qayınatamın evinə zəng edib Tehrandə olduğumu bildirdim. Ertəsi gün mənim də görüşümə gələnlər var idi. Ailəm gəlmişdi və hamı nigaran idilər ki, başıma nə bəla gəlib. Onlara dedim ki, heç nə olmayıb, sadəcə əlim yaralanıb. Amma həqiqət bu idi ki, əlim infeksiya etmişdi və iltihab barmaqlarımdan dirsəyimədək çatmışdı. Həmin gün məni xəstəxanadan buraxmaqlarını istədim. Düşündüm ki, Təbrizə gedib müalicəmin davamını orada edərim. Razi oldular və ailəmlə birgə Təbrizə qayıtdım.

Təbrizə çatdım, xəstəxanada yatmaq istəmirdi. Evdə dincəlməyə üstünlük verirdim. Sarğı üçün ardıcıl xəstəxanaya getməli idim. Hər gün Həmid Rüstəmi¹ və Həbib Seyfi dalımcə gəlirdilər və sarğı üçün məni Korpusun “Ərteş” prospektində olan klinikasına aparırdılar. O günlərdə Şəhid Behiştə klinikasında adı İsmayıl Fərəhmənd olan bir feldşer var idi. Dostlar ona “Cəllad İsmayıl” deyirdilər. Çünki bir zərrə də rəhmi yox idi. Sarğı zamanı yaranın iltihab etdiyini görsəydi, çirk və irinin çıxması üçün o yaranın başına hər bir bəlanı gətirirdi. Əslində, bu işi yaralının sağalması üçün edirdi və döyüşçülərdən bir çoxunu yaraların növbəti təhlükələrindən qoruyurdu. Amma sarğı zamanı həqiqətən də insanı yandırır və yaxırdı. İlk dəfə sarğı zamanı yaranın iltihabını gördükdə iki əli ilə elə sıxdı ki, yerimdən atıldım. Sanki məni ildırım vurdu. Yaranın üstünü qayçının ucu ilə açdı və içinə bir pambıq salıb o qədər o tərəf bu tərəfə sıxdı ki, ağrının şiddətindən özümdən getdim. O günədək heç vaxt sarğı dəyişən zaman huşdan getməmişdim. Üstümə su tökdülər və yavaş-yavaş özümə gəldim. İsmayıla yalvararaq deyirdim: "Sən Allah bir az yavaş!" O da deyirdi: "Sən Allaha, Peyğəmbərə və başqa kimə də and versən, mən yenə öz işimi görəcəyəm. Ona görə də, döz!" Bütün yaralılarla belə idi. Bəzən sarğı üçün gedib növbədə oturduqda, görürdüm ki, sarğısını dəyişmək üçün gedən yaralılardan nalə və ağlamaq səsləri ucalıb. İsmayıl görsəydi ki, yarada qəlpə qalıb, onu həkim yanına göndərmirdi. Özü qayçı ilə qəlpəni dartıb çıxarırdı. Mənim əlimdən də dalğic əlcəyinin bir tikəsini çıxardı. Müharibədə başıma gələn o qədər ağrı və yarıdan sonra, artıq İsmayılın sarğılarına dözümüm qalmamışdı. Həmin günlərdə çox ağrı çəkdim. Əlimin infeksiyası

¹ Məhəmməd Rüstəminin qardaşı, o, Təbriz vilayətinin ehtiyat qüvvələrinin məsulu idi.

kəskin idi və məni əldən-ayaqdan salırdı. Hacı Həmid hər gün maşınla gəlib məni klinikaya aparırdı və bu get-gəl təxminən bir ay çəkdi. Kərbəla-4 əməliyyatının yarası mənə çox əzab verdi. Bəzən sarğı vaxtı o qədər ağrı çəkirdim ki, sanki gözlərim alovlanıb yanırdı.

Elə bu proqramlarla məşğul idim ki, “Kərbəla-5” əməliyyatının xəbəri yayıldı.¹ Müharibə bölgəsində olmağı çox istəyirdim. Xüsusilə də əməliyyat bölgəsini tanıdığım və xəritəni də bir qədər bildiyimə görə. Həmişə xəbərləri izləyirdim və hər gün yaralı əlimin sarğısının ardından tökdüyüm göz yaşı və çəkdiyim ah-nalərlə yanaşı, sevincək idim. Xəbər proqramlarında eşitdiyimə əsasən, düşünürdüm ki, “Kərbəla-5” əməliyyatı, “Kərbəla-4”-ün uğursuzluğunu aradan qaldırır.² Təbrizdə Kərbəla-5 əməliyyatı barəsində hər şeyi xəbərlərdən eşidirdim. Vaxt keçdikcə bölgədə olan döyüşçülərdən də bəzi məlumatlar əlimə çatdı. Döyüşçülər deyirdilər ki, dalğic bölüyü sudan keçərkən döyüş başlayır. Biri deyirmiş ki, geriyyə qayıdım, digəri isə irəli. Seyid Fatimi də arxadan rəbitə ilə deyirmiş ki, irəliləyin. Amma yenə də, bəziləri “amma” və “əgər” edirmişlər. Nəhayət, Fərəc Quluzadənin taqımı bəndə çatır və 10-15 nəfər bənddən keçib bölgəni ələ keçirir. Döyüşçülərin dediyinə görə, o taqımın kəşfiyyət üzvlərindən Fərəc və Yusif Həqqayı şücaətlə vuruşur və Yusif orada şəhid olur.³ Bir neçə gün sonra, get-gedə şəhidlər şəhərə gətirildi. “Kərbəla-4” şəhidləri ilə “Kərbəla-5” şəhidlərinin mərasimləri birgə

¹ “Kərbəla-5” əməliyyatı “Ya Fatimətuz-Zəhra (sə)!” parolu ilə, 1987-ci ilin yanvar ayının 9-da başlandı.

² “Kərbəla-4” əməliyyatında biz heç bir bölgəni düşməyə vermədik, hətta bəzi bölgələri də düşməndən aldıq. Amma taktika və əməliyyat üzrə məqsədimizə nail olmadıq. Lakin xaricdə cəbhədən yayılanlar fərqli idi və “Kərbəla-4” əməliyyatı barədə düşmənlə əks-inqilabçıların mənfi təbliğatları bir ayrı təsəvvür yaradırdı. Tehran xəstəxanasında olduqda cərrahiyyə əməliyyatından sonra, şəhidlər vəqfinin nümayəndəsinə demişdim ki, mənim üçün radio gətirsinlər və onun vasitəsilə xəbərləri izləyirdim. Xarici radiolar “Kərbəla-4”-dən sonra İranın uğursuzluğunu qabardırıdılar. Məsələn; səhər deyirdilər ki, İranın itkisi əlli min nəfərdir. Günorta deyirdilər ki, altmış min nəfər və ertəsi gün altmış beş min nəfər. Deyəsən, bizim itkimizi səksən min nəfərə qaldırmışdılar. Bu vəziyyət bizim üçün əzabverici idi. Amma zənnimcə Allahın lütfü sayəsində “Kərbəla-4”-də baş verən hadisə bizə böyük dərs oldu və onun ardınca “Kərbəla-5” əməliyyatının qələbəsi baş verdi.

³ O dalğic taqımının fədakarlıqları Fərəc Quluzadənin “Mənim bütün dostlarım” xatirə kitabında Qulamrza Quluzadənin qələmi ilə müfəssəl şəkildə yazılıb. Bu dəyərli kitabı “Müqəddəs Müdafiə Dəyərlərinin Qorunması və Nəşriyyəti Vəqfi” 2010-cu ildə nəşr edib.

təşkil olunurdu. Təbrizdə hər gün onlarla şəhid dəfn edilirdi. Bir gündə bəzən otuz, bəzən qırx və hətta altmış şəhid. Kərbəla-5-də fədakarlıqlar göstərən Həbib batalyonu ilə İmam Hüseyin (ə) batalyonundan şəhid olanların mərasimləri keçirilirdi. İmam Hüseyin (ə) batalyonunun şücaətli komandiri Mustafa Pişqədəm də nəhayət, zəhmətlərinin əcrini alıb şəhid olmuşdu. Rəhmət vadisində hər gün qovğa idi. O şəraitdə mənim çox yaxın dostum yox idi və tək idim; hər yerdən çox o müqəddəs məkanda olmağı istəyirdim. Həsrətlə dostların yas mərasimlərində iştirak edirdim. Bəzilərini tanıyırdım və onların əza məclislərində yanıb-yaxılırdım. Şəhidlərin arasında Əsgər Əlipur məni həddən artıq təsirləndirdi. Kərbəla-5 əməliyyatında Allah ona da şəhadət səadətini nəsib etmişdi. O və bəzi başqa dostlar, məsələn, Əhəd Muqimi, Əkbər Paşayi, Həsən Kərbəlayi, Qulamrza Cəşnipur, Pedram Şakiri və s.

Rəhmət vadisində Əmirin məzarı həmişə ziyarətgahım idi. Bu şəhidlərin qırxına kimi Təbrizdə qaldım və əsas proqramım əlimin müalicəsi idi. Əlimin infeksiyasının şiddəti azalmır və get-gedə qaralırdı. Buna görə də həkimlər deyirdilər ki, barmaqlarım kəsilməlidir. Amma İsmayıl qardaşın çəkirdikləri zəhmət və müsibətlər mənə nicat verdi və get-gedə yaramın infeksiyasının qarşısı alındı.

1987-ci ilin mart ayının axırlarında, nəhayət üç il nişanlı qaldıqdan sonra ailələr məni razı saldılar və cüzi xərclə, müqəddəs Məşhədə iki-üç günlük səfərə getməklə evlilik həyatımızı başladıq.

Fiziki vəziyyətim çox da yaxşı deyildi, amma cəbhədən qopa bilmirdim. Evdə olduğum müddətdə Gəzran məscidinin qərargahına çox get-gəl edirdim. Orada adətən, dostlardan yeddi-səkkiz nəfər gecələr məhəllədə patrul olurdular. Məsələn, Yaqub Nikpiran, Hüseyin Səadəti, Hacı Milani və Yunis Bəhcətniya.

Fiziki vəziyyətimə görə, onlarla birgə patrul olmağıma çox da icazə vermirdilər. Bir gecə onlarla birgə olmaq istədim. Gecə təxminən saat 12 idi ki, bir maşını saxladım. Maşını yoxladıqda, gördük ki, silahları var. Deyirdilər ki, İslam İnqilabı Məhkəməsinin əməkdaşlarındandırlar, lakin silah daşımaq üçün vəsiqələri yox idi. Biz də silahlarını aldım. Qarşdurma yarandı və onlar əsəbləşib bizi hədələdilər. Biz də geri çəkilməyib dedik: "Nə etmək istəyirsinizsə, gedib edin, amma vəsiqənizi də gətirin!" Bir saatdan sonra vəsiqələrini gətirdilər və biz silahlarını geri verdik. Onlar yenə də bizi

incidəcəklərini deyirdilər. O gecə qərargaha qayıdıb yatdıq. Hələ yuxuya getməmişdik ki, telefonlar zəng çaldı. Fikirləşirdik ki, onlardır və bilərəkdən bizi istirahət etməyə qoymurlar. Nömrələrimizi tapıblar. Telefon dayanmadan zəng çalırdı. Nəhayət, telefonu qaldırdıq və anladığımız ki, bir nəfər xəbər vermək istəyir ki, evinə oğru girib. Ünvanı alıb tez gedib ona yardım edə bildik. Qərargahda dostlar bu cür məsələlərdə də aktiv idilər.

Ertəsi gün yenə məscidə gəldim. Qərribə nigarançılığım var idi və orada çox qala bilmədim. Gecə yarısı qayıtmaq istədim. Dostlar məni maşınla evə çatdırdılar. Qapını nə qədər döydümsə, heç kim açmırdı. Hiss edirdim ki, evdən bəzi səslər gəlir, amma heç kim qapını açmır. Məndə də açar yox idi. Nəhayət, yoldaşım qapını açdı. Təəccüblə soruşdum: "Çoxdandır qapını döyürəm, niyə açmırsınız?"

–Yatmışdıq!

–Bəs, evdən gələn bu səs-küylər nədir?

Axtarmağa başladım. Hər yerə baxdım, heç nə yox idi. Düşündüm ki, bəlkə də küləyin səsi imiş və mən səhvən insan səsi olduğunu düşünmüşəm. Ayaq yoluna da baxdım, amma hamama diqqət etmədim. Sən demə o vaxtda iki nəfər oğru mənim gəlişimlə hamamda gizlənməmiş. Biz yatdıqdan sonra deyəsən oğrular işlərinə davam edibmişlər. Səhər namazını qıldıqdan sonra qapımızı döydülər. Qonşumuz Cəlil idi. Təəccübləndim. Dedi: "Ağa Seyid, paltarların niyə bayırdadır?"

Öncə dolaba baş çəkdim və gördüm ki, kostyumum yoxdur. Küçəyə gəldikdə gördüm ki, paltarlarım, vəsiqələrim və pullarımı götürüb və qalanlarını küçəyə atıblar. Nələr baş verdiyi anlaşıldı. Tez evə baxdıq və gördük ki, yoldaşımın qızlarını da oğurlayıblar. Polis idarəsinə getsək də heç nə əldə etmədik. Dedilər ki, muğayət olmalı idiniz.

O hadisədən iki-üç gün sonra məsciddə idim. Səhər namazından sonra çörək alıb evə aparmaq istədim. Motosikletimdən istifadə etməyə həvəslənmişdim. Məsciddə qalan motosikletimi götürdüm. Əl əyləcindən istifadə edə bilmədiyim üçün, ayaq əyləcini sazlamışdım ki, istədiyim vaxt onu saxlaya bilim. Çörək alıb qayıdan zaman Qətran üçyolunda bir cip maşını ilə qarşılaşdım. Nə qədər çalışdımsa əyləc tutmadı və əlimlə də əyləci sıxa bilmirdim. Çünki sağlam əlimdə həm çörək tutmuşdum, həm də onunla sürürdüm. Öz-özümə dedim: "Heç olmasa elə vur ki, sənə bir şey olmasın." Motosiklet cipə dəydi və mən səkiyə atıldım. Əlimin şiddətli ağrısı ilə ahım göyə ucaldı. Səhərin o

çağında bir mağaza açıq idi və sahibi irəli gəlib yardım etmək istədi. Məscidin nömrəsini verdim ki, zəng etsin. Cipin sürücüsü də yanımızda dayanmışdı. Mağaza sahibi zəng edib demişdi ki, dostlarınızdan biri qəzaya düşüb. Amma onlar demişdilər: "Səhv salmışınız, bizim motosikleti olan dostumuz indi burada yatıb. Heç olmasa bir əlamətini deyin." O da mənim barəmdə məlumat verəndən sonra tez gəldilər. Hacı Milani irəlidə, digər dostlar da geridə, qaça-qaça özlərini yetirdilər. Hacı əsəbləşmişdi. Çatan kimi başıma qışqırdı: "Axı, bir əllə də motosiklet sürmək olar!" Cip sürücüsü həqiqətən mehriban bir kişi idi. Davamlı deyirdi: "Mənim maşınımın eybi yoxdur, tək sizə heç nə olmasın!" Hər kim çatırdısa, məni danlayırdı: "Axı, qardaş, bir əllə də motosiklet sürərlər! Ürəyin çörək istəyirdisə, deyərdin biz sənin üçün alardıq."

Yenidən müayinə üçün həkimə doğru yola düşdük. Ciddi zədə almasam da, bir müddət daha çox ağrıya dözməli oldum. Sonralar elə günlər gəlib çatdı ki, müharibə əlillərinin özləri öz işlərini görməli olduqlarını anladım. Təəssüflər olsun ki, camaatın çoxunda yardım ruhiyyəsi unudulmuşdu...

Bəzən köhnə yaralarım da iltihab edirdi. Bir dəfə "Müslim ibn Əqil" əməliyyatında dizimdə olan qəlpə ağrıları təzələnmişdi. Bir gün Tohid məscidinə getmişdim. Oranın qərargah qüvvələri ilə dostluq əlaqəsi varım idi. Dostum Kərimin qardaşı olan Mahmud Səttari və başqa dostlar günorta yeməyi hazırlamışdılar. Mən də yemək yedikdən sonra, evə getmək üçün oradan çıxdım. Həmin günlərdə adətən dördyolların ayrıcında polis dayanırdı. Qaraağac dördyolunun ortasından keçmək istəyirdim. Bir müddət idi ki, ayağım ağrıyırdı. O anda ağrı elə şiddətlənmişdi ki, polisin yanına çatdıqda daha ayağımı tərpedə bilmədim. Nəfəsim kəsilirdi. Bəzi maşınlar signal vururdular ki, niyə dayanmısan? Yeriyyə bilmirdim. Polis vəziyyətimi gördükdə, əlimi öz boynuna saldı və prospekti keçmək üçün mənə kömək etdi. Bir taksi də tutdu və mən bir müsibətlə oturdum ki, evimizə gedim. Evdə də müşkül həll olmadı və ağrılarım daha da pisləşdi. Anam vəziyyəti belə gördükdə, bir maşın tutdu və məni İmam Xomeyni xəstəxanasının təcili yardım bölməsinə apardı. Həkim gəlib müayinə etdikdən sonra dedi ki, əməliyyat olmalıdır. Əməliyyat otağının arxasında olan həkimin sözləri yadıma düşürdü. Ondan soruşmuşdum ki, mənə vurulan bu qədər qan bədənimdən gedən qanın yerini

tuturmu? O da demişdi: "Adətən iki-üç ay vaxt çəkir ki, itən qan yerinə qayıtsın!"

Gözlərimin qarası gedirdi və ayağım sanki od tutub yanırdı. Ah-nalə etməkdən xoşum gəlmirdi. Amma ağrının şiddətindən az qalırdı ki, çığırım. Dizimin qapağı şişib qaralmışdı. Sən demə 1982-ci ilin oktyabr ayından orada qalan qəlpə indi mənimlə hesablaşmaq istəyirdi! Məni əməliyyat otağına apardılar. Cərrah da gəldi, başı çıxan bir həkim idi. Rentgen şəkillərinə baxıb, vəziyyətimi anladı. Böyük bir iynə götürüb düz ağrıyan yerə vurdu. Ağrım o qədər çox idi ki, iynənin ağrısını anlamadım. Həkim çirkli qanı dizimdən çəkməyə başladı. İynə iki dəfə çirkli qanla doldu və hər dəfə rahatlıq hiss edirdim. Sonra da anesteziya olub əməliyyat otağına gətirildim. O qəlpə və çirk dizimdən çıxdı. Huşa gəldikdə həmişəki kimi sakit idim. Xəstəxanada olduğum günlərdə həmişə yaralıların huşa gəldikdə mənasız sözlər danışdığını və ətrafdakıların da güldüyünü görürdüm. Ona görə də, özümü öyrəşdirmişdim ki, huşum başımda olmadıqda, heç bir söz danışmayım. Adətən, hamı mənim halıma təəccüblənirdi. Mühəribənin son illərinə kimi vəziyyət belə idi. Məndən soruşurdular ki, sən huşa gələndə niyə belə diqqətliyənsən? Mən deyirdim: "Axı bu mənim birinci dəfəm deyil, bu iyirmi neçənci dəfədir ki, əməliyyat otağına gedirəm!"

Həmin günlərdə dizimə görə xəstəxanada yatırdım, xəstəxananın vəziyyəti pis idi.

Verdikləri yeməklər cəbhə yeməklərindən də pis idi. Misal üçün, səhər yeməyinə bir az pendir çörək, günortaya kartofla çörək və axşamlar sup verirdilər.

Yeməyin vəziyyətini gördükdə ailəmə tapşırırdım ki, evdən mənim üçün yemək gətirsinlər. Adətən mənim üçün bozbaş, ya kabab bişirib gətirirdilər. Yanında içməli qazlı şirə də var idi və özümə yaxşı baxırdım. Xoşbəxtlikdən yaram elə deyildi ki, xüsusi bir rejim qidasına ehtiyacım olsun. Üç-dörd gün keçdi və bu müddət ərzində xəstəxananın yeməyinə dilimi də vurmamışdım. Bir gün dedilər ki, müdir dəyişilib və sabah xəstələrlə görüşə gələcək. Bizim otağa çatdıqda, hər xəstənin qabağında plastik qablarda pendir-çörək, bir çayla iki qənd var idi. Baxıb dedi: "Burada yeməyin vəziyyəti necədir?" Biz də dedik: "Özünüz gördüyünüz kimi!"

Əsəbləşdi. Əlini uzadıb yeməyin qabını tulladı və qışqırmağa başladı. Bir neçə dəqiqə ərzində xəstəxananın heyəti ora yığıldılar. Xəstəxananın yeni müdiri deyirdi: "Bunlar nədir axı yaralılara

verirsiniz? Bu şəxslər əsir deyillər, müharibə əlilidirlər, döyüşçülər. Bura sağalmağa, güclənməyə gəliblər... Bunu yolda qalmış şəxsə versəniz yeməz...”

Günorta vəziyyət dəyişildi. Xəstələrə çini qablarda kərə yağı ilə plov, ət, yaxud toyuq kababı və dadlı içkilər verilirdi. Elə bir vəziyyət yaranmışdı ki, adam xəstəxanadan getmək istəmirdi. Hamı yeni gələn müdirə dua edirdi. O, öncədən Korpusun Şəhid Behiştli klinikasının müdiri idi və orada da həqiqətən yaralılara yüksək xidmət göstərirdi. Təxminən on gün qaldım, ayağım sağaldıqdan sonra buraxıldım.

1987-ci ilin may ayının axırları idi və cəbhə üçün hədsiz dərəcədə darıxırdım. Mənimlə birgə getməyə də heç kim yox idi. Batalyonun döyüşçüləri də bir müddət öncə, məzuniyyətdən bölgəyə qayıtmışdılar. Buna görə də təkbaşına Dezfül avtobusuna minib, şəhərdən cəbhənin ağışına qayıtdım.

On beşinci fəsil

Şələmçə mövqeyi

Həbib batalyonu Dezfulda deyildi. Soruşub öyrəndim ki, Şələmçə mövqeyini təhvil alıb. Fikirləşdim ki, yaxşısı budur Mühəribə komitəsinin təchizat qarnizonuna gedim. Qarnizon Xürrəmşəhr-Əhvaz yolunda, Əhvazın altı kilometrliyində yerləşirdi. Çoxlu raket hücumlarından dağılmış torpaq yol oraya gədirdi. Orada bildim ki, maşınların biri Həbib batalyonuna yemək aparır. Fərsəti fəvta verməyib onunla Şələmçə mövqeyinə yola düşdüm.

Bizim təxminən ikinci mövqeyimiz olan bir yerə çatdıq. Həbib batalyonunun iki bölüyü orada yerləşmişdi. Tanıdığım uşaqların çoxu Əli Paşayinin bölüyündə idi, onlar isə ən öndə, birinci mövqedə idilər. Oraya getmək istəyirdim, amma fikirləşdim ki, onlar hücumdan müdafiə mövqeyindədirlər, mən də elə mövqedə qala bilmirəm. Əvvəldən müdafiəni sevmirdim. Bir tərəfdən, orada yaralanma ehtimalı çox idi, digər tərəfdən, darıxdırıcı olurdu. Ən önəmlisi də bu idi ki, müdafiə mövqeyində yalnız ibtidai imkanlar olurdu və mən daha əvvəlki kimi deyildim ki, daş üstə yata bilim. Gecələr bir neçə dəfə oyan-buyana çevrilirdim. Hansı tərəf üstə yatırdımsa, bir saatdan sonra köhnə bir yaranın ağrısından oyanırdım.

Həmin gecə Həbib batalyonunun rabitəçilərinin yanında qaldım. Batalyona yeni uşaqlar gəlmişdilər, sayları çoxalmışdı. Mən yalnız iki-üç nəfəri tanıyırdım. Təsədüfən, həmin günlər iyun ayı və imtahan vaxtı idi. Məsul şəxslər nə edirdilərsə, müəllimlər imtahan almaq üçün irəli getmirdilər. Deyəsən, təzəlikcə iki nəfər şəhid olmuşdu, o yazıqlar da qorxmışdular. Oraya qədər gəlmişdilər, amma təmas xəttinə getmək istəmirdilər. Sabah irəli gedəcəyimi söyləyəndə imtahan vərəqlərini mənə verdilər. Təmas xəttindəki uşaqlar yazandan sonra geri qayıdan bir adamdan göndərməli idik. Oradan təmas xəttinə qədər təxminən 13 kilometr yol vardı. Səhərlər bir toyota uşaqlara su, buz və digər zəruri şeylər aparırdı. Mən də maşına minib yola düşdüm.

Hamıdan əvvəl qədim dostum ağa Fərəci gördüm. O, Əli Paşayinin müavini idi. Dostum Həmid Qəmsüvar¹, bir rabitəçi və başqa bir neçə

¹ Cəbhədə Şəhid Həmid Qəmsüvarla dost idim, mühəribədən sonra atası mərhum Hacı Əli Qəmsüvarla dost oldum. O, 2006-cı ildə xəstəlikdən dünyasını dəyişdi.

nəfər də orada idi. Görüşüb hal-əhval tutandan sonra soruşdular: "Seyid, burada qalacaqsan?"

– Hələ bilmirəm. Hələlik beş-altı günlüyə gəlmişəm. Müdafiəni sevmirəm, bəlkə tez qayıtdım.

Uşaqlar dedilər ki, yeddi-səkkiz gündən sonra onlar da qayıdacaqlar. Təxminən on iki gün idi orada idilər, mövqeyi başqa bir batalyona təhvil verəcəkdilər.

İmtahan vərəqlərini Fərəc Quluzadəyə verdim. Uşaqları bir yərə toplamaq olmurdu. Hərə öz səngərində imtahan verməli idi. Müəllimlər tapşırıbmışdılar ki, elə yazın on səkkizdən yuxarı qiymət almayın. Uşaqlar isə baxıb deyirdilər ki, bu imtahandan on səkkiz almaq mümkün deyil.

Mövqedə gəzib səngərlərə baş çəkirdim. Orada bir üçyol vardı, iraqlıların oraya atəşi səngimirdi. Əlirza Sarxaninin taqımı üçyolun o tərəfində idi. Üçyoldan azca aralıda pusquya doğru bir kanal çəkilmişdi. Pusqu səngəri bizim mövqedən təxminən qırx metr irəlində idi. Orada yanmış tanklar görünürdü. Tankların o tərəfində iraqlılar yerləşmişdilər, bu tərəfində bizimkilər. Yəni pusqudakı uşaqların düşmənlə məsafəsi iyirmi-otuz metr idi. İraqlılar o kanaldan çox istifadə edir, uşaqlar da görüb vururdular. Oranın və kanalın mövqeyi elə idi ki, bizimkilər yanmış tanklara yaxınlaşanda da iraqlılar görüb vururdular. Orada yalnız əyilə-əyilə gəzmək olurdu.

Əlirza Sarxaninin taqımının yerləşdiyi zona ən pis yer idi. Uşaqların maşın və təchizatları orada idi, iraqlılar yolun o hissəsini yaxşı görür və çətinliklə olsa da vururdular. Həmin üçyolda o qədər itki vermişdik ki, uşaqlar oranı Şəhadət üçyolu adlandırırdılar.

Şələmçə müdafiə mövqeyi həqiqətən də təhlükəli yer idi. Mən üçyoldan keçmədim, Sarxaninin taqımının uşaqlarını uzaqdan gördüm. Amma üçyolun bu tərəfindəki səngərə yaxınlaşanda birdən gözümlə Hacı Milaniyə sataşdı. Məlum idi ki, səhər namazından sonra yatıb, indi səhər saat 9-da oyanıb. Səhər yeməklərini almağa gedirdilər. Hacı Milani məni görəndə kimi qışqırdı: "Lori..."¹ Lorel və Hardi

Ömrünün son günlərinə qədər insanlara yüksək əhval-ruhiyyə verir, gözəl cəbhə günlərini xatırladırdı. Allah onu axirətdə şəhidlərlə birgə etsin!

¹ Təbriz Tibb Universitetində onunla bir yerdə işləyirik. İndi də bəzən məni öz adımla çağırır.

macerasından və Şəhid Əbdülhüseyn Əsədi ilə gördüyümüz işlərdən sonra məni öz adımla çağırırdı. Yaxşı qarşılama idi. Görüşüb-öpuşəndən sonra səngərlərinə girdim. Həbib Rəhimi də orada idi. Bir-birimizi görüb sevindik. Həbib köhnə tanışlardan idi. Onunla keçmiş xatirələri yada saldıq. Uşaqlar tez-tez soruşurdular: "Seyid, qalacaqsan, yoxsa yox?" Mənim cavabım eyni idi: "Müdafiədə taqətim çatmır. İndi uşaqlara görə bir neçə gün qalacağam".

Söhbət qızıxdı və saat iki oldu. Əli ağa Paşayı uşaqların birinə tapşırırdı ki, get Seyid Nurəddini tap, gətir, nahar yeyək. Dedim ki, axşam onların səngərinə gedərəm. Dedilər: "Axşam burada iraqlılarla atışma oyunumuz var". Nəhayət, yığışıb Əli ağanın yanına getdim. Məni görən kimi deyirməyə başladı: "Baba can, əvvəl bir az bir yerdə otur, naharını ye, sonra gəzməyə get". Dostlara elə öyrəşmişdim ki, tez bir zamanda hamısına baş çəkmək istəyirdim. Mən dünyanın harasında elə səmimi və sədaqətli dostlar tapa bilərdim?!

Təxminən saat üçün yarısında səngərdə nahar yeməyimizi yedik. Səngərin havası bir qədər boğucu idi. Bacadan içəri zəif işıq düşürdü. Mən çox otura bilmədim, yeməyimi götürüb bayıra çıxdım. Uşaqlar məni görüb qışqırmağa başladılar: "Təhlükəlidir... Burada sənə bir şey olar!" O saatlarda üçyola həqiqətən də güclü atəş yağırdı. Səngərlə üçyol arasındakı məsafə otuz metr olmazdı. Deyirdilər ki, adətən nahar yeməyindən sonra, uşaqlar dəstəmaz almaq üçün üçyoldakı su baklarına yaxınlaşanda düşmən güclü atəş yağdırır. Uşaqlar da namazlarını bir az gecikdirirdilər ki, atəş zamanı orada heç kim olmasın. Əli ağa kimi bəzi uşaqlar namaz üçün Əlirza Sarxaninin taqımının səngərinin yanındakı kiçik namazxanaya gədirildilər.

Elə ilk gündə bildim ki, o mövqedəki uşaqların ən böyük problemi tualet azlığıdır. Bütün mövqedə yalnız Həbib Rəhiminin taqımının səngərlərinin yaxınlığında bir tualet vardı, bir də üçyolun yanında. Əlirza Sarxaninin şəxsi heyətinin ümumiyyətlə tualeti yox idi. Kimin ehtiyacı olurdusa, bir qədər kənara çəkilib işini görürdü.

– Axı tualet düzəltmək çox çətin iş deyil. Sadə alətlərlə də burada bir tualet düzəldə bilərik.

Hər gün deyirdim, amma həyata keçmirdi. O şəkildə tualetə getmək həqiqətən çox müşkül idi.

Bir gün Hacı Milaninin yanına getmək istədim. Təsadüfən atışma da şiddətlənmişdi. Uşaqların səngərinə yaxınlaşanda birdən bir

qumbaraatanın gurultusu qopdu və mən toz-torpağın içində itdim. Bir neçə dəqiqədən sonra bildim ki, qumbaranı atan torpaq istehkamının üstünə çıxıb, amma arxaya baxmayıb. RPG qumbaraatanının arxasından çıxan alov isə on metrə qədər yandırır. Bəxtim gətirdi, mənə heç nə olmadı. Ona yaxınlaşıb əlimi çiyinə qoydum. O vaxta qədər hələ məni görməmişdi. Diksindi. Ona dedim: "Qardaş, RPG qumbarasını necə atırlar?"

– Düşməyə tərəf atırlar da.

– Arxaya baxmırlar ki, adam və ya silah-sursat olub-olmadığını görsünlər?! Qumbaranı atan onun arxasından çıxan alovu düşünməz?! Az qalmışdı məni yandırasan.

Üzr istəməyə başladı. Təsadüfən, o da seyid idi və sonra şəhadətə qovuşdu. Silah alovundan ağır yaralanıb yanmağım yadıma düşdü. Ondan ayrılıb Hacı Milaninin səngərinə yollandım.

Düşmən 60 mm kalibrli minaatanlarla sanki, zonanı şümləməyə başlamışdı.¹ Yolumu təchizat səngərinə tərəf çevirib atəşin səngiməsini gözlədim. O bir neçə gündə gördüklərimə əsasən, bir dəfə günorta saat bir və iki arasında atəş başlayırdı, bir dəfə də günbatan çağı. Axşam da top və minaatanlar dayanmadan atəş açırdılar. Digər vaxtlarda isə avtomobil hərəkət edəndə raketlə vururdular. Bir qədər təchizat səngərində qalandan sonra Hacı Milaninin səngərinə doğru getdim. Onlar da düşməyə güclü atəş yağdırırdılar. Taqım komandiri Həbib Rəhimi iki səngərə pulemyotçu qoymuşdu, ortadakı səngərə də bir RPG qumbaraatanı. Pulemyotlar növbə ilə atəş açırdılar, qumbaraatan döyüşçü də hərdən düşmən pulemyotunun yerini təyin edib ayağa qalxır və atırdı. Həbib cəbhənin səfəli uşaqlarından, yaxşı döyüşçü, mehriban və mənəviyyətli insan idi. Mən haradan biləydim ki, onun həyatının son günləridir... Təxminən bir saat güclü atışma oldu, sonra zəiflədi və uşaqlar səngərə girdilər. Belə vaxtlarda keşikçilərin işi çox çətin olurdu.

Bir dəfə Hacı Milani və Seyid İsmayıl Kəhnəmuvi ilə birgə hamama getmək qərarına gəldik. Piyada yola düşdük. Balıq kanalına yaxınlaşanda iraqılılar bizi gördülər. Bizə doğru mərmə və mina

¹ 60 Kalibrli mina düşənə qədər heç bir səs çıxarmırdı. Nə vaxt düşəcəyi də bəlli deyildi. Birdən düşür və partlayırdı. Digər minaların isə səsi olurdu, onlara öyrəşmişdik, nə vaxt və hansı tərəfə düşəcəyini bilirdik.

yağmağa başladı. 20 və 30 mm kalibrli top mərmiləri yağdırırdılar. Yolun kənarındakı istehkamların arxasında gizləndik. Yolu elə vururdular ki, Hacı Milaniyə dedim: "Xəbərin olsun, indi bu qəlpələrin biri bizə qismət olacaq".

– Yox əşi, bir şey olmaz...

Ayağa qalxmaq istəyəndə ətrafımıza bir neçə mərmə düşdü. Bəlli idi ki, yolu və bütün balıq kanalını görürlər. Üçümüz də qərara gəldik ki, yolun o biri tərəfinə keçək. Qaç-a-qaça o tərəfə keçəndə əvvəl dayandığımız yerə bir mərmə düşdü. Hacı Milani dedi: "Əgər orada qalsaydıq, indi bizdən əsər-ələmət yox idi". O atəş altında öz-özümə deyirdim: "Sən ki iki-üç günə qayıdırsan, heç hamamın yeridir?!"

İki-üç saat düşmənin atəşi altında qalandan sonra hamamın xeyrindən keçib öz mövqeyimizə qayıtdıq. Nahar yeməyindən sonra yenidən tualetdən söhbət düşdü. Düşmənin də yenə atəş yağdırmağa başlamışdı, bayırda çox gurultu vardı. Çox keçmədən uşaqların ikisinin yaralandığını eşitdik: "Hacı Milani və Seyid İsmayıl Kəhnəməyi yaralandılar". Seyid hər iki ayağından yaralanmışdı, Hacı Milani də qarın nahiyəsindən böyük yara almışdı. Narahat oldum. Yaralarını müvəqqəti sarıyandan sonra onları geriyyə yolladılar. Düşmənin isə hələ öz işində idi. Sonralar eşitdik ki, üçüncü mövqedəki təcili yardım səngərində diqqətsizlik edib Seyid İsmayılın yarasını elə bağlayıblar ki, qan işləməyib. Əhvaza çatanda ayağı qaralıb və onu kəsmək qərarına gəlirlər. Bir ayağını kəsəndən sonra digər ayağını da kəsmək istədiklərini bilib qoymayıb. Biz də eşidəndə narahat olduq. Bəzilərinin səhlənkarlığı ayağının kəsilməsinə səbəb olmuşdu. Hacı Milani də zarafatçı adam idi, uşaqları güldürüb ruhlandırırdı. Onun da yeri çox görünürdü. Hacı Milani onda Həbib Rəhiminin taqımında komandır müavini idi.

Orada qaldığım bir neçə gündə uşaqlarla birgə iki-üç dəfə pusquya tərəf getdim. Təhlükəli yer idi. Uşaqlar deyirdilər ki, pusqudan öndə şəhidlərimizin birinin cəsədi qalıb. Onu gətirmək istəyirdilər. Deyəsən, Kərbəla-5 əməliyyatından qalmışdı, amma o günə qədər cəsədini gətirə bilməmişdilər.

Beş-altı gün idi orada idim. Öz-özümə dedim ki, sabah qayıdaram. Fikirləşdim ki, uşaqlara baş çəkim, kimin məktubu varsa, alıb aparım. İmtahan vərəqlərini də aparmaq istəyirdim. Səngərə doğru gedəndə uşaqların biri yenidən RPG silahından qumbara atdı və mən yenə toz-

torpağa qərq oldum. Baxanda gördüm ki, həmin döyüşçüdür. Dedim: "Dadaş, biz səhv edib bu mövqeyə gəlmişik, qoy salamat qayıdaq. Sən ikinci dəfədir belə edirsən!"

Əlirza Sarxaninin səngərinə getdim. Dedi: "Məktub yazıram, sabah səhər Əli ağanın səngərinə gətirərəm".

Axşam düşdü. Pusquda üç nəfər vardı. Onların yanına gedib demək istəyirdim ki, məktubları və ya əmanətləri varsa, versinlər. Pusqunun yolu da pis idi. İraqlıların gözləri önündə olan dayaz bir kanal idi. Əyilə-əyilə pusqu səngərinə doğru qaçanda "lütf" edib iki raket atdılar. Pusquya salamat çatıb hal-əhval tutdum. Gördüm ki, uşaqlar diqqətlə önə baxırlar. Dedim ki, nə olub?

– İraqlılar hərəkət edirlər.

Diqqətlə baxdım. İraqlılar həqiqətən görünürdülər. Deyəsən, mənim pusqu səngərinə getdiyimi görmüşdülər. Dedim ki, əgər məktubunuz varsa, verin, sabah şəhərə gedirəm. Uşaqların diqqəti isə düşmənin hərəkətində idi. Dedilər: "Ağa seyid, odur, tankın arxasındadır".

– Baba can, pusqu bunun üçündür də. Əgər gəlsələr, vurarıq. Burada qorxmalı nə var ki?!

O şərait həqiqətən qorxulu olsa da, uşaqların ruhdan düşmələrini istəmirdim. Onlara Şələmçə və Zeyd zastavası pusqularından danışdım: "Siz o pusquları görməmişiniz. Orada iraqlılar o qədər yaxınlaşdırlar ki, onları əsir də tuturduq". İstəyirdim ki, şəraitə bir qədər normal baxsınlar.

Pusqu səngəri nisbətən böyük yer idi. İki metr yarım yeri qazıb dörd tərəfinə kisə düzmüş və yuxarı qaldırmışdılar. Səngərin üstü açıq idi, dörd tərəfinə qumbaraatan qoymuşdular. Qumbaraatanların mərmisi də üstündə idi. Bundan əlavə, pusquda bir qutu pulemyot patronu və əl qumbarası da görünürdü.

Uşaqlarla danışdığım yerdə birdən səngərə bir şey düşdü. Üçü də bir göz qırpımında bayıra hoppandılar, mənə yerimdə quruyub qaldım. O qədər gözlənilməz idi ki, nə edəcəyimi bilmirdim. Səngərə düşən işıqlandırıcı mina idi. Üstü yanırdı, mənə hələ nə edəcəyimi bilmirdim. Səngərin içindəki silah-sursatın partlamasından qorxub özümü itirdim və səngərin divarına yapışdım. Birdən uşaqların biri bayırdan dəmir papağını onun üstünə atıb özü də üstünə tullandı və qışqırdı: "Qaç bayıra! Qaç..."

Bayıra qaçıb oradan onun ayaqlarını çəkdim. O da bayıra çıxdı. Əlirza Sarxani və başqa bir neçə nəfər pusquya gəlirdilər. Səngərdəki

uşaqların biri bayıra çıxan kimi tez geri qaçıb uşaqlara xəbər vermişdi. Uşaqlar köməkləşib alovu söndürdülər. Nə hikmət idisə, silah-sursatın heç biri partlamadı, amma o fədakar döyüşçünün qarnı yandı.¹ Səngərdən çıxandan sonra dedim: "Sizdə təqsir yoxdi. Bu gün əcəl məni tutubdu".

Narahat idim, o qardaşın qarnının yandığını görəndə isə daha çox narahat oldum. Geri qayıtmadım, səngərdən bir qədər aralıda dayandım. Bir tərəfdən iraclıların nə fikirləşdiklərini görmək istəyirdim, digər tərəfdən də hirsli idim və bunun əvəzini çıxmağı düşünürdüm. Sonra fikirləşdim ki, bir şey etsək, biz qayıdandan sonra pusqu səngərindəki uşaqlar bir neçə gün əziyyət çəkəcəklər.

Qayıtmaq qərarına gəldim. Qayıdarkən kanaldan keçməli idim. Kanal istehkamın altından qazılmış bir tunelə çatırdı. Düz həmin yerə 60 kalibrli iki-üç mina düşdü. O qədər dəqiq vururdu ki, kanalın həmin hissəsini yaxşı gördüyü şübhəsiz idi. Mənə qəlpə dəymədi. Tez səngərə tərəf yola düşdüm. Səngərə girmək istəyəndə daha bir raket səngərin ağzına düşdü və səngər toz-torpaqla doldu. Əli Paşayi dedi: "Seyid, xəbərin olsun, sənin bu macəran bizi də işə salacaq. Baba can, getmək istəyirsənsə tez get, şərini də bizdən uzaq elə..."

Dedim: "Qorxma, sabah getməsəm də, birisi gün yüz faiz gedəcəyəm".

Həmin gecə o qədər minadan sonra yatdım, özü də necə! İraqlılar dayanmadan bizim mövqeyi vururdular, uşaqlarımız da bekar qalmayıb cavab atəşi açırdılar. O səs-küydə elə dərin yuxuya getdim ki, səhərə qədər bölüyün səngərinin üstünə iki raket düşdüyünü də duymadım. Bölük səngəri bizim səngərimizin yanında idi, toz-torpaq səngərimizə də dolmuşdu. Uşaqlar deyirdilər ki, partlayışın şiddətindən kisələr yerindən tərpənmişdi.

Sübh namazını qılandan sonra yenidən yatmaq istədim. Adət üzrə Əli ağa sübh namazından sonra uşaqları yatmağa qoymurdu, deyirdi ki, namazdan sonra oturub səhər yeməyini yeyin, söhbət edin, uşaqlara baş çəkin. Mənsə inadkarlıq edirdim: "Yox, mən yatıram. Axı təmas xəttində nə etmək olar, hara getmək olar?!" Ora həqiqətən də ən pis müdafiə mövqelərindən biri idi və səngərdən bayırda rahat gəzmək olmurdu.

¹ Mühəribədən sonra onu gördüm. Ticarət şöbəsində işləyirdi. Təəssüf ki, adı yadımda deyil.

O gün qərara gəldim ki, mövqeyi tərk etməzdən öncə Dimdiyə də baş çəkim. Dimdik başqa bir diviziyanın nəzarətində olsa da, amma Şələmçədə məşhur idi və mən oranı görmək istəyirdim. Həbib Rəhimi və Əlirza Sarxani ilə birgə yola düşdük. Ən şiddətli döyüş və atışma yeri də ora idi. Həmin mövqe bir dimdik kimi iraqqların mövqeyinə batmışdı. Ora çatanda nə üçün elə məşhur olduğunu anladım.

Düzənlik yeri partlayışların çoxluğundan qara torpağa çevrilmişdi, yanmış dağılmış silah-sursatla və tanklarla dolu idi. Yerə səpələnmiş silahlara da dəfələrlə qəlpə dəymişdi. Parça-parça olmuş cəsədlər də görürdük. Ətrafa İraq pullarının səpələndiyindən bəlli idi ki, orada iraqqların cəsədləri də var. Sanki dəhşətli bir zəlzələ hər şeyi alt-üst etmişdi; parça-parça olmuş bədənlər, sınımış, güllə və qəlpə dəymiş silahlar, mərmilər, boş patronlar... Həm uşaqların oranı qəhrəmancasına saxladıqlarına görə sevinir, həm də gördüklərimizə görə narahat olurduq. Öz-özümə fikirləşirdim ki, əgər bir gün Şələmçə danışa bilsə, uşaqların igidliyindən və məzlum şəhadətindən nələr söyləyər...

Günortaya yaxın qayıtdıq. Uşaqlar deyirdilər ki, günortadan sonra təchizat maşını gələcək. Mən də onunla qayıtmaq qərarına gəlmişdim. Nahar yeməyimizi təzə yemişdik. Əli Paşayı dedi: "Ağa seyid, sən ki bu gün qayıdırsan, gəl lütf elə, birlikdə bir tualet düzəldək". İşə başladıq. Zarafata dedim: "Əli ağa, siz məni burada yaralamayınca geri qayıtmağa qoymayacaqsınız".

O da təbəssümlə dedi: "Baba, axı sənə daha haran yaralanacaq?!" Başdan-ayağa yaralı olduğuma işarə vururdu. Gedib beş-altı kisə gətirdi və dedi: "Sən bunları doldurunca mən Əlirzagilin yanındaki kisələri də gətirim". Bir rəbitəçi də yanımda idi. Bir bel götürüb işə başladıq. Tualet düzəltmək üçün əvvəlcə çala qazmalı idik. Orada dəmir parçaları da vardı və tualetə oxşar bir şey düzəldə bilərdik. Başımız işə qarışmışdı, üçyoldan keçmək istəyəndə iraqqların Əlini gördüklərini hiss etmədik. Elə bir kisəni götürən kimi 60 mm kalibrli iki mina atıldı. Biri rəbitəçinin yanına, biri də düz mənim arxama düşdü və iki qəlpəsi mənə qismət oldu. Biri qoluma batdı, biri də qulağımın arxasına. Xoşbəxtlikdən, rəbitəçi də şəhid olmadı. Başım qanayırdı. Hələ qolumun yarasını görməmişdim. O tərəfdən Əli ağa özünü çatdırıb başıma gələnə gördü.

- Hə, seyid, təkcə qulağımın arxası salamat qalmışdı, o da yaralandı.
- Bəli... Artıq yaralandım, indi qayıtmağa qoyursunuz?!

Uşaqlar yaramın dərin olmadığını görüb zarafat edirdilər. Məni tibb işçilərinin yanına aparıb yaramı bağlamağa başladılar. Köynəyimi çıxarıb qolumu sarıdılar. Başımı da elə bağladılar ki, sanki əmmamə qoymuşdum. Tibb işçisi dedi: "Qalx, gedək arxaya". Bir gecə də qalmaq istəyirdim, amma axşamüstü başımın qanaxması çoxaldı. Qolumda elə də problem yox idi, tərpətməsəydim, ağrıtmırdı, amma qəlpə batıb qalmışdı və heç vaxt da çıxarmadılar. Başımın ağrısı isə get-gedə güclənir, qanaxması çoxalırdı. Uşaqların məni geri aparmalarına razılıq verdim.

İkinci mövqedə tibb məntəqəsinə çatdıq. Ondan da geriye qayıtmaq istəmirdim. Fikrim imtahan vərəqlərində və uşaqların məktublarında qalmışdı. Onları gətirəcəyimə söz vermişdim. Düşünürdüm ki, qanaxma dayananda qayıdaram. Hətta uşaqlarla sağollaşmamışdım da. Amma tibb məntəqəsində dedilər ki, elə indicə geri getməlisən. Beləliklə, o qədər macəradan sonra sözümə əməl edə bilmədim və 1987-ci ilin 10 iyununda təcili yardım maşınında bölgəni tərk etməyə məcbur oldum.

Əhvazda bir xəstəxanada yatdım. Kərbəla-4 əməliyyatında da oraya getmişdim. Məni yenə əməliyyat otağına aparıb qulağımın arxasından qəlpəni çıxardılar və yaranı tıkdilər. Qolumdakı qəlpəyə isə əl vurmadılar. Oranı yalnız tikib bağladılar. Barmaqlarımın Kərbəla-4 əməliyyatında aldığı dərin yara hələ tam sağalmamışdı və əlimin hərəkəti təbii deyildi. Bununla yanaşı, bir-iki gündən sonra məni Tehrana göndərdilər. Hava limanının yaralıları köçürmə məntəqəsində gözləyəndən sonra təyyarə ilə Təbrizə qayıtdım.

Həmişə olduğu kimi yenə də Təbrizdə xəstəxanada yatmağa razı olmadım. Bir qədər başgicəllənməm və zəifliyim vardı, amma xəstəxanadan bezmişdim, evdəkilər də nə etməli olduqlarını öyrənmişdilər. Başımın sarığını örtmək üçün bir papaq qoyub evə yollandım. Günorta evə çatdım. Salamlaşıb hal-əhval tutandan sonra yoldaşım şübhələnib soruşdu: "Nə üçün papağımı çıxarmırsan?!"

– Elə-belə.

Hava o qədər də soyuq deyildi. Xanım çox maraqlanandan sonra dedim ki, yaralanmışam.

– Yaralanmışsan?! Sənin gedib-gəlməyin heç on beş gün çəkmədi ki.

Yazıq təəccüblənmişdi. Haqlı idi, amma müharibədə belə hadisələr olurdu. Həmin gün ev axşama qədər dolub-boşaldı. Qohumlar məni

ziyarətə gəlirdilər. Onların çoxu qabaqkı yaralanmağıma görə gəlir və yenidən yaralandığımı öyrənəndə mimikaları dəyişirdi. Bəzilərinin ürəkləri yuxa idi, gəldiklərinə peşman olurdular. Təxminən hamısı maraqlanırdılar ki, bu bir neçə gündə harada olduğumu və nə baş verdiyini bilsinlər.

Axşam çox darıxdım. Məscidə zəng vurdum ki, uşaqlar gəlib mənə Bəsic mərkəzinə aparsınlar. Dostlar toplaşdı və yenidən yaralı qayıtdığımı gördülər. Təmas xəttinin vəziyyəti haqda soruşdular, birlikdə zarafatlaşdıq. Onlar mənim vəziyyətimə gülürdülər, mən də onlara. Hacı Milanini soruşmaqlarından bildim ki, yaralanmasından xəbərləri yoxdur. Onlara dedim: "Baba can, Hacı Milani ilə Seyid İsmayıl məndən üç gün öncə yaralandılar". Ertəsi gündən uşaqlar onu axtarmağa başladılar və nəhayət, Tehrandə xəstəxanada tapdılar.

Şəhərdə olduğum bir neçə gündə vaxtımızın çoxu məsciddə keçirdi. Yoldaşım ya adətdən, ya da məcburiyyətdən bu vəziyyəti qəbul etmişdi.

O günlərdə Bəsic mərkəzində xəritədə Şələmçənin və İraq tərəfin mövqeyini çəkib bölgədəki əməliyyatları izah edirdim. Oranı görməyən uşaqlar eşitdiklərinə təəccüblənirdilər. Bizdə peyk informasiyaları olmadığına görə bölgənin ümumi vəziyyətini göstərə bilmirdik. Televiziya proqramları da zəif idi, heç vaxt ətraflı bir çəkiliş olmurdu ki, uşaqların işini yaxşıca göstərsin. Xülasə, şəhərdəki uşaqlar cəbhənin vəziyyətindən xəbərdar deyildilər və o söhbətlərdən sonra şəraiti nisbətən başa düşdülər.

Bir neçə gündən sonra Həbib batalyonu da Şələmçə mövqeyindən geri çəkildi. Amma ondan öncə qədim dostlarımızdan ikisinin şəhadəti mənə çox narahət etdi. 17 iyunda Əli Paşayı Şələmçədə dəstəməz alanda qəlpədən şəhadətə qovuşmuşdu. O günlərdə həccə getmək üçün şəhərə qayıtmalı idi. Adları həcc səfərində olan digər uşaqlar qayıtmışdılar, o isə bugün-sabah edirdi. Nəhayət, həmin mövqedə Kəbənin Allahına qovuşdu. Ondən üç gün sonra isə Həbib Rəhimi orada şəhadət səadətinə nail olub qardaşı Məcidin yanına getdi.

Sınıq qəlblə Allahdan istəyirdim ki, əzizlərimin ayrılığına dözmək üçün mənə ümman kimi bir qəlb versin və mənə də dostlarıma qovuşdursun.

On altıncı fəsil

Sınıq-salxaq

Get-gedə bəzi pıçıltılar eşidilirdi ki, Aşura briqadasının missiyası bundan sonra qərb bölgəsində olacaq. 1987-ci ilin avqust ayında İmam Hüseyn (ə) batalyonu da daxil olmaqla, bir neçə batalyon qərb bölgəsinə gedib Sərdəştdə “Nəsr-7” əməliyyatında iştirak etdilər.¹ O günlərdə daim fikirli idi. Şəhidlərin sözləri yadıma düşürdü; döyüşçülər arasında müharibə barədə danışılan sözlər. İndi isə onlar həqiqətə çevrilmişdi. Müharibə uzanırdı və o vaxtdək nə İraq bizə ciddi bir zərbə vura bilməmişdi və nə də biz böyük əməliyyatlarla İraqı əldən sala bilməmişdik. Bununla yanaşı, İraqın itkisi xarici himayədarların və İslam düşmənlərinin vasitəsilə tez bərpa edilirdi. Yeni təyyarələr, yeni silahlar və hətta yeni döyüşçülər.² Halbuki, bizim aramızda döyüşçü azlığı aydın məsələ idi. Biz qərargahın kollektivi arasında bu məsələləri bəyan edirdik ki, itirdiyimiz döyüşçülərin yerini doldurmaq lazımdır. Amma şəhidlərin boş yerləri dolmurdu. Nə döyüşçülərin fiziki varlığı, nə də ki, mübarizə ruhiyyəsi ilə iman və fədakarlıq heç vaxt müharibənin ilk illəri kimi olmadı. Könüllülərin çoxunun yetişdiyi və əbədiyyətə qovuşduğu cəbhə ab-havası, dünya və onun ləzzətləri qarşısında qürbətə çəkilməmişdi. Yalnız cəbhənin mənəvi ləzzətini dadanlar hələ də dostlarının qanlı əhdinə vəfalı idilər. Qərargah qüvvələrinin çoxunun cəbhə təcrübələri və saysız yaraları var idi. Bəziləri elə yaralanmışdılar ki, çox iş görə bilmirdilər. Mənim özüm həqiqətən də cəbhədə bir gecə rahat yata bilmirdim. Bir yandan belim ağrıyırdı, digər yandan da qarnım. O yaralanmalardan sonra, uzun illər idi ki, 70 % əlillik, yaralar və iltihablarımla döyüşməkdən, rəhmət vadisinə göndərilmə vaxtım çatmışdı. Nə ön cəbhəyə getmək, nə də ailə həyatı yaşamağa fiziki gücüm yox idi! Sanki Allah-taala başqa bir şey istəyirdi və mən müharibə qüvvələrinin məzlumluğu və qəribliyinin şahidi idim. Halbuki mən nə şəhərə dözə bilirdim, nə də

¹ “Nəsr-7” əməliyyatı “Ya Fatimətuz-Zəhra! (sə)” parolu ilə, 1987-ci ilin avqust ayının 5-də, Sərdəşt şəhərinin qərbində başladı. O vaxt Ərəfə günü və Qurban bayramına təsadüf edirdi.

² Müharibə boyu İraq əsirləri arasında on beş xarici ölkənin müddətli əsgərləri də görünürdü. Bu onu göstərirdi ki, bütün ölkələr İraqı dəstəkləyir və İran xalqı necə də məzlumdur.

ki, bədənim cəbhədə qalmağa imkan vermirdi. 1982-ci ildə Kürdüstanda olduğum müddətdə 17 yaşım var idi və çəkim 80 kq-dan daha çox idi. Amma beş il sonra çəkim 55 kq olmuşdu. Çox vaxt bədənimdə olan və bitmək bilməyən qəlpələrin iltihablı yaraları məni bezdirirdi. Bütün bunlara çətinliklə də olsa dözürdüm. Amma şəhərdə gördüyüm bəzi şeylərə dözmək, yaralarımın ağrısından daha çətin idi. Zaman keçdikcə şəhərin vəziyyəti cəbhə ilə çox fərqlənirdi. Bəzi döyüşçülər şəhərə gəlib məmurların çoxunun müharibəni düşünmədiyini gördükdə, ümitsiz olub cəbhədən üz çevirirdilər. O günlərdə bəzilərinin utanmazcasına belə dediklərini görürdük: "Gəlin yığışaq, gedin cəbhəyə!"

Bəzi məmur övladlarının hərbi xidmətlərini şəhərin idarələrində, bəzi şəxsiyyətlərin can güdəni olaraq keçirdiklərini görürdük. Baxmayaraq ki, bu macərə yalnız müharibənin son illərinə təsadüf etmirdi və illər keçdikcə bu məsələ daha da genişlənirdi.¹ Bütün bunlar bizim belimizi qırırdı.

1987-ci ilin yay fəslinin axırlarında xəbər yayıldı ki, Həbib batalyonu da Şəhid Qazi bazasına gələcək. O günlərdə Dezfulda idim. Əşyaları iki traylerin arxasına qoyduq. Sürücülərə əmr verilmişdi ki, Miyana şəhərindən sonra daha dayanmasınlar. Amma döyüşçülər israr edirdilər ki, avtobuslar şəhərlərin içindən keçib getsinlər. Elə olduqda,

¹ Yadımdadır ki, bir dəfə İmam Hüseyn (ə) batalyonunda olduqda məmurlardan bir neçəsi görüşə gəlmişdilər. Duz fabrikində olan "Ya Məhdi (əc)" əməliyyatından bir neçə gün öncə idi. Onların arasında ostan, şəhər və bələdiyyə başçıları da var idi. Onlar bölünüb taqımlara getmişdilər. Bələdiyyə başçılarından iki nəfər də bizim taqıma gəldi. Yemək yedikdən sonra, problemlər barədə söhbət açıldı. Döyüşçülər şəhərin vəziyyətini və məmurları tənqid etdilər. Biri deyirdi: "Siz ki, görürsünüz döyüşçülər burada hansı vəziyyətdə qalırlar və odun içində döyüşürlər. Bunlara baxmayaraq, bu döyüşçülər şəhərə gəldikdə və vəziyyəti gördükdə ümitsiz olurlar! Siz özünüz cəbhəyə döyüşçü göndərməməyinizə baxmayaraq, bizim qüvvələri də ruhdan salırsınız!" Başqa biri davam edirdi: "Necə olur ki, bu döyüşçülər İmamın və komandirlərinin göstərişi ilə müharibəni idarə edirlər, sizsə şəhərdə, müharibədən uzaqda öz şəhərinizi və ofislərinizi kontrol edə bilmirsiniz?" Bu arada mən də zarafata dedim: "Bizim şəhərlərin müharibəsindən başımız çıxır, inşallah bir gün müharibə qurtarıqda bu qumbaraatan və pulemyotlar şəhərə qayıdacaq. Camaat hansı idarədən narazı olsa onu vuracaq!" Onlardan biri mənə bir cavab verdi ki, müharibədən uzun illər sonra görürəm ki, həqiqəti deyib. O, dedi: "Siz müharibədən sonra şəhərə qayıtdıqda, məmurlardan bəziləri sizdən bir neçəsini cəngüdən olaraq öz aralarında saxlayacaqlar və öz işlərinə davam edəcəklər. Ona görə də, siz qumbaraatanla da vura bilməyəcəksiniz."

həm lazım olan əşyaları ala və həm də karvandan ayrılıb evlərinə baş çəkə bilərdilər. Avtobusda söhbət bundan gedirdi ki, Şəhid Qazi bazasında namazımızı tam qılmalıyıq, yoxsa qəsr? Hərə bir şey deyirdi və mövzu olduqca qızıışmışdı.

Şəhid Qazi bazası hələ tam tikilməmişdi və binalarının bəzisi hələ yarımçıq idi. Bəzisində su yox idi, bəzisində işıq. Məcbur olub gecələr lampa yandırırıdık. Bazada yerləşdikdən sonra, dərhal ətrafda gəzindik. Bazanın ətrafına tikanlı məfillərlə hasar çəkilmişdi. Amma bazanın arxasındakı təpənin yanında, ətrafına hasar çəkilmiş bir bağ var idi. Dar ayaqda qaçmaq üçün, yaxşı bir keçid idi!

Keşikçinin qaldığı yerə kimi yüz metrlik məsafədən qüvvələrin giriş-çığışı qadağan idi və demişdilər ki, heç kim yaxınlaşmasın. Şəhid Qazi bazasının Təbrizlə fasiləsi yarım saatlıq yol idi. Hamı Təbrizə getməyi çox istəyirdi. Amma üç-dörd gün sonra, qərb bölgəsinə gedəcəkdik deyə, heç kimə bazadan çıxmağa icazə vermirdilər. Briqadanın Qazi bazasına gəldiyini bilən bəzi ailələr uşaqlarını görməyə gəlmişdilər. Keşikçi isə yaxınlaşmağa icazə vermirdi. Onlar uzaqdan dayanıb qüvvələrə əl edirdilər. O gecə dedilər ki, mənim ailəm də bazanın önünə gəlib. Özümü keşikçinin yanına çatdırdım. Onlar mane olub dedilər ki, irəli getmək qadağandır! Səhər tapdığım həmin gizli yola getdim. Bazanı bağ tərəfdən fırlanıb postun çöl hissəsinə çatmağım yarım saat çəkdi. O anda keşikçi məni görmüşdü və onun üçün maraqlı olduğundan soruşdu: "Sən bayıra necə çıxdın?"

–Bu daha sənə aid deyil!

O, mənə göz qoyurdu ki, görəsən haradan qayıdacağam. Ailəmin yanında bir qədər qaldıqdan sonra sağollaşib getmək istədikdə bəxtimdən Seyid Fatimi gəlib çatdı. Ona dedim ki, keşikçi içəri girməyimə icazə vermir. Seyid keşikçiyə tapşırırdı ki, mənimlə işi olmasın və rahat qayıtdım.

Orada hər bir batalyona bir zal vermişdilər. Sonralar o zalları da bir neçə otaq şəklinə saldılar. Zallarda su və işıq olmamasına baxmayaraq, necə olsa da çadırlardan yaxşı idi. Xüsusilə də havalar soyumaq üzrə idi.

Beş-altı gündən sonra Urmiya gölünün yaxınlığında olan Rəhmanlıya doğru yola düşdük. Çadır qurmağa məcbur idik. Çünki qışı orada keçirəcəkdik. Əvvəllər Rəhmanlının yaxşı maşın yolu yox idi. Ətrafını dağlar və iri daşlar əhatə etmişdi və döyüşçülər bəzən

ətrafdakı dağlara gedirdilər. Sonralar buldozerlərin köməyi ilə bölgədə maşın yolu düzəldi.

Hava soyumuşdu və Təbrizin ətrafında qar da yağmışdı. Bir gün axşamçağı komandanlıq çadırında Cəlal Zahidi, Həsən Hüseynzadə, Fərəc Quluzadə və başqa bir neçə nəfərlə oturub söhbət edirdik. Çadırın ortasında yemək bişirilən ocağın başında çay süfrəmiz hazır idi. Çadırın ətrafına ədyl atmışdıq ki, soyuq külək içəri daxil olmasın. Çadırın hər iki tərəfində, iki boş silah-sursat qutusu var idi və əşyalarımızı onun içinə qoymuşduq. Həmişə ayaqqabılarımızı qutuların qarşı tərəfində çıxarırdıq.

Bir anda qəribə bir səs gəldi. Dağın başından fırlanıb düşən böyük bir daşın səsi. Heç kim qarşısını ala bilmirdi, yalnız qışqırırdılar: "Kənara çəkilin!" Xoşbəxtlikdən hamımız kənarda oturmuşduq və orta hissə boş idi. Qəfildən bu iri daş çadırı yırtıb keçdi. Sanki onu qayçı ilə iki hissəyə bölmüşdülər. Çadır pis günə qaldı və hamımız iztirab içində bayıra qaçdıq. Bu daş haradan gəlmişdi, bizə dəysəydi nə olacaqdı, Allah bilir. Aydın oldu ki, qüvvələrdən iki nəfər zarafatla daşı aşağı itələyiblər. Allahın lüftü ilə bu hadisə də yaxşı qurtardı.

Rəhmanlıda yerləşmək döyüşçülər üçün həm yaxşı idi, həm də pis. Yaxşılığı bu idi ki, Təbrizə kimi məsafəsi qısa idi. Təbrizlə arası bir və ya bir saat yarımlyq yol idi. Döyüşçülər istədikləri vaxt, rahat şəkildə ailələri ilə əlaqədə ola bilirdilər. Pisliyi də bu idi ki, nə hadisə baş verirdisə, ailələr dərhal ondan xəbərdar olurdular. Məsələn, bir plandan söhbət olurdusa, ailələrin də ondan xəbərləri var idi. Əslində, oradakı şəraitin özünəməxsus çətinliyi də var idi. Cənub bölgələrinə öyrəşən qüvvələr indi qərbdə müxtəlif problemlərlə üzləşirdilər və hamısından önəmlisi bu bölgənin soyuqluğu idi. Görünür, qərb bölgəsində işləyə bilən ən yaxşı qüvvələr elə Aşura briqadasının qüvvələri idi. Onlar da Təbrizdən, Urmiyadan və Azərbaycanın digər şəhərlərindən idilər. Briqadanın qədim qüvvələri illərlə cənubda olduqları üçün, bölgənin soyuqluğunun onlar üçün də yeniliyi var idi.

Rəhmanlıda hər gün səhər proqramı icra edilirdi. Səhər proqramlarının müharibənin əvvəlindən axırına kimi icra olunan ən yaxşı hissələrindən biri Quranın bir neçə ayəsini oxuyub tərcümə etmək, eləcə də bir, ya iki şəhidin vəsiyyətnaməsini oxumaq idi. Onlar da adətən Aşura briqadasının şəhidlərindən olurdular. Bu qısa proqram qüvvələrə yüksək ruhiyyə bəxş edirdi. Çünki qüvvələrin çoxu bu şəhidləri tanıyırdılar və onların vəsiyyətləri daha təsirli olurdu. Bu

vəsiyyətnamədə müştərək olan məsələlər çox idi: "Cəbhəni boş qoymayın, İmamı tək qoymayın, ibadətə, gecə namazına, cihada dəvət və s." Bu arada bəzi taqımların vəziyyəti maraqlı idi. Bəziləri intizamlı idilər, bəziləri də, onlara qurban olum, köynəyin bir hissəsi şalvarın altında, bir hissəsi də şalvarın üstündə idi. Kitelini də çiyinlərinə atmışdılar...

Səhər proqramından sonra alpinistlik təlimimiz var idi. Ora qaçmaq üçün münasib yer deyildi, əvəzində hər gün səhər dağa çıxırdıq. Əslində, bəziləri bu proqramdan istifadə edərək yoxa çıxırdılar. O bölgədən qaçmaq deyərkən, yəni, şəhərə gedib yemək yeyirsən, ya da meyvə alırsan, bəzən bərbərə, ya hamama gedirsən və s. Mən də bu qaçqınlardan biri idim və çox vaxt bu işləri görmək üçün bir günlüyə, ya da bir neçə saatlığa yoxa çıxırdım. Döyüşçülər birinci manqa ilə dağdan yuxarı çıxdıqda, geri qalsaydım və ...

O günlərdə Əli Paşayı və Həbib Rəhiminin şəhadətindən sonra, Cəlal Zahidi bölük komandiri Fərəc Quluzadə isə onun müavini olmuşdu. İkinci müavin də Həsən Hüseynzadə idi. Kərbəla-5 əməliyyatından sonra Seyid Fatimi briqada komandiri təyin edilmişdi. Məhəmməd Sövdagər də Həbib batalyonunun komandiri və Mütləq də onun müavini olmuşdu. Bölükdə mən onlarla yola gəldim, onlar da mənə yola verirdilər. Bəzən bölüyün qüvvələri bir araya yığışırdılar və mən də onlara söhbət edirdim. Həmişəki kimi mən danışdıqda dostlar ya sir-sifətimə gülürdülər, ya da ki, sözlərimə!

Bəzən yürüşü və dağa çıxmağı gecələr edirdik. Təbriz-Əcəbşir dəmir yolu Rəhmanlının yaxınlığından keçirdi. Qüvvələri o dəmir yolundan bir az uzağa aparırdılar ki, döyüşçülərin görünmə ehtimalı azalsın. Bəzən batalyon günorta yola düşürdü və axşama yaxın döyüşçüləri taqım-taqım buraxırdılar ki, yollarını tapıb çadırlarına qayıtsınlar. Döyüşçülər də bölgəni tanıyırdılar və adətən asanlıqla geri qayıdırdılar. Bu tədbirlər hərəkətin zəif yönələrini tapmaq üçün atılan bəzi addımlar idi ki, səmərəli nəticələri olurdu.¹

¹ Bir dəfə bölüklərdən biri yolu itirmişdi. Həmin gecə də təsadüfən şiddətli yağış yağdı. Səhər vaxtı döyüşçülər bir kəndə çatmışdılar. Kənd əhalisi səhərə yaxın görürlər ki, ətraflarını hərbi qüvvələr əhatə edib. Onlar da qorxurlar. Öncə heç kim bayıra çıxmır, amma sonra bir neçə nəfər gedib macərəni danışır və nəhayət, camaatın köməyi ilə od qalayıb paltarlarını qurudur, əhalidən yemək-icmək alır və onlardan yolu soruşub geri qayıdırlar.

Bölgədə Urmiya gölünün yaxınlığında hündür bir dağ var idi ki, onun başından bir yandan Təbriz və Azərşəhr və digər yandan Bonab, Əcəbşir və Marağa görünürdü. Urmiya gölü də o yuxarıdan gözəl görünürdü. Baxanın gözləri mənimki kimi sağ olsaydı, o mənzərələri gördükdə, olduqca çox ləzzət alacaqdı! O hündür dağ çadırlardan dörd saatlıq məsafədə aralı idi. Deyirdilər ki, növbəti əməliyyat bölgəsi bu dağa bənzəyir, amma daşları daha çoxdur. Buna görə də alpinist təlimləri bu dağın üzərində aparılırdı. Bəzən manevrlər də olurdu. Bir neçə döyüşçü yuxarı çıxıb mövqe tutur, oradan döyüşçülərə güllə atırdı. Hazırlıq üçün bu proqramlar çox yaxşı idi. Bəzi döyüşçülər dağa çıxdıqda təngnəfəs olub geri qalır, öz zifliklərini başa düşürdülər. Dağ döyüşləri üçün bu təlimlər vacib idi. O bölgədə ondan çox manevr həyata keçirilirdi. Halbuki, düzənlikdə yalnız bir-iki dəfə manevr olurdu.

Rəhmanlıda qaldığımız son günlərdə yavaş-yavaş əşyalarımızı yığıb əməliyyat bölgəsinə getməyə hazırlaşırıdık. Təbrizin məşhur kababçılarından biri hər gün bir batalyona ehsan verirdi. Özü də çox ləzzətli ət kababı. Növbə bizim batalyona çatdıqda, taqımımızın yeməyini mən aldım. Kababı döyüşçülərin sayından bir az çox götürdüm. Ağa Cəlal gördü və məni danladı ki, niyə belə edirsən... Mən isə dedim: "Ay bala! Sənin nə işin var axı! Sənin üçün almamışam ki, özüm üçün almışam!" O şəraitdə artıq kabab yeməyin də özünəməxsus səfası var idi. Axşam yeməyinə və ertəsi günün səhər yeməyinə də onlardan yeyib bayram etdik.

Həmin günlərdə kollektivimizə kəşfiyyat qüvvələrindən də bir neçə nəfəri vermişdilər ki, onların da varlığının özünəməxsus gözəlliyi var idi. Məsəl üçün birindən soruşurdum: "Ağa siz harada işləyirsiniz?" Cavabında eşidirdim: "Mən bələdiyyə xidmətçisiyəm. Bazarın əvvəlindən o su gələn yerə kimi... Oraları süpürürəm!"

–Qardaş! Siz harada işləyirsiniz?

–Mən də kənd təsərrüfatı şöbəsindeyəm. Kənddən gəlib bizdən dərman alırlar.

Maraqlısı bu idi ki, onlardan bəzilərini tanıyırdıq və zarafata deyirdik: "Çox yaxşı oldu! Hər yerdə tanışımız var və müharibədən sonra işimiz yerdə qalmayacaq!"¹

¹ Əslində, bu şəxslər kəşfiyyat-əməliyyat qüvvələri olduqları üçün öz həqiqi kimliklərini gizli saxlayırdılar.

Onların hamısı zənnimcə Əlirza Sərxaninin taqımında cəmləşmişdilər. Olduqca səliqəli insanlar idilər.

Hər şey əməliyyatın yaxınlaşdığını göstərirdi. Adətən, qidalanma fərqindən və gecə manevrlərindən əməliyyatın yaxınlaşdığı hiss olunurdu. Öncədən də bir neçə manevr həyata keçirilmiş, başqa birinin planı da hazırlanmışdı. Urmiya gölünün yanından keçən yan yollardan birində hündür dağlar var idi. Manevrin yeri ora idi.

O gün, günorta yeməyindən sonra, ağa Cəlal Zahidi ilə birgə bölük komandanlığına getdik. Ağa Məhəmməd Sövdagər gəlmişdi və gecə manevri barəsində izahat verirdi. Bölüklərin yeri, gedişin necəliyi və s. Bölüyün komandir heyəti də öz qüvvələrinə lazımı məlumatları verməli idilər. Hava qaraldıqdan sonra yola düşməli idik. Hava soyuq idi. Qar yağmırdı, amma güclü şaxta var idi. Bir təpədən yuxarı çıxmağa başladığıda, külək elə sürətlə əsirdi ki, az qalırdı bizi aşağı itələsin. Bizim batalyonumuz suyun yanından bir cərgə ilə getmişdi; hər bölük öz yolunu getməli idi. Düşmənin qülləsində yerləşdiyi dağdan yuxarı qalxmaq üçün cığırlarla getməli idik. Düşmən də bekar oturmurdu və bu cığırlara ya mina yerləşdirir, ya da ki, pusquda dayanırdı. Bizim mehvərimiz başqa iki bölüyün arasında idi. Cığırlardan yuxarı çıxarkən, partlayışlar başladı. DŞK silahları ilə atəş açırdılar. Qardaşlar səhv salmışdılar və partlayışlar döyüşçülər oradan keçərkən başlamışdı. Bilmirəm zamanını səhv nizamlamışdılar, yoxsa başqa bir problem var idi ki, dostlardan bir-iki nəfərin paltarı da yandı. Sonra tez söndürdülər. Hər nə idisə o manevr də baş tutdu və dağlıq bölgədə nələrlə olacağını gördük.

Qayıtdıqda qüvvələr, manqa-manqa öz çadırlarına qayıtmalı idilər. Qayıtmaq dedikdə, o qədər də asan deyildi. Bölgənin mövqeyi elə idi ki, sanki iri daşlar qumların üstündə idi. Orada adi yol yerimək də çətin idi. Bir addım yuxarı atdıqda iki addım sürüşürdün. Səs-küyü ilə yanaşı, hərəkət də çətin idi. Yol gedərkən manqadan ayrıldım. Gözümün görmə qabiliyyətində olan probleminə və ayağıma görə dostlarla yanaşı gedə bilmirdim. Ağa Cəlal Zahidi yanımda idi və birgə gedirdik. Soyuq külək vəziyyətimi daha da pisləşdirirdi. Üzüm və görməyən gözüm mənə əziyyət verirdi. Ayağımı hara qoyduğumu anlamırdım. Sanki gözüm kor olurdu. Bir yandan da çənəmin və dişlərimin qıfıllanmağını təcrübə etmişdim deyə, yenə o vəziyyətə düşər olacağımdan qorxurdum. Cəlal vəziyyətimi gördükdə cəmərdliklə əlimdən tutub dedi: "Ağa Seyid! Gəl birgə gedək." Yox

demədən əlimi onun əlinə tapşırıdım və ağırlığımdan bir qədərini onun çiyinə saldım. Vəziyyətim bir az yaxşılaşdı. Ağa Cəlal mənim yavaş getməyimə görə gecikmişdi. Döyüşçülər çadırlara çatırdılar və ağa Cəlal onlardan qabaq çatıb söhbət etməli idi. O dedi: "Mən gedirəm, sən də yavaş-yavaş aşağı gəl." Yenidən tək qaldım. Həmin yolu gündüz və adi şəraitdə beş dəqiqəyə aşağı enirdim. Amma bu dəfə özümü dostlara çatdırmağım yarım saat çəkdi. O yarım saatda da, üç-dörd dəfə yerə yığıldım. Küləyin kəskinliyi vəziyyətimi pisləşdirmişdi. Gözlərimdən dayanmadan su axırdı və Allaha təvəkkül edərək ayağımın altını görmədən aşağı endim. Elə yıxılmışdım ki, dizlərim qanamışdı. Sınıq-salxaq bir əsgər kimi olmuşdum! Dostların yanına çatan kimi, ağa Cəlal mənə tərəf gəldi və əllərimlə dizlərimin qanadığını görüb narahat halda dedi: "Kaş səni tək qoymayaydım, bilmirdim vəziyyətin bu qədər ağırdır!" Ona dedim ki, soyuq havaya dözüümüm yoxdur.

O günün sabahı üzüm iltihab etdi, yeni ağrılar başladı və çənəm yenidən qıfıllandı. Gözlərimin yanından hər gün 40-60 damcı çirk tökülürdü. Bilmirəm bunlar niyə gecələr axmı, təkcə gündüzlər incidirdi. Bəlkə də gecənin soyuq və kəskinliyinin təsiri idi ki, gündüzlər özünü göstərirdi.¹

Manevrdən iki-üç gün sonra əməliyyat bölgəsinə yola düşməli olduq. Yenidən batalyonun fəzası dəyişildi. Biri silahına qulluq edir, digəri məktub, başqa biri də vəsiyyətnamə yazırdı. Artıq Rəhmanlı döyüş səhnəsinə getmək üçün, göndəriş yeri olmuşdu. Gediş zamanı hava pisləşdi. Döyüşçülər əzadarlıq dəstəsi təşkil etmək istədilər və Təbrizlə fasiləmiz az olduğu üçün, nə istəyirdilərsə, Təbrizdən tapmaq olurdu. Həmin gün də dəstə üçün təbil gətirmişdilər. Əməliyyatdan öncəki şaxsey dəstələrinin həmişə fərqli ləzzəti var idi.

Səhər tezdən taqım yola düşmüşdü, çünki on birə kimi hər şey yığılmalı idi və biz yola çıxmalı idik. Çəkiliş qrupu ciddi şəkildə məşğul idilər. Təbrizin ruhani və məmurlarından təxminən iyirmi nəfər bizi yola salmağa gəlmişdi. Amma kaş gəlməyəydilər və özləri döyüşçülərlə əməliyyata yola düşəydilər! Yadımdadır ki, həmin gün Təbrizin imam cüməsi, vilayət başçısı, prokurorluq və başqa yerlərdən bir dəstə gəlmişdi. Deyəsən ağa Mələkutin (Təbrizin o vaxtki imam-

¹ Gözümdən gələn çirkələr müharibənin yadigarıdır ki, heç vaxt sağalmadı və hələ də davam edir. Bu problem soyuq havalarda bir neçə qat artır.

cüməsi) orada çəkmələri dəyişik geyilmişdi. Çünki hamı çəkmə geyirdi və bölgə palçıqlı idi. Məmurlardan biri qəsdən, ya da bilmədən bir söz dedi ki, hamımız narahət olduq! Ora kimi məmurlardan çox da razı deyildik. Əvəzində, iki şəhid atası olan Rizayi adlı ruhani əlində Quran tutub döyüşçüləri onun altından keçirirdi. Operatorlar məşğul idilər və onlardan biri məndən müsahibə almaq istəyirdi. Sifətimin vəziyyəti və ağzımın qıfıllanmağı müxbirləri vəsvəsəyə salırdı! Halbuki heç kim o zamankı giriftarlığımı anlaya bilməzdi. O günlərdə Təbrizə gedən döyüşçülər şəhərdən mənə süd alırdılar ki, onunla qidalanım.

Saat 11-i keçmişdi və biz hələ də yerbəyer olmamışdıq. Qırx nəfərin bel çantası və silahla avtobusa minib yerləşməsi vaxt aparırdı. Güclü yağış yağırdı. Məmurlar öz maşınlarında döyüşçülərin yanında oturmuşdular. Onlar bizi yola salmaq istəyirdilər; bu işi görüb geri qayıtdılar. Biz də Rəhmanlı ilə vidalaşıb Bukana doğru yola düşdük.

Bukandan keçib o yaxınlıqda olan bir kəndə getdik. Korpusun həmin kənddə bir qərargahı var idi ki, traylerlər və yük maşınları öncədən ora gəlib bizi gözləyirdilər. Orada yük maşınlarına minib yolun qalan hissəsini onlarla getməli idik. Bukandan sonra havanın soyuqluğu bir neçə qat artmışdı. Avtobuslardan aşağı endikdə hava o qədər soyuq idi ki, dağlıq və soyuq bir bölgəyə daxil olduğumuz aydın hiss olunurdu. Günortadan sonra saat üç idi. Döyüşçülərə günorta yeməyini yeyib namazlarını qılmaları üçün bir saat vaxt verilmişdi. Münasib bir yer də deyildi; bir batalyona bir otaq. Döyüşçülərin çoxu namazlarını bayırda qılırdılar. O qərargah kəndin ortasında idi və orda olduğumuz müddətdə əhalinin oraya yaxınlaşmasına icazə vermirdilər. Deyəsən, iki gün öncə bölgədə döyüş olmuşdu. Kürdüstan döyüşləri hələ qurtarmamışdı. Əslində, camaatın bizimlə davranışları pis deyildi. Bizə xoş üz göstəriridilər və haradan gəldiyimizi və hara getdiyimizi soruşmaq istəyirdilər.

Nəhayət, bizim bölüyə bir trayler verdilər və döyüşçülər yola düşməyə hazırlaşdılar. Bu traylerin arxasını bir metr hündürlükdə çadırla örtmüşdülər. Bu şəraitdə yol getmək çox çətin idi. Əvvəllər də bu problemi yaşamışdıq, amma çarə yox idi. Mən də o traylərə minən qüvvələrin məsulu olaraq sürücünün yanında, qabaqda oturdum. Sürücü azəri idi. Məndən soruşdu:

–Hara gedirik?

–Məgər sənə hara getdiyimizi deməyiblər?

–Niyə, deyiblər... Ora yaxşı yerdi?

–Bəli! Çox yaxşı!

–Oranın İraqla arası nə qədərdir?

–Çoxdur! Qorxma!

Bizə tapşırıq vermişdilər ki, sürücülərə hara və nə üçün getdiyimizi deməyə¹. Saat təxminən dörd idi ki, maşın yola düşdü və məğrib azanında Banəyə çatdıq. Vəziyyət elə idi ki, əhali trayleri gördükdə bu maşında olan yükün bir bölük bəsicisi olduğunu anlaya bilmirdilər. Döyüşçülər həqiqətən də cəmərdliklə o şəraitə dözürdülər. Qar hər yeri örtmüşdü və şaxtalı hava traylerin oturduğumuz döşəməsinə və kuzovuna vururdu. Hətta döyüşçülərin o arxada nə çəkdiyini düşündükdə, soyuqdan titrəyirdim! Mən irəlidə oturmuşdum, soba yanmasına baxmayaraq, yenə də üşüyürdüm.

Polislərin qoruduğu Seyyidüş-şühəda yoluna çatdıq. Yol sərt enişli idi. Zənnimcə maşın təxminən bir saat üzü aşağı getdi, bölgənin səmasında İraqın atdığı fişənglər görünürdü. Sürücü məndən soruşdu: "Onlar nədir?"

–Fişəng!

–Onları iraclılar atır, yoxsa iranlılar?

–Bizimkilər. Manevr gedir.

–Bəs, niyə axşam manevr edirlər?

–Axı, manevrü gündüz etmək olmaz! Gecə olmalıdır...

Qorxmasın deyə, dedim ki, ön cəbhə ilə aramız çoxdur. Xoşbəxtlikdən onun da bölgə barəsində məlumatı yox idi və sözlərimi rahat qəbul edirdi. Tərslikdən həmin gün vəziyyət pis idi. Yolda gördüm ki, bir trayler çevrilib. Bir yük maşını və bir buldozer də aşib qalmışdı. O toz-torpaqlı yol qələbəlik və maşınların keçib getdiyi yeganə yol idi. Bizdən öncə bölgəyə bir neçə batalyon göndərilmişdi və bizdən sonra da, yenə başqa döyüşçülər gəlməli idilər. Seyyidüş-şühəda körpüsünə çatdıqda, irəlidə olan maşınlarla fasiləmiz az idi. Yolda bəzi postlar da var idi ki, öncədən bizi yönəltmələri barədə onlarla danışılmışdı. İrəlidə başqa bir körpüyə çatdıq. Altına beton boru qoyulmuş kiçik bir körpü idi. Aşağısından bir çay axıb gedirdi. O körpünün ətrafı meşə idi. Körpünün Seyyidüş-şühəda körpüsü ilə altı-

¹ Sürücülərin çoxu əməliyyat bölgəsinə getdiyimizi anladığıda imtina edirdilər. Bir neçə dəfə sürücü maşını buraxıb demişdi ki, mən getmirəm, özünüz minib gedin. O anda kim trayler sürə bilərdi. Ona görə də təsəlli verib deyirdim ki, getdiyimiz yerin İraqla məsafəsi çoxdur.

yeddi km fasiləsi var idi və ondan keçdikdə Aşura briqadasının bölgəsinə çatırdıq. Oradan keçdik və bizim mövqeyimiz olan dərənin aşağı hissəsində dayandıq. Sürücü dedi ki, bu gecə sizinlə qalib səhər qayıdacağam. Gəndəriş imzaladımaq kağızını istəyirdi. Bunun üçün də səhər nəqliyyat rəisini axtarmalı idi.

Ona dedim ki, burada qalma. Soruşdu: "Niyə qalmayım!"

-Burada qalsan səhərə kimi maşınının başına bir bəla gələ bilər. İraqlılarla fasiləmiz bir-iki km dən çox deyil.

Bunu eşidən kimi maşını döndərdi və sürətlə oradan uzaqlaşdı. Mənim üçün maraqlı idi. Yol boyu o sürücü ilə danışmışdım. Ona demişdim: "Axı siz niyə bu qədər qorxursunuz! Özünüz də bilərsiniz ki, biz İraqdan daha güclüyük. Biz bu qədər hücum edirik, onlar isə hücum edə bilmirlər. Özünüzü bu döyüşçülərin yerinə qoyun. Bunlar bu qarın-boranın içində vuruşurlar..." O da çəkinmədən deyirdi: "Xeyr ağa! Biz özümüzü sizin yerinizə qoya bilmərik. Bizim özümüzdə məxsus həyatımız var, ailəmiz var!" Sanki bizim həyatımız və ailəmiz yox idi.

Ora şəhid Davudabadının düşərgəsi idi. Bu düşərgə bir yandan Sərgelu yüksəkliklərinə, digər yandan Qulan yüksəkliklərinə baxırdı. Əvvəlcədən hər taqımdan iki-üç nəfər gəlmişdi ki, o bölgədə öz taqımlarına çadır qursunlar, amma qura bilməmişdilər. Çünki yerdə təxminən yarım metr və bəzi yerlərdə bir metr hündürlüyündə qar var idi. Hava soyuq idi. Yalnız böyük üçün çadır qurmuşdular, özü də necə bir çadır. Çadırın altından su keçirdi. Döyüşçülər didərgin düşmüşdülər. Körpünün yaxınlığında başqa bir briqadanın qüvvələri yerləşmişdi. Üstü bağlı iki-üç yer də var idi ki, sonralar həmin briqadanın kəşfiyyat qüvvələrinin orada yerləşdiyi məlum oldu. Bizə də dedilər ki, səhərədək o üstü bağlı yerlərdən birində qalaq, sonra bir çarə qılarıq. Bizim döyüşçülərin arasında Səməd Qasimpur və Kərim Məhəmmədi adlı iki dost var idi. Kərimlə dostu bir-birinə çox bənzəyirdilər. İlk əvvəl onları səhv salırdım, qardaş olduqlarını sanırdım. Bəzən zarafata qardaş olduqlarını deyib döyüşçüləri ələ salırdılar. Mən onları ancaq "qardaş" deyə çağırırdım. Həmid Qəmsüvar da onlarla idi.

Birlikdə üstübağlı yerə tərəf getdik. Çatdıqda gördük ki, ora da su ilə doludur. Üstü bağlı yerin tavanından su damırdı, dayanmadan su axırdı. Başqa çarə yox idi. Müsibətlə bir lampa yandırdıq ki, bəlkə orada birtəhər keçinə bilər. Amma olmadı. Su bir yandan, soyuq da bir

yandan bizi oradan qaçırdı. Bayıra çıxdıq. Soyuq elə idi ki, bir müddət hərəkətsiz qalsaydın donardın. Deyirdilər ki, irəlidə də vəziyyət belədir. Elə bu şəraitdə cip maşınları səs-küylə təpələrdən üzü yuxarı gedirdilər. Oradan yuxarı bu cip və toyotalardan başqa heç bir maşın çıxma bilməzdi. Ağlımıza gəldi ki, irəliyə gedək, amma faydasız idi. Hər yer eyni idi. Qar, şaxta, su və soyuq!

Orada iki çadır var idi. Biri batalyonun təminatının, o biri də bölüyün idi. Bölüyün çadırından istifadə olunmurdu. Qüvvələrdən bir hissəsini maşınla irəli göndərdik. Maşın iki-üç dəfə gedib-gəldikdən sonra əmr gəldi ki, daha maşınlar hərəkət etməsinlər. Çünki iraqılılar eşidirlər. Qərara alındı ki, döyüşçülərin qalanı səhər manqa ilə irəli getsinlər. Mən də bu maşınla idim və vəzifəm qüvvələri irəliyə aparmaq idi. Ona görə də orada bölüyün qüvvələri ilə qaldım. Gecə təxminən saat 12 idi. Amma heç kim dincələ bilmirdi. Hara gedirdinsə, şırıldayan su və qar idi. Uzanmaq üçün cəmi bir yer var idi; o da səmanın altında, qarın üstündə! İraqlıların qorxusundan da nə od yardırmaq və nə də ki, yerdə rahat uzanmaq olurdu. Bütün döyüşçülər o gecəni müsibətlə başa vurdular. Əslində, İraqın atəşi səhərə kimi davam edirdi. Top mərmiləri də bizdən arxada yerə düşürdü. Hələ bölgə barədə düz-əməlli bir məlumatımız da yox idi.

Səhər açıldı və gündüzün aydınlığında ətrafımızı görə bildik. Dərə kimi bir yerdə, qarın mühasirəsində idik. Xəbər çatdı ki, maşınlar daha gedə bilmirlər. Çünki benzin qurtarıb. Arxamıza o qədər qar yağmışdı ki, maşın yolu bağlanmışdı. Orada da maşın yolu palçıqlı idi və maşınlar çox vaxt çayın yanına düşürdülər.

Orada maşınının benzini qurtarmış və yolda qalmış Məhəmməd Təcəllayini gördüm. Körpünün üstünə çıxmışdım və çaya baxırdım. Sanki suyun yanından neft, ya da benzin keçirdi! Dostlara dedim: "Bu neft harada suya qarışır?" Onlar da bilmirdilər. Öz-özümə düşündüm ki, yolu davam etsəm, benzinin haradan gəldiyinə çatacağam. Briqadalardan birinin kəşfiyyat qüvvələrinin yanına çatdım. Onlar tam təchizatlı idilər və hər şeyləri var idi. Səhər yeməyinə məni də qonaq etdilər. Bir az sulu yemək yedim və danışdıq. Keçən gecə bizim döyüşçülər onların pendir-çörəklərinə əl gəzdirmişdilər; onlar da bizim döyüşçülərin əlindən əsəbi idilər.

Onlardan ayrıldıqda yerləşdikləri yerin arxasında gəzişdim. Orada on-on beş tonluq tanker var idi. Yaxınlaşdıqda tankerlərin birinin deşildiyini gördüm. Deyəsən top, ya minaatan mərmisinin qəlpəsi onu

deşmişdi. Deşikdən nə isə axırdı, tankerin ətrafını qar bürümüşdü və nə olduğu bilinmirdi. Təxmin etdim ki, benzindir. Oranı təmizlədikdə benzinin axını çoxaldı. Öz döyüşçülərimizin yanına qayıtdım. Bıçaq və çubuq gətirdik. Çubuğu yonub ətrafına ip bağladıq və onu çətinliklə tankerin deşiyinə saldıq ki, axının qarşısını alsın. Sonra gedib bir kanister gətirdim. Ora çatdıqda onların qüvvələrindən biri bayıra çıxdı. Mənə tərəf gəlib dedi: "Nə edirsiniz?"

–Benzin götürmək istəyirəm.

–Olmaz!

–Niyə olmaz?!

–Bu benzin bizimdir!

–Bağışlayın ha, bu benzin axıb gedirdi, biz saxladığımız!

Gəlib baxdılar, tankerdən təxminən üç ton axıb getmişdi və onlar elə bildilər ki, biz götürmüşük. Deyirdilər ki, bir litr belə verməyəcəyik.

Qəzəblənmişdim: “Ay bala! Mən bunun üzərində zəhmət çəkmişəm, çətinliklə bunun deşiyini bağlamışam ki, axıb getməsin.”

–Çox sağ olun, amma bir litr belə verməyəcəyik.

Gedib bir qıfilla zəncir gətirib tankerin kranını bağlayıb getdilər! Biz də uzaqlaşdıq.

–Olsun! Elə bilirsiniz mən sizinlə bacarmaram?!

Gedib bir neçə kanister götürüb tankerin yanına gəldik. Tankerin başına çıxıb kanisterləri yuxarıdan salıb doldurduq və tez geri qayıtdıq. Onlar da öz düşüncələrinə əsasən, tankerin kranına qıfıl vurmuşdular! Benzinləri maşınların bakına tökdük və döyüşçülərin işi düzəldi.

Təxminən saat 11-də bizim üçün səhər yeməyi gətirdilər. Bayırda oturub yeməyimizi yedik. Gün ərzində qətiyyəən çadırın içində qalmaq olmurdu. Xüsusilə də işıq yandırmaq istədikdə, onun hərərəti yuxarı qalxır, çadırın üstündəki qar əriyir və vəziyyət daha da pisləşirdi. Saat 12-də əmr verildi və döyüşçülər cərgə ilə yola düşdülər. Ötən gecə döyüşçülərdən bir hissəsini maşınla aparmışdılar. İndi isə qalanlar bu məsafəni piyada getməli idilər. Yol çox uzun deyildi, amma o dağların arasında və o qədər qarın içində yol getmək asan deyildi. Dağın üstündən bir dolanbac maşın yolu düzəltmişdilər və biz də döyüşçüləri bu maşın yolu ilə aparmağa çalışırdıq. Əslində düz getsəydik, yol daha qısa olardı. Yerdə təxminən 50-100 sm hündürlüyündə qar var idi. Getmək üçün ən yaxşı yol, maşın yolu idi. Həm qar az idi və həm də arada toyotalar keçəndə saxlayıb döyüşçülərdən bir neçəsini mindirib

aparırdı. Həqiqətən də çətin şərait idi. Gecəni səhərədək çəkmələr ayağımızdan çıxmamışdı. Ayaqqabıların çoxuna su keçmişdi və o soyuqda kiminsə ayağı dona bilərdi. Çox çətinliklə Həbib batalyonunun mövqeyinə çatdıq. Döyüşçülər yenidən qarı təmizləyib çadır qurmağa başladılar. Yer buz bağlamışdı və külünlərlə buzu sındırmağa məcbur idik. Bu iş axşam çağınadək davam etdi. Çadırları qurduq, amma yer palçıqlı idi və sellofan sərməyə məcbur idik. Ədyalları sellofanların üstünə sərdik, amma çox da faydalı olmadı və yarım saatdan sonra ədyallar islandı. Bir daha modeli dəyişdik. Çadırların ətrafına sellofanla ədyal düzdük və çadırın ortasını bir az qazdıq. Su gəlib ora yığılırdı. Bir neçə saat sonra məcbur olduq ki, çadırın ortasından bayıra kiçik bir kanal düzəldək ki, su oradan çölə axsın. Əslində, çadırın ətrafı su kanalı idi. Beləsinə heç vaxt görməmişdik. Bütün çətinliklərə rəğmən, çox səfəli kollektivimiz var idi. Bölgə su ilə dolu idi, dağın başına çıxdıqda, hər künc-bucaqdan su çıxdığını görürdük. Müharibə olmasaydı, o səhnələr necə də gözəl görünərdi!

Çadırları qurduğumuz yer, təpə kimi bir yer idi. Bir çadırdan başqa bir çadıra getmək istədikdə ayağımız sürüşür və üç-dörd dəfə diyirlənərək aşağı çatırırdıq.

Dörd-beş gün ardıcıl qar yağdı. O qədər çox qar yağdı ki, bölgədən arxa cəbhəyə gedən maşın yolu təxminən on üç gün bağlı qaldı. Həmin günlərdə bizə heç nə çatmadı. Nə neft, nə də ki, yemək. Bizim yeməklərimiz helikopterlərin bölgəyə tökdükləri qida bağlamaları ilə təmin olunurdu.

Çətin vəziyyət idi. İnsan qarın içində nə qədər davam gətirə bilirdi? Adətən əməliyyatlarda döyüşçülər maksimum üç-dörd gün əməliyyatdan öncə bölgəyə gedirdilər. İndi isə bütün proqramlar qarışmışdı və heç bir şey etmək olmurdu. Döyüşçülər bekarçılıqdan özlərinə iş tapırdılar. Məsələn, bəzi yerləri qazıb suya çatırdılar. Bu yeraltı sular üçün borular da çəkirdilər. Həqiqətən də təmiz su idi və orada qabları yuyurdular. Bir neçə dəfə də dərəyə getdik. Orada bəzi səngərlər var idi ki, bilmirəm müharibənin əvvəlindən orada idi, yoxsa sonralar düzəlmişdi. Adətən, Səməd Qasimpurla o yan-bu yanda gəzişirdik. Kürdüstan əhalisindən olan rabitə qüvvələrindən kiçik boylu birisi bizimlə idi. Onu qarın içinə saldıqda yalnız başı bayırda

qalırdı. Səmədlə birgə şəkillərimizi çəkirdi.¹ O şəraitdə bəziləri hamıdan çox çətinlik çəkirdi. Batalyonun siqaret çəkənləri siqaret baxımından qıtlıqda idilər. Helikopterlər adətən bizim üçün çörəklə xurma tökürdülər və biz qisava² hazırlayırdıq. Buldozərlərin köməyi ilə körpünün yaxınlığında olan qərgaha kimi bizə maşın yolu açılmışdı. Amma Seyyidüş-şühəda maşın yolu bağlı idi və on iki-on üç gün bağlı qaldı. Yorucu günlər idi. Qərara gəldilər ki, döyüşçülərin səhərlər dağa çıxması üçün bir proqram hazırlasınlar. Gülməli idi. Yola düşürdük ki, guya döyüşçülərin ayaqları açılınsın. Bir az sonra qarda elə batırdıq ki, gediş qeyri-mümkün olurdu. O şəraitdə çox gəzmək olmurdu. Çünki bəzi yerlərdə qarın altında gizlənmiş boşluq və ya dərələr var idi ki, döyüşçülərin ayağı altında açılması mümkün idi. Döyüşçülər bir neçə dəfə dərin çalalara düşmüşdülər. Döyüşçülərin o şəraitdə əyləncələrindən biri qar topu idi. Kiçik bir qar topasını fırlada-fırlada dağdan aşağı göndəriridilər.

İraq təyyarələri bir neçə dəfə bombardman üçün gəldilər. Amma düzgün hədəf ala bilmirdilər. Hava Hücümündən Müdafiəmiz də aktiv idi və orada olduğumuz müddətdə başımıza heç bir hadisə gəlmədi. Orada olduğumuz müddətdə səhərlər Səməd Qasimpur mənimlə birgə gəzirdi. O, briqadada sıradan bir şəxs deyildi, amma özünü başqa döyüşçülərdən ayırmırdı. Birlikdə dağın ətəyinə gedirdik. Orada daşların arasından insanın ruhunu oxşayan təmiz və narın su axırdı.

Bir gün siqaret çəkən dostlar, siqaret axtarışına çıxdılar. Mən də onlarla birgə yola düşdüm. Təxminən on üç km piyada gedib, kürdlərin yaşadığı bir kəndə çatdıq və onlardan siqaret aldığımız. Balaca qutusu olan “Huma” siqareti yüz tükənə! Müharibə boyu bizim əlimizə keçmiş bu İraq kəndinin camaatı, öz adi həyatlarını davam etdirirdilər. Ramazan qərgahının qüvvələrindən bir neçəsi də o kəndin yaxınlığında yerləşmişdilər. Bizim gedib-gəlməyimiz səhərdən günortaya kimi çəkdi. Siqaretə görə bəziləri çox çətin duruma düşmüşdülər. Bir siqareti üç nəfərə çəkirdilər. Payları isə, hər gün üçün cəmi bir ədəd siqaret idi.

Bir gün xəbər çatdı ki, sabah gedib ön cəbhəni görəcəksiniz. Bu işi gündüz görməli idik. Özü də hava dumanlı olmadığı bir gündə. Bir gün şərait yaxşı olduqda yola düşdük. Kəşfiyyat qüvvələrindən olan

¹ O şəkillər hələ də qalır.

² Yerli yemək növüdür və xurmanı yağda qızardaraq hazırlayırlar.

Mehdiqulu Rzayi bizimlə birgə gəlirdi. O, cəbhəyə ilk gələnlərdən idi və Kərbəla-5 əməliyyatında ağır yaralanmışdı. Bir ayağı qatlanmışdı və axsayırdı. Amma o soyuq, dağlıq bölgədə briqadanın kəşfiyyat qüvvələri ilə birgə gedirdi. Onunla aramız yaxşı idi və bölgə barəsində nə sualımız var idisə, ondan soruşurdum. Orada Mehdiqulu məlumat verib deyirdi: "İraqlılar Qamış rayonunun yuxarı nahiyəsindədirlər və bizdən üstünlükləri çoxdu. Bu tərəfdə "Nəsr-4" əməliyyatında azad edilmiş İraqın Mavut şəhəri yerləşir. Gözəl binaları var və onlardan biri münafıqların boşalmış qərargahıdır. Oraya get-gəl azdı. Bəzi gecələr yalnız bizim qüvvələr gedirlər. Orada sadəcə dərə və çuxur olan yerlər düşmənin atəşindən və görüşündən amandır." Kəşfiyyat qüvvələri Qamışın hündürlüklərindən yuxarı çıxmağa bəzi yollar tapmışdılar, lakin bölgə həqiqətən də pis bir yer idi. Düşmən haranı görürdüsə, vururdu. Maşınlar da müəyyən qədər irəliyə gedə bilirdi. Gündüzlər düşmən görməsin deyə, gecələr də müsibətlə - işıqları söndürərək bələdçilərdən birinin arxasınca gedirdik.

Qamışın aşağı hissəsində böyük bir axar çay var idi ki, ona "Qalaçolan" deyirdilər. Kəşfiyyat qüvvələri deyirdilər ki, Qalaçolanın üzərində körpü düzəldəcəyik ki, keçib gedə biləsiniz. Onların dediyinə görə, Qamışın aşağısına çatmaq üçün bir sutka yol getməli idik. O bölgədə işləmək çətin görünürdü və qar yağdığına görə isə hər şey dayanmışdı. Şəhid Davudabadi düşərgəsindən öz ön cəbhəmizə tərəf bir yol çəkilmişdi və yolun bir hissəsi dağa dirənmişdi. Buldozerlər onun bir hissəsini qazmışdılar və orada dağın içindən çıxan bir su mənbəyi ilə qarışmışdılar. Şəhərdə qazılan və suya çatan dərin quyular kimi. Su olduqca saf və duru idi. Bölgənin hər yeri - bu yeraltı su mənbələri, ardıcıl yağan yağış və qar nəticəsində yaranan gözəl təbiət insanı valeh edirdi. Yer altından çıxan suların özümüzə də içir, onunla qablarımızı və əşyalarımızı, bəzən də maşınlarımızı da yuyurdum. Bölgənin bir hissəsində maşın yoluna su çıxmışdı, amma dərinliyi az olduğundan o yoldan keçib getmək olurdu. O vaxtdakı o maşın yolunun və fəvvarələrin mənzərəsini başqa heç yerdə görməmişdim. Böyük və gur sulu Qalaçolan çayı ilə yanaşı, orada ilin xüsusi fəsillərində, qar əriməsi nəticəsində əmələ gələn bir neçə başqa az sulu çaylar da var idi.

Əbəlfəzl, İmam Hüseyin (ə), İmam Səccad (ə) və Həbib batalyonları orada yerləşmişdilər. Lakin əməliyyat sadəcə söz olaraq qalmışdı. Axşamlar komandir çadırında çox da qalmırdım. Sıravi döyüşçü

kollektivlərinə üstünlük verirdim. Əslində, kollektivdə dəcəl qüvvələr də az deyildilər. Məsələn, Həsən Hüseynzadə, Səməd Qasimpur və s. Bizim dəstədə ən düşüncəli şəxs Cəlal Zahidi idi. Cəlal çox vaxt şəhər hadisələrindən, müharibə və cəmiyyətin problemlərindən, bəzən də, İmam Hüseyn (ə) batalyonu ilə iştirak etdiyi “Nəsr-7” əməliyyatından danışırdı. Döyüşlərindən, şücaətlərindən, şəhidlərin məzlumluğundan və s.

Ağa Fərəc Quluzadə də çox vaxt hərbi məsələlərdən danışırdı. Onlar qarınları barəsində çox da düşünmürdülər. Mənim isə fikrizikrim yemək idi. Vəziyyətim bir həddə idi ki, ancaq qidalanma ilə o soyuğa dözə bilərdim. Ağa Cəlal təminat işlərini bəyəniirdi və aktiv idi. Çadır qurmaq, sığınacaq düzəltmək, yemək gətirmək, bölüşdürmək və s. Bizim bölüyümüzdə Məhərrəm Ağakışipur, Səid Peymanfər, İbrahim Fərəhmənd, Həmid Qəmsüvar, Kərim Məhəmmədian var idi. Onların da hər birinin bir neçə məscid dostu, ya da məhəllə uşaqları var idi. Orada Sərxaninin taqımında dəcəllik daha çox idi. Mən də çox vaxt axşamlar şam yeməyini yedikdən sonra onların çadırına gedirdim. Onlar öz taqımları üçün iki çadırı bir-birinə yapışdırmışdılar. O çadırlarda yaşamaq həqiqətən də fəvqəladə bir iş idi. Biri deyirdi: "Buradan su gəlir..." Digəri qışqırırdı: "Yatdığım yer islanıb..." Başqa biri dostu ilə pıçıldayırdı. Biri əməliyyatdan danışırdı, digəri öz aləminə qərqlənmişdi. Amma bir şey mütləq idi. O da bu idi ki, kim səhər oyanırdısa, həqiqətən də su içində olurdu! Çadırların yerinə taxta, üstünə sellofan çəkib ədyal atmağımıza baxmayaraq, hər yer nəm idi və hər gün bir dəfə sellofanları qaldıraraq taxtaların altına yığışan və yuxarı çıxan suyu boşaltmalı idik. Bu su çadırın dörd tərəfindən axıb ortasına yığışırdı. O şəraitdə çox vaxt qisava bişirirdik və onu bişirməyin zəhməti adətən Qasimpur qardaşın öhdəsinə düşürdü. O, şair idi və məddahlığa da həvəsi vardı. "Dalğıcılar" adlı uzun şəri vardı ki, "Vəlfəcr-8" dalğıcıları üçün oxumuş və döyüşçülərin dilində əzbər olmuşdu. Səməd bizim üçün çox dəyərli insan idi.

Döyüşçülər adətən namazı camaatla qılırdılar. Bizim çadırda da bəzən ağa Cəlal Zahidi və bəzən də Səməd ağa pişnamaz olurdu. Batalyonda ruhanilərin sayı az deyildi, amma camaat namazını hamılıqla qılmaq mümkün olmurdu. Döyüşçülər gecə namazlarını həmin çadırlarda qılırdılar. Cəmiimiz elə deyildi ki, kimsə gecə namazı qılmaqdan utansın. Bəzi çatışmazlığa və şiddətli soyuğa görə, gecə namazı qılmaq həqiqətən də çox çətin iş idi. Səhərlər bir nəfər

çadırların ətrafını qardan təmizləyir, digəri çadırın altına yığışan suyu boşaldır, başqa biri də qabları yuyurdu və s.

Başqa bir problemimiz də ayaqyolu idi. Çünki bizim yaxınlığımızda təkcə bir ayaqyolu var idi ki, onun da növbəsində həmişə uzun bir sıra yaranırdı. Belə ki, tualetdən qayıdanlar soyuqdan titrəyirdilər. Çadırlar neft sobası ilə qızırdı. Orada neft istifadəsi də çox deyildi. Bir bölük o müddətdə təxminən dörd-beş kanister neft istifadə edirdi. O dağlıq bölgədə heç vaxt canımız qızmadı və istini tamamilə hiss edə bilmədik. Kimi görürdünsə, soyuğun şiddətindən və daimi rütubətdən əlləri, ayaqları və dodaqları çatlamışdı. O vəziyyətlə düşünürdük ki, əməliyyat daha baş tutmayacaq. Artıq heç kimin vuruşmağa güc-qüvvəsi qalmamışdı.

Bir gün döyüşçülərə məşğuliyət olsun deyə, çadırların yanından öncəki mövqeyimizə gedib qayıtmağımız qərara alındı. Yola düşdükdə qar yağmırdı. Təxminən iki km yol getmişdik ki, qar yağmağa başladı. Döyüşçülərin çoxunun yetərli geyimi yox idi. Çoxumuz sadə corablar geyinmişdik, halbuki, çəkmənin içində ayağı yalnız yun corablar bir az isti saxlaya bilərdi. Döyüşçülərə göy rəngli jiletlər vermişdilər, amma onlar da o soyuq və şaxtalı havada faydasız idi. Mənim vəziyyətim həmişəkindən ağır idi. Səməd ağanın uzun yun jileti var idi. Məni o vəziyyətdə gördükdə həmin jileti mənə vermişdi və onunla bir qədər qızınırdım. Qar yağmağa başladığında, vəziyyət qarışıq idi. Qar üst-başımıza elə vururdu ki, az qalırdı ağızımızdan çıxan buxar da dunsun. Çox çəkmədi ki, döyüşçülərin saqqalı və qaşları ağardı. Çadırlara tərəf qayıdanda daha əldən-ayaqdan düşmüşdüm. Barmaqlarımı tərpedə bilmirdim. Qarlı sir-sifətim də görüləsi olmuşdu. Başqa bir neçə nəfər də mənim günümdə idilər. Döyüşçülər məcbur oldular ki, bir neçə çubuq və kitelləri vasitəsilə xərək düzəldib vəziyyəti ağır olanları çadırlara aparsınlar. Məni də Məhərrəm belinə aldı. Maraqlıdır ki, məni belinə mindirərək ağızına gələn pis sözləri də deyirdi: "Seyid, səni görüm pis günə düşəsən!"

Bir qədər getdikdən sonra yenidən deyirdi: "Seyid! Yeməli nə olsa sənidir və işləməli nə olsa mənim!" Deyinirdi və mən də eşidirdim, amma cavab verə bilmirdim. Dişlərim bir müddət öncədən qıfıllanmışdı, çənəm şişmişdi və heç vaxt görmədiyim dözülməz ağrılar verirdi. Məhərrəmə arabir ruhiyyə vermək üçün qulağımın dibinə pıçıldayırdım: "Məhərrəm! Başına dönüm!"

Hamının özünü güclə tərpətdiyi o şəraitdə, yazıq Məhərrəm həqiqətən də mərdlik edib məni belinə mindirmişdi. Deyinməyinə baxmayaraq, bəzən məni ələ salıb deyirdi: "Seyid, indi səni dərəyə atsam, necə olar? Neyləyim axı?! Bir yandan komandirimsən! Bir yandan da məscidimizin uşağısan! Səni necə buraxıb gedim?"

O qar-boranda təxminən altı km piyada getdik. Bu da, o vəziyyətdə təxminən dörd saat çəkdi. Çadırlara çatdıq və döyüşçülər həkim dalınca getdilər. Həkim gəlib vəziyyətimi gördü, amma heç nə etmək olmurdu. Döyüşçülərin çoxu xəstələnmişdi. Fərq yalnız xəstəliklərin ağırlığında idi. Nə mövqə ifşa olmuşdu, nə də ki, İraqın xəbəri var idi. Sadəcə ilin o fəslində - qar-boranın mühasirəsində ilişmiş və güclərini əldən vermiş bu qüvvələrlə, əməliyyat ləğv olunmuş sayılırdı. Yol açıldı və bizə bölgəni tərk etmək əmri verildi. Ramazan qərargahı o günlərdə qaldığımız bölgənin arxasında başqa bir əməliyyata başladı, bəzən o əməliyyatda iştirak etmədik.

Bütün əşya və çadırlar Şəhid Davudabadi düşərgəsində qaldı. Yük maşınlarının bizi gözlədiyi yerə piyada gəldik. Xəstəliyin ağırlığından yol getməyə təqətim qalmamışdı. Ona görə də başqa bir döyüşçünün belinə minmişdim. Bu piyada yol getmək təxminən üç saat çəkdi. Şiddətli külək əsirdi. Kəskin soyuğun təsirindən üzlər qızarmışdı. Maşınların dəmirdən olan döşəməsi buz bağlamışdı. Amma döyüşçülərin bu hərəkət edən soyuduculara minməkdən başqa çarələri yox idi. Məni həmişəki kimi sürücünün yanında oturdular, amma tək deyildim. Həsən Hüseynzadə də xəstə idi, onun gözlərindən biri də mənim gözümlə idi. Ağa Cəlal da öncədən yaralandığı üçün bizimlə idi. Xülasə, biz üç nəfər sıx şəkildə sürücünün yanında oturmuşduq; yük maşınının arxasında oturan dostlardan xəbərsiz halda. Fikrimiz onların yanında qalmışdı. Maşının maksimal sürəti saatda 60 km idi. O vəziyyətdə küləyin əsməsi və qarın şiddətli yağması ilə, Allah bilirdi döyüşçülərin başına nə gəlib. Maşının nə çadırı var idi, nə də ki, başqa bir şeyi. Yolda yubandıq. Dağdan daşlar tökülmüşdü və yol bağlanmışdı. Maşınlar üç-dörd saat gözləməli idilər ki, yol açılsın. Nəhayət, Banəyə kimi olan bir saat yarımlyq yolu, altı saata getdik. Yolda namaz üçün saxladığımız, amma yaxşı yer deyildi. Döyüşçülərin çoxu maşının arxasında, təyəmmümlə namaz qılmağa üstünlük verdilər. Əməliyyatda iştirak etməməyimizə baxmayaraq, həqiqətən də o şəraitdə bir neçə əməliyyatın çətinliyini çəkmişdik.

Gecə saat 1-də, Bukanın yaxınlığına çatdıq. Avtobuslar bizi gözləyirdi. Yük maşınından düşüb avtobusa minənlərin vəziyyəti, cəhənnəmdən çıxıb cənnətə girənlərin vəziyyəti kimi idi. Düz bu oxşarlıqla! Yol boyu yük maşınının arxasında döyüşçülərin üç-dörd nəfəri huşdan getmişdi. Başqaları onların üzlərinə şillə vururdular ki, özlərinə gəlsinlər. Baxmayaraq ki, biz üç nəfər vəziyyəti ağır olan döyüşçülərlə bir neçə dəfə yerimizi dəyişdik ki, onlar da bir az isinsinlər. Amma soyuğun şiddəti hamını əldən-ayaqdan salmışdı. Bəzilərinin üzü soyuqdan şişmişdi. Döyüşçülərin əllərini bir-birinə sürtməyə belə qüvvələri qalmamışdı. Avtobusların yanında başqa döyüşçülər də var idi. Onlar vəziyyətimizi gördükdə, bir-bir bizim döyüşçüləri maşından düşürürdülər. Avtobusda ağır və acılar fərqli olmağa başladı. Soyuqdan istiyə keçən əl və ayaqların zoqqultusu təzə başlamışdı.

Avtobuslar yola düşdülər və bir az irəlidə Bukanda bir yeməxananın qarşısında saxladılar. Acmışdıq. Həmin gün nə günorta yemək yemişdik, nə də ki, axşam. Yemək kabab idi, amma az idi və hamıya bir-iki tikə çatdı. Bu vəziyyətlə gəlib sübh namazına Şəhid Qazi bazasına çatdıq. O qədər yorğun və halsız idim ki, bu neçə gündə üç əməliyyatdan çox çətinlik çəkdiyimi düşünürdüm. Əməliyyatın şövq və həyəcanı var, döyüş düşmənlədir, insan qaçır, tərləyir və s. Amma burada cüzi imkanla soyuq və buzun içində idik. Batalyonun 300 nəfərindən təqribən 200 nəfəri xəstələnmişdi. Ailələr səhər bazada olacağımızı bilmişdilər. Bazanın önündə təxminən iki min nəfər uşaqlarını gözləyirdilər. Bu da, şəhərə yaxın olmağın problemlərindən biri idi. Ailələrdən bəziləri gecədən gəlib maşınlarında yatmışdılar və uşaqlarını gözləyirdilər. Mənim ailəm də bunlardan idi. Bizim avtobusla bazaya daxil olacağımızı gördülər. Lakin əmr belə idi ki, hətta bir nəfərin belə bazadan çıxmağa icazəsi yoxdur. Buna görə də, ailələr əliboş qayıtdılar.

O qədər çətinlik və ciddiyyət göstərdikdən sonra, iki gün çəkmədi ki, döyüşçülərə məzuniyyət verdilər. Bu arada mənim macəram fərqli idi. Heç nə yeyə bilmirdim və bazanın Tibb Məntəqəsində yatırdım. Məni oradan Təbriz xəstəxanalarından birinə göndərdilər. İynə vurub dedilər ki, xəstəxanada yatmalıyam, mənə yenə evə getməyə üstünlük verdim. Mənim evə çatmağım da iki gün çəkdi. Lakin mən təcili yardım şöbəsinə və xəstəxanada idim, digərləri isə bazada!

Döyüşçülərin məzuniyyəti üç gündən - beş günə qədər idi. Mənimsə vəziyyətim çox pis idi. Bədənim pis günə qalmışdı və o dağlıq bölgədə qüvvəmi əldən vermişdim. Evə gəldikdə məni tanımadılar! Kim görürdüsə, deyirdi: "Axı necə oldu, bu vəziyyətə düşdün?" Qızdırmadan yanırıdım. Həqiqətən də artıq o dünyaya gedirdim. Bir ay yataqda oldum. Soyuq başıma elə bir bəla açmışdı ki, öncədən onun kimisini görməmişdim. Üzüm şişmişdi, çənəm qıfıllanmışdı və hər bir ağrı baxımından tam kolleksiya idim. Öncəkilərdən fərqli olaraq, bu dəfə heç bir dərman, müalicə və qidalanmanın təsirli olmurdu. Ancaq sulu qidalar içə bilirdim. Bədənimin hər yeri - köhnə yaralarım, əməliyyatlarıma yeri və tikişlərimin hamısı qaralmışdı. Ayaqlarım elə ağrıyıb sızıldayırdı ki, az qala məni öldürsün. Bir təhər dözürdüm ki, ah-naləmi eşitməsinlər. Amma yara və ağrılarımın olan yeddi illik mübarizəni davam etdirmək üçün daha təqətim qalmamışdı. Anam hər gecə ayaqlarımı zeytun yağı və bitki dərmanları ilə masaj etdikdən sonra yun yaylıqla bağlayıb isti saxlayırdı. Şəhidlər Cəmiyyəti tərəfindən hər gün bir həkim gəlib iynələrimi vurur, qayğıma qalırdı. O günlərdə anam və yoldaşımın mənim üçün çəkdikləri əziyyət hədsiz-hesabsız idi.

Bu müddətdə döyüşçülər məzuniyyətdən qayıdıb Mavut dağlıq bölgəsində olan "Beytül-müqəddəs-2" əməliyyatına getmişdilər.¹ Onlar qayıtdıqda mən hələ yataqdan qalxa bilməmişdim! Bu əməliyyatda iştirak edə bilmədiyimə görə, narahat idim. Səid Peymanfər, Rəhim Bağban, Həsən Hüseynzadə və başqa bir neçə nəfər mənim görüşümə gəlmişdilər. Onlara deyirdim: "Xoş halınıza, müsibətini biz çəkdik, əməliyyatını isə siz gördünüz!" Dostlar deyirdilər ki, qar azalıb. O əməliyyatda bəzi əziz dostlar şəhid olmuşdular. Amma qəlbimi hamısından çox ağa Cəlal Zahidinin şəhadəti yandırdı. Dostum və qədim cəbhə yoldaşım. Onunla cəbhə və müharibədən çoxlu xatirələrim var idi. Dostlar Mirhaci Humayunun yaralanmasından da danışdılar və gülürdük. Deyirdilər ki, Seyid Humayun göz və baş hissəsindən yaralanır. Onu arxaya gətirmək üçün qatıra mindirirlər. Bu zaman qatırın yaxınlığına mərimi düşür və qəlpəsi yazıq qatıra dəyir. Qatır da Seyid Humayunun üstünə yıxılır! Dostlar görürlər ki, qatır can verir, gəlib onu son güllə ilə əzabdan

¹ "Beytül-müqəddəs-2" əməliyyatı 1988-ci il, yanvar ayının 15-də "Ya Zəhra (sə)!" müqəddəs parolu ilə, Süleymaniyyə məntəqəsinin şimal bölgəsində baş verdi.

xilas edirlər. Sonra görürlər ki, bir nəfər qatırın altında qalıb. Bu da öz Humayunumuzdur.”

Dostların danışıqlarına ağlaya da bilərdik, amma gülürdük və özümüzü bu hallarla müharibənin gələcəyi üçün hazır saxlayırdıq. Hələ canım özümü müharibə üçün yararsız bilməkdən möhkəm idi. O vəziyyətdə də fikrim-zikrim həmin dağlarda idi; hər birini çox istədiyim və şəhadət xəbəri vücudumda olan bütün yaralardan da artıq yandırır-yaxan o insanların yanında.

On yeddinci fəsil

Göz yaşlarım tükənəndə

Həmin günlər çox çətin keçirdi. Bir yandan bədənim daha mənə dəstək ola bilmirdi, digər yandan da görürdüm ki, briqadada necə də döyüşçü azlığı var.¹ Ayağa qalxdığım ilk gün mənim üçün şəhərin ən yaxşı yeri olan rəhmət vadisinə getdim. Şəhidləri və əziz dostlarımı yada salmaq, çətinliklərə dözüb müqavimət göstərməyi asanlaşdırırdı.

1988-ci ilin mart ayında briqada Şəhid Qazi bazasında yerləşdikdən sonra mən də ora getdim. Yol yaxın olduğuna görə, evə tez-tez gedirdim. O günlərdə Fərəc Quluzadə bizim bölüyün komandiri olmuşdu. O, müharibənin dəyərli və qədim qüvvələrindən idi. Azyaşlı olmasına baxmayaraq, bir neçə böyük əməliyyatda iştirak etmişdi. Çox vaxt məndən döyüşçülər üçün söhbət etməyimi istəyirdi. Həmin bölüyə bir neçə yeni qüvvə vermişdilər. Mən də onlar üçün əməliyyat xatirələrindən danışardım. İki-üç kəlmə danışan kimi gülürdülər! Mənim danışmağımın da özünəməxsus macərası var idi! Onlara daha çox döyüşçülərin əməliyyatdakı hərəkətindən danışardım. O vaxta kimi mənə təcrübə ilə sübut olmuşdu ki, əməliyyatda qüvvələrin rolu komandanlıqdan az deyil. İlk anlardan komandirin şəhid edilməsi və ya yaralanması gözlənilən bir işdir. Buna görə də, döyüşçü ümidini komandirə bağlamamalı, özü də əməliyyat planını öyrənməkdə diqqətli olmalıdır. Döyüşçülərə təkid edirdim ki, hücum gecəsi hamı diqqətli toplanmalı, komandirin əmrini eşitməyə hazır olmalıdırlar; komandirə bir şey olduqda, özü qərara gəlib irəli getməyi bacarmalıdır. Dəfələrlə olmuşdu ki, biz əməliyyatın həssas yerlərində, beş-altı döyüşçü ilə birgə, işin düyününü açmışdıq. Yadımdadır ki, hərbi təlim

¹ Təbrizli döyüşçülərin az olmasının müxtəlif səbəbləri var idi. Onun ən böyük səbəbi “Müsəlman Xalq Partiyası”nın macərası idi. Bu proses Təbrizə böyük zərbə vurdu və camaatı iki hissəyə ayıraraq insanların çoxunda inqilaba qarşı biganəlik yaratdı. Bir yandan da riyakarlıqlar və münafiq davranışlar öz təsirini qoyurdu. Mən özüm də dəfələrlə müxtəlif mövqələrdə onunla qarşılaşmışam və aydın idi ki, adi camaat bir neçə dəfə bu davranışları gördükdə, geriye çəkilib və özlərini dağa-daşa vurmurdular. Macəranın acı hissəsi bu idi ki, bekar bir insan bu riyakarlıqları və cığallıqları etdikdə, ona dözmək olurdu. Lakin ağrı və acı bu idi ki, bu münafıqların bəziləri məmur idilər və işin başında otururdular! Bunların hamısı əlbir olmuşdu və 1988-ci ildə Təbrizin bütün döyüşçülərinin sayı üç batalyona da çatmırdı. Lakin bu qüvvələr canla-başla işləyib, həmişəki kimi Aşura briqadasının başını ucaldırdılar.

komandirimiz Hadi Nəqdi deyirdi ki, düşmənə tərəf gedərkən, su qabın yarıya qədər dolu olsa, qaçış vaxtı bu su qabı elə səs salacaq ki, sanki iraqılılara deyir: "İraqlılar, hazır olun, biz gəlirik!" Əvvəllər biz onun sözüənə gülürdükd, sonra anladıq ki, həqiqətdir. Adətən əməliyyatlarda biz üç dəfə vidalaşırıdıq. İlk dəfə arxa cəbhədən çıxıb əsas bölgəyə getmək istədikdə, ikinci dəfə düşmənə doğru yola düşdükdə və üçüncü dəfə taqımın qüvvələri bölükdən ayrılıb ön cəbhəyə getmək istədikdə vidalaşırıdıq. Üçüncü mərhələdə döyüşçülərə xatırladırdılar ki, su qablarımız yarımçıqdırsa, onu boşaldın. Çünki döyüşçülər bütün təchizatlarını bağlayıb, çantalarını möhkəmlətmışdilər. Amma yarımçıq suyu, qabda möhkəmlətmək olmur. Qaçan vaxt həmin qabın içindəki su, düşmənin ön cəbhələrində pusquda dayanan qüvvələrin diqqətini çəkirdi. Beləliklə, bu kiçik məsələ, bir batalyonun sona çatdıra biləcəyi bir işi, beş batalyonla da nəticəsiz saxlayırdı. Faydalı və təsirli olan bu zərif məqamları döyüşçülərə deyirdik. Bəzən Hadinin özü mənə deyirdi: "Seyid, mən indiyə kimi bu qədər təlim keçmişəm. Amma iştirak etdiyim yeddi-səkkiz əməliyyatda özüm dediklərimin heç birinə əməl edə bilməmişəm." Çünki əməliyyatın şəraiti təxmin edildiyindən fərqli olurdu və döyüşçülər o qədər məharətli və təcrübəli olmalı idilər ki, hal-hazırdağı vəziyyət üçün plan cıza bilsinlər.

Həssas olan və daim xəbərdarlıq edilən ikinci məsələ isə, rabitə problemi idi. Adətən təcrübəli qüvvələr rabitəni qərarqahlarda işə salırdılar və bəzən də rabitəni işlədən şəxs naşı olduğu üçün müxtəlif zərbələr almışdıq. "Müslim ibn Əqil" əməliyyatında Salman Koşte yüksəkliklərində, biz öz topxanamızın atəşi altında idik. Rabitə cihazını işlədən şəxsə dedim ki, əlaqə saxla və de ki, vurmasınlar. Amma, o deyirdi: Necə rabitə yaradacağımı bilmirəm! Bilmirəm özünü itirmişdi, yoxsa başqa bir səbəb vardı. Hər nə idisə, bizim rabitəmiz istifadəsiz idi. Yaxud da, bəzən rabitə qüvvələri düşmənin yaxınlığında əlaqəni kəsirdilər. Çünki bir neçə dəfə rabitələr ifşa olmuşdu. Bunun oxşarı Kürdüstanda da baş vermişdi.

Bu xatirələri danışaraq, döyüşçülərin işlərin önəmini və ciddiyyətini qavramalarını istəyirdik. Onlar da yaxşı qulaq asırdılar. On beş dəqiqədən çox çəkməyən bu söhbətlərdən sonra, hər gün dostlarla dəcəllik edirdik. Xüsusilə də öncədən birgə olduğumuz dostlarla. Döyüşçülərlə bir az səmimiləşdikdən sonra, onlarla daha rahat danışa bilirdik. Bədr əməliyyatından danışırıdım və deyirdim ki, bizim az sayda döyüşçü ilə qərarqahı ələ keçirə bilməyimizin səbəbi budur ki,

düşməyə doğru hücum keçərkən heç kim passiv deyildi. Passiv olmağın iki mənası var: Biri budur ki, mən qorxmuşam və canımı qorumaq istəyirəm. İkincisi budur ki, mən öncədən atəş, güllə və qəlpəni dadmışam. İndi isə on dəqiqə gözləyəcəyəm ki, digərləri irəliyə getsinlər. Atəş azalsa, mən də irəliyə gedəcəyəm. Bunların hər ikisi digər qüvvələrə xəyanət sayılırdı və itkini bir neçə qat artırırdı. Döyüşçülərə başa salmağa çalışırdım ki, həmişə hücum edən və zərbə vuran şəxs düşmənin ürəyinə qorxu və vəhşət salır.

1987-ci ilin yaz fəslində, Allah bizə ilk övladımızı bəxş etdi. Qızımın dünyaya gəlişi, bizim o günlərdəki çətin həyatımıza gözəllik və nuranilik gətirdi. Həm də qəlbimdə uşaqlarına məhəbbət göstərən və arzularını bildiyim şəhid dostlarımdan dərddən təzələndi. O günlərdə, bizim güzəranımız gah bazada, gah da şəhərdə keçirdi. Regionun vəziyyəti qarışıq idi. Amerika gəmiləri Fars körfəzinə daxil olmuşdu. Bizi açıq-aşkar təhdid edirdi. İş bir həddə gəlib çatmışdı ki, bizim "Airbus" markalı sərnişin təyyarəmizi vurmuşdu.¹ İraq bütün cəbhələrdə geniş əməliyyatlara başlamışdı və bombardmanlarda kimyəvi silahlardan istifadə edirdi. Bunların hamısı ilə yanaşı, könüllü qüvvələrin az olması nəticəsində, batalyonlar şəxsi heyətini Hərbi Xidmətə Çağırış orqanı ilə doldurmalı olurdu. Yenidən qətnamə müzakirəsi gündəmə gəlmişdi və 15-16 gün fürsət verilmişdi.

İyul² ayının isti günlərindən birində qardaşımın yoldaşı dəhşət içində gəlib dedi: "İran qətnaməni qəbul etdi!"

–Nə deyirsən?!

Yaman əsəbləşmişdim. And içdi ki, öz qulaqlarımla eşitdim. İnanmırdım. Narahatlığın şiddətindən nə edəcəyimi bilmirdim. Elə bil dünya dağılmışdı və mən altında qalmışdım. Bütün xatirələr toplusu üzərimə hücum etmişdi və mən ümitsiz halda hiss edirdim ki, bir neçə illik ixlashlı zəhmətlər səmərəsiz qalır. Evə gəldim və gördüm ki, radio-televiziya həmin xəbəri yayımlayır. Oturdum və İmam Xomeyninin sözlərini göz yaşı içində və bağıri qan olaraq dinlədim. İmam "qətnaməni qəbul etmək mənim üçün zəhər içməkdən daha çətin idi"

¹ 1988-ci ilin iyul ayının 3-də, İranın 298 sərnişinli Airbus təyyarəsi Amerikanın "USS Vincennes" gəmisi tərəfindən hədəfə alındı və Fars körfəzinin sularına süqut etdi.

² 1988-ci ilin iyul ayının 18-də, İran Birləşmiş Millətlər Təşkilatının təhlükəsizlik şurasının 598-ci qətnaməsini qəbul etdi. 1988-ci ilin avqust ayının 18-də, İran ilə İraq arasında rəsmi atəşkəs başladı.

dedikdə, elə pis narahat olub ağladım ki, onun acı dadını ölüm anına kimi unutmayacağam. Pis vəziyyətdə idim. Öz-özümə düşünürdüm ki, cəbhədən üz çevirən qüvvələr və ya cəbhənin arxasında olan insanlar etinasızlıqları ilə və hamısından önəmli canını çox istəyən bəzi məmurlar işi bu yerə gətirib çatdırdılar. Həmin günlərdə kim mənimlə danışdısa, nə qədər əsəbi olduğumu görürdü. Qərargahımızın bəzi qüvvələrini gördükdə, canım alovlanıb yanırdı. Onlar qərargahın məsul şəxsləri və qüvvələri idilər. Müharibə başlayandan cəbhəyə getmək üçün bu gün-sabah edirdilər. İndi isə müharibə qurtarırdı və bunlar hələ də cəbhəyə getməmişdilər!

–Siz necə qüvvələrsiniz? Niyə oturmusunuz? Niyə oturub yalnız əllərinizi bir-birinə sürtürsünüz! Oturmaqla nə vaxt iş yola düşüb ki, indi də olsun... Qalxın, gedək...

Cavabları hazır idi və onlar deyirdilər: "Biz də digərləri kimi qüvvələrik!" Yadımdadır ki, bəzi sözlərim o qədər yanıqlı idi ki, onlardan bir neçəsi həmin günün sabahı cəbhəyə getdilər. Heyif ki, bu gedişlər vaxtsız idi və heç bir dərdə çarə olmurdu.

Cümə axşamı rəhmət vadisinə getdim. Artıq partlayırdım. Dəli olmuşdum. Bir zamanlar cəbhəyə gedib, sonra, sanki müharibə qurtarıb və iş bitibmiş kimi ev-eşiyinə qayıdan insanları gördükdə, onları danlayırdım. Şəhidlərin məzlum şəkillərinə baxıb deyirdim: "İnşallah bu şəhidlərin qanı yaxanızdan yapışsın. Necə də tez yoruldunuz cəbhələrdən!"

1988-ci ilin yay fəslə mənim kimilər üçün çətin günlər idi. Bölgədən pis xəbərlər gəlib çatırdı. Həbib batalyonu Rəhmanlı bölgəsinə getmişdi ki, İraqın Kürdüstanda hücumlara başlaması və bizim qüvvələrin Hələbçədən geri çəkilməsi xəbəri gəlib çatdı. Mən Rəhmanlıda suyun kənarında idim ki, radio xəbərləri İraqın cənub bölgəsindən geniş hücumundan xəbər verdi. Xəbərlər tamamilə deyilmirdi. Amma döyüşçülərdən eşidirdim ki, İraq irəliləyib və hətta öncəki bölgələri yenidən ələ keçirib. Vəziyyəti eşidib qüssədən səbirsiz və qəmgin olurdum. Daşürəkli və azağlayan Seyid Nurəddinin, artıq ağlamaqdan göz yaşları tükənmişdi.

Əhvaz camaatının səfərbər olub, bələdiyyə sədri və cümə namazı imamı ilə birgə əllərinə silah alıb ön cəbhəyə getməsi xəbərini eşitdikdə, bir az aram oldum. Həmin günlərdə tankın içində həlak olmuş İraqın böyük komandirlərindən birinin ölüm xəbəri də yayıldı. Bir qədər sonra onların rəhbərlərindən biri təyyarə süqutu hadisəsində

öldü və İraq üç gün kütləvi matəm elan etdi. Bunlarla yanaşı yenə də pis xəbərlərin sayı yaxşılardan çox idi. Bu arada qəfildən münafıqların ara-sıra əməliyyatlara başlaması xəbəri gəlib çatdı və biz hazır vəziyyətdə olduğumuz üçün, dərhal qərb bölgəsinə yola düşmək əmrini aldıq. Bizim pərakəndə kollektivimizdə qərribə şövq və sevinc var idi. Mesajlar ziddiyyətli idi. Öncə dedilər ki, cənuba gedirsiniz. Sonra Banə söhbəti açıldı və bir saat keçmədən aramızda Kirmanşah pıçılısı yayıldı. Mən necə olursa-olsun, əməliyyata başlayan batalyonda olmaq istədiyimə görə, günortaya kimi üç dəfə yer dəyişdirdim. Həbib batalyonundan İmam Hüseyn (ə) batalyonuna getdim. Dedilər ki, komandiri Əyyub Rzayi olan üçüncü bölüyün komandir müavini olum. Onunla Bədr əməliyyatında cəbhə yoldaşı idim. Silahımı götürüb əşyalarımı hazırladıqdan sonra, xəbər çatdı ki, İmam Hüseyn (ə) batalyonu bölgəyə getmir. Silahımı və əşyalarımı çadırın içinə qoyub bayıra çıxdım. Eşitdim ki, Həbib batalyonu ön cəbhəyə gedir. Adları qeydə alan şöbəyə gedib onlardan istədim ki, mənim adımlı İmam Hüseyn (ə) batalyonundan silib, Həbib batalyonuna yazsınlar. Qarşı tərəf mənim yer dəyişdirdiyimi gördükdə, qışqırmağa başladı: "Ay bala! Axı sən hara gedirsən?"

Həbib batalyonunda qaldım. Təbrizdən Kirmanşaha getmək üçün aeroporta gəldik. Öncə İmam Hüseyn (ə) batalyonu getdi və növbə bizə çatdıqda uçuş təxirə salındı. İmam Hüseyn (ə) batalyonu həmin günün axşam çağı işə başlamışdı, amma biz geri qaldıq. Ürəyim istəyirdi ki, münafıqlarla olan müharibədə iştirak edim. Onlar vəziyyətdən sui-istifadə edib, hətta öz ölkələrinin əhalisinə də rəhm etməyən xain şəxslər idilər. Münafıqların hücum xəbəri yayıldıqda, döyüşçülərin içində belə dedim: "İraq münafıqların şərindən xilas olmaq istəyir." Döyüşçülər soruşdular: "Sən haradan bilirən?"

–İndi görəcəksiniz! İraq öz sərhədlərini bağlayacaq və münafıqlar qərbdə qətləmlə olacaqlar.

Belə də oldu. Bu dəfə bölgədən xoş xəbərlər gəlib çatırdı. Cəbhəyə çoxlu sayda könüllü qüvvə göndərilmişdi. Allah da sanki münafıqların ağılı işdən salmışdı. Onlar düşünürdülər ki, əsas magistral yolla, bir neçə günün içində, Tehrana çata biləcəklər. Amma "Çaharzebər"

boğazında İslam qüvvələrinin pusqusuna düşüb “Mirsad”¹ əməliyyatında məhv edildilər.

O şəraitdə bütün diqqətimi xəbərlərə və eşitdiklərimə yönəltdim. Dostlar deyirdilər ki, İraq Fav bölgəsini kimyəvi silahlarla bombalayıb. Ağıma gələn hər şəxsdən nə baş verdiyini soruşurdum. Deyirdilər ki, bütün döyüşçülər bir anda quruyublar. Sürücü sükanın arxasında, topçu topunun yanında və s. O günlərdə İranın hər tərəfindən camaat könüllü olaraq dəstə-dəstə cəbhələrə gedirdilər. İdarə və fabriklərin çoxu, hətta parlament tətıl olmuşdu. O vaxt prezident Ayətullah Xamenei ağanın cəbhələrdə olduğunu eşitdikdə, ruhiyyəmiz güclənirdi. Şəhid Qazi bazasında da döyüşçü çoxluğundan daha yer yox idi. Hətta briqadanın qərargahı, Bonab və Məlikanın ətrafı da döyüşçü ilə dolu idi. Elə bir vəziyyət yaranmışdı ki, artıq onlar üçün çadır belə yox idi və çoxu o istidə günəşin altında yatırdılar. Bəziləri suda üzür, digərləri topla oynayırdılar. Mən də bir radio götürmüşdüm və onu özümdən ayırmırdım. Ardıcıl Mirsad əməliyyatının uğurlu xəbərlərini bildirirdilər. Xəbər çatırdı ki, helikopterlər bölgəyə 500 uçuş ilə döyüşçü aparıblar. Bunları eşitdikdə həyəcanlanırdım. Televiziyadan münafıqların maşınlarından və cəsədlərindən bəzi görüntülər yayımlanırdı. Münafıqların artıq fatihəsinin oxunduğunu bilirdim.

Bir neçə gün sonra, əməliyyatda Aşura briqadasından iştirak edən yeganə batalyon, yəni İmam Hüseyin (ə) batalyonu Rəhmanlıya qayıtdı. Müharibə boyu heç vaxt olmamışdı ki, briqada batalyonu qarşılaşmağa getsin. Orada ilk və son dəfə olaraq hamı İmam Hüseyin (ə) batalyonunun döyüşçülərini qarşılaşmağa getdi. Hətta batalyonun qayıtdığını eşitdikdə, şəhərdən də camaat Rəhmanlıya gəlmişdilər. Batalyon çox itki verməmişdi. Şəhadətlərini müharibənin son günlərində əldə etmiş cəmi beş-altı şəhid və üç-dörd nəfər yaralı. Döyüşçüləri gördüyümə sevinmişdim, xüsusilə də buna görə ki, müvəffəqiyyət və baş ucalığı ilə qayıtmışdılar. “Mirsad” əməliyyatında olmamağımın narahatlığımı, döyüşçülərin xatirələrini eşitməklə aradan qaldırdım. Münafıqlərə qarşı olan bu döyüşün xatirələrini eşitməyi hamımızın ürəyi istəyirdi.² Bu məsələləri eşitdikdə qəribə bir qəm-

¹ Mirsad əməliyyatı "Ya Əli (ə)!" müqəddəs parolu ilə, 1988-ci ilin iyul ayının 27-də, ölkənin qərb hissəsində, İslamabad və Kərənd şəhərlərində baş verdi və münafıqlərlə İraqın muzdlu əsgərlərini bir-birinə vurdu.

² Dostlar deyirdilər ki, münafıqlər filmlərdəki artistlər kimi döyüşürdülər. DŞK-nı maşının üstünə qoyub, maşını da heç bir maneə və sığınacaq olmadan yolun düz

kədər də qəlbimi sıxırdı. Öz-özümə düşünürdüm ki, bu qədər qüvvə və döyüşçü axını müharibənin son günlərində cəbhəyə yola düşdülər. Bunlar əvvəldən işə girişsəydilər, bu iş bir neçə il qabaq sona çatardı. Bəsrənin ətrafında olan böyük əməliyyatlarımızda, oranın ələ keçirilməsilə düşmənin xirtdəyi bizim əlimizdə olacaqdı. Təəssüflər olsun ki, camaatın bir hissəsi sülh qətnaməsindən sonra, meydana daxil olmuşdular. Biz o iki həftə boyu hazır vəziyyətdə idik. Hətta çəkmələrimizi də ayağımızdan çıxarmırdıq. Yeni əmrləri gözləyirdik. Atəşkəs başlamadan, irəqlilər tərəfindən pozulmuşdu. Amma nəhayət, müharibə məşını dayandı. Döyüşçüləri ön cəbhəyə aparıb, müqavimət xəttində yerləşdirməli idilər. Mən məzuniyyət aldım.

Daha hər şey qurtarmışdı. Artıq, ailə problemləri və öz müalicəmlə məşğul olmağın vaxtı gəlib çatmışdı. İş axtarmalı və ailəmin yükündən bir az azaltmalı idim. Cəbhə ilə hesablaşmağın dalınca düşdüm. Öncədən xidmətimi bitirmək karteksi ilə maraqlanmışdım və onu bəzi macərəlarla almışdım. Əməliyyatlar arasında bəzən hövsələm olduqda, hərbi xidmətimin sona çatdığı karteksin dalınca düşürdüm. Yaralarımın görə, hərbi xidmətdən azad idim. Buna baxmayaraq, illər idi ki, cəbhədə idim və onu hərbi xidmət yerinə hesablaya bilirdilər. Amma heç kim bunları dinləmirdi. Bir neçə dəfə ordunun tibb komissiyasına getdim və hər dəfə əliboş qayıtdım. Nəhayət, bir gün özümü həkimin otağına atıb dedim: "Mənə hərbi xidmətə çağırış vəraqəsi yazıblar." Təəccüblə mənə baxıb dedi: "Kim yazıb?" Sənədlərimə baxıb anladı ki, özü yazıb! Polis idarəsinə təqdim edildim. Kürdüstanda birgə olduğum Yunis adlı döyüşçü orada çavuş idi. Məni tanıyıb çox hörmət etdi. Onlar dedilər: "Üç ay qayıb olmusan, sizi məhkəməyə təqdim etməliyik! Orada məhkəmə təşkil edib yazacaqlar ki, bu qardaş cəbhədə idi. Məktubu gətirəcəksən və biz sənə karteksi təhvil verəcəyik." Məhkəmə polisinin məmuru ruhani idi. Məktuba baxdı. Sonra isə mənə baxıb soruşdu: "Bu müddətdə harada idin? Niyə qayıb idin?"

–O vaxtlar mən Bədr əməliyyatında idim, həm də yaralanmışdım.

–Kim sənə demişdi cəbhəyə gedəsən?

ortasında saxlamışdılar. Bizim pilotlarımız münafıqların məşın kalonunu dayanmadan bombalayırdılar. Belə ki, onların çoxu məşınların içində həlak olurdular. Təyyarə və helikopterlərimizin işi xüsusilə buna görə dəyərli idi ki, hərbi qüvvələr bölgəyə çatmadan öncə, hücum edənlərin qarşısını ala bilmişdilər.

Narahat oldum. Ona dedim: "Mən İmam Xomeyninin əmri ilə cəbhəyə getdim!" Sırtıqlıqla dedi: "Yaxşı! İmama de, gəlib cavab versin!"

Yanıb töküldüm! Hələ İmam sağ idi və bunlar belə davranırdılar. Ona dedim: "Mənim günahım hər nədirsə, yazın. Ya həbsə gedərəm, ya da cərimə ödəyəərəm!"

–Altı ay həbs çəkməlisən! Hər ay qarşısında, iki ay həbs!

Əsəbi halda dedim: "Eybi yoxdur!" Ardınca dedi: "Yaxşı oğlan olduğuna görə, həbsdən keçirik. Sənə iki min tımən cərimə yazırıq." Yazdı və qayıtdım. Pulum da yox idi. Axşam macəranı atama danışdım. Yazıq yanıb töküldü. O deyirdi: "Bax, gedib canını qoyub, dağda-dərədə qalmısan. İndi gəlib xidmət etdiyinə görə cərimə də ödəməlisən!" Nəhayət, səhər pul tapıb banka, oradan da birbaşa məhkəmə polisinə getdim. İlk şəxs idim və məndən sonra yeddi-səkkiz nəfər gəldi. Daha sonra həmin ruhani gəldi və mənə çatdıqda salam verdi. Mən isə cavabını vermədim. İçəri girdim. O dedi: "Bayıra çıx!" Bayıra çıxıb gözlədim, məndən sonra gələnlər işlərini görüb getdilər. Saat 12-in yarısı olmuşdu ki, nəhayət, katib içəri girməyimə icazə verdi. O dedi: "Oğlum, eşitmisənmi salamın cavabını vermək vacibdir?!"

–Bəli!

–Səhər sənə salam verdim, sən isə cavab vermədin!

–Mən də eşitmişəm ki, iki tayfanın salamının cavabını verməyin. Onlardan biri münafıqlar, digəri isə kafirlərdir. Zənnimcə siz münafıqsınız!

Gözünü üzümə zilləmişdi. Mənim də ürəyim partlayırdı. Ona dedim: "Siz İmamın və döyüşçülərin bərəkəti ilə buralara gəlib çıxmısınız; özünüz üçün burada hökmranlıq edirsiniz! Məgər sizi sabiq rejim zamanı bu ətrafa buraxırdılarmı? Zülm zamanı burada işləyirdinizsə, onların adamlarından olmalı idiniz, indi isə İmam var ikən bizimlə belə davranırsınız? Məktubumu yaz gedim!"

Mənə ürək-dirək verib özünə haqq qazandırmaq istəyirdi. Qanuna əməl etmək istədiyini iddia edirdi.

Ertəsi gün məktubu Hərbi Komissarlığa apardım. Orada hörmətlə davrandılar. Həmişə hərbiçi şəxs başqa hərbcilərə dəyər verir və hörmətlə yanaşır. Görünürdü ki, Yunis iş yoldaşlarına Kürdüstan dövründən bəzi şeylər danışmışdı. Onlar macəranı bildikdə çox narahat oldular. Məni məhkəmə polisinə göndərən şəxs and içirdi ki, belə

olacağını bilsəydi, qətiyyənlə mənə ora göndərməzdi. Deyirdi ki, əvvəlcədən bilsəydim, bir yol tapıb işini burada həll edərdim.¹ Biganə qala bilmədim, şəhərin imam-cüməsinin ofisinə getdim. Öncə ağa Mələkutinin oğlu gəlmiş nə işim olduğunu soruşdu. Ona dedim ki, hacı ağa ilə işim var. Mənə bir otağa yönəltdi və ağa Mələkutini gözlədim. Gəldikdə ona macəranı danışdım. Dedim ki, mənə cərimə ödəməklə problemim yoxdur, amma həmin şəxs asanlıqla deyir: "İmam gəlmiş özü cavabdeh olsun!" Ağa Mələkuta dedi: "Oğlum, bu qanmaz insanlardan şəhərdə çoxdur, başını burax! Gördün ki, nəticəsizdir." Bir neçə gün sonra bəsin məsulu ağa Hüseyini gördüm. Macəranı bilən dostlardan bir-iki nəfər deyirdilər ki, əhvalatı ağa Hüseyiniyə də danış. Getdim və söhbət açıldı. Həmin ruhaninin əlamətlərini verdikdə, tez tanıyıb dedi: "Ay bala, bu sənə hələ heç nə deməyib! Mən ondan bəzi şeylər görmüşəm ki, bu dedikləri onların yanında heç nədir!" Çox təəccübləndim. Deyirdi ki, bir gün bir neçə ruhani təbliğ üçün Dezfulun Şəhid Bakiri bazasına gəldilər. Adətən ruhaniləri camaat namazını təşkil etmək, söhbət etmək və ya təbliğ üçün batalyonlara göndərirdik. Səhər Ərvəndin qarşı tərəfində olan döyüşçülərə tərəf yola düşdük. Əndimeşk-Əhvaz üçyolunda bu zahirən ruhani olan şəxs mənə soruşdu: "Ağa Hüseyini, hara gedirik?" Mən dedim: "Fav tərəfə." Favın adını eşidən kimi dedi: "Ağa Hüseyini, mən Fav adı ilə yox, Dezful üçün gəlmişəm. Mənə briqadaya qaytarın." Mən də əlavə edərək dedim: "Hacı, bizim yolumuz bu tərəfədir! Sən zəhmət olmasa düş, yolun qarşı tərəfinə keç. O üçyoldan hansı maşına əlli tuman versən, səni Dezfula aparacaq." O düşdü və biz getdik. İki-üç gün döyüşçülərin arasında idik. Digər ruhanilərlə ön cəbhəyə baş çəkib qayıtdıq. Gördüm ki, bəli... bu ağa da baş qarargahın çadırındadır! Biz ruhaniləri proqram əsasında olduğu kimi batalyonlara göndərdik. Seyyidüş-şühəda batalyonu, Qasim, Əbəlfəzl, Təchizat və s. Hamı getdi və yalnız bu ağa qaldı. Özü də deyirdi: "Ağa Hüseyini! Mənə İmam Hüseyin (ə) batalyonuna verin. Orada əxlaq dərsi keçim!"² Ona

¹ Onun dediyi söz mənə üçün maraqlı idi. O deyirdi: "Bilirsən! Mən polis əməkdaşyam və şah zamanından masanın arxasında işləmişəm. Mən dövlətdən pul alıb işləyirəm. Hökumətin mənə üçün fərqi yoxdur. Şahın olsun, ya İmamın. Vəzifəm burada işləməkdir və burada olduğum müddət ərzində, işimi görəcəyəm. Amma inqilab vasitəsilə bura gəlmiş belə davrananlardan xoşum gəlmir."

² İmam Hüseyin (ə) batalyonu Təbrizin ən məşhur batalyonlarından idi. Bütün sücaətli və tanınmış döyüşçülər orada idilər. Komandirləri, şəhidləri, batalyonun

dedim: "Hacı! Siz İmam Hüseyin (ə) batalyonuna əxlaq dərsi keçmək istəyirsiniz, amma o batalyonun bütün qüvvələri bu dərsi bitiriblər!" Bunu eşidən kimi dedi: "Onda mən Təbrizə qayıdıram!" Və qayıtdı. Onun Dezfulda qaldığı müddət altı-yeddi gün çəkdi, özü də həmin şəraitdə. Amma, o az müddətdə bizdən məktub aldı və o il cəbhəyə getdiyinə görə, Məkkəyə, Həcc ziyarətinə göndərildi! Ağa Seyid! Sənin tərəf müqabilin belə bir adamdır! Özün düşün gör, bu macərə ilə maraqlanmaq istəyirsən, ya yox!"

Aydın idi ki, işin xeyrindən keçdim.

Briqadanın qərargahı Məlikanda idi. Kadrlar bölməsindən sənədlərimi almağım iki-üç gün çəkdi. Nəhayət, 1988-ci ilin oktyabr ayının 7-də hesablaşmam yazıldı. O tarixə kimi istifadə etmədiyim üç ay məzuniyyətim var idi. Beləliklə, mənim müharibənin acılı-şirinli səhnələrində 77 aylıq iştirakım sona çatdı.

Şəhərə qayıtdım. İçində qərib olduğum şəhərə. Nə edəcəyimi bilmirdim? Hara gedim? Mənim üçün heç bir yer yox idi! Evdə oturub düşünürdüm, Əmir şəhid olmuşdu, Sadiq şəhid olmuşdu. Həmid Qəmsüvar da "Beytül-müqəddəs-3" əməliyyatında şəhid olmuşdu. Əsgər Əlipur, Əli Əkbər Murtəzəvi, Hacı Rza Daruian, Hacı Əli Paşayi və s. Əzizlərimin hamısı şəhid edilmişdilər. Fikir və düşüncədən boğulmağa az qalırdım. Müharibə albomunu götürüb, dostlarıma baxırdım və ürəyimin yanğısı təzələnirdi. Kürdüstanı düşünürdüm ki, necə iztirablı gecələri var idi. Orada mənim bədənim başdan-ayağa yandı. Cənubu, gözlərimin önündə şəhid olan qardaşım Seyid Sadiqi. Yanğısı qəlbimdə heç vaxt azalmayan Əmiri. Əməliyyatlar, yorğunluqlar. Döyüşçülərin adı bilinməzlik və qəriblikdə çəkdiyələri zəhmətlər. İran torpaqlarının üstünə məzlumcasına tökülən qanlar. İmanın kamil nümunəsi olan dalğıcılar. Çəkdiyim ağrılar və aldığım yaralar və s.

İndi elə bir gün gəlib çatmışdı ki, onu heç düşünməmişdim; müharibə qurtaracaqmış və mən sağ qalacağmışam.

şücaəti və Təbrizdə təşkil etdiyi əzəmətli proqramlara görə, sevimli və tanınmış batalyon idi.

On səkkizinci fəsil

Bitməyən ağrılar

Səkkiz illik müharibə qurtarmışdı, amma mən hələ də yaralanmalardan əldə etdiyim müxtəlif xəstəliklərlə əlbəyaxa idim. Gözümün sinir müalicəsi və iltihabını müayinə etmək üçün xaricə getmə macərası ilk dəfə 1985-ci ildə ortaya atılmışdı. O vaxt xaricə ezam tibbi komissiyası məndən 27 min tümən pul istəmişdi. Yoxum idi. Bir dəfə şəhidlər cəmiyyətində bu macəranı Rəhbəri ağanın yanında danışdım və o dedi: "Pulunu biz verərik, sən bu işlə maraqlan." Amma qarşıda Bədr əməliyyatı vardı və mən əməliyyatdan qalmaq istəmirdim. Gözümün sinirləri və iltihabı o həddə idi ki, artıq kor olurdum. Həkimlər məni naümid etmişdilər. Mustafa Xomeyni xəstəxanasının pul istəməsi və digər davranışları da məni incitmişdi. Bu macəra 1989-cı ilə kimi qaldı.

1989-cu ilin əvvəllərində Təbrizin tibb universitetinin işçisi oldum. İki ay keçməmişdi ki, baş nazirin Mirhüseyn Musəvinin Təbrizə gələcəyini eşitdim. Bu xəbəri o vaxtı təlim hərəkəti əməkdaşı olan dostlarım, Kərimi və Sadiqi mənə çatdırdılar. Bir vaxtlar onlar cəbhədə mənim qüvvələrim idilər və müalicə macəralarımı bilirdilər. Dedilər ki, bir məktub yazım. Məktubu yazdım və icra hakimiyyətində döyüşçü və əlillərlə görüşdə onu gördüm. Baş nazir hamı ilə görüşdü. Mən də məktubu verib macəradan qısaca danışdım. Səfərinin sonunda yenidən dostlarla aeroporta getdik. O, hamı ilə görüşdü və mənə çatdıqda dedi: "Müraciətin yadımdadır, məktubunun cavabını verəcəyəm!" Həqiqətən də iki-üç gün sonra baş nazirlikdən nömrəsini verdiyim təlim hərəkətinə zəng etmişdilər. Dostlar dedilər ki, səni Tehrana çağırırlar. Sənədlərimi götürüb yola düşdüm. Tehrandə baş nazirliyə getdim. Dedilər ki, sizi xaricə göndərmək üçün lazımı əmr verilib. Yenidən Mustafa Xomeyni xəstəxanasına getməyim lazım gəldi. O vaxt xanım Kərrubi oranın rəisi deyildi və onun yerinə doktor Ləşkəriyyə gəlmişdi. Öncədən Kərrubi xanıma bir məktub da yazmışdım ki, qiyamət günü sizdən şikayət edəcəyəm. Çünki siz məndən xaricə getmək üçün pul istədiniz və bir gözümün kor olmasına səbəb oldunuz. Yeri gəlmişkən xanım Kərrubini də orada gördüm. Macəranı bildi və soruşdu: "Siz məndən şikayət etmişiniz?" Olanları yenidən danışdım və əlavə etdim ki, sizə yazdığım məktubu baş nazirə də yazdım və o mənim problemimin həlli üçün lazımı göstərişləri

verdi. Xülasə, hər şey - pasport və s iki-üç gündə hazırlandı. Amma bu macəranı bir müddət gecikdirən başqa bir hadisə baş verdi.

İmam Xomeyninin xəstələnməsi və daha sonra isə 1989-cu ilin iyun ayının 4-də dünyadan köçməsi xəbəri baş verə biləcək ən pis hadisə idi. Mən dərin ruhi sarsıntı keçirirdim. İlahi! Hansı ağrı daha çətin idi? Şəhid dostlarımızın ayrılıq acısı? Şəhərdə dözməli olan bu xəstə canın ağrısı? İndi isə sağlığı və həyatı üçün ömrümüzü fəda etməyə hazır olduğumuz, can-başla və ixtlasla sevdiyimiz İmamın dünyadan köçməsi.

Müharibə boyunca adım dəfələrlə Suriya və Məkkəyə göndərilmək üçün çıxmışdı. 1984-cü ildə Şələmçə cəbhəsində olan Zeyd postu macərasında Məkkəyə göndərilmək üçün adım çıxmışdı. Qədim qüvvələrdən bir çoxunun adını Məkkəyə göndərilmək üçün vermişdilər. Bəziləri getdilər, bəziləri də mənim kimi bu işi münasib bir zamana saxladılar. Qorxurdum ki, gedərəm və əməliyyatdan geri qalaram. Bir yandan da o vaxtı Məkkəyə qətiyyənlə getmək istəmirdim ki, sonra mənə hacı desinlər. Bədr əməliyyatından sonra, yenə mənə Suriyaya göndərmək istədilər, yenə getmədim. Müharibə boyu cəmi bir-iki dəfə briqada ilə Məşhədə getdim. Məqsədim budur ki, müqəddəs ziyarət səfərlərindən imtina etməyim mənə narahat etmirdi. Mənə yandıran şey bu idi ki, İmam Xomeyni ilə görüş üçün adım dəfələrlə çıxmışdı, amma getməmişdim. Hər dəfə İmamla görüşmək məsələsi müzakirə olunduqda, o ulu şəxsiyyətin ziyarətinə getməyə utanırdım. Öz-özümə düşünüb deyirdim: "Nə etmişəm ki, gedib İmamın qarşısında dayanım." Bütün o görüşləri qəlbimdən qaynaqlanan bu sadə səbəbə görə əldən vermişdim və indi isə ...

İmam dünyadan köçdükdən sonra əldən verdiyim bu fürsətlərə yanırıdım. Niyə İmamı bir dəfə də olsun görə bilmədim. Bu məsələni o qədər düşünüb ağlayırdım ki, yaxınlarım təəccüblənmişdilər. Fikrim-zikrim bu idi ki, Peyğəmbərin (s) və İmam Əlinin (ə) vaxtında döyüşçülərin vəziyyəti necə idi? Peyğəmbərləri və imamları qarşısında, düşmənlə üz-üzə dayanır, döyüşüb şəhid olub, yaralanırdılar və Həzrət onları görürdü və... Sonra isə öz vəziyyətimizi düşünüb deyirdim: "İlahi! Sən şahidsən ki, bu qeyb dövründə biz yalnız İmam Zamanın (ə) naibinin sözü ilə cəbhəyə getdik. Hətta İmamımızı da görmədik. Yalnız səsini eşitdik və bir an da olsun müharibədən geri çəkilmədik. Görüş üçün fürsət də var idi. Amma... Niyə getmədim? Nəyə görə, bilmədim?!"

Bir gecə xeyli ağladıqdan sonra yatdım. Qərribə bir yuxu gördüm. İmam Xomeyni sadə bir otaqda idi. Əmir Maralbaş bir tərəfdə və mən İmamın digər tərəfində oturmuşduq. İmam bəzən əlini mənimlə Əmirin başına çəkərək buyururdu: "Çox da narahat olma, görməmək önəmli deyil, insanın vəzifəsinə əməl etməsi önəmlidir!" Səhər qərribə bir vəziyyətdə oyandım. Sanki yüngülləşmişim. O qədər şad və aram idim ki, sevincimin həddi-hüdudu yox idi. Hiss edirdim ki, müharibə macərasında səhlənkarlıq etməmişəm və Allahın lütfü ilə vəzifəmə əməl etmişəm.

Tehranda və Cəmaranda İmamın vəfatının yeddinci gecəsinin mərasimində iştirak etdikdən sonra, yavaş-yavaş Almaniyaya göndərilməyə hazırlaşdım. Gediş tariximiz iyul ayının 6-7-si idi. Zamanı dəyişmək olmazdı. Yoxsa, bir az gec getmək istəyirdim. Çünki, tezliklə ikinci övladımız dünyaya gələcəkdi və mən düşünürdüm ki, inşallah tez qayıdacağam.

Kirman, Tehran və Həmədan şəhərlərindən bəzi müharibə əlilləri ilə birgə Almaniyaya uçub Köln şəhərində yerləşdik. Ora çatdıqda, anladım ki, hələ çox işim var. Orada olan yaralılardan biri deyirdi ki, on iki aydır oradadır. Digəri deyirdi, on səkkiz aydır orada müalicə alır. Aydın oldu ki, heç olmasa üç-dörd ay qalmalıyam. Döyüşçülər deyirdilər ki, burada əməliyyatdan sonra, qan vurmurlar və bədənin sağalmaq dövrü bir az uzun çəkir. Mənim üçün Halmen adlı bir professordan iki ay sonraya vaxt almışdılar. Mən qətiyyənlə qalmaq istəmirdim. Hər bir yaralı üçün gündəlik 12, ya 15 mark pul verirdilər. Maddi baxımdan darda deyildik, təkcə evdən ötrü nigaran idim. Almaniyaya təzəcə yerləşmişdik ki, Təbrizdən zəng etdilər. İkinci qızım dünyaya gəlmişdi, amma yoldaşım narahat idi və ağlayırdı. Ona demişdilər ki, uşağın ayağında problem var. Bu xəbər şəraitimi daha da çətinləşdirdi. Tez bir zamanda İrana qayıtmağa çalışırdım. Dostlarla danışdım ki, mən təcili qayıtmalıyam və iki ay gözləyə bilmərəm. Qərara alındı ki, gedib həkimlə danışsınlar. Nəhayət, həkimlə görüş vaxtımı tezləşdirdilər. Professor Halmen iki saat yarım bir növbədə mənim bütün problemlərimlə maraqlandı. Müəyyən olundu ki, mənim əməliyyatımda içərisində göz, qulaq, burun, boğaz, çənə və üz mütəxəssislərindən ibarət bir qrup həkim iştirak etsin. Dedilər ki, gözümlə optik siniri bir-birinə qarışmış, amma peyvənd etmək olar. Hədəf də məhv olub və əməliyyat olmalıdır. Daha böyük problem isə 1983-cü ildən ardıcıl şiddətlənən qədim iltihab idi. Onu müalicə etməli

idilər. Nəhayət, xəstəxanada yatırıldım və məni əməliyyat otağına apardılar. Ağır bir əməliyyat idi. Dörd-beş saat yatdım.

Özümə gəldikdə anladım ki, burnumun içini və göz hədəqəmi əməliyyat ediblər və bir ay sonra yenə əməliyyat olmalıyam. Xəstəxanada olduğum günlərdə maraqlı hadisələr baş verirdi. Bizim otaqda tehranlı bir oğlan uşağı yatırdı ki, atası orada bank müdiri idi. Ailəsi hicabsız idi, amma məni nəzərə alırdılar. O uşaq xəstəxanada həmişə televiziya izləyirdi. Mənim təəccübləndiyimi gördükdə, dedi ki, biz evdə pulsuz televiziya baxa bilmirik. Orada fürsətdən istifadə edirdi. Otaqda ingiltərəli və amerikalı xəstələrlə yanaşı, türkiyəli bir xəstə də var idi ki, mənə çox yardım edirdi. O, sünni idi və namaz vaxtlarını mənə deyirdi. Dərmanlarımı verir və halal yeməklər seçməkdə mənə məsləhət verirdi. Bir yandan da münafıqlar xəstəxanaya gəlib öz jurnallarını paylayırdılar. Bədbəxt insanlar idilər. Yadımdadır ki, İmam Xomeyninin qırxında “İran evi”nin üzvləri yemək ehsan edirdilər. İrandan qaçmış münafıqlar və şahın adamları da əllərində qazan yemək almaq üçün gəlirdilər! Onların maddi durumu çox pis idi. Hətta Frankfurtda zibillərin arasını axtaran bəzi iranlıları da görmüşdüm. Bu arada, almanların iranlılarla davranışları çox da yaxşı deyildi. Ruslarla müharibədə döyüşüb yaralanmış və müalicə üçün Almaniyaya gəlmiş əfqanlılara daha yaxşı münasibət bəsləyirdilər.

Bir ay sonra məni yenə əməliyyat etdilər. Bu dəfə burnumun içindən gözümə nazik bir boru qoymuşdular ki, üfunətli axıntılar oradan bayıra çıxsın. Onu necə tərpedəcəyimi mənə öyrətmişdilər. Bir daha əməliyyat olunmağım qərara alınmışdı. 65 gündən sonra xəstəxanadan buraxıldım. Məni Kölnə olan İran evinə göndərdilər. Bura Köln və Frankfurtun arasında bir otel idi və müharibə əlillərinin istifadəsi üçün kirayələnmişdi. Gözəl bir yer idi. Dağ kənarında, bağların arasında idi... Orada qurban bayramında anladım ki, qurbanlıq üçün bir qoyun alıblar, amma heç kim onun başını kəsə bilmirdi. Bundan öncə cəbhədə mən bu işi görmüşdüm. Bəzən batalyona üç-dörd qoyun verirdilər və biz zarafata deyirdik: “Əməliyyatdan sonra üçün saxlaya. Çünki onda adam az olacaq!” Orada, iki ayağı kəsilmiş bir həmədanlının köməyi ilə həyətdə qoyunun başını kəsdik. Ətindən yemək bişirildi. O otelin yanında İsrail konsulluğu var idi ki, günün 24 saati ehtiraslı mahnılar yayımlayırdı. Bizim qüvvələr də qarşılıq

olaraq, o səmtə bir səs ucaldan qoyub Fələstin mahnıları yayımlayırdılar.

Məhərrəm ayı gəlib çatdı. Ürəyim çox sıxılırdı. Həmiş əzadarlığın ilk on gününü Təbrizdə olmağı çox istəyirdim. Daha demirəm ki, Məhərrəm ayı cəbhədə tam fərqli olurdu və bu mənəviyyat heç vaxt, heç yerdə təkrarlanmadı. Məni müayinə etmək üçün həkimin yanına apardılar. Həkimlər bu nəticəyə çatmışdılar ki, gözümün görmə qabiliyyətinin qayıtması mümkünsüzdür. Daha orada qalmağa çox da həvəsim yox idi. Bununla yanaşı, ailəm və yeni doğulmuş körpəmizdən ötrü nigaran idim və İrana qayıtmağa tələsirdim. Nəhayət, söz verdim ki, müalicəni davam etdirmək üçün iki aydan sonra qayıdacağam.

Təbrizdə aydın oldu ki, qızımın ayağında çox da ciddi bir problem yoxdur və sağalacaq. Mən də bir aya kimi o borunu gözümün içində saxladım. Təbrizdə həkimlərə müraciət etdim və çox da təsiri olmadığı məlum olduqda, borunu çıxardılar. Almaniyaya getmək fikrindən daşındım. Həm çox pul xərclənirdi, həm də ki, əməliyyatlar və müalicə səmərəli olmurdu.

O zamandan indiyədək, xüsusilə soyuq fəsillərdə üzümün yaraları mənə əziyyət verir və muğayat olmasam, soyuq günlərdə yenidən çənəmin qıfıllanmasına dözməliyəm. O günlərdə o qədər ağrı çəkirdim ki, o şəraitdə qidalana bilmək üçün iki dişimi çəkdimişdim.

“Nur yolçuları” səfəri, illər sonra yeni bir fürsət idi ki, şəhid dostlarımin ayaq izlərini öpüm. Bir neçə dəfə münasib fürsətlərdə, xatirə danışmaq məsələsi açılmışdı. Xatirə danışmağın bu zamanda önəmli olduğunu qətiyyənlə düşünürdüm. Hələ müharibə illərinin xatirələri və müsahibələrin söhbəti açılmamışdı. Həqiqət bu idi ki, mən daimi əlillik problemləri ilə məşğul idim. Amma 1995-ci ildə, bir gecə yuxuda gördüm ki, rəhbər Ayətullah Xamenei əlində bəzi vərəqləri tutub, oxuyur və ağlayır. Mən də o otaqda idim. Bir nəfər dedi: “Bu xatirələr 70 faiz əlil olan, 80 ay cəbhələrdə olub və yenə də “müharibədə heç nə etməmişəm” deyən bir şəxsin xatirələridir...” Bu yuxu düşüncələrimi qarışdırmışdı. Hiss edirdim ki, müharibə dövründə camaatın başına gələn bu əhvalatları danışmaqla vəzifəm sona çatır. Beləliklə, səkkiz illik müharibədə yaşadığım xatirələri yenidən danışdım ki, o misilsiz anlar həmişə canlı qalsın. Təhlükəli Kürdüstan gecələrinin xatirəsi, Müslim ibn Əqil əməliyyatının xatirələri, evimizin Sadiqini özü ilə aparən qəlpələrin xatirəsi və mənim taleyimi əbədi

yaralarla yazan xatirələr... Bədrin xatirələri, tanklara təkbaşına hücumlar və pak cəsədləri Dəclənin kənarında qalan aşuralı dostların şücaəti... “Vəlfəcr-8”-in xatirələri və Əmirin dərđini ürəyimə həkk edən qürbət dolu gecənin xatirələri... Duz fabrikində məzlumcasına şəhid olan dostlarımız, Şələmçədə rəhimlərin, həbiblərin, məhəmmədlərin xatirəsi... Karun və Ərvənd çayını öz qeyrət və uca ruhları ilə utandıran dalğıcıların xatirəsi... Qarlı və buzlu sıra dağların xatirələri... Mənə çətinliklər qarşısında səbr etməyə və həmin günlərin yaralarını canımdan dəyərli bilməyə yardım edən, şəhid olmaq üçün seçilən bütün şücaətli qardaşlarımin gözəl xatirələridir.